

Halk Edebiyatına Giriş

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

8.
BASKI

Halk Edebiyatına Giriş
Prof. Dr. Şükrü Elçin

Akçağ Yayınları / 94
Kaynak Eserler / 8
Halk Edebiyatı / 1

ISBN 975-338-001-1

© Bu kitabın bütün hakları Akçağ A.Ş.'ne aittir.

Kapak / Emin Bebek
Sayfa Düzeni / Akçağ Dizgi Ünitesi
Baskı / Başer Matbaası - 356 88 88
8. Baskı / Ankara 2004

Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. 8/1 06420 Kızılay – Ankara
Tel: (312) 432 17 98 – 433 86 51
Faks: 432 28 52

www.akcag.com.tr
akcag@akcag.com.tr

HALK EDEBİYATINA G İ R İ Ş

Gözden geçirilmiş ilâveli yeni baskı

Prof. Dr. Şükrü Elçin

SÖZ BAŞI

Memleketimizde Halk kültürü ve hususiyle Halk Edebiyatı üzerindeki çalışmaların tarihi aşağı-yukarı bir asra yaklaşmaktadır. Bu zaman içinde konulara ve meselelere amatörce başlayan yaklaşım, giderek ilmî bir hüviyet kazanmağa başladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Türkiyat Ensitüsü'nde hocam merhum Fuad Köprülü'nün başlattığı çalışmalar bunun zeminini teşkil eder.

Konumuz olan Halk Edebiyatı, Türk Edebiyatı'nın "bütün"ü içinde geniş halk kütlesi ile tarikat zümrelerinin edebî zevk, düşünce, inanç ve hayat görüşlerini umumiyetle sâde bir dille aksettiren anonim veya ferdî eserlerdir.

Bu târiften hareketle hazırladığımız Halk Edebiyatına Giriş: Nazım, Anlatım mahsulleri ve Tiyatro olmak üzere, üç grupta toplandı; her gruba bağlı türler hakkında kısa bilgilerle birer bibliyografya verildi. Kitabın metinlerini seçme işinde fayda yanında estetik seviye göz önünde tutuldu.

Bilindiği üzere, hususiyle Halk şiirimizin belli-başlı kaynakları sözlü gelenekler *cönkler* ve *mecmûalar*'dır. Bu kaynaklardaki malzeme *şekil*, *beste* ve *tür* meseleleri türlü sebeplerden dolayı büyük karışıklıklar göstermektedir. Ayrıca bu kaynakları kullanın bâzı araştırmacıların, yayınladıkları eserlerde bu üç konuyu iyi değerlendirmedikleri bir gerçektir. Biz bu sebeple malzemesinin kaynağını sıhhatle araştırma imkânı bulamadığımız antolojilerle monografilerden seçtiğimiz metinlerde hatâya düşmemek için şiirler evvelce verilmiş başlıkları kolaylık sağlar düşüncesiyle aynen bırakmayı tercih ettik; başlıksız olanlarına ise şâirlerin adlarını yazdık.

Okuyucular bu kitapta bâzı konuları tamamlayan bir kaç araştırma ve sanat yazısı ile bibliyografya bulacaklardır.

"Halk Edebiyatına Giriş", Türkiye'deki ihtiyacı karşılamak maksadı ile hazırlandı. Bu sebeple tarih seyri içinde gelişen Türk Boyları ve Cumhuriyetleri Halk edebiyatın mahsullerine fazla yer ayrılmadı. Ancak *lehçe* ve *ağız* imkânlarının müsâadesi nisbetinde bâzı örnekler kitaba renk verdi.

"Halk Edebiyatına Giriş", Türk Halk edebiyatı'nın bir disiplin olarak düşünülmesine ve anlaşılmasına dolayısıyla yardımcı olursa vazifesini yapmış olacaktır.

Başlangıçtan bu güne kadarki Halk Edebiyatı mahsulleri hakkında toplu bir fikir vermek gayesiyle hazırlanan kitabın, üniversite, akademi ve yüksek okul öğrencileriyle meraklılara, çalışmalarında bir başlangıç olması en büyük dileğimizdir.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sunuş	III
Sözbaşı	V
Halk Edebiyatı	1

NAZIM

Halk Şiiri Hakkında Kısa Bilgiler	7
I — DİN, TASAVVUF ve TARİKAT ŞİİRLERİ	14
A — İslâmiyetten Önce ve İslâm Muhiti Dışındaki Eserler	14
B — İslâmiyetten Sonraki Devir	20
II — LÂDİNİ (PROFANE) ŞİİRLER	72
Destan ve Türk Destanları	72
A — Eski Destanlar	73
B — İslâmiyetten Sonraki Destanlar	79
III — LİRİK ŞİİRLER	156
A — İslâm Muhiti Uygur Şiiri	156
B — 16. Asırdan Zamanımıza Kadarki Şiirler	158
C — Türkü	195
Ç — Değişmeler - Karşılaşmalar	231
D — Ninni	271
E — Mâni	281
F — Ağıt	290

NESİR

A — ANLATIM TÜRLERİ	313
I — Efsâne - Menkabe	314
Efsâne Örnekleri	317
Menkabe Örnekleri	330
II — Masal	368
III — Hikâye	444
a — Döşeme Örnekleri	450
b — Hikâyeler	459
Meddâh Hikâyeleri ve Taklidleri	558
IV — Fıkra	566
V — Tekerleme	589
VI — Bilmece	607
VII — Atalar Sözü	623
VIII — Deyimler	642
IX — Duâlar ve Bedduâlar	662
X — Halk Tiyatrosu	671
a — Köy Orta Oyunları	671
b — Meddâh	672
c — Karagöz	673
ç — Ortaoyunu	675
d — Kukla	677

DİZİN

(Şahıs adları, din, tasavvuf, mezheb, tarikat adları, edebiyat terimleri) 753

HALK EDEBİYATI

Türk dilinde ve düşüncesinde «Halk Edebiyatı» tâbiri oldukça yenidir. Türkiye'de aşağı-yukarı 10-15 yıldan beri «Divan Edebiyatı» dışında kalan saz ve tekke şiiri nev'inden ferdi mahsullerle, malzemesi dile dayanan atalar sözü, destanlar, masallar, hikâyeler, fıkralar, bilmeceler, mâniler, türküler, ağıtlar, ninniler vb. gibi ilk söyleyicilerini umumiyetle tesbit edemediğimiz eserler, bu tâbirle yaygın hâle gelmiştir.

Memleketimizde Halkçılık, Türkçülük ve Milliyetçilik hareketlerinin tesiri ile düşünülen bu tâbirin şumulüne giren mahsullerle bunların mâhiyetlerini açıklayabilmek için «halk», «edebiyat» ve «folklor» kelimelerinin delâlet ettiği mânâlar üzerinde durmak lâzımdır.

Türkçede bâzen «kavim», bâzen «devletin teb'ası», bâzen de «millet» ve «ümmet» mânâlarında kullanılmış olan «halk» kelimesi ve mefhumu, dinî, siyasi ve içtimai hâdiselerle iş bölümünün meydana getirdiği birtakım zümrelerin doğması ile ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere İslâmiyetten önceki Türk hayatında idâre eden sınıfla (âile, zümre) idâre edilen «boy, il, ulus veya bodun» arasında duygu, düşünce, ülkü, kısaca ifâde etmek icâp ederse hayat ve kâinat anlayışı bakımından büyük bir fark yoktu. Aynı müşterek sâde dilde «ozan» denilen şâirler tarafından «kobuz» adı verilen sazlarla çalınarak terennüm edilen aşk ve tabiat şiiri «koşuk»larla büyük hâdiselerin (savaş, göç vb. gibi) manzum hikâyesi destanlar veya mâtem münâsebetiyle yakılan «sagu»lar, Totemizm, Şamanizm ve Budizm gibi inanç veya dinlerin mânevi havası içinde bütün Türklerin estetik heyecanlarına tercüman oluyordu.

Türklerin büyük çokluğu İslâmiyeti kabul ettikten sonra göçebe veya yerleşik halkların iktisadi hayatlarında sürekli değişiklikler olmadığı için —düşünüş tarzı kısmen hâriş— zevkte ve yaşama şekillerinde eski an'ane devam etti. Ancak şehirlerde ve kasabalarda kurulan «medrese»ler, mahdut sayıdaki insanları, yeni dinin emrinde, «İslâm ilimleri» ile bilgi bakımından üstün hâle getirince mânevî havanın birliği bozuldu. «Kur'an» da «ey nâs» hitâbına mazhar olan; bütün insanları da içine alan «halk» telâkkisi mefhumu, üstünlük duygusuna kapılan medreseliler tarafından sınıflandırıldı. «Havâs» ve «avâm» adları ile bir ikilik doğdu.

Türk halkını yüzyıllar boyunca hor gören ve kendilerini «havâs»tan sayan bu medreseliler dışındakiler idâre siyâset ve askerlik sâhalarında oynadıkları mühim rollerden ötürü irâde ve aksiyon bakımından rekabet kabul etmeyen ve birinciler gibi devletin veya sarayın zaman zaman himâyesini gören «eşrâf» ve «zâdegân» adlı târihi bir zümre de ortaya çıktı. Arap ve hususiyle İran edebiyatının taklidi ile başlayıp gelişen ve sonradan «Divân Edebiyatı» adı verilen manzum, mensur bütün eserler bu zümrelerin zevk, düşünce ve ülkülerini aksettirmişlerdir.

Bizde cemiyetin iç bünyesinden gelen —keskin çizgilerle belirmemiş— bu sınıflaşma, zümreleri bâzen ayırıp bâzen birleştirirken Avrupa'da «Rönesans»tan sonra, bilhassa 16. asırdan itibaren halk hayatına karşı aydınlarda uyanan ilgi, 1789 Fransız İhtilâlî'nin getirdiği fikirlerle beslenerek yeni bir şuur kazandı. «Halk» ve «millet» mefhumlarının modern mânâsıyla ele alınması bu zamanın eseridir.

Avrupa'nın «akılcı» ve «teknik» üstünlüğe dayanan yeni medeniyeti karşısında bütün Türk dünyası ve hususiyle Osmanlı İmparatorluğu gerilemek, parçalanmak zorunda kalınca, zaman içinde «Siyâsi Tanzimat» adını verdiğimiz şuur doğdu. Bu şuurun ardından gelen «Edebî Tanzimat», 1789 prensipleri ile 1839 hareketinin fikirlerini gazetyeyle, matbaayla, mekteple, tercüme ve sanat eserleri ile Türk halkına yaymaya başladılar. Bizde «halk» mefhumunun (cumhûr) aranması bu devreye isabet eder. Şinâsi'nin **Durûb-ı Emsâl-i Os-mâniye**'si, Ziyâ Paşa'nın **Şiir ve İnşâ'sı**, Nâmık Kemal'in tiyatroları ve «**Vatan**» gibi makaleleri, «mutlak» rejimden «meş-

rûtiyet»e doğru giden yolda, aşında var olan «halk»ı ve «millet»i Avrupâi bir görüşle arayan eserlerdir.

1908'den sonra Türkiye Türklerinde bu halk dönüş hareketi, **Türkçülük** ve **Milliyetçilik** dâvâlarına muvâzi olarak nazari bir folklor cereyanı şeklinde kendini gösterdi. Halk kültürü ile aydınların bilgi veya kültürleri arasındaki hududu tayin etmek, Türk halkının maddi ve mânevî hayatını aramak, bulmak düşüncesi ve «Divân Edebiyatı» yanında bir «Halk Edebiyatı» tasavvuru bu devrin romantizmini teşkil eder.

Avrupa'da «halk» hayatının maddi ve mânevî cephelerinin tetkiki «folklor» denilen ilmin doğmasına sebep oldu. Avrupalılar, folklor çerçevesinde mütâlâa ettikleri malzemesi dile dayanan : Destan, masal, atalar sözü, bilmece, türkü, ninni cinsinden anonim ve kollektif karakter taşıyan eserleri «la littérature orale». «la littérature populaire» isimleri altında topladılar. Avrupalı türkologlarla folklorcular da aynı kanâatle, meselâ Radloff, Kunoş, Paul Sébillot, Van Gennep ve en yenilerden Edmond Saussey topladıkları malzemeyi —ferdi olsun, olmasın— «littérature populaire» olarak düşündüler.

İşte Avrupalılar arasında benimsemiş olan bu görüşe bağlanan Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Rıza Tevfik halkın tasarrufundaki gelenek mahsulü eserleri, Türkçede, tercüme yolundan hareketle «Halk Edebiyatı» adı ile isimlendirdiler. Ahmet Kutsi Tecer'le Pertev Nâili Boratav da sonradan aynı görüşe katılmışlar ise de F. Köprülü ile birlikte bâzı yazılarında ferdin damgasını taşımayan eserleri edebiyat dışında mütâlâa etmişlerdir.

Edebiyat, dar mânâsı ile söz ve yazı ile yapılan edebî değeri hâiz ferdi dil mahsulleridir. Bu târiften hareket edilince «Littérature populaire» adı altındaki mahsullerin edebiyat dışında kalması icap eder. Halbuki milletlerin en eski hayatlarında yaratılan eserler ferdin malı olmaktan çok cemiyetin mahsulüdür ve bu mahsuller onların zevk ve düşüncelerine tercüman olmuşlardır. Bugün asıl edebiyat saydığımız mahsuller zaman içinde bu eserlerin tekâmülü ile meydana gelmişlerdir. Orta ve yeni zamanlarda, yaratıcısı belli manzum eserler, vezin, kafiye, şekil gibi nazmın dışı unsur-

ları bakımından tamâmiyle ilk mahsullerin tekniğine ve ananesine sâdık kalmışlardır. Divân edebiyatımızın dilinden, vezinlerinden, şekillerinden ve mecâz unsurlarından faydalanan bu mahsullerde saz, —kalem şuarâsı adı verilen, saz çalması— nı bilmeyen şâirlerinki istisnâ edilirse— yâni musiki bugüne kadar eserlerin bünyesinden ayrılmamıştır. Üstelik bu eserler, umumiyetle tahsil görmemiş aşiret, köy, kasaba, şehir insanları ile bu insanların yeniçeri ve tekke muhitleri gibi yine halktan ayrılmamış zümreleri arasında târih seyri içinde İslâm dini, tasavvuf ve buna bağlı tarikatlar, divân edebiyatı ve her türlü hayat hâdiseleri arasında dil, üslûp, zevk ve ülkü değişikliğine uğramış mahsullerdir. Bu mahsulleri yaratanlar da yukarıda zikrettiğimiz halkın içinden gelen, onun zevkini terennüm eden ve kısmen aynı dünya ve âhiret görüşüne bağlı insanlardır. Hitap ettikleri zümreleri de —zaman zaman— keskin çizgilerle tâyin etmek imkânsızdır. Bu sebeple doğuş hususiyetleri ne olursa olsun, anonim ve kollektif karakter taşıyan mahsullerle: Efsâne, menkabe, destan, masal, hikâye, atalar sözü, fıkra, türkû, bilmece, mâni, ninni, ağıt, «köy orta oyunu» dediğimiz temsilleri; meddah, karagöz ve ortaoyununu hattâ kuklayı «Halk Edebiyatı» adı altında topluyoruz.

ARAŞTIRMA

CÖNKLER VE MECMÜALAR ÜZERİNE

Eski kütüphanelerimizde veya şahısların ellerinde baba yâdigârı, çoğu zaman anonim, el yazması birtakım kitaplar vardır. Bu kitaplar şekil bakımından birer defterden başka bir şey değildirler. Bunların alttan yukarıya, uzunlamasına açılanlarına «cönk», sağdan sola, soldan sağa, bugünkü eserlerde olduğu gibi tertip edilenlerine «mecnûa» adı verilir.

Eskiden cönkler ve mecmûalar Arap harfleri ile yazılırlardı. Bunların yazılışlarında, tertiplerinde herhangi bir kaide ve nizâma bağlı kalınmazdı. Bir çeşit seçme; kendi çerçevesinde bir nevi antoloji olan bu defterlerin yazarları ve yazıldıkları târihler çoğu zaman bilinmemektedir.

Cönkler, halk; mecmûalar, klâsik kültürümüzün mahsulleridir. Cönklerde saz ve tekke şiirimizle folklorumuzu, mecmûalarda ise Arap-Fars dil ve edebiyatlarının tesirinde medrese —mektep mensuplarının manzum— mensur; edebî, dinî, tarihî, tasavvufî... eserlerinden yapılmış seçmeleri buluruz.

Her iki kültürü türlü sebep ve tesâdüflerle içine alan mecmûalarla cönkler de vardır. Türk milletinin uzun asırlar okuma zevk ve seviyesini gösteren bu adsız, iddiâsız, samimî, tekellüfsüz, mahremiyet ifâdeli eserler, dış görünüşleri ve muhtevâları ile ayrı ayrı değer taşırlar.

Kütüphanelerimizde ve anlayışsız ellerde boynu bükük, tetkikçiler bekleyen bu deftercikler; ciltleri, kâğıtları, yazıları (hat) ve bu yazılar için kullanılan boyalarla, nâdir de olsa minyatürleri ile yalnız plâstik ve tezyini sânatlar bakımından değil, muhtevâları ile yazıldıkları devirlerin bilgilerini, edebiyat ve sanat anlayışlarını, tefekkür tarzlarını aksettirmek itibariyle de mânâlı eserlerdir.

Cönkler, mecmûalara nisbetle Türk halk kültürü bakımından daha büyük ehemmiyet taşırlar. Bunlar şifâhî anane, yazıya geçmemiş kültürümüzün belli-belirsiz ve fakat bâzen sağlam kilometre taşları, kırk anbar kitaplarıdır.

Bilindiği üzere klâsik muharrir ve şâirlerin halktan gele- ne, kısacası anane medeniyetimize karşı şuurlu-şuursuz düş- manlıkları, tahkirleri, tezyifleri, üstünlük kompleksi, bu medeniyetin sözden ve hâfızadan yazıya intikaline engel oldu.

Bu gün halk kültürünü incelemeye çalışanlar, bu medre- seli —mekteplilerin bıraktıkları boşlukları— mahdud da olsa cönklerle doldurmaya gayret etmekte, saz ve tekke şiirimizi kıymetlendirmeye çalışmaktadırlar.

Matbaanın memleketimize gelişinden evvel ve sonra âşık- lar, meddahlar, askerler, ağalar, mollalar, kâtipler... gibi me- raklılar tarafından kaleme alınan cönklerde bütün halk ede- biyatı ve folklor mahsulleri karşınıza çıkar: Destanlar, koş- malar, ağıtlar, türküler, atalar sözü, mâniler, fıkralar, masal- lar... aklı gelen ilk eserlerdir.

Ortaoyunu ve Karagöz gibi metinleri, tasavvuf gibi felse- fe, Alevilik, Bektâşilik gibi tarikat bilgilerini ve inanmaları içine alan cönkler de vardır.

Mecmûalar daha ziyade eserleri yazıya geçmiş, kütüpha- nelere intikal etmiş şâir ve muharrirlerden yapılmış seçme- lerdir. Divân edebiyatımızın bütün nevileri: Şiir, mesnevî, tarih, tezkire, mektup, sevhâtname, sefâretname; Kur'ân, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm... gibi İslâmî ilimler; bâtil ve ger- çek bilgiler, meselâ: İlm-i simyâ, ilm-i reml (bâzı şekillere göre murad ve niyeti haber verme), sihir, rû'yâ tâbiri, ilm-i nücum, ilm-i zâyice (yıldızların ve burçların hareketlerinden hüküm çıkarıp istikbali anlama), musiki... mecmûaların belli başlı mevzularıdır.

Bugüne kadar isimleri bilindiği halde elde edilememiş mü- him bâzı müstakil eserlerin asılları, sûretleri, parçaları ile birtakım nâdir vesika ve kayıtların bir kaynağı da yine bu mecmûalardır.

Türk kültür târihi tetkikleri bakımından değerli olan cönklerle mecmûaları bilgisiz ellerden kurtarıp Ankara'da Milli Kütüphane'ye mal etmek ve dolayısıyla ilim ve sanat adamlarının istifâdesine hazır bulundurmak, kanâatimizce, bütün aydınlar için hem zevkli bir vazife, hem de bahâ bi- çilmez bir hizmettir.

(Şükrü Elçin, **Türk Yurdu**, Sayı: 278-8, Kasım 1959)

HALK ŞİİRİ HAKKINDA KISA BİLGİLER

Türk Halk Edebiyatı'nda nazım, anonim ve ferdi olmak üzere iki kolda toplanabilir. Anonim olanlar başlangıçta bir kişi tarafından söylenmiş veya yazıya geçirilmiş, cemiyetin ortak duygu, düşünce, terbiye ve tefekkürünü aksettiren kol- lektif mahsullerdir. Bunlar sözlü gelenekte yaşadıkları, za- mana ve muhite göre değişikliklere uğradıkları için tam bir sanat seviyesine ulaşamamışlardır. Ancak bu mahsullerden bâzılarının ferdi eserlerden keyfiyet bakımından üstün olduk- ları söylenebilir.

Türk Halk Edebiyatı'nda bir «bütün», teşkil eden nazmın ikinci kolunu sanat seviyesine ulaşmış eserler teşkil etmek- tedir. Bu eserler, umumiyetle ananenin getirdiği tekniğe bağ- lı olarak halkın anlayacağı, tabii, sâde bir dille yeni inanç, fikir ve ülküleri beşerî temlerle birlikte işlemişlerdir.

İslâmiyeti kabulden önce Mâni ve Burkan kültür çevre- lerinde yetişen Aprinçur Tigin, Kül Tarkan, Sıngku Seli Tu- tung, Ki-ki, Pratyaya - Şiri, Asığ Tutung, Çısuva Tutung, Ka- lım Keyşi gibi şâirler yanında 11. asırda **Divânü Lügat-it Türk'** teki malzemenin bir kısmının kendisine ait olacağı tahmin edilen Çuçu'ya; Yusuf Hâs Hâcib'in **Kutadgu Bilig**'te; Yü- nekli Edib Ahmed'in **Atabetü'l Hakayık**'ta, Ahmed Yasevî'nin **Divân**'ında ve Ali'nin 730/1232 yılında yazdığı **Yusuf ve Zü- leyha**'da kullandığı ve yine Uzunköprü'de bulunmuş, Hârezm sâhası edebî diline girebilecek manzum Oğuz destanı par- çasında görülen milli vezin ve şekillerle söylenmiş mahsullere bakarak birçok sanatkarların yetiştiğini kabul etmek lâzım- dır. Ancak bu ozanların adlarını bu gün için tesbit mümkün olmamıştır. 12. asırda Türkistan'da İslâmî bilgi, ahlâk ve ta- savvuf prensiplerini geniş halk kütlelerine öğretip telkin eden Ahmed Yasevî ve halifeleri bu ananenin bilinen şâirleridir. Tasavvuf, Türkler arasında Ahmed Yesevî'den adını alan «Ye-

sevilik» şekli ile yayıldıktan sonra, bir çok dervişler ve ozanlar, 11. asırdan itibaren devam eden akınların ve muhaceretlerin kapısından Anadolu'ya geldiler. 13. asırda, Anadolu'da siyasî ve iktisadî buhranların hazırladığı; dinî - tasavvufî fikirlerden gıdâsını alan bir zemin üzerinde Mevlâna ve Yunus Emre gibi iki büyük şahsiyet yetişti. Klâsik İslâm kültürüne bağlı bu şahsiyetlerden birincisi Farsça söylediği veya yazdığı şiirleri ve fikrî eserleri ile daha ziyade okumuş çevrelerde; ikincisi ise Türk dili ile söylediği veya yazdığı, aynı zamanda bir kısmı millî vezin ve şekillere bağlı manzumeleri ile geniş halk kütleleri üzerinde büyük tesir yaptı.

«Umumiyetle lâdini bir rûh taşıyan ozanların şiirinin devam ettiği bu devirde Türk Divân Edebiyatı'nın ilk mahsullerini verdiğini görüyoruz. Ozanların şiiri gibi lâdini karakteri hâkim bu mahsullerin yanı başında, hususiyetle din ve tasavvuf fikirlerini tekke muhitlerinde sistemli şekilde yaymaya çalışan birtakım şeyhler ve dervişlerin bir şiir yaratıldığını görüyoruz. Çoğu zaman tekke çevrelerindeki inkişafını göz önünde bulundurarak bu şiire «Tekke Şiiri Edebiyatı» demek âdet olmuştur. 13. asırdan 20. asrın başlarına kadar, tasavvuftan doğan; usûl, erkân ve âdab itibarıyla bâzen ayrılan birtakım tarikatların şâirleri, eski Türk Şamanizminin izleri ve Mevlâna - Yunus Emre temeli üzerinde zengin bir edebiyat yarattılar. Bu şâirler, geniş halk kütlelerine de hitap ettikleri için şiirlerinde az-çok sâde bir dil kullanmışlardır. Millî vezin ve şekil ananesine sâdık kalarak muvaffakiyetli eserler veren bu şâirlerden bazıları aynı zamanda aruz veznini ve Arap, İran nazım şekillerini de kullanmışlardır. Estetik bakımdan saz ve divân şiiri unsurlarını bir terkip halinde ortaya koyan ve fakat, fikrî ve felsefî karakteri ile onlardan ayrılan bu sanatkarların eski Türk şiirlerinde olduğu gibi beste ile düşündükleri veya sonradan bestelenip okunan eserlerine «ilâhî» adı verilmektedir. Bu ilâhilerin, daha umumî bir tâbirle şiirlerin tasavvuf mesleklerini yaymakta büyük rolü oldu. Yunus Emre'nin tesiri altında kalan Âşık Paşa ile Kavgusuz Abdal, Bayrâmiyye tarikatının kurucusu Hacı Bayram, Kadiriyye'nin Eşrefiyye şubesini hazırlayan Eşrefoğlu Rûmî (ölümü: 874/1469-70), Halvetiyye'nin Sinâniyye subesini kuran Ümmî Sinan (öl. 958/1551-52), Melâmiyye-i Bay

râmiyye'den Ahmed Sârban (öl. 952/1545-46), İdris Muhteşî (öl. 1024/1615-16), Seyyid Seyfullah Halvetî (öl. 1010/1601-1602), Nakşî Akkermânî (öl. 1062/1651-52), Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi (öl. 1066/1655-56) ve müridi Sun'ullah Gaybî (öl. 1072/1661-62) gibi şâirler tekke muhitleri dışında geniş halk kitlelerinin de benimsediği sanatkarlardır».

Yukarıda adlarını işaret ettiğimiz şahıslar ve meslekler arasında Bektaşiliğin ve onun edebiyatının büyük bir mevki işgal ettiğini söylemeliyiz.

«Esaslarını, —büyük ölçüde— eski Türk Şamanizmi ile tasavvuftan alan ve Yunus Emre'den sonra, 15. asırdan itibaren kuvvetli şahsiyetlerini yetiştiren Bektaşilik, Ahilik, Abdalılık, Hurûfilik, Kızılbaşlık, Kalenderilik ve Haydarilikten unsurlar alıp bir halita-fikir meydana getirdi. Bu fikir halitasını terennüm eden şâirler «aşk ve muhabbete, Allah, Muhammed, Ali üçlüsüne, Âli Abâ'ya, fazl'ın ulûhiyetine harflerin sırlarına, Hacı Bektaş Veli'nin Muhammed ve Ali'den ayrı olmadığına, tarikatın müşkillerine, âyin usullerine, Seyyid Gazi, Kızıl Deli Sultan, Bahım Sultan gibi Bektaşî büyüklerinin menkabelerine ve Yezid'in mel'unluğuna dâir duygu ve düşünceleri sâde, halkın anlayacağı bir dille ve umumiyetle hece vezni ile terennüm ettiler».

«Şehirlerde Bektaşî, köylerde Alevî ve Kızılbaş şâirleri olarak bilinen bu sanatkarlar, «söyledikleri veya yazdıkları» nefes, nutuk, medhiye, devriye, güzelleme, taşlama, şathiye ve muammâ vb. gibi şiirleri ile zarif, alaycı ve çoğu zaman «şüphe»ci bir fikir ve manzara içinde milyonlarca Türk'ün kalbini fethetmişlerdir. Bu daha ziyade tekkelerle Bektaşî tarikatına bağlı yeniçeriler arasında gelişen, zaman zaman beşerî temlerle az-çok tabiatî terennüm eden Bektaşî-Alevî, şiiri, Türkiye'de aydınlar tarafından 70-80 yıldan beri «Saz Şiiri» veya «Âşık Edebiyatı» adı verilen şiirin tam hüviyetiyle ortaya çıkmasını hazırladı. 15. asrın ortalarına kadar devam eden «ozan» yerine İslâm tasavvufundan gelen tesirle «âşık» adı yayıldı. 16. asırdan zamanımıza kadar gelen zengin halk ananesinin bu kendine hâs şiirinin yaratıcıları veya nâkileri umumiyetle hece veznini kullanmışlardır. Az-çok tahsil gören bir kısmı, aruz vezni ile de şiir söylemişlerdir. Bektaşî fikir ve

zevkinden uzaklaşarak profan mâhiyette halk dili ile eser veren bu şâirler, ya kendi şiirlerini veya âşıkların, köy, kasaba veya şehir muhitlerinden ayrı biçim ve isimdeki sazlarının yardımı ile türlü türlü ezgilerle dinleyici kitlelerine ulaştıran insanlardır. Bu vasıfları ve hemen çoğu zaman seyâhat etmeleri sebebiyle eski ozanları hatırlatan, düşman önünde, ordu saflarında söyledikleri destanlarla askerlere kahramanlık ve cengâverlik rûhu aşıl原因 bu âşıklar, kendilerine hâs estetiklerine rağmen divân edebiyatımızdan kelime, bâzen tamlama, mecazlar ve hattâ şekiller almışlardır. **Gazel, Divân, Semâi, Kalenderî ve Satranç** bunlar arasındadır. Yalnız şehir kültüründen ve divân edebiyatı tesir sahasından uzakta yaşamış aşiret şâirleriyle bir kısım köylü şâirlerin bu şekilleri ve arûzu kullanmadıkları bir gerçektir». (F. Köprülü)

Sözlü geleneklerle, cönk adı verilen defterlerle, âşıkların hâfizaları ilc, bâzı târihi kayıtlarla ve divânlarla az-çok bilgi edinebildiğimiz saz şiirinin ilk devirleri hakkında tam bilgimiz yoktur. Divân edebiyatı mensuplarının bu şiiri yaratan şâirlere düşmanlık beslemesi, tezkirelerinde onların biyografilerine ve eserlerine yer vermemeleri yüzünden de 16. asırdan Karacaoğlan, Kerem Dede, Kul Mehmed, Öksüz Ali, Hayâlî, Bahsî, Armutlu, Çırpanlı, Kul Çulha, Koroğlu ve Koroğlu gibi bâzılarını 3-5 şiiri ile tanımak zorundayız. Destan, türkü, koşma, varsağı, koçaklama, ağıt vb. gibi tür ve şekillerde eser veren birçoğu asker ocağından yetişme bu âşıkların teknik itibarıyla zayıf oldukları görülür. Âdeta bir hazırlık devri karakteri gösteren bu asırdan sonra Türk saz şiirinin altın devrine ulaştığını görüyoruz. Kemiyet ve keyfiyet itibarıyla saz şiiri en büyük şâirlerini 17. asırdan yetiştirmiştir. Şöhreti çok yaygın ikinci Karacaoğlan gibi üç-beş âşık müstesnâ, divân şiirinin dil, zevk ve estetiğinden bir hayli unsurlar almışlardır. Bununla beraber halk şâiri hâkim vasıflarını kaybetmemişlerdir. Âşık Ömer, Gevherî, Kâtibi, Kayıkçı Kul Mustafa, Şâhinoğlu, Kâtip Ali, Karacaoğlan, Âşık, Gazî Âşık Hasan, Üsküdarî, Âşık Halil, Benli Ali, Âşık Mehmed belli başlı şahsiyetlerdir. 18. asırdan geçen asra nisbetle büyük âşıklar yetiştirmemiştir. Ananeye uygun olarak diyar diyar dolaşan ve halk muhitlerinin şiir zevkini temsil ederek estetik heyecanlarına

cevap veren âşıklar arasında Kaba Sakal Mehmed, Levni, Kıymetî, Nuri, Ermeni Vartan ve Mecnunî kayda değer.

19. asırdan bir kısmı saz çalmadığı için «kalem şuarası» adını da alan âşıkların keyfiyet bakımından 18. asır şâirlerinden üstün oldukları bir gerçektir. Divân edebiyatı tesirini bir hayli aksettiren, geniş ve devamlı şöhet kazanan Bayburtlu Zihni, Dirdli, Seyrânî, Tokatlı Nuri ve Erzurumlu Emrah dışında Ruhsatî, Sümmânî, Celâlî, Muhibbî ve aşiret şâirleri Dadaloğlu, Deliboran, Beyoğlu, Seyyit Osman vb. sayılabilir.

Bu asırdan sonra Tanzimat hareketinin ve dolayısıyla mekteplerin, matbaanın, yolların, teknik imkânların, meselâ radyo ve televizyonun halk şiiri ananesini söndürmesine rağmen Mazlûmî, Kahraman, İrşâdî, Meslekî, Tâlibî, Dizârî, Karamanlı Gufrânî gibi sanatkarlar dikkate değer şahsiyetlerdir.

Âşık teşkilâtının ehemmiyetini kaybettiği zamanımızda bu şiir, Âşık Ali İzzet'le Âşık Veysel'i yetiştirmiştir. Âşık Veysel'in 17. ve 19. asır şâirlerinden keyfiyet bakımından düşük olmadığını söyleyebiliriz.

NAZIM

I. DİN, TASAVVUF ve TARİKAT ŞİİRLERİ

A) İslâmiyetten Önce ve İslâm Muhiti Dışındaki Eserler

1 — Mani Çevresi Şiiri Örnekleri :

— I —

- 1 tang tengri kelti
tang tengri özi kelti
tang tengri kelti
tang tengri özi kelti
- 5 turunglar kamag begler kadaşlar
tang tengrig ögelim
körügme kün tengri
siz bizni küzeding
körünügme ay tengri
- 10 siz bizni kurtgaring
tang tengri
yıdığ yıparlıg
yarıklug yaşuklug
tang tengri
- 15 tang tengri
tang tengri
tang tengri
yıdığ yıparlıg
yarıklug yaşuklug
tang tengri
- 20 tang tengri

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

- 1 Tan tanrı geldi,
Tan tanrı kendisi geldi;
Tan tanrı geldi,
Tan tanrı kendisi geldi.
- 5 Kalkınız, bütün beyler, kardeşler
Tan tanrıyı övelim!
Gören Güneş tanrı,
Siz bizi koruyun
Görünen Ay tanrı,
- 10 Siz bizi koruyun!
Tan tanrı,
Güzel kokulu, misk kokulu,
Parıltılı, ışıltılı
Tan tanrı!
- 15 Tan tanrı!
Tan tanrı,
Güzel kokulu, misk kokulu,
Parıltılı, ışıltılı
Tan tanrı!
- 20 Tan tanrı!

(bizing tengrimiz ed) güsi redni tiyür
(bizing tengrimiz ed) güsi redni tiyür
(redni) de yig mening edgü (tengr)im alpım bekrekim
redinid yig mening tengrim alpım bekrekim

**

bilegüsüz yiti vaj (ır ti yür)
bilegüsüz yiti vaj (ır ti yür)
vajırda ötvi biligligim tüzünüm yarukum
vajırda ötvi biligligim bilgem yangam
kün tengri yarukın teg köküzlüğüm bilgem

**

kün tengri yarukın teg köküzlüğüm bilgem
körtle tüzün tengrim külügüm küzünçüm
körtle tüzün tengrim burkanım bulunçuzum

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

Bizim tanrınızın iyiliği cevherdir derler,
bizim tanrınızın iyiliği cevherdir derler;
Cevherden daha üstün benim iyi tanrım, alpım, kudretlim.
Cevherden daha üstün benim iyi tanrım, kudretlim.

••

Elmas için bilenmeden keskin derler,
elmas için bilenmeden keskin derler;
elmastan daha keskin benim bilgirim, asılım, ışıgım,
elmastan daha keskin benim bilgirim, bilgem, filim,

••

Benim, güneş tanrı ışığı gibi, göğüslüm, bilgem,
benim, güneş tanrı ışığı gibi, göğüslüm, bilgem;
güzel, asil tanrım, şöhretlim, koruyucum,
güzel, asil tanrım, burkanım, bulunmazım.

2 — Burkan (Buddha) Çevresi Şiiri Örneği :

adkaşu turur kat kat tag-ta
amıl aglak aranyadan-ta
artuç söğüt altın-inta
akar suv-luk-ta
amrançıgın uçdaçı kuş-kı-a-lar
tirin-lık kuvrag-lık-ta
adkag-sız-ın-mengi tegingülüg ol
anı teg orun-lar-ta

**

iç tering kat bük tag-ta
irteki söki aranyadan-ta
idiz tikim kay-a-lık basguk-luk-erip
idi tiki-siz-te
imrirt çoğurt söğüt arasın-ta
inçge-ki-e suv kızıg-inta
ilinmeksiz-in dyan olugu-lung ol
anı teg orun-lar-ta

**

sengir bulung tering tag-ta
seviglig aranyadan-ta
sermelip akar suv-lug erip
sep sem aglak-ta
sekiz türlüg yill-ler öz-e tepremetin
serilip anta
sere yalnıguz-ın nom mengi-sın tegingülüg
anı teg orun-lar-ta

**

kökerip turur körklüg tag-ta
köngül yaraşı aglak orun-ta
köp yigi telim söğüt-lüg erip
köprürip turur kölmen suvluk-ta
köz başlap kaçığ-ların yığınip
köz-ünmiş bililmiş-çe (e-un)-lar-ta.
küsençig-sız-ın mengi tegingülüg ol
anı teg orun-lar-ta

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

Bİrbirine bağlı duran kat-kat dağlarda
sâkin ve tenhâ aranyadan'da,
ardıç ağaçları altında,
akar sular boyunda;
sevinç içinde uçuşan kuşçukların
toplandıkları, bir araya geldikleri yerde,
hiçbir şeye bağlanmadan, huzûra kavuşmalı
işte öyle yerlerde!

**

İç-içe, derin, kat-kat, kıvrım-kıvrım dağlarda,
eski kadim aranyadan'da,
yüksek, yekpâre kayalıkların baskısı altında,
tam bir sessizlik içinde,
imirt, çoğurt ağaçları arasında,
incecik suların kıyısında,
hiçbir şeye ilinmeden, dhyana'ya dalmalı
işte öyle yerlerde!

**

Derin dağların köşesinde, eteğinde
sevimli aranyadan'da,
süzülüp akan sular arasında,
ıp-ıssız bir tenhâlıkta,
sekiz türlü yel ile kımıldanmadan,
orada sükûn içinde,
sabırla, yalnızca töre huzûrunu tatmalı
işte öyle yerlerde!

**

Gögerip duran güzel dağlarda,
gönlün hoşlandığı tenhâ yerlerde,
kesif, sık süğütlikler içinde,
kaynayıp köpüren göller arasında,
başta göz olmak üzere, bütün hâsselerden sıyrılıp,
her şeyin görüldüğü, bilindiği gibi olduğu yerde,
hiçbir arzu beslemeden, huzur tatmalı
işte öyle yerlerde.

B) İslâmiyetten Sonrakı Devir

Ahmed Yesevî

HİKMET

1

On sîkiz mîñg âlemga server bolgan Muhammed
Otuz üç mîñg ashâbga rehber bolgan Muhammed

Yalangaç u açikka kanâatlıg Muhammed
Âsi câni ümmetga şefâatlıg Muhammed

Tünler yatıp uyumas tilâvetlıg Muhammed
Garib birle yetimge mürüvvetlıg Muhammed

Yoldın azgan gümrâhga hidâyetlıg Muhammed
Mühim tüsse her kîmge kifâyetlıg Muhammed

Ebü Cehl Bû Lehebga siyâsetlıg Muhammed
Melâmetni sabunu selâmetlıg Muhammed

Namâz rûze kılguçı ibâdetlıg Muhammed
Tinmey tesbih aytküçi riyâzetlıg Muhammed

Mel'un lain şeytânğa siyâsetlıg Muhammed
Şeriatnı yolığa inâyetlıg Muhammed

Tarikatga reh-nümâ irâdetlıg Muhammed
Hakikatga muktedâ icâzetlıg Muhammed

Duâları müstecâb icâbetlıg Muhammed
Yamanlıgga yahşılık kerâmetlıg Muhammed

Tevfik birgen zâlimge celâletlıg Muhammed
Secde kılğan egilip itâatlıg Muhammed

Biş vakt namâz bolganda imâmetlıg Muhammed
Mî'râc aşır barganda şehâdetlıg Muhammed

Arş u Kürsi bâzârı inâyetlıg Muhammed
Sîkiz behlşt igesi velâyetlıg Muhammed

Miskin Ahmed kulıga kîtâbetlıg Muhammed
Yetim fakir garîbga sahâvetlıg Muhammed

HİKMET

2

Ol kâdirim kudret birlen nazar kıldı
Hurrem bolup yir astığa kirdim muna
Garib bendeñg bu dünyâdın güzer kıldı
Merhem bolup yir astığa kirdim muna

Zâkir bolup şâkir bolup Haknı taptım
Dünyâ ukbâ harâm kılıp yançıp tiftim
Şeydâ bolup rüsvâ bolup cândın öttim
Bi-gam bolup yir astığa kirdim muna

Şomlugumdın tag u taşlar sögti mini
Fasih tilde sögüp aydı fl'ing kanı
Âşık bolsang evvel barıp Haknı tanı
Merhem bolup yir astığa kirdim muna

Sizni bîznî Hak yarattı tâat üçün
Ey bü'l-aceb içmek ylmek râhat üçün
«Kâlû belâ» didi rûhum mihnet üçün
Edhem bolup yir astığa kirdim muna

Nefsım mini köp yügürtti Hakk'a bakmay
Kiçe gündüz bi-gam yördüm yaşım akmay
Hây u heves mâ vü menlik otka yakmay
Pür-gam bolup yir astığa kirdim muna

Kulnı körsem hizmet kılıp kulı boldum
Tofrak-sıfat yol üstide yolu boldum
Âşıklarnı köyüp öçken küli boldum
Hemdem bolup yir astığa kirdim muna

Cândın kiçip mihnet tarttım bendem didi
Kanlar yutup Allah didim rahm eyledi
Duzeh içre bolmasun dip gamını yidi
Hurrem bolup yir astığa kirdim muna

Yaşum yitti altmış üçke bir künçe yok
Vâ-dırığa Hak'ın tapmay könglüm sinuk
Yir üstide sultân min dip boldum uluk
Şâkir bolup yir astığa kirdim muna

Şeyh min diben da'vâ kılıp yolda kaldım
Fes ü destâr pücek pulga satıp kildim
Nefs ü hevâ tугyân kıldı harıp kaldım
Bi-dem bolup yir astığa kirdim muna

Başım tofrak özüm tofrak cismim tofrak
Hak vashga yiter min dip rûhum müstâk
Köydüm yandım bolalmadım hergiz afak
Şebnem bolup yir astığa kirdim muna

Pir-i mugan nazar kıldı şarâb içtim
Şibli yañğlg semâ urup cândın kiçtim
Sermest bolup il ü halkdın tanıp kaçtım
Zemzem bolup yir astığa kirdim muna

Kul Hâce Ahmed nâsıl bolsang özüngge bol
Âşk bolsanğ cândın kiçip bir yolu öl
Nâdânlarga aytsanğ sözüng kılmas kabûl
Muhkem bolup yir astığa kirdim muna

HİKMET

3

Ömrüm âhır bolganda ne kılğay min Hudâyâ
Cân alğuçı kilgende ne kılğay min Hudâyâ

Cân birmekni vehmidin Azâzilni zahmıdın
Şefkat bolmasa sindin ne kılğay min Hudâyâ

Cân birmek işi düşvâr âsân kılğıl ya Cebbar
Sindin özge yok gam-hâr ne kılğay min Hudâyâ

Cânım cüdâ bolganda tenim munda kalganda
Tahta üzre alganda ne kılğay min Hudâyâ

Âcız bolup yatkanda ferîşteler kirgende
«Men rabbük» dip sorganda ne kılğay min Hudâyâ

İltip gürge koyganda yiti kadem yanganda
Sorguçılar kirgende ne kılğay min Hudâyâ

«Men rabbük» dip turgancia kara kündür uş anda
Rabbing kimdür digende ne kılğay min Hudâyâ

Kul Hâce Ahmed sin bende nefis ilgide şermende
Mahşer küni bolganda ne kılğay min Hudâyâ

YUNUS EMRE

1

Canlar cânını buldum bu cânım yağma olsun
Assı ziyandan geçdüm dükkânım yağma olsun

Ben benliğümden geçdüm gözüm hicâbın açdum
Dost vaslına irişdüm gümânım yağma olsun

Benden benliğüm gitdi hep mülkümlü dost dutdı
Lâ-mekâna kavın oldum mekânım yağma olsun

Ta'allukdan üzüşdüm ol dostdan yana uçdum
İşk divânına düşdüm divânım yağma olsun

İkîlikden usandum ışk tonını tonandum
Derdüm honına kandum derinânım yağma olsun

Varlık çün sefer kıldı dost andan bize geldi
Viran gönül nur toldı cihânım yağma olsun

Geçdüm bitmez sağınçdan usandum yaz u kışdan
Bostanlar başın buldum bostânım yağma olsun

Yunus ne hoş demişsin bal u şeker ylmışsin
Ballar balını buldum kovanım yağma olsun

2

Yine yaz günleri geldi söyle bülbülcüğüm söyle
Cümle çiçekler zeyn oldı söyle bülbülcüğüm söyle

Kış çıkacak irdi bahar cânunu gafletten uyar
Cennete döndi her diyar söyle bülbülcüğüm söyle

Yeşil ton geydi ağaçlar pervâz urup uçar kuşlar
Nefesün canlar bağışlar söyle bülbülcüğüm söyle

İşk ile eylegil cûşı gider gönlünden teşviş
Çıkuban gülzâra karşı söyle bülbülcüğüm söyle

Kurı dikende gül bitir hasretinden gine yitir
Dertli mi oldun benden beter söyle bülbülcüğüm söyle

Bülbül âşıkdur güle âşıkun hâlin kılm bile
Güle karşı hoş ışk-ıla söyle bülbülcüğüm söyle

Kudret haznesi açıldı âleme rahmet saçıldı
Hulle tonları biçildi söyle bülbülcüğüm söyle

Şeyhüm andadur ben bunda cânun karar kılmaz tende
Zârılığum dün ü günde söyle bülbülcüğüm söyle

Kanadun açabilürsün açuban uçabilürsün
Deryâlar geçebilürsün söyle bülbülcüğüm söyle

Yuvandan yavrun aldılar seni divâne kıldılar
Zaman böyl' olur didiler söyle bülbülcüğüm söyle

Geçdi ya ömrümün varı kor gidersin bu gülzârı
Yunus'un münisi yârı söyle bülbülcüğüm söyle

İşkun aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram dünü günü bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinürem ne yokluğa yirünürem
İşkun ile avınuram bana seni gerek seni

İşkun âşıklar öldürür ışk denizine taldurur
Tecelliyile toldurur bana seni gerek seni

İşkun şarâbından içem Mecnûn olup tağa düşem
Sensin dün ü gün endişem bana seni gerek seni

Sûfilere sohbet gerek ahilere abret gerek
Mecnunlara Leyli gerek bana seni gerek seni

Eger beni öldüreler külüm göge savuralar
Toprağum anda çağıra bana seni gerek seni

Yunus durur benüm adum gün geldükçe artar odum
İki cihanda maksûdum bana seni gerek seni

Sana ibret gerek ise gel göresin bu sinleri
Ger taş-ısan eriyessin bakup göricek bunları

Şunlar ki çokdur malları gör nice oldı halleri
Sonucı bir gönlek geymiş anun da yokdur yenleri

Kanı mülke benüm diyen köşk ü saray begenmeyen
Şimdi bir evde yaturlar taşlar olmuş üstünleri

Bunlar eve girmeyeler zühd ü tâat kılınayalar
Bu begliği bulmayalar zirâ geçdi devranları

Kanı ol şirin sözlüler kanı ol güneş yüzlüler
Şöyle gâyib olmuş bunlar hiç belürmez nişanları

Bunlar bir vakt begler idi kapucılar korlar idi
Gel şimdi gör bilmeyessin beg kangıdur ya kulları

Ne kapı vardur giresi ne yimek vardur ylyesi
Ne ışıkdur vardur göresi dün olmuşdur gündüzleri

Bir gün senün dahı Yunus benven didüklerün kala
Seni dahı böyle ide nitekim itdi bunları

Aceb şu yırde var m'ola şöyle garib bencileyin
Bağrı başlu gözi yaşlu şöyle garib bencileyin

Gezerem Rûm ile Şâm'ı Yukarı illeri kamu
Çok istedüm bulımadum şöyle garip bencileyin

Kimseler garip olmasun hasret odına yanmasun
Hocam kimseler olmasun şöyle garib bencileyin

Söyler dilüm ağlar gözüm gariblere köynür özüm
Meger ki gökde yıldızum şöyle garib bencileyin

Niçe bu derd ile yanam ecel ire bir gün ölem
Meger ki sinümde bulam şöyle garib bencileyin

Bir garib ölmüş diyeler üç günden sonra tuyalar
Soğuk su-y-ıla uyular şöyle garib bencileyin

Hey Emrem Yunus bi-çâre bulunmaz derdüme çâre
Var imdi gez şardan şara şöyle garib bencileyin

Niçe yıllar ömür sürdüm anca ağlayuban güldüm
İşde ecel sana geldüm esenledüm dünyam seni

Sürdüm ömrümi geçürdüm cânım Hazret'e uçurdum
Ecel şerbetin içürdüm esenledüm dünyam seni

Yürürdüm sağ selâmet takdir eyledi melâmet
Ecel kaldı hoş melâmet esenledüm dünyam seni

Gelen geçermiş n'idelüm gelün ahrete gidelüm
Bu fenâyı terk idelüm esenledüm dünyam seni

Hayr u şer itdügüm işler ol görünen dürlü düşler
Bitdi bu kamu teftişler esenledüm dünyam seni

Dün ü gün iderdüm zikir kılurdum Hak'ka şükür
Ecel irdi bizi okur esenledüm dünyam seni

Ben bir derviş-idüm dostum Hak'dan yana oldı kasdum
Ecel duzağına basdum esenledüm dünyam seni

Yâranlarum kardaşlarum Hakk'a lâıyk yoldaşlarum
Esen kalsun râzdaşlarum esenledüm dünyam seni

İy Yunus Emre bi-çâre özüñ dutgıl toğrı yâre
Ölüme yog-ıñış çâre esenledüm dünyam seni

Geldi geçdi ömrüm benüm şol yıl esüp geçmiş gibi
Hele bana şöyle geldi şol göz yunup açnuş gibi

İşte söze Hak tanukdur bu can gevdeye konukdur
Bir gün ola çıka gide kafesden kuş uçmuş gibi

Miskin âdem oğlanını benzetmişler ekinciye
Kimi biter kimi yiter yire tohum saçmış gibi

Bu dünyâda bir nesneye yanar içüm köynür özüm
Yiğid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi

Bir hastaya vardun-ısa bir içim su virdün ise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi

Bir miskini gördün ise bir eskice virdün ise
Yarın anda sana gele Hak libâsın biçmiş gibi

Yunus Emre bu dünyada iki kişi kalur diñler
Meger Hızır İlyâs ola âb-ı hayât içmiş gibi

Her kime kim dervişlik bağışlana
Kalbi gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber tüte
Budağından il ü şâr yemişlene

Yaprağı dertli için dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Aşkın göz yaşı hem göl ola
Ayağından saz bitüb kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbül
Yunus Emre arada dürraclana

Miskinlikde buldılar kimde erlik var-ısa
Nerdüvandan yitdiler yüksekden bakar-ısa

Gönül yüksekde gezer dem-be-dem yoldan azar
Taş yüzüne su sızar içinde ne var-ısa

Ak sakallı pîr koca bilimez ki hâli niçe
Emek yimesün hacca bir gönül yıkar-ısa

Sağır işitmez sözi gıce sanur gündüzi
Kördür münkîrîn gözi âlem münevver-ise

Gönül Çalab'un tahtı gönüle Çalab bakdı
İki cihan bedbahtı kim gönül yıkar-ıse

Sen sana ne sanursan ayruğa da anı san
Dört kitabun ma'nâsı budur eger var-ısa

Bildük gelenler geçmiş konanlar gıri göçmiş
Işk şarâbindan içmiş kim ma'nâ tıyar-ısa

Yünus yoldan azuban yüksek yırde turnasun
Sinle sırat görmege sevdügi didâr-ısa

Hak'dan gelen şerbeti içdük elhamdü lillâh
Şol kudret denizini geçdük el-hamdü lillâh

Şol karşığı tağları mişeleri bağları
Sağlık safâlıgıla aşduk el-hamdü lillâh

Kurı-yıduk yaş olduk kanatlanduk kuş olduk
Birbirmüze iş olduk uçduk el-hamdü lillâh

Var-duğumuz illere şol safâ gönüllere
Halka Tapduk ma'nâsın saçduk el-hamdü lillâh

Beri gel barışalum yad isen bilişelüm
Atumuz eyerlendi eşdük el-hamdü lillâh

İndük Rûn'ı kışladuk çok hayr ü şer işledük
Uş bahar geldi gıri göçdük el-hamdü lillâh

Dirildük bımar olduk ırkıldük ırmağ olduk
Akduk denize tolduk taşduk el-hamdü lillâh

Tapduğ'un tapusunda kul olduk kapusunda
Yunus miskin çiğ-idük bişdük el-hamdü lillâh

Çıktım erik dalına anda yedim üzümü
Bostan issi kakiyup der ne yersin kozumu

Uğruluk yaptı bana bühtan eyledim ana
Çerçi de geldi aydur hanı aldın gözünü

Kerpiç koydum kazana poyraz ile kaydattım
Nedir diye sorana bandım verdim özünü

İplik verdim culhaya sarup yumak etmemiş
Becid becid ısmarlar gelsin alsın bezini

Bir serçenin kanadın kırk katıra yüklettim
Çift dahı çekemedi şöyle kaldı yazını

Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu

Bir küt ile göreştım elsiz ayağım aldı
Güreşüp basamadım göyündürdü özümü

Kaf dağından bir taşı şöyle attılar bana
Öylelik yola düştü bozayazdı yüzümü

Balık kavağa çıkmış zift turşusun yemeğe
Leylek koduk doğurmuş baka şunun sözünü

Gözsüze fısıldadım sağır sözüm işitmiş
Dilsiz çağırıp söyler dilimdeki sözümü

Bir öküz boğazladım bakıldım sere kodum
Öküz ıssı geld'aydur bağızladın kazımı

Bundan da kurtulmadım midesini bilmedim
Bir çerçi de geld'aydur hanı aldın közüümü

Tosbağaya sataştım gözsüz sepek yoldaşı
Sordum sefer nereye Kayseri'ye azımı

Yunus bir söz söylemiş hiçbir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter ma'ni yüzünü

İs : sâhip; kakımak : öfkelenmek, itiraz etmek, kızmak; koz : ceviz;
bühtan : iftirâ; uğrulamak : çalmak; çerçi : satıcı, gezgin satıcı; ay-
mak : söylemek; becid : çabuk, acele, derhal; yazı : ova, kır; küt : kötü-
rüm; göyünmek : yanmak; koduk : eşek sıpası; sepek : azm; azım : bir
şeyin üstüne düşmek, sarılmak.

ÂŞIK YUNUS

1

Şol cennetün ırmakları akar Alâh deyü deyü
Çıkınış İslâm bülbülleri öter Alâh deyü deyü

Sahnur Tübâ dalları Kur'an oyar henü dilleri
Cennetde hürî kızları gezer Allah deyü deyü

Kimi yiyüp kimi içen hep me ekler rahmet saçar
İdris Nebi hulle biçer biçer Allah deyü deyü

Hep nurdandur direkleri gümüşdendür yaprakları
Uzandukça budakları biter Allah deyü deyü

Aydan arıdur yüzleri misk ü anberdür sözleri
Cennetde hürî kızları gezer Allah deyü deyü

Hakk'a âşık olan kişi akar gözlerinin yaşı
Pür-nür olur içi taşı söyler Allah deyü deyü

Ne dilerse Hak'dan dile kulavuz ol toğrı yola
Bülbül âşık olmuş güle öter Allah deyü deyü

Açıldı gökler kapısı rahmetle doldı heptisi
Sekiz cennetün kapısı açar Allah deyü deyü

Rıdvan durur kırı açan hulle tonlarını biçen
Kevser şarabını içen kanar Allah deyü deyü

Miskin Yunus var yârına koma bu günü yarına
Yarın Hakk'un didârına varur Allah deyü deyü

Sen bunda garib mi geldün niçün ağlarsın bülbül hey
Yorulup iz mi yanıldun niçün ağlarsın bülbül hey

Karlı dağlar mı aşdun derin ırmaklar mı geçdin
Yârundan ayrı mı düşdün niçün ağlarsın bülbül hey

Hey ne yavuz inilersin benüm derdüm yenilersin
Dostı görmek mi dilersin niçün ağlarsın bülbül hey

Kal'alı şehrün mi yıkıldı nâmus u ârun mu kaldı
Gurbetde yârun mu kaldı niçün ağlarsın bülbül hey

Gülistanlarda yaylarsın tâze gülleri yıylarsın
Yavlık zârlık eylersin niçün ağlarsın bülbül hey

Uykudan gözün uyandı uyandı kana boyandı
Yandı şol yüregüm yandı niçün ağlarsın bülbül hey

N'oldı şu Yunus'a n'oldu ışkun deryâsına taldı
Yine bahâristan oldı niçün ağlarsın bülbül hey

Canum kurban olsun senün yolına
Adı güzel kendü güzel Muhammed
Şefâat eylesün kemter kuhna
Adı güzel kendü güzel Muhammed

Mü'min olanlarun çokdur cefâsı
Âhiretde olur zevk u safâsı
On sekiz bin âlemün Mustafâ'sı
Adı güzel kendü güzel Muhammed

Yidi kat gökleri seyrân eyleyen
Kürsinün üstinde cevân eyleyen
Mi'râcında ümmetini dileyen
Adı güzel kendü güzel Muhammed

Dört câryâr anun gökçek yâridür
Anı seven günahlardan beridür
On sekiz bin âlemün sultânıdur
Adı güzel kendü güzel Muhammed

Sen hak peygambersin şeksüz gümansuz
Sana uymayanlar gider imânsuz
Âşık Yunus n'eyler dünyâyı sensüz
Adı güzel kendü güzel Muhammed

KAYGUSUZ ABDAL

1

Hak yaz deyüben yazdığı
Kelâm sen misin ola mı
Kullar üzre nâzil olan
Kelâm sen misin ola mı

Kerem etmiş sana Sübhân
Her nesne emrine ferman
Şimdi dertlilere derman
Kılan sen misin ola mı

Hudâ vermiş sana devlet
Sendendürür kula vuslat
Şimdi bu âleme rahmet
Olan sen misin ola mı

Dost ile olmuş nazarın
Sensin gösteren didârın
Halk üzre Hakk'ın nazarın
Salan sen misin ola mı

Gözler emrini mezâhir
Hem bâtın düşün hem zâhir
Mazhar-ı Hak evvel âhur
Heman sen misin ola mı

Kaygusuz bu sözi söyler
Senin zâtını şerh eyler
Yüzinde göz dilinde söz
Olan sen misin ola mı

2

Kaplu kaplu bağalar kanatlanmış uçmağa
Kertenkele derilmiş diler kırın geçmeğe

Kelebek ok yay almış ava şikâra çıkmış
Toğuzları korkudur ayuları kaçmağa

Ergene'nin köprüsi susuzluktan bunalmış
Edirne minâresi eğilmiş su içmeğe

Kazana balta koydun çervişin deremezem
Çuval çayırda gezer segirdüben kaçmağa

Allah'ımın tağında üç bin balık kışlamış
Susuzluktan bungalmış kanlı ister göçmeğe

Leglek koduk toğurnuş ovada zurna çalar
Balık kavağa çıkmış söğüit tahn biçmeğe

Kelebek buğday ekmiş Manisa ovasına
Sivri sinek derilmiş ırgad olup biçmeğe

Bir sinek bir devenin çekmiş budun koparmış
Salınuban seyirdür bir yâr ister koçmağa

Bir aksacık karınca kırk batman tuz yüklenmiş
Kâh yorgalar kâh segirdür şehre gider satmağa

Toğuz düğün eylemiş ayuya kızın virmiş
Maymun sındı getirmiş kaftan gönglek biçmeğe

Deve hamama girmiş tana dellâklık ider
Su sığırı natır olmuş nöbet ister çıkmağa

Kaygusuz'un sözleri Hindistan'ın kozları
Bunca yalan söyledün girer misin uçmağa

(Kaygusuz Abdal, Kitâb-ı Miglate'den)

Beğlerimiz Avlan gölün üstüne
Ağlar gelür şâhum Abdal Mûsa'ya
Urum abdalları postun eğnine
Bağlar gelür şâhum Abdal Mûsa'ya

Urum abdalları gelür dost deyü
Eğnimizde aba hırka post deyü
Hastaları gelür derman isteyü
Sağlar gelür şâhum Abdal Mûsa'ya

Meydanında dâra durmuş gerçekler
Çalınur koç kurbanlara bıçaklar
Döğülür kudümler altın sancaklar
Tuğlar gelür şâhum Abdal Mûsa'ya

Benüm bir istegüm vardır Kerim'den
Münkir bilmez evliyânun sırrından
Kaygusuz'am ayru düşdün pırlımden
Ağlar gelür şâhum Abdal Mûsa'ya

Bir kaz aldım ben karıdan
Boynı da uzun borudan
Kırk abdal kamın kurudan
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

Sekizimiz odun çeker
Dokuzumuz ateş yakar
Kaz kaldırmış başın bakar
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

Kaza verdik bir çok akçe
Eti kemiğinden pekçe
Ne kazan kaldı ne kepçe
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

Kaz değilmiş be bu azmış
Kırk yıl Kaf Dağını gezmiş
Kanadın kuyruğun düzmüş
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

Kazı koduk bir ocağa
Uçtu gitti bir bucağa
Bu ne haldir Hacı ağa
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

Kazımın kanadı selki
Dişi koyun emmiş tilki
Nûh Nebi'den kalmış belki
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

Kazımın kanadı sarı
Kemiği etinden arı
Sağlık ile satma karı
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

Kazımın kanadı ala
Var yürü gît güle güle
Başımıza katma belâ
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz

HACI BAYRAM

Çalabum bir şar yaratmış
İki cihan arasında
Bakıcak dîdar görinür
Ol şarun kenâresinde

Nâgehân ol şara vardum
Ol şarı yapılır gördüm
Ben dahı bile yapıldum
Taş ve toprak arasında

Ol şardan oklar atılır
Gelir cîgere batılır
Ârifler sözl satılır
Ol şarın bâzâresinde

Şâkırdleri taş yonarlar
Yonup üstâda sunarlar
Çalab'ın ismîn angarlar
Ol taşın her pâresinde

Bu sözl ârifler anglar
Câhiller bilmeyüp tanglar
Hacı Bayram kendü banglar
Ol şarun minâresinde

EŞREFOĞLU

Aşkın odu ciğerimi
Yaka geldi yaka gider
Garib başun bu sevdâyı
Çeke geldi çeke gider

Firkat kâr itdi cânıma
Gelsin âşuklar yanıma
Aşk zencirin dost boynuma
Taka geldi taka gider

Bülbül ider zâr ü efgan
Aşk oduna yandı bu can
Berim gönülcigüm heman
Hak'Jan geldi Hakk'a gider

Ârifler durur sözine
Gayrı görünmez gözine
Eşrefoğlu yâr yüzine
Baka geldi baka gider

HATÂYÎ

1

Be erenler be gâziler
Gelen Murtezâ Ali'dür
Yezid'e bâtin kıluncın
Çalan Murtezâ Ali'dür

Alçağa indirmiş özünü
İder Hakk'a niyazunu
Kırklar ile bir üzümlü
Yiyen Murtezâ Ali'dür

Turnaya vırınış sesini
İmamlar çeker yasını
Yine kendü devesini
Yiden Murtezâ Ali'dür

Getür ahret azuğunu
Âşık çeker yazuğunu
Muhammed'in yüzüğünü
Yundan Murtezâ Ali'dür

Cennetin yemişi alma
Sarar benzim sarar solma
Şah Hatâ'yem inkâr olma
Gelen Murtezâ Ali'dür

2

Gevherin geçmeyen yerde
Satma kardaş kerem eyle
La'l taşını çay taşına
Katma kardaş kerem eyle

Gördün bir yerde âşinâ
Her ne dersin öz başına
Yol taşını yol kuşuna
Atına kardaş kerem eyle

Gördünse bir yerde rakib
Neylersin yüzine bakıp
Münkiri katarı çeküp
Yedme kardaş kerem eyle

Firdevs güllerinden mısın
İmam kullarından mısın
Ali oğulundan mısın
Gıtme kardaş kerem eyle

HATÂYÎ çağırır ere
Dünya böyle gelmiş zırrâ
Ârif okun abes yere
Atma kardaş kerem eyle

Kerem Dede

VARSAĞI

Şol âlemde seyyâh olup gezerem
Şâz oluban gırdüğüm yola ne dersin
Üstünin esresin kor kalem ile
Ya şunu yazan ele ne dersin

Mü'minler içre cennetde şarâbı
Allah'um sun'etdi virdi türâbı
Kimî Farsî söyler kimî Arabî
Yetmiş iki dürlü dile ne dersin

Lâm-elîf oluban belüm bükilür
Hâsım kavına dostu dolu çekilür
Bir çeşmedür taşdugünce dökilür
Akınaz iken akan göle ne dersin

Erenler kisbetin geydüm sertime
Hizmet idüp yüz sürtiyem pirüme
Yemen'den bezirgân geldi şaruma
Gevheri dükenmez göle ne dersin

Yandun şol güzelin canı elinden
Bülbül olan dönmez bakça gülünden
Bir sümük idüm endüm ata belünden
Ananın rahmına göre ne dersin

Kerem Derle Kerem Dede'nin kulu
Ağu oldu bana bu dünya balı
Bin bir yaprağı var on iki dalı
Bir dalda biten güle ya ne dersin

Karacaoğlan, XVI. yüzyıl

VARSAĞI

Evvel Allah âhır Allah
Andan ulu gelmemişdür
Hak Muhammed'den sevgülü
Hakk'ın kulu gelmemişdür

Şâh-ı Merdân idi adı
Cömerd sofrasın kim kodı
Ali'ye arslanum didi
Ayruk Ali gelmemişdür

Pir olmayan aşka gelmez
Koç olmayan kurban olmaz
Ecel gelse derman olmaz
Hak'dan rızâ gelmemişdür

Od düşdüğü yire yakar
Degme dalda gül mi biter
Kudret dilin çok kuş öter
Bülbül üngi gelmemişdür

Karacaoğlan Hakk'a yalvar
Virdüğüne kanahtır ol var
Şol âlemde eksiksüz yâr
Kimse bulup gelmemişdür

PİR SULTAN

1

Yemen ellerinden beri gelirken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi
Hava üzerinde semâ' iderken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Şah'ım Hayber ka'asını yıkarken
Nice Yezid halka olup bakarken
Muhammed Mustafâ Mi'rac'a çıkarken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Kim gördi deryâda balık izini
Eğildi öpdi Kanber'in gözüni
Nerde dinler Ali'm hub âvâzını
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Havanın yüzünde semâ' tutarken
Âb-ı Kevser şarabından içerken
Muhammed gül-ü reyhânın seçerken
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

Şeriat yolunu Muhammed açtı
Tarikat menzilini Ali seçti
Bu meydandan nice erenler geçti
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

PİR SULTAN'ım eydür vur gidliyi
Dilim zıkr-ıder dâima Hüdâ'yı
On iki İmamın nesli sultânı
Turnalar Ali'mi görmediniz mi

2

Evvel bu dergâhdan kısmet
Alır da var almaz da var
Tarikate kadem basup
Gelir de var gelmez de var

Bazını almış destine
Hizmet iderdi dostuna
Ahd ile ıkrar üstüne
Durur da var durmaz da var

Olayım der isen Hızır
İrfan defterine yazıl
Hak her yerde hâzır nâzır
Görür de var görmez de var

İçin bizim dolunuzdan
Çıkman sakın yolumuzdan
PİR SULTAN'ım hâlimizden
Bilir de var bilmez de var

Hazret-i Şah'ın âvâzı
Turna derler bir kuştadır
Asâsı Nil deryâsında
Hırkası bir dervîştedir

Nil deryâsı iki şak oldu
Sarardı gül benzim soldu
Bakışı arslanda kaldı
Darbı dahi bir koçtadır

Özen güzel Ali'm özen
Vâr kendine bir yâr kazan
Hayrını şerrini yazan
Sağ yanında ferîştedir

Ali'm eylemez benliği
Kalbinde tutmaz kınllığı
Zülfikâr'ın keskinliği
Zerrecesl kılıçtadır

Mürde PİR SULTAN'ım mürde
Özümlüz aslı dârdır
Yemen'den öte bu yerde
Dahi Düldül savaştadır

Ben gayrı nesne bilmezem
Allah bir Muhammed Ali
Özümlü gayra salmazam
Allah bir Muhanuned Ali

Bir mum yanar bir şişede
Bülbül eğlenmez meşede
Yedi iklim dört köşede
Allah bir Muhanuned Ali

İki kuş gördüm yuvada
Döner muallak havada
Dağda deryâda ovada
Allah bir Muhanuned Ali

Yaktıcağın bir çırağdır
Bindiceğin bir Burak'tır
Yerden göğe bir direktir
Allah bir Muhammed Ali

PİR SULTAN'ım bu bir sırdır
Sırrını saklayan erdir
Ay da sırdır gün de sırdır
Allah bir Muhammed Ali

DERVİŞ HİMMET

Uyan be hey gâfil hâb-ı gafletden
Ömrün geldi geçti haberin var mı
Bir haber aldın mı sırr-ı vahdetden
Murg-ı cânım uçtu haberin var mı

Bu dâr-ı rihletdir bunda kalınmaz
Hem sonu fenâdır murad alınmaz
Kâfile kalkacak geri dönülmez
Kervanbaşı göçtü haberin var mı

Azığın var mıdır yola gitmeğe
Döşegin hazır mı varup yatmağa
Ejderler gibi dem çeküp yutmağa
Yerler ağzın açtı haberin var mı

Ma'siyet yükünü aldug boynunga
Hiç ölüm korkusu gelmez aynına
Felek bir kaç arşın bezi eğnine
Yakasız don biçti haberin var mı

Derviş Himmet senden evvel gelenler
Kımlı kul kımı sultan olanlar
Dünya benim mülküm deyüp yelenler
Ecel câming içti haberin var mı

GAYBİ

Göngül gitti elimden
Ele giresi değil
Hallâk ile bir oldu
Artık ölesi değil

Ol bir ile bir olan
Cümle âleme dolan
Böyle sultanlık bulan
Kulluk kılası değil

Erişmeyen vahdete
Vahdetdeki izzete
Girse bile cennete
Lezzet bulası değil

Can iline girmeyen
Hak varını bulmayan
Bu sûrette gülmeyen
Sonra gülesi değil

İkiliğin sılmeyen
Hakk'ı canda bulmayan
Gaybi kendin bilmeyen
Rabb'in bilesi değil

KUL HİMMET

1

Gice gündüz hayaline döndüğüm
Bir gice rüyama gir Hacı Bektaş
Günahkârım günahlardan bezerim
Özüm dâra çektim sor Hacı Bektaş

Yandı bu kulunun nedir çâresi
Yine tâzelendi yürek yarası
Onulmaz dertlere derman olası
Bu sınık bendimi sar Hacı Bektaş

Arının yaptığı bala benzersin
Şu garib illerde gönlüm eğlersin
Bend edüben ikrarına bağlarsın
Sâilin sattığı kul Hacı Bektaş

Gâhi bulut olup göğe ağarsın
Gâhi yağmur olup yere yağarsın
Ay mısın, gün misin gökte doğarsın
İlgıt ılgıt esen yel Hacı Bektaş

Derdimin dermanı yaramın ucu
Dört anâsır mevcut Gürûh-i Nâci
Belinde kemeri başında tâci
Yüzünde balkıyor nur Hacı Bektaş

Dâyima KUL HİMMET ider niyâzı
PİR SULTAN yolundan ayırma bizi
Ol mahşer gününde isteriz sizi
Muhammed önünde câr Hacı Bektaş

2

Yolcu oldum yola düştüm
Yollarım Ali çağırır
Bülbül oldum güle düştüm
Güllerim Ali çağırır

Bir zaman türabta yattım
Türlü çiçeklerde bittim
Arı ile çok bal yaptım
Ballarım Ali çağırır

Bulut oldum göğe ağdım
Yağmur olup yere yağdım
Çoşkun çoşkun ben kaydım
Sellerim Ali çağırır

Bu hâneye miḥman gelmişim
Gâh ağlayup gâh gülmişim
Bahri ummâna dalmışım
Göllerim Ali çağırır

KUL HİMMET'im aşka düştü
Aşk deryası boydan aştı
Virdimiz Ali'ye düştü
Dillerim Ali çağırır

NİZÂMOĞLU

I

Gül isteyü bir bülbülüm
Bu bağa ötmeğe geldim
Nâle vü âh ü zâr ile
Gülzâra yetmeğe geldim

Hicâb oldu benlik bana
Gidemedim dosttan yana
Ben benliğimden geçmeğe
Şeyh elin tutmağa geldim

Evliyânın tuttum elin
Hakdır bildim doğru yolun
Mürşidin hakikat balın
Elinden tatmağa geldim

Azsın bağrunda başlar
Aksın gözümdeki yaşlar
Eski dertliyim kardaşlar
Derde dert katmağa geldim

Seyyid Nizâmoğlu ile
Gelen gelsin bu hak yola
Ceddim Muhammed Ali'yle
Birliğe yetmeğe geldim

II

Ben ezelden dost yüzünü
Gördüm de geldim bu ile
Âdem'le cennet zevklerin
Sürdüm de geldim bu ile

Münâfıklar gelmez yola
Kâfirlere mihnet gele
Nuh kavmini cümle sele
Verdim de geldim bu ile

Mûsâ ile çıktım Tûr'a
Gözlerim Hak yüzün göre
Tecelli olunan nûra
Erdim de geldim bu ile

Aşık olan vere serlin
Göre yarın Hak didârin
Dâvud'la Câlût askerlin
Kırdım da geldim bu ile

Meşhur olmuştur illerde
Söylenen cümle dillerde
Süleyman tahtın yellerde
Kurdum da geldim bu ile

Eyyüb ile düştüm derde
Nice yıllar âh-ü zârda
Hep gövdemın etin kurda
Verdim de geldim bu ile

Zekeriya'yla ilk ağaca
Girdim gizlendim ey hoca
Destere ile biçince
Durdum da geldim bu ile

Ya'kub'la başladım zâra
Gözümde ak oldu kara
Yüreğimi yüz bin pâre
Yardım da geldim bu ile

Âhır budur benim sözüm
Muhammed'dir iki gözüm
Ayağı tozuna yüzüm
Sürdüm de geldim bu ile

Tanrı arslanı Velî'yle
Bir kez yetiştim eliyle
Hayber kal'asın Ali'yle
Kırdım da geldim bu ile

SEYYİD SEYFULLAH adını
Komıştur koyan bu dinî
Yerin göğün bünyâdını
Urdum da geldim bu ile

TESLİM ABDAL

Dükkân açtım ma'rifetden
Dükkânıma gelici yok
Bir küpe yaptım kudretten
Kulağına takıcı yok

Dükkânı açtım örterim
Alır yok kime satarım
Cevherim ağır tutarım
Kıymetini bilici yok

Canını almış eline
Bülbül ağlayır gülüne
Şimdi cânânın, yoluna
Sıdk ile bir gidici yok

Bezîrgânlar gelüp geçer
Kimi konar kimi göçer
TESLİM ABDAL kaldı nâçar
İkrarında durucu yok

Mahtum Kuli

SUBHÂNİM

Seniñ dek kadırdan dileg dilermen
Rêhm eyleyip yağmır yağdır Subhânım
Garıybam gamgünmem nâliš eylemem
Rêhm eyleyip yağmır yağdır Subhânım

Kâdır Allah dökgin rahmet bârânı
Ekiniñ hem-desti yeriñg yârânı
Yeriñg göñüñg arşıñg kürsiñg Subhânı
Rêhm eyleyip yağmır yağdır Subhânım

Bilbiller mest olsun elem âyılısın
Gaygılar dep bolsun garılar sayılısın
Nuşîrvan vağtı dek cahan yâılısın
Rêhm eyleyip yağmır yağdır Subhânım

Rahmatıñg âşiği arşdan acılısın
Nûrıñg inip yeryüzine saçılısın
Gubâr uçsın elem yüzi açılısın
Rêhm eyleyip yağmır yağdır Subhânım

Elem takdir gözler takdir permânı
Cahânı best eyle çıksın armânı
Senden biter derdlileriñg dermânı
Rêhm eyleyip yağmır yağdır Subhânım

Bende-i permânam ne bârdır mende
Rahtımsen rahmânsen keremlik sende
Keremlîğ bolmasa galdım dermânde
Rêhm eyleyip yağmır yağdır Subhânım

Dergâhıñdan diler nâlılı gullar
Munâcât eyleyip açarlar kollar
Yamanlık gösterlip yâyılsın iller
Rêhm eyleyip yağmır yağdır Subhânım

MAHTUM KULİ ışıñıñ eyler ırâda
İşkıñı kemâl et goyma ârada
Yetirgin bârçanı maksad - mırâda
Rêhm eyleyip yağmır yağdır Subhânım

HASAN DEDE

Eşrefoğlu al haberi
Bahçe biziz gül bizdedir
Biz de Mevlâ'nın kuluyuz
Yetmiş iki dil bizdedir

Erlik midir eri yormak
İrak yoldan haber sormak
Cennetteki ol dört ırmak
Coşkun akan sel bizdedir

Adam vardır cısmi semiz
Abdest alır olmaz temiz
Halkı dahl eylemek nemiz
Bilcümle vebâl bizdedir

Arı vardır uçup gezer
Teni tenden seçüp gezer
Cânan bizden kaçup bezer
Arı biziz bal bizdedir

Kımi sofu kimi hacı
Cümlemiz Hakk'a duâcı
Resûl-i Ekrem'in tâcı
Aba hırka şal bizdedir

Biz erenler gerçeğiyiz
Has bahçenin çiçeğiyiz
Hacı Bektaş köçeğiyiz
Edeb erkân yol bizdedir

Kuldur HASAN DEDEM kuldur
Mânâyı söyleyen dildir
Elif Hakk'a doğru yoldur
Cim ararsan dal bizdedir

HÜSEYİN

Gâziler Hasan Dede'min
Meydanı döşeli m-ola
Meleşir gelir kuzusu
Koyunu koşalı m-ola

Aşağı ovada bağı
Elinde sarıcağı tuğu
Söykesinde Denek Dağı
Mor menevşeli m-ola

Kevserinden suyun içer
Odasına konan göçer
Kurban kesüp ekmek saçar
Göynü çar köşeli m-ola

Abdalının dervişinin
Giltmez coşu cümbüşünün
Konusunun komşusunun
Beyleri paşalı m-ola

Tâlib olan eşik bekler
Eşikte Hak vardır haklar
HÜSEYN'im der bu emekler
Varır Hakk'a ulaşır m-ola

DERTLİ

1

Harâba kul olduk bezm-i âlemde
Âbâd olsak da bir olmasak da bir
Düştük çâre nedir dâme âlemde
Âzâd olsak da bir olmasak da bir

Aşk oduna yannuş ciğer-kebâbız
Hicr ile giryânuz dide pür-âbız
Yapılmış yıkılmuş hâne-harâbız
Bünyâd olsak da bir olmasak da bir

Bir Şirin elinden aşk meyın içdik
Hak ile bâtılı fark edüp seçdik
Varlık dağlarını deldik de geçdik
Ferhad olsak da bir olmasak da bir

Ey DERTLİ âlemde biz şâh-ı diliz
Hak'dan hakikatden âgâh-ı diliz
Tarik-ı esrârâ ervâh-ı diliz
İrşad olsak da bir olmasak da bir

Ervâh-ı ezelde evvelki safda
 Elest hitâbında ben belâ dedim
 Koyma beni anârda gılâfda
 Canım cemâlinî mübtelâ dedim

Ruhlar aşk meyinden oldu mestâne
 Kimi küfre daldı kimi imâne
 Saf-be-saf olduk durduk divâne
 Münkirler lâ dedi ben illâ dedim

Ne çâre kün emri zuhûra geldi
 Eşyâ ve mahlûkât hep zâhir oldu
 Her ervah kendini bir yolda buldu
 İmânı ikrârı ben sana dedim

Dertli çok hikmetden irşad olmadı
 Sensiz mahşer yeri güşad olmadı
 Çok nebiye vardım imdad olmadı
 Şefâat kânısın Mustafâ dedim

Can ipini ten yükünden
 Saran kırmen ular bir gün
 Sulu yalçınlar önünden
 Açılan gül solar bir gün

Gül dalında diken yarar
 Diken güle vermez zarar
 Toprak bir gün başın tarar
 Saçlarını yolar bir gün

Dünya olur bir gün harab
 Ne bülbül kalır ne gurab
 Rızka sebep olan türab
 Gözlerine dolar bir gün

Kudret koçunu koynuna
 Katmış seyr eder oynuna
 Ecel kulların boynuna
 Habersizce dolar bir gün

Acı tatlı yenmez olur
 Yalan gerçek dinmez olur
 Taş çarhıla dönmez olur
 Hep kesilir sular bir gün

Çal SEYRÂNİ durma sazın
 Hakk'a eyle sen niyâzın
 Sana secdesiz namâzın
 Kısmet olan kılar bir gün

Hak yoluna gidenlerin
Asâ olsam ellerine
Er pîr vasfın edenlerin
Kurban olsam dillerine

Torunuyuz bir dedenin
Tohumuyuz bir bedenin
Münkir ile cenk edenin
Silâh olsam ellerine

Bir üstâda olsam çıkarık
Bir olurdu yakın ırak
Kemîğimi yapsam tarak
Yâr saçının tellerine

Vücudumu kavursalar
Yönüm yâre çevirseler
Harman edüp kavursalar
Muhabbetin yellerine

Vakit kalmadı durmağın
Kaldır SEYRÂNÎ parmağın
Deryâya akan ırmağın
Katre olsam sellerine

NOKSÂNÎ

El-aman mürvetdir kapuna geldim
Muhammed Mustafâ Ali gel yetiş
İsyân deryâsına gark oldum kaldım
Hünkâr Hacı Bektaş Veli gel yetiş

Tama' aldatmaktadır geziyor her bâr
Hırsa nefse fırsant verme yâ Cebbâr
Sana sığınnuşım Vâhidülkakhâr
Câr günidir İmâm Zeynel gel yetiş

Yezidler elinde müşkil hâlimiz
Münkir münâfık ferş itdi yolunuz
Yâ Muhammed Bâkır sen al elimiz
İmâm Ca'fer kaldır kâli gel yetiş

Dağlarca günâhım vurma gül yüze
Cehennem nârını gösterme bize
Mûsi-i Kâzım ile pirüm İmam Ruzâ
Taki Naki İmam Ali gel yetiş

Tevbekârın muhabbetin var bu yolda
Mürvete gelişim kusurum var elde
Göster cennâlini eyleme dalda
Hasanü'l-Askeri şâhım gel yetiş

Noksânî arzu ider didâr-ı cennet
Ma'sûm-i pâklerden irişe himmet
El-aman mürüvvet Mehdi Muhammed
Sarî Saltık Kızıl Deli gel yetiş

İLHÂMÎ

İki turnam gelir başı cıgalı
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Birisî Muhammed birisi Ali
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen

İki turnam gelir rengi yemyeşil
Biri İmam Hasan ol pak(i) nesil
Biri İmam Hüseyin cennetde bir gül
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen

İki turnam gelir rengi kırmızı
Biri İmam Zeynel sürelim yüzü
Biri İmam Bâkır idem nıyâzı
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen

İki turnam gelir rengi Ca'ferî
Biri İmâm Kâzım ol yol rehberi
Biri İmam Rızâ Horâsan Pîrî
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen

İki turnam gelir rengi beyazdır
Biri Taki Nakî zıkrı niyazdır
Biri de Askerî merd-i Hicâz'dır
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen

Turnalar Hicâz'dan söktün eyledi
Muhammed Mehdi'yi yakın eyledi
Hakikat ehlini memnun eyledi
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen

Turnalar geldiler verdiler selâm
Aldım selâmını eyledim kelâm
İLHÂMÎ şübhesiz gördüm vesselâm
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen

BİBLİYOGRAFYA

- Ali, Kısas-i Yusuf**, Yayınlayan: Th. Houstma. ZDMG 53, 1899.
- Reşid Rahmeti Arat**, Eski Türk Şiiri. Ankara, 1965.
- İbrahim Aslanoğlu**, Pir Sultan Abdallar. 1984.
- Pertev Nallı Boratav**, Folklor ve Edebiyat II. Ankara, 1945.
- Rıza Tevfik Bölükbaşı**, Folklor, Peyâm (edebî ilâve) 20 Şubat 1329/1913.
- Şükrü Elçin**, Köroğlu hakkında, Türk Kültürü, yıl X, sayı 115, Mayıs 1972.
- Şükrü Elçin**, Kâtip Ali'nin bilinmeyen şiirleri, Türk Folklor Araştırmaları, sayı 274-275, Mayıs-Haziran 1972.
- Şükrü Elçin**, Şahinoğlu ve bilinmeyen şiirleri, Türk Kültürü C. X, sayı 120, Ekim 1972.
- Şükrü Elçin**, Saz şairi Tasbaz Ali, TFA., sayı 280, Kasım 1972.
- Şükrü Elçin**, Armutlu'nun bir şiiri, TFA., sayı 288, Temmuz 1973.
- Şükrü Elçin**, Kul Piri ve Şehzâde Bayazıt ağıtı, TK., yıl XIII, sayı 146, Aralık 1974.
- Şükrü Elçin**, Cingözoğlu Seyit Osman (hayatı şiirleri, sonuç). Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler dergisi C. 7, sayı 1-2, 1975.
- Şükrü Elçin**, Viyana Mecmuası ve 15-16'ncı asırlarda yaşamış halk şairleri, TK., Yıl XIII, sayı 150-152, Nisan-Mayıs 1975.
- Şükrü Elçin**, Bir Alevî Şairi; Noksânî, TFA., sayı 312, Temmuz 1975.
- Şükrü Elçin**, Halk edebiyatımızda kaynaklar meselesi ve XVI. asır ozanı Karacaoğlu, (Atsız Armağanı) İstanbul, 1976.
- Hasan Eren**, Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar. Ankara, 1952.
- Sadeddin Nüzhet Ergun**, Pir Sultan Abdal. İstanbul, 1929.
- Sadeddin Nüzhet Ergun**, Bektaşî Şairleri ve Nefesleri (1-2). İstanbul, 1954.

- Arnold Van Gennep**, Manuel de Folklore Français Contemporain, Paris, 1943.
- Ziya Gökalp**, Millet nedir? İçtimaiyat Mecmuası, sayı 3, 1333/1917.
- Ziya Gökalp**, Türkçülüğün Esasları. Ankara, 1339.
- Abdülhakî Gölpinarlı**, Yunus Emre (Risâlet-ün Nushiyye ve Divân) İstanbul, 1965.
- Abdürrahman Güzel**, Kaygusuz Abdal. Ankara, 1981.
- Yusuf Hâs Hâcib**, Kutadgu Bilig II. Çeviren: Reşid Rahmeti Arat. Ankara, 1959.
- Nâmık Kemal**, Vatan, İbret gazetesi, 22 Mart 1873.
- Vasfi Mâhîr Kocatürk**, Tekke Şiiri Antolojisi. Ankara, 1955.
- Vasfi Mâhîr Kocatürk**, Saz Şiiri Antolojisi. Ankara, 1965.
- Ignatz Kunoş**, Türk Halk Edebiyatı. İstanbul, 1343/1925.
- Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. (İkinci baskı), Ankara, 1966.
- Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1928.
- Fuad Köprülü**, Türk Saz Şairleri I, II. Ankara, 1962, C. III, İstanbul, 1941.
- Hüseyin Nâmık Orkun**, Oğuzlara Dair. Ankara, 1935.
- Ahmet Talât Onay**, Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i. İstanbul, 1928.
- W. Radloff**, Proben VIII.
- Edmond Saussey** La Littérature Populaire Turque. Paris, 1936.
- Şinâsî**, Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye. İstanbul, 1302.
- Ahmet Kutsî Tecer**, Cezâir Türk Halk Şairlerinin şiirleri, Halk Bilgisi Haberleri, Ankara, 1926.
- Ahmet Kutsî Tecer**, Halk Edebiyatı ve Folklor, Kalem Mecmuası, sayı 3, 15 Mayıs 1938.
- Faruk K. Timurtaş**, Yunus Emre Divânı. Tercüman 1001 Temel Serisi.
- Mustafa Şekip Tunç**, Halk nedir? Konuşmalar, Ankara, 1941.
- Ahmed Yesevî**, Divân. Yayınlayan: Hacı Süleyman, İstanbul, 1299.
- Edib Ahmed Yükenlik**, Ataet-ül Hakâyik. Yayınlayan: Reşid Rahmeti Arat, İstanbul, 1951.
- Abdülhamid Ziya**, Şiir ve İnşâ, Hürriyet nu. 17 Eylül 1868.

II. LÂDİNİ (PROFANE) ŞİİRLER

Destan ve Türk Destanları

Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin irâdesini elleinde tutan «Kahraman-Bilge» şahsiyetlerin menkabevî ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir. Tarihe bağlı olmakla beraber, tarih sayılmayan; ozanların kobuzlarla terennüm ettiği; cemiyetin ortak hayat görüşü ile ülkülerini aksettiren bu eserlerin teşekkülü için bir «yaratma zemini» ile savaş, din değiştirme, göç, kuraklık vb. gibi büyük hâdiselerin millet vicdanında birtakım sarsıntılarına sebep olması lazımdır.

İşte millet hayatında askerî, dinî, siyasi, içtimai hâdiselerin hazırladığı muhit içinde: Kahramanlıklar, anekdotlar, menkabeler, felâketler, aşklar, hâtıralar, bilgiler, görgüler, «kızılalma» sayılan hedefler tek ve büyük olma ihtirâsı ozanlar tarafından ananın getirdiği teknik ve kompozisyonla terennüm edilmeye başlanır.

Umumiyetle İslâmiyetten önce ve sonra olmak üzere iki kolda sınıflandırılan destanlarımız bu esaslar içinde meydana gelmişlerdir.

İslâmiyetten Önceki Türk Destanları

İslâmiyetten önceki Türk destanlarının orijinal, tam metinleri elimize geçmemiştir. Çin, Arap, İran, Türk vb. kay-

naklardaki dağınık bilgiler destan geleneğimizin çok eski devirlere giden bir tarihi olduğunu göstermektedir. Ele geçen malzemede naturisme (tabiat kültür) devresinin izlerini taşıyan: «Gün, ay, yıldız, gök, dağ, deniz» gibi isimlerle «bozkurd, ışık, ağaç, güneş yada taşı» nevinden motiflerin bulunması bunun en canlı delilidir.

İçten dışa rûhi faaliyetin eseri ve maddi-mânevi kültür mirâsımızın âbideleri destanlarımızın bugünkü bilgimize göre en eski halkası Saka Türkleri arasında teşekkül etmiştir. Bu destan «Alp Er Tonga» ile «Şu» adlı iki kahramanın mücadelelerini anlatan müstakil eserlerdir.

A) ESKİ DESTANLAR

1 — Alp Er Tonga Destanı

En eski Türk boylarından biri olan Sakalar arasında teşekkül eden bu destan, milâttan önce 7. asırda yaşayan Alp Er Tonga adlı kahramanın şahsiyeti etrafında toplanmıştır.

Türklerin «Buku Han, Buka Han» ve Farsların «Efrâsiyâb» adını verdikleri; Gazneliler devrinde yaşamış Firdevsî'nin Şehnâme'sinde mühim yer tutan Turan Pâdisâhı, M.Ö. 624 tarihinde Türk-İran savaşları sırasında Keyhusrev tarafından hile ile öldürtülmüştür.

Kâşgarlı Mahmud'un 11. asırda «Cihan Beği» olarak vasıflandırdığı, hiç şüphesiz «Türk Cihan İmparatorluğu» ülküsünün ilk öncülerinden biri olan Alp Er Tonga'nın adı ve hâtırası milâttan sonraki yerli ve yabancı birçok kaynaklara konu teşkil etmiştir.

İran kaynağında ölümünün bayram olarak kutulandığı kabul edilen Saka kahramanı için 8. asırda, Göktürkler zamanında Köl Tigin ve Bilge Kagan âbidelerinde yazıldığına göre bir yuğ merâsimi düzenlenmiştir. Yine Alp Er Tonga'nın ölümünden aşağı-yukarı 1700 yıl sonra Kâşgarlı Mahmud'un Divânü Lügat-it Türk'ünde kaydedilen bir sagu parçası hâtırasının Türkler arasında yaşadığının dikkate değer vesikasıdır. Kâşgarlı Mahmud'un çağdaşı Yusuf Hâs Hâcib'in Kutadgu Bilig'inden aldığımız şu :

Bu Türk deglerinde atı belgölüg
Tonga Alp Er erdi kutı belgölüg
Bedük bilgi birle öküş erdemi
Biliglik ukuşlug budun kördümü

Ne ödrüm ne ködrüm ne ersig eren
Ajunda tetig er yidi bu cihan
Tejikler ayur anı Efrâsiyâb
Bu Efrâsiyâb tuttı iller talab

(R. R. Arat, *Kutadgu Bilig*, I, metin, s. 43)

Bugünkü Türkçesi :

«Bu Türk beğleri arasında adı meşhur ve ikbâli ayân-
beyan olan Tonga Alp Er idi. O yüksek bilgiye ve çok fazilet-
lere sahip idi; bilgili, anlayışlı ve halkın seçkini idi. Ne seç-
kin, ne yüksek, ne yiğit adam idi; zâten âlemde ferâsetli in-
san bu dünyaya hâkim olur. İranlılar ona Efrâsiyâb^(*) derler;
bu Efrâsiyâb akınlar salıp, ülkeler zaptetmiştir». (R. R. Arat,
Kutadgu Bilig, bugünkü Türkçesi, s. 31) mısralarda kahrama-
nın şahsiyetini ve Türk cemiyetinde gördüğü itibar ve saygıyı
anlatması bakımından büyük ehemmiyet taşır.

Alp Er Tonga'nın hâtırasının izlerini 15. asırda Kaygu-
suz Abdal'da⁽¹⁾, 17. asırda Evliya Çelebi'de ve bugün Van-
Hakkâri çevresinde tesbit ediyoruz⁽²⁾.

2 — Şu Destanı

Şu Destanı, M.Ö. 330-327 yılları arasında Türk illerinde
hâkanlık eden «Şu»nun hayatı ve faaliyetleri etrafında teşek-
kül etmiştir. Menkabeye göre Büyük İskender'in (Zülkarneyn)
Semerkand'ı geçüp Batı Türkistan'ı istilâya başladığı sırada
«Şu» hâkan idi. Balasagun yakınında kendi adı ile anılan
«Şu Kal'ası»nı yaptıran odur.

(1) «... Cihanı tutan, Tanrılık dâvası kılanlardan eser kalmamıştır...
Cemşid, Karun, Efrâsiyâb nerede» Kaygusuz, Mesnevi'den.

(2) Seyâhatnâme.

(*) F. Kırzioğlu, Afrâsiyâb ile Dede Korkut Oğuznameleri.

Milâttan önce yaşamış bir hâkanın İskender'le olan mü-
câdelelerinin hâtıraları sözlü gelenekle 11. asra kadar gele-
bilmiştir. Kâşgarlı Mahmud'un Türk boyları arasında tesbit
ettiği «Altın Kan» hikâyesi destanın yeniden onarımı veya in-
şası hususunda faydalı bilgiler vermektedir.

(Divânü Lügât-İt Türk tercümesi, C. III, s. 412-416)

3 — Hun - Oğuz Destanı

Oğuz Destanı, Türklerin en eski atalarından sayılan Oğuz
Kağan'ın hayatı ve faaliyetleri etrafında teşekkül etmiş des-
tanlardan biridir. Milâttan önceki tarihi ve efsanevi hâtıra-
ları da aksettiren bu destanın ayrı, sözlü ve yazılı kaynaklar-
dan gelen başlıca iki rivâyeti vardır.

a — Uygur Rivâyeti :

Uygur rivâyeti, 13. asırda henüz Müslümanlığı kabul et-
memiş Türkler arasında tesbit edilmiş küçük, hülâsa bir me-
tindir. Uygur alfabesi ile yazıya geçirilen bu metnin aslı Pa-
ris Milli Kütüphanesi'ndedir. Profesör W. Bang ve Profesör
Reşid Rahmeti Arat tarafından işlendikten sonra bugünkü
Türkçeye nakledilmiştir.

b — İslâm Rivâyeti :

13. asır başlarında Moğol tarihçisi Reşidü'ddin'in *Câmîü't-
tevarîh* adlı eserinde «Târih-i Oguz ve Türkân ve Hikâyât-ı
Cihângir-i O» başlığı ile Farsça kaydedilen bu rivâyet İslâmî
bir karakter taşımaktadır. Tarihi bilgiler vermesi itibarıyla
Uygur rivâyetinden daha geniş ve tafsîlâtlı olan bu eser, Mo-
ğol istilâsından sonra eski bir Türkçe yazmadan Farsçaya ak-
tarılmıştır. Profesör Zeki Velidi Togan'ın tercümesi ile tah-
lilini yaptığı Reşidüddin rivâyeti Uygurcasıyla karşılaştırıldığı
takterde muhtelif Türk boylarında destanın hâtırasının ya-
şadığı görülmüştür. Nitekim Hive Hânı Ebülğazi Bahâdır Hân'ın
(1643-1665) Reşidüddin tarihindeki bilgilere dayanan *Şecere-i
Terâkime* adlı eseri, birinci ve ikinci destanda görülmeyen
«Kazan Alp» medhiyesini kaydettiğine göre Türkmenler ara-
sında dolaşan sözlü ve yazılı rivâyetlerden faydalandığı ih-
timalini ortaya koymaktadır.

Göktürk Destanı

Göktürk Destanı, «Türk» adını tarihte ilk defa devlet ismi yapan Göktürkler arasında teşekkül etmiştir. Hunların soyundan gelen Göktürklerin «türeyiş»leriyle ilgili üç rivâyet Çin kaynaklarında bulunmaktadır. İlk ikisi birbirinin aynı olan bu rivâyetler şunlardır :

a. Birinci Rivâyet :

Hunların soyundan gelen ve Aşına adlı bir âileden türeyen Türkler, Lin kavmi tarafından kılıçtan geçirildi. Savaşta askerlerin acıdığı on yaşındaki bir çocuk canını kurtarabildi, ama askerler onun ayaklarını kestiler ve bir bataklığa attılar. Bu sırada dişi bir kurt peydâ oldu. Çocuğu etle besledi, çocuk büyüdü. Kurt onunla karı-koca hayatı yaşadı; gebe kaldı.

Lin kiralı çocuğun yaşadığı haberini aldı. Onu öldürmeleri için askerlerine emir verdi. Askerler çocuğu kurdun yanında buldular. Önce kurdu öldürmek istediler. Kurt, Turfan (Kao-ch'ang) ülkesinin kuzeyindeki dağa kaçtı. Bu dağda deren bir mağara vardı. Mağaranın içinde çevresi birkaç yüz milden ibaret ot ve çayırarla kaplı bir ova görünüyordu. Ovanın etrafı dik dağlarla çevrili idi.

Kurt bu mağaranın içinde on çocuk doğurdu. Çocuklar büyüdüler; dış ülkelerden getirdikleri kızlarla evlendiler; her birinden birer soy türedi. Göktürk Devleti'nin kurucularından «A-şi-na» âilesi de bu «on boy»dan biridir. Onların oğulları ve torunları çoğaldılar, yavaş yavaş yüz âile oldular. Birkaç nesil sonra mağaradan çıktılar. Ju-ju'lara (Juan-juan) tâbi oldular. Altay (Chin-shan) dağları eteklerine yerleştiler. Bundan sonra Juan-juan ülkesinde demir madenlerini işlemeye başladılar.

Not : Çin kaynakları Göktürkler'in bayraklarına kurt başı koymalarını kurttan türeme sebebine bağlamaktadırlar.

b. İkinci Rivâyet :

Göktürkler'in atalarının yurdu, Hunların oturdukları yerin kuzeyindeki «Sou» ülkesi idi. Onlar kabile reislerine «A Pang-pu» adını vermişlerdi. «A Pang-pu»nun kendisinden bü-

yük ve küçük olmak üzere on yedi kardeşi vardı. Ağabeylerinden birinin adı «İ-ci Ni-su-tu» idi. O, bir kurttan doğdu. Bu on kardeş pek akıllı sayılmazlardı. Devletlerinin süratle yıkılmasına sebep oldular.

«İ-ci Ni-su-tu», tabiat üstü kudret ve hususiyetlere sâhip bir kişi idi. Yağmurun yağması ve rüzgârın esmesi için emirler verebilirdi. Yaz ve kış tanrılarının kızları ile evlendi. Bu kadınlardan biri dört çocuk doğurdu. Çocukların bir tanesi beyaz leylek oldu. İkincisi «A-fu» ile «Kem» nehirleri arasında yaşadı. Adı «Çi-gu (Kırgız)» idi. Üçüncüsü «Çu-cin» suyu boyunca mesken tuttu. (Adı metinlerde okunamamıştır) Dördüncüsü «Chien-su» ve «Şin» dağlarında yaşadı. Dört kardeşin en büyüğü bu idi. Bu dağlarda yitilân eski devletin başkanı «A Pang-pu»nun bir oymağı yaşıyordu. Burası soğuk bir yerdi. Isınmanın çârelerini bulamamışlardı. Dört kardeşin en büyüğü «ateşi» buldu; onları ısıttı, ölümden kurtardı. Sonra dördü birleşti, en büyük kardeşi başkan seçtiler. O, başkan seçilince «Türk» ünvanını aldı. «Türk»ün göbek adı «Na-tu liu» idi. «Na-tu-liu»nun on karısı vardı. Bu kadınlardan doğan çocuklar soy adlarını analarından aldılar. Göktürk Devleti'ni kuran «Aşına» «Türk»ün küçük karısının soyundandır. «Türk» ölünce on ayrı anadan doğan çocuklar bir başkan seçmeyi kararlaştırdılar. Büyük bir ağacın altında toplandılar. Ağaca doğru en uzun atlayan başkan olsun, dediler. «Aşına»nın oğlu en küçükleri idi. Atlamayı başardı, başkan oldu. «AHSlen Şad» ünvanını aldı. «AHSlen Şad»dan sonra «Bumın Kagan» (Tu-men) başa geçti.

(Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, C. I, s. 20-27)

Ergenekon Destanı

Göktürk destanlarından biri de «Ergenekon» destanıdır. 13. asırda Reşidüddin tarafından tesbit edilen destanın konusu şöyledir :

Moğol olarak gösterilen Göktürk hâkanı İl Hân'la Tatar Sevinç Hân'ın giriştikleri savaşta Göktürkler'in hepsi kılıçtan geçirilir. Bu savaştan yalnız İl Hân'ın Kıyan (Kayan) adlı oğlu, karısı, Kıyan'ın amcası oğlu Nukuz (Tukuz) ve eşi kaçıp kurtulurlar; geçit vermeyen, ücra bir ülkeye sığınır; bu

ülkede 400 yıl kalıp çoğalırlar. Sonunda bulundukları yer dar gelir; bir demirci dağın demirini eriterek yol açar. Göktürkler Ergenekon'dan çıkarak ana yurtlarına dönerler; Tahtarlar'dan atalarının intikamını alırlar. Bu sırada hâkanları Börteçine (Bozkurd) idi.

Not : Göktürkler Ergenekon'dan çıkışı her yıl kutlarlardı. Ateşte kızdırılan bir demir örsün üstüne konulur, önce hâkan, sonra beyler sırasıyla ellerindeki çekiçle demire vururlardı.

Dokuz Oğuz - Uygur Destanı

Dokuz Oğuz - Uygur Destanı; 1 — Başlangıç, 2 — Manihaizmin kabulü, 3 — Göç, olmak üzere birbirini tamamlayan üç parçadan ibarettir.

a — Başlangıç (Dokuz Oğuz - Uygurların efsânesi) :

Eski Kun yabgularından birinin ancak Tanrı ile evlenebileceklerine inandığı çok güzel iki kızı vardı. Yabgu yaptırdığı kuleye iki kızını kapattı. Gökten Tanrı'nın gelmesi için yalvardı. O sırada kulenin dibinde uluyan bir kurt peydâ oldu... Küçük kız, babalarının kendilerini vermek istediği Tanrı'nın bu kurt olduğuna ablasını inandırdı. Kızlar bu kurtla evlendiler. Uygur nesli bu kurttan türedi.

b — Manihaizm'in Kabulü :

İlhanogulları târihçisi «Cüveynî»nin 13. asırda **Târih-i Cihan Kuşâ** adlı eserinde tesbit ettiğine göre «Böğü Kağan» yurduna davet ettiği manihaist din adamları ile kendi kamlarına bir münâzara yaptırdı. Din adamlarının karşılıklı münâkaşaları sonunda, Uygurlar, başta Böğü Hân olmak üzere 763 tarihinde topluca Manî dinin kabul ettiler.

c — Göç :

Göç parçasının birbirine çok benzeyen Çin ve İran olmak üzere iki kaynağı vardır.

Çin Kaynağı Efsânesi :

Uygur ilinde Hulin dağında Tuğla ve Selenge adlı iki ırmağın akıyordu. Bir gece bu iki ırmağın arasındaki ağacın üze-

rine gökten bir ışık indi. Ağaç zamanla şişti, ortası yarıldı, beş çocuk çıktı. En küçükleri Böğü Tigin idi. Halk, Tanrı tarafından gönderilen bu çocukları büyütti. Böğü büyüünce hâkan oldu. Böğü'den sonra başa geçenlerden biri olan «Gali Tigin» bir Çin prensesiyle evlenmek suretiyle Çin düşmanlığını ortadan kaldırmak istedi. Prenses sarayını Hatun dağına kurdurdu. Bu dağda kutlu bir kaya vardı. Hatun dağının saâdeti bu kayaya bağlı idi. Çinliler bu kayayı istediler. Gali Tigin kayayı verdi. Çinliler kayayı ısıtıp üzerine sirke döktüler. Parçalanan kayayı ülkelerine taşıdılar. Bu hâdiseye kuşlar, hayvanlar ağladılar. Memleketi felâket kapladı. Toprak yiyecek vermez oldu. Beşbalık'a göç ettiler.

Not : Bu rivâyet, 840 tarihinde Kırgızlar'ın hücumu ile güneye göçe mecbur kalan Dokuz Oğuz - Uygurlar'ın hayatını anlatıyor.

B) İSLÂMİYETTEN SONRAKİ DESTANLAR

Türkler'in büyük çoğunluğu 9. asrın ortalarından itibaren Müslüman olmaya başladılar. İslâmiyet, başta Kur'an olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf vb. ilimlerin tesiriyle milletimizi yeni birtakım mânevî değerlere ve ülkülere ulaştırdı. Hunlar devrinden başlayan ve Göktürklerle devam eden alphık «Cihan hâkimiyeti» ülküsü «i'lâ-i kelime-tullah» fikri ile beslenerek milletimize üç kit'ada «cihâd» kapılarını açtı. Birbiri ardından gelen Türk devletlerinde siyasi, askeri ve içtimai hâdiselerin hazırladığı muhit içinde hayatın avnası olan edebiyat, eski geleneklerden hız alarak yeni bir terkip (kompozisyon) ortaya çıktı. Kâşgarlı Mahmud'un **Divânü Lügat-it Türk**'ünde kaydedilen Müslüman Türklerle Budist Uygurlar arasındaki savaşların hatırası destan parçaları, Karahanlılar'ın İslâm medeniyeti dâiresine girişinin doğurduğu **Manas Destanı**, **Cengiznâme**, İslâm-Bizans mücadelesinin eserleri : **Battalnâme** (Seyyid Battal Gazi) ve onun devamı **Dânişmendnâme**; **Timur** ve **İdige** gibi büyük mahsul-lerin yanı başında ve ardından gelen ortalama 3-75 dörtlûge kadar uzayan küçük manzumelerle karşılaşırız. Büyük örneklerde görüldüğü gibi didaktik karakter taşıyan, her türlü hayat ve tabiat hâdiselerinin doğurduğu bu anonim veya ferdi destanlar : **Âşık Sâdık**'ın «Mehralı Bey», Ispartalı Seyrâ-

nî'nin «Vak'a-i Hayriye», Aşık Ali'nin «Nizip», Silleli Nigârî'nin «A'şâr», İmdâdî'nin «Kolera», Aşık Kâmilî'nin «Esnâf», Reşidî'nin «Zügürtlük», Aşık Sırrî'nin «Kahveci», Sâbit Müdâmi'nin «Erzincan Zelzelesi»; bekçi ve Ramazan konularında vb. cönkler ve mecmualar vasıtası ile zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bugün de destan söyleyen veya yazan halk şâirlerine rastlanmaktadır.

Araştırma

ALP ER TONGA DESTANI

İran padişahı «Minûcehr»in ölümünü haber alan Turan padişahı Peşeng, İran aleyhine savaş açmak için Türk ulularını topladı: «İranlılar'ın bize yaptıklarını biliyorsunuz. Türkün öç alma zamanı gelmiştir» dedi. Oğlu «Alp Er Tonga»nın içinde öç duyguları kaynadı. Babasına: «Ben arslanlarla çarpışabilecek kişiyim. İran'dan öç almalıyım» dedi. Boyu servi gibi, göğsü ve kolları arslan gibi idi. Fil kadar güçlü idi. Dili yirtıcı kılıç gibi idi.

Savaş hazırlıkları yapılırken Türk padişahının öteki oğlu «Alp Arız» saraya gelip babasına: «Baba! Sen Türkler'in en büyüğsün. Minûcehr öldü ama İran ordusunun büyük kahramanları var. İsyan etmeyelim. Edersek ülkemiz yıkılıp gider» dedi. Peşeng, oğluna şöyle cevap verdi: «Alp Er Tonga avda arslan, savaşta savaş filidir. Bahadır bir timsahtır. Atalarının öcünü almalıdır. Sen onunla birlik ol. Ovalarda otlar yeşerince ordunuzu «Amul»a yürütün. İran'ı atlarınıza çiğnetin. Suları kana boyayın».

Baharda Türk ordusu Alp Er Tonga'nın buyruğunda İran üzerine yürüdü. Dehistan'a geldi. İki ordu karşılaştı. Türk kahramanlarından Barman İranlılar'a doğru ilerleyip er diledi. İran kumandanı ordusuna baktı. Gençlerden kimse kıyıyamadı. Yalnız kumandanın kardeşi Kubâd atıldı. Fakat yaşlıydı. Kardeşi ona dedi ki: «Barman genç, arslan yürekli bir atlıdır. Boyu güneşe kadar uzanmıştır. Sen yaşlısın. Kan, ak saçlarını kızartırsa yiğitlerimiz ürker». Fakat Kubâd dinlemedi: «İnsan av, ölüm onun avcısıdır» diyerek savaşa çıktı. Barman

ona: «Başını bana veriyorsun. Biraz daha bekleyseydin daha iyiydi. Çünkü zaman zaten senin hayatına kasdetmiştir» dedi. Kubâd: «Ben zâten dünyadan payımı almış bulunuyorum» diye karşılık vererek atını saldırdı. Sabahdan akşama kadar uğraştılar. Sonunda Barman kargı ile Kubâd'ı devirerek zaferle Alp Er Tonga'nın yanına döndü. Bunu görünce İran ordusu ilerledi. İki ordu birbirine girdi. Cihanın görmediği bir savaş oldu. Alp Er Tonga üstün geldi. İranlılar dikiş tutturamayıp dağıldılar. İran padişahı iki oğlunu memlekete göndererek kadınları Zâve dağına yollattı.

Türk ve İran orduları iki gün dinlendikten sonra üçüncü gün Alp Er Tonga yeniden saldırdı. İran büyükleri ölü ve yaralı olarak savaş alanını doldurdular. Geceyın İranlılar bozuldu. Bunu görünce İran padişahı ve başkumandanı Dehistan kalesine sığındılar. Alp Er Tonga kaleyi kuşattı. İran padişahı kaleyi bırakıp giderken ardına düşen Alp Er Tonga onu tutsak etti.

İran'a tâbi Kâbil ülkesinin padişahı olan kahraman «Zâl» İranlılar'ın yardımına geldi. Büyük savaşlar yaparak Türk ordularını bozdu. Bundan öfkelenen Alp Er Tonga, tutsak bulunan İran padişahını kılıçla öldürdü. Öteki tutsakları da öldürecekti. Fakat kardeşi Alp Arız onu vazgeçirdi. Tutsakları «Sarı»ya göndererek hapsettirdi. Kendisi de Dehistan'da «Rey»e gelerek İran tacını giydi. İran ülkesinde padişah oldu. Fakat Sarı'daki tutsakların kaçmasına sebep olduğu için kardeşi Alp Arız'ı öldürdü.

İran tahtına Zev geçtiği zaman iki ordu yine karşı karşıya gelip beş ay vuruştular. Ortalıkta kıtlık oldu. Sonunda insanlık bitmesin diye barış yapıldı. İran'ın şimal ülkeleri Turan'ın oldu.

Fakat Zev ölünce Alp Er Tonga yine İran'a saldırdı. Kardeşi Alp Arız'ı öldürdüğü için babası kendisine dargındı. Fakat yeni İran padişahı da ölüp İran tahtı yine boş kalınca Turan padişahı Peşeng, oğlu Alp Er Tonga'ya yine haber yolladı. Ceyhan'u geçerek İran tahtına oturmasını bildirdi. İranlılar Türk ordusunun geleceğini duyunca korkup Zâl'e başvurdular. Zâl artık kocadığını söyleyerek oğlu Rüstem'i yolladı. İki ordunun öncileri arasındaki çarpışmada Rüstem Türkler'i

yenerек Keykubâd'ı İran tahtına çıkardı. Asıl orduların çarpışmasında ise Rüstem, Alp Er Tonga ile karşı karşıya geldi. Alp Er Tonga'yı yenecekken Türk bahadırları onu kurtardılar. Rüstem bir hamlede 1160 Türk kahramanını öldürdüğü için Türkler yenildiler. Ceyhun'u geçtiler. Alp Er Tonga babasının yanına döndü. Babasını barışa kandırdılar. Barış yaptılar.

İran tahtına Keykâvus geçtikten sonra Araplar isyân ettiler. Fakat galip gelen Keykâvus bir ziyafette sarhoş edilerek bağlandı. Bu haber İran'ı karmakarışik etti. Alp Er Tonga büyük bir orduyla Araplar'ın üzerine atılarak onları yendi. Türk ordusu İran'a yayılarak herkesi tutsak etmeye başladı. İranlılar yine Zâl'den yardım istediler. Zâl, Araplarda tutsak olan Keykâvus'u kurtarıp onların ordularını da kendi ordusuna kattıktan sonra Türkler'e yöneldi. Kanlı bir savaşta Turanlıların yarısı öldü. Alp Er Tonga yenilerek kaçtı.

Bir gün İran'ın yedi ünlü pehlivanı Rüstem'e, Turan'a giderek Alp Er Tonga'nın avlağında avlanmayı teklif ettiler. Sirahs civarındaki bu avlağa gidip yedi gün kaldılar. Alp Er Tonga bunu duyunca ordusuyla geldi. Teke tek dövüşlerde Türk pehlivanları İranlılar'a üstün geldilerse de işe Rüstem karışınca yedi pehlivan ile birlikte Türk ordusunu dağıttı. Hattâ az kalsın Alp Er Tonga da tutsak oluyordu.

Keykâvus İran'da eğlenceler, aşk oyunları ile uğraşırken Alp Er Tonga Türk atlılarıyla ilerledi. Bu haber Keykâvus'a geldi. Oğlu Siyâvuş ile Rüstem'i Türkler'e karşı yolladı. Türk öncülerini yenerек Belh kalesini aldılar. Bu sırada kötü bir rüya görüp bunu tâbir ettiren Alp Er Tonga, beğlerin fikrini de alarak İranlılar'la barış yaptı. Onlara rehinciler verdi. Buhara, Semerkand ve Çaç şehirlerini bırakıp «Gang» şehrine çekildi. Fakat bu barışı istemeyen Keykâvus, Rüstem'e ve Siyâvuş'a kızıp kötü muamele ettiğinden Rüstem kendi ülkesine çekildi. Siyâvuş da Alp Er Tonga'ya sığındı. Türkler'in payitahtı olan Gang şehrine kadar büyük saygı göstererek geldi. Kendini çok sevdirdi. Hattâ Türk kahramanlarından «Piran»ın kızı ile ve biraz sonra da Alp Er Tonga'nın büyük kızı olan güzel «Ferengis» ile evlendi. Piran'ın kızından bir oğlu oldu. Adını Keyhusrev koydular.

Bir müddet sonra, Siyâvuş'u çekemeyenler Alp Er Tonga'ya aleyhinde sözler söyleyerek aralarını açtılar. Siyâvuş öldürüldü. Bunun üzerine Rüstem yine ortaya çıktı. İlk çarpışmada Alp Er Tonga'nın oğlu. «Sarka»yı öldürdüler. Alp Er Tonga bunun öcünü almak için bizzat yürüdü. Fakat savaşı İranlılar kazanarak onu Çin denizine kadar kaçırdılar. Rüstem Turanlıları nerde bulduysa öldürüp altı yıl Turan'da kaldıktan sonra çekilip yurduna geldi.

Alp Er Tonga Turan'ın yakıldığını, Türkler'in öldürüldüğünü görünce kan ağladı. Öç almaya and içti. Ordu toplayarak İran'a girdi. Ekinleri yaktı. İran'a hâkim oldu. Kıtık çıkarak İranlılar yedi yıl açlıktan kırıldılar. Bunun önüne geçip İran'ı kurtarmak için Keyhusrev'i Turan'dan kaçırdılar. Keykâvus, torunu Keyhusrev'e tahtı bıraktı. Keyhusrev, Alp Er Tonga'dan öç almak için ordusunu hazırladı. Fakat bu ordu daha Alp Er Tonga ile karşılaşmadan bozuldu. Keyhusrev yine ordu yolladı. Türkler'den Bazur adında birisi büyü yaparak dağlara kar yağdırdı. İranlılar'ın elleri tutmaz oldu. Böylelikle İran ordusunu doğrular. İranlılar yine Rüstem'i yolladılar. Hârikulâde savaşlardan sonra Rüstem Türk ordusunu bozup Türk ordusunda bulunan Çin hâkanını da tutsak etti.

Alp Er Tonga bu haberi alınca pek üzüldü. Uluları toplayıp danıştı. Bunlar : «Ne yapalım! Çin, Saklap orduları bozulduysa, Turan ordusuna bir şey olmadı. Anamız bizi ölmek için doğurdu» dediler. Alp Er Tonga hazırlığa başladı. Oğlu «Şide» onun mâneviyatını yükseltti. Bu savaşa Turan ordusu tarafından, Çin dağlarında oturan «Pülâdvend» adında bir Çinli de ordusuyla iştirak etti. İran pehlivanlarını yendiye de sonunda Rüstem'e yenildi. Bunun üzerine Turan ve İran orduları çarpıştı. İranlılar kazandı. Alp Er Tonga kaçtı. Bundan sonra Keyhusrev dünyanın üçte ikisine hâkim oldu. Bir gün sarayında şarap içerken Turan sınırından İranlılar gelip Turanlılar'ın kendilerine zarar verdiğini söylediler. Keyhusrev bu işi halletmek için İran kahramanlarından «Bijen»i gönderdi. Bijen sınırda ve Turan tarafındaki bir ormanda, yakındaki güzel kızlarla eğlenen «Menije»yi gördü. Menije, Alp Er Tonga'nın kızıydı. Birbirlerini sevdiler. Menije onu Turan'a, sarayına götürdü. Alp Er Tonga bunu duyunca çok

öfkelenildi. Bijen'i kuyuya hapsetti. Kızını da kovdu. İran padişahı genç kumandanının gelmediğini görünce yine Rüstem'i yolladı. Rüstem tüccar kılığında Türk پایتاختına kadar gitti. Bijen'i kurtardığı gibi Alp Er Tonga'nın da sarayını basarak onu kaçırdı. Menije'yi İran'a gönderdi. Alp Er Tonga ise yeniden ordu yığarak yürüdü. İran ordusunun arkasında «Bisütun» dağı vardı. Yine Rüstem'in sayesinde İranlılar bu savaşı kazandılar. Alp Er Tonga, Karluk'a kadar kaçtı. Beglerine dedi ki: «Ben dünyaya buyruğumu geçiriyordum. Minücehr zamanında bile İran Turan'a denk olamamıştı. Fakat bugün İranlılar hayatımı sarayında bile tehdit ediyorlar. İyi bir öğ almayı düşünüyorum. Bin kere bin bir Türk ve Çin ordusuyla yürüyelim» Toplanmaya başladılar. Fakat bizzat Alp Er Tonga'nın iştirak etmediği ilk savaşı İranlılar kazandılar. İran padişahı Asıl Alp Er Tonga'yı yok etmek istiyordu. Yeniden her yandan ordular toplayarak ilerledi. Alp Er Tonga bin kere bin ordusunun üçte ikisini toplamıştı. «Beykend» şehrinde oturuyordu. Karargâhında pars derisinden cadırlar vardı. Kendisi altınlı ve mücevherli bir taht üzerinde idi. Karargâhın önünde birçok kahramanların bayrakları dikili idi. İleriye gönderdiği ordunun bozulduğunu duyunca başı döndü. Öğ almadan dönmeye and içti. Oğlu «Kara Han»a ordusunu yarısını vererek Buhâra'ya gönderdi. Oğullarınca Şide (ki asıl adı Peşeng idi), Çeken, Afrâsiyab, Girdegîr ve oğlu «İlâ»nın oğlu Güneylâ bu orduda idiler. Çigil, Taraz, Oğuz, Karluk ve Türkmenler çerisini teşkil ediyordu. İki ordu karşılaşınca ilk önce İran Padişahı Keyhusrev'le Alp Er Tonga'nın oğlu Şide teketek dövüşüler. Şide öldü. Alp Er Tonga duyunca saçlarını yoldu. Ertesi gün iki ordu akşama kadar savaşp ayrıldılar. Daha ertesi gün yine çarpışıldı. Alp Er Tonga kükremiş gibi saldırıyordu. İran'ın büyük pehlivanlarından birkaçını öldürdü. Keyhusrev'le Alp Er Tonga karşı karşıya geldiler. Fakat Turan pehlivanları onun İran padişahıyla dövüşmesini istemeyerek atının dizgininden tutup geri götürdüler. O gece Alp Er Tonga ordusunu alıp Ceyhun'un ötesine geçti. Kara Han'ın ordusuyla birleşip Buhâra'ya geldi. Biraz dindiler. Sonra پایتاختı olan Gang'a geldi. Bu şehir cennet gibiydi. Toprağı mis, tuğlaları altındı. Her yerden ordular çağırırdı. Bu sırada casusları Keyhusrev Ceyhun'u geçti diye bildirdiler. Keyhusrev ilk önce Suğ'd'a geldi. Bir ay kalıp

itaate aldı. Yine ilerledi. Türkler İranlılar'a su vermiyorlar, ordunun arkasında yalnız kalmış İranlı bulurlarsa öldürüyorlardı. Keyhusrev de önüne çıkan saray, kale, erkek, kadın ne bulursa yok ediyordu. İki ordu «Gülzâriyun» ırmağı kıyısında karşılaştılar. Birbirine girdiler. Alp Er Tonga'nın ordusundan Keyhusrev'e korku gelmişti. Ordunun arkasına çekilip Tanrıya yalvardı. Derhal bir fırtına kopup tozları Turan ordusuna doğru atmaya başladı. Türkler bozuldular. Fakat Alp Er Tonga kaçmak isteyenleri öldürerek ordusunu durdurdu. Dönüp yine savaştılar. Gece çok önce iki ordu ayrıldı. Alp Er Tonga ertesi günü yine çarpışacaktı. Fakat kendisine gelen bir haberci oğlu Kara Han'ın ordusundan yalnız Kara Han'ın sağ kaldığını bildirdi. Bunun üzerine ağırıklarını bile toplamadan hızla ordusu ile çöle atıldı. Rüstem'i vurmak istiyordu. Keyhusrev bunu Rüstem'e bildirdiği gibi kendisi de onun ardına düştü. Alp Er Tonga, Gang'a gelip Rüstem'e baskın yapmak istediye de onun tetikte olduğunu görerek vazgeçti. Şehir girdi. Bu kalabalık şehrin kalesi o kadar yüksekti ki üstünden kartal bile uçamazdı. İçinde yiyecek boldu. Her köşesinde kaynaklar, havuzlar vardı. Havuzlar bir ok atımı boyunda ve eninde idi. Güzel bahçeleri, saraylarıyla bir cennet. Alp Er Tonga ordusuyla Gang'a kapandı. Çin padişahına da mektup yazıp yardım diledi. Keyhusrev de ordusuyla gelerek Rüstem'le birleşti. Kalenin çevresine hendekler kazdırdı. Odunlar yığıp katranla ateş verdiler. Duvarlar yıkıldı. Şehire hücumla girdiler. Herkesi öldürdüler. Alp Er Tonga sarayının altındaki gizli yoldan 200 beği ile kaçarak kurtuldu. Çin padişahının yanına gitti. Çin hâkânı büyük bir ordu hazırlamıştı. Bunu duyan Türkler her taraftan Alp Er Tonga'nın yanına gidiyorlardı. Keyhusrev Gang'a, bir kumandan bırakıp Alp Er Tonga'nın üzerine yürüdü. Karşılaştılar. Alp Er Tonga ona bir mektup yazarak insanlardan uzak ve kendisinin beğeneceği bir yerde teketek dövüşmeği teklif etti. Keyhusrev kabul etmedi. O gün iki ordu akşama kadar çarpıştı. Gece olunca Keyhusrev ordusunun önüne hendekler kazdırdı. Bir kısım kuvvetlerini Türk ordusunun gerisine gönderdi. Türkler gece baskını yapıp hendeğe düştüler. Arkalarındaki kuvvetler de pusudan çıktı. Türk ordusunu yendiler. Alp Er Tonga kalan çerisiyle çöle çekildi. Keyhusrev Gang'a döndü. Çin padişahı da Keyhusrev'den korkarak ona elçi gönderdi. Key-

husrev, Alp Er Tonga'yı bir daha yanına almamak şartı ile onunla barıştı. Alp Er Tonga bunu işitince perişan bir halde çöle çekildi. Zere denizine geldi. Bu, ucu bucağı olmayan bir denizdi. Orada bir gemici vardı: «Ey pâdişah! Bu derin denizi geçemezsin. 78 yaşındayım. Bunu, bir geminin geçtiğini görmedim» dedi. Alp Er Tonga, «Tutsak olmaktansa ölmek yeğdir» diye cevap verdi. Bir gemi yüzdürttü. Binip yelken açtılar. «Gangidız» şehrine vardılar. Alp Er Tonga orada «geçmişti düşünmeyelim. Tâlih yine buna döner» diyerek yatıp uyudu. Keyhusrev, Alp Er Tonga'nın suyu geçtiğini haber aldı. Hazırlıklar yaparak birtakım ülkeleri aldıktan sonra Zere denizinin kıyısına geldi. Yedi ayda denizi geçtiler. Gangidız'ı aldı. Bulduklarını kestilerse de Alp Er Tonga gizlice kaçtı. Keyhusrev buradan Turan'ın payıtahtı oldu. Gang'a geldi. Alp Er Tonga'yı soruşturdu. Kimse bilmiyordu. Halbuki bu sıralarda o yiyeceksiz, içeceksiz dolaşıyordu. Kayalık bir dağın tepesindeki bir mağarayı kendine ev yapmıştı. Bu mağarada insanlardan uzak yaşayan «Hûm» adında biri vardı. Bir gün mağarada bir ses işitti. Alp Er Tonga kendi kendine tâliine vanıyordu. Bu sözlerin Türkçe olmasından yabancıların kim olduğunu anlayan Hûm ona hücum ederek tutsak etti. Fakat o yine kaçarak suya atıldı. Keyhusrev bu işi duydu. Hile ile Alp Er Tonga'yı sudan çıkararak öldürdüler.

ŞU DESTANI

Zülkarneyn (= İskender) Semerkand'ı geçip de Türk elerini almak istediği zaman Türk padişahı «Şu» adında bir gençti. Bunun büyük bir ordusu vardı. Balasagun yanındaki Şu kalesini yaptıran bu adamdır. Şu kalesinde her gün ordu beğleri için 360 nöbet çalınırdı. O zaman bu pâdişaha denildi ki: «Zülkarneyn yaklaştı. Bu adamla savaşalım mı ne yapalım? Bize ne buyurursun?». Halbuki «Şu» Hucend vâdisinin kıyısına kumandanlarından 40 kişi göndermişti. Bunlar öncül olacak ve İskender'in geçtiğini haber vereceklerdi. Bu gönderilen takım, İskender'in çerisinden hiç kimse farkına varmayarak geçmişti. Hükümdarın gönlü rahattı. Çünkü öncülerini göndermişti. Bunun bir gülmüş havuzu vardı. Bu havuzu seferberlikte bile taşıtırır, su ile doldurarak içine kazlar, ördekler salıverirdi. Kendisine «ne yapalım? Savaşalım mı?» diye

sorulduğu zaman bunu soranlara şöyle dedi: «Şu kazlara, ördeklere bakın. Havuzda nasıl yüzyorlar?» Onun bu sözü üzerine halkın yüreğine od düştü. Sandılar ki hükümdar savaş için hazırlanmış olmadığı gibi bir tarafı çekilmek için de hazırlanmış değildir. Derken Zülkarneyn ırmağı geçti. Hükümdarın gönderdiği öncüler geceleyin ona geldi. Zülkarneyn'in ırmağı geçtiğini söylediler. Bunun üzerine hükümdar geceleyin davul çaldırdı. Doğuya doğru yürüdü. Önce hazırlık olmayarak hükümdarın böyle yürümesinden halk arasına bir ürküntü düştü. Binecek bir hayvan bulanlar kendisini o hayvanın üzerine bıraktı ve hükümdarla birlikte gitti. Herkes birinin hayvanını almıştı. Sabah olunca düz bir ovada ordu kuruldu. O zaman Türkistan'da Talaz, İspicab, Balasagun ve saire gibi büyük şehirler yapılmamıştı. Bunların hepsi sonradan yapıldı. Ahali çadır içinde yaşıyordu. Hükümdar ve ordu böyle gidince orada âileleriyle birlikte 22 kişi kaldı. Bunlar geceleyin yükletecek hayvan bulup da gidememişlerdi. Oğuz boyları bunlardan doğmuştur. Bu 22 kişi yayan olarak gitmek yahut bulundukları yerde kalmak için düşünüyorlardı. Derken bunlara iki kişi rastladı. Bu iki kişi eşyalarını sırtlarına yüklemişler, âilelerini de beraberce almışlar, ordunun izini tutarak gidiyorlardı. Halbuki yorulmuşlar, yük taşımaktan terlemişler ve bu sırada bu 22 kişiye rastlamışlardı. Bu iki kişi o adamlarla konuşup danıştılar. 22 kişi şöyle dediler: «Erler, şu herif (yâni İskender) gelip geçici bir adamdır. Bir yerde duramaz. Nasıl olsa buradan geçer gider. Biz de yurduumuzda kalırız». Ve o iki kişiye Türkçe şunu dediler: «Kal, aç». Bunun mânâsı «bekleyn, durun, eğlenin»dir. Sonra bunların çocuklarına «Kalaç» denildi. İşte «Kalaç»ların kökleri bunlardır ki iki boydur. Derken Zülkarneyn geldi. O 22 kişiyi gördü. Baktı ki bunlar saçlı insanlardı (uzun saçlı olacak) ve üzerlerinde Türk alâmetleri var; bunları görünce kimseye sormadan bunlar için «Türk mânend» dedi ki mânâsı «Türk'e benziyorlar» demektir. Bu ad o adamlar için bugüne kadar kaldı. Bu Türkmenler esasen 24 boydur. Fakat Kalaç boyu olan iki boy bazı şeylerle bunlardan ayrılmışlardı. Onun için bu iki boy bunlardan sayılmaz. İşte Türkmenler'in aslı budur. Hükümdara gelince, o Çin tarafına geçti. Zülkarneyn de bunların ardına düştü. Çin'e yaklaştığı, yâni Uygur yakınında bulunduğu zaman Türk hükümdarı bununla yarışmak üzere bir

Sonra dedi ki : (Gergedan) geyiği yedi, ayıyı yedi. Kar-
ğın onu öldürdü, demir olsa (olduğu için). Gergedanı ala
doğan yedi, okum onu öldürdü; bakır olsa (olduğu için) de-
di. Gergedanın resmi budur :

Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya
yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Gü-
neşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve
gördü ki :

O ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir
kızdı. Başında (alnında?) ateşli ve parlak bir beni vardı, de-
mirkazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse,
gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyordu. Oğuz Kağan
onu görünce aklı gitti; sevdi, aldı. Onunla yattı ve dileğini
aldı.

Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) par-
ladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gün adını koydu-
lar; ikincisine Ay adını koydular; üçüncüsüne Yıldız adını
koydular.

Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl orta-
sında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı,
yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök
idi; saç ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi
ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse: Eyvâh! ölüyoruz der
ve (tath) süt (acı) kırmızı olurdu.

Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti. Yüreğine ateş düştü;
onu sevdi, aldı. Onunla yattı ve dileğini aldı.

(Kız) gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri)
parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gök adını
koydular; ikincisine Dağ adını koydular; üçüncüsüne Deniz
adını koydular.

Sonra Oğuz Kağan büyük bir toy (ziyafet) verdi. Halka
emir (verdi ki...) (Oğuz Kağan halkı) çağırınca, ahali bir-
liktirine danıştı ve geldi. Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra
yaptırdı. Türlü yemekler, türlü şaraplar, atlılar ve kırmızlar
yedtiler ve içtiler. Toydan sonra Oğuz Kağan beylere halka bir
buyruk verdi ve :

Ben sizlere oldum Kağan,
Alalım yay ile kalkan,
Nişan olsun bize buyan⁽¹⁾,
Bozkurt olsun (bize) uran⁽²⁾,

Demir kargı olsun orman,
Av yerinde yürüsün kulan,
Daha deniz daha müren⁽³⁾,
Güneş bayrak gök kurikan⁽⁴⁾

dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan dört yana emirler yolladı;
tebliğler yazdı ve elçilere verip gönderdi. Bu tebliğlerde şöyle
yazılmıştı :

«Ben Uygurların kağanıyım ve yer yüzünün dört köşesinin
kağanı olsam gerektir. Sizden itâat dilerim. Kim benim emir-
lerime baş eğerse, hediyelerini kabul ederek, onu dost edini-
rim. Kim baş eğerse, gazaba gelirim; düşman sayarak, ona
karşı asker çıkarır ve derhal baskın yapıp onu astırır ve yok
ettiririm».

Yine o zamanlarda sağ yanda Altun Kağan adında bir
kağan vardı. Bu Altun Kağan Oğuz Kağan'a elçi gönderdi. Pek
çok altın, gümüş takdim etti ve yakut taşlar alıp, pek çok
cevahir yollayarak, bunları Oğuz Kağan'a saygı ile sundu. Ona
itâat etti, iyi hediyelerle dostluk temin etti ve onunla dost
oldu.

Sol yanında Urum adında bir kağan vardı. Bu kağanın
askeri ve şehirleri pek çoktu. Bu Urum Kağan Oğuz Kağan'ın
emrini dinlemezdi. Onun arkasından gitmezdi. Ben onun sö-
zünü tutmam diyerek emrine bakmadı. Oğuz Kağan gazaba

- (1) Ugur.
- (2) Savaş bağırsı, narası.
- (3) Nehir.
- (4) Çadır.

gelerek onun üzerine yürümek istedi; bayrağını açarak, aske-riyle ona karşı yürüdü.

Kırk gün sonra Buz Dağ adında bir dağın eteğine geldi. Çadırını kurdurdu ve sessizce uyudu. Tan ağarınca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü ve gök yeleli büyük bir erkek kurt çıktı. Bu kurt Oğuz Kağan'a hitap etti ve : «Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum» dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan çadırını dürdürdü ve gitti. Gördü ki, askerin önünde gök tüylü ve gök yeleli büyük bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmek-tedir.

Gök tüylü ve gök yeleli bu büyük erkek kurt birkaç gün sonra durdu. Oğuz Kağan da askeri ile du...du. Burada İtil Müren adında bir deniz vardı. Bu İtil Müren'in kenarında bir kara dağın önünde savaş başladı. Okla, kargı ile ve kılıçla vuruştular. Askerlerin arasında vuruşma çok oldu, halkın gönüllerinde kaygı çok oldu. Boğuşma ve vuruşma öyle yaman oldu ki, İtil Müren'in suyu zencefre gibi baştan başa kıpırmızı oldu. Oğuz Kağan yendi ve Urum Kağan kaçtı. Oğuz Kağan, Urum Kağan'ın hanlığını ve halkını aldı. Onun ordu-gahına pek çok cansız ve pek çok canlı ganimet düştü.

Urum Kağan'ın bir kardeşi vardı. Adı Uruz Bey idi. Bu Uruz Bey oğlunu dağ başında, derin ırmak arasında iyi tahkim edilmiş bir şehre yolladı ve şehri korumak gerek, sen şehri bizim için kuru ve savaştan sonra bize gel dedi.

Oğuz Kağan bu şehre yürüdü. Uruz Bey'in oğlu ona çok altın ve gümüş yolladı ve dedi ki : Ey (Oğuz Kağan), sen benim kağanımsın; babam bana bu şehri verdi ve şehri korumak gerektir; sen de şehri benim için kuru ve savaştan sonra gel dedi. Babam (sana) kızdı ise, bu benim suçum mudur? Ben senin emrini yerine getirmeye hazırım. Bizim devletimiz senin devletindir; bizim uruğumuz senin ağacının yemişinden-dir. Tanrı sana yer vermek lutfunda bulunmuş; ben sana ba-şımı ve devletimi veriyorum; sana vergi veririm ve dostluk-tan çıkmam dedi. Oğuz Kağan yiğidin sözünü iyi gördü, se-vindi, güldü ve sen bana çok altın yollamışsın ve şehri iyi

korumuşsun dedi. Onun için ona Saklap adını koydu ve onun-la dost oldu.

Sonra Oğuz Kağan askerleriyle İtil adındaki ırmağa gel-di İtil büyük bir ırmaktır. Oğuz Kağan onu gördü ve : İtil'in suyunu nasıl geçiriz? dedi.

Asker arasında iyi bir bey vardı. Onun adı Uluğ Ordu Bey idi. O akıllı ve... bir erdi; gördü ki, bu yerde pek çok dal ve pek çok ağaç... O ağaçları... kesti ve ağaçlara yattı, geçti. Oğuz Kağan sevindi, güldü ve : Sen burada bey ol; se-nin adın Kıpçak Bey olsun dedi.

Yine ilerlediler. Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü ve gök yeleli erkek kurtu gördü. O kurt Oğuz Kağan'a : Şim-di, Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür; ben önden sana yol gösteririm dedi.

Tan ağarınca, Oğuz Kağan gördü ki, erkek kurt askerin önünde yürümektedir; sevindi ve ilerledi. Oğuz Kağan her zaman bir alaca ata binerdi. O bu atı pek çok severdi. Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı. Burada büyük bir dağ vardı. Üstünde don ve buz vardı. Onun başı soğuktan ap ak idi. Onun için adı Buz Dağ idi. Oğuz Kağan'ın atı bu Buz Dağ'ın içine kaçtı, gitti. Oğuz Kağan bundan çok eziyet ve ıstırap çekti. Asker arasında bir kahraman bey vardı. Ne Tanrı'dan ne de şeytandan korkardı. Yürüyüşe ve soğuğa dayanıklı bir erdi. O bey dağlara girdi, yürüdü. Dokuz gün sonra atı Oğuz Kağan'a getirdi. Buz Dağ'da çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı, bembeyazdı. Oğuz Kağan sevinçle güldü ve : Sen buradaki beylere baş ol ve senin adın ebediyyen Karluk olsun dedi. Ona çok mücevher bağışladı ve ilerledi.

Yolda büyük bir ev gördü. Bu evin duvarı altından, pen-cereleri gümüşten ve çatısı demirendi. Kapalı idi ve anahtar yoktu. Asker arasında pek becerekli bir adam vardı. Adı Tö-mürdü Kağul idi. Ona buyurdu : Sen burada kal ve çatıyı aç, açtıktan sonra orduya gel. Bunun üzerine ona Kalaç (Kal' aç!) adını koydu ve ilerledi.

Yine bir gün gök tüylü ve gök yeleli erkek kurt durdu. Oğuz Kağan da durdu ve çadırını kurdurdu. Bu, tarlasız ve çorak bir yerdi. Buraya Çürçet diyorlardı. Büyük bir yurt

idi; atları çok, öküzleri ve buzağuları çok, altın ve gümüşleri çok, cevâhirleri çoktu. Burada Çürçet Kağan ve onun halkı Oğuz Kağan'a karşı geldiler. Vuruşma ve çarpışma başladı. Oklarla, kılıçlarla vuruştular. Oğuz Kağan yendi, Çürçet Kağan'ı mağlup etti, öldürdü; başını kesti ve Çürçet halkını kendisine tâbi kıldı. Vuruşmadan sonra Oğuz Kağan'ın askerlerine, maiyetine ve halkına öyle büyük bir ganimet düştü ki, yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz geldi. Oğuz Kağan'ın askeri arasında tecrübeli ve gayet becerikli bir adam vardı. Onun adı Barmaklığ Çosun Bilig idi. Bu becerikli usta, bir araba yaptı. Arabaya cansız ganimetleri yükledi. Arabanın ön tarafına canlı ganimetleri koydu. Onlar çektiler, gittiler. Oğuz Kağan'ın maiyeti ve halkı, hepsi bunu gördü ve şaşırıldı. Onlar da araba yaptılar. Bunlar arabayı çekerken (durmadan) : Kanga; kanga; diye bağırıyorlardı. Onun için onlara Kanga adını koydular. Oğuz Kağan arabaları gördü, güldü ve : Kanga kanga ile cansız canlı yürütsün; sizin adınız Kangağ olsun ve (bunu araba göstersiz?) dedi, gitti.

Ondan sonra yine bu gök tüylü ve gök yeleli erkek kurtla Hint, Tangut ve Suriye taraflarına yürüdü. Pek çok vuruşmadan ve pek çok çarpışmadan sonra onları aldı ve kendi yurduna kattı, onları yendi ve kendisine tâbi kıldı.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, cennetle Barkan denilen bir yer vardır, çok zengin bir yurttur ve çok sıcak bir yerdir. Burada çok av ve çok kuş vardır. Altını, gümüşü ve cevâhiri çoktur. Halkının çehresi kapkaradır. Bu yerin kağanı Masar adında bir kağandı. Oğuz Kağan onun üzerine yürüdü. Çok yaman bir vuruşma oldu. Oğuz Kağan yendi, Masar Kağan kaçtı. Oğuz, onu hükmü altına aldı, yurdunu ele geçirdi, gitti. Onun dostları çok sevindiler, düşmanları çok üzüldüler. Oğuz Kağan yendi. Sayısız eşya, at aldı ve yurduna, evine doğru yola koyuldu, gitti.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, Oğuz Kağan'ın yanında ak sakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli bir ihtiyar vardı. O, anlayışlı ve asil bir adamdı. Oğuz Kağan'ın nazırı idi. Adı Ulug Türük⁽¹⁾ idi. Günlerden bir gün uykuda bir altın yay ve üç gümüş ok gördü. Bu altın yay gün doğuşundan ta

gün batışına kadar ulaşmıştı ve üç gümüş ok da şimale doğru gidiyordu. Uykudan uyanınca düste gördüğünü Oğuz Kağan'a anlattı ve dedi ki : Ey kağanım, senin ömrün hoş olsun; ey kağanım, hayatın hoş olsun. Gök Tanrı düşümde verdiğini hakikate çıkarısın. Tanrı bütün dünyayı senin uğruna bağışlasın!

Oğuz Kağan, Ulug Türük'ün sözünü beğendi; onun öğüdünü dinledi ve öğüdüne göre yaptı. Ondandır sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı ve : Benim gönlüm avlanmak istiyor. İhtiyar olduğum için benim artık cesaretim yoktur; Gün, Ay ve Yıldız, doğu tarafına sizler gidin; Gök, Dağ ve Deniz, sizler de batı tarafına gidin dedi.

Ondan sonra üçü doğu tarafına, üçü de batı tarafına gittiler.

Gün, Ay ve Yıldız çok av ve kuş avladıktan sonra yolda bir altın yay buldular, onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve : Ey büyük (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe kadar atın dedi.

Gök, Dağ ve Deniz çok av ve çok kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçe üleştirdi ve : Ey küçük (oğullarım), oklar sizlerin olsun. Yay oku attı; sizler de ok gibi olun dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan büyük kurultay topladı, maiyetini ve halkını çağırttı. Onlar geldiler ve müşâvere ettiler. Oğuz Kağan büyük ordugâh... Sağ yanına kırk kulaç direk dikirtirdi; üstüne bir altın tavuk koydu; altına bir ak koyun bağladı. Sol yanına kırk kulaç direk dikirtirdi, üstüne bir gümüş tavuk koydu; dibine bir kara koyun bağladı. Sağ yanda Bozoklar oturdu; sol yanda Üç Oklar oturdu. Kırk gün, kırk gece yediler, içtiler ve sevindiler.

Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verdi ve :

Ey oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağılattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrıya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum dedi..

(W. Bang-Reşid Rahmeti Arat)

(1) Ulu Türk.

b) İslâmi Rivâyet :

(Oğuz'un soyu, doğuşu, Müslüman olması, evlenmesi ve savaşa hazırlanması)

Türk tarihçileri ve dili çabuk râviler şöyle anlatırlar: Nüh Peygamber A.S. yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğü zaman büyük oğlu Yâfes'e doğu illeri ile Türkistan'ı ve çevresini verdi. Yâfes, Türkler'in deyişine göre Olcay Hân diye lâkap alır. O, göçebe olarak yaşıyordu. Yaylak ve kışlağı Türkistan'da olup yaz aylarını İpanç şehri yakınlarındaki Ortak ve Kürtak'da, kışları da aynı yörelerdeki (Karakurum diye meşhur olan) Karakurum'daki Borsuk adlı yerde geçiriyordu. Burada iki şehir vardı : Birisi Talas, birisi Karı Sayram ki bu son şehrin çok büyük kırk kapısı vardı. (Bugün orada Müslüman Türkler yaşıyorlar. Kunçin'in memleketine yakındır ve Kaydu'ya âittir.) Olcay Hân'ın pâyiatahtı bu yerde idi. Onun Dhib Yavku Hân adında bir oğlu oldu. Dhib'in mânâsı taht ve makam, Yavku ise halkın önderi demektir. O büyük ve tanınmış bir pâdişahı. Dört muteber ve şöhrətli oğlu vardı : Kara-Hân, Or-Hân, Kür-Hân ve Küz-Hân. Kara Hân velaht olduğundan babasının yerine geçip pâdişah oldu. Onun çok talihli ve padişahlığa lâyık bir oğlu dünyaya geldi. Üç gün ve üç gece anasının sütünü emmedi. Anası artık onun hayatından ümidini kesmiş, kederli ve endişeli idi. Bir gece rüyasında oğlunun kendisine bir şeyler söylediğini gördü : «Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı'yı ikrâr ve itirâf et; üzerine olan hakkını olduğu gibi fark bil.» Kadın üç gece bu hâli rüyasında gördü. Bu kavim kâfir dininde olduğu için kadın meseleyi onlara anlatamadı. Kocasından gizli olarak Tanrı'ya imân etti. Elini göğe kaldırıp dua etti ve dedi ki : «Ey Tanrı'm, bâri ben hiçârenin sütünü, bu çocukcağızın zevkine uydurup tatlı kıl». Oğuz o anda anasının göğsüne yapışıp emmeye başladı. Bir yıl geçince babası onda olgunluk ve asâlet belirtileri gördü. Onun temizlik ve güzelliğinden hayrette kaldı ve dedi ki : «Bizim kavim ve ırûğumuzda bundan daha güzel bir çocuk dünyaya gelmemiştir». Çocuk bir yıl sonra aynı İsa Peygamber'inki gibi dili açılıp konuşmaya başladı ve «ben bir otagda doğduğum için adımı Oğuz koymak gerekir» dedi. Oğuz çocukluğunda ve büyüme çağında, ergin oluncaya kadar dâima Tanrı'ya anıp ona şükrederdi. Her

fırsatta ister uykuda, ister uyanık halde, yaratıcı Tanrı'yı muhakkak anardı. Ona Tanrı'nın nurlu feyzi erişti. Her türlü bilim ve hünerde, ok atmada, kargı kullanmada, kılıç çalınmada ve bilgi hususunda âlerine ün olacak şekilde gelişme gösterdi. Babası ona amcası Küz-Hân'ın kızını nişanladı, Oğuz kadını eve getirdi. Onu Tanrı'ya imâna çağırdı. Kız kabul etmedi; Oğuz da ona yaklaşımdan kaçındı. Babası oğlunun bu kıza yüz vermediğini görünce, diğer kardeşi Kür-Hân'ın kızını ona istedi. Oğuz ondan da aynı şeyi istedi. Kız çekindi ve «eğer beni bu hususta zorlarsan meseleyi babana anlatırım, sonra o seni öldürür» dedi. Oğuz da aralarındaki münasebeti kesti. Kara Hân Oğuz'un her iki kızdan nefret ettiğini anlayınca küçük kardeşi Or-Hân'ın kızını istedi. Tesâdüfen bu kız, bir gün kendi câriyeleri ile su kenarında gezip seyr etmekte idi. Câriyeler suda çamaşır yıkıyorlardı. Oğuz da bir avdan dönüyordu. Konuşmaya başladılar, Oğuz ona maksadını anlattı : «Eğer dediklerime uyar, onları kabul edersen, seni zevceliğe kabul ederim, aksi takdirde öteki gelinler gibi senden de kaçınır, uzaklaşıp ayrılırım». Kız şöyle dedi. «Ben senden bir parçayım; her ne emredersen ona baş eğer, itâat ederim. Nerede senin kalkan (küpen) bulunuyorsa orası bana kulak, nerede (saçlarını tutturan) çember varsa orası bana başdır». Oğuz bu kıza eve getirdi, ona yakınlıktı; onu çok seviyordu. Kadın da aynı şekilde ona bağlılığını ve sevgisini gösteriyordu. Oğuz önceki iki geline yüz çevirmekte devam ediyordu. Bir gün Oğuz bütün yakınları ve dostları ile ava gitmişti. Babası kâfir Kara-Hân bu arada bir toy tertip etti. O, Oğuz'un eşleri olan her üç gelinine kâse tuttu ve yemek sırasında bir ara «evvelki iki gelin, sonraki geline nisbetle daha temiz, daha güzel ve daha üstün oldukları halde Oğuz niçin onu daha çok seviyor; bunun sebebi nedir?» dedi. Bu iki gelin içlerini dökmek için böyle bir fırsat bekliyordu ve şimdi tam sırası olduğunu gördüler. Kinle ve düşmanlıkla dediler ki : «Oğuz bizi tek bir Tanrı'ya inanıp ona ibâdete dâvet etti. Biz böyle bir Tanrı tanımıyoruz dedik. O buna kızarak bizden uzaklaştı. Bu gelin onun emrine uydı. Böylece ona şefkat ve sevgi gösterdi. Şimdi bu karı-koca yeni dini tutmuşlardır; atalarının dinini inkâr edip ona yüz çevirmişlerdir». Kara-Hân bunu o gelinden sordu, kız inkâr etti. Kara-Hân öfkeleni ve kinle doldu. Hemen o zaman kardeşlerini ve akrabalarını top-

layıp onlara dedi ki: «Oğlum Oğuz çocukluğunda mes'ud, 10. lihli ve padişahlığa istidatlı idi. Şimdi işitiyorum ki, kendi dininden dönmüş ve başka bir Tanrı seçmiş, bir çocuğun bi- ze ve mâbudumuza ihânet edip onu küçümsemesi rezâletine nasıl katlanabiliriz?» Kengeş ederek Oğuz'u öldürmeye karar verdiler. Onu ezecek asker ve kuvvet topladılar. Oğuz'a karşı sevgi ve şefkat hissi ile dolu olan küçük zevcesi bu haberi duyunca, komşulardan bir kadını kocası Oğuz'a haber ver- mek için gönderdi. Oğuz da savaşa hazırlandı.

(Reşidüddin, Câmîü't Tevârih, C. II, (Târih-i Oğuzân ve Türkân), Zeki Velidi Togan, Oğuz Destanı, 1972.)

MANAS DESTANI

Manastın Tuuganı (Kırgızca Metin)

- 1 Ceti Tördün başında
Cetkilen tuugan Böyön Kan
Böyön Kandın balası
Katrattuu tuugan Cakıp Kan
- 5 Kara Kandın balası
Kayrattuu tuugan Cakıp Kan
Çungar uya üstündö
Almatının oosında
Cerdep catkan Cakıp Kan
- 10 Keçe Aydar Kandın kısı Çırıcı
Afgan eken Cakıp Kan
«Oşu Çırıcını alganı
Men cıttap bala öppödüm
Bu Çırıcı caygan çaçın tarabayt
- 15 Kudayga tooba dep tipti meni karabayt
Belin bekem buubadı
Bu Çırıcı erkek bala tuubadı
Bu Çırıcını algam
Cayı kısı on dört çıl
- 20 Bu mazarduu cerge sıdırbayt
Bu almaluu cerge oonabayt
Bu araşanduu cerge tünüböyt
E Kuday Taala car bolso
Çırıcının kursagina
- 25 Erkek bala bar bolso
Bu belin bekem buudursam
Bu Çırıcıdan erkek bala tuudursam!
Noktoluu ötü kök köpüş
Noygutluu buzup cegendey

- 30 Kuş baş cer kök çapan
Kokonduu buzup cegendey
Coor eşek ~~teşik~~ tam
Sarttı buzup cegendey
Çiri tokum kuu nayza
- 35 Kazaktı buzup cegendey
Sugalagın koybogon
Surap için toybogon
Kırgıstı buzup cegendey».
Emi belge sadak buudurdu
- 40 Cakıp Kan Çurıçıday katından
Em erkek bala tuudurdu
Emi erkek bala karasa
Apak eti çüştüdey
Ustunkansööğü mlstidey
- 45 Ak bos biye soydurdu
Cakıp Kan tuugan balasının
Tört payganıbar kocogo
Atın «Manas» koydurdu;
Tört paygambar kınadı
- 50 Paygambar balam sınadı
Cerkenden kelgen ceti elçi
Centegin mıktap cep ketti
Manas celmogus çıgat dep ketti
Kıtaydan kelgen kırk elçi
- 55 Kaynasın mıktan cen ketti
Manas Kıtaydı kırat dep ketti
Nogoydon kelgen on elçi
Olturup etin cep ketti
Manas oyron çıgat dep ketti
- 60 Bu baybiçe Çurıçı
Manastı sır beşikke bölödü.
Manastı Kızır cölödü,
Manas kabak cerden buguldu,
Kapır minen busurman

- 65 Manastın kabarı mıktap uguldu
Manas emi küülödü
Manas beşikte catıp sölädü :
«Ak sakal ateke Cakıp Kan
Busurman colun açamın
- 70 Kapırdın malın çaçamın
Kapırğa ketet kılamın
Busurman colm açamın
Cakıp Kan oşu kepti ukkanda
Ala baş corgo çaar at
- 75 Alıp kelip tokuttu
Cakacı altın cenge ces
Ak küröoke torgoy kös
Altındın şerin captırgan
Kümüştün şerin töktürgön
- 80 Badananı kılgen son
Bu Cakıp Kan çıkırdı :
«Baydın uulu Bakay Kan,
Beri kelçi kaşıma!
Kep aytamın başıma
- 85 Menin Manas kulunum
Atanamın cortum deyt
Alıska sapar baram deyt
Medineni sızırıp
Çong Bukardı kızıdırıp
- 90 It-keçüiden keçem deyt
Beş-Terekten ötöm deyt
Beçindegi Kongur Bay
Barıp uruş salam deyt
Ak tengge buldu açam deyt
- 95 Kalmaktın malın çaçam deyt
Uzun-bulak aşanı deyt
Kebes-bulak tüşöm deyt
Şemay minen Kızıl yar
Ortosunda kır-keçüül

- 100 Oşondon keçip agam deyt
Beş-Terekten ötöm deyt
Kambulungdu basam deyt
Almatını aşam deyt
Eşikti menen Türgöndö
- 105 Engkeyip ötüp çıgam deyt
Kopolunu keçem deyt
Tor-aygırdı aşam deyt
Sarı-Kaykan basam deyt
Temirdikti aşam deyt
- 110 Medine çöldüü sıdırıp
Oşu Keng İleni kdırıp
Çong Bauranın boyunda
Altı künü yatamı deyt
At sergetip ötöm deyt
- 115 Keng İleni keme minen keçem deyt
Keng Kulcanı tegerene ötöm deyt
Koyonun şeerin basam deyt
Korguştan tuura ötöm deyt
Oşu Manas balama
- 120 Kazan aşıp ot çağıp
Canına coldaş bolsongçu Bakay
Körbögönün körsötüp Bakay
Kötünön birge cürçöngçu Bakay
Bilbegenin bilgisip Bakay
- 125 Birge cortup cürsöngçü Bakay
Adam ata oobo ene
Tuugan cerin bilçi edeng
Ong cagına Oysul Ata buka etken Bakay
Sol cagına Koco Kızır duka etken Bakay
- 130 Babedin başında Bakay
Koco Kızır kaşında Bakay
Oşu Manas balamdın Bakay
Arbayıp adam bolgondo Bakay
At calındı tartıp mingende Bakay

- 135 Erbecip adam bolgondo Bakay
Egine sakal çıkkanda Bakay
Minerine at tapçı Bakay
Kicerine ton tapçı Bakay
At başınday Kurandı Bakay
- 140 Koy başınday Kitepti Bakay
Kıcamat colun turuşup Bakay
Cılkı içinde bos bolçu Bakay
Manas minen kıcammattık dos bolçu Bakay!»
Baydın balası bu Bakay aytat :
- 145 «Makıl bolot cöp bolot Cakıp
Attanalı cortolu Cakıp
Busurman colun açalı Cakıp
Beçindin colun basalı Cakıp
Kuday berse çapalı Cakıp!»
- 150 Botoday közün caynatkan
Şakarday için kaynatkan
Cakıp uulu caş Manas
Canggis ongon er Manas
On çaşında ok atkan
- 155 On törtünö çıkkanda
Ordo çaykap kan bolgon
Altmış aygır cüs kuman
Aydap cedi Kokandan
Seksen baytal ming kımkap
- 160 Cetkişip aldı Bukardan
Kaşkardagı Kitaydı
Turpan aydap cıgardı
Turpandagı Kitaydı
- 164 Askı aydap tüşüdü
.....

(W. Radloff, Proben der Volksliteratur der Nordlichen Türkischen Stämme. St. Petersburg, 1885, t.v. 2, s. 16).

Manas'ın Doğuşu

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

- 1 Yedi Törü'n başında
Yetkin doğan Boyun Han
Boyun Han'ın balası
Gayretli doğan Kara Han
- 5 Kara Han'ın balası
Gayretli doğan Yakup Han
Çungar-uya üstünde
Almatı'nın ağzında
Yerleşip oturan Yakup Han
- 10 Atadan Aydar Han'ın kızı Çırıcı'yı
Almış idi Yakup Han,
«Şu Çırıcı'yı alalı
Ben bir tek bala öpmedim.
Bu Çırıcı dağınak saçını hiç taramıyor
- 15 Hüda'ya tövbe edip bana iyi bakınıyor
Bu işe hiç kuvvetle sarılmadı
Bu Çırıcı erkek bala doğurmadı
Bu Çırıcı'yı alalı
Yazı kışı on dört yıl
- 20 Bir evliyâ türbesine varmıyor
Bir elmalı yerde oynamıyor
Bir ulupınardan kalmıyor
Ah Tanrı Teâlâ yâr olsa
Çırıcı'nın karnında
- 25 Bir erkek bala var olsa
Ben bu işe onu kuvvetle sarılıtsam?
Bu Çırıcı'ya bir erkek bala doğurtsam
Nakışlı çizme gök pabuç
Noygutlu'yu bozup bir yense

- 30 Kuş başlı eyer gök çapan
Hokandlı'yı bozup bir yense
Yaralı eşekli delik damlı
Sart'ı bozup bir yense
Çürük eyerli boz süngülü
- 35 Kazak'ı bozup bir yense
Oburluğu bırakmayan
Oburca yeyip doymayan
Kırgız'ı bozup bir yense!
Şimdi bele sadak bağladı.
- 40 Yakup Han Çırıcı gibi hatundan
Sonra bir erkek bala doğurttu.
Şimdi erkek balaya bir baksa
Apak eti gümüş gibi
Ustukan kemliği bakar gibi
- 45 Ak boz biye kestirdi
Yakup Han doğan balasının
Dört peygamber Koca'ya
Adını «Manas» koydurdu.
Dört peygamber ona elbiseler kuşadı
- 50 Dört peygamber balayı imtihan edip sınıdı
Yarkent'ten gelen yedi elçi
Yentekiye yeterince yeyip gitti.
Manas celmağuz yeyip gitti.
Kıtay'dan gelen kırk elçi
- 55 Kaynayı yeterince yeyip gitti;
Manas Kıtay'ı yıkar deyip gitti.
Nogay'dan gelen on elçi
Oturup etini yeyip gitti
Manas çok kudretli deyip gitti
- 60 Bu baybiçe Çırıcı
Manas'ı altın beşikte beledi
Manas'ı Hıdır bekledi
Manas beşiğinden doğruldu
Kâfir ile Müslümana

- 65 Manas'ın bu işi hemen duyuruldu.
Manas hem güliyordu
Hem de beşikte yatıp söylüyordu :
«Ak sakal atam Yakup Han
Müslümanın yolunu açacağım
- 70 Kâfirin malını dağıtacağım
Kâfire sefere çıkacağım
Müslümana yardıma koşacağım»
Yakup Han bu sözü duyunca
Ala baş yörük çakır atı
- 75 Alıp gelip eyerlett
Yakası altın yeni bakır
Ak küregi turgay gözlü
Altından süslü yaptırdığı
Gümüşten süslü döktürdüğü
- 80 Badanasını giydikini sordu
Bu Yakup Han çağırıldı :
«Bay'ın oğlu Bakay Han
Beri gel hele karşıma
Söz söyleyeyim başımla
- 85 Benim Manas kulunum
Atlanıp yola gideyim diyor
Uzaklara sefer edeyim diyor
Medine'yi ekerek
Çong Buhara'yı gezerek
- 90 İt-keçü'den geçeyim diyor
Beş-Terek'ten aşayım diyor
Pekin'deki Kongur Bay
Varıp onunla savaşayım diyor
Ak akçalarını alayım diyor
- 95 Kalmuk'un malını saçayım diyor
Uzun-bulak'ı aşayım diyor
Kebes-bulak'a konayım diyor
Şemay ile Kızıl yar
Ortasında Kır-keçü

- 100 Ordan geçip gideyim diyor
Beş-Terek'ten aşayım diyor
Kumbulungu basayım diyor
Almatı'yı aşayım diyor
Eşikli ile Türgen'i
- 105 En çabuk şekilde aşıp gideyim diyor
Kopolu'yu geçeyim diyor
Tor-aygır'ı aşayım diyor
Sarı-Kaykan'ı basayım diyor
Temirlikli'yi aşayım diyor
- 110 Medine çölünü ekerek
Şu Keng ile'yi gezerek
Çong-Buura'nın boyunda
Altı gün eğleneyim diyor
At besleyip göçeyim diyor
- 115 Keng ile'yi gemi ile geçeyim diyor
Keng Kulca'yı dolaşarak aşayım diyor
Koyon'un ordasını basayım diyor
Korguş'tan doğruca aşayım diyor
Şu Manas balama
- 120 Kazan taşıyıp ateş yakıp
Yanına yoldaş olsan Bakay
Görmediğini gösterip Bakay
Ardı sıra yürüsen Bakay
Bilmediğini bildirip Bakay
- 125 Birlikte dolaşıp gezsен Bakay
Adem Ata'yı Havva Ana'yı
Doğduğu vatanını bilici eyle
Sağ yanına Oysul Ata muska eden Bakay
Sol yanına Koca Hıdır duâ eden Bakay
- 130 Babedin başında Bakay
Koca Hıdır karşında Bakay
Şu Manas balama Bakay
Erleşip adam olanda Bakay
At sırtına bindiğinde Bakay

- 135 Erleşip adam olanda Bakay
Eğnline sakal çıkanda Bakay
Eyerine at bul Bakay
Bedenine çul bul Bakay
At başı gibi Kur'an'ı Bakay
- 140 Koy başı gibi Kıtáb'ı Bakay
Kıyamet yolunda birleşip Bakay
Yılkı içinde boz ol Bakay
Manas ile kıyamatlık dost ol Bakay»
Bay'ın balası bu Bakay söyledi :
- 145 «Münasıptır uygundur Yakup
Atlanalım gidelim Yakup
Müslümanın yolunu açalım Yakup
Pekin'in yolunu basalım Yakup
Hüda izin verirse çapalım Yakup!»
- 150 Bota gibi gözünü oynatan
Şimşek gibi içini kıvılcımlatan
Yakup oğlu genç Manas
Yıldırımlaşan er Manas
On yaşında ok atmış
- 155 On dördüne gelince
Orda basıp han olmuş
Altmış aygır yüz kunan
Gönderildi Hokand'dan
Seksen baytal bin ipeklî
- 160 Gıdip aldı Buhara'dan
Kaşgar'daki Kıtay'ı
Turfan'a doğru sürdü
Turfan'daki Kıtay'ı
- 164 Aksu'ya doğru sürdü

Cengiznâme

Cengiz Hân'ın en eski cedlerinden biri Oğuz Hân'dır. Cengiz, Oğuz'un dördüncü oğlu Gök Hân'ın soyundandır. Aynı destana göre Oğuz'un babası Bakır Hân'dır. Onun da babası Ebulca Hân'dır ki destana göre Ebulca, Nüh'un oğlu Yâfer'dir.

Cengiz'in anne tarafından ataları ise Altın Hân'a ulaşır. Bu Altın Hân, Akdeniz'de Malta denilen şehirde otururdu. Altın Hân'ın hâtunu Kerlevüç'dü. Hânın bu hâtundan çok güzel bir kızı olmuştu. Bu kız öyle güzeldi ki gülercek baktığında kuru dallar yapraklanır; çorak bir yere baksa orada otlar biterdi. Kıza Ülemelik adını koydular ve onu hiç kimseye hattâ aya ve güneşe göstermediler. Kırk kulaç yüksekliğinde bir taş saray yaptırıp kızı oraya koydular. Sarayın her yanı kapalıydı; kız ne ayı ne de güneşi görüyordu. Yanında Ordu Hân adındaki dayısı vardı.

Kız bir gün dayısına : «Bu saraydan başka dünya yok mudur?» dedi. Dayısı : «Dünya dışarıdadır ve dünyayı güneşle ay aydınlatır» gibi bir cevap verdi.

Merak eden Ülemelik, bir gün pencereyi açarak güneşe baktı. O anda hem bayıldı hem güneşten hâmile oldu.

Altın Hân'la hâtunu bu halden utandılar. Kızlarının yanına kırk kız daha verip bir altın gemiye bindirdiler ve denize saldılar.

O tarihte Oğuz Hân'ın soyundan Tumavul Mergen adlı bir kahraman avlanmaya çıkmıştı. Yanında Şıba Sokur denilir bir Türkmen bekçisi vardı. Bu adamın alnında bir tek gözü vardı ki çok uzakları görürdü. Şıba Sokur, Mergen'e : «Çok uzaklarda bir şey var. Bu bir altın gemidir. Sen gemiye

bir ok at, içinde ne varsa senin, dışında ne varsa benim olsun» dedi. Ertesi gün gemi yakına geldi. Tumavul Mergen, bu gemiye ok attı. Geminin içerisinde bir güzel kız buldular ki Ülemelik'ti. Mergen bu kızı aldı.

Gün ışığından gebe kalan Ülemelik, önce bir erkek çocuk doğurdu. Adına Dubun Bayan dediler. Sonra, Tumavul Mergen'in de ondan iki oğlan çocuğu oldu. Adlarını Bilgüdey ve Büdenedey koydular.

Dubun Bayan büyüyünce ona bir kız aldılar. Adı Alanguva'ydı. Dubun'un bu kızdan önce üç erkek çocuğu oldu. Fakat Dubun öldükten sonra bir nur hüzmeleri olup yine dünyaya geldi; Alanguva'yı yine hâmile bıraktı ve bir bozkurt şekline girerek çıkıp gitti.

İste Alanguva'nın ışık hâline gelip kurt şeklinde uzaklaşan kocasından edindiği bu son çocuk Cengiz'di. Baskı gören Alanguva, kocasının rûhu için : «Gün ışığı olup iniyor; kurt olup çıkıyor» diyordu.

O zaman Kıpçak Kara Beğ, Türkmen Beğ, Uraduğ Beğ adında üç beğ, Alanguva'dan gizli, onun çadırını bekler. Tan ağarırken gökten parlak bir nur indiğini gördüler. Aynı ışık, çadırdan, yıldı yeleli bir bozkurt hâlinde çıkıp gitti.

Fakat kardeşleri Cengiz'i tanımak istemedi; onun nurdan doğduğuna ve kendi kardeşleri olduğuna inanmadılar. Annelerine : «Kocasız kadın gebe olur mu? Sakalun denilen hayvan mısın ki su içip gebe kalasın? Mani denilen kuş musun ki güneş sıcağından gebe olasın? Kavun karpuz musun ki kocasız çekirdeklerin ola? gibi, ağır sözler söylediler. Fakat bu iftirâ, nurdan doğan çocuğu halkın gözünden düşürmedi. Aksine, Cengiz'i herkes daha çok sevdi. Işıktan ve bozkurttan olan Cengiz, kardeşlerinin elinden kurtulmak için kaçmak zorunda kaldı, Kürlen dağına çıktı.

O zaman Türk boyları temsilci gönderdiler. Temsilciler arayıp onu buldular ve Cengiz'i kendilerine hân yaptılar : Altı Boy'un beğleri toplandılar. Alanguva'dan Cengiz'in yerini öğrendiler.

Boz atlı, ak urbalı, altın kalpaklı ve altın sadaklı, Cebrâil gibi görklü (güzel) Cengiz'i tanıdılar. Dokuz Boydan gelen

on adam, Cengiz'i buldukları için atlarını azad edip saliverdiler.

Cengiz Hân, kendisini arayan beğlerin her birine, ayrı ayrı damga verdi, kuş verdi, ağaç ve uran verdi»⁽¹⁾

Buduncaroğlu Kiyat'a : «Senin ağac'ın çam, kuş'un sunğur, uran'ın arucan ve damga'n palan olsun!» buyurdu.

Kongratoğlu Sengle'ye : «Senin ağac'ın elma, kuş'un şahin, uran'ın kongrat, damga'n da ay olsun!» dedi.

Sonra Cengiz, çok çalıştı. Çok büyük devlet kurdu. Bu devleti çocukları arasında bölerek bu dünyadan ayrıldı.

(N. Sâmî Banarlı, **Resimli Türk Edebiyat Tarihi**'nden)

(1) Uran : Savaş parolası.

BAYKAN

Destan^(*)

Bu yıl kıştan keçüp bizüm yazumuz
Çağır bülbül güle yetmez nazumuz
Tüşüp can kaydına ildük özümüz
Çü Kars öñgin alup Kağan-ı Tatar

Olar kûsa vurur haçan sûr çalar
Kopar yevm-i kıyam yürğ(ü)müz çalar
Yol dilerler şehrin içre geçeler
Han buyurup hamu kes oh atar

Kalañğa bedene olar daş vurur
Zafer bulmaz kapuğ öñgiinde durur
Laçın yuvasına yılanlar yörüir
Bala âvâzesi semâm dutar

Çok iltimas kıldı Han'a o Ahsağ
Kalañgızı teslim eylenğ der yohsağ
Uluñguz kırılır kiçliñiz tutsağ
Olur leşkerime derim şehri çatar

Kalana güvenüp reddeyledi Han
Dedük yurt uğruna fedâ baş ü can
Bu haber mel'ûna yettiği zaman
Leşkerni yırlattı kapuñğa batar

(*) Timur'un Kars'ı yakup yıkması ile ilgili olan bu destan 1360 yılındaki hâdiseleri dile getirmektedir. Söyleniş ve yazıya geçiriliş tarihi en geç 15'inci asır başları olabilir.

Terkinde aşdılar kala kapusun
Zulumkârlar yıhdı şehrin kapusın
Batırdılar saray eyvan napusun
Tilki taş yohdu tofrağa katar

Zulumda tay olmaz Flravn ü Cengiz
Ahsağ'a toplayup bir deryâ denğiz
Misal bedkâr leşkerle gene Cengiz
Hayıf inâratnı Çağanı satar

işümüz kalıptı uca Tañrı'ya
Baykan eydür günüm yetdi sonğraya
Devrüsünde yatırdılar kañğrıya
Zalım Tatar hamu fidanı çatar

(F. Kırzioğlu, Karslı Eski bir Âşıkımız)

SEYYAH KORKUT

Kazan Kibi

Gazgurt tagdın öngür taşını yugarlatdı
Salur Kazan utrü barıp karbap tutdı
İt Becene körüp anı isi kıldı
Alplar bigler kören bar mu Kazan kibi

Bir kazağa kırk bir atnıñ etin saldı
Ol kazannı sol iliki birlen aldı
Sag iliki birlen ilge üleştürdi
Alplar bigler kören bar mu Kazan kibi

Kök asmandın inip keldi tinli yılan
Her âdemni yutar irdi körge zaman
Salur Kazan başın kesdi bermey aman
Alplar bigler kören bar mu Kazan kibi

Otuz kırk mıñ leşker birlen Kazan barıp
İt Becene illerini keldi kırıp
Bir neçesi kutuldılar köp yalbarıp
Alplar bigler kören bar mu Kazan kibi

Türk ü Türkmen Arab Acem raiyetler
Kazan kıldı müsülmanga terbiyetler
Kâfirleyni kıldı uşal köp fursatlar
Alplar bigler kören bar mu Kazan kibi

Andın hünere köterdiler barça ulı
Ba'zılarga orun berdi sagı solı
Bizge boldı kamug iling ornı dıñgılı
Alplar bigler kören bar mu Kazan kibi

Seyyah Korkut ular boldıñ imdi bilgil
Ol Kazan'ıñ devletine duâ kılğıl
Kârvan kıldı köp kiç keldiñ yolda kılğıl
Alplar bigler kören bar mu Kazan kibi

(Şecere-i Terâkime'den)

Kelimeler :

Gazgurt : Türkmenistan'da bir dağ, Kit dağı civarındadır; öngür : büyük kaya; utrü barıp : doğru gidip; isi : aklı; ilik : pay, avuç; tinli : kuvvetli; bermey aman : aman vermiyor; köterdiler : götürdüler; orun : mevki, makam; barça : hepsi; kiç : geç; Salur Kazan : Bayındır Han'dan sonra gelen kudretli devlet adamı, Oğuz beylerinin metbûu.

BAHŞİ

Sultan Selim cülüsunda
Salâ dedi de yürüdü
Gidelim Mısır'a doğru
Yola dedi de yürüdü

Şamlu çıkup kaçar köyden
Sofu bertü bakmaz Hoy'dan
Merd var ise işte meydan
Gele dedi de yürüdü

Nesne yoğ imiş aslında
Halife dikniş yerinde?
N'arar Yusuf'un şehrinde
Köle dedi de yürüdü

Almak gerek kûh-ı Kaf'ı
Kırım var mı ala dahl
Horasan'da ise Şâh'ı
Bulam dedi de yürüdü

Bahşi eydür Mehdi budur
Yücemlze ırgör Kâdir
Kılağuzsa İlyas Hızır
Yola dedi de yürüdü

KÖROĞLU

Osman Paşa eydür Devletlü Hünkâr
İnşallah Sultanım Şirvan bizimdir
Sen himmetin eyle inâyet Hak'dan
Mürvet Ali'nindir meydan bizimdir

Demirkapı'dan Şirvan'a geçildi
Anca savaş oldu kanlar saçıldı
Kırdık biz yezdi yollar açıldı
Giden ipek yüklü kervan bizimdir

Şirvan ilinden Tebriz'e ulaştık
Nice başlar kestik kana bulaştık
Acem evlerin seyrettik dolaştık
Vilâyet Hünkâr'm seyrân bizimdir

Osman Paşa eydür gelin varılsın
Tebdir tedarik nenlindir görülsün
Baş alan yığide mansıp verilsin
Kendi kulumuzdur ılısan bizimdir

KÖROĞLU eydür gülbangı yetirdik
Erenlerin sancığını götürdük
Katar katar mayaların getirdik
Giden Mevlâ'nındır kalan bizimdir

KARACAOĞLAN (XVI. yüzyıl)

Sana derim sana ey Acem şahı
Üstüne Mağrib'ten asker geliyor
Tahtını yıkıp da mülkün almaya
Sultan Murad kalkmış kendi geliyor

Otuz bindir hanı meydan diyenler
Seksen bin de sarı postal giyenler
Doksan bini dahi serden geçenler
Sultan Murad kalkmış kendi geliyor

Sultan Murad uluların ulusu
Hacı Bektaş velilerin velisi
Altınış bin de Urumeli delisi
Sultan Murad kalkmış kendi geliyor

Genç Ali Paşa da bir iinli vezir
Yetmiş bin mızraklı yanında hazır
Hak'dan imdad oldu yetiştii Hızır
Sultan Murad kalkmış kendi geliyor

KARAC'OĞLAN der ki cenge doyulmaz
Can tatlıdır tatlı cana kıyılmaz
Ordusu yıldızdan çoktur sayılmaz
Sultan Murad kalkmış kendi geliyor

KARACAOĞLAN (XVI. yüzyıl)

Hazır ol vaktine Nemse kralı
Yer götürmez asker ile geliyor
Patriklerin inmiş tahtdan diyorlar
Bir halife kalmış o da geliyor

Yetmiş bin var siyah postal giyecek
Seksen bin var Allah Allah diyecek
Doksan bin var tatlı cana kıyacak
Yüz bini de Tatar Han'dan geliyor

Gelen Ahmed Paşa'm kendidir kendi
Altınış bin dal kılıç küsuru cündi
Kaçma kâfir kaçma ölümün şimdi
Hacı Bektaş Veli kalkmış geliyor

Şevketli efendim Sultanım vezir
Altınış bin kılıklı yanında hazır
Deryalar yüzünde boz atlı Hızır
Benli boza binmiş o da geliyor

KARACAOĞLAN der ki burda durulmaz
Güleç yüze tatlı söze doyulmaz
Gökteki yıldızdan çoktur sayılmaz
Yedi iklim dört köşeden geliyor

Yiğitler silkinüp ata binende
Derelerde aç kurtlara ün olur
Yiğit olan döne döne döğüşür
Kötüler de attan düşer kan olur

Bir yiğit okunu almış eline
Başın komuş yiğitliğın yoluna
Kalkan paralana zırhlar deline
Kanlı gömlek koç yığide don olur

Bir yiğit okunu almış atıyor
Ak elleri kızıl kana batıyor
Bir kötü yoldaşın komuş gidiyor
Kaçma kötü kaçma şimdi dön olur

Hasım da çağırır figan ağıtlar
İman ehli birbirini öğütler
Boydan boya demir donlu yiğitler
Çalar cıdasını kahraman olur

KÖROĞLU da der ki kalmayın nâcâr
Serçenin gönlünden şahinlik geçer
Şahini görünce ormana kaçır
Gider tenhalara kahraman olur

Hemen Mevlâ ile sana sığındım
Arkam sensin kal'am sensin dağlar hey
Senden gayrı yoktur kolum kanadım
Arkam sensin kal'am sensin dağlar hey

Sana derim sana hey ulu yaylam
Nasıl başım alup bu ilden gıdem
Okum senden yayım sendendir cıdanı
Arkam sensin kal'am sensin dağlar hey

Köroğlu Destanı'ndan

(Köroğlu'nun Rus muharebesinde askerine söylediği)

Yiğit olan gümbür gümbür gürlesin
Yiğidi doğuran ana bin yaşa
Ağ göğdede kızıl kanlar şorlasın
Yiğidi doğuran ana bin yaşa

Davlumbazlar yeğde yeğde uranda
Çarkacılar sağlı sollu dönende
Eğri kılınç ağ göğdeyi bölende
Yiğidi doğuran ana bin yaşa

Gel'e beyler cengi harbi çalınsun
Çamlıbel askeri ayrı bölünsün
Gece gündüz zarbı meydan kurulsun
Yiğidi doğuran ana bin yaşa

Asıl koç yiğitler busuda saklı
Belleri kılınç eli mızraklı
Hep şahin bakışlı arslan sıfatlı
Yürü kan içenler hep binler yaşa

KÖROĞLU der bugün burda duralım
Sabah olsun zarbı meydan kuralım
Akan kandan dolu şarap uralım
Yürü deli Hoylu'm sen binler yaşa

Hep sınıdım Osmanlı'nın alını
Bulamadım bir gez gönlüm alanı
Anacağım sevdiğimin halını
Arkam sensin kal'am sensin dağlar hey

Yüce yüce tepesinden yol aşan
Gitmez oldu günlümüzden endişen
Mürüvvetsiz beyden yeğdir dört köşen
Arkam sensin kal'am sensin, dağlar hey

KÖROĞLU der tepelerden bakarım
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim
Bunca yıldır hasretini çekerim
Arkam sensin kal'am sensin dağlar hey

4

Mert dayanır nâmert kaçır
Meydan gümbür gümbürleñir
Şahlar şâhı divân açır
Meydan gümbür gümbürleñir

Yiğit kendini öğende
Oklar menzili döğende
Şeşber kalkana değende
Meydan gümbür gümbürleñir

Ok atılır kal'asından
Hak saklasın belâsından
KÖROĞLU'nun nârasından
Meydan gümbür gümbürleñir

Kerem ile Aşlı Hikâyesi'nden

Gide gide bir sineğe düş oldum
Yakın bildim bu sineğin işini
Tuttum kılıç ile kellesin kestimi
Yedi dağ üstüne serdim leşini

Vızıldadı sinek uçtu havaya
Yağın sürdük üç yüz altmış deveye
Etin koyduk bin yüz yetmiş tavaya
Peşkeş ettik Kayseri'ye döşünü

Sineği meydana tutup attılar
Bin yüz kese akça yağın sattılar
Kemiklerinden bir köprü çatıllar
Hesap ettik iki bindir yaşını

Karışladım yedi karış dizi var
Yüz otuz harmandan büyük gözü var
Seksen kantar iç yağının hası var
Yazın görmüş zemherinin kışını

Derisin çadır edip oturduk
Etin kestik dört köşeye yetirdik
Gürcistan'a Mirahur'a götürdük
Açtık biz ağzını saydık dişini

Ol sineği gören kaçtı geri
Karşı-koydu yüz bin atlı çeriye
Kanatların yelken ettik gemiye
Fil burnundan uzun gördüm kaşını

Ben bilirim karanlıkta geleni
Gelüp benim tatlı canım alanı
DERTLİ KEREM söyledi bu yalanı
Ya kim gördü şu sineğin eşini

Kul Mustafa

DESTAN

İptida Bağdad'a sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genç Osman
Vuruldu sancakdar kaptı sancağı
İletti bedene dıktı Genç Osman

Eğerleyin kır atının ikisin
Fethedeyim düşmanların hepisin
Sabah namazında Bağdad kapısın
Allah Allah deyüp açtı Genç Osman

Sultan Murad eydür gelsin göreyim
Nice kahramandır ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim
Kılıcından al kan saçtı Genç Osman

KUL MUSTAFA karakolda gezerken
Gülle kurşun yağmur gibi yağarken
Yıkılası Bağdad seni döğerken
Şehidlere serdar oldu Genç Osman

ATALARSÖZÜ DESTANI

Tut atalar sözün kalbi selim ol
Gönülden gönüle yol var demişler
Gider yavuzluğu tab'ı halim ol
Sarp sırke kabına zarar demişler

Bilirsin alçağa akmadadır su
Kâmilin câhile nasihatı bu
İkrarını gözet olma abes-gü
Birdir iyman ile ikrar demişler

Âkıbet-endiş ol gönül dibelik
Yetişmez mi sana bu nümûnelik
Kaçan lori kuşu bulsa bir kemik
Evvel ölçer sonra yudar demişler

Her kâre uzatma elin eteğin
Yelkovana döner âhur emeğin
Nitekim şaşkınlı gölde ördeğin
Başın kor kılıcından dalar demişler

Aldanma cihanın sakın varına
Bir nefes verme cihan varına
Bugünkü işini koyma yarına
Yar yıkıldığı gün tozar demişler

Kestim bu arsada ben de bir boyun
Meydan-ı hünerde gel sen de soyun
Feleğin zoruna dayanmaz oyun
Kati zor oyunu bozar demişler

Gerçi çok cihanda boşa yelenler
Kanda bilmeyenler, kanda bilenler
Böyledir kaide dağdan gelenler
Bağda olanları kovar demişler

Dediler bu pendî sordumsa kime
Tuz ekmek bilmeze hâlini deme
Kül kömür ye nâmert lokmasın yeme
Gün olur başına kakar demişler

Abestir her vara yoğa koşanlar
Gâhî doğru gâhî iğri eşenler
Ağlamak ne demek kendi düşenler
İki gözden bile çıkar demişler

Arzeyle bu pendî kendi özüne
Dost addetme her güleni yüzüne
İncinme dostunun doğru sözüne
Doğru söz insana batar demişler

Darb-ı mesellerle eylersen amel
Kırkların birine olursun bedel
Usûlü mânâyı bilmeyen echel
Solağma davul çalar demişler

Bir mürşid-i kâmil bulmayanlara
Bîn nasihatten ders almayanlara
Sözünün siibûtu almayanlara
Dipsiz kile boş bir anbar demişler

Eşkin at yanına bağlansa güre
Huy alır huyundan ol göre göre
Hizmet eyler isen eyle bir ere
Su aktığı yere akar demişler

Çarsû-yl dehlirde nice toz kopar
Ol vakti gözetin çok takye kapar
Helâlzâde gelir pazarlık yapar
Haramzâde pazar bozar demişler

Âdetullah budur ezel ü ebed
Kul kula sebeptir ey dil-i nâşâd
Bâye gedâ hizmet etmeden murad
Bal tutan parmağın yalar demişler

Dilden ister isen gıll ü gış gide
Metâ-ı râzım açma hâside
Kıyma müşteriye az al fâide
Alan da satandan umar demişler

Yâr ile ettiğin kavle ver karar
Kâr etmezsen bâri eyleme zarar
Aza kanâat et olma temahkâr
Ucuz satan tizcek satar demişler

Ham tamam gel terkeyle erken
Eliinden çıkmasın der isen örken
Deve âhû gibi boynuz ararken
İki kulaktan da çıkar demişler

Hileyi irtikâp etme kıl hazer
Denilsin nâmuna bir er oğlu er
Sen ilin kapısın kakarsan eğer
İl de senin kapın kakar demişler

İrziyla varamaz eşkiyâ eve
Uslu gez kim seni kâmiller seve
Har'dan büyük at var attan da deve
Deveden de büyük fil var demişler

Güneş balçık ile sıvanmaz ey dil
Bî zeban da olsa bellidir kâmil
Kendinden gayriyi beğenmez câhil
Kendi çalar kendi oynar demişler

Tâlib-i mârifet çekerse emek
Yüğrük at artırır yemin giderek
Şâire ses ile saz ü söz gerek
Yalnız taş olmaz divar demişler

Kûy-i dîlârâya eylersen akın
Hele gafil olma etrafa bakın
Karda yürü izin belirtme sakın
Ârif olur il tiz duyar demişler

Doyar nu can ü dil bûs i kenâre
Hicrân-ı aşk ile leb pâre pâre
Nem giderse gitsin visâl-i yâre
Bir arzu hezâran dinar demişler

Yüzüm yerde tenim hâk ile yeksân
Serim gavgalarda, hâlim perişân
Gözlerim cemâl-i cânâna hayran
Gönül mâsûmdur umar demişler

Gerek şaki olsun gerekse said
Kereminden Kerim eylemez baid
Böyledir Mevlâ'dan kesme sen ümid
Gün doğmadan neler doğar demişler

Kanâat kıl lokma-i rûz ü şebe
İller konar topladığın zehebe
Bilirsin ki atalar(ı)mız, bir tepe
Yıkılır bir dere dolar demişler

Yırtıcı kuşların ömürleri az
Bir tek ipte iki cambaz oynamaz
Şâh-râhda kuyuyu kâmetince kaz
Ez-kazâ ayağın kayar demişler

Levni nasâyîhi pirlerin böyle
Durûb-ı emsâli nazın ile söyle
Meydân-ı hünerde ağırlık eyle
Ağır basar yeyni kalker demişler

HÂZÂ DÂSİTÂN-I ŞEYH ŞÂMİL

1

Belh u Buhâra'dan eyledi hurûc
Bâtın tarafından geldi cihâne
Emr-i ilâhiden olundu takdir
Uğradı da gıtdi Kâfiristân'e

2

Siğındı Hudâ'ya eyledi tedbir
Emr-i ilâhiden olundu takdir
İşitdi ününü ol zaman kâfir
Mühimmât cemetdi gani cebhâne

3

Benimle bilebilir ol Hızır İlyas
Mehdi gelüp çıkdı dedi cümle nâs
İşitdi ününü leşker-i Hannâs
Ditredı havfından dehr ü zemâne

4

Tedbirini kurdu ol şâh-ı enver
Etrâf ü eknâfa dağıldı haber
Yemen'den Basra'dan Bağdad'a kadar
Yürüdi erenler cümle pirâne

5

Duâ kıldı ana Cibril-i emîn
Âsmanda melekler dediler âmin
Nusret vermek için Rabbülâlemin
Erenler duâcı Şâh-ı Yezdân'e

6

İmdad erişdi ol cihâr-i yârdan
Erenler velîler ol şâh-ı merdân
Çekdi Zülfikâr'ın heybetle hemân
Sanki Hazret(i) Ali girdi meydâne

7

Kâfirin belini bükdü Şeyh Şâmil
Görülmez cihanda böyle bir âdil
Başını kurtarmak olur mu kâbil
Erenler önünde döner pervâne

8

Moskof kralı der çok kan var bu yolda
Kuvvetim söylenür dâimâ dilde
Askerim hazırdır silâhı elde
Mühimnâtım çokdur gani cebhâne

9

Şeyh Şâmil de der ki tutmaz mısın yas
Sâir kimselere eyleme kıyas
Niç'olursun şimdi elimden halâs
Katayım cengini hâk-ı yeksâne

10

Moskof kralı der asker devşirdim
Dağ ile tepeden toplar aşurdum
Serdârınla durup sözi pişürdüm
Teslim edem orduyı cenerale

11

Şeyh Şâmil de der ki verirse Sübhân
İnşallah edeyim hâlin perişân
Şaz ile ururum bu seyfi heman
Haracı verirsin Âl-i Osmân'e

12

Moskof der haracı vermezem aslâ
Nice zaman edem seninle gavğa
Rus kralı derler cihanda bana
Nâmeler yazarım Tataristân'e

13

Şeyh Şâmil der ki yardımcı Yaradan
Kaldırayım kral adın aradan
Yüz bin asker döktüm şimdi karadan
Azimetlim şimdi şehir-i Revân'e

14

Moskof kralı der ki askerim çokdur
Osmanlı havfından kasâvet yokdur
Benim cenk savaşım aslında topdur
Varayım top ile bahr-ı ummâne

15

Şeyh Şâmil de der ki lâf etme boşâ
Sana kılıç uram akıllar şaşâ
Semâda melekler etsün temâşâ
Yerde âdemoğlu kalsın hayrâne

16

Moskof kralı der ki asker getürdüm
Geldim Şirvan kal'asına oturdum
Kal'alara soltatları doldurdum
Geleyim bir zaman ol Dağıstân'e

17

Şeyh Şâmil der ki ey kâfir gel hele
Yüz bin Arabım var Dağıstan ile
İmparator ceneral seninle bile
Takayım zenciri atam zindâne

18

Moskof kıralı der ki fendim bilinmez
Hocabey şehri kolay alınmaz
Lağımınlar vardır asla girilmez
Ugrayup gidersen bak sen dumane

19

Şeyh Şâmil der ki gavra ilk kârım
Aç kurt mîsâlidir benim askerim
Bize duâcudur Gazi Hünkâr'ım
Yiğitlerim vardır benzer arslane

20

Moskof kıralı der ki hendekler kazdım
Kızılma'ya dek nâmeler yazdım
Tebdil olup varup askerle gezdim
Koç yiğitlerim var olmaz bahâne

21

Şeyh Şâmil de der ki islâma kasdın
Düvellerde kalmadı zerrece dostun
Diri diri tutup yüzerim postun
Cümle cihan gelsin ol dem seyrâne

22

Moskof kıralı der ki Kazaklar inad
Kırılurlar hâlâ her gün her saat
Mençikof'dan oldu elbet bu fesad
Âkıbet uğrattı bizl tûfâne

23

Şeyh Şâmil de der ki yakın zevâlin
Tutar isem seni nic'olur hâlin
Takayım zenciri bend edem elin
Arınağan edeyim ol Mecid Hân'e

24

Moskof kıralı der ki işim hiledir
Baltık'ın yakası bende bilebilir
Tiflis'in kal'ası metin kal'adır
Alursa Osmanlı hâlim yamâne

25

Şeyh Şâmil de der ki hâlin yamandır
Ol zaman da istediğin amandır
Fürkan'ın yazdığı âhir zamandır
Âkıbet gelürsün din ü imâne

26

Moskof kıralı der ki dönmezem dinden
Yüz bin asker dahi kırılma benden
Ölürüm çevirmem yüzümü senden
Yalvarırım ol zaman ol büthâne

27

Şâmil der ki görmedin düzeni
Filhâl boşaltırsın şehri Kazan'ı
Bahçesaray'ında ışıltı ezanı
Niyetin gitmekdir ol şehristâne

28

Moskof der ki tahtım Petersburg şehri
Kırılır askerim eylemez fehmi
Ele geçer isem içerim zehri
Görmez beni yine asker-i şâhâne

29

Şeyh Şâmil der ki gel ver haracı
Kırarım askerin yoktur ilacı
Başına geçirüp taht ile tâcı
Yıkam ülkelerin edem vîrâne

Moskof der sefinem engine saldım
 Ülkelere çoğın hep satun aldım
 Akçem ile şimdi derdlerde kaldım
 Akıl baştan gitdi oldum divâne

Şeyh Şâmil der ki hâli mi buldun
 Beytül mâl ülkesin kimlerden aldın
 İşin gücün hile ortada kaldın
 Çâre yokdur yalvar koca ruhbâne

Moskof der ki Şâmil verdi bir düzen
 Başımız sıkıldı dedik el-aman
 Şeki Şirvan deyüp kaçdığım zaman
 Çekerim askerim dağ u ormane

Şâmil der Şeki Şirvan oldum müsâfir
 Askerim küllidir toplarım vâfir
 Haddin(1) öğredem sana ey kâfir
 Ol zaman gelürsün yol u erkâne

Moskof der ki ordum orduna bakar
 Vardığı yerleri ateşe yakar
 Diri diri tutup çengele takar
 Ömrümde görmedim böyle tûfâne

Şeyh Şâmil de der ki urun gaziler
 Çoluğu çocuğu ağlar sızılar
 Küffâr leşi ile dolsun yazılar
 Akıtdım kanları aldı Revân'e

Moskof der Timur-kapu'da yaptım hisar
 Şâmil değilsin sende bir hâl var
 Başım alam gidem diyar be-diyar
 Kendimi saklayım gizli pinhâne

Şeyh Şâmil der ki bağludur yollar
 Öküz boynuzuna girsene bulurlar
 Arslana benzerler ol karagollar
 Dilleri bilinmez kıyarlar câna

Moskof kiralı der ki bana ne oldu
 Etrâfım Osmanlı çar köşe doldu
 Tükenmez askerim ceneral öldü
 Tertibim şaşırdım döndüm divâne(ye)

Şeyh Şâmil der ki ey Moskof kiralı
 Akıdayım bu yıl kanlı suları
 Başına takayım zencir yuları
 Teslim edem seni bir kibtîyâne

Moskof kiralı der bu cenge şaşıdım
 Nerde gavga etdim bozuldum kaçdım
 Gece Karabağ'ı güc ile aşdım
 Yolımız uğratdık sâhib-kırâne

Şeyh Şâmil der gazâmız farzdır
 Pek azıttın çünkü bu sana azdır
 İslâm ferah bulur son demi şazdır
 Kurbanlar keseriz cümle şükrâne

Moskof kiralı der ki iş oldu bana
Yüz bin asker dahi az gelür sana
Şimdi gider isem Tiflîz'den yana
Ağlaya ağlaya döndüm gıryâne

Şeyh Şâmil de der bent iyi bil
Keseyim gönünl çıkarayım dil
Gazilerim arslan her biri bir fil
İtâatim vardır emr ü fermâne

İlâhi Yârabbî, bîhakk-ı Kur'ân
Gazî oldu hamden Abdülmecîd Hân
RÂZÎYÂ söylemiş bir hoşça destan
Şeyh Şâmil'in kendi Şâh-ı merdâne

Ramazan Manileri :

BEKÇİ DESTANI

(Paça Faslı)

Bak bekçinin iz'ânına
Açlık geçmiş de cânına
Paça yaptıрмаğa varmış
Paçacının dükkânına

Sahanın eline alır
Kazanın dibine varır
Bir lylce yapsın deyü
Paçacıya pek yalvarır

Paçacı kazanı açar
Bekçi de yanına geçer
Kazan içine bakarken
Başından sarığı düşer

Sarık gider bîr yanına
Bak bekçinin seyrânına
Sarığı alayım derken
Düşer paça kazanına

Bekçi bir yol dalar çıkar
Paçacı ateşi yakar
Bekçi başlarken feryâda
Paçacı da döner bakar

Bekçiyi kazanda görür
Başına bir kepçe urur
Der ki ne ararsın anda
Sahanın taşrada durur

Kazan fukur fukur kaynar
Bekçinin eli ayağı yanar
Bekçi hop hop sıçramakta
Paçacı sanır ki oynar

Bekçi o haldeyken yine
Paça doldurur koynuna
Paçacı der ki taşra çık
Bak eylediğin oyuna

Çıkarırlar bunu hele
Paçacılar güle güle
Pişmeğe az kalmış bekçi
Biraz kızarmıştı bile

Paçacı kazanı döker
Vâfir garip zarar çeker
Bir sille urur bekçiye
Bekçi düşer teker meker

Bekçimiz kaçır gülerək
Sizlere geldim bilerek
Ağam efendî'n sultânım
Bekçinize bahşış gerek

(Âmil Çelebioğlu, Ramazannâme'den)

KURAKLIK DESTANI

Nesini söyleyin benim efendim
Gayri düzen tutmaz telimiz bizim
Garip bülbül gibi feryad ederim
Açılmadan soldu gülümüz bizim

Sefil irençberin tebdili şaşı
Borç kemali buldu boynundan aştı
İntikal parası binleri geçti
Dahi doğrulamaz belimiz bizim

Sefil irençberin yüzü soğuktur
Yıl perhizi tutmuş içi kovuktur
İneği koyunu iki tavuktur
Bundan gayri yoktur malımız bizim

Şu yalan dünyada hoş olamadım
Borçludan bir kerre baş alamadım
Şu küçük öküzü eş bulamadım
Söylemeden âciz dilimiz bizim

Evlâtlar babanın sözün tutmuyor
Acım diye çift sürmeye gitmiyor
Çocuklar büyüdü ekmek yetmiyor
Başımıza belâ dölümüz bizim

Bir aşka geldik de biz bunu dedik
Üç yüz dört senesi bir sille yedik
Her nereye varsan sahipsiz gedik
Kime arz olacak hâlimiz bizim

Sekiz ay kışımız dört ay yazımız
Açlığundan telef olur bızımız
Kasım demeden buz tutar özüümüz
Mayısta çözülür gölümüz bizim

Açılmadı ikbâlimiz bahtımız
Şen olsun İstanbul pâyihtımız
Tevellüt ellidir geçti vaktimiz
Nöbetin gözlüyor halimiz bizim

Tahsildarlar çıkmış köyleri gezer
Fukara hâline eden yok nazar
Örtüsü döşeği mezatta gezer
Hasırdan örülür malımız bizim

SERDARÎ sen gel de bu işi boşla
Çekil bir tekkeye tekbire başla
Vilâyetim Sivas yerim Şarkışla
Düşmez İstanbul'a yolumuz bizim

HAYVANLAR DESTANI

Bir gemi yaptırdım ayrı kökünden
Bin pâre top düzdüm tâze soğanı
Mısır darısından hesapsız gülle
Niyetim fethetmek Firengistanı

Bin karga getirdim gemiye bekle
Ak ipekli örümcekler yedekçi
Yüz bin serçe yazdım topçu tüfekçi
Sivrisinek oynar kılıç kalkanı

Reis karıncalar dıktı sereni
Kepenekler çıktı açtı yelkeni
İşâret hocası fındık fâresi
Kertenkele forsa dıktı dumam

Yeşil ördek sıva kısa bacaklı
Keklik topçu başı kızıl ayaklı
On bin karabatak yalın bıçaklı
Martılar geriden sezer düşmanı

Tavşan komaz zirâ işi ibmâle
Ne bakarsın tilki ile çakala
Sansar ile kedi gelmez icmâle
Bunların ikisi cenk kahramanı

Ağ yavası martıları pusuya çekti
Çarkacı pireler ortaya çıktı
Nohudun güllesi dağları yıktı
Kör köstebek attı vurdu nişanı

Arılar silâhın çekti maddana
Hücum eylediler geçen kervana
Tosbağalar cevân etti her yana
Zaptettiler baştan başa ormanı

Emretti ayılar geldi divandan
Koca maymun asker çıktı bir yandan
Kurt askerleri püskürttü ormandan
Eşek kulak dikti bastı figanı

Arslan ile cenk eylemek pek müşkül
Bin deve gönderdim sevgili öncül
Çekince kılıcı bokluca bülbül
Tahtakehlesinden saçtı al kanı

Hengâmi destanın vasfın eyleyem
Uykusuz bıraktı beni neyleyem
Eksiği var ise daha söyleyem
Hiç kimse söylemez böyle yalanı

(Ruşuklu Hengâmi)

KOÇAKLAMA

Ehli İslâm olan eşitsin bilsin
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana
İsterse Uruset ne ki var gelsin
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Guşanın gılcı geynin donu
Gavga bulutları sardı her yanı
Doğdu goç yığidin şan alma günü
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Asker olan bölüh bölüh bölünür
Sandınız mı Gars Gal'ası alınır
Boz atlar üstünde gılıç çalınır
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Gavga günü nâmert sapa yer arar
Er olan göhsünü düşmana gerer
Cemi ervâh bizlen meydana girer
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Hele Âl-Osman'ın görmemiş zorun
Din gayreti olan tedârik görün
At tepin baş kesin Kazağın gırın
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Ben - Afser'dir bilin Urus'un esli
Orman yabânisi balıhçı nesli
Hınzır sürüsüne dahi gurt mıslı
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

ŞENLİK ne durursuz atları minin
Sıyra - gılınç düşman üstüne dönün
Artacaktır şanı bu Âl-Osman'ın
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

BİBLİYOGRAFYA

- Kaygusuz Abdal, Mesnevi. Marburg yazması, İstinsâh tarihi 907/1501.
- Ömer Faruk Aktın, «Eski Bir Şeyh Şâmil Destanı», Atsız Armağanı, İstanbul, 1978.
- Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul, 1943.
- Nihat Sâmî Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul, 1971.
- Âmil Çelebioğlu, Ramazanânıncı. 1001 Temel.
- M. F. Çelik (Kırzoğlu), Karşı Eski Bir Âşıkımız, Doğu Dergisi, Nu. 47, 1939.
- Yusuf Ziya Demircioğlu, Anadolu Köylerinin Türküleri. İstanbul, 1939.
- Ahmet B. Ercilasun, «Alp Er Tonga, Ergenekon, Bozkurt Destanları, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, 1975-1976.
- Muharrem Ergin, Orhun Âbideleri. İstanbul, 1964.
- Firdevsî, Şehnâme. C. I. Necati Lûgat tercümesi, İstanbul, 1956.
- Kemal Zeki Gençosman, Türk Destanları. İstanbul, 1972.
- Yusuf Hâs Hâcib, Kutadgu Bilik, Yayınlayan: Reşid Rahmeti Arat, (Metin), İstanbul, 1947; bugünkü Türkçesi, Ankara, 1974.
- Abdülkadir İnan, Türk Destanlarına Genel Bir Bakış, Makaleler ve İncelemeler. Ankara, 1968.
- Mahmud Kâşgarlı, Divânü Lügati Türk. Besim Atalay tercümesi, Ankara, 3 cilt, 1939, 1940, 1941.
- M. Fahreddin Kırzoğlu, Dicle Kürtleri Arasında Afrâsiyab ile Dede Korkut Oğuznâmeleri Geleneği, XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi Bildirileri, 1973. Basılışı: Ankara, 1979.
- M. Fahreddin Kırzoğlu, Karşı Üç Eski Saz Şâiri, Türk Folklor Araştırmaları Yılı, 1976.
- A. N. Kononov, Şecere-i Terâkime. Moskova - Leningard, 1958.
- M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul, 1928.
- Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Ankara, 1971.
- W. Radloff, Proben der Volksliteratur der Nordlichen Türkischen Stämme. St. Petersburg. 1885.
- Reşidüddin, Câmîü't-Tevârih. (Tarih-i Oğuz ve Türkân ve Hikâyât-ı Cihangir-i O), Yayınlayan: Zeki Velidi Togan, İstanbul, 1972.
- Zeki Velidi Togan, Türk Destanının Tasnifi, Atsız Mecmua, sayı 3, 4, 5. İstanbul 1931.

ARAŞTIRMA

TÜRK DİLİNDE «DESTAN» KELİMESİ VE MEFHUMU

«Destan»ın mânâ, mâhiyet, karakter ve şümulünü tesbit edebilmek için önce uzak, yakın Türk lehçelerinde bu çeşit mahsullere verilen adlar üzerinde durmak lazımdır.

Çeboksari'deki Dil Enstitüsü uzmanlarından A. Andreev, folklorcu arkadaşlarının da kanâatlerine tercüman olarak Çuvaşlar'da «destan» ananesinin bulunmadığını ve bu sebeple adı geçen fikri ifade eden bir kelimeye rastlanmadığını söylemektedir. Biz, yerleşik hayata çok önceleri geçen bu Türk boyunda ilk devir hâtularının izlerine —bugün bulunmasa bile— Yakutlar'ı dikkate alarak rastlanacağı fikrindeyiz.

Yakut Türkleri (Sahalar) manzum kahramanlık şiirlerine veya kahramanların hayat hikâyelerine «olongo», «olongo» adını vermişlerdir⁽¹⁾. W. Radloff, aynı kökten gelen «ölöng» sözünün Kırgızlar arasında «dörtlük, şiir ve türkü» mânâlarına geldiğini kaydeder⁽²⁾. K.K. Yudahin, «ölöng»ün Kırgızlardan ziyade Kazakların türkülerine alem olduğunu söyler⁽³⁾. Şeyh Süleyman Efendi, bu söze «çayır, çimen ve bir nevi şarkı» karşılıklarını verir⁽⁴⁾.

(1) Pekarskiy, Slovar, Yakutskago Yazıka (Yakut Dili Sözlüğü). C. II, s. 1818. Petrograd 1928.

(2) W. Radloff, Versuch Eines, Wörterbuches Der Türk -Dialekte (Sözlük), C. I, s. 1247, 1888.

(3) K. K. Yudahin, Kırgız Sözlüğü, C. II, s. 609, (A. Taymas tercümesi), Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1948.

(4) Şeyh Süleyman Efendi-i Buhâri, Lûgat-i Çağatay. C. I, s. 39, Mikran Matbaası, İstanbul 1298.

Türkçede Yakutçadaki mânâsı dışında «ölöng»e aşağı-yukarı eş olarak «şiir, raks havası, raks türküsü, koşma, gazel» karşılığında «koşug, yır ve cır» sözleri vardır⁽⁵⁾.

Buna göre «ölöng»ün Müslümanlığı kabul etmiş veya etmemiş bazı Türk boylarında biri epik, diğeri lirik karakterde manzum halk edebiyatı mahsullerine ad verildiği neticesi çıkıyor.

Türk dilinde çok umumi bir isim olan «sab»⁽⁶⁾ ve «saw»⁽⁷⁾ kelimelerini bazı boylarda «söz, nutuk, haber, salık, mektup, risâle, atalar sözü, kıssa, hikâye, tarihi hâdiseler» mânâlarına geldiğini, bahse konu kavramı az-çok ifade ettiği düşünülebilir. Ayrıca «irtegi» sözünün Kumancada, Kırım lehçesinde⁽⁸⁾, Çağatay edebî dilinde ve Kur'an tercümelerinde⁽⁹⁾ «hikâye, kıssa, destan, eski söz» mânâlarına geldiğini biliyoruz.

Kırgız Türkleri'nde kahramanlık destanına «comok» ve destanı anlatana «comokçu» adı veriliyor⁽¹⁰⁾. Aynı Türk boyunda Abdülkadir İnan'ın söylediğine göre «Manas» destanının tamamını söyleyene «comokçu» denir. Destanın bir parçasını okuyan ise «Cırçı» adını almaktadır.

Olongho, sab, saw, irtegi, ertegi, comok ve kısmen koşuk ve yır sözleri az-çok farklı karakterde yaşarken yer yer, Farsça bir isim olan «dâstân» veya «destân»ın bilhassa İslâmiyeti kabulden sonra şark, şimal ve cenup Türklerinde aydınlar ve halk muhitlerinde benimsendiğini görüyoruz.

- (5) Kâşgarlı Mahmud, Divânü Lügât-it Türk. C. I, s. 376-7; C. II, s. 14-9, 135-19; C. III, s. 3-25; 3-26; 131,4, 143,4. Besim Atalay Tercümesi. Alâeddin Kırâl Basımevi, Ankara 1939, 1940, 1941, T.D.K. Yayını.
- (6) H. Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları. C. I, s. 22 v.b., Devlet Basımevi, İstanbul 1936, T.D.K. Yayını.
- (7) Besim Atalay, Divânü Lügât-it Türk Dizini. s. 498, Alâeddin Kırâl Basımevi, Ankara 1948, T.D.K. Yayını.
- (8) Radloff, Sözlük, C. I, 792, 1960.
- (9) Tarama Dergisi I, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934. (Osmanlıca-dan Türkçeye söz karşılıkları), T.D.T.C. Yayını.
- (10) K. K. Yudahin, C. I, s. 221, 222. Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1945, T.D.K. Yayını; M. Avezov, Kırgız halkının kahramanlık destanı Manas, (Kırgız kahramanlık destanı Manas hakkında cürümler), s. 15. Moskova 1961. (Rusça).

Kelimenin ilk defa Türkler tarafından kullanış zamanını tesbit oldukça zordur; bununla beraber 9-II. asırlar arasında yazılı edebiyatın muhtelif türlerinde kullanıldığı tahmin edilebilir.

«Dâstân» veya «destân» sözü Farçada «efsâne ve mesel ve hikâyet-i güzestegân» mânâsıdır⁽¹¹⁾. Ebüzziyâ Tevfik, «kıssa, hikâye, ekserya manzum olan kıssa, vak'a karşılıkları» vermiştir⁽¹²⁾. Şemseddin Sâmî «1 — Hikâye, masal, sergüzeşt, 2 — Bir vak'a veya hâli hikâye eden âmiyâne manzume» demektedir⁽¹³⁾. Muallim Nâci «kıssa, hikâye, masal, hile, tezvir»⁽¹⁴⁾, Hüseyin Kâzım Kadri ise «kıssa, hikâye, masal, manzum hikâye» târiflerini veriyorlar⁽¹⁵⁾.

Yukarıdaki karşılıklara dikkat edilecek olursa Mütercim Âsım'ın doğrudan Fars kaynaklarına bağlandığı, daha doğrusu onları naklettiği, Türk lügatçılarının ise aynı kaynakla birlikte Türk Divan edebiyatı şâir ve yazarlarının eserlerinden faydalandıkları görülür. Hemen çoğu Burhân-ı Kâtî'nin verdiği karşılıkları nüans ile veya tamamen tekrarlamışlardır.

Zenker, «destan»a «histoire, fable, conte» diyor⁽¹⁶⁾. F. Steingass «history, theme, fable, romance, tale, story, news» karşılıklarını gösteriyor⁽¹⁷⁾.

Bilindiği üzere lügatler, bir fikri, bir düşünce veya duyguyu ifade eden komprime sözleri içine alan kitaplardır. Bu sebeple çeşitli mânâlara geldiğini gördüğümüz «destan»ın mâhiyetini daha iyi kavramak için edebiyatımızın seyrinde şekil ve muhtevâ bakımından değişik eserleri gözden geçir-

- (11) Âsım, Burhân-ı Kâtî' tercümesi, C. I, s. 236, Matbaa-i Âmiri, İstanbul 1287/1799.
- (12) Ebüzziyâ Tevfik, Lügât-i Ebüzziyâ, s. 472, Matbaa-i Ebüzziyâ, Kostantiniyye, 1306.
- (13) Şemseddin Sâmî, Kâmus-i Türkî, s. 598, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317.
- (14) Nâci, Lügât-i Nâci, s. 403, s. 410.
- (15) H. Kâzım Kadri, Türk Lügati, C. II, s. 690, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- (16) Jules Théodore Zenker, Dictionnaire Turc-Arabe-Persan, tome second, p. 419, 1876.
- (17) F. Steingass, Persian-English Dictionary, p. 497, London, III. baskı, 1947.

mekte fayda vardır. Kelimenin İran tesiriyle Divan edebiyatımıza ve bu edebiyattan umumî halk diline intikal ettiğini düşünerek yazarı belli eserlerden itibaren bâzı örnekler veriyoruz.

A) DİVAN EDEBİYATI

Manzum edebî eserler :

a) Dinî hikâyeler :

13. asır Anadolu divan şâirlerinden Şeyyâd Hamza, aruzun temel vezinlerinden «fâilâtün, fâilâtün, fâilât» vezni ile Kur'an'daki «Yusuf» kıssasını kendine hâs bir üslûpla kaleme almıştır. Eser, «Destân-ı Yusuf Aleyhisselâm ve Hâzâ ah-sen-ül Kasas-il mübârek» başlık cümlesini taşıyor. Mesnevi şeklinde tertip edilen kitaptaki beyitlerden biri şöyledir⁽¹⁸⁾.

Nazm düzdüm bu sözl dün ü günü

Gör ki ne şîrin hikâyetdir bunu (Tıpkıbasım : 1)

14. asır Altın Ordu (Kıpçak) sâhası şâiri Hüsâm Kâtib'in 770'te yazdığı «İsâ ile Kesikbaşın» manzum hikâyesini ihtivâ eden popüler eseri **Dâstân-ı Cümcüme Sultan** adı ile meşhurdur. «Fâilâtün fâilâtün, fâilün» vezni ve mesnevi şekli ile kaleme alınmıştır. Dünya, âhiret ve cehennem ahvâlini tasvir eden bu eser, Âzerî ve Osmanlı sâhalarında okunmuştur⁽¹⁹⁾.

b) Fikrî ve tasavvufî eserler :

Yunus Emre'nin «fâilâtün, fâilâtün, fâilün» ve çoğu «mefâilün mefâilün faülün» vezinleri ile kaleme aldığı **Risâlet-ün Nushiyye** adlı didaktik mesnevisi mensur bir önsözden sonra «Dâstân-ı ruh ve nefis ve mâyetellaku bi himâ minel ahvâl» isim cümlesi ile başlıyor. Mesnevide ayrıca «dâstân-ı kanâat, dâstân-ı boşu yani gazap, dâstân-ı akıl» başlıkları vardır⁽²⁰⁾.

(18) Şeyyâd Hamza, Yusuf ve Zeliha, Nakleden : Dehri Dilçin, Kli-şecik Matbaası, İstanbul 1946, T.D.K. Yayını.

(19) Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, s. 362-364, Millî Matbaa, 1. tabı, İstanbul 1926.

(20) Abdülhakî Gölpinarlı, Yunus Emre Divanı, C. I, s. 10, 14, 20, 35. Ahmet Hâlit Kitabevi, İstanbul 1943, Türk Klâsikleri Serisi.

Gülşehri, Şeyyâd Hamza'nın kullandığı vezin ve şekille 717/1317 tarihinde tamamladığı **Mantuk-ut Tayr**'ında «vah-det-i vücûd» felsefesini temsili bir tarzda hikâye eder. Eserde yer alan hikâyelerin bâzıları şu başlıkları taşıyor : «İbtidâ-yi dâstân-ı Simurg», «Dâstân-ı Merd ü Zen» «Dâstân-ı Şeyh Abdürrezzak». «Dâstân-ı Muhammed Mustafâ» da şöyle bir beyit var :

**Hak Taâlâ'ya tevekkül eyleriz
Mustafâ'nın dâstânın söyleriz⁽²¹⁾.**

Prof. Ettore Rossi, Roma'da «Biblioteca Casanatense» de 861/1456 tarihinde istinsah edilen bir «Garibnâme» nüshasının sonunda iki mesnevi bulmuştu. Bu mesneviler : «Dâstân-ı Fakr-nâme-i Âşık Paşa» ve «Dâstân-ı Vafı-ı Hâl-i Herkesi» adları ile. Ağâh Sırrı Levend'in etraflı bir şekilde incelediği bu mesnevilerden birincisi tarikata yeni giren sâlikin vasıflarını «Fakr» isimli bir kuşda hikâye eder. İkinci mesneviye göre dünyada geçmiş, gelecek ve bugünkü olmak üzere üç hâl vardır. Geçen geçmiş, geleceğin ne olduğunu bilemeyiz, ne varsa içinde yaşadığımız zamandır. Bugünkü hâli yaşamalıdır. Tanrı'nın emirlerini yapıp zamanın kadrini bilmeli ve Tanrı'ya şükretmelidir⁽²²⁾.

Şeyhî'nin, aruzun hezec bahrinin «mefâilün, mefâilün, faülün» vezni ile kaleme aldığı **Husrev ü Şîrin** mesnevisinde «Matla-ı dâstân» cümlesi hikâyenin türlü bölümlerine başlık verilmiştir⁽²³⁾.

Fuzûlî'nin Leylî vü Mecnun mesnevisi «Dâstân-ı Leylî vü Mecnûn» başlığı altındadır⁽²⁴⁾.

(21) Gülşehri, Mantuk-ut Tayr (tıpkıbasım), Ağâh Sırrı Levend'in örneği ile, S. 1, 2, 6, 20, 22, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957, T.D.K. Yayını.

(22) Ağâh Sırrı Levend, Âşık Paşa'nın bilinmeyen iki mesnevisi : Fakr-nâme ve Vafı-ı Hâl, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belle-ten, S. 205-255 (Mesnevilerin faksimileleri ile birlikte).

(23) Şeyhî, Husrev ü Şîrin, Faruk Timurtaş neşri (edisyona kritik), S. 14, 43, 63, 81, 94, 130, 144, 159, 186, 206. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1963, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayını.

(24) Necmettin Halil Onan, Leylâ ile Mecnun, Maarif Basımevi, İstanbul 1956, Türk Kültür Eserleri No. 1, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını.

Mensur edebî eserler :

Mercimek Ahmed, Emir Unsur-ül Maâli Keykâvus'un 475/1082'de oğlu Giylânşah'a yazdığı *Kâbusnâme* adlı nasihat kitabını 15. asrın ilk yarısında İkinci Murad adına tercüme etmiştir. Eser mensurdur. Yazar, kitabının önsözüne «Âgâz-ı dâstân» başlığını koymuştur⁽²⁵⁾.

953'te eserini yazan Latîfî, dâstân sözü ile mesnevîleri kasd eder : «Zebân-ı Türki'de şiir ve inşâya müteallik ne kadar divân ve risâle ve dâstân ve makale var ise tettebbu ve tefahhus kıldım» dedikten sonra Şeyhî'ye ilâve bölümünde : «Varaka ve Gülşah ve Hurşid ü Ferahşâd gibi Türki terkiblerle manzum dâstânlar çok idi» mütâlâsında bulunur⁽²⁶⁾.

B) TARİHLER

Manzum eserler :

Ahmedî (1334-1413)'nin ilk manzum Osmanlı tarihi sayılan ve :

Bu tevârihi çün eyledim beyân Gönlüme bir nesne düşdi nâgehân

beyti ile başlayan eseri *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* adı ile geçer, vukuât «âgâz-ı destân» başlığı ile hikâye edilir⁽²⁷⁾.

15. asırda Enverî'nin Mahmud Paşa adına yazdığı *Düsturnâme*'nin (Manuscrit de la Bibliothèque Nationale de Paris, Ancien fonds Turc No : 250) Mükrimin Halil Yinanç tarafından yapılan neşrinden şu beyitleri naklediyoruz⁽²⁸⁾.

- (25) Mercimek Ahmed, *Kâbusnâme*, Yayınlayan : Orhan Şaik Gökyay, Maarif Matbaası, İstanbul 1944. (Eski Türkçe Metinler Serisi), Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.
- (26) Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, S. 34, 217, İkdâm Matbaası Dârüssaadet 1314, (Kütüphane-i İkdâm).
- (27) Nihat Sâmî Banarlı, Ahmedî ve *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*, *Türkiyat Mecmuası* C. IV, S. Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1933-1939.
- (28) Enverî, *Düsturnâme*. M. Halil neşri, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, *Türk Tarih Encümeni Yayını* : 15.

Eyledim ol kıssayı size beyân
İhtisâr oldu bu yerde dâstân

(s. 13, 17. bâb)

Çün sekiz yüz altıya ırışdı sâl
Gitti Sultan Ahmet itdi intikal
Bu tevârihi ki destân eyledüm
Kıl temâşâ kım güllstân eyledüm

(s. 15, 17. bâb)

Hızır Beğ didi ana ey nevcivân
Kıl bana bu kıssa vasfın dâstân
Ol gazâyı Paşa çün şerh eyledi
Her ne kim oldu ise bir bir söyledi

(s. 24, 18. bâb)

Mensur eserler :

16. asrın meşhur tarihçisi Mehmed Sa'deddin'in *Tâc-üt Tevârih*'inde⁽²⁹⁾ : «Dâstân-ı feth ve teshir-i diyâr-ı Rûm ili» başlığı altında Orhan Bey zamanında Rûm ili fethinin hikâyesi (C. 1, s. 51), «Dâstân-ı Şâh Gazi Yıldırım'ın kısaca tahta geçişi» (C. 1, s. 125) ve «Âgâz-ı destân» da Fâtih'in İstanbul'u aldıktan sonra giriştiği imâr hareketlerinin ne şekilde icra safhasına geçirildiği anlatılıyor (C. 1, s. 447).

Aynı eserin 2. cildinde, «Dâstân-ı vüzerâ-yı Sultân» adı ile : «İshak Paşa, İlyas Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Kasım Paşa, Davud Paşa, Mesih Paşa gibi şahsiyetlerin hayatları, memuriyetleri, ölümleri, hizmet süreleri hakkında kısaca biyografik bilgiler veriliyor (C. II, s. 215).

C) HALK EDEBİYATI

Manzum eserler :

Türk edebiyatının, tesbiti daha yakın devrelerde olsa bile muhtevâ bakımından en dikkate değer ve eski eserlerinden biri *Oğuz Destanı*'dır. Ancak mensur bir hülâsası elimize ge-

- (29) Mehmed Sa'deddin, *Tâc-üt Tevârih*. 2 cilt, Tabî'hâne-i Âmire, 1279/1862.

çen bu eserin tek nüshası Paris Millî Kütüphanesi'ndedir ve Uygur harfleri ile yazılmıştır. Eserin kendisi, bize, adı hakkında bir işaret vermemektedir. Türk destanları üzerinde incelemelerde bulunan ilim adamları, ananeyi ve bütün dünyada benzer örnekleri dikkate alarak bu eseri «légende, épopée» aslından saymışlardır. Radloff⁽³⁰⁾, Fuad Köprülü⁽³¹⁾, Rıza Nur⁽³²⁾, Paul Pelliot⁽³³⁾, W. Bang⁽³⁴⁾ ve Reşid Rahmeti Arat⁽³⁵⁾ bu düşüncededirler.

Yine tarihî-menkabevi bir esasa dayanan ikinci mühim bir eser, Karahanlılar'ın İslamiyeti kabul ediş hatıralarını Er Manas adlı kahramanın şahsında anlatan Manas Destanı'dır⁽³⁶⁾.

Türkler arasında geniş şöhreti olan «Köroğlu» etüdüğü Pertev Naili Boratav, **Köroğlu Destanı** adı ile neşretmiştir⁽³⁷⁾.

Köroğlu gibi, «nazım-neşir» olarak ortaya konulmuş mahsuller arasında saz şairlerinin hayatları etrafında teşekkül eden bazı hikâyeler⁽³⁸⁾ ve etütler⁽³⁹⁾ «destan» adı ile karşımıza çıkıyor.

- (30) W. Radloff, Das Kutadku Bilik des Yusuf Chass-Hadschib aus Bâlasagun, Theil I. Saint Pétersburg 1891, (Page 232. Die Legende des Oghus Chan).
- (31) Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, I. Kitap, Millî Destan Bölümü, S. 56 ve devamı, Matbaa-i Âmiri, İstanbul 1920; Türk Edebiyatı Tarihi, I. Basım, Millî Türk Destanı Bölümü, S. 50 ve devamı, 1926.
- (32) Rıza Nur, Oughouz-Namé (Epopée Turque), transcription en lettres phonétiques, notes, traduction Française texte en Turc de Turquie, Fac-similé, Alexandrie, 1928. (Société de publications Egyptiennes).
- (33) Paul Pelliot, Sur la Légende d'Uguz-Khan en écriture Ouigure (Rıza Nur neşrinin tenkidî münasebetiyle), Tung Pao, C. XX; pp. 247-358, 1930, série II.
- (34) W. Bang - G. R. Rachmati, Die Legende von Oghuz Oughan. Sitzb. d. Press. Akad. d. wiss. 1932, Phil. Histor. KL, XXV, Berlin.
- (35) W. Bang - G. R. Rachmati, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul 1936.
- (36) W. Radloff, Proben der Volkklitteratur der nördlichen-Türkischen Stämme, von Dr. W. Radloff, V. Teil: der Dialekt des Karagirgen, Petersburg 1885.
- (37) P. Naili Boratav, Köroğlu Destanı, Evkaf Matbaası, 1931; Anadolu'da ve Türkmenler arasında Köroğlu Destanı'nın izlerine dair yeni notlar, Türkiye Mecmuası, C. V, 1935.
- (38) Aşık ve Mahallî Destân, Aslı ve Kerem. Tebriz Firdevsî Kitabevi.
- (39) Ahmet Caferoğlu, Azerî Halk Edebiyatında Aşık Garip Destanı, Azerbaycan Yurd Bilgisi, C. III, sayı 31, 32, 1934.

Ahmet Talât Onay'ın neşrettiği bir 14. asır masalı «Dâstân-ı Ahmed Harâmî» adını taşımaktadır. Hece vezniyle terzilenmiş olan bu destanda hikâye destanla aynı anlamdadır ve «mâcera, kıssa» mânâsında kullanılmıştır⁽⁴⁰⁾:

**Bu destanı bu gün bünyâd idelim
Hakk'ın kudretlerin biz yâd idelim**

(s. 3)

**Gel imdi Mustafâ'ya vir salavet
Diyelim nice dūr anla hikâyet**

(s. 6)

**Olur ısa Hak Teâlâ'dan inâyet
Kılam bu kıssayı hikâyet**

(s. 6)

Saz şairlerinin eserleri :

Saz şairlerinin müstakil bir hüviyet gösteren mâni ve koşma tipi 7, 8 ve çoğu zaman 11 hece ile ve dörtlüklerle meydana getirdikleri her türlü hayat hadiselerini içine alan eserler «destan» sayılmıştır⁽⁴¹⁾. Dehri Dilçin, halk atasözleri destanlarını, cönklerde yazıldığı başlıklarla doğru olarak neşretmiştir⁽⁴²⁾.

Mensur eserler :

Hazreti Ali'nin hayatı ile ilgili vak'aları hikâye eden bir eser «destan» adı ile yazıya geçirilmiştir⁽⁴³⁾.

15. asırda tesbit edilen «Dâstân-ı nesli Cengiz Han ve hem Aksak Timur» mensur bir eserdir⁽⁴⁴⁾. Abdülkadir İnan

- (40) Dâstân-ı Ahmed Harâmî, Nâkili: Ahmet Talât Onay, İbrahim Horoz Basımevi, 1946, T.D.K. Yayını.
- (41) Ahmet Talât Onay, Halk şairlerinin şekil ve nev'i. Devlet Matbaası, 1928.
- (42) Dehri Dilçin, Edebiyatımızda Atasözleri (destanlar), Kilişçilik Matbaası, İstanbul 1945, T.D.K. Yayını.
- (43) Hızâ Destân-ı İmam Ali, Kan Ka'ası, 1223 tarihli, T.D.K. yazmaları, nu. 76.
- (44) Dâstân-ı nesli Cengiz Han ve hem Aksak Timur, Cihanşin neşri, Kazan 1882.

bu eserin asıl nüshasının Uygurca yazılmış olacağı kanâatin dedir⁽⁴⁵⁾.

D) YENİ TÜRK EDEBİYATI

Anadolu'da 15. asırda Aydınlı Visâli ile başlayan Türkî-i Basit ve mütekip mahallileşme adı verilen cereyanlardan sonra, Tanzimat hareketi ile yazı dilini halk diline yaklaştıran teşebbüsleri sırasında halk destanlarının tesiriyle okumuşların hece veznine ilgileri arttı. Bu ilgi ile Münif Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin 600. yılı münâsebetiyle bir destan yazdığını görüyoruz. Manzume, padişahların, Sultan Osman'dan itibaren vukuâtını, zamanlarını, cenhlerini, yaptıkları işleri hülâsa eder :

**Onuncusu da Sultan Süleyman
Şan ve şevketi dillerde destan
Kendi seferi on üçtür amma
Yok zaferinin hadd-ü pâyânı⁽⁴⁶⁾.**

1908'den sonra siyasette ve edebiyatta bir nevi Romanistme hareketi sayılabileceğimiz Türkçülük cereyanı doğduktan sonra mâzide ve tarihte kendimizi arama ve bulma şuuru Mehmed Emin Yurdakul ile Ziya Gökalp'in gayretleri, bizi hece veznini yeniden kullanmaya götürdü. Ziya Gökalp bu şuurla destanlar yazdı. 1910 yılında Vâli Nâzım Paşa'yı aldatarak Diyarbakır çevresini dehşete salan şakinin hikâyesini **Şakî İbrahim Destanı** adı ile neşretti. Daha sonra «Balkanlar Destanı, Altın Destan, Kızıl Destan, Kara Destan, Ak Destan» gibi manzumelerini yayınladı.

Ziya Gökalp'ten sonra yetişen birçok şairlerin muhtelif dergilerde veya çıkardıkları şiir kitaplarında «destan» adı ile geçen eserleri herkesin malûmudur.

Yukarıda, lügatlerle edebiyat eserlerinden verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere klâsik mânâda «epos»tan, hikâye, masal, efsâne, tarih vak'a, sergüzeşt, mâcera, menkabe, mesel, nutuk, manzum hikâye, nasihâtname, biyografi, mesnevî,

rivâyet, eski söz gibi türlü tâbir ve edebî türlere doğru genişleyen kelimeden şu neticeyi çıkarmak mümkündür :

1) Klâsik «epos» karşılığındaki büyük eserlere Yakutlar'ın «Olongho», Kırgızlar'ın «Comok» ve Müslüman-Türkler'in umumiyetle «destan» adını verdiklerini görüyoruz. Oğuz, Manas ve Köroğlu destanları bu nev'in tipik birer örneğidir. Epik şiire alem olan «Olongho» sözü bazı Türk boylarında lirik şiirleri ihtiva etmek üzere «ölöng» şeklini almıştır.

2) «Sab» ve «irtegi» sözleri, hikâye, kıssa, eski söz, nutuk, tarih ve vukuât kavramları ile birlikte «destan»a tekâbil etmiştir. Orhon âbidelerinde, Kumancada, Kırım lehçesinde, Çağatay edebî dilinde ve Kur'an tercümelerinde bunun misalleri vardır.

3) İslâm kültürü tesiri altında «destan» kelimesi divan, halk ve modern edebiyatımızda çok çeşitli türlere alem olmuştur :

a) Yusuf ve Zeliha ile Cümcüme Sultan gibi aruz vezni ile mesnevî şekliyle yazılmış dinî hikâyeler,

b) Risâlet-ün Nushiyye, Mantık-ut Tayr, Fakr-nâme ve Vâsıf-ı Hâl-i Herkesi gibi aruz vezni ve mesnevî şekliyle yazılmış fikri-tasavvufî eserler,

c) Hüsrev ü Şirin ile Leyli vü Mecnun gibi aruz vezni ve mesnevî şekli ile yazılmış aşkî hikâyeler,

d) Kâbusnâme gibi mensur nasihâtâmeler,

e) Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman ile Düsturnâme gibi manzum vakâyinâmeler,

f) Tâc-üt Tevârih gibi mensur, târihi eserler,

g) Dâstân-ı Ahmed Harâmî gibi manzum masallar,

h) Destân-ı İmam Ali gibi mensur biyografik romanlar,

i) Cengiznâme gibi mensur epik karakterli eserler,

j) Saz şairleri ile modern şairlerin «epos»tan ayrı müstakil bir hüviyet gösteren mâni ve koşma tipi 7, 8 ve çoğu zaman 11 heceyle meydana getirdikleri, oldukça, kısa her türlü hayat hâdiselerini içine alan şiirlerden bazıları destan sayılmıştır.

(45) Abdülkadir İnan, Dâstân-ı nesl-i Cengiz Han kitabı hakkında, Azerbaycan Yurd Bilgisi, C. III, S. 25, 1934.

(46) Münif Paşa, Destân-ı Âl-i Osman, S. 4, 1299.

LİRİK ŞİİRLER

A) İslâm Muhiti Uygun Şiiri

AYRILIŞ

1

adaylarım kaçma kulun
atam kayda termü erki
amrak toğmuş tni kelin
agam kayda termü erki
belde turgan bış-on oğlan
begim kayda termü erki
bezeklikte kızlar kırkın
bertermü köngülin (erki)
katta turgan kaç ol oğlan
kayda begim termü erki
kaguşgulug künni küsep
Kaygu erki

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

Yavrularım, kaçak kulun,
— «Babam nerede?» — der mi dersin?
sevgili doğan, küçük kardeş, gelin,
— «Ağam nerede » — der mi dersin?
Belde duran elli yığıt,
— «Beyim nerede?» — der mi dersin?
haremdeki kızlar, câriyeler,
kalplerini paralar mı dersin?
Katımda duran bütün o yığıtlar
— «Nerede beyim!» — der mi dersin?
Kavuşma gününü arzulayıp
— «Kaygı geçer!» — der mi dersin?

(Reşit Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri'nden)

BİLGİ

2

bilig biling ya begim
bllig sanga eş bolur
bilig bilgen ol erke
bir kün devlet tuş bolur

biliglig er bilinge
taş kurşansa kaş bolur
bilgisizning yanına
altun koysa taş bolur

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

Bilgi bilin, ey beyim!
bilgi sana eş olur;
bilgi bilen insana
bir gün devlet yar olur.

Bilgili insan beline
taş kuşansa, kaş olur;
bilgisizin yanına
altın konya, taş olur.

(R. R. Arat, Eski Türk Şiiri'nden)

KOŞMA

Be bu söyleyen dil kudret dilidir
Cümle yaradılmış Hakk'ın kuludur
Beylere armağan Şâh'ın kuludur
İmırza'mı hoşça tutun ağalar

İmırza'mı anan Şâh'ı sevendir
Meydanda oynanan toptur çöğendir
Üsküfî alnında yavri toğandır
İmırza'mı hoşça tutun ağalar

Alnıma yazılan kara yazıdır
İmırza'm babanın iki gözüdür
Sarayda beslenmiş körpe kuzudur
İmırza'mı hoşça tutun ağalar

Değme baba kıyar mı ola oğluna
Saldı garibliğe bakar yoluna
Bizden selâm olsun Osman Oğlu'na
İmırza'mı hoşça tutun ağalar

Ferhad Paşa elimize geldi hay
Yenemedim yavrucağım aldı hay
Hasretimiz kıyâmete kaldı hay
İmırza'mı hoşça tutun ağalar

Kani benim çerilerim nögerlîm
Yedi yıldır ben bu derdi çekerim
Zebun oldum dört yanıma bakarım
İmırza'mı hoşça tutun ağalar

Akar gözlerimden kan ile yaşım
Dün-ü günü hasret çekmedir işim
Hem ehlim ayâlim oğlum yoldaşım
Şunları da hoşça tutun ağalar

ÖKSÜZ DEDE durma söyle sözünü
Hakk'a doğru tutup gider özünü
Bizim için öpün iki gözünü
İmırza'mı hoşça tutun ağalar

B) 16'ncı Asırdan Zamanımıza Kadarki Şiirler

KUL MEHMED

KOŞMA

Siyah ebrûlerin duruben çatma
Gamizen oklarını âşıkâ atma
Sana gönül verdim beni ağlatma
Benim gözüüm nûru gönlüm sürûru

Bir od düşmüş dağlar gibi yanarım
Mâzul olmuş beğler gibi dönerim
Ay efendim senin yolun gözlerim
Benim gözüüm nûru gönlüm sürûru

Yemeden içmeden küllî beriyim
Senden ayrılah cansız diriylm
Sinem üstünde bir kuru deriyim
Benim gözüüm nûru gönlüm sürûru

Öğüttür verdiğim tut benim sözüm
Severim demeye tutmadı yüzüm
Ay efendim benim ay iki gözüüm
Benim gözüüm nûru gönlüm sürûru

PİR SULTAN Abdal

Kalktı havalandı gönlümün kuşu
Uçmayınca gönül yârdan ayrılmaz
İlidi suların çıktı meyyitim
Yunmayınca gönül yârdan ayrılmaz

Ustalar getirin tabutum çatsın
Terziler getirin kefenim biçsin
Ak göğsüm üstünde çimenler bitsin
Bitmeyince gönül yârdan ayrılmaz

Düşüne hey deli gönül düşünce
Değirmenler döner çeşmim yaşına
Cenâzemi musallanın taşına
Koymayınca gönül yârdan ayrılmaz

Sana derim sana hey Âdem Ata
Daha yol mu gider buradan öte
Kolansız kuşkunsuz ağaçtan ata
Binecevince gönül yârdan ayrılmaz

Pir Sultan Abdal'ın canını ceza da
Bir candan yârim yok yolum gözede
Ecel şerbetinden bir tas bize de
Vermeyince gönül yârdan ayrılmaz

(İ. Aslanoğlu, PİR Sultan Abdallar, 1984)

Pir Sultan Abdal

KOŞMA

Dagdan kütür kütür hezen indirir
İndirir de ateşlere yandırır
Her evin devliği öküz döndürür
İreçberler hoşça tutun öküzü

Öküzin damını alçacık yapın
Yaş koman altında kuruluk sepin
Koşumdan koşuma gözlerin öpün
İreçberler hoşça tutun öküzü

PİR SULTAN Abdal der ki kaynar coşunca
Tekne hamur kalmaz ekmek pişince
Âdem Ata öküzün çifte koşunca
İreçberler hoşça tutun öküzü

ÂŞIK

Ulu ulu kervan geçen
Yollar gibi inilerim
Karlı karlı dağlar aşan
Seller gibi inilerim

Yücesinden er haykırmaz
Sığın geyiği böğürmez
Kuş uçmaz kulun yükürmez
Dağlar gibi inilerim

Canım karlığa düşmüş
Kaynadı ciğerim taşınmış
Hocasından ayrı düşmüş
Kullar gibi inilerim

İlayalın benden dolundu
Ah ile bağrım delindi
İçinden beyi alındı
İller gibi inilerim

Yapıdan düşmüş bozulmuş
Top tüfek vurmuş ezilmiş
Kil'selerde haç yazılmış
Taşlar gibi inilerim

Miskin ÂŞIK bilmez nider
Evliya gayretin güder
Subha değin tesbih eder
Diller gibi inilerim

KARACAOĞLAN (XVII. asır)

KOŞMA

1

İlk akşamdan vardım kavil yerine
Önce gördüm kömür gözlüm gelmedi
Bilmem gaflet bastı yattı uyudu
Bilmem o yâr bize küstü gelmedi

Benim yârim gide gide donandı
İkrar verdi cahil gönlüm inandı
Ay da geldi orta yeri dolandı
Seherin yelleri esti gelmedi

Unuttu mu ahdı amanı netti
Başın alıp gayri diyara gitti
Benim mecbur olduğumu farkettiler
Zalım garaz itti kaçtı gelmedi

KARAC'OĞLAN der ki devranın döndü
Gönlüm yücedeydi engine indi
Seherin yelleri şafağın bendi
Hanı usul boylu sunam gelmedi

Kadir Mevlâ'm seni öğmüş yaratmış
 Çiçekler içinde birdir menevşe
 Bitersin güllerin hârı içinde
 Korkarım yüzüne batar menevşe

Yaz gelir de heveslenir bitersin
 Güz gelince başın alır gidersin
 Yavru niçin boynun eğri tutarsın
 Senin derdin benden beter menevşe

Senin meskenindir kayalar sengi
 Kokusu menevşe güldür irengi
 Aradım dünyayı bulunmaz dengi
 Güzel yatağında biter menevşe

Bakmaz mısın KARAC'OĞLAN haline
 Garib bülbül konmuş gülün dalına
 Kadrin bilmeyenler alır eline
 Onun için iğri biter menevşe

Bir sofra isterim kinse sermedik
 Bir yayla isterim kimse konmadık
 Bir güzel isterim yad el değmedik
 Ellenmiş te belenmiş nidehyim

Severim güzeli nece olursa
 Boyu uzun bel ince olursa
 Severim atımı dinççe olursa
 Kovulmuşu yorulmuşu nidehyim

KARAC'OĞLAN der ki kavlı ü kararım
 Nedir yüce dağlar size zararım
 Ararsam pınarın gözüün ararım
 Bulanmış da durulmuşu nidehyim

Çıkup yücesine seyran eyledim
Gördüm ak kuğulu göller perişan
Bir fırkat geldi de durdum ağladım
Öpüp kokladığım güller perişan

Hayal hayal oldu karşımda dağlar
Eşinden ayrılan ah çeker ağlar
Dökülmüş yapraklar bozulmuş bağlar
Bülbülün konduğu dallar perişan

Yıkılmış dilberin mâmur illeri
Susmuş bülbül söylemiyor dilleri
Dağılmış sümbülü solmuş gülleri
Yüzüne dökülmüş teller perişan

KARAC'OĞLAN der toy avlatamadım
Arap ata binip boylatamadım
Küstürdüm güzeli hoylatamadım
Dilberli küstüren diller perişan

İzin ver hey ağam ben de gideyim
Ah çeküp te arkam sıra ağlar var
Bakarım bakarım sılam görünmez
Aramızda yıkılası dağlar var

Coşkun sular gibi akıp durulma
Kuru gazel gibi esip savrulma
Nerde güzel görsen ona çevrilme
Bizim ilde cana kıyar beğler var

Karşıdan karşıya yanar bir ışık
Bunu söyleyenin dilleri âşık
Bir buğday benizli zülfü dolaşık
Gitme deyi beni yolda eğler var

KARAC'OĞLAN der ki kendim öğeyim
Taşlar alup kâra bağrım döğeyim
Güzel sevmeye derler nasıl sevineyim
Kaşlar arasında çifte benler var

Üryan geldim gene üryan giderim
Ölmemeye elde fermanım mı var
Azrâil gelmiş de can talep eyler
Benim can vermeğe dermanım mı var

Dirilirler dirilirler gelirler
Huzûr-i mahşerde divan dururlar
Harâmı var diye korku verirler
Benim ipek yüklü kervanım mı var

Er isen erliğin meydana getir
Kâdir Mevlâm noksanımı sen yetir
Bana derler gam yükünü sen götür
Benim yük götürür dermanım mı var

KARAC'OĞLAN der ki ismim ögerler
Ağu oldu bildiğim şekerler
Güzel sever diye isnad ederler
Benim Hak'tan özge sevdiğim mi var

AŞIK ÖMER

GAZEL

Gönül bu bezm-i âlemde gelen gelsün gidenden geç
Sana vash müyesser olmayan misk-i Hutun'den geç
İşittim yâd ile işret edermişsin benim ömrüm
Kerem kıl gel gözüüm nûrî ya andan geç ya benden geç

Nasihat tutar isen gel sakın sen düşme ardına
Eğer geçtiyse senden yürü durma sen geçenden geç

Vücûdun koyasın efkâra gamlar verdi yağmaya
Dediler ki yeter durdun yürü burc-ı bedenden geç

Kırlandı şu dünyâda dahi kalmayı ben engel
Dediler ki melek - simâ periye sen ÖMER'den geç

SEMÂİ

Gel dilberim kan eyleme
Seni kandan sakınırım
Doğan aydan esen yelden
Seni günden sakınırım

Tablîblın hışmınan bakına
Ben kulun odlara yakına
Yanağına güller sokma
Seni günden sakınırım

Halden bilür haldaşım var
Yola gider yoldaşım var
Uç yaşımda kardaşım var
Seni ondan sakınırım

ÖMER'im der ben de geldim
Tâzelendi eskil derdim
Sen bir kuzu ben bir kurdum
Seni benden sakınırım

MURABBA

Dilberâ seyyâh olursan gel Hicaz'da bul beni
Kâbe-i âli makâm-ı serfirazda bul beni
Gel ziyâret eyle ol beyt-i Hudâ'yı kıl tavaf
Gûşe-i Beytül-harem içre niyazda bul beni

Âleml bîhûde mahv etme şehâ eyle hazer
Almak istersen benim nâm ü nişânımdan haber
Kismet olursa diyâr-ı şehir-i İstanbul eğer
Ayasofya'da kıyam üzre namazda bul beni

Anda bulmazsan eğer eyle beğim kat'ı ümid
Tâ kıyâmet haşr olunca vuslatım senden baid
Defter-i nişyanda kayd et ism ü resmim nâbedid
Pençe-i dest-i ecel sayyâdbazda bul beni

Hâsılı bulmaz isen bu âleml devran idüp
Bil harab etmiş ecel ten burcunu viran idüp
Ömer'in rûhu için bir Fâtîha ihsan idüp
Kabrinli eyle ziyâret hâkîsarda bul beni

SEMÂî

Salmup seyran yerine
Çıkan dilber kımınsın sen
Siyah zülfün mah yüzüne
Döken dilber kimınsın sen

Baktım gözüne kaşına
Benzettim hü mâ kuşuna
Beni hicran ateşine
Yakan dilber kimınsın sen

Pâyine yüz süren kullar
Demâdem medhın iderler
Al yanak üstüne güller
Takan dilber kimınsın sen

Seyrâna giden bostâna
Bülbül konar gülistâne
Bize mestâne mestâne
Bakan dilber kimınsın sen

Aşık Ömer gayre varma
Varup divânına durma
Elâ göze siyah sürme
Çeken dilber kımınsın sen

GEVHERî

KOŞMA

Sözün bilmez bâzı nâdan elinden
Erkân ağlar usûl ağlar yol ağlar
Bülbülün feryâdı gonca gülünden
Gülşen ağlar bülbül ağlar gül ağlar

Her kaçan cüş idüp çağlasa seller
Açılır lâleler sünbüller güller
Davlunbaz çalmır çalkalanır göller
Şahin ağlar turna ağlar tel ağlar

İyi ile konuş olası iyî
Öter defler gibi sinemîn neyi
Bu çarkın elinden el-aman deyî
Gedâ ağlar sultan ağlar kul ağlar

GEVHERî der dertli gönlümüz hasta
Sözünü beğendir ellere dosta
Kımlı abdal olup girmişti posta
Hırka ağlar hem post ağlar çul ağlar

MURABBA

Dün gıce tâ subha-dek ol yâre baktım gelmedi
Ol gönüller uğrusu dildâre baktım gelmedi
Ahdine kıldı hilâf ferdâlara saldı beni
Kirpiği ok gamzesi tâtâre baktım gelmedi

Dûd-ı âhım gök yüzünde encüm oldu serteser
Zelzele-i figânımdan oldu yer zir ü zeber
Rûz ü şeb efgâna düştüm olunca vakt-ı seher
Dışleri dür gözleri sehhâre baktım gelmedi

Andelibim gülşenine gelmişim feryâde ben
Ey diriga derd-i gamdan olmadım âzâde ben
Meskenim kûhsâr-ı gamdır dönmüşüm Ferâhd'e ben
Ol lebi şirin-şeker güftâre baktım gelmedi

Ey felek bunca gündür görmedim cânânımı
Hayli çektim intizârın gonce-i handânımı
Gevheri yâ derd ü mihnet tuttular dâmânımı
Beli ince servi boy reftâre baktım gelmedi

SEMAİ

Bugün ben bir bağa girdim
Ne bağ duydu ne bağbanı
Gülün şeftalisin derdim
Ne bağ duydu ne bağbanı

Bağın duvarından aştım
Kırmızı gülüne koştum
Öptüm sardım helâllaştım
Ne bağ duydu ne bağbanı

Bağın kapısını açtım
Sanasın cennete düştüm
Doldurdum bâdesini içtim
Ne bağ duydu ne bağbanı

Seherin tan yerı attı
Bülbül elvan elvan öttü
Gevheri yükünü tuttu
Ne bağ duydu ne bağbanı

KOŞMA

1

İntizar çekmekden yol gözlemekden
Könlümün ne tâbı ne tâkatı var
Yazan ola ayrılığın derdini
Ferhâd u Şirin'ce hikâyeti var

Bir kimse ki müştak ola cemâla
Görenler bilir ki düşer ne hâla
Ol kâmetin her gelende hayâla
Göresen ki nêce kıyâmeti var

Aşgın salır canımıza bir atış
Zülfün kimi hâlimizdir müşevveş
Ay tubâ-yı cennet senedir pişkeş
Garabağ'ın her ne vilâyeti var

Yüz görsek de eğer özge haremde
Kurtulmanık hergiz fikr ü elemde
Sen gel halâs âle bizi bu gamdan
Senin kademinin saâdeti var

Hicrânı çekmeyen derdimend olmaz
Seveni sevmeyen dilpesend olmaz
Dost dosta gelende yolda bend olmaz
Aşgın tarîğinin bu âdeti var

2

Ay Kâbe'm Kerbelâ'm Mekke'm Medine'm
Bir zaman küyünde ziyâretimdir
Gible diyib başlarına baş eğmek
Gece gündüz benim ibâdetimdir

Her ne disem senin cime sözümden
Serhoşunam yoh habarım özümden
Şol kameti yayınanda gözümden
Sanasan ki haşr u kıyâmetimdir

Bağlanuşam din-imânı zülfüne
Menim kimi hayran hamı zülfüne
Tapşırıp geditrem camı zülfüne
Yahşı sahla sende emânetimdir

Sensen benim ayım günüm hilâlüm
Devletim ikbâlım cânım celâlüm
Gözel uzun dâim fikr ü hâyâlım
Sözün dilde şirin hikâyetimdir

Sonalar hacildir siyah télinden
Tutiller lâl olur şirin dilinden
Şikeste Vâgıf'am senin elinden
Her kime ki yetsem şikâyetimdir

Haylı vaktidir ayrılmışdık yâr ile
Gördük ammâ danışmadık ayrıldık
Kaldı canda gizli gizli derdimiz
Birce kelme danışmadık ayrıldık

Garib garib durduk bigâneler tek
Soyuk soyuk bahdık divâneler tek
Dönmedik başına pervâneler tek
Aşg oduna yanımadık ayrıldık

Yarın saat bir arada galmadık
Aşg ataşın canınıza salmadık
Yalvarıban yârın gönlün almadık
Élé gètdi barışmadık ayrıldık

O zaman ki âşmahğı terk étdik
Cüdâ düşdük hayli ciğer berkitdik
Arahkdan könül kuşun ürkitdik
Bir-birle konuşmadık ayrıldık

Vâgıf sevdi bir ikrarsız bivefâ
Bâda gétdi tamam çekdiğı cefâ
Görüşüben ëlemedik hoş safâ
Gucaklaşıp sarışnadık ayrıldık

NAKDÎ

Mağrib illerinden ey Şâh'ı âlem
Sultan Cezâyir'den haberin var mı
Sehâvet mâdeni ey cüd ü kerem
Sultan Cezâyir'den haberin var mı

Şol târih-i hicret varnadan yüze
Alaman düşmanı kasdetti bize
Nice vasfedeyim Hünkârım slze
Sultan Cezâyir'den haberin var mı

Cenk gemilerine tecâvüz yüzden
Mücâhid kulların düşürme gözden
Garkoldu görünmez dumandan tozdan
Sultan Cezâyir'den haberin var mı

Elimizde kılıç dilde zikrullah
Muin hâfızımız ol' ulu Allah
Dört yanımız aldı kâfirler billâh
Sultan Cezâyir'den haberin var mı

Ey NAKDÎ gaziler şâd oldu güldü
Şehidler cennette mekânın buldu
İspanyol Portekiz Nemse bir oldu
Sultan Cezâyir'den haberin var mı

DERTLİ

Telli sazdır bunun adı
Ne âyet dinler ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde

Venedik'ten gelir teli
Ardıç ağacından kolu
Be Allah'ın sersem kulu
Şeytan bunun neresinde

Abdest alsan aldın demez
Namaz kılsan kıldın demez
Kadı gibi haram yemez
Şeytan bunun neresinde

İçinde mi dışında mı
Burgusunun başında mı
Göğsünün nakışında mı
Şeytan bunun neresinde

Dut ağacından teknesi
Kirişten bağlı perdesi
Be hey insanın teresi
Şeytan bunun neresinde

DERTLİ gibi sarıksızdır
Ayağı da çarıksızdır
Boynuzu yok kuyruksuzdur
Şeytan bunun neresinde

EMRAH

KOŞMA

Dedim dilber didelerin işlenmiş
Dedi çok ağladım sel yarasıdır
Dedim dilber yanakların dişlenmiş
Dedi zülfüm değdi tel yarasıdır

Dedim dilber lebin şeker bal olmuş
Dedi bugün bana başka hâl olmuş
Dedim dilber ak gerdanın al olmuş
Dedi çiçek sokdum gül yarasıdır

Dedim dilber EMRAH aklımı aldın
Dedi şu cihanda beni mi buldun
Dedim dilber niçin sararıp soldun
Dedi çekdiceğim dil yarasıdır

KOŞMA

1

Çıktım yücesine seyran eyledim
Cebel önü çayır çimen görünür
Bir firkat geldi de coştum ağladım
Al yeşil bahçeli Kaman görünür

Şaştım hey Allah'ım ben de pek şaştım
Devrettim Akdağ'ı Bozok'a düştüm
Yozgat'ın üstünde bir ateş seçtim
Yanar oylum oylum duman görünür

Bitir Kırşehir'in gülleri bitir
Çığırsır dalında bülbüller öter
Ufacık güzeller hep yeni yeter
Güzelin kaşında keman görünür

Gönül arzuladı Niğde'yi Bor'u
Gün günden artmakta yığıldın zarı
Çifte bedestenli koca Kayseri
Erciyes karşında yaman görünür

DADALOĞLU'm da der zatından zatı
Çekin eyerleyin gökçe kır atı
Göçmek değil bizim ilin muradı
Ak yâre gıtmemiz güman görünür

Kalktı göç eyledi Avşar illeri
Ağır ağır gıden iller bizimdir
Arap atlar yakın eyler ırığı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız Kirmani
Taşı deler muzrağının temreni
Hakkımızda devlet emniş fermanı
Ferman pâdişahın dağlar bizimdir

DADALOĞLU'm yarı kavga kurulur
Öter tüfek davlumbazlar vurulur
Nice koç yiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir

Şu yalan dünyaya geldim geleli
Severim kır atı bir de güzeli
Değip on beşine kendim bileli
Severim kır atı bir de güzeli

Atın beli kısa boynu uzun
Kuru surathısı alma gözünü
Kızın iplik iplik süt beyazını
Severim kır atı bir de güzeli

Atın höyük sağrı kalkan döşlüsü
Kalem kulaklısı çekiç başlısı
Güzelin dal boylu samur saçlısı
Severim kır atı bir de güzeli

At koşu tutmasın çıktığı zaman
Yalı kaval gibi yıktığı zaman
At dört kız on beşe yettiği zaman
Severim kır atı bir de güzeli

DADALOĞLU'm hile yoktur işimde
Yığıt olan yığıt görür düşünde
At dördünde güzel on beş yaşında
Severim kır atı bir de güzeli

KOŞMA

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru gıtmış ıssız kalnuş otağı
Câmlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkiler meclisten çekmiş ayağı

Kangı dağda bulsam ben o maralı
Kangı yerde görsem çeşm-i gazâli
Avcılardan kaçınış ceylan mısâli
Göçmüş dağdan dağa yoktur durağı

Lâleyi sünbülü gülü hâr almış
Zevk u şevk ehlini âh ü zâr almış
Süleyman tahtını sanki mâr almış
Gama tedbil olmuş ülfetin çağı

ZİHNİ derd elinden her zaman ağlar
Sordum ki bağ ağlar bağınan ağlar
Sümbüller perişan güller kan ağlar
Şeydâ bülbül terk edeli bu bağı

SEYRÂNÎ

KOŞMA

Ateş vapurunu icât edenler
Yelken açup yelin kadrin ne bilsin
Süleyman'dır kuşun dilin söyleyen
Her Süleyman dilin kadrin ne bilsin

Hayvanlarda çeşit çeşit fıkalar
Kıml düzden aşar kıml yorgalar
Necâsete müştak olan kargalar
Has bahçede gülün kadrin ne bilsin

SEYRÂNÎ BABA'nın belî büküldü
Ağzının içinde dışı söküldü
Davut Nebî sadâsından çekildi
Saz çalmayan telin kadrin ne bilsin

ZÜLÂLÎ

KOŞMA

Mektup gider isen tayyare ile
Şimşek gibi vatanıma var da gel
Çık yukarı görüş seyyare ile
Beyaz kara bulutlara dal da gel

İn yurdunu dolaş köşe be köşe
Sakın tutulma bir fırtına kışa
Ayrı ayrı yârânıma yoldaşa
Benden selâm götür selâm al da gel

Kapı basık ise pencereden gir
Hasret ü âhımı arz eyle bir bir
Zavallı anneme azız müsâfır
Olur isen üç beş saat kal da gel

Mektup bana küsmüş ise ol nigâr
Söyle benim için bin selâmı var
Birkaç türkü ile olsun yâdigâr
İşlet çevresini zarfa sar da gel

Güzel anlat ZÜLÂLÎ'nin hâlini
Hangi bülbül terk etmiştir gülnü
Zülfü perçeminden birkaç tellin
Aman mektup vermez ise çal da gel

YEDEKLİ KOŞMA

Hâb-ı nazda yatar iken uyandım
Bir bâde verdiler nûş edip kandım
İçtim bâdeyi kandım
Âb-ı hayattır sandım
Ben bir ateşe yandım
Aşkın atına bindim
Yerl göğü dolandım
Bu yerde de avlandım
Seni buldum bir çobana efendim
Kudret kanadımı çalsam el kınar

Uyanmıştım hâb-ı nazdan havf ilen
Kırklar dolu verdi tabla raf ilen
Dolu tabla raf ilen
Divan durdum saf ilen
Öğüt almam laf ilen
Erenler taraf ilen
Yedl deryâları kûh-ı Kaf ilen
Gavvazam kaynağa dalsam el kınar

Sıftah yalvarırım Gani Subhân'a
Sonradan dönerim bir aç arslana
Dönerem aç arslana
Saldırırım cihâna
Kâh o yana bu yana
Diyeceksin daha ne
Nece ki bir serçe geçer şahana
Kırsam kanadını yolsam el kınar

ZÜLÂLÎ çağırır ben bir nökerim
Heyya gibi dilden zehir tökerim
Zehir meher tökerim
Aşk kılıncın çekerim
Tunçtan beden sökerim
Ey benim bal şekerim
Hiç deme Mevlâ Kerim
Haçan ki meydanda pençe çekerim
Her âşık sazını alsam el kınar

RUHSATÎ

KOŞMA

Nasıl vafedeyim güzelim seni
Rumeli Bosna'yı değer gözlerin
Dünyaya gelmemiş eşin akranın
İznir'i Konya'yı değer gözlerin

Kimsede görmedim sendeki nazi
Tunus Tırabulus Mısır Hicaz'ı
Kars'ı Kağızman'ı Acem Şiraz'ı
Girdi Yanya'yı değer gözlerin

Yüzünde görünür Yusuf nişanı
Yüzünü görenler çeker efgām
Büsbütün Gürcistan Erzurum Van'ı
Belh-i Buhâra'yı değer gözlerin

RUHSAT'ın eyledim senin de medhin
Al yanaktan bir buse ver himmetin
Yüzbin sarraf gelse bilmez kıymetimin
Âhırî dünyâyı değer gözlerin

NÂZÎ

KOŞMA

Dokunma ey sabâ zülf-i dildâre
Dolaştırma aman tel incinmesin
Düşme ey dil sen de feryâd ü zâre
Yanağında sakın gül incinmesin

Gülşenden mi teşrif böyle gülerek
Ruhlerin mi verdi yoksa gül renk
Cânâ şöyle gel yat âğuşumda tek
Sakın kıyâm etme kol incinmesin

Morlu fes başında dursun bir yana
İster isen takın altın gerdana
Lâhuri şal kuşan ince miyâna
Altın kemer takma bel incinmesin

Aşıklar seninçün düşmüşler derde
Bir de NÂZÎ var mı yokla defterde
Gönül yıkına kemlik etme bir ferde
Bu dünyâda senden kul incinmesin

VEYSEL

SAZIMA

Ben gidersem sazım sen kal dünyada
Gizli sırlarını âşikâr etme
Lâl olsun dillerin söyleme yâda
Garip bülbül gibi âh ü zâr etme

Gizli dertlerimi sana anlattım
Çalıştım sesini sesine kattım
Bebe gibi kollarımda yaylattım
Hayâli hâtur et beni unutma

Bahçede dut iken bilmezdin sazı
Bülbül konar mıydı dalına bâzı
Hangi kuştan aldın sen bu avazı
Söyle doğrusunu gel inkâr etme

Benim her derdime ortak sen oldun
Ağlarsam ağladın gülersem güldün
Sazım bu sesleri turnadan m'aldın
Pençe vurup sarı teli sızlatma

Ay geçer yıl geçer uzarsa ara
Giyin kara libas yaslan duvara
Yanından göğsünden açılır yara
Yâr gelmezse yaraların elletme

Sen petek nılsâli VEYSEL de arı
İnleşir beraber yapardık balı
Ben bir insanoğlu sen bir dut dalı
Ben babamı sen ustanı unutma

KARA TOPRAK

Dost dost diye nicesine sarıldım
Benim sâdık yârim kara topraktır
Beyhude dolandım boşa yoruldum
Benim sâdık yârim kara topraktır

Nice güzellere bağlandım kaldım
Ne bir vefâ gördüm ne fayda buldum
Her türlü isteğim topraktan aldım
Benim sâdık yârim kara topraktır

Koyun verdi kuzu verdi süt verdi
Yemek verdi ekmek verdi et verdi
Kazma ile döğmeyince kıt verdi
Benim sâdık yârim kara topraktır

Âdem'den bu deme neslim getirdi
Bana türlü türlü meyva yetirdi
Her gün beni tepesinde götürdü
Benim sâdık yârim kara topraktır

Karnın yardım kazmayman belinen
Yüzün yırttım turnağınan elinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sâdık yârim kara topraktır

İşkence yaptıkça bana gülerdi
Bunda yalan yoktur herkes de gördü
Bir çekirdek verdim dört bostan verdi
Benim sâdık yârim kara topraktır

Havaya bakarsam hava alırım
Toprağa bakarsam duâ alırım
Topraktan ayrılısam nerde kalırım
Benim sâdik yârim kara topraktır

Dileğin varısa iste Allah'tan
Almak için uzak gitme topraktan
Cömertlik toprağa verilmiş Hak'tan
Benim sâdik yârim kara topraktır

Hakikat ararsan açık bir nokta
Allah kula yakın kul da Allah'a
Hakk'ın gizli hazinesi toprakta
Benim sâdik yârim kara topraktır

Bütün kusurumu toprak gizliyor
Merhem çalıp yaralarımı düzlüyor
Kolun açmış yollarımı gözlüyor
Benim sâdik yârim kara topraktır

Her kim ki olursa bu sırra mazhar
Dünyâya bırakır ölmez bir eser
Gün gelir VEYSEL'i bağrına basar
Benim sâdik yârim kara topraktır

C) TÜRKÜ

Sözlü ve yazılı edebiyatımızda duyulan, söylenen veya görülen türküler, atalar sözü, masallar, bilmeceler ve mânîler gibi yaygın mahsullerdir. Bu mahsullere Doğu ve Kuzey Türkleri aynı kökten gelen «yır» veya «cır» adını vermişlerdir. Batı Türkleri, Türk kelimesinden doğan ve Türkler'e mahsus ezgi (melodi) mânâsına gelen «türkü»yü kullanmaktadırlar. Bu kelimeden icâd etmek mânâsına gelen «türkü yapmak» deyimini türemiştir.

Türküler, umumiyetle herkesin anlayabileceği ortak, sâde ve tabii bir dille, hece vezni ile söylenmekte veya yazılmaktadır; aruzla meydana getirilmiş örnekleri vardır. Bâzı ilim adamlarının hece vezni olarak da düşündükleri aruz vezni ve Divan edebiyatı nazım şekilleri ile ortaya konulan bu türkülere: «Divan, Selis, Semâi, Kalenderî, Şatranç ve Vezniâhur» adları verilmektedir.

Hece vezni ile yaygın türküler ise mânî ve koşma tiplerine bağlı, muhtelif şekil hususiyetleri gösteren nakaratlı, nakaratsız lirik manzumeler olarak başlangıçta ferdi birer yaratma eseridir; zamana ve muhite bağlı olarak anonimleşirler. 17'nci asır saz şâirlerinden Kayıkçı Kul Mustafa'nın Genç Osman Destanı bunun tipik bir misâlidir. Örneklerde de görüleceği üzere ferdin damgasını taşıyan türküler de vardır; hususiyle muhâfazakâr tarikat edebiyatı mahsulleri arasında birçok örnekler gösterilebilir.

Türkülerin özünü musikî teşkil eder. Musikîsiz güfte düşünülemez. Bununla beraber hece ve aruz vezinleri ile söylenmiş veya yazılmış «türkü» başlıklı bestelenmemiş şiirlerle de cönklerle mecmualarda rastlanmaktadır.

Halk edebiyatımızın bu zengin mahsullerini konularına, şekillerine ve ezgilerine göre üç şekilde tasnif etmek mümkündür. Oldukça itibârî ve ızâfî karakter taşıyan bu tasnifler arasında beste esâsına göre yapıları daha dayanıklı görünmektedir. Buna göre türkülerimiz «uzun hava» ve «kırık hava» olmak üzere iki kolda toplanmaktadır. Usul ile çalınmayan, her sanatkarın isteğine bağlı, tam bir şekil göstermeyen ve Batı musikisinde mevcut resitatif karşılığı ezgiler «uzun hava» adını almaktadır. **Bozlak, Maya, Divan, Eğin, Hoyrat, Çukurova, Türkmâni** vb. ezgiler bu gruptandır. Ölçüsü ve ritmi belli ezgiler ise «**kırık hava**» içinde düşünülmektedir. Karadeniz **Horonları**, Kuzey Doğu **Bar'ları** ve Batı Anadolu **Zeybekleri** gibi oyunlarda kırık havanın sürekliliği göze çarpar.

Türküler, dar bir çevrede, tarikat- tekke mensupları arasında veya bütün millet hayatındaki yayılışı ile geçmişte olduğu gibi bugün ve yarın da millî ve beşerî canlılığını devam ettirecek mahsullerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Besim Atalay**, Divânü Lügât-it Türk Dizini. Ankara, 1943.
Sadî Yaver Ataman, Türk Halk Oyunu. İstanbul, 1975.
Pertev Nallı Boratav, Köroğlu Destanı. İstanbul, 1931.
Hikmet Dızdaroğlu, Halk Şiirinde Türler. Ankara, 1969.
Şükrü Elçin, Kerem ile Aşlı Hikâyesi. Ankara, 1949.
Şükrü Elçin, Haik Edebiyatımızda Kaynaklar Meselesi ve XVI'ncı asır Ozanı Karacaoğlu'nun, Adısı Armağanı içinde, İstanbul, 1976.
Muharrem Ergin, Azerî Türkçesi. 1971.
Mahmud Ragıp Gazimihal, Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbâlimiz. İstanbul, 1928.
Mahmud Ragıp Gazimihal, Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız. Ankara 1975.
Mehmet Gökalt, Kızıroğlu Mustafa Kolu: Kızıroğlu ve Köroğlu, Türk Folklor Araştırmaları, sayı 103, 1958; sayı 279, 1972; İbrahim Aslanoğlu, Kızıroğlu Mustafa Bey, Türk Folkloru, sayı 78, 1985.
İbrahim Gökçen, Makedonya Yürük Folkloru, Türk Folklor Araştırmaları, sayı 28, 1951.
Fuad Köprülü, Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi. İstanbul, 1930.
Fuad Köprülü, Türk Saz Şairleri I. Ankara, 1962, ikinci baskı.
Rıza Mollov ve Arkadaşları, Bulgaristan Türklerinin Halk Şiiri. Sofya, 1958.
Ahmed Talât Onay, Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i. İstanbul, 1928.
Cahit Öztelli, Evlerinin Önü (Halk Türküleri). İstanbul, 1972.
Şemseddin Sâmî, Kâmûs-i Türkî. İstanbul, 1317.
Ali Ufkî, Mecmua-i Sâz ü Söz. Hazırlayan : Şükrü Elçin, İstanbul, 1976.

Örnekler

1) Ferdi Eserler :

ARMUTLU

Murad Reis eydür

Murad Reis eydür hey gâziler hazır olun vaktınıza
Hazretî Ali Dûldûl'e bindüğü günlerdir bu gün
El ayak hurdehaş olub şehid olur gâziler
Analar oğul deyüb anduğı günlerdir bu gün

Gün doğmadın rast geldin ol yezidi pusıda
Ümidimiz budur Hak'dan kılıç arşa asıla
Döğüşellim ey gâziler nice başlar kesile
Ulu kuşlar leşlere doydugı günlerdir bu gün

Bu imiş korsan gemisi Mısır'ın yolunu kesen
Kerbelâ'da şehid oldı İmam Huseyin Hasan
Aldın kâfirin gemisin şükür geldin sag esen
Cezâyırlü şen olub geldüğü günlerdir bu gün

Armutlu eydür ey gâziler boyanmış kızıl kana
Kendüñgüze magrur olman dünya fenâdır-fenâ
Deryâ yüzinde hüriler cenk ıder bâd-ı sabâ
Muhammed Mu'cızâtı indüğü günlerdir bu gün

KARACAOĞLAN (16'ncı asır)

ALAMAN DAĞLARIN TÜRKİSİ

Üstünde yortduk eşdük
Sarpdur Alaman dağları
Bîhamdillâh hele geçdük
Sarpdur Alaman dağları

Yollarında bataklar çok
Eğri büğri sokaklar çok
Issuz kahnış yataklar çok
Sarpdur Alaman dağları

Varat'ın kanda bağları
Sayru kaldı çok sağları
Bulunmadı yarağları
Sarpdur Alaman dağları

Duman бүрүдү yolumuz
Şaşdı aklımız bilümüz
Susuz kurudı dilümüz
Sarpdur Alaman dağları

Sultan Süleyman Hanumuz
Gâziler çevre yanımız
Bu sözde yok yalanımız
Sarpdur Alaman dağları

Hazret Paşa önce yorur
Kul ve beğler yolca durur
Husrev Paşa erce kortur
Sarpdur Alaman dağları

Yürek doymaz havasına
Şükür indük ovasına
Varduk hem yaylasına
Sarpdur Alaman dağları

Çok durur taze meyvası
Lezzetli kızıl alması
Sarıniş olmuş ayvası
Sarpdur Alaman dağları

Hisarları koyub gıtdük
Etráfım viran itdük
Oğlın kızın esir itdük
Sarpdur Alaman dağları

Aşduk eşdük bellerin
Yıdük hem tatlu balların
Çok yangılduk hem yolların
Sarpdur Alaman dağları

Dünyede şey kalmaz olur
Sağ olan baş gene gelür
Karacaoğlan gör nice bilür
Sarpdur Alaman dağları

KEREM İLE ASLI HİKÂYESİ'NDEN

TÜRKİ

Bir han köşesinde kalmışım hasta
Gözlerim kapıda kulağım sesde
Kendim gurbet ilde gönül sılada
Gelme ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdâmı götür yâra ver

Erzurum dağları duman dildedir
Başım yasdıktadır gözüm yoldadır
Aslı hayın yardır adam aldadır
Gelme ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdâmı götür yâra ver

Erzurum dağları kardır geçilmez
Her adama gizli sırdır açılmaz
Ayrılık şerbeti zehir içilmez
Geline ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdâmı götür yâra ver

Felek sen mi kaldın bana gülecek
Akıttın göz yaşım kimler silecek
Dediler Kerem'e Aslı'n gelecek
Gelme ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdâmı götür yâra ver

KÖROĞLU

TÜRKİ KÖROĞLU

Benden selâm olsun Bolu Bey'ne
Çıkup şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcirtısından kalkan sesinden
Dağlar gümbür gümbür seslenmelidir

Düşman geldi tabur tabur dizildi
Ak alnıma kara yazı yazıldı
Delik demir çıktı mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır

Köroğlu düşer mi yine şanıdan
Çoğunu ayırır er meydanından
Kır at köpüğünden düşman kanından
Çizme dolup şalvar ıslanmalıdır

(Kars köylerinden Kızıroğlu Mustafa ile Bolu çevresinden Köroğlu adı ile ün yapmış iki eşkiyâ onaltıncı asırda yaşamışlardır. Bir hâkimiyet mücadeleleri sırasında Kızıroğlu Köroğlu'nu öldürmek üzeredir. Köroğlu, karısı Nigâr'la he-lâllaşma isteğinde bulunur. Evine gelir, hasmının yigittliğini aşağıdaki türkü ile anlatır).

Bir fend-inen geldi geçti peh peh peh
Kızıroğlu Mustafa Bey hey hey hey
Hışmı dağı deldi geçti

Ağam kim paşam kim
Nigâr kim hanım kim

Kızıroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu
Hoş Bey'in oğlu

Bir atı var Alapaça peh peh peh
Mecal vermez Kır'at kaçay hey hey hey
Az kaldı ortamdan biç

Ağam kim paşam kim
Nigâr kim hanım kim

Kızıroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu
Hoş Bey'in oğlu

Hay diyende haya teper peh peh peh
Huy diyende huya teper hey hey hey
Köroğlu'nu suya teper

Ağam kim paşam kim
Nigâr kim hanım kim

Kızıroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu
Hoş Bey'in oğlu

(Mehmet Gökalt, Kızıroğlu Mustafa Bey)

VARSAK

TÜRKİ

Hey sahnup giden gonca
Hırâman dala beğzersin
Ezel baharda açılmış
Goncecik güle beğzersin

Ezel baharda açılır
Yoluğa serden geçilür
Altın kadehten içilür
Kırmızı güle beğzersin

Şol dilberin ala gözi
Mest-ü hayran itdi bizi
O mestâne didüğüm sözi
Ârîfsen bile beğzersin

Seni Yaradan'a minnet
Hüsniñ bağı olmuş zînet
Hey zâlim gamzestı cellâd
Gönğlimüz ala beğzersin

Varsak eydür hey cihânım
Sensiz karar itmez cânım
Âhır varı varı benüm
Didüğüm ola beğzersin

ŞAHİN

TÜRKİ ŞAHİN

Gam bedestanında yükümüz dutduk
Hicran katarının servanyuz biz
Feleğin zehrini nuş idüp yutduk
Mihnet tekyesinin mihmânyuz biz

Günde bin bir dürlü zehir yudaruz
Kemlik eyleyene eylük iderüz
Hazret-i Hudâ'nın emrin güderüz
Hakikat râlunun ruhbânyuz biz

Aduları yanımızda komazuz
Merdüz nâmerd lokmasını bilmezüz
Yaramaz olana belî dîmezüz
Eyülerin kulu kurbânyuz biz

Sevdâ-yı aşk ile gerçek deliyüz
Yüzümüz yerde herkesin yoliyuz
Bizi sevenlerin biz de kuliyuz
Bizi sevmeyenin sultânıyuz biz

Sıdk ile yüz dutduk Rabbü'l İbâda
Bir gün bizi de ırgürür murâda
Şahin der aşkımız hadden ziyâde
Güzeller şahının hayrânıyuz biz

TASBAZ ALİ

TÜRKİ BERÂYY-I HAZAN

Şimden-gerü güz eyyâmı irişdi
Bozıldı yeşili alı dağların
Gözi yaşı ummanlara karışdı
Kırıldı kanadı kolu dağların

Görinmez oldu dumanıdan bir seri
Âh u feryad ile doldı her yeri
Bürirdi üstüne hazan askeri
Dağıldı şenliği alı dağların

Dâyım boran gitmedikçe başından
Milnet ü gam eksik olmaz peşinden
Gözlerinden akan kanlu yaşından
Duruldı bulanık seli dağların

Felk tebdil itdi geceye günü
Değişdi abâya ol yeşil donı
Kar yağup buz aldı dört yanı
Kârbana (askere) yol virmez belı dağların

Tasbaz gözi yaşı taşgın akınışdır
Çarh-ı felek hatırcığım yıkınışdır
Rûzîgâr elinde neler çekinişdir
Eğer söyleyeydi dili dağların

ÖKSÜZ AŞIK

TÜRKİ

Gül bādanmış dal dal olmuş
Menekşesi yol yol olmuş
Siyah zülfün tel tel olmuş

Biz şu yerlerden gideli
Gurbet illere düşeli

Gül menekşeye karışmış
Küskün olanlar barışmış
Tāze fidanlar yetişmiş

Biz şu yerlerden gideli
Gurbet illere düşeli

Öksüz Aşık der bu sözü
Hakk'a çevirmiştir yüzü
Öldü zannettiler bizi

Biz şu yerlerden gideli
Gurbet illere düşeli

ÂŞIK HASAN

TEMEŞVAR TÜRKÜSÜ

Ne çeker kulların serhad ilinde
Bilinmez Hünkârım görülmeyince
Bunca memleketin kâfir elinde
Kaldı inanmadım ayrılmayınca

Kimi şehid oldu kimi gıriftar
Kâfirin elinden iniler zâr zâr
Estergon'la Budin Eğre'yle Uyvar
Ele girmez Şâhım yorulmayınca

Gâziler başına takup çelengi
Kırardı Nemçe'yi Macar Firengi
Neylesün kulların edemez cengi
Hâl ü hâtırları sorulmayınca

Hasan der göklere çıkmıştır âhım
Hudâ'm başıslasun çoktur günâhım
Temeşvar Kal'ası'n bil Pâdişah'ım
Vermeyiz kâfire kırılmayınca

GÜNDEŞOĞLU

TÜRKİ

Evvel bahar yaz ayları gelince
İller göçüp göçüp gider yaylaya
Yığidin sevdiği bile olunca
Dostun koca koca gider yaylaya

Karşumuzda al saybanlı ordu var
Kelb rakibin yüreğinde derdi var
Bir yığidin arkası da ardı var
Göğsin aç aça gider yaylaya

Henüz bildim bu yerlerin havasını
Garib bülbül terk eylemiş yuvasın
Türkmen kızı katarlanuş devesin
Sular geçce geçce gider yaylaya

Yine dağlar başı duman üstüne
Deli gönül kaldı güman üstüne
Bir beğ oğlu çayır çimen üstüne
Dolu içe içe gider yaylaya

Bir yiğit kim dolu içe pîrinden
Duman eksik olınsa amn serinden
Gündeşoğlu yeni ayrılmış yârinden
Ağlar amınâ nâçar gider yaylaya

2) Anonim Eserler

ESTERGON KAL'ASI

Estergon Kal'ası su başı durak
Kemirir içimi bir sinsi firak
Gönül yâr peşinde yâr ondan ırak
Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Yâr peşinde koşar kara bahthiyim

Estergon Kal'ası su başı kaya
Kemirir gönlümü aşk denen belâ
Çektiğimi hoş gör gel etme cefa
Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Yâr peşinde koşar kara bahthiyim

Estergon Kal'ası su başı hisar
Baykuşlar çağırır bülbüller susar
Kâfir bayrağını burcuna asar
Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Yâr peşinde koşar kara bahthiyim

Estergon Kal'ası su başı kal'a
Göklere ser çekmiş burçları hele
Biz böyle kal'ayı vermezdek ele
Akma Tuna akma ben bir dertliyim
Yâr peşinde koşar kara bahthiyim

SEFER DÖNDÜ MÜ DÖNER Mİ*

Sarı yapracığım sarı
Girid'e gönderdim yârı
Yıkılası Girid şarı
Sefer döndü mü döner mi

Girid'in taşı kayası
Atludan çoktur yayası
Yeniçeriler ağası
Sefer döndü mü döner mi

Girid'den gelen ulaklar
Kabul oldu mu dilekler
Yeniçeriler Solaklar
Sefer döndü mü döner mi

Destimal işledim ensiz
Kararım kalmadı sensiz
Girid'e gider uğraşır
Sefer döndü mü döner mi

Sular akar daşa daşa
Yiğitler girer savaşa
Haber eyle Hasân Paşa
Sefer döndü mü döner mi

(*) 1645-1669 tarihleri arasında devanî eden Girid seferleri sırasında söylenen bu türkü, 1077/1666 tarihli bir mecmuadan alınmıştır.

CEZAYİR TÜRKÜSÜ

Cezayir'in de harmanları savrulur
Savrulur da sağ yanına devrilir
Eller annem der de başım çevrilir

Çelenleri mermer taşı Cezayir
Güzelleri hilâl kaşı Cezayir

Cezayir'in de menekşesi top biter
Arasında da eğlim eğlim ot biter
Bu ayrılık annem bize çok gider

Çelenleri mermer taşı Cezayir
Güzelleri hilâl kaşı Cezayir

Cezayir'in de yüksek olur evleri
İçindedir ağaları beyleri
Türkçe bilmez de Arapçadır dilleri

Çelenleri mermer taşı Cezayir
Güzelleri hilâl kaşı Cezayir

Cezayir'in de gemileri yağlanır
Yağlanır da iskeleye bağlanır
Eller annem der de yüreğim dağlanır

Çelenleri mermer taşı Cezayir
Güzelleri hilâl kaşı Cezayir

SARI ZEYBEK

Sarı Zeybek şu dağlara yaslanır
Yağmur yağar silâhları ıslanır
Deli gönül bir gün olur uslanır

Yazık olsun Telli Doru şanına
Eğil bir bak mor cepkenin kanına

Şu dağları kara duman бүрүдү
Üç yüz atlı beş yüz yayan yürüdü
Sarı Zeybek bu dünyada bir idi

Yazık olsun Telli Doru şanına
Eğil bir bak mor cepkenin kanına

HAVADA BULUT YOK

Havada bulut yok bu ne dumandır
Mahlede ölen yok bu ne figandır
Adı Yemen'dir gülü çemendir
Giden gelmiyor acep nedendir

Burası Muş'tur yolu yokuştur
Giden gelmiyor acep nedendir

Kışlanın önünde redif sesi var
Bakin çantasına acep nesi var
Bir çift kundurayla bir de fesi var

Adı Yemen'dir gülü çemendir
Giden gelmiyor acep nedendir

Burası Muş'tur yolu yokuştur
Giden gelmiyor acep nedendir

ALİŞ

Aliş'imın kaşları kare
Sen açtın sineme yâre
Bulamadım derdime çare
Görmedin mi ah civan Aliş'imı Tuna boyunda

Evleri var hâne hâne
Benleri var dâne dâne
Saramadım kana kana
Görmedin mi ah civan Aliş'imı Tuna boyunda

Evleri var Sed başında
Benleri var sol kaşında
Yazık oldu genç yaşında
Görmedin mi ah civan Aliş'imı Tuna boyunda

(Rumeli)

TÜRKÜNÜN HİKÂYESİ

Rusçuk'un Maratin köyünde Mahmut Ağa adlı bir adam, kızı Gülsüm'ü kendisi gibi zengin birisiyle evlendirmek düşüncesindedir. Gülsüm, Aliş adlı bir faytoncuyu sevmektedir. Aliş, askerlik hizmeti dönüşü Gülsüm'ü kaçırmış. Araya fayton sahibi Ömer Ağa girer, iki taraf anlaşır. Düğün hazırlıkları başlar. Bir gün Aliş arabasıyla Lom çayının üstünden geçerken köprü yıkılır, Tuna'ya düşer, kaybolur. Haberi duyan Gülsüm teessüre kapılıp kendini Tuna nehrine atar.

(Altan Araslı, Eski Serhad Boylarında Gezintiler, Tercüman, 23 Temmuz 1980).

SOĞUKSU

Biz gideriz Kırın'dan ey yâr ittîfak edip
Aytır da ağlarım
Ne yerlerde ölürüz, ey yâr ahlar çekip
Aytır da ağlarım
Men bir saray yaptırdım, ey yâr tepesi daldan
Aytır da ağlarım
Kimisi maldan ayrıldı kimisi candan
Aytır da ağlarım
Müslümanlar ağlaşa ey yâr vatan diye
Aytır da ağlarım
Sağlıkla kal vatan ey yâr ayrıldık senden neye
Aytır da ağlarım
Sana hasret gideriz güzel Kırın
Gurbet ellere düşüp ey yâr eziliriz
Aytır da ağlarım
«Yurdumuz, yurdumuz» diye ey yâr can veririz
Aytır da ağlarım (Kırın)

Aytmak : Söylemek.

Not : Soğuksu, Kırın'da, Sudak ilinde bir kasabadır. Kırın'ı Rusların işgalinden sonra bu türkü yakılmıştır.

BEBEK

Elmalı'dan çıktım yayan
Dayan hey dizlerim dayan
Emmim atlı dayım yayan

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Kol bezin dalda bulduğum
Adını Ali koyduğum
Yedi yılda bir bulduğum

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Gökte yıldızlar ışılar
Kuzgunlar üleş bölüşür
Çadırda düşman gülüşür

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Deve var deveden yüce
Deveyi yüklettim gece
Nic'edeyim aman nice

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Kaynanam samur kürklü
Develerî kahve yüklü
Yad yaban değil yürüklü

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Çadırı cıbiş kılından
Pazvandı çıkmaz kolundan
Kurtulamam ben dilinden

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Tuzla'dan aldım tuzunu
Akdağ'a serdim bezini
Kargalar m'oydu gözünü

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Ak memeden sütler akar
Kavım kardaş yola bakar
Yasımız obayı yakar

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

BULBÜL

Bülbül ne yatarsın Çukurova'da
Eşin gelir bulmaz seni burada
Kendim gurbet ilde gönlüm sılada
Ötme garib bülbül gönlüm şen değil

Coşuyor da deli gönül coşuyor
Ciğerciğim kebab oldu pişiyor
Sevdiceğim yüce dağlar aşıyor
Ötme garib bülbül gönlüm şen değil

Bülbülün yatağı bahçeler bağlar
Garibin yatağı kahveler hanlar
Gurbet ilde ölsem bana kım ağlar
Ötme garib bülbül gönlüm şen değil

Bülbül ne yatarsın bahar eriştii
Kırmızı gül koncasına kavuştu
Sılada sevdiğim aklıma düştü
Ötme garib bülbül gönlüm şen değil

Bülbül ne yatarsın bahar yaz geldi
Bizim göle ördek geldi kaz geldi
Sılada sevdiğim benden vaz geldi
Ötme garib bülbül gönlüm şen değil

Bülbül ne yatarsın baharın vakti
Yıkıldı gönlümün sarayı tahtı
Böyledir âlemde âşıkın bahtı
Ötme garib bülbül gönlüm şen değil

İKİ TURNAM

İki turnam gelir akli karalı
Birin şahin vurmuş birin yaralı
O yavruya sorun aslın nereli

Katar katar olmuş gelir turnalar
Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar

İnme turnam inme cen bu bınara
Avcı tuzak kurmuş var yolun ara
Cümlemizin işin Mevlâ'm onara

Katar katar olmuş gelir turnalar
Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar

İnme turnam inme yolda kış olur
Bastığın yerler donar da taş olur
Böyle kalmaz elbet sonu hoş olur

Katar katar olmuş gelir turnalar
Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar

İnme turnam inme haber sorayım
Kanadın altına nâme sunayım
Nazlı cânânından haber sorayım

Katar katar olmuş gelir turnalar
Eğrim eğrim ne hoş gelir turnalar

KÂTİP

Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur
Kâtibinin setresi uzun eteği çamur
Kâtip uykudan uyanmış gözleri mahmur

Kâtip benim ben kâtibin el ne karışır
Kâtibime kolalı da gömlek ne güzel yaraşır

Üsküdar'a gider iken bir mendil buldum
Mendilimin içine de lokum doldurdum
Ben kâtibi arar iken yanımda buldum

Kâtip benim ben kâtibin el ne karışır
Kâtibime kolalı da gömlek ne güzel yaraşır

(İstanbul)

YEŞİL KURBAĞALAR

Yeşil kurbağalar öter göllerde
Kırıldı kanadım kaldım çöllerde
Anasız babasız gurbet ellerde

Ya ben ağlamayım kimler ağlasın
Şu mahzun gönlümü kimler eğlesin

Eğin dağlarında güller bitmiyor
Viran bahçelerde bülbül ötmeyor
Yârlimin sevdâsı serden gitmiyor

Gel ağam gel ağam gel de yine git
Akan gözüüm yaşın sil de yine git

Eğin'in ardından akan Fırat'tır
Ağamın bindiği demir kır attır
Elime geçerse hayli muratdır

Tez gel ağam tez gel olma muhannet
Gurbet icat eden görmesin cennet

Eğin'in etrafı dağdır meşedir
İçinde oturan beydir paşadır
Yüz elli mahalle beş yüz köşedir

Gel ağam gel ağam olma yalancı
Benim âhun eder seni dilenci

Ağam İstanbullu Eğinli mısın
Sılaya gelmeye yeminli mısın
Yoksa bana da mı emin değilsin

Tez gel ağam tez gel eğlenmeyesin
Elde güzel çoktur evlenmeyesin

SEN, SEN, SEN

Ay ne gâce serin külek¹ göy çemen
Dört yanımız zefir saçan yésemen
Anca meni hêyretlere gerg êden
Ne çemendi ne çiçeydi... Sen sen sen

Bir söz ahır dodağıma dilinden,
Canan dêyil can bilirem seni men
Gâce gündüz bu sinemde döyünen
Ne kõngüldü ne yürekdi... Sen sen sen

(Azerbaycan)

(1) Kûlek : Rüzgâr

SARI YILAN

Bir sarı yılan sarıldı belime
On yedi yerimden yaraladı beni

Varın söyleyin de babam gelsin
Alsın yılanı da sarsın eline

— Alamam yılanı saramam elime
Sensiz olurum elsiz olamam

Varın söyleyin anneme gelsin
Salsın elini alsın yılanı

— Alamam yılanı saramam elime
Sensiz olurum elsiz olamam

Varın söyleyin sevgilime gelsin
Salsın elini alsın yılanı

• Salasın elimi alsın yılanı
Elsiz olurum ,sensiz olamam

(F. va Moliof, Rodoplar'dan)

BURÇAK TARLASI

Şu dağın ardında silâh sesi var
Silâh sesi değil gelin yası var
Varın sorun güveye kaç tarlası var

Ah ne yaman zormuş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

Elimi saldırdım değdi dikene
Ben ileniyorum burçak ekene
İlahi kaynana ömrün tükene

Ah ne yaman zormuş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

Sabah erken kalktun sütü pişirdim
Sütün kaymağını yere taşırdım
Burçak tarlasında aklım şaşırdım

Ah ne yaman zormuş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

Elinin kınasın hamur ettiler
Gözümün sürmesin çamur ettiler
Bir günlük gelindim zehir ettiler

Ah ne yaman zormuş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması

ÇAYDA ÇIRA
(Oyun Türküsü)

Çayda çıra yanıyor hanım nanay vay nanay
Nanay güzel nanay nanay gülüm nanay

Ayda yılda yanıyor hanun nanay vay nanay
Nanay güzelim nanay nanay gülüm nanay

Yavaş yürü sevdiğim hanım nanay vay nanay
Nanay gülüm nanay nanay güzelim nanay

Engeller uyanıyor hanım nanay oy nanay
Nanay güzelim nanay nanay sevdiğim nanay

Karşıda oturanlar hanım nanay vay nanay
Nanay güzelim nanay nanay gülüm nanay

Az derdim artıranlar hanım nanay vay nanay
Nanay sevdiğim nanay nanay güzelim nanay

Başıma akıl koyun hanım nanay oy nanay
Nanay gülüm nanay nanay sevdiğim nanay

Sevdadan kurtulanlar hanım nanay oy nanay
Nanay sevdiğim nanay nanay gülüm nanay

(Elâzığ)

SİLİFKE'NİN YOĞURDU

A hey... Silifke'nin yoğurdu
(Ah) Seni kimler doğurdu
Seni doğuran ana
Balınan mı yoğurdu

Bağlantısı :

(Ah) Beşiği çamdan
Yuvarlandı damdan
Keşke sevmez olaydım
Usandırdı bu candan

(Ah) Kale kaleye bakar
Kaleden kanlar akar
Delikanlı dururken
Koc'adama kim bakar

Bağlantısı :

(Ah) Beşiği çamdan
Yuvarlandı damdan
Anası pılâv pışırır
Oğlu durmaz aşırır

(Silifke)

HEYAMOL-ÇARDAK OYUNU

Solo... Bismillâhi başlayalım
Koro... Helessâ yelessâ
Solo... Ayva turunç taşıyalım
Koro... Helessâ yelessâ
Solo... Biz bu işi n'ışleyelim
Koro... Helessâ yelessâ
Solo... Bu yıl burda gışlayalım
Koro... Helessâ yelessâ
Koro... Heyamolâ yessa yessa (hoop...)

Molâ heyâmo
Ya mo heyâmo
Molâ heyâmo
Helessa sellim yessa... yessa yessa...
Haa... Heyamo... Ya mo heyamo

Mola heyâmo yâ mo heyâmo
Mola heyâmo yâ mo heyâmo
Mola heyâmo yâ mo heyâmo
Mola heyâmo

(İnebolu)

KADRIYE'M

(Oyun Türküsü)

Bahçelerde gündöndü Kadriye'm
Bahçelerde gündöndü
Yârımden mektup geldi
Dertlerim tazelendi

Kadriye'm ben yandım

Elek elek içinde Kadriye'm
Elek tekne içinde
Rodopların kızları
Sırma yelek içinde

Kadriye'm ben yandım

Sarı kavun dilimli Kadriye'm
Sarı kavun dilimi
Valla billâ olacağım
Sabri de Beyin güveyi

Kadriye'm ben yandım

(Rıza Mollof, Deliorman'dan)

BAYLAN CEMİLE'M

—Oyun türküsü, Zeybek karakterinde—

Sigaramın incesi/baylan Cemile'm
Gönlümün eğlencesi
Bir akşam gel bir sabah/baylan Cemile'm
İlle cuma gecesi

Minârede ezan var/baylan Cemile'm
Gül bahçede gezen var
Al bohçanı kaçalım/baylan Cemile'm
Arkamızdan gelen var

Kaleden inişelim/baylan Cemile'm
Kuş gibi dönüşelim
Gündüzlerden haberim var/baylan Cemile'm
Akşama görüşelim

Manisa'nın üzüümü/baylan Cemile'm
Göldürecek yüzümü
Yedi yıl hizmetim var/baylan Cemile'm
Dönüverdi sözünü

(Manisa)

Ç) DEYİŞMELER-KARŞILAŞMALAR

İnsan, fizyolojik, ruhi ve içtimâi sebepler yüzünden kendisi veya canlı-cansız «varlık-madde»lerle konuşma, dertleşme, anlaşma ihtiyacını duyar. İşte 'bu ihtiyaçtan doğan konuşma, belli yaratma ve hifzetme, ezberleme kabiliyeti gösteren kimseler tarafından sözle, hususiyle geleneğe bağlı nazım ölçüleri içinde ezgi ile söylenince bir çeşit «türkü» hüviyetini kazanır. Bu sözlerle türkülerin düğünlerde, tarlalarda, iş yerlerinde erkek-kadın karşılaşmalarında veya aynı cins insanlar arasında irticâlen yaratılanları «deyişme» adını alır.

Türkiye'de «atma türkü, karşılaşma, karşıberi, atma mâni, karşılama, atışma, kovalama» ve Kerkük'te «kaşarın vermeg» deyimleri ile yaygın bu anonim mahsuller, halk şairlerinin hayatları etrafında teşekkül eden hikâyelerde, mânilerde, hoyratlarda, çın (şın) larda, destanlarda, tekerlemelerde, bilmeceelerde, halk oyunlarında vb. dikkati çeken örneklerle karşımıza çıkmaktadır.

Kâşgarlı Mahmud'un «aydım-aydı» (dedim-dedi) deyimini ile karşıladığı «deyişme» geleneğini şâirler de devrara ettirmişlerdir. Divan edebiyatımızda «münâzara, müşâare» yolundaki örneklerle benzer şekilde, mutasavvıf Yunus Emre, Kaygusuz Abdal ve Pîr Sultan Abdal ile Güney Anadolu'lu Karacaoğlan gibi tekke ve saz şâirlerimiz de birçok deyişine söylemişler veya yazmışlardır.

İki ve daha çok «varlık-madde» üzerinde : «İnsan, bitki, hayvan, dağ, taş» gibi müşehhas veya «melek, şeytan, akıl, güzellik» gibi mücerret konu ve motifleri işleyen deyişmelerin ferdiyet kazanmaları arasında en tipik olanları «âşık karşılaşmaları»dır.

Âşık karşılaşmaları, âşıkların bilirkişiler önünde veya seyirciler karşısında sazlı, sözlü diyaloglarla karşılaşmaları demektir. Geleneğe göre imtihanın usulü şöyledir. Söze yaşlı ve usta kabul edilen veya misâfir olan âşık, yarıştıracılardan birinin veya topluluğun verdiği ayak (kafiye) üzerinde veya kendisinin seçtiği herhangi bir konuda söylemeye başlar; sonra aynı ayakla öteki âşıklar devam ederler. Böylece ilk ayak bitmiş olur. Sıra ikinci âşığa gelir; o da yeni bir ayakla şiirine başlar; karşılaşma aynı usul ile devam eder.

Halk şâirlerinin sürat-i intikal ve çağrışımından faydalanıp âdeti bir cezbe içinde rakiplerinin sözleri altında kalmamak yolunda giriştikleri, aslı hüviyetiyle didaktik karakter gösteren bu zihni spor yarışı hususiyle Doğu Anadolu ile Azerbaycan'da bugün bile geleneğini devam ettirmektedir.

Konya'da son yıllarda şâir Feyzi Halıcı'nın idâresinde tertiplenen «Âşıklar Bayramı»ndaki karşılaşmalar, şâirlerimizin eski ustalarının yolunda eserler vermesine imkân hazırlamaktadır.

Not: 11'inci asırdan beri Yusuf Hâs Hâcib'in **Kutadgu Bilig** adlı eserinde «hükümdarın Ögdülmiş'e suali, Ögdülmiş'in hükümdara cevâbı (sual-cevap) şeklinde nesir diliyle dinî, edebî, ahlâkî, içtimâî vb. konularda yazılmış birtakım eserleri de hatırlamakta fayda vardır.

«Hikâyet-i Beşir ve Şâdan» bunlardan biridir.

BİBLİYOGRAFYA

- Kaygusuz Abdal**, Miğlatenâme. İstanbul Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Bölümü Nu. 663.
- Kaygusuz Abdal**, Dolabnâme. İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitapları, No. 669/29.
- Ensar Aslan**, Çıldır Aşık Şenlik (Hayatı, Şiirleri, Hikâyeleri), Ankara, 1975.
- Muhan Bâli**, Âşık Karşılaşmaları, Atışmalar ve Bugünkü Durumu, Türk Folklor Araştırmaları, C. 16, sayı: 314, Eylül 1975.
- Şükrü Elçin**, Eskişehir ve Civarında (Şın) Geleneği, Türk Kültürü, yıl 7, sayı 75, Ocak 1969.
- Şükrü Elçin**, Cingözoğlu Aşık Seyit Osman, Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C. 7, Sayı 1-2, 1975.
- Sadeddin Nühzet (Ergun)**, Pir Sultan Abdal. İstanbul, 1929.
- Abdülhakî Gölpinarlı**, Yunus Emre, Risâlet al-Nushiyye ve Divân, İstanbul, 1965.
- Turgut Günay**, Türk Şiirinde İlk Deyişme (Münâzara) Örnekleri (Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri), Konya, 1975, basımı, Ankara, 1976.
- Yusuf Hâs Hâcib**, Kutadgu Bilig. Yayınlayan: Reşid Rahmeti Arat, (Çeviri, Ankara, 1974, ikinci baskı).
- Hikâyet-i Beşir ve Şâdan**, «Netâyicü'l-fünûn bi Nevî Efendi» içimde. [Viyana Millî Kütüphanesi, Flügel, Mixt-392].
- Mahmud Kâşgarlı**, Divânü Lügât-it Türk. Besim Atalay tercümesi. C. I, Ankara, 1939.
- Süleyman Kazmaz**, Rize Halk Şairleri. 1976.
- M. Adil Özder**, Doğu İllerimizde Aşık Karşılaşmaları. Bursa, 1965.
- Cahit Öztelli**, Karacaoglan (Bütün Şiirleri). İstanbul, 1974.
- Ata Terzibaşı**, Kerkük Hoyratları ve Mânileri. İstanbul 1975, (ikinci baskı).
- Allı Ufki**, Mecmûa-i Sâz ü Söz. Yayınlayan: Şükrü Elçin, İstanbul 1976.
- Ahmet Edib Uysal**, Anadolu'da İrticâî Şiir Söyleme Geleneğinden Bazı Örnekler, (Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Bildirileri), 1975/1976.

Örnekler

1) Kış - Yaz

Kış yay bile tokuştu
Kıngır közün bakıştı
Tutuşgalı yakıştı
Utgali mat oğraşur

Yay kış bile karıştı
Erdem yayın kurıştı
Çerlg tutup küreştli
Oktagalı utruşur

Kış

Kış yaygaru sawlayur
Er at menin tawrayur
İgler yline tawrayur
Et yln takı bekrışir

Yaz

Tumlıg kelip kapsadı
Kutlug yayıg tepsedi
Kurlap ujun yapsadı
Et yln tişüip emrişür

Kış

Sende kopar çadanlar
Kıdgu singek yılanlar
Düg mın kayu temenler
Kudruk tıklıp yügrüşür

Yaz

Senden kaçar sundılaç
Mende tınar kargılaç
Tatlıg öter sanduvaç
Erkek tişi uçruşur

Kış

Öl kar kamug kışın iner
Aşlık tarıg anın öner
Yawlak yağı mende tınar
Sen kelipen tepreşür

Yaz

Balçık balık yogrulur
Çıgay yawuz yıgrılır
Ernekleleri oğrılır
Odguç bile evrişür

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

Kış ile yaz döğüştü(ler)
Yan gözle (kızgın kızgın) bakıştılar
Tutuşmak için yaklaştı(lar)
Yenmek için uğraşır(lar)

Yaz ile kış karşılaştı(lar)
Erdem (hiiner) yayını kurdu(lar)
(Asker gibi) saf tutup bakıştı(lar)
Ok atarak (birbirlerine) geçirir(ler)

Kış yaza karşı söyler
İnsan at benimle sertleşir
Hastalıklar da iyileşir
Et beden dahi pekleşir

Soğuk gelip kapladı (çattı)
Kutlu yazı kışkandı
Kar yağarak dünyayı kapladı
Et beden üşüyüp karıncalanır

Sende çıkar çıyanlar
Sivrisinek yılanlar
Binlercesi on binlercesi
Kuyruk dikip koşuşur

Çayır kuşu senden kaçır
Kırlangıç bende dinlenir
Bülbül tatlı tatlı öter
Erkek dışı buluşup çiftleşir

Yaş (yağmur) kar kışın iner
Yemekli tahıl onunla biter
Kötü, düşman bende siner
Sen gelince davramşa geçer

Balçık, çamur (kışın) birbirine karışır
Yoksul, düşün büzülür
Parmaklarını oğuşturarak
Yalaz ile cebelleşir

(Divân'ü Lügât-It Türk'ten)

2) Sordum sarı çiçeğe benzün neden sarıdır
Çiçek eydür iy dermiş âhım dağlar erdirdi

Yine sordum çiçeğe sizde ölüm var mıdır
Çiçek eydür iy derviş ölümsüz yir var mıdır

Yine sordum çiçeğe kışın nerde olursuz
Çiçek eydür iy derviş kışın türâb oluruz

Yine sordum çiçeğe tamuya girer misiz
Çiçek eydür iy derviş ol münkirler yırtıdır

Yine sordum çiçeğe uçmağa girer misiz
Çiçek eydür iy derviş uçmak âdem şehridür

Yine sordum çiçeğe gül slzün nenüz olur
Çiçek eydür iy derviş gül Muhammed teridür

Yine sordum çiçeğe Âdem'i bilür misiz
Çiçek eydür iy derviş âdem binde birdür

Yine sordum çiçeğe kırkları bilür misiz
Çiçek eydür iy derviş kırklar Allah yârdur

Yine sordum çiçeğe rengi kandan alırsız
Çiçek eydür iy derviş ay ile gün nûridur

Yine sordum çiçeğe boynun neden eğridür
Çiçek eydür iy derviş kalbüm Hakk'a doğrudur

Yine sordum çiçeğe atan anan var mıdur
Çiçek eydür iy derviş bu ne aceb sorudur

Yine sordum çiçeğe sen Kâ'be'yi gördün mi
Çiçek eydür iy derviş Kâ'be Allah evidür

Yine sordum çiçeğe bahçene girsem n'ola
Çiçek eydür iy derviş kokla beni geri dur

Yine sordum çiçeğe sen Sırat'ı gördün mi
Çiçek eydür iy derviş cümleñün ol yoludur

Yine sordum çiçeğe gözün niçün yaşludur
Çiçek eydür iy derviş bağırıcığum başludur

Yine sordum çiçeğe Yûnus'u bilir misin
Çiçek eydür iy derviş Yûnus kırklar yâridur

3) Bûlbûl olsam varsam gelsem
Hakk'ın divânına dursam
Ben bir yanâl alma olsam
Dalında bitsem ne dersin

Sen bir yanıl alma olan
Dalında bitmeye gelsen
Ben bir gümüş çövmen olsam
Çeksem indirsem ne dersin

Sen bir gümüş çövmen olan
Çekip indirmeye gelsen
Ben bir avuç darı olsam
Yere saçılısam ne dersin

Sen bir avuç darı olan
Yere saçılmaya gelsen
Ben bir güzel keklik olsam
Bir bir toplasam ne dersin

Sen bir güzel keklik olan
Bir bir toplamaya gelsen
Ben bir yavru şahan olsam
Kapsam kaldırsam ne dersin

Sen bir yavru şahan olan
Kapıp kaldırmaya gelsen
Ben bir sulu sepken olsam
Kanadın kırsam ne dersin

Sen bir sulu sepken olsun
Kanadını kırmaya gelsen
Ben bir deli poyraz olsam
Tepsem dağıtsam ne dersin

Sen bir deli poyraz olsun
Tepip dağıtmaya gelsen
Ben bir ulu hasta olsam
Yoluna yatsam ne dersin

Sen bir ulu hasta olsun
Yoluna yatmaya gelsen
Ben bir Azrâil olsam
Canını alsam ne dersin

Sen bir Azrâil olsun
Canını almaya gelsen
Ben bir cennetlik kul olsam
Cennet'e girsem ne dersin

Sen bir cennetlik kul olsun
Cennet'e girmeye gelsen
PİR SULTAN üstadın bulsan
Bilece girsek ne dersin

4) Geyik, Derviş (Hızır), Avcı

«Bir kişi tarafından aynı ton içinde değişik üslûplarla çalınıp söylenen aşağıdaki deyişme, yaşlıların meclislerinde ibret dersi olarak söylenir. Temsili halk musikisi örneklerindendir».

Derviş

Geyik sen de melersin
Dağı daşı delersin
Bir yavrunun ucunden
Haçan feryad edersin

Geyik

Derviş ben de melerim
Dağı daşı delerim
Bir yavrunun ucunden
Böyle feryad ederim

Geyik

Didemden akdı kanım
Arttı acı ünlerim
Yavrum almayalardı
Tek alalardı canım

Geyik

Yüceleri kar imiş
Yavru aldırmaq zormuş
Ben sahraya çıkdımdı
Meğer avcu var imiş

Geyik

Yüceleri kar idi
Süt göğsüme yürüdi
O yavrunun tasası
Şimdi (geldi) serim bürüdü

Derviş

Dört atlı aparttılar
Toz duman koparttılar
Geyik senin yavrunu
Ne septen aparttılar

Geyik

Dört atlı aparttılar
Toz duman koparttılar
Derviş, benim yavrumu
Bü septen aparttılar.

Derviş

Misâline creyim
Gonca gültin dereyim
Geyik hımmet eyle de
Ben yavrunu bulayım

Geyik

Okuyup yazandadır
Kalemi düzendedir
Nasıl bulung yavrumu
O şimdi kazandadır

Derviş

Okuyup yazandaysa
Kalemi düzendeyse
Ben yavrunu bulurum
Yavrun kazanda ise

Derviş

Avcı beri bakasın
Yıkıldığını yapasın
Nasıl aldın yavruyu
Ciğerciğin kapansın

Geyik

Oynayıp ötmez misin
Can cana katmaz mısın
Avcı nettin yavrumu
Allah'tan korkmaz mısın

Avcı

Oynatıp öteyidini
Can cana kata idini
Ben de avcı olmazdım
Kendimden korkaidim

Derviş

Oynayıp ötmez misin
Can cana katmaz mısın
Avcılık ayıp değil
Avını satmaz mısın

Avcı

Visâline eremem
Gonca gülün deremem
Dört altından aşağı
Ben avımı veremem

Derviş

Visâline ereyim
Gonca gülün dereyim
Dört altunun yerine
Dört yüz altın vereyim

Avcı

Ben oynayıp ötemem
Canı cana katamam
Avım kıymetli imiş
Ben avımı satamam

Derviş

Avcı gel sat nolarsun
Sözünden dönüyorsun
Sat avcı avın bana
Sonra pişman olursun

Avcı

Avcı bu sözü duydu
Şeytan sözüne uydu
Kuzuyu kesdi orda
Hemen kazana koydu

Derviş

Derviş gazaba geldi
Orda gözden sır oldu
Okudu İsmi Âzam
Kuzuyu kazandan aldı

Avcı

Visâline ereydini
Gonca gülün dereydim
Derviş, Hızır bileydin
Tek parasız vereydin

Derviş

Derviş dağa erildi
Melekler hep derildi
Derviş orda okudu
Melekler âmin dedi
Geyik kuzusu dirildi

Derviş

Yaraların yetirdim
Özü Hakk'a yetirdim
Gel geyiğim buraya
Ben yavrunu getirdim

Geyik

Oynayıp ötmez misin
Can cana katmaz mısın
Kuzunun mahnasma
Beni de dutmayasın

Derviş

Oynayıp öten yoktur
Can cana katan yoktur
Şahı Merdan hakkı için
Seni hiç dutan yoktur

Kuzu

Mele hey anam mele
Sesin dağ daşı dele
İnsan çiy südü enunış
Seni getirir ele

Geyik

Gülüme bak gülüme
Şol sahip sümbülüme
Ol kadar meledim ki
Kurtlar düdü dillime

Derviş

Yaralarım işlendi
Kalemim gümüşlendi
Geyik kuzusunu verdi
Geyik dağa daşlandı

Şah Hatâf

İkisi birleştler
Toz toza beleştiler
Şah Hatâf Boz Geyik
Böylece söyleştler

(Çorum, Kırşehir, Tokat, Yıldızeli)

ÂŞIK KARŞILAŞMALARI

1) Âşık Şenlik - Âşık Kılıççı Mustafa

Arpaçay'ın İğnezor köyünden Âşık Kılıççı Mustafa bir düğünde saz çalıp türkü söylerken, o güne kadar görmediği Âşık Şenlik'in aleyhinde atıp-tutar. Tesâdüf bu ya, Çıldır'a gitmekte olan Âşık Şenlik yoldan geçerken düğün sesini duyar, düğün evine gider. Bazı köylüler Şenlik'i tanırlar. Âşık Mustafa'ya «Şenlik'in çırağı köyümüze geldi. Onunla deyişir-seniz memnun oluruz» derler. Mağrur bir adam olan Mustafa : «Sözlerimi iyi dinle, ustana eksiksiz ulaştır» deyip söze başlar.

Aldı Âşık Mustafa

Ustadına tan éderem

Darılmaya yolun var mı

Gıcandım gıyıp vurınyaya

Bir yumruklu halın var mı

Bu sözler üzerine Şenlik sazını alarak ortaya çıkar.

Aldı Şenlik

Aşk eserine düşen âşık

Rüzgâr ile yélin var mı

Elimden can kurtarmaya

Yüz min fitne félin var mı

Aldı Mustafa

Gel kurulahım divana

Seni yétirrem şivana

Ataram berri yabana

Orman kimi kôlun var mı

Aldı Şenlik :

Gurbanam gevher mâdene

Eyvallâh étmem nâdana

Çıkarsan burcu bedene

Ayağında nalın var mı

Aldı Mustafa

Şenlik kimseyi beğenmez

Laf atar Hakk'a güvenmez

Üfrükle boya boyanmaz

Kara çivit kalın var mı

Aldı Şenlik

Aslın arp yerleri kesmez

Şahramazdır kurdu basmaz

Ağzında güzemin esmez

Süysününde yalın var mı

Bu sözleri bitirdikten sonra öne geçen Şenlik, en ağır, ağza alınmaz kelimelerle hasmını taşılayarak mecliste güç duruma sokar. Aşağıdaki Şeki türü «Sicilleme»sini söyler.

Aldı Şenlik :

Ey yavaşak düşün sözünü seni müşkül hal éylerem

Gurudur nutku nefesin elfazını lâl éylerem

Min tümenlik fiyatını éndirir bir pul éylerem

Cenk gurur imtilhan olar ezim galmagal éylerem

El içinde itkin salar meskenini çöl éylerem

Kâfter küskü sinirrisen gışdarını şil éylerem

Ormanda meşe sansarı çıngılda çakkal éylerem

Ters pelenk yapılı gaban ağzı bağlı mal éylerem

Gâh déyer torbakêş deve gâh galtaban fil éylerem

Katar hayvan zümresine har himara dol éylerem

Cismine vurur palanı endamını çul éylerem
Bend éder tavlahanaya yém suyunu bol éylerem
Boyuna tahar yuları çalbadara gul éylerem
Gâh déyer torbakéş deve gâh galtaban fil éylerem
Enter maymun şebek zozo çarpanını zil éylerem
Erl ölmüş arvat kıml döydürürem dizleriñge
Bekâr goca garı kıml melül goyar dul éylerem
Mademki dilin lâl imiş ne üçün alıfsan sazı
Derununda derc éyliyi düşünüf déseydin sözü
Özüñü bilmez béd asıl cismine salıfsan közü
Ustadıma tan édenin hemişe garadı yüzü
Ham tay kimi çifte atıf dumana gaterdin tozu
Ala garga kôr yapalah berrane kéçel kerkezi
Cılbıyetin fitnekârdır neslin gallaş gendin cazı
Mecliste zenne sayarlar sen teki nâneclî gızı
Açma hicap perdesini likâb altta sakla yüzü
Olupsan cılveli kadın başına dolasan bézi
Sufatın guzey tülküsi cesaretin aran gazı
Hozannarda sıçan éşif tozahda sürésen izi
Ne çaposan ne de zağar ne gırırhsan ne de tazı
Baharda tüyün tökülür onuçün sevmérsen yazı
Gasaphanada çoh olur galbı melun salahana
Seni gatar o tayfiya nafaganı yal éylerem
İdrakı noksan kem hayal elfazın yétmez imlâya
Fanl dünya éhtaçından yoksul hizmet éder baya
Béş yüz mın yıldız cem olsa baş éndirir bîr tek aya
Mah iken hacedet çeker şemside görende zıya

Perli peykân terli töhmet oh kimi éndirdim yaya
Tohunuf delse cismine ecef halın varar neye
Sañga süküť durmah yarar elfazın varıdır zaya
Zıfıf olmuş kedi kimi bağurıf düşme vay yaya
Beli gırırh şahmar kimi indi sallam hakı paya
Bir hoyrat gurbaya denli sende yohdu abır haya
Géné ona tü déyende atılıyer düşér çaya
Véranada napek baykuş mağallata yérsiz gaya
Uçursam on gün gédersem çingillara deye deye
Baharda tüyün tökende benzersin bir gırırh taya
Akrep olsan esma ohur döndererem tosağaya
Gul Şenlik'in bu töhmetli dohunsa dağı eridir
Zabun kestenkele kıml süysünümü gıl éylerem

2) Âşık Şenlik - Âşık İzâni

Ermeni âşıkı olduğu söylenen İzâni ile Şenlik, Ardahan'da bir kahvede karşılaşır. İzâni önceden yazıp mendil içine koyduğu ve kahvenin tavanına astırdığı muammâsını çözmesi için Şenlik'e üç gün mühlet verir. Şenlik, rakibinden muammânın kaç harf ve kaç nokta olduğunu sorar. İzâni yanıltmak için bir fazla kelime söyler. Şenlik, sözlerini yazma işinde kendisine yardım eden hocalarla birlikte üç gün üç gece uğraşır. Sonunda muammâ cevabının «Kavhana ocağı» olduğunu meydana çıkarır. Bu güç işte Tanrı'nın şefâatini dileyen şâir aşağıdaki divânî'sini söyledikten sonra karşılaşma devam eder.

Sıtkile seni çağırırım adalet şahı bugün
Şahların şahı sensen sultanlar hanı bugün
Teslim ettin dergâhından mâdeni mücevheri
Güzel ismine harç edim gevheri kânı bugün

Çünkü gudretinden vârdın ya Rab bu aşkı maîğa
Dilimin ezberi budu daima ismin aîğa
Yüz tutmuşam dergâhında niyazım budu saîğa
Ehli irfan meclisinde bend étme meni bugün

Sefil Şenlik hikmetinden vâkıfdır âlamete
Eyyub'u sen derde saldın Yusuf'u zülâmete
Yunus'u bahri ummandan çıkardın selâmete
Halil'i nardan hıfzeden çağırırım seni bugün

Aldı İzâni

Şenle iddîya düştük galmagaldan gonaşah
Bülbülün gahri gülistan gonca gülden gonaşah
Tarigat Muhammediye dürrü yekta kalebi
Aktarıp Altarı ebzer éyliyh hıfzı dilden gonaşah

Aldı Şenlik

Arzé dip durduh ruberi yol erkândan gonaşah
İnci mercan yahut zümrüt cevher lâ'lden gonaşah
Mantıkî âlâ eşhasır Molla Câmi Fârâbi
Zikrêdek Gara Davud'u, İlmihal'den gonaşah

Aldı İzâni

Kendi nurundan yarattı sıdk ile kıldı nazar
Kullı ondan halk olundu canlı cinli ne ki var
Yüz yirmi dört bin nebi veli mürsel peygamber
Dergâhta emrine muti o ahvaldan gonaşah

Aldı Şenlik

İptida tavus nurunun cümle nurdan pâki var
Heft'i tamu heşt'i cinan semada eflâki var
Buyurdu levlâke levlâk künfayekün çünkü var
İki mim bir ha'ya müttesil ismi daldan gonaşah

Aldı İzâni

İzâni meydan içinde dalmak ister derine
Muammâmın meramını yetirsene yerine
Âşıklık ilmi deryadır yétmek olmaz sırtına
Âşk ile umunana daldık bahri selden gonaşah

Aldı Şenlik

Şenlik'in zihni Eflâtun hıfzı dürr-i ân mıdır
Sıtkının séyhât güzârı şehri Ardahan mıdır
Meramın muannâ sormak yoksa imtihan mıdır
Mâlûm éyle o ahvalı hûb kemâlden gonaşah

Aldı İzânî

İptida ism-i lemyezel adalet divanınız
Ebed-ül ebed bâkirdir ilm ile gümanımız
Cüm dir cihanın binası ra da hisar éyledi
Âlem-i sırr-ı hafîye ol Şah-ı Huban'ımız

Aldı Şenlik

Enasırdan halk olundu evvelâ imanımız
Yok iken var étti bizi asla lâ mekânımız
Kün buyurdu halk éyledi yeri göyü yaradan
Kef ile nun'dan yarattı ol Gani Sübhan'ımız

Aldı İzânî

Kendi nurundan yarattı âleme kıldı nebi
İki cihanın serveri ol bizim sultanımız
Dört kitabın dördü hakdır yalan diyen küfr olur
İncil İsa Zebur Tevrat ol güzel Furkan'ımız

Aldı Şenlik

Ol Habib-i Fahr-i âlem Mustafâ'nın aşkına
Buyurdu levlâke lütf ile ihsanımız
Yüz dört suhuf kelimatta külli nefsin mevti var
Otuz cüz âyetin galbi Yasin'i Kur'anımız

Aldı İzânî

Bugün dünya yarın ahret yohu varı néylerem
Hocam Mızır pîrim Âdem işte vasfım éylerem
Dört kitabın hâfızıyam şimdi hıfzın dinlerem
Kürsüde vaize benzer ol Âşık İzânî'miz

Aldı Şenlik

Şenlik aşkın abdalıdı hû çeker gündüz gece
Hızır'a delil İskender Cebrail oldu hoca
Kur'an'ın âyetlerinden okuyak hurfat héce
Mantıkta fetvaya benzer tarikat lisanımız

Aldı Şenlik

Ehli kâmil olan sözümü seçsin
O nice minberdir ayağı yéddi
Neden halk olundu ne sebep içtin
Ne yerde guruldu dayağı yéddi

Aldı İzânî

Ehli kâmil benem sözünü seçim
Keramet minberin ayağı yéddi
Nurdan halk olundu ol âdem içtin
Kâbe'de kurdular dayağı yéddi

Aldı Şenlik

O nedir ki zahmi semaya çıktı
Çabalar ceseti canı héç yohdu
Ahretten dünyaya geldiği haktı
Rengi bi karardı boyağı yéddi

Aldı İzânî

Ateştir tütünü semaya çıktı
Cesedi çabalar canı hiç yoktu
Ateşin ahretten geldiği haktı
Çektiler zembere boyağı yéddi

Aldı Şenlik

Men Şenlik'em sararıban solmazdan
Yaren yoldaş namazımı gılmazdan
Garanlıh mezara muhman olmazdan
Gaç yerde sorarlar sorağı yéddi

Aldı İzânî

İzânî der sararıban solmazdan
Yaren ahbap namazımı gılmazdan
Zülûmet mezara mihman olmazdan
Komşu hakkı gelir sorağı yéddi

Aldı İzâni

Arzéyleyip çıktım diyar gurbete
Nice cebellerden yolum var benim
Gece gündüz zarı figan éylerem
Tükenmez deryadan gölüm var benim

Aldı Şenlik

Aşkın tüccarıyam metah sataram
Celállânsam gayri halim var benim
Hasım garşısında dalga ataram
Çalkalanan bahri sélím var benim

Aldı İzâni

Âşıklar söylerler mücevher sözü
Görünür cemâlin ne bedir yüzü
Canımın içinde cananım gizli
Yazın kışın solmaz gülüm var benim

Aldı Şenlik

Beledim pirlerdî deyilem özüm
Méydana gelende ağ olur yüzüm
Yétmiş min hurfatla tükenmez söziüm
Şairlik besinde elim var benim

Aldı İzâni

İzâni'yem ben âlemi gezerem
Hasım karşısında lisan bezerem
Akıl bina eder mantık düzerem
İlimde irfanda yolum var benim

Aldı Şenlik

Men Şenlik'em yalvarıram pirime
Hakk'ın ismi ezber oluf dilime
Allah vèrdi yakan kışdı elime
İndi sennen galınagalım var benim

Aldı İzâni

A!Osman éline salmışam seda
Ardahan şehrini yakacam oda
Bir inci düşürdüm derya ummında
Ara ki bulasan biçare Şenlik

Aldı Şenlik

Eğer yaradanım bir fırsat vèrse
Nuram pirlirim imdada gelse
Yéddi gat yér altta bir nuğda olsa
Arayıp bulacam Aşlı İzâni

Aldı İzâni

Benim bu muainmam har boynuzudur
Minare gölgesi davul tozudur
Şahmaran ayağı balık izidir
Ara ki bulasan biçare Şenlik

Aldı Şenlik

Senin o muamman hile cazıdı
Cehennem içinin garı buzudu
Deniz kenarında balık izidi
Arayıp bulmuşam Aşlı İzâni

II

Bu sırada bir fırıncı ücret ödmeden kahveye girer. İzâni, Şenlik'i mahcup edeceğini düşünerek şöyle der :

Aldı İzâni

Yıldız ahabplar buraya geldi
Âşıklar sız çalıp şad olup güldü
Fırıncı ustada bir manat kaldı
Ara ki bulasan biçare Şenlik

Aldı Şenlik .

Seri sarhoş olan canından doyar
Gönül çaşa gelse yék nefes déyer
Fıracı önüne bir lavaş goyar
Alp savuşursañg Âşık İzâni

Aldı İzâni .

Muamma méydanda ara ki ara
Sen kimi âşığı çekerem dara
İslâm nedir kerameti ne ola
Ara ki bulasan biçare Şenlik

Aldı Şenlik .

Cevap déyım sevabını gan bari
Sen naçarsan aşukların tenbeli
Ermeni sarhoşu Gürcü hanbalı
İnşallah bulmuşam Âşık İzâni

Aldı İzâni

Mızraklı goşunum alımnaz galam
Sen kimi âşığa vermezem selâm
Yıkacam binanı édecem talan
Ara ki bulasan biçare Şenlik

Aldı Şenlik .

Muamman bulunsa galan alınır
Askerlerin bölük bölük bölünür
Evvelî kaf sonu ya'da bulunur
İnşallah bulmuşam Âşık İzâni

Aldı İzâni

Çıldır kazasında sen ehli ürfan
Âşıklar üstadı bilersen erkân
Ey aziz kardeşim ben sana mihman
Yaradan yar olsun Baba Şenlik!

Aldı Şenlik .

Suval sordun cevap vérdim her vade
Öyle hayal teftiş getirme yâda
İmtihan déyleni édecem eda
Arayıp bulmuşam Âşık İzâni

III

İzâni muammanın çözüldüğünü ve karşılaşmayı kaybet-
tiğini anlar. Ödülün bir kısmının kendisine verilmesi ve sazi-
nin elinden alınmaması için Şenlik'i medhe başlar :

Aldı İzâni .

Yédi gündür burda éyledim karar
Elbet hasun olan dengini arar
Kesemden ziyade éyledim zarar
Senden elli manat kesim isterem

Aldı Şenlik

Sen söyledin tenzil éyledim nice
Ağladı kadılar müftüler hoca
Müsade étmedin bize bir géce
Gendime münasip hasun isterem

Aldı İzâni

Çıldır sancağında âlâdan âlâ
İzâni'ye hasım gelipsen böyle
Eğer bilirisen ismini söyle
Yaradan yar olsun Baba Şenlik'i

Aldı Şenlik .

Budur size Gul Şenlik'in muradı
Nuranı pirlirim rüyamda dedî
«Kavhana Ocağı» ohunur adı
Arayıp bulmuşam yazık İzâni

IV

Şenlik ödülünden ve sazdan vazgeçme niyetinde değildir.
İzânî tekrar alır.

Aldı İzânî

Gurbet elde büktün benim belimi
Azrail pençenle aldın canımı
Bir izin ver bana göster yolumu
Yaradan yar olsun Baba Şenlik'i

Çünkü kara éttin benim yüzümü
Daima met éder söylerem sözünü
Bağışla Allah'a gel ver sazımı
Yaradan yar olsun Baba Şenlik'i

Çıldır sancağında arz édib geldin
Erzurum'dan İstanbul'a nam saldın
Evyallah demişem sen usta oldun
Yaradan yar olsun Baba Şenlik'i

V

Şenlik, İzânî'ye acır; sazını ve aldığı paranın yarısını kendisine verip şöyle der :

Aldı Şenlik

Bir kümbet galhıf havaya minaresi tüş durur
Bir gemi dalıf deryaya reisi yok boş durur
Onu ummana garg étmek benim eski péşemdi
Garşımızda görülecek yüz min türlü iş durur

Hayalî périşan âşık ne fitneyi féldesen
Açma hicap perdesini tut yüzüne perde sen
Aslanlar fethéden gönğül indî ne hayaldasan
Meclisimde méydan alıp kör yapalak guş durur

Asılsıza fırsat vérmek ne hileyi-i şer imiş
Sütü bozuk kimselerle konuşması zor imiş
Sefil Şenlik gorhtu gaçtı déyenler de var imiş
Hanı görünmez gözüme diplere sinmiş durur

(Ensar Aslan, Âşık Şenlik'ten)

KELİMELEER :

Aran : Ova, Bend : Bağ, Çapo : Köpek, Çapan : Saman taşımakta kullanılan sepet, Çalbadar : H. yvan çobanı, Çungul : Taşlık arazi, Enter : Bir maymun türü, El : Halk, Eşip : Eşerek, Ecef : Acep, Esmâ okumak : Dua etmek, Fel : Hile, Galtaban : Kaba, ağır, Gaban : Yaban domuzu, Gışdar : Bacaklar, Gıcanmak : Hazırlanmak, davranmak, Gıç : Ayak, Gırh : Karışık, melez, Güzem : Sonbaharda koyunlardan alınan yün, Har : Eşek, İndî sallam : Şimdi atarın, Keçel : Kel, Kafter Küskü : Hortlak, Kol : Çalı dibi, Manat : Rus parası, Nâneçif : Soysuz, Pul : Para, Sufat : Yüz, Sinnirisen : Sinirlisin, Şil : Doğrama, kı ma, Şivan : Üzüntü, Şahmar : Yılan, Tümen : Bir çeşit para, Vuraş : Vurur, Yavaşak : Serseri, Zozo : Bir maymun cinsi, Zabun : Zaif.

3) Paşa - Cingözoğlu

Avşar aşiretinden Aşık Seyit Osman, İkinci Mahmud, Abdülmeccid, Abdülaziz ve Abdülhamid devirlerini idrâk etmiş bir çete reisidir. Geçim sıkıntısı ile Adana'ya göç ettiği sırada Maraş paşasının askerleri tarafından yakalanır. Paşa, evvelce kervanını soymuş olan aşık: «Sana fenalık etmeyeceğim; bir türkü söyleyeceğim, arkasını sen getireceksin; Halı loğlular'a varmadan türküyü bağlarsan boynunu vurdururum» der. Maraş paşası Halloğlular'dan bir kız sevmiş, fakat onunla evlenememiştir. Pınarbaşı (Kayseri)'nin Sindal köyünden Seyit Osman, Paşa'nın teklifini kabul eder.

- Paşa** — İki durnam gelmiş garip ötüyor
Cingözoğlu — Girci tutmuş aşamamış belleri
Paşa — Şu benim derdime dert mi gatarsın
Cingözoğlu — Seher vakti göç eylemiş elleri
Paşa — A yar gaterlemiş tülü mayasın
 Sırtına giyinmiş hubların hasın
Cingözoğlu — Eline almış da bâdenin tasın
 Dağıtıyor şeker şerbet balları
Paşa — Gurucova Azgıt senden göçünce
 Gün burnunu Geben suyun geçince
Cingözoğlu — Merencil'de hub cemâlin açınca
 Badiser dağıtır zülfün telleri
Paşa — Hub sallanma hub avazın duyarlar
 Çan çalar da sede (sadâ) verir gayalar
Cingözoğlu — Dan yüzünde bozulaşır mayalar
 Gördüm aşip gider ağır yolları

- Paşa** — Çiçin boğazından Gerdek mağara
 Bir belgüzar savsam verin mi ya e
Cingözoğlu — Çevrilin gonun da suna bunara
 Size mehman olsun Göksün çölleri
Paşa — Keklik oluğundan Sakaldutan'a
 Yürek mi dayanır garip ötene
Cingözoğlu — Yalak'ın çölüne gonun vatana
 Coşkun akar şu Sarız'ın selleri
Paşa — Sarı çiçek savran gurunuş oturur
 Tor şahanım sana benlik getirir
Cingözoğlu — Gadir Mevlâ'm bir mekâna yetirir
 Söyledikçe şirin söyler dilleri

(Bu arada sayılan mevkiler Halloğullarına geldiği için Cingözoğlu paşaya sıra vermeden devam eder)

Der Seyid'im yüksek uç da havalan
 Kabakdepe Kömarmut'tan Savalan
 Uğrunuzda Halloğlu var durnalar
 Bizim için suval edin halların

Paşa türküyü beğenir. Cingözoğlu'nu affeder. O yıl Adana'ya göndermez; yardımda bulunur.

(Girci: Dolu tanelerin daha küçüğü; Gurucova: Bir dağ; Azgıt: Bir dağ; Merencil: Köy adı; Badiser: Rüzgâr; Sede: Ses; Dan yüzü: Seher vakti; Mehman: Mekân, mesken; Sakaldutan: Pınarbaşı'ya bağlı köy; Yalak, yalak: Sarız'a bağlı köy; Kabakdepe ve Kömarmut: Pınarbaşı köyleri).

(Şükrü Elçin, Aşık Seyit Osman'dan)

ATMA TÜRKÜ

İnce Ali : Adım Ali'dur Ali

İnce giderim ince

Mustafa : Remezanda doğmuşım

Yirmi yedinci gece

İnce Ali : Ne suval verecesun

O Sırat'ı geçince

Not : «Mustafa, Kadir gecesinde doğmuş olmasını üstünlük saymakta, Ali ise onu güzel türkü söylemesi için uyarmaktadır.» «Suval vermek» sorulara karşılık vermek mânâsına gelmektedir. Türkü 1906 yılında söylenmiştir.

(Rize)

(Süleyman Kazmaz, Rize Şairleri)

ARAŞTIRMALAR

1) Şın Gelenegi

Kırım ve Romanya'da yaşayan Türklerin düğünlerde ve ev toplantılarında söyledikleri birtakım türküler vardır. Bunlara «şın» veya «şın» adı verilir. «Şın»lar, «asıl şın» ve «koran» olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci şekilde kızlar veya erkekler ayrı odalarda tefin yardımı ile «şın» söylerler, bu uzun sürmez; «şın»ın ikinci şekli gelin olacak kızın bulunduğu salonda yapılır. Salonun yarısında kızlar, yarısında delikanlılar karışık otururlar. Kızlar birer kız, erkekler birer erkek eş seçerler. Eşli kız ve erkek grupları teşekkül eder. Her grup iki kişiden ibarettir, grup sayısı çoğalabilir.

«Şın», bir grup erkek tarafından bir grup kıza karşı söylenir. Sonra diğer erkek gruplarına söylerler. Aynı şekilde kız grupları erkek gruplarına mukabelede bulunurlar. Bu söyleme çalgı âleti kullanmaksızın devam eder. «Şın» sırasında konuşulmaz, yalnız dinlenir ve cevap hazırlanır.

«Şın»lar erkek grubunun kız grubuna selâm vermesi ile başlar. Bu anda söylenen «şın»ın makamı muhite göre değişir. Sür'atli veya ağır olan bu besteye kızlar çifti selâm ve «şın»la cevap verir. Cevapların sorulanlara uygun olması icap eder. «Şın»larda kızın güzelliği, soyunun temizliği, asâleti ele alındıktan sonra bir nevi bilmeceli-mâni yarışması başlar. Cevap veremeyen taraf mağlup sayılır. Sabahlara kadar devam eden bu oyun dürüstlük, terbiye ve sevgi hudutlarını aşmaz.

«Koran» ise kız toplulukları arasında yapılır. «Şın»da olduğu gibi iki gruba ayrılan kızlardan bir dizi salonun ortası-

na kadar, «şın» söyleye söyleye gelir ve sonra yerlerine çeki-
lir. Bunların «şın»ları tamamlanınca aynı şekilde hareket eden
ikinci dizi onlara cevap verir. Bu «şın»ları iki taraf da tef-
çarak söyler. Bu söyleme 2-3 saati geçmez.

«Şın»ları söyleyene «şınşı» veya «keday» (erkekler için)
derler. Geline söylenen «şın»lar için cevap beklenmez. Gelin
için söylenen «şın»lardan müteessir olan kızın ağladığı olur.
Meselâ :

**Kayırlı bolsun kına toy kutlu düğün
Yalan dünya başına cıgilgan bu gün**

Sonra kızlara selâm verilir.

**Mına selâm aleyküm bızlar de keldik
Sömegenge söykenip selâm verdik**

Kızların cevabı

**Eleyküm selâm koş kedin sen ekesin
Bahçelerde kokıgan gül ekesin**

Erkekler kızlardan bir şey isteyebilirler

**Koş keldisi köp bolur misapir süymez
Tabakasin mal bellep cıgara bermez**

Bunun üzerine erkeklerle sigara ikram edilir. Erkek ikram
üzerine kızı medheder

**Ekl kaşın kaytanday közde kömör
Sensiz cürgen günlerim saymayman ömür**

Kız cevap verir

**Kaş kara yaz kaytanday küydürersin
Öz tilinnem özünü süydürersin**

Sonra karşılıklı olarak bir nevi bilmece-mâni «şın» söy-
lerler

**Ayagında su içker başından kozlar
Bunun mânası nedir biliniz kızlar**

Cevap

**Ayagından su içken mübarek açlık
Kedi geçti tuymadık ay kidi gençlik**

Soru

**Altmış kır at yüz sar at doksan tor at
Nalnan mıgı kaş eder sen toralat**

Cevap

**Altı bin eder muk bin tane nal
Kımin kızı cabınır kırtıznı şal**

Her iki tarafın birbirlerini kızdırdıkları görülür.

**Eki başlap üy saldım ortası toban
Özünnü kişi sayasın -bir ad- Mehmed Çoban**

Cevap

**Başın bakır kazanday belin togay
Ne alleğin bolasın -bir ad- Ayşe Nogay**

Soru

**Men babamın bir kızı saylatırman
Kara atın Şaşak'ka baylatırman**

Cevap

**Baban berse men almam altınğa sarıp
Suygenimni ahrıman köyüme barıp**

Kelime açıklaması :

Cıgilgan : Yıkılmış; Süymegenge : Sevmeyene; Süykenip : Darla-
rak, üzülererek; Eke : Ağa, efendi; Kokıgan : Kokan; Köp : Çok; Süy-
mez : Sevmeyen; Kaytanday : Kaytan gibi; Cürgen : Geçen; Küydürer-
sin : Yakıyorsun; Nalnan : Nal ile; Mıg : Mıh; Cabınır : Örtünür; Üy
salmak : Ev yapmak; Toban : Düz; Kazanday : Kazan gibi; Togay :
İnce; Saylatırman : Seçerim; Baylatmak : Bağlatmak : Süygenimni :
Sevdiğimi.

(Şükrü Elçin, Eskişehir ve Civarında «Şın» Geleneği)

2) Kerkük'te Karşılıklı Hoyrat Çağırma Geleneği

Hoyrat çağırma geleneklerinden en ehemmiyetlisi karşılıklı olarak düello biçiminde kavgalı bir yarışmayı andıran çağırma şeklidir. Bu çeşit çağırma çok defa dargınlığa, döğüşe, hatta yaralama ve öldürme hâdiselerine bile sebebiyet verir. Karşılıklı olarak icra edilen bu çağırma yarışmaları, sadece hoyrat çağırıcıları coşturmakla kalmayarak, dinleyenleri de galeyana getirir.

Bizde, bu karşılıklı çağırma tarzı için «kanşar bekanşar çağırmağ» ve «kanşarın vermeğ» deyişi kullanılır.

Çağırıcı, meclisteki meslektaşını düelloya davet maksadıyla çok defa,

**Kebab yandı köz ister
Sürme yandı göz ister
Köz köze gözüm göze
Ustav durup söz ister**

hoyratını çağırır. Bunun üzerine karşısındaki çağırıcı da hemen şu hoyratla kanşarın verir (cevap) :

**Kebab yandı köziv çek
Sürme yandı göziv çek
Köz köze gözüm göze
Ustav geldi öziv çek**

Bunun ardından başka hoyratlar söylenir. Mecliste hazır bulunan öteki çağırıcılar da bâzen yarışmaya katılırlar. Bâzen de ara yer kızıncıca işi tatlılığa dökmeye çalışırlar ve bu arada hep birden neşeli beste (türkü)ler söyleyerek ortalığı yatıştırırlar.

Hoyrat düellosu bâzen saatlerce sürer. Hatta bir defa, eski iki rakip sayılan Mustafa Kalay ile Reşid Küle Raza'nın akşamdan sabaha kadar karşılıklı hoyrat söylediklerine şahit olanlar, bu hâdiseyi tafsilâtiyle anlatırlar. Ben şahsen şimdiye değin birçok kavgalı hoyrat yarışmalarına şahit olmuşumdur. Bu arada, Reşid Küle Raza ile Mehemed Gülboy'un saatlerce süren yarışmalarında iki kez bulunmuşum. İki mecliste geçen bu yarışmaların tamamını vaktiyle teybe de almışım.

Sayın okuyucularımıza burada bir fikir vermek üzere her iki mecliste geçen düelloyu kısaca anlatmaya çalışacağım.

1959 yılının mart ayında bir gece, tertiplediğimiz çalgılı ve içkili hususî hoyrat meclisinde Reşid Küle Raza ve Mehemed Gülboy'dan başka, ayrıca usta çağırıcılarımızdan İzzeddin Ni'met ve Tezeli Şükür Hayara da bulunmaktaydı. Tören akşam karardıktan sonra başlayarak, aralıksız bir şekilde geçen yarışına değin sürmüştür.

Düello, Mehemed Gülboy'un nobatçı usulüyle çağırıldığı bir hoyrata Reşid Küle Raza'nın itirazıyla başlamıştı. Gülboy'a karşı yaptığı itirazında, yerli şive ile aynen şunları söylüyordu :

«Sen bını dediv... deme... Bir başkasın sele, eyyisin... Ağzıya uyan, uşakhlıktan çağırduğın usul sele. Menim aklım bele diyiri. Men ustaysam, bı sene yaramaz... Sen âciz olma. Bını çarpıklı dediv». Sonra, kendisi aynı usulle bir hoyrat çağırarak Mehemed Gülboy'un yanlışını düzeltir şekilde davranarak sözlerine şunları ekliyordu :

«Her kimin yükinde, köskinde gayreti ne varıysa birda serf etsin. Men istirem bir dene khoyrat çağırsın khurca gelim...»²

Bu sözlerden sonra, «iydele» usulü ile dokunaklı olarak şu hoyratı çağırmaya başladı :

**Koy gêtsin hercâyını
Ne çekisen vâyını
Yarv béd asıl ossa³
Uzakhtan gör boyını**

Bunun üzerine Mehemed Gülboy, şu hoyratla kanşarın (cevap) verdi :

- (1) Sen bunu söyledin, bir dağa söyleme... Bir başkasını söyle, iyisini. Ağzına uyan çocukluk çağından beri çağırduğın usulü söyle. Benim aklım böyle diyor. Ben istiyorum.
- (2) Köstinde : «Göğsünde» Men istirem : Ben istiyorum, Tene : Tane, Khurca gelim : Aşka ve şevka kebuk (acele) söyledim.
- (3) Hercayı : Hergele, Vâyım : Derdimi, kahrım, Ossa : Olsa.

**Bir de men
Bir sen çağır bir de men
Şah Senem çobanyam
Koyın vermem kurda men**

Reşid Küle Raza bu defa yine Mehemed Gülboy'u muhap yaparak, vaktiyle Kerküklü meşhur hoyrat çağırın Şerif'e hitaben söylenilmiş olan şu hoyratı çağırdı :

**Gözüm Şerif
Sen akkıl ol men arıf
Méydanı çöl görüpsen
Bilmisen birda varıg**

Karşılıklı hoyratlar böylece devam ederek ortalık kıışın- ca Mehemed Gülboy, işi tatlılığa dökerek, çok iyi bildiği «mu- çıla» usulüyle şu hoyratı çağırdı :

**Kırmızı gül oyım oyım
Yara barabar boyun
Yağış yağar yer doymaz
Men sennen néce doyun**

Bundan sonra, öteki çağırıcılar da bazı hoyratlar çağırarak, besteye geçildi ve böylece meclisin kızgın havası yatış- tırılmış oldu. Daha sonra Mehemed Gülboy, tekrar Reşid Kü- le Raza'ya karşı «Beşirî» usulüyle,

**Rızamı
Tehsil éle rızamı
Gözlerivden mey içtim
Lebiv éle mezemi**

hoyratını söylemesine rağmen Reşid, hâlâ rızalık göstermeye yanaşmıyordu. Nitekim, karşılıklı olarak aynı usulle şu hoy- ratı çağırdı :

**Bazardan kazı geçti
Elinde sazı geçti
Gel felek ıspat ele
Kim sennen razı geçti**

Ağır bir hitap kabilinden olan bu hoyrata Mehemed Gül- boy, tatlı bir dille şu mukabelede bulundu :

**Kırmızı gül paranda
Açıl dosta varanda
Gâvır musılman olı
Men sene yalvaranda**

Bu defa Reşid, yüzde sevgi, içte kin saçan tevriyeli bir hoyrat çağırdı :

**Gül tikene
Sarmaşıp gül tikene
Men sennen vazgeçmerem
Meğer ümrüm tükene**

Nihayet, söylenen hoyrat ve bestelerden sonra Reşid, me- seleyi çağırıcı şu hoyratla kapamak istiyordu :

**Gecenin yarısıdı
Yar ümrüm varısıdı
Gel dostım ikrarlaşağ
İkrar din yarısıdı**

Mehemed Gülboy, dostâne bir şekilde vedâlaşarak mec- listen ayrılırken, arkasından Reşid Küle Raza, Kerkük'ün eski bestelerinden olan :

**Gét gét gét güzel oğlan dudağım neynisen
Kazzaz'da pembe kaytan hiç görmülypsen**

türküsünü söylüyordu.

HOYRAT ÇAĞIRANLARDA ARANILAN VASIFLAR

Hoyrat usullerinin başlıcalarını bilmek : Nitekim yarışmanın icra edildiği muhalif, kurdo bésiri, muçıla, yétimi, i (y) dele, yolçı, nobatçı, dellihesenî ve daha başka usulleri bilmeyen çağırıcı gereken karşılığı, aynı usulle vermediği için mağlûp sayılır.

Fazla sayıda hoyrat metinlerini ezbere bilmek : Yerine göre uygun karşılık vermeyen çağırıcı, yarışma sırasında zavt düşer.

Cesaret sahibi ve sağlam yapılı bir vücuda mâlik olmak : Yarışma, tatlılığa bağlanmayıp da döğüşe döndükte, düelloya katılan kimsenin, terettüp edecek sonucu göz önünde bulundurması gerekir.

Şurasını da belirtmek yerinde olur ki, karşılıklı söylenen hoyratlar, dokunaklı olmakla beraber, ahlâka mugayir açık saçık dörtlükler arasından seçilmezler. Hatta merd-nâmerd sözlerini ihtiva eden hoyratların bile düelloya girmediği bilinmektedir. Karşılıklı hoyratlar, her zaman sanat telâkkisine uygun bir şekilde icra edilir. Aksi halde mesele, kanlı boğuşmaya yol açar.

(A. Terzibaşı, **Kerkük Hoyratları ve Mânileri**'nden)

D) NİNNİ

Ninniler, annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum veya mensur sözlerdir. Batı Türkçesi'nde bu kelimeye bağlı olarak «nenni çalmak : ninni söylemek» ve «uyku getirmek» deyimleri doğmuştur. Ninniye Kâşgarlı Mahmud «balu-balı», Azeri Türkleri «laylay», Kerküklüler «leyley», Türkmenler «hü-di : Allah de», Özbekler «elle», Kazanlılar ise «bişik cırı : beşik türküsü» adını vermektedirler.

Umumiyetle ilk söyleyicilerini tesbit edemediğimiz ninnileri, anneden sonra, büyükanne, hala, teyze, abla gibi ailenin diğer şahısları da zaruret hâsıl oldukça terennüm ederler.

Ninni, çocuk emzirilip kundaklandıktan sonra, salıncakta, beşikte veya kucakta sallanıp uyutulmaya çalışılırken tizden pese doğru söylenen bir ezgidir; çocuğun ağlamasının durması veya uyuması ile nihayet bulur. Muhtelif türkü, mâni, ilâhi, destan ezgilerinin yardımı veya irticâlen meydana getirilen ölçülü, ölçsüz söz ve tekerlemelerle çocuğu oyalayan ninniler, hece vezni ve sâde bir dille söylenirler. Umumiyetle dört mısralık bir bütün teşkil eden ninnilerin sonu bir bakıma nakarat gösteren «ninni yavrum ninni», «uyusun da büyüün ninni», «e, e, e, ey» vb. sözlerle biter.

Ninnilerin konusunu çocuk teşkil eder. Sağlıklı doğmadan gelen sevinç, fizik güzellik, soy-sop, iyi huy, sünnet, öğrenim, nişan, gelin olma, evlenme gibi geleceğe ait dilekler; yalnızlık, gurbette kalan baba, koruyucu melekler, veliler, Hızır vb. madde, tem, motif ve merâsimler ninnilerin muhtevâsında beli-başlı unsurlardır.

Köy ve şehir hayatımızda canlı olarak yaşayan —arada bir erkeklerin de söylediği— ninniler, maddî ve manevî kültür mirasımızı sinesinde muhâfaza eden lirik mahsullerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ehlûnan Ahundov**, Azərbaycan Folkloru Antologiyası. 1968, Türkiyə'de yayınlayan : Semih Tezcan, Ankara, 1978.
- Erman Artun**, Tekirdağ Folklor Araştırması. 1978.
- Asım**, Kamus. C. III, 1799.
- Yusuf Azmun**, Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında, (Reşid Rahmeti Arat İçin) 1966, s. 32-83.
- Şevket Beysanoğlu**, Diyarbakır Folkloru. 1943.
- İbrahim Dakuki**, Irak Türkmenleri. 1970.
- Sadeddin Nüzhet Ergun - M. Ferid**, Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı. Konya, 1928.
- M. Nâsîh Güngör**, Kastamonu Ninnileri. 1945.
- Hüseyin Kâzım Kadri**, Türk Lügati, C. IV, İstanbul. 1945.
- M. Kâşgarlı**, Divânü Lügât-it Türk. C. III, s. 232.
- İgnatz Kunoş**, Türkçe Ninniler. İstanbul, 1341.
- Ata Terzibaşı**, Kerkük Hoyratları ve Mânileri. (Üçüncü baskı), İstanbul, 1975.
- Şemseddin Sâmî**, Kamus-i Türki. İstanbul, 1317.
- Enver Behnan Şapolyo**, Halk Ninnileri. 1938.
- Salt Uğur**, İçel Folkloru. 1947.

Örnekler

Ninni desem nehar olur ninni
Gül açılır bahar olur
Ben yavruma gül demem
Gülü'n ömrü az olur ninni

(İstanbul)

Dandini dandini danalı bebek
Elleri kolları kınalı bebek
Benim oğlum nazlı bebek
Uyusun yavrum ninni

(Manisa)

Yağmura kurdum salıncak
Eyüp'ten aldım oyuncak
Şimdi baban gelecek
Sakın kırma yumurcak ninni

(İstanbul)

Yoldan geçen yolcu kardeş
Bağrına bağlamış bir taş
Kırşehir'de Hacı Bektaş
Himmet et oğlum uyusun ninni

(Kırşehir)

Dağa gittim dağ uyur ninni
Dağda tavşanlar uyur ninni
Göle gittim göl uyur ninni
Gölde balıklar uyur ninni
Eve geldim ev uyur ninni
Evde yavrum uyur ninni

(Trabzon)

Dandini dandini danaylı
Kızım yüksek hanaylı
Hanaylarda yuvası
Goggo getir bubası
Arsızdır yer abası
E e yavrum ninni

(Kıbrıs)

Çaya vardım çay susuz
Çadır kurdum yaylasız
Benim yavrum pek huysuz
Ninni yavrum ninni

(Denizli)

Nenni deyem beşiğine
Güneş değdi eşiğine
Büyüdüğünü görende
Gül serem beşiğine
Uyusun da büyüsün nenni
Tıpış tıpış yürüsün nenni
(Diyarbakır)

Dandini dandini dandinsin
Câmilerde kandilsin
Bahçelerde sünbülsün
Uyusun da yavrum büyüsün
Yüzlerini güller bürüsün
(Turgutlu)

Dandini, dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı
Yemesin lâhnayı ninni
(Turgutlu)

Ninni dağların eteği ninni
Bura aslanların yatağı
Anasının derd ortağı
Uyusun da büyüsün ninni
(Aydın)

Hu hu hu Allah
Oğluma uykular ver Allah
Oğlum uyusun mâşallah
(İstanbul)

Ninni, ninni, kapa gözlerini
Uykuda melekler getir bebekler
Kuzular koyunlar ne güzel oyunlar
Uyusun canım ninni
(Ankara)

Gidin söyleyin boyacıya
Al boyalar boyamasın
Allar giyen gelin olur
Ben kızıma dayanamam ninni
(Ankara)

Karga da seni tutarım aman
Knadım yolarım aman
Yelpazeler yaparım aman
Mini mini hanımlara satarım aman ninni
(İstanbul)

Çalkan Karadeniz çalkan
Gemilerde olur yelken
İstanbul'da Eyüp Sultan
Himmet etsin kızım uyusun
(Samsun)

Babası da deve gelmez eve
Anası da katır dinlemez hatır
Hu hu hu hu hu
Uyusun da büyüün ninni
Şimdi de anası gelecek
Kızına da meme verecek
Hu hu hu hu hu hu

(Tekirdağ)

Benim adım dertli dolap
Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş Çalap
Ninni benim kuzum ninni

(Ankara)

Dandini dandini dan iki
Yıldız saydım on iki
On ikinin yarısı
Gel benim kızımın dayısı ninni

(Erzurum)

Karga karga gak demiş
Çık yollara bak demiş
Al şu mavi boncuğu
Kızımın koluna tak demiş ninni

(Diyarbakır)

Yanakları misket elması
Çenesi de bülbül yuvası
Ağzı şeker hokkası
Burnu Kâbe hurması ninni

(İzmir)

Akar suda destim susuz
Eve geldim evim ıssız
Bir kuzu meledi babası
Tanrı sana ömür versin ninni

(Kastamonu)

Bir kızım olsa bağrıma bastırsam
Ak alına sarı altın dizdirsem
Bütün komşuları gezdirsem
Uyu yavrum ninni

(Ayaş)

Kirpikleri nergis çiçeği
Kaşları kâtip kalemi
Annesinin biricik meleği
Uyusun yavrum ninni

(İstanbul)

Erenlerin kılıcı
Arşa çıkar bir ucu
Her dertlerin ilâcı
La ilâhe illâllah ninni

(İstanbul)

Çalkan Karadeniz çalkan
Gemilerde olur kaptan
Bursa'da Emir Sultan
Himmet etsin oğluma ninni

(Bursa)

Hop hop alın top
Bizde var kimsede yok
Bir elinde yay bir elinde ok
Uyusun yavrum ninni

(İzmir)

Eve girsem ev karanlık
Dışa gitsem bağrım yanık
Herkes uyur sen uyanık
Uyusana yavrum ninni

(Kastamonu)

Derin gölde biter kamış
Uzar gider vermez yemiş
Benim yavrum sâfi gümüş
Uyusun yavrum ninni

(Kastamonu)

Öte gecenin bulutu
Beri geceye yürüdü
Uyku benim yavrumun
Gözlerini bürüdü

(Kastamonu)

Ninni derim beşiğe
Hızır gelsin işine
Ulu devlet başına
Uyusun yavrum ninni

(Kastamonu)

Dağda davarın otlasın
Ovada çiftin işlesin
Mevlâ'm seni bağışlasın
Oğlum ninni yavrum ninni

(Konya)

Men sene gülüm demem
Gülin ömrü kem olu
Men sene gözüm demem
Tana düşer kör olu
Men sene derviş demem
Post girer abdal olu
Men sene paşam demem
Tahtan düşer azl olu
Men sene begim diyerem
Dâim begler beg olu

(Kerkük)

Varın söylen boyacıya mendil
Sarı boyaya boyanasın mendil
Sarı giyen hasta olur mendil
Ben sarıdan hiç hoşlanmam mendil
E e e e

Uyusun da büyüsün e e e...

Varın söylen boyacıya mendil
Kara boyaya boyamasın mendil
Kara giyen çirkin olur mendil
Ben çirkenden hiç hoşlanmam mendil
E e e e

Uyusun da büyüsün e e e...

Varın söylen boyacıya mendil
Yeşil boya da boyasın mendil
Yeşil giyen güzel olur mendil
Ben güzele bayılırım mendil
E e e e

Uyusun da büyüsün e e e...

(İçel)

Yuvarlandı yumak oldum
Ben yumağı dadıma verdim
Dadım bana darı verdi
Ben darıyı kuşa verdim
Kuş bana kanat verdi
Ben kanadı göğe verdim
Gök bana yağmur verdi
Ben yağmuru yere verdim
Yer bana çimen verdi
Ben çimeni koyuna verdim
Koyun bana kuzu verdi
Ben kuzuyu beye verdim
Bey bana katır verdi
Bindim katır beline
Gittim Urumeli'ne
Urumeli taşlıca

(Adakale)

Yat dizume yat dizume
Bak gözüme bak gözüme
Sütün sana helâl olsun
Zikr eyle zikr eyle,
İnkâr eyleme,
Lâ ilâhe illâllah lâ ilâhe illâllah.
(Rize)

Ay bèle tek tek doğar
Gün bèle tek tek doğar
Senin kimi oğul
Analar tek tek doğar
(Azerbaycan)

Laylay dedim ucadan
Ünüm çıhdı bacadan
Seni Mövla'm sahlasın
Çiçekden gızılcan
(Azerbaycan)

Kızılca : Kızamık.

Laylay dedim can dedim
Yuhudan oyan dedim
Sen yuhudan durunca
Canımı gurban dedem
Balam laylay a laylay
Gülüm laylay a laylay
(Azerbaycan)

Allay Allay âd yağşı
Bir gaygıdan şad yağşı
Gadır bilmez garnaşdan
Gadırhca yâd yağşı
(Türkmen)

Hüdi ballım hü guşlar
Guşlar gayada düşler
Yaradan'a yalbarsam
Şu halımı bağışlar
(Türkmen)

Ballı : Küçüklüğü ve kardeşliği ifade eden bir deyim; Yağşı : İyi

E) MÂNİ

Anonim Halk Edebiyatı mahsullerinin en yaygın olanlarından biri de «mânî»dir. Dügünlerde, kadın topluluklarında, iş yerlerinde, tarlalarda vb. söylenen mânî umumiyetle hece vezninin 7 veya 8'lisi ile meydana getirilen 4 mısralık manzumelerdir. Dört mısradan az veya çok mısralarla ve hecelerle söylenen mâniler de vardır. Bunlar karşılıklı mânî atışmalarında, «karşı-beri» adı verilen türkülerde, Kuzey Bulgaristan'la Romanya'da yaşayan Gagauz Türklerinin eserlerinde dikkati çekmektedir.

Mânilerde birinci, ikinci ve dördüncü mısralar kafiyele-nir : (a a b a). Bâzı saz ve tekke şairlerinin eserlerinde, me-selâ ilâhi, destan ve koşmaların ilk dörtlüklerinde görüldüğü gibi (a b c d), (a a a b) şeklinde kafiyeleştirilen mânilere rastlanır. Bu mânilere «düz mânî» adı verilir.

Her türlü hayat hâdiseleri arasında, aşk, gurbet, kışkançlık, hasret, kırılganlık, tabiat vb. temleri işleyen mânilerde ilk iki mısra bir bakıma duygu, düşünce ve hayâlin girişini teşkil eder. Dinleyen veya okuyanın dikkat ve ilgisini çekmeye yarayan bu iki mısradan sonra üçüncü ve hususiyetle dördüncü mısra asıl konuyu vermeye çalışır; nâdir olarak dört mısranın bütün bir duygu, fikir ve hayâli işlediği görülür.

Mânilerin ikinci bir şekli «kesik mânî» veya «cinaslı mânî» adını almaktadır. Mısra sayısı ile kafiye düzeni az-çok değişiklik gösteren cinaslı mâniler, umumiyetle ses, tekerleme, mânâ ve cinas hususiyeti gösteren bir kelime grubu halinde eksik mısrayla başlar; daha çok bu biçimdeki mânilere Azerbaycan Türkleri Bayatı, Güney ve Doğu Anadolu bölgelerimiz ile Irak Türkleri (Kerkük) «hoyrat» adını vermektedir.

Kültür ve medeniyet tabakalarımızın maddi ve manevî malzemesini aksettiren mâniler tabii olarak bestesiz veya âşıklar tarafından hususi makamlarla söylenmektedirler.

Ferdî eser olarak da bilhassa Irak Türkleri arasında görülen ve konularına göre araştırmacılar tarafından muhtelif şekillerde tasnif edilen mânilerin ilk kaynağı hiç şüphesiz halkın hafızasıdır. Cönkler, mecmûalar, sözlükler, divânlar, halk hikâyeleri, ramazannâmeler, mektuplar, bekçi destanları vb. eserler mânilerin yazılı kaynağını teşkil ederler.

Örnekler

A) Düz Mânî Örnekleri

Bahçelerde saz olur
Gül açılır yaz olur
Ben yârime gül demem
Gülün ömrü az olur

Gök güvercin olayım
Gergefine konayım
Avcı çıkıp vurursa
Dizlerinde öleyim

A benim bahtiyârım
Gönülde tahtı yârım
Yüzünde göz izi var
Sana kim baktı yârım

Şu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı

Uzaklar seçilmiyor
Gönüldür geçilmiyor
Gönül bir top ibrişim
Dolaşmış açılmıyor

Elimde sazım ağlar
Kolumda bazım ağlar
Çek bayrakdar bayrağı
Sılamda kuzum ağlar

Beyaz giyme toz olur
Sarı giyme söz olur
Gel yeşiller giyelim
Murâdımız tez olur

Yeldir nefesi gelmez
Kımlı-kımsesi gelmez
Acep Ferhad öldü mü
Külüngün sesi gelmez

Diyyarbekir karpuzu
Ata vurdum mahmuzu
Anası çeyiz ister
Gel de satma öküzü

Kıbrıs'ın meyvasını
Güzellerin hasını
Ada bızım olacak
Ben gördüm rüyasını

Ana başta tâc imiş
Her derde ilâç imiş
Bir evlât pîr olsa da
Anaya muhtâç imiş

Yüzdürdüm kayığımı
Rızeliyim Rızeli
Adam cebinde besler
Senin gibi güzeli

Bu dağın karı benim
Gün vursa ertümenem
Yedi yıl yerde yatsam
Aşıkam çürümenem

İstanbul içinde öter bir keklık
Sana vatan oldu bize gurbetlik
Elâ gözlerini sevdiğim ağam
Gel bir sıra eyle olam cennetlik

Bura Yemen'dir
Gülü çemendir
Giden gelmeyor
Acep nedendir

B) Cinaslı Mânî Örnekleri

Ayağı
Kuşlardan bir kuş gördüm
Var başında ayağı
Üstad mânîci isen
Aç mâniden ayağı

Bağ bana
Bahçe sana bağ bana
Değme zincir kâr etme
Zülfün teli bağ bana

Deli koyun
Deli kurt deli koyun
Yarımdan ayrılanım
Adını deli koyun

Dünya kadar malın olsa gene derler budala
Bülbül kanadın kırılın niçin kondun bu dala

Katâne'den (Kâğıthane) gelirken uğrarız biz Fener'e
Kandilde yağ kalmadı mum dikertiz fenere

Gemimiz bahr-ı Umman'da kaldı tayfamız kara gözler
Yaktı beni kül etti sendeki kara gözler

Kadıköy'e
Arzuladık İhvâm
Geldik şu Kadıköy'e
Müftü haraç keserse
Ne yapsın kadı köye

İstanbul'da Semâî Kahveleri'nde söylenen ve «adam
aman» tekerlemesi ile başlayan mânîler

Adam aman kuzusu
Çay kuru çeşme kuru
Nerden içsin kuzu su
Beni yakıp yandıran
Bir ananın kuzusu

Karşılıklı söylenen mânîler

- Âdilem sen nâçarsın
İnci mercan saçarsın
Dünya deniz olunca
Gülüm nere kaçarsın
- Ağam derim nâçarım
İnci mercan saçarım
Dünya deniz olunca
Ben kuş olup uçarım
- Âdilem sen nâçarsın
La'l ü gevher saçarsın
Ben bir şahin olunca
Yavrum nere kaçarsın
- Ağam derim nâçarım
La'l ü gevher saçarım
Sen bir şahin olunca
Ben yerlere kaçarım
- Âdilem sen nâçarsın
La'l ü gevher saçarsın
Ben Azrail olunca
Kuzum nere kaçarsın
- Ağam derim nâçarım
La'l ü gevher saçarım
Sen Azrâil olunca
Ben cennete kaçarım

KERKÜK MÂNİLERİ VE HOYRATLARI

Anonim eserler

A) Düz mânîler :

Kerkük'ten geçer Khasa
Khasa batıptı yasa
Kerkügl veran etti
Yad ayağ basa basa

Rakıb derdiv beş ossın
Beşiyken on beş ossın
Düşesen yüce dağdan
Boynıv khurdakhas ossın

Yorganıv çakır tıkan
Düşegiv çim daş ossun
Yaz günü temmuz tabak
Yastugiv ateş ossın

Tıkan : Diken

Temmuz tabak : Temmuz sıcak hâli.

B) Hoyratlar :

Dolandı gün
Döndi gün dolandı gün
Men sene daldalandım
Sene de dolandı gün

Güle naz
Bilbil eyler güle naz
Girdim dost bağçasına
Ağlayan çok gülen az
Yüz aya değer

Hüsniv yüz aya değer
Ay var bir güne değmez
Gün var yüz aya değer

(Hüsniv = Güzelliğin)

Ferdi Eserler :

A) Düz Mâniler

Kerküklüyem siz bilin
Keserem düşman dilin
Neft tökip yandırsalar
Terk etmem Türkmen dilin

(Söyleyen : Sâdık Bende Gafur)

Kerkügim makhmur Kerkük
Tarihte meşhur Kerkük
Barımı yadlar yırı
Bağvanı mağdur Kerkük

(Yiri = Yiyor; Bağvan = Bahçıvan)

(Söyleyen : Osman Mazlûm)

Altunköprü Şat'ımız
Hiç itirmez adımız
Kare gün unıtmırık
Çokh çetindî yadımız

(Altinköprü şatı : Küçük Zap nehri)

(Söyleyen : Zennun Taha Köprülü)

Ağa yeri
Beg yeri ağa yeri
Kerkük begler yeridi
Erbil de ağa yeri

(1 ve 2'nci mısradaki yeri, yürü mânasına)

(Söyleyen : Abdülcebbâr Doğramacı)

Güle yandım
Cumbıta güle yandım
Kerem ağladı yandı
Men güle güle yandım

(Söyleyen : Abbas Şükrü Tezeli)

BİBLİYOGRAFYA

L. Sâmî Akalın, Türk Mânileri. 2 Cild, 1972.

Pertev Nallı Boratav, Mâni, İslâm Ansiklopedisi, C. VI, 1955.

Amîl Çelebioğlu, Ramazannâme. Tercüman 1001 Temel Serisi.

Hikmet Dızdaroglu, Halk Şiirinde Türkler. 1969.

Osman Cemal Kaygılı, İstanbul'da Semâi Kahveleri ve Meydan Şairleri, İstanbul, 1937.

T. Kowalski Etudes, sur le forme de la Poésie peuples turcs. 1922.

Mehmed Fuad Köprülü, Mâni, Tanin, 2 Haziran 1913.

Mehmed Fuad Köprülü, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar. İstanbul, 1934.

Ignats Kunoş, Mâniler. İstanbul, 1339.

A. Talât Onay, Halk Şiirlerinin Şekli ve Nev'i. İstanbul, 1928.

Ata Terzibaşı, Kerkük Hoyratları ve Mânileri. Kerkük 1955; İstanbul 1975.

F) AĞIT

İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telâş ve heyecan ânındaki üzüntülerini feryatlarını, isyanlarını, tâlihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesi'nde umumiyetle «ağıt» adı verilir. Ağıt söyleyen için «ağıtçı» sözü yaygınlaşmış ve «ağıt yakmak» deymi türemiştir.

İslâmiyetten önceki devirlerde «sagu» deymi ile karşılanan ve hiç şüphesiz «sıgtamak : ağlamak» fiilinden türemiş, ağıta bugün Azerbaycan'da «ağı», Kerkük Türklerinde «sazlamağ»¹ ve Türkmençe'de «âğı» yanında «tavs», «tavş» adları verilmektedir.

En az Hun Türklerinden itibaren ölü gömme ve yug törenlerine bağlı olarak ananesi zamanımıza kadar gelen ağıtlar bir bakıma ölen için söylenmiş medhiye demektir. Ancak zamanla cihânın fâniliği, ömrün kısalığı, ihânet, sadâkatsizlik, gençliğin geçişi, feleğin sitemleri, ayrılık gibi hâl, durum ve tasavvurlar ağıtın mânâ ve mâhiyetini genişletmiş oldu. Bu bakımdan «ağıt»ı Fransızların «élégie» deyiminin hudutları içinde şekilden ziyâde muhtevâ olarak düşünmek lâzımdır.

Ağıtlar, bazı muhitlerde belli âdet, anane, şekil ve usuller içinde söylenmektedir. Meselâ Kazak Türklerinde baş sağlığına gelenlere evin sâhibesi kızı veya gelini «Körls» adı verilen ağıtı hususi bir makamla okurlar. Adana'da ağıtçı,

«ölü deşeti» adı verilen evvelce söylenmiş ağıtların hâfızasından kalan bazı parçalarını söylemekle ağıtına başlar. Bu sözler ölünün niteliklerini belirleyici duygu ve düşünceye girebilmek için bir bakıma prolog olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde Azerbaycan'da, hususiyle ölen genç bir delikanlı ise anasının ağzından söylenen nesir sözbâşı şöyledir :

«Açılmayan tufengin, sivrilmeyen hançerin, öz canğa gurban. Ay kimi doğdun, gün kimi batdın, minende at bağı yardım, düşende yer bağı yardım, saydığınğa selâm virdiñ, saymadığınğa yan virdiñ, düşmanınğa dirsek gösterdiñ, ganimiñge kan uddurduñ. Altıyn (altındaki) Bedevi atına çigning süzen tufengine terkiying dolu hurcuna ağzıyng serli sözüne anañg kurldı».

Binboğa Dağları'ndaki Türkmen aşiretlerinde ise ağıtçı, ölünün ortaya konulmuş çamaşırlarını birer birer eline almak suretiyle ağıtını terennüm eder ve çevresine toplanmış kadınların ağlamasını temin eder.

Umumiyetle «mâni» ve «koşma» tipi şekiller içinde uzun ve kırık hava adı verilen ezgilerle hece vezni ile söylenen ağıtlarda ölenin âilede ve cemiyette bıraktığı boşluk, birlikte geçen günlerin hâtıraları dostluk, iyilik, fazilet, cesâret, düşmanlık, merhamet vb. temler ifâde edilir. Saz şâirlerinin zaman zaman aruz vezni ile de söyledikleri ve bir kısmı bestesiz olan ağıtlarda türkülere olduğu gibi müzik birinci planda yer almaktadır. Kadınlar tarafından ücretle veya ücretsiz, irticâlen söylenen ağıtlar, ölenin ruhuna hakaret etmemek, onu medhetmek esâsına dayanan lirik eserlerdir.

(1) Kerkük'te Hoyrat havalarından biri de «Sazlamağ havası»dır. Ölünün arkasından bu hava Sigâh makamından çıkan yahut da Hüzam makamına yakın ve Muhâlif hoyrat dâvasına benzer bir ezgidir, kadınlar tarafından okunur.

BİBLİYOGRAFYA

- 1) **Ehlilman Ahundov**, Azərbaycan Folkloru Antologiyası. (Azərbaycan Halk Yazımı Örnekleri), yayınlayan : Semih Tezcan, Ankara, 1978.
- 2) **Reşid Rahmeti Arat**, Eski Türk Şiiri. Ankara, 1965.
- 3) **Erman Artun**, Tekirdağ Folkloru Araştırması. 1978.
- 4) **Yusuf Azmun**, Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında, (Reşid Rahmeti İçin), Ankara, 1966.
- 5) **Muhan Bâli**, Ağıtlar Üzerinde Bir Araştırma. (Basılmamış doçentlik tezi), 1974.
- 6) **Şükrü Elçin**, Kul Piri ve Şhzâde Bayazıt ağıtı, Türk Kültürü, sayı 146, 1974. (bk. Halk Edebiyatı Araştırmaları, 1977)
- 7) **Muharrem Ergin**, Dede Korkut Kitabı, Ankara, 1958.
- 8) **Sadeddin Nüzhet (Ergun) - Mehmet Ferid**, Konya, Halkiyât ve Harsiyâtı. Konya, 1926
- 9) **Kemal Sadık Gökçeli**, Ağıtlar. I, 1943.
- 10) **İsmet İmamoğlu**, Budun Bilim Ağıtlar. (Cihanbeyli, İnevi köyü) Türk Folklor Araştırmaları, sayı 8, Mart 1950.
- 11) **Mahmud Kâşgarlı**, Divânü Lügât-it Türk. (Besim Atalay tercümesi), Ankara, 1939 - 1941.
- 12) **Vasfi Mâhîr Kocatürk**, Saz Şiiri Antolojisi. Ankara, 1963.
- 13) **Mehmed Fuad Köprülü**, Türk Saz Şairleri Antolojisi. İstanbul, 1940.
- 14) **W. Radloff**, Aus Sibirien (Sibirya'dan). Çeviren : Ahmet Temir II, (**) İstanbul, 1956.
- 15) **Dr. Kurt Reinhard**, Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri, (I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri Semineri) Ankara, 1974.
- 16) **Erdal Sevinçli**, Ağıt Geleneği : Ölü Deşetleri, Türk Folklor Araştırmaları, sayı 338, Eylül 1977.

- 17) **Armağan Şanal**, Beyköyü Folkloru ve Etnografyası. (Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yapılmış lisans tezi, basılmamış, 1977).
- 18) **Atâ Terzibaşı**, Kerkük Havaları. Bağdad, 1961/1381.
- 19) **Yusuf Bey Vezirov**, Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar. İstanbul, 1337.
- 20) **Ali Rıza Yalçın**, Cenupta Türkmen Oymakları. Kısım I, Adana, 1939.

İSLÂM MUHİTİ UYGUR ŞİİRİ

SAGU

- 1 aklar bulut örlep kükirep
alkuka mu kar yagurur
ak bir saçlıg karı anam
açıyu mu yaşların akıdur
- 5 karalar bulut örlep kükirep
kar mu yagmur ol yagurur
karı yaşlıg ol anam
kayguda mu yaşın akıdur
- 10 yazkı bulut yaşlap kükürep
yagmurlar mu ol yagıdur
yaşı kiçig alganlarım
yaşların mu akıdur
- 15 küzki bulut kükürep örlep
köp mü yagmur ol yagıdur
köngül taşım iki kiçig
közyaşların mu ol akıdur

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

- 1 Ak bulutlar yükselip gürleyerek,
her tarafa kar mı yağdırır;
ak saçlı o ihtiyar annem
acılar içinde mi gözyaşlarını akıtır.
- 5 Kara bulutlar yükselip, gürleyerek,
kar mı, yağmur mu yağdırır;
o ihtiyar, yaşlı annem
kaygı içinden mi gözyaşlarını akıtır.
- 10 Bahar bulutları şimşek çakıp, gürleyerek,
yağmurlar mı yağdırır,
yaşı küçük aldıklarım
gözyaşlarını mı akıtır.
- 15 Son bahar bulutları gürleyip, yükselerek
çok mu yağmur yağdırır;
gönlümün taşı, iki küçük
gözyaşlarını mı akıtır.

(R. Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri'nden)

ALP ER TONGA SAGUSU

1

Alp Er Tonga öldi mü
İsiz ajun kaldı mu
Ödleک öçin aldı mu
Emdi yürek yırtılır

2

Begler atın argurup
Kadgu anı torgurup
Meñgi yüzi sargarup
Kürküm añar türtülür

3

Ulşıp eren börleyü
Yırtıp yaka orlayu
Sıkırıp üni yurlayu
Sığtap közi örtülür

4

Ödleک yarağ küzetdi
Oğrı tuzak uzatdı
Beğler beğin azatdı
Kaçsa kalı kurtulur

5

Ödleک arığ kevreği
Yunçığ yavuz tovradı
Erdem yeme sevredi
Ajun beği çertilür

6

Ödleک künl tavratur
Yalğuk küçln kevređür
Erdin ajun sevriltür
Kaçsa takı ertilür

7

Bilge böğü yunçıdı
Ajun anı yunçıdı
Erdem eti tıncıdı
Yerke teğip sürtülür

8

Öğreyükl mundağ ok
Munda adın tıldağ ok
Atsa ajun uğrap ok
Tağlar başı kertilür

9

Koñğlüm için örtedi
Bütmiş başığ kartadı
Keçmiş ödüğ irtedi
Tün kün keçip irtelür

(Divânü Lügât-İt Türk'ten)

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

1

Alp Er Tonga öldü mü
Kötü dünya kaldı mı
Felek öcünü aldı mı
Şimdi yürek yırtılır (parçalanıyor)

2

Beyler atlarını yordurmuş
Kaygı onları durdurmuş
Benizleri sararmış
Sanki yüzlerine safran sürülür (sürülmüş)

3

Erler kurt gibi uluşuyor
Yakalarını yırtıp bağırışıyor
Çığlık koparıp haykırışıyor
Ağlamaktan gözleri yaşla örtülür (dolar)

4

Felek fırsat gözetti
Gizlice tuzak uzattı
Beyler beyni azıttı (ortadan kaldırdı)
Kaçsa nasıl kurtulur

5

Felek çok gevşekleştii
Zayıf ve kötü güçlendi
Fazilet bir yana savruldu (bırakıldı)
Dünya beyi ölür (yok olur gider)

Felek günleri çabuk geçiriyor
İnsanın gücünü gevşetiyor
Erden dünyayı boşaltıyor
Kaçsa da ölüm ona erişir

Bilgin hakim zayıfladı
Dünyanın adı bozuldu
Erdem eti çürüdü (faziletin mânâsı kalmadı)
Yerlere atılıp sürtülür

Zamanın âdeti böyledir
Bundan başka çare yok
Dünyaya uğrayıp okunu atsa
Dağlar başı kertilir (aşınır)

Gönlüm içini yaktı
Kapanmış yarayı açtı
Geçmiş devirleri istedi
Gece gündüz o günleri arar

ATTİLÂ AĞITI

«Hunların en büyük hükümdarı ve Muncuk'un oğlu, en cesur kavimlerin hükümdarı Attilâ, kendisinden önce hiç duyulmamış bir kuvvetle Skity ve Germanyâ büyük ülkelerine sahip oldu. O, büyük ülkelerin birçok şehirlerini zabt etmek suretiyle, Roma'yı korkuttu; daha başka yerler onun pençesine düşmesin, korkusuyla, Roma onu ricalarla ve her sene verdiği vergi sayesinde teskin edebildi. Bütün bunları yaptıktan sonra, tâliin husûsî bir yardımıyla öldü; fakat düşmanların darbeleri altında, yahut kendi adamlarının hiyâneti ile değil, düğün neş'eleri içinde, kuvvetine hiç hâlel gelmeyen milleti arasında, en ufak bir acı bile duymadan öldü. Hiç kimsenin intikam talep edemeyeceği bu ölümü kim hikâyeye edebilecek!»

HASAN ÖLDÜ ZANNI İLE ALDI KÖROĞLU :

Keşki gelmeyeydin Çin'in iline
Bir oğlumun ölüşüne ne dersin
Kara bayrak dikilir Çamlıbeline
Koç Hasan'ın ölüşüne ne dersin

Ufak ufak kar serpeler başıma
Kara kuru şeyler girdi düşüme
Hayıf oldu koç yığidin başına
Bir oğlumun ölüşüne ne dersin

Gökte melek dayanamaz zarıma
Felek nasıl kıydın ömrüm varına
Gülizar'ı aldım bir evlâdına
Aldım amma ölüşüne ne dersin

Gözlerimden kan yaş döküp ağladım
Ciğerciğim pâre pâre doğradım
Koç Hasan'ı Çin'de şehid eyledim
Öz evlâdım ölüşüne ne dersin

Köroğlu'yum geldim Çin'in iline
El uzattım has bağçanın gülüne
Çin Maçin Şahının kızın oğluna
Aldım amma ölüşüne ne dersin

VARSAGI

Fürkati cümle âleme
Doldı Deli Bâyezid'unğ
Gül gibi güler cemâli
Soldı Deli Bâyezid'unğ

Şimdi Osman beglerinde
Hakikat yok yanlarında
..... dağlarında
Kaldı Deli Bâyezid'unğ

Kâfirlerin bedtür işi
Cezâdur mü'mine işi
Turna telleriyle başı
Geldi Deli Bâyezid'unğ

Gelin öğüt alun öğüt
Kahrı çekmek gerek yiğit
Yoldaşlarıyla şehid
●ldı Deli Bâyezid'unğ

Şimdi gaziler öngünde
Söylenür uc illerinde
Köçeği kâfir elinde
Kaldı Deli Bâyezid'unğ

Kul Piri söyledi sözün
Hakk'a tutupdurur yüzün
Melekler şehid namazın
Kıldı Deli Bâyezid'unğ

(Deli Bâyezid, Kanuni'nin Hürrem Sultan'dan doğma en küçük oğludur. Ağabeyi Selim'le mücadele sırasında İran'a sığındı. Kanuni ile Şah Tahmasb'ın siyaset oyunları arasında 969/1561'de Kazvin'de öldürüldü.)

KULOĞLU

AĞIT

Sultan Murad eydür şimdi zamâne
Bize de kalmadı beyler elvedâ
Büküldü kâmetim döndü kemâne
Gezüp seyrettiğim dağlar elvedâ

Ardımca gelen sevgili telekler
Tersine devretti çarh-ı felekler
Yeniçeri sipâhiler solaklar
Önümce yürüyen kullar elvedâ

Hep kulların alayına dizilsin
Kullarımın esâmisi yazılsın
Tabutum düzilsün kabrim kazılsın
Varıp seyrettiğim çöller elvedâ

Ecelim yetişti yıldızın düştü
Dostların ağladı düşmanın güldü
Yapılan kadirgam deryâda kaldı
Şu Malta'ya giden yollar elvedâ

KULOĞLU dostların yiüzü ağ olsun
Düşman olanların bağı dağ olsun
Kardeşim Sultan İbrahim sağ olsun
Oturduğum taht u saray elvedâ

TELEUT ŞİİRLERİ

SAKSAÇAN AĞITI

Ah! Ah! Ah! Ah!
Büyük gözlü mavi turna balığı
Çocuğumu görmedin mi
Ah! Ah! Ah! Ah!
Kalmustan bir sal yapsam,
Çocuğuma yetişebilir miydin
Ah! Ah! Ah! Ah!
Küçüğün sözüne uydum da,
Yuvamı küçük ağacın üzerine yaptım.
Ah! Ah! Ah! Ah!
Şimdi buzlar yuvamı alıp götürdü,
Çocuğum da kayboldu
Ah! Ah! Ah! Ah!
Büyük ağızlı ak turna balığı,
Çocuğum hakkında bir haber duydun mu?
Ah! Ah! Ah! Ah!
Kamıştan bir sal yapsam,
Çocuğuma yetişebilir miydin?
Ah! Ah! Ah! Ah!

Büyüğün sözüne uymadım,
Yuvamı alçak yaptım.
Ah! Ah! Ah! Ah!
Taşkın su onu alıp götürdü,
Beni de çocuğumdan ayırdı!
Ah! Ah! Ah! Ah!
Tekrar yuva yaptığımda,
Çocuklarım böyle mi olacak?
Ah! Ah! Ah! Ah!
Şimdi büyüklerin sözünü dinlersem,
Başıma belâ gelmez.
Ah! Ah! Ah! Ah!
Büyüklerin sözünü dinlemeliyim,
Yüksek ağaçlara yuva yapmalıyım.
Ah! Ah! Ah! Ah!

OĞUL VAY*

Növrete Cavad'ım
Güldeste Cavad'ım
Hêyif ola ki gêtđin sen
Ey beste Cavad'ım

Galdı bedovun cerge düzülmüş başı bağı
Üstü bezenen heletin êsbablı yaraglı
Her dem yolunu gözler atın ohlu sedaglı

Pêykanlı Cavad'ım
Saf ganlı Cavad'ım
Çıhdım nêce têz sandan
Adı sanlı Cavad'ım

Divanhanada bahubaru gulların ağlar
Gapında eli bağı durub êllerin ağlar
Bülbülün ohur bağda gızıl güllerin ağlar

Hörinetli Cavad'ım
Mürvetli Cavad'ım
Hesretle yumdun gözünü
Hesretli Cavad'ım

Gülzarına aramına yaylağına gurban
Kaşanesi virâne boş otağına gurban
Gêtdin ay oğul nêce dözüm dagına gurban

(*) Azərbaycan'da Karabağ hâkimi İbrahim Hân'ın oğlu Cevad'ın ölümü üzerine anasının dilinden söylenmiştir.

Himmetli Cavad'ım
Geyretli Cavad'ım
Gayıt geriye gayıt amandır
Şövkətli Cavad'ım

Yayınma gözümden, dinim, imanım oğul vay
Fikrimde yalım tende şirin canım, oğul vay
Derdimi çeken êller ilen yanım oğul vay

Hêybetli Cavad'ım,
Güdretili Cavad'ım
Gel êtme ferâmuş meni
İzzetli Cavad'ım

Meni gözü yaşlı goyub o taya gêdirsen,
Ye'ni bu fenadan köçüb ügbaya gêdirsen

Kamallı Cavad'ım
Zavallı Cavad'ım
Toyu yasa dönen
Gara ıgballı Cavad'ım
Oğul vay oğul vay oğul

CELÂLÎ'NİN KARISI İÇİN SÖYLEDİĞİ

Yurt yuva kıldığın tenli mereği
Düzüp kotardığın tepir eleği
Şu kavdan yaptığın tecir tereği
Dîvân-ı Bârî'ye yâdıgâr götür

Elinde ördüğün çopur ağını
Kâhan eylediğin kelem bağını
Şu kabal bıçtığın sap orağını
Al ulu Tanrı'ya bergüzâr götür

Yetim gömleğini diken iğneyi
Her gün yal verdiğin topal ineği
Ayran topladığın şu ak güleği
Mahşer yağmağına sakla sar götür

Üç kat arpa beş kat çavdar ekerdin
Kesimlik ekmeğe hasret çekerdin
Nâmerdlere ağu merde çekerdin
Sözünü tekrar et iftihar götür

Ele kısmet balsa bize pay taşı
Yokluktan derdimiz deriden aşdı
Açlıkla uğraşmak hayli savaştı
Çektiğin mihnetden âh ü zâr götür

Beni kınamayın Hakk'ı sevenler
Rüzgâr esmeyince dal ırganır mı
Küllü boş değildir aşka düşenler
Damla düşmeyince sel uyanır mı

Öyle bir Mecnun'um Leylâ'ya billâh
Okunur ismimde harf-i Bismillâh
Alištı her yanın hasbetenillâh
Tanrı'yı zıkr ean kul kınanır mı

Nice bin âlemin Perverdigârı
Mevlâ'm her kuluna vermez bu kârı
Gün-be-gün artıyor bülbülün zârı
Goncesiz gülşene gül yamanır mı

Celâli'yi buldu kırklar yediler
Erkân öğretdiler hizmet verdiler
Haşre dek bu çarkı döndür dediler
Sormadun ki buna kol dayanır mı

MERSİYE

Resûlullah ider ne derdler çekdi
Kerbela'da şehid olan Hüsey'nin
Yezid'in kahrından ne kanlar dökdi
İki gözüm nûru İmam Hüsey'nin

Akrabâ evlâdı yetmiş üç nefer
Âhiret mülkine itdiler sefer
Dünyada bulmadı düşmana zafer
İki gözüm nûru İmam Hüsey'nin

Yetmiş bin Havâric bir bir ulaştı
Hâşimiler ırmaklar gibi coşdu
Kanlar ırmak olup toprağa düşdi
Kerbela'da şehid olan Hüsey'nin

Kerbela'nın suyu çağlayup akar
Susuzlar ıraktan su diyüp bakar
Harâretten çıgırcığını yakar
İki gözüm nûru İmam Hüsey'nin

Yara çoğaldıkça atardı derdi
Yezîd'in okları cismini deldi
Susucağz susucağz car virdi
İki gözüm nîru İmam Hüsey'nin

Münîr ile hakkı bâtıldan seçdi
Bu fenâ dünyanın zevkinden geçdi
Yedi günde ne bir içim su içdi
Kerbelâ'da şehid olan Hüsey'nin

BİR NENENİN SÖYLEDİĞİ AĞIT

Oy neye bakıyorsun,

Neye ağlıyorsun,

Acıkmadın mı, susamadın mı

Kurban olsun nenen,

Boş beşliğine nasıl bakayım,

Kimi koyayım, nasıl katlayayım

Nasıl dayanayım oyyy...

(Tekirdağ, Yağcı Köyü)

AĞIT

Ağcadağ'a ava gitti vurmaya
Av getirip hatırını almaya
Yavru kucagında memek vermeğe
Kalk yârim sana geyik getirdim

Ağcadağ'ın geyikleri bitmedi
Yandı yandı ocağımız tütmedi
Böyle uykulara kimse yatmadı
Kalk yârim sana geyik getirdim

Yârim ölmüş anasına söyleyin
Küçük bebeği beleğine beleyin
Et edin de şu geyiği eyleyin
Kalk yârim sana geyik getirdim

Ağcadağ'ın geyiğini bittirdin
Kucak edip de birini getirdin
Kucağı çocuğuyla gelin yitirdin
Kalk yârim sana geyik getirdim

Ecel böyle hemencecik gelir mi
Yavrusuyla anayı bir arada alır mı
Doktor gelse çaresini bilir mi
Kalk yârim sana geyik getirdim

Hadin arkadaşlar mezarını kazın
Tarihini hilce taşına yazın
Üzerine üç beş göğ dal düzün
Kalk yârim sana geyik getirdim

(Erzurum)

NIŞANLISI ÖLEN KIZIN AĞITI

1

Sıra sıra kavaklar
Mor açıyor zambaklar
Ben Hâlis'e doymadım
Doysun kara topraklar
Oy Hâlis'im aman
Ben buna nasıl dayanam

2

Ekin ekili kaldı
Saban dikili kaldı
Gitti Hâlis'im dünyadan
Boynum bükülü kaldı
Oy Hâlis'im aman
Ben buna nasıl dayanam

3

Fincanlar dizi dizi
Ağlattın hepimizi
Gittin Hâlis dünyadan
Kime bıraktın bizi
Oy Hâlis'im aman
Ben buna nasıl dayanam

4

Evlerinin önünde
Çifte kapılı avlular
Hâlis gelecek diye
Çifte yanar lâmbalar
Oy Hâlis'im aman
Ben buna nasıl dayanam

5

«Gidin annectğim gidin
Hacer'e selâm edin
Subaylık elbisemi
Nişanlıma teslim edin»
Oy Hâlis'im aman
Ben buna nasıl dayanam

6

Siyah saçın örgüsü
Sınemdedir sevgisi
Bir buldum bir kaybettim
Bu da Allah vergisi
Oy Hâlis'im aman
Ben buna nasıl dayanam

(Bolu, Düzce, Beyköyü)

ALİME BACI'NIN KOCASI AHMET ÇAVUŞ İÇİN GÖRÜMCESİ SÜNBÜL'ÜN SÖYLEDİĞİ AĞIT

Nerde olur meskeniniz iliniz, uğrama mı dost köyüne yolunuz, gine kodun gittin bizi yalnız! Babamın oğlu, babamın oğlu!

Yakın m'ola bizim il'e Adana, bir mektup yollayım ora gidene, boyu benzer benim evin fidana, babamın oğlu, babamın oğlu!

Kara kâkül tutam tutam, utan kara yerler utan, kara yere vatan tutan, kıran artığı kardaşım, babamın oğlu, babamın oğlu!

Yekin kara mayam yekin, turnaların ayı sökün, sökün etti turnalar da, babamın oğlu neredesin? Oynak omuzlu Ahmedim. Pehlivan pençeli Ahmedim! İnevi'nin bir yanı kardaşım! İnevi'nin eşrafı kardaşım! Babamın oğlu, babamın oğlu!

Koğa koğa indirdiler yazıya, tut ittiler al kınalı taziya, canı başı kaygısından benim kardaş bakamamış kuzuya! Kökeni körpe kuzulu kardaşım! Yazısı devre yazısı kardaşım! Babamın oğlu, babamın oğlu!

Odasına vardım odası ıssız, güğümüne vardım güğümü susuz, yavrularına yardım yavruları öksüz! Kökeni körpe kuzulu kardaş! Babamın oğlu, babamın oğlu!

Sana gelen bana gelse n'olurdu? Senin yerine bacın ölse n'olurdu, senin yavruların öksüz kalmasa n'olurdu? Sana ölmüş diyeceklerine Sünbül ölmüş deselerdi ya! Babamın oğlu, babamın oğlu!

Açın bakın sandığınızda nesi var, katı açılmadık türlü libası var, babamın oğlu, babamın oğlu! Eli çenteli babamın oğlu. Boğazı çifte borulu babamın oğlu!

Arkam kalem kardaşım, koyu gölgem kardaşım! Senin edeceğin bu muydu kardaşım? Çardağına kurban olduğum Ahmet! Davarın dölleyor mu, Ahmet! Evi göçmüş beyleri yok, Ahmet!

Kökeni körpe kuzulu kardaşım! Arkası çifte gelinni kardaşım! İki bölük yavrulu Ahmedim. Korkarım evini dağıtı-
rım, korkarım düzenin bozulur kardaşım! Korkarım yavru-
larıyın eline eller ekmek dürer; korkarım eller fitire devre-
der kardaşım! Kurbanlar olayım otur babamın evinde, Alime
kardaşım.

Babamın oğlu, babamın oğlu! Şimdi Ahmet ölmüş deye-
ceklerine, Sünbül ölmüş deseler n'olurdu? Babamın oğlu! Ke-
fenine giren Ahınedim! Tokad'ın çavuşu kardaşım! Arkası al
gelinni kardaşım! Kardaş, kardaş, yalnız kardaş!

Kardaş, önü bahar kardaş koyunlar kuzusuna gelirken
babamın oğlu! Göçünü ayıran kardaş! Uyan, babamın oğlu,
uyan, babamın oğlu!

Derin kazın mezarını, bol olsun! Ahmet ölmüş, yavruları
sağ olsun!

(Cihanbeyli, İnevi Köyü)

NESİR

(Anlatım (narrative) Türleri)

NFSİR

ANLATIM TÜRLERİ

I. EFSÂNF - MENKABE

İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren avcı-coğuş, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, âdet, anane ve merâsimlerin teşekkülünde azçok rolü olan bir çeşit masallar vardır. Sözlü gelenekte yaşayan bu anonim masallara dilimizde Arapça: «Ustûre» (cem'i: esâtir); Farsça: «Fesâne, efsâne»; Yunanca: «Mitos, mit» kelimeleri ad olarak verilmiştir.

İlk devir insanları —bugün okumamış zümrelerde görüleceği üzere— tabiat hâdiselerinin sebeplerini bilemiyorlardı. İnsanın nereden gelip nereye gittiği, hayatla ölümün mâhiyeti, yıldızların hareketi, denizin yükselmesi, yağmurun yağması; hayvan, bitki, toprak, orman, dağ, ateş, mâden vb. gibi hâdise ve maddelerin teşekkül ve icâdı onları hayret, korku, heyecan veya memnûnluk içinde birtakım hayaller kurmaya yöneltti. Bu hayaller, insanın kendi ruhunu, hayatını eşyaya, tabiata aksettirmesinden ibaret olan düşünce tarzını doğurdu.

İşte canlı-cansız varlıklarla tabiat hâdiseleri karşısında kurulan hayal, tasavvur ve düşünceler henüz müsbet (muhtif) zihniyete ulaşamamış toplulukların doğru, yalan şeklindeki kabul ettikleri iptidâi bilgileri teşkil etmiştir. Kurucuları anane bağı içinde yaşayan ilk devir, mitos devri, hatta ortaçağ insanları inandıkları bu bilgilerle kâinatta Tanrı, iyi ve fera ruh, kıyâmet, melek, şeytan, cin, peri, gök, dağ, su,

ya da (yağmur) taşı, büyücü vb. gibi üstün saydıkları maddî-mânevi kudretlere umumiyetle teşhis ve intak yolu ile (canlandırarak veya konuşatarak) birtakım masallar uydurmuşlardır. Bugün masal sayılan mahsullerden ayrı olarak düşündüğümüz cemiyetin ortak malı bu eserler, sonraları yeni din, kültür ve ekonomi şartlarının ve alışverişinin hazırladığı muhit içinde azçok târihi gerçeklerle beslenerek yazılı kaynaklara geçen efsâne ve menkabelere örnek (model) olmuşlardır. Türklerin hayatında şaman, alperen, peygamber, halife, pâdişah, şeyh, şeyhülislâm, asker vb. gibi otoriteler etrafında veya şehirler, saraylar, câmiler, mezarlar, türbeler, adaklar... üzerine doğmuş masallar ve menkabeler bu mahsuller arasında yer alırlar.

Eski cemiyetlerde ve bugün bâzı kapalı, muhafazakâr zümrelerde, mukaddes sayılan dağ, orman, mağara vb. gibi yerlerde belli zamanlarda, çocuk, kadın ve yabancılar dışında anlatılan efsâneler; 1 — Teogoni (Tanrıların nereden geldikleri), 2 — Kozmogoni (kâinâtın nasıl meydana geldiği), 3 — Antropogoni (İnsanın teşekkülü), 4 — Eskatoloji (insanla dünyanın geleceği) gibi dört ana kolda toplanmaktadır.

Bugün, ilk devirlerden zamanımıza kadar teşekkül etmiş efsâneleri araştıran disiplin veya ilme «esâtir-mitoloji» adı verilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Kaygusuz Abdal**, Menâkıbnâme. Dr. Abdürrahman Güzel'e Âit yazma. **Akpınar**oğlu. Tarihi, Hazırlayan: Atsız, Ankara 1970.
- Erman Artun**, Tekirdağ Folkloru Araştırması. 1978.
- Pertev Nallı Boratav**, Yarah Top Efsanesi, Ülkü (Yeni Seri), c. I. sayı 9, 1942.
- Şükrü Elçin**, Al-karî, Türk Folklor Araştırmaları, sayı 193, Ağustos 1965.
- Ahmet Cevat Emre**, Ondördüncü Asır Betikleri.
- A. Van Gennep**, La Formation des Légendes. Paris, 1910.
- Abdülkadir İnan**, Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara, 1954.
- Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara, 1966 (ikinci baskı).
- Rıza Fıllzok**, Dünyanın Yaradılışı, Allah ve Cebail, Turgutlu-Urganlı, Derlemesi, 1982.
- Hüseyin Nâmkı Orkun**, Türk Efsâneleri. İstanbul, 1943.
- Bahaeddin Ögel**, Türk Mitolojisi, Ankara, 1971.
- Mehmet Önder**, Anadolu Efsaneleri. Ankara, 1966.
- Sedat Veyis Örnek**, İlkellerde Din, Büyü Sanatı, Efsane. İstanbul, 1971.
- Necî Pekolcay**, İslâmî Türk Edebiyatı. 1967.
- W. Radloff**, Kan Püdey (Altayca bir bahâdır efsanesi). Bugünkü Türkçesi: Dr. Sadeddin Buluç, Türk Amacı, sayı 7, II. Kânun, 1943.
- Şemseddin Sâmî**, Kâmus-ı Türkî. İstanbul, 1317.
- Biçe Seyidoğlu**, Erzurum'da Yerel Efsaneler Üzerine Bir İnceleme. 1978, (basılmamış doçentlik tezi).
- Villâyetnâme**, (Hacı Bektâş-ı Veii). Yayınlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1958.
- Włodzimierz Zajaczkowski**, Karaylar ve Onların Folkloru, Türk Kültürü Araştırmaları. Ankara, 1983, Timurtaş Armağanı.

A) Efsâne Örnekleri

1) ALTAY EFSÂNESİNE GÖRE YERİN YARADILIŞI (YERDİNG PÜTKENİ)

Evvelce ancak su vardı; yer, gök, ay ve güneş yoktu. Tanrı (Yerdîng) ile bir «kişi» vardı. Bunlar kara kaz şekline girip suyun altında uçuyorlardı. Tanrı hiçbir şey düşünmüyordu. «Kişi», rüzgâr çıkarıp suyu dalgalandırdı ve Tanrı'nın yüzüne su serpti. Bu «kişi» kendisinin Tanrı'dan büyük olduğunu sandı ve suyun içine dalıyordu. Su içinde boğulacak oldu; «Tanrı, bana yardım et» diye bağırmağa başladı. Tanrı «yukarı çık!» dedi, o da sudan çıkıverdi. Tanrı şöyle buyurdu: «Sağlam bir taş olsun!» suyun dibinden bir taş çıktı. Tanrı ile «kişi» taşın üzerine oturdular. Tanrı «kişi»ye: «Suya dal, oradan toprak çıkar!» dedi. Kişi suyun dibinden toprak çıkarıp Tanrı'ya verdi. Tanrı bu toprağı suyun üzerine atarak «yer olsun (yer bütün)!» dedi. Böyle yer yaratılmış oldu. Bundan sonra Tanrı yine «kişi»ye: «Suya dal, toprak çıkar» dedi. Kişi suya daldı ve «ben kendim için de toprak alayım» diye düşündü, iki eline toprak aldı; bir elindeki toprağı, kendi başına iş görmek düşüncesiyle, ağzına soktu. Tanrı'dan gizlice yer yaratmak istiyordu. Bir elindeki toprağı Tanrı'ya verdi. Tanrı bu toprağı saçıverdi, katı yer meydana geldi. Deminki «kişi»nin ağzında gizlediği toprak da büyümeğe başladı. Nefes tıkanıp boğulacak, ölecek oldu. Tanrı'dan kaçmaya başladı. Fakat nereye baksa Tanrı'yı yanında buldu. Boğulmak üzere iken «A Tanrı, gerçek Tanrı, bana yardım et» diye yalvardı. Tanrı ona «Ne yaptın? Ağzına toprak saklayım diye mi düşündün? Bu toprağı ne için gizledin?» diye sordu. O «kişi» cevap verdi: «Yer yaratayım diye bu toprağı ağzımda

pizlemiştim». Tanrı ona «at ağzından o toprağı!» dedi. «Kişi» toprağı atıverdi. Bu topraktan küçük küçük tepeler meydana geldi. Bundan sonra Tanrı şöyle dedi: «İmdi sen günahlı oldun; bana karşı fenalık düşündün. Sana itaat eden halkın (sana bakkan albatın) düşünceleri dahi fena olacaktı. Bana itaat eden halkın düşünceleri arı, temiz olacaktı; onlar güneş görecekler, aydınlık görecekler, ben gerçek Kurbustan adını almışumdur. Senin adın ise Erlik olsun; günahların ben-den gizleyenler senin halkın olsun; günahlarını sende gizleyenler benim halkım olsun!» dedi.

Dalsız, budaksız bir ağaç bitmişti. Bu ağacı Tanrı gördü ve «dalları olmayan ağaca bakmak hoş bir şey değil; buna dokuz tane dal bitsin!» dedi. Ağaçta dokuz dal bitti. Tanrı yine şöyle dedi: «Dokuz dalın kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun!»

Bu sırada Erlik bir kalabalığın gürültüsünü işitti ve «bu gürültü nedir?» diye sordu. Tanrı «sen de bir hükümsün ben de bir hükümlüm. Bu gürültü yapan kalabalık benim ulusumdur» dedi. Erlik bu kavmin kendine verilmesini istedi. Tanrı ona «hayır, sana vermeyeceğim. Sen kendine bak!» dedi. Erlik, «dur, bakalım. Tanrı'nın şu ulusunu bir göreyim» dedi ve kalabalığa doğru yürüdü. Bir yere geldi. Burada insanlar, yabani hayvanlar, kuşlar ve başka birçok canlı yaratıklar gördü ve «Tanrı bunları nasıl yaratmış? Bunlar ne ile besleniyorlar?» diye düşündü. Burada bulunan insanlar bir ağacın meyvesiyle besleniyorlardı. Ağacın bir tarafındaki meyveyi yiyorlar, diğer tarafındaki meyvelerden ağızlarına almıyorlardı. Erlik bunun sebebini sordu. İnsanlar ona cevap verdiler: «Tanrı bize bu dört dalın meyvesini yemeyi yasak etti. Güneşin doğduğu yanda bulunan beş dalın meyvelerinden yemeyi buyurdu. Yılan ile köpeğe bu ağacın dört dalından yemek isteyenleri bırakma diye emretti. Bundan sonra Tanrı göğe çıktı. Beş dalın meyveleri bizim aşımız oldu».

Erlik Körmös bunları duyduktan sonra Törüngey denilen bir kişiyi buldu ve ona «Tanrı yalan söylemiş, siz bu dört dalın meyvelerini de yiyiniz!» dedi. Bekçi yılan uyuyordu. Erlik onun ağzına girdi ve «bu ağaca çık!» dedi. Yılan ağaca çıktı, yasak meyveden yedi. Törüngey ile karısı Eje beraber gezi-

yorlardı, Erlik onlara «bu meyvelerden yiyiniz!» dedi. Törüngey istemedi. Fakat karısı yedi, meyve çok tatlı geldi. Meyveyi alıp kocasının ağzına sürdü. O anda her ikisinin tüyleri döklüverdi, utandılar. Ağaçların altına saklandılar. Derken Tanrı geldi. Bütün ulus Tanrı'dan gizlendi. Tanrı haykırdı: «Törüngey, Törüngey! Eje, Eje! neredesiniz?» Onlar «ağaç altına dayız, sana varamayız» dediler. Yılan, köpek, Törüngey, Eje kabahtı hep birbirine attılar. Tanrı yılanı dedi: «Şimdi vursun, öldürsün». Bundan sonra Eje'ye: «Yasak meyveyi yedin. Körmös'ün sözüne uydun, bundan böyle sen Körmös (şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, gebe olacaksın, çocuk doğuracaksın, doğum sancıları çekeceksin sonra öleceksin». Törüngey'e şöyle dedi: «Körmös'ün aşını yedin, beni dinlemedin, şeytanın sözüne kandın, onun sözüne kananlar onun ülkesinde yaşayacaklar, benim nurumdan mahrum olacaklar, karanlık dünyada bulunacaklardır. Şeytan bana düşman oldu; sen de ona düşman olacaksın. Beni dinlemiş olsaydın benim gibi olurdu. Şimdi senin dokuz oğul, dokuz kızın olsun. Bundan sonra ben kişi yaratmayacağım. Kişileri sen doğuracaksın». Tanrı, şeytana «adamlarımı ne için aldattı.» dedi. Şeytan «ben istedim, sen vermedin. Ben de hırsızca almaya karar verdim. Ben ağaçım: Atla kaçarsa düşürerek alacağım, rakı içip sarhoş olursa döğüstüreğim, suya girse, ağaca çıksa yine alacağım» dedi. Tanrı şöyle dedi: «Üç kat yerin altında, ay ve güneşi olmayan karanlık bir dünya vardır. Ben seni oraya atıyorum». İnsanlara da şöyle dedi: «Bundan sonra size yemek vermeyeceğim. Keadirizi kendi gücünüzle kazanarak besleyiniz. Sizinle konuşmayacağım. Si-ze Maytere'yi göndereceğim» dedi.

Maytere geldi; insanlara birçok şeyler öğretti. Araba yaptı. Aş olarak ot köklerini, ısrıran vesaire otları tayin etti.

Erlik, Maytere'ye yalvardı: «Ey Maytere, sen benim için Tanrı'ya başvur, müsaade etsin de ben Tanrı'nın yanına çıka-yım». Maytere, Erlik'in kabul edilmesi için Tanrı'ya altmış yıl yalvardı.

Tanrı şeytana şöyle dedi: «Bana düşman olmasan, insanlara fenalık etmezsen yanına gel!». Şeytan gökleri Tanrı'nın yanına çıktı; Tanrı'ya secde ederek, «beni takdis et, müsaade et de ben kendim için gökler yapayım» dedi. Tanrı mü-

saade etti. Erlik gökleri yaptı. Erlik'in avnesi göklere yerleşip çok kalabalık oldu. Tanrı'nın öz kişisi Maṅḡdaşire şöyle düşündü : «Bizim öz kişilerimiz yer yüzünde, Erlik'in kişileri göklerde. Bu çok fena bir şey».

Maṅḡdaşire, Tanrı'ya darılıp, Erlik'e karşı savaş açtı; Erlik karşı geldi, ateşle vurup Maṅḡdaşire'yi kaçırdı. Maṅḡdaşire Tanrı huzuruna geldi. Tanrı «nereden geliyorsun?» diye sordu. Maṅḡdaşire «Erlik'in avnesi yüksek göklerde, bizim kişilerimiz ise yerde bulunuyorlar, bu çok fena bir şey. Ben Erlik'in avnesini yere indirmek için savaştım. Fakat gücüm yetmedi, indiremedim» dedi. Tanrı benden başka kimse ona dayanamaz; Erlik'in gücü senden fazladır. Fakat bir zaman gelecek ki sana «var!» diyeceğim. İşte o zaman senin gücün Erlik'in gücünden üstün olacaktır» dedi. Bunun üzerine Maṅḡdaşire rahat rahat yattı.

Birgün Maṅḡdaşire şöyle düşündü : «Tanrı'nın var diyeceği gün yaklaştı».

Tanrı Maṅḡdaşire'ye dedi : «Ey Maṅḡdaşire, bugün var, Erlik'i göklerden süreceksin, maksadına erişeceksin, ondan çok güçlü olacaksın. Benim gücüm, kudretim, takdisim (alkışım) sana yetsin...» Maṅḡdaşire sevindi bir kahkaha attı «tüfeğim yok, yayım, okum yok, kargım (cıdam) yok, yataganım yok... Ancak yalnız bileğim, kolum var. Nasıl ben Erlik'e karşı varayın?» dedi. Tanrı ona kargı verdi. Maṅḡdaşire kargıyı alıp Erlik'in göklerine çıktı. Erlik'i yendi, kaçırdı. Göklerini kırıp parça parça etti. Erlik'in göklerinin parçaları yere döküldü. O zamana kadar yeryüzü dümdüz idi. Bu parçalardan dağlar, kayalar hâsıl oldu. Güzel Tanrı'nın güzel yarattığı dümdüz yer böylece eğri-büğü oldu. Erlik'in bütün avnesi yere döküldü, kimi suya düştü, boğuldu, kimi ağaca, kimi taşa çarptı, öldü, kimi hayvanlara çarptı öldü.

İmdi Erlik, Tanrı'dan yer istedi. «Benim göklerimi kırдың. Şimdi benim barınacak yerim yok» dedi. Tanrı yerin altına, karanlık dünyasına sürdü. Üzerine kat kat kilitler koydu. «Üzerinden sönmez ateş olsun, güneş ve ay ışığı görmeysin! Tekrar ediyorum : İyi olursan yanıma alırım, fena olursan daha derinlere sürerim!» dedi. Erlik, «ben, ölmüş insanların canlarını alacağım» dedi. Tanrı «Ben onları sana ver-

meyeceğim. Kendin yarat» dedi. Erlik eline çekiç, körük, örs aldı. Bir vurdu —kurbaga çıktı; bir vurdu —yılan çıktı; bir vurdu —ayı çıkıttı; bir vurdu —domuz çıkıttı; bir vurdu —albıs (fena ruh) çıkıttı; bir vurdu —şulmus (fena ruh) çıkıttı; bir vurdu —deve çıkıttı.

Tanrı geldi. Erlik'in körük, çekiç ve örsünü alıp ateşe attı. Körük bir kadın, çekiç de bir erkek oldu. Tanrı bu kadını yakalayıp yüzüne tükürdü. Kadın bir kuş olup, uçtu. Bu kuş, eti yonmez, tüyü yekek olmaz, «kurday» denilen kuştur. Tanrı erkeği yakalayıp yüzüne tükürdü, o da bir kuş oldu; bu da «yalban» denilen kuştur.

Bütün bunlardan sonra Tanrı halka hitaben :

«Ben size mal verdim, aş verdim, yerin üzerinde iyi, güzel ve arı sular verdim; size yardım ettim. Siz de iyilik yapınız. Ben göklerime döneceğim; çabuk gelmeyeceğim» dedi.

Sonra yardımcı ruhlarına hitaben :

«Şal-Yime, sen rakı için aklını kaybedenleri, körpe çocukları, kırsak yavrularını, inek buzağlarını koru, iyi sakla. İyilik yapmış olan ölümlerin canlarını yanıma al, kendi kendilerini öldürenleri alma! Zenginlerin malına göz dikenleri, hırsızları, başkalarına düşmanlık edenleri de alma, benim için ve hâkanı için savaşıp ölenleri al, benim yanıma getir! İnsanlar, size yardım ettim, sizden fena ruhları uzaklaştırdım. Fena ruhlar (körmüsler) insanlara yaklaşırlarsa onlara yemek versinler. Körmüslerin aşlarını yemeyiniz, yerseniz onlardan olursunuz. Benim adımı söylerseniz himâyemde bulunacaksınız. Şimdi ben uzaklaşıyorum; fakat tekrar geleceğim; beni unutmayınız, beni gelmez sanmayınız. Şimdi uzaklara gidiyorum. Tekrar geldiğim zaman sizin iyilik ve fenalıklarınızın hesabını göreceğim. Şimdilik benim yerimde Yapkara, Maṅḡdaşire ve Şal-Yime kalıyorlar. Onlar size yardım edeceklerdir.

Yapkara sen iyi bak! Erlik senin elinden ölmüşlerin canını çalmak isterse Maṅḡdaşire'ye söyle; o kuvvetlidir. Şal-Yime, sen iyi bak! Albıs, Şulbus yerin altından çıkmasınlar; çıkarlarsa derhal Maytere'ye haber ver! O kuvvetlidir. Onları kovsun! Podo-stinku ayı ve güneşi beklesin. Maṅḡdaşire'ye söyle yeri ve gökleri muhâfaza etsin! Maytere iyilerden kötü-

leri uzaklaştırsın. Mañğdaşire, sen fena ruhlarla savaş! Sana güç gelirse benim adımı çağır! İnsanlara iyi şeyleri, iyi işleri öğret. Olta ile balık avlamak, sincap (tiyin) vurmak, hayvan beslemek sanatlarını öğret!»

Bunları söyledikten sonra Tanrı uzaklaştı. Mañğdaşire olta yaptı. Balık avladı, tüfek, barut ırat etti. Sincap vurdu. Tanrı'nın buyurduğu gibi insanlara birçok şeyler öğretti.

Mañğdaşire bir gün şöyle dedi : «Bugün beni rüzgâr uçuracak ve götürecektir». Rüzgâr geldi. Mañğdaşire'yi alıp götürdü.

Yapkara insanlara şöyle dedi :

«Mañğdaşire'yi Tanrı yanına aldı. Onu bulamazsınız, ben Tanrı'nın elçisiyim, ben de gideceğim. Tanrı nerede durursa orada kalacağım. Siz öğrendiklerinizi unutmayınız. Tanrı'nın yargısı budur» dedi. İnsanları kendi hallerinde bırakıp o da gitti.

(Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*'den)

2) DÜNYANIN SONU - KIYÂMET (KALGANÇIÇAK)

Altaylı Şamanistler bir gün bu yer dünyasının sonu geleceğine inanırlar, bu gelecek güne «kalgançı çak» derler ki harfi harfine «kalacak olan çağ» demektir. «Kalgançı çak» inanışa göre, zaman geçtikçe kişiöglü topluluğu azacak, günah işlerden çekinmeyecek, fenalık alabildiğine çoğalacaktır. İyi Tanrı Ülgen bu günahlı topluluktan uzaklaşacak, karanlık dünyadaki kötü tanrı Erlik yeryüzüne yaklaşacak, yardımcılarından Karaş ondan önce yeryüzüne çıkacaktır. Kişiöğulları iyi tanrı Ülgen'i unutacaklar. Yeryüzünde insanları kazanmak için kötü tanrılarla iyi tanrılar savaşacak. Karanlık dünya tanrıları Erlik, Karaş ve Kerey insanları karanlık dünyasına, iyi tanrılar Ülgen Mañğdaşire, Maydere aydınlığa, iyiliğe çekecekler. Her iki taraftan ölenler olacak. Nihayet tek başına Ülgen kalacaktır. Ülgen «ölüler kalkınız!» diye bağırarak ve bütün ölüleri alılabilecektir.

3) ALTAY - TELENGİT RİVAYETİ

Kalgançı çak geldiği, kara, yer ateşle kaplandığı zaman büyük hâkan ata Tanrı (keyra kaan ada kuday) kulaklarını ukar, o çağda dünya bozulur; yer ve insan nesli mahvolur. Fitne ve fesat saçan gaddar rüzgâr insanları heyecanlandırır. Töre bozulur. Tepeler çalkalanır; demir üzeğinin dibi delinir. Çuvaldızın deliği yırtılır. Ulus bozulur. Kara böcek (gibi insan) kanatlanır, gözlerine kan dolar; kara su kanla karışır akar, yer uğuldar, dağlar sallanır, çukurlar-hendekler yıkılır, gök gürler, kenarı açılır, deniz çalkalanır, dibi görünür, yerin altı üstüne gelir; yosunlar öğütülüp kül (toz) olur, gök sallanıp eteği açılır, deniz dalgalanıp dibi görünür; deniz dibinde dokuz parça kara taş çıkar, dokuz taş dokuz yerinden yarılr; her taştan dokuz çemberli dokuz sandık çıkar, her sandıktan demir atlı dokuz kişi çıkar, bu kişilerden ikisi başkan olur. Bunların bindikleri atlar «vuruşkan ulu sarı» (adlı) olur, ön ayakları kılıçlı, kuyrukları kamalı olur, ağaca rastlarsa ağacı keser, canhya çarparsa canliyı mahveder; ki güne rahat olmaz. Ay ve güneş aydınlık vermez, ışıksız olur. Ağaçlar kökünden kopar, baba çocuğundan ayrılır, bitkiler mahvolur, nesli kurur, analar sevgililerinden ayrılır, dul kalır, yerde «köngül» denilen bir zehirli ot biter, kökünden sarı çekirdek çıkar, hayvanlara çarparsa hayvanların, insanlara çarparsa insanların kanlarını sömürür. İşte o zaman Şal-Yime (Tanrı) haykırır :

«Bu yana bak. Mañğdaşire yardım et, «köngül» otunu mahvedemedim. «Köngül» otunun kökünde konur yılan var».

Mañğdaşire'den ün çıkmaz. Ondandır yardım olmadıktan sonra Şal-Yime yine haykırır :

«Büyük hâkan halkını bıraktı, cins aygır sürüsünü bıraktı, yer altüst oldu, sular kurudu, yakalı giyimlerin yakası parçalandı, idare edilen yurt başsız kaldı, kuşlar yuvalarını, ge-yikler duraklarını (barınaklarını), kadınlar yavrularını bıraktı».

Maytere'den ses çıkmaz.

Bundan sonra Erlik'e tâbi kahramanlardan Karaş ile Kerey yeryüzüne çıkacaklar, onlar çıkınca Ülgen'in kahraman-

ları Mañğdaşire ile Maytere, bunlarla savaşmak üzere, gökten yere inerler. Maytere'nin kanı ateş olarak yeryüzünü kaplar. İşte o zaman «kalgançı çak» olur.

(Verbitskiy tesbiti, A. İnan, Şamanizm, s. 24-25)

4) ATEŞİN İCÂDİ

Altay Efsanesi :

İlk kişi Arün-südün'den kovulup yeryüzüne indikten sonra Tanrı Ülgen ona otları ve meyveleri göstererek «bunları tecrübe et, hoşuna gidenlerini ye!» demiştir. Targın Neme adını taşıyan ilk kişi otları ve meyveleri tecrübe etti, hepsinin besleyici gıdalar olduğunu anladı. İlk baharı ot ve meyve yemekle geçirdi, sağlam ve dinç idi. Yaz gelip kış geldiği zaman Targın Neme çok sıkıntı çekti; güçbelâ yaza çıktı. Bundan sonra kış için erzak hazırlamayı öğrendi. Fakat kışın, topladığı erzağa türlü hayvanlar musallat olup rahatsız ettiler. Kişi bunları sopa ile kovuyordu. Hayvanlar Ülgen'e şikâyet ettiler. Ülgen şu yargısını ilân etti: «Hayvanlar ot yesinler. Kişi onların etini yesin, derisinden elbise yapsın».

İlk insanlar meyve ve otlarla beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Tanrı onlara et yemelerini emrettikten sonra ateşe ihtiyaç hâsıl oldu. Ülgen gökten biri kara, biri ak iki taş getirdi. Kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğeriyle vurdu, otlar ateş aldı.

(Verbitskiy tesbiti, A. İnan, Şamanizm, s. 66)

KIRGIZ - KAZAK ŞAMAN AYINLARINDA OKUNAN MANZUM DUÂLARDAN BİRİNDE ATEŞ RUHUNUN TAKDİS EDİLiŞİ :

«Otuz dişli ateş anam, kırk dişli kayın anam, gündüzleri bizim için çalışıp çabalıyorsun, karanlık gecelerde bizi (kötü ruhlardan) koruyorsun; gelenlerin başındasın; gidenlerin arkasındasın. Orağa benzeyen hilâl değişiyor, eski yıl gidiyor, yeni yıl geliyor. Ben de senin kurumuş ağzını (saçılarla) ıslatmaya geldim. Sen karanlık gecelerde genç kızlar gibi saçlarını dalgalandırarak oynuyorsun, kırmızı ipekli kumaşlar sallayarak genç al kısırak üzerinde geziyorsun, aydın gecelerde mâsum çocuk suretine giriyorsun. Ulusun koruyucusu, sürülerimizin bekçisisin! Altın yapraklı mukaddes kayın ağacının yahut huş ağacının gölgesinde dinleniyorsun! Siyah yanaklı beyaz koç sana kurban olsun! Kuyruk yağının sağ yanından kesilip dokuz tane şişte kızartılmış yağlarla ağzını yağlıyorsun. Dokuz parça kırmızı ve beyaz şeritler, paçavralar seni süslüyor. Koyunun göğsü sana kurban olsun! Elbisen hâkân-lara mahsus zırhtır. Kızıl boya ile boyanmış kişi (bir hayvan) tırnakları sana süs olsun! Koyun göğsü sana kurban olsun! Mukaddes ayın adıyla sağılan ak ineğin sütü sana saç olsun! Altmış tane saç örgüsü arkada, elli tane saç örgüsü omuzlarındadır. Önünde Abakan ırmağı, arkada Yenisey ırmağı kıvrıla kıvrıla akıyor. Eteklerinde sıra dağlar uzanıyor, damarlarında büyük ırmaklar akıyor. Yandığın yerde ot bitmez! Ülger yıldızı arkadaşın, bir (Tanrı)dan fermanlısın!

Göklere doğru sivrilen dağların ilk defa yaratıldığı, kanatlı kuşlar uçmak için ilk defa kanatlarını açtığı, sert kayalar ilk defa meydana çıktığı, katı kara çelik ilk defa dövülmeye başladığı zaman altı dalı otların başları yanmaya başladı, altı hemşire dünyayı dolaşmaya başladı... Kökleri altmış dal olan mübarek kayın ağacının ilk bittiği günden itibaren sen, ateş anamız, açları doyurdun, üşüyenleri ısıttın, yemeklerimizi pişirmek için sacayaklarımızı kurdun, üzerinde dokuz kulplu tunç kazanımızı kaydattın! Göklere yüzen ak bulutları ısıtıyorsun, kızartıyorsun! Umay anam, sana aş veriyorum, ye! Geceleri bizi koruyor, gündüzleri bizi bekliyorsun! Mukaddes ayın adını anarak beyaz ineğin sütüyle seni besliyorum. Ellerin, mâsum kızların elleri gibi temizdir. Her gün

seni takdis ediyoruz! Bizi sağ avucunda oynat, sağ memenle besle! Beşik bağlarımızı berk eyle! Küçük büyük kardeşler çoğalsın! Başımızın altındaki yastıklarımız dağılmasın! Yaka-larımızdaki düğmelerimiz çözülmesin! Önümüzdeki ay par-lasın, çevremizi güneş aydınlatsın; köklerimiz şeytan kopar-masın! Büyük yaradan yakarışınızı kabul etsin!...

Ey ateş anamız, sen, dokuz ırmağın kavşağında dokuz köşeli bakır evde oturan ve ırmakların, denizlerin hatunu (melikesi) olan su tanrısıyla konuşuyorsun!

Altmış türlü ırmakların ilk defa aktıkları mübarek kayın ağacının ilk defa kök salıverdiği, dokuz dağ sıralarında altın yapraklı kayın ağaçlarının ilk defa sallandıkları, temiz kur-banların ilk sunulduğu, yağız yerin yedi kapısının ilk defa açıldığı, yüksek Gök Tanrı'nın ilk defa gürlediği, yağız yer altmış türlü çiçeklerle ilk defa bezendiği, altmış türlü hay-van sürülerinin ilk defa kışnediği ve melediği zaman sen ya-ratıldın!

Irmakların ve denizlerin hâkimi olan ruhun bulunduğu yerde akboz at üzerinde geziyorsun! Akar suyun yanında hi-ten altın yapraklı mübarek kayın ağacını (senin şerefine) diktik, altı ayaklı altın masayı (kurban sunmak için) kuru-yoruz; mübarek kayın ağacını dolaşiyor, kara yanaklı beyaz koçu kurban ediyoruz.

(W. Radloff tesbiti, Proben IX. 576-580, A. İnan, Şama-nizm, s. 68-70).

5) DÜNYANIN YARATILIŞI

1 — Arzı taşıyan öküzt

Evvelki bâb öndin yir yaradıldığı ve anuñ niteliğın be-yân kılur. Rivâyet kılıcılar rivâyet kıldı kim Tañrı Teâlâ ka-çan diledi kim gökleri ve yerleri yarada, evvel bir yeşil cevher yaradı, yir gök tabakalarından ulu; andan ol cevhere heybet birle bakdı, ol cevher su oldu, andan ol suya bakdı, ol bak-mak heybetinden su yüceldi daşdı ve Tañrı korkusundan dit-redi akdı; ol vaktan berü akar tâ kıyamete degin. Pes ol su-dan köpük ve bug ve buhar götürdi; Tañrı Teâlâ anuñ bugından ve düttüninden gökleri yaradı, nitekim Kur'an için-de yâd kıldı; ve ol suköpüğünden yiri yaradı. Evvel yir kim su üstinde belürdi, Mekke yiriydi. Pes Tañrı Teâlâ kalan yiri anuñ altında döşedi, andan ötürtü Mekke'ye ün-m-ül ku-râ dindi ya'ni yerler anası.

Kaçan kim (Tañrı) yiri yaradı, yir bir kat idi; pes anı açdı yidi kat eyledi. Andan Tañrı Teâlâ arş altından bir ferişte viribidi, yedinci kat yir altına indi, yidi kat yiri cıgı üzere urdı, bir elin mağrıba ve birisin maşrıka çıkarup yir üstinden kavşurdı, tâ kim yiri berk dutdı, ol feriştenün ayagı dölenesi yir olmadı. Pes, Tañrı Teâlâ Firdevs uçmagından bir öküz indürdi, ol öküzün kırk bin boynuzı var ve kırk bin ayagı var. Pes ol feriştenün kademini ol öküz örgücü üzere kıldı, anuñ kademi dölenmedi.

Pes Tañrı Teâlâ Firdevs'ün yüksek derecesinden bir ye-şil yâkut indürdi, anuñ kalını biş yüz yıllık yol idi; andan ol öküzün örgücü üzere kodı tâ kulagına degin; ol feriştenün kademi anuñ üzere dölendi ve ol öküzün kırk bin boynuzı yir kıranlarından çıkmış, arş altına irmişdür ve ol öküzün burnı deñizler içindedür ve ol solıyacak deñiz artar ve ne-fesin girü dartıacak deñiz eksilir.

Pes anuñ ayagı dahı dölenesi yir olmadı. Tañrı Teâlâ bir yeşil kaya yaradı, anuñ uluhğı yidi kat gök ve yidi kat yirdeydi; pes ol öküzün ayakları anuñ üzere karar dutdı.

Pes ol kayanuñ karar yiri olmadı; Tañrı Teâlâ bir ulı balık yaradı adı Lusiyâ; ol kayayı anuñ arkası üzere kodı ve ol balık deñiz üzere ve deñiz yil üzere ve yil kudret üzere durur.

Dünya ve cümle içindeki Tañgrı kitabından iki harf ile yaradıldı Tañgrı Teâlâ eytdi : İy dünya «Kün» ya'ni «olgılı»; «Kâf», «nün»a degmedin dünya ve nekim içindedür oldı.

2 — Dağlar ve Kaf Dağı

İblis vesvese kıldı ol balğa kim yir anuñ arkası üzere durur. Eytdi : Yâ Lûsiyâ, bilür misin kim senüñ arkañg üzere âdemiden ve ağaçdan ve dagdan neler vardur? Eger bir gez silkinseyidün anı kamusun arkandan bıraraydun. Pes Lûsiyâ kasd eyledi kim eyle işleye. Tañgrı Teâlâ bir canavar viribidi, anuñ burnundan girdi ve dimâğına ulaşdı; başladı ol balık Tañgrı zarılık kıldı, Tañgrı destür virdi (kim) ol canavar girii çıkdı.

Yir su üzere ditredi, karar kılmadı, nitekim gemi su üstinde yaykanur; Tañgrı Teâlâ anı dağlarla mıhladı ve berk kıldı.

Ali-bin Ebî Tâlib Radiya-Allahu anhu eydür : Evvel Tañgrı Teâlâ yiri yaradıcak yir ditredi, zarılık kıldı. Âdem oğlanları yazuk kılsar ve mürdâr bıragısar, didi, yavlak deprendi. Pes Tañgrı Teâlâ dağlarla anı muhkem kıldı ve bir ulu dag yaradı, yeşil zebercetden aña Kaf dağı dirler; şimdi ol dag dünyayı kamusun kaplamışdur ve ol dagdur kim Tañgrı ana and içdi.

Zülkarneyn Kaf dağına geidi, yöresinde uşak dağlar gör-di, eytdi : Sen kimsin? Ol eytdi : Kaf dağıvan. Zülkarneyn eytdi : Yörendeki uşak dağlar nedir? Eytdi : Ol benüm damarlarum durur, kaçan Tañgrı Teâlâ bir yiri debretmek dilese bañağa buyurur, bir damar dedredürven, ol yir kem bu damara ulaşudur, debrenür.

Andan Zülkarneyn eytdi : İy Kaf, Tañgrı azametlerinden bañağa haber virgil.

Kaf eytdi : Tañgrı'nunğ kudreti ve sanı igen uludur, anuñ azametini söylemege akıl irişmez, amma gücüm gittü-gince egdeven; eytdi : Benüm ardumda bir yir var, kardan biş yüz yıllık yoldur ve anuñ ardında bir yir var doludan; hem biş yüz yıllık uzunı durur; eger ol kar ve dolu olma-saydı cehennem ıssılığında güyinedük.

(14'üncü asırda Aydınoglu Mehmed Beğ'in emriyle Arap-ça Arâyıs adlı kitaptan tercüme Kısas-ı Enbiyâ'dan)

Bilinmeyen kelimeler :

Öndin : Önce; Götürülmek : Kalkmak; Dütün : Duman; Viribidi : Gönderdi; Cing : Omuz; Dölenesi : Basıp karar kılacak; Kadem : Ayak; Kalın : Kalınlık; Dartmak : Çekmek; Yazuk : Günah; Yavlak : Müthiş surette, çok; Uşak : Küçük; Sanı : Vastı, sanı; Igen : Çok, gayet; Ey-deven : Söyleyeyim; Uzunı : Uzunluğu; Küyinmek : Yanmak.

3 — Dünyanın Yaradılışı, Allah ve Cebrâil

Dünya yaratılmadan her taraf sonsuz bir denizdi. Cenâb-ı Allah kafesteki kuş gibi Cebrâil'i sahverdi. Cebrâil yetmiş yıl denizin üzerinde dolandı. Yoruldu, konacak bir yer aradı. Allah suyun yüzüne bir kubbe çıkardı. Cebrâil gelüp kubbeye kondu. Kanat çalmıştı, çok yorgundu, rahatladı, ferahladı. On-dan sonra kubbeden bir ses geldi : «Ya Cebrâil sen kimsin, ben kimim?» Cebrâil dedi ki : «Sen sensin, ben benim». Ce-nâb-ı Hakk'ın emri ile kubbe suya gark oldu. Cebrâil çırpına kalktı, havalandı. İkinci bir sefer yetmiş yıl daha do-landı. Yine çaresiz kaldı. Yetmiş yıl sonra Cenâb-ı Hak kub-beyi tekrar çıkardı. Cebrâil arada yine ferahladı. Yine baktı, bir ses geldi. Düşündü, bu ses kimindir. Yine o ses : «Sen kimsin, ben kimim?» dedi. Cebrâil yine aynı cevabı verdi. Yine Allah'ı tanımadı. Yetmiş yıl daha gezdi. O tarafa yine gitti, sağa baktı, sola baktı, yere baktı, göğe baktı bir şey göremedi. Allah ona şöyle seslendi :

— Ey Cebrâil, kendine gel, bin bir ismim hakkı için se-nin son seferindir. Eriyüp suya karışıcaksın! Seni çağırın sesi duyduysa «Lebbeyk Ya Rabb'im» de. O sana diyor ki sen kimsin, ben kimim. Deme ki sen sensin, ben benim. De ki : «Ya Rabb'im sen varsın, hâlikisin, ben varsam mahlûkum, Ehli beytin hürmetine beni bağışla».

Cebrâil bir levha gördü : «İllâ Allah Muhammed'ir resü-lüllah».

Cebrâil sordu :

— Yâ Rabb'im sen varsın ya, bu Muhammed kimdir?

— Muhammed benim resülümdür, nasıl bana inandın, imân ettin ise ona da imân et.

(Rıza Filizok, Turgutlu Urganlı köyü Derlemesi)

B) Menkabe Örnekleri

1) SATUK BUĞRA HÂN MENKABESİ

Konunun hülâsası

Peygamberimiz, Burak tarafından göğe çıkarıldığı sırada, başka peygamberleri de görmüş, bu peygamberlerden birini tanıyamadığı için, Cebrâil'e onun hangi peygamber olduğunu sormuştu. Cebrâil'in: «Bu peygamber değil, sizin ölümlünüzden üç asır sonra dünyaya inerek, sizin dininizi Türkistan'da yayacak olan bir ruhtur» demesi üzerine, çok sevinip, gökten inince, her gün bu zât için duâ etmişti. Peygamberin sahâbeleri bu zâtın ruhunu görmek isteyince de, Peygamber duâ etmiş, karşılarında silâhlı kırk atlı belirmiş, selâm verip, yaklaşan bu atlıların Satuk Buğra Hân ve arkadaşlarının ruhları olduğunu anlamıştı. Seneler geçtikten sonra, Kâşgar sultanının oğlu Buğra Hân dünyaya gelmiş, bu sırada yer deprenmiş, kaynaklar kaybolmuş, bahçe ve çayırılar çiçeklerle dolmuştu. Buğra Hân'ın büyüyünce Müslüman olacağını anlayan falcılar, onun öldürülmesini istemişler ise de, annesi onu, Müslüman olduğu zaman öldürmelerini söyleyerek kurtarmıştı. Satuk Buğra Hân on iki yaşına gelince, kırk arkadaşı ile berâber ava çıkmış, bir tavşanı kovalarken, arkadaşlarından ayrılmıştı. Bunun üzerine tavşan, ihtiyar bir adam şekline girerek, ona dinî nasihatler vermiş, Buğra Hân tavşanın Hızır olduğunu anlamıştı.

Satuk'un babasının ölmesi üzerine, annesi amcası ile evlenmişti. Amcasını bir gece dine dâvet etmiş, o kabûl etmeyince yer yarılmış, amcası içine gömülmüştü. Bu hâdiseden

sonra hükümdar olan Satuk, İslâmiyeti Türk illerinde yaymış, muhârebelerde ağızından çıkan ateşler kâfirleri yakmıştı. Düşmana çevrildiği zaman, kılıcı kırk adım uzamaktaydı. O kılıcın korkusu, Satuk Buğra Hân doksan altı yaşına geldiği zaman, Amuderyâ boylarına, cenupta Kış Kezek'e, şimalde Kırakurum'a kadar uzanan sâha dâhilindeki halkı Müslüman etmişti. Bir sene Çin ile harbederek, İslâm dinini Turfan'a kadar yaymıştı. Sonra aldığı bir emirle Kâşgar'a dönmüş ve orada ölmüş, Artuç'ta Meşhed'e gömülmüştü. Onun dört kızından ikincisinin adı Alanur idi. Alanur'un Cebrâil vâsıtasıyla ağzına akan bir damla ışıktan dünyaya gelen oğluna, Ali gibi, Allah'ın arslanı olduğundan, Seyyid Ali Arslan Hân adı verilmişti.

Alanur'un, evin önünde gördüğü bir arslandan ürkerik bayıldığı, sonra bir çocuğu olduğundan bahseden rivâyetler de mevcuttur. Bunun neticesinde de doğan çocuğun, Ali gibi Allah'ın arslanı olduğu belirtilmiştir.

(Dr. Neclâ Pekolcay, İslâmî Türk Edebiyatı'ndan)

2) AHMED YESEVÎ'NİN ADI VE KERÂMETLERİ

Türkistan'da Sayram şehrinde Hazreti Ali evlâdından Şeyh İbrahim adlı bir şeyh vardı. Şeyh öldüğü zaman Cevher Şehnâz adlı büyük bir kıızıyla Ahmed isminde yedi yaşında bir çocuğu kaldı. Ahmed, daha küçük yaşından beri muhtelif tecellilere mazhar oluyor, yaşı ile uymayan fevkalâdelikler gösteriyordu. Kendisi, vücûda getirdiği *Divân-ı Hikmet* adlı eserinde mazhar olduğu bu feyizleri mutasavvıflara yakışır bir dil ile birer birer anlatır. Daha küçüklüğünden beri Hızır Aleyhi's-selâm'ın delâletine mazhar olan Ahmed, yedi yaşında babasından yetim kalınca, diğer mânevî bir babadan terbiye gördü. Hazret-i Peygamberin mânevî işaretleriyle ashâbtan Şeyh Baba Arslan, Sayram'a gelerek onu irşad etti.

Arslan Baba menkabeye göre ashâbın ileri gelenlerinden di. Meşhur bir rivâyete göre dört yüz sene ve diğer bir rivâyete göre de yedi yüz sene yaşamıştı. Onun Türkistan'a gelerek Hoca Ahmed'i irşâda me'mur olması, bir mânevî işarete dayanıyordu. Hazret-i Peygamber'in gazâlarından birinde, Ashâb-ı Kirâm, nasılsa aç kalarak onun huzuruna geldiler; biraz

yiyecek istirham ettiler. Hazret-i Peygamber'in duâsı üzerine Cibril-i Emin, Cennet'ten bir tabak hurma getirdi; fakat o hurmalardan, bir tanesi yere düştü. Hazreti Cibril dedi ki: «Bu hurma sizin ümmetinizden Ahmed Yesevî adlı birinin kismetidir». Her emânetin sâhibine verilmesi tabii olduğu için, Hazret-i Peygamber, ashâbına, içlerinden birini bu vazifeyi üzerine almasını teklif etti. Ashâbdan hiçbirisi cevap vermedi; yalnız Baba Arslân inâyet-i risâlet-penâhi ile bu vazifeyi deruhte edebileceğini söyledi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber, o hurma tânesini eliyle Arslan Baba'nın ağzına attı ve mübârek tükürüklerinden de ihsan etti. Hemen hurma üzerinde bir perde zâhir oldu ve Hazret-i Peygamber, Arslan Baba'ya Sultan Ahmed Yesevî'yi nasıl bulacağını tarif ve ta'lim ederek, onun terbiyesi ile meşgul olmasını emretti. Bunun üzerine Arslan Baba, Sayram'a yâhut Yesi'ye geldi ve üzerine aldığı vazifeyi yerine getirdikten sonra, ertesi yıl vefat etti: **Divân-i Hilkmet'e** «Kâbrizü'l-ervâhın onun canını aldığı, hûrilerin ipek dondan kefen biçtikleri, yetmiş bin meleşin ağlaya ağlaya gelip onu Cennet'e götürdükleri» yazılıdır.

Yedi yaşına kadar birçok yüksek mânevî rütbelere, sıralara yükseldikten sonra, Arslan Baba'nın terbiyesiyle yüksek bir olgunluk mertebesine erişen küçük Ahmed, yavaş yavaş etrafta şöhret kazanmaya başlamıştı; zâten babası Şeyh İbrâhîm sayısız kerâmetleri, menkabeleri ile o civarda tanınmış bir adamdı; bu yüzden, hemşiresinin sözlerine tāmamiyla riâyet eden bu sâkin, sessiz küçük çocuğun sülâlesi bakımından da mânen büyük bir mevki sâhibi olduğu biliniyordu. O esnâda vâki olan hârikulâde hâdise ise, Ahmed'in şöhretini bütün Türkistan'a yayıyordu. Bu devirde Mâverâü'nnehir ve Türkistan'da Yesevî adlı bir hükümdâr saltanat sürüyordu. Kışın Semerkand'da oturuyor, yazları Türkistan dağlarında yaşıyordu. Bütün Türk hükümdarları gibi av meraklısı olan bu padişâh, yazları Türkistan dağlarında avlanmakla vakit geçirirdi; lâkin bir yaz Kara-cuk dağında avlanmak istediği halde, dağın çok girintili çıkıntılı olması onu bu hükmettiği yerlerde ne kadar veliler varsa hepsini topladı ve duâları be- rekâtiyle bu dağı ortadan kaldırmalarını istedi. Türkistan evliyâsı hükümdârın bu niyâzını kabul ettiler. İhrâm bağlayıp üç güne kadar bu dağın ortadan kalkması için **tazarru'** ve ni-

yâza koyuldular; fakat bütün tazarru'lar, umulanın aksine, neticesiz kaldı. Sebebini araştırdılar, «Meâleketeki âriflerden, velilerden gelmeyen var mı? diye araştırdılar. Şeyh İbrâhîm oğlu Hâce Ahmed'in henüz pek küçük olduğu için, çağrılmadığı anlaşıldı. Hemen Sayram'a adamlar gönderip çağırdılar. Çocuk, ablasına danıştı. Ablası dedi ki: «Babamızın vasiyeti vardır. Senin meydana çıkma zamanın gelmediğini belli edecek şey, babamızın mâbedi içindeki bağlı bir sofradır. Eğer onu açmaya kadir olursan, var git. Meydana çıkma zamanın gelmiş demek olur». Çocuk bunun üzerine mâr'ade gitti ve sofrayı açtı. Artık meydana çıkma zamanı gelmiş demektir. Hemen sofrayı alarak Yesi şehrine geldi. Bütün evliya orada hazır dılar. Sofrasında olan bir tar.e ekmeğ. niyâz gösterdi, kabul edip Fâtîha okudular. Bu ekû eği meclistekilere taksim etti; hepsine yetti. Evliyâların ve padişâhın ümerâ ve askerlerinden orada 99.000 kişi hazır o'muştu. Onlar bu kerâmeti görünce, Hâce Ahmed'in büyüklüğünü daha iyi anladılar, Hâce Ahmed, babasının hırkası içinde duâsının neticesini bekliyordu. Birdenbire gök yüzünden seller boşandı, her yer suya gark oldu. Şeyhlerin seccâdeleri dalgalar üzerinde yüzmeye başladı. Bunun üzerine bağırış niyaz ettiler. Hâce Ahmed hırkadan başını çıkardı. Hemen fırtına kesilerek güneş açıldı. Baktılar ki, Kara-cuk dağı ortadan kalkmış: Şimdi o dağ yerinde Kara-cuk adlı bir kasaba bulunur ki Hâce'nin ekser evlâdının mesken ve vatanıdır. Bu kerâmeti gören hükümdâr Yesevî, kendi adının kıyâmete kadar cihanda bâki kalmasını te'min için Hâce'den niyaz etti. Hoca bu niyâzı kabul eyledi ve dedi ki: «Âlemde her kim bizi severse senin adınla berâber yâd eylesin». İşte bundan dolayı o gündən beri «Hâce Ahmed Yesevî» adı ile anılır oldu.

(Fuad Köprülü, İlk Mutasavvıflar, 1966, İkinci baskı ss. 21-24)

3) OSMAN GÂZİ'NİN DÜŞÜ VE ŞEYH EDE BALI'NIN TA'BİRİ

Osman Gâzi niyâz etdi ve bir lahza ağladı. Uykü gâlib oldu. Yatdı, uyudu. Gördi kim kendülerin aralarında bir aziz şeyh var idi. Haylı kerâmeti zâhir olmuş idi. Ve cemi, halkun mu'tekadiydi! Adı derviş idi. Ve illâ dervişlük bâtinındaydı, dünyesi ve ni'meti, davarı çoğ idi. Ve sâhib-i çerağ ve âlem

idi. Dâyim müsâfirhânesi hâli olmazıdı. Ve Osman Gâzi dahı gâh gâh gelür idi. Bu azize konuk olur idi. Osman Gâzi ki uyudu, düşinde gördi kim bu azizün koynundan bir ay doğar, gelür Osman Gâzi'nin koynına girer. Bu ay kim Osman Gâzi'nin koynına girdüğü demde göbeğinden bir ağaç biter. Dahı gölgesi âlemi dutar. Gölgesinün altında dağlar var. Ve her dağın dibinden sular çıkar. Ve bu çıkan sulardan kimi içre ve kimi bağçalar suvarur ve kimi çeşmeler akıdur. Andan uyanı. Sürdi, geldi. Şeyhe haber verdi. Şeyh eydür : «Oğul, Osman! Sana muştuluk olsun kim Hak Ta'âlâ sana ve nesline padişâhlık verdi. Mübârek olsun» der. Ve «Benim kızım Malhun senün helâlün oldı» der. Ve heman dem nikâh edüb kızını Osman Gâzi'ye verdi.

NAZIM

Der oğlum nusrat u fırsat senündür
Hidâyet menzili ni'met senündür
Sana verildi baht u düşmesün taht
Ezeli tâ ebed devlet senündür
Senün neslünde âlem rahat ola
Dualar nesline erden senündür
Yana çıraklarınız âlem içre
Döşene sofralar davet senündür
İki cihanda hayr ilen anılmak
Neseb ü nesl ilen burhan sentündür
Çü Hak'dan erdi sana baht u devlet
Cihan içre olan devran sentündür
Süleymân-ı zamanım menba'isan
Ki ins ü cinne hem ferman senündür

Şeyh Ede Balı kim Osman Gâzi'nün düşünü ta'bir etdi ve padişâhlığı kendüye ve neseb ü nesline muştuladı, yanında şeyhün bir müridi var idî. Adına Derviş Durdu oğlu Kumral Dede derler idi. Ol derviş eydür : «Ay Osman! Sana padişâhlık verildi. Bize dahı şükranâ gerek» dedi. Osman Gâzi eydür : «Her ne vaktün kim padişâh olam, sana bir şehir vereyim» dedi. Derviş eydür : «Bize şu köycügez yeter. Şehir den

vaz geldük» der. Osman Gâzi kabul etdi. Derviş eydür : «Bize bir kâğıt ver imdi» dedi. Osman Gâzi eydür : «Ben kâğıt mı yazarın kim benden kâğıt istersin» dedi. Osman Gâzi eydür : «İşde bir kılıcım var. Atamdan ve dedemden kalmışdır. Anı sana vereyüm. Ve bir masraba dahı sana vereyüm. Bile senün elünde olsunlar. Ve bu nişanı saklasunlar. Ve ger Hak Ta'âlâ beni bu hizmete kabul ederise benüm neseb ü neslüm dahı ol kılıcı göreler, kabul ederler, köyünü almayalar» dedi, verdi. Şimdi dahı ol kılıc Kumral Dede nesli elindedür. Osman Gâzi padişâhun neslinden o kılıcı kim gördiler, dervişlere ihsanlar etdiler. Ve o kılıcın kınını tekrar yenilediler. Âl-i Osman'dan her kim ki padişâh olsa ol kılıcı ziyâret ederler. Ede Balı yüz yigirmi beş yaşadı. Ve iki avrat aldı : Biri yigitliğinde ve biri pirliginde. Ve evvelki hatununun kızını Osman'a verdi. Ve pirliginde aldugı Tâceddin-i Kürdi kızıydı. Hayreddin paçanak oldı. Bu menâkıbı Ede Balı oğlu Mahmud Paşa'dan işitdüm Sultan Murad'un babası Sultan Mehmed zamanında. Ve hem ol Mahmud Paşa yüz yaşından ziyade yaşamış idi.

(Ahmed Âşıkî, Tevârih-i Âl-i Osman)

4) HACI BEKTAŞ, TAPDUK EMRE VE YUNUS

Hacı Bektaş'ın şöreti her yana yayıldı, her taraftan mürid, muhib gelmeye başladı. Semâlar, safâlar sürülüyordu, meclisler kuruluyordu. Yoksullar geliyorlar, zengin oluyorlar, murad almak dileyenler, başvuruyorlar, muradlarına eriyorlardı.

Sivrihisar'ın güneyinde Sangök derler, bir köy vardı. O köyde doğmuş Yunus Emre adlı biri vardı. Bu erin mezarı da gene doğduğu yere yakındır. Yunus, ekincilikle geçinir, yoksul bir adamdı. Bir yıl kıtlık olmuştu, ekin bitmemişti. Hacı Bektaş'ın vasfını o da duymuştu. Gideyim, biraz bir şey isteyim dedi. Bir öküzle alıc yükledi, vara vara Karaöyük'e geldi, Hünkâr'a : «Yoksul bir adamım ekinimden bir şey alamadım, yemişimi alın, karşılığını lütfinden ehlimle, ayâlimle aşkınıza yiyeyim» dedi. Hünkâr emretti, alıcı yediler bir iki gün sonra Yunus, memleketine dönmeyi kararlaştırdı. Hünkâr, bir derviş gönderdi, sorun dedi, buğday mı verelim, nefes

mi? Yunus'a sordular, ben nefesi ne yapayım, bana buğday gerek dedi. Hünkâr'a bildirdiler. Buyurdu ki : Her alıcın çekirdeği başına on nefes verelim Yunus'a, bunu söylediler, ehlim var, ayâlim var, bana buğday gerek dedi. Bunun üzerine öküzüne buğday yüklediler, yola düştü. Fakat köyün aşağısına gelince hamamın öte yanındaki yokuşu çıkar çıkmaz ne olmayacak iş ettim ben dedi, vilâyet erine vardım, bana nasip sundu, her alıcın çekirdeği başına on nefes verdi, kabul etmedim. Verilen buğday birkaç gün yenir, biter. Bu yüzden o nasiplerden mahrum kaldım. Döneyim, tekrar varayım, belki gene himmet eder. Bu fikirle dönüp tekrar tekkeye geldi. Buğdayı indirdi, erenler dedi, bana himmet ettiği nasibi verisin, buğday gerekmez bana.

Halifeler, gidip Hünkâr'a bildirdiler. Hünkâr, o iş, bundan böyle olmaz, o kiliidin anahtarını Tapduk Emre'ye sundu. Ona gitsin, nasibini ondan alsın dedi. Halifeler, Hünkâr'ın selâmını söyledi, olanı biteni anlattılar. Tapduk selâmı aldı, safa geldin, kademler getirdin, hâlin bize mâlum oldu, hizmet et, emek ver, nasibini al dedi.

Yunus, Tapduk Emre'nin tekkesine odun çeker, arkasıyla getirirdi. Yaş ağaç kesmez, eğri odun getirmezdi. Kırk yıl hizmet etti. Günün birinde Tapduk Emre'ye bir neşe geldi, hallendi. Meclisinde Yunus-ı Güyende adlı bir şâir vardı, ona, söyle dedi. O, mırın kırın etti, söylemedi. Bu sefer Tapduk, Yunus Emre'ye döndü. Hünkâr'ın nefesi yerine geldi, vakti tamam oldu, o hazinenin kilidini açtık, nasibini verdik, hadi söyle dedi. Hemen Yunus Emre'nin gözünden perde kalktı, söylemeye başladı. Söylediği nefesler, büyük bir divân oldu.

(Vilâyetnâme'den)

5) GÜVENÇ ABDAL

Hünkâr'ın hizmetinde Güvenç Abdal adlı bir derviş vardı, er terbiyesi görmüş bir zattı. Bir gün, erenler şahı dedi, gönlümde bir sorum var, izin verirsiniz söyleyeyim. Hünkâr, söyle buyurdu. Güvenç, acaba dedi, şeyh kimdir, muhib kimdir, âşık kim? Bize lûtfedip bildirseniz. Hünkâr, hemen, Güvenç dedi, yerinden halk, tez git, bir sarraftan bin altın

nezrimiz var, al gel dedi. Güvenç Abdal, sarraf kimdir, hangi şehirdedir demeden hemen belini bağladı, Hünkâr'ın elini öptü, yola revan oldu.

Gide-gide vardı, bir şehre yetişti. Gördü ki pek büyük bir şehir. Kendi kendisine bizim ülkede böyle büyük bir şehir yoktu, acaba bu şehir, hangi şehir dedi. Kal'anın içi adamlarla doluydu. Gezerken bir adama, kardaş dedi, bu il, hangi il, bu şehir hangi şehir? O adam dedi ki : Burası Hindistan ülkesi, bu şehre de Delli (Delhi?) derler. Güvenç bu sözü duyunca şaşırdı, kendi kendine, Rûm ülkesi nerde, Hindistan nerde dedi.

Şehrin içinde yürümeye başladı. Sokak-sokak gezerken pazara ulaştı, o yana, bu yana bakıp giderken gördü ki, karşıda bir sarraf oturmadı. Sarraf da bunu görünce hemen kalktı. Beri gel derviş diye elini salladı. Derviş, dükkâna girdi, selâm verdi. Sarraf, Güvenç'e, hangi ildensin dedi. Güvenç, Rûm ülkesinden dedi. Kimin hizmetindesin deyince Güvenç, Sultan Hacı Bektaş Hünkâr'ın hizmetindeyim, bir gün bana, bir sarrafın bize bin altın nezri var, al gel buyurdu, üç gün oluyor, bu şehre geldim dedi.

Sarraf Hünkâr'ın adını duyunca hemen dükkânını kapadı. Güvenç Abdal'ı aldı, evine geldi. Ağırladı, oturttu. Üç gün çeşitli yemekler verdi. Sonra derviş dedi, nezri olan sarraf benim. Hindistan denizinde bir vakitler ticarete giderken bir yavuz muhalif yel çıktı, az kaldı, gemimiz batacaktı. Hemen vilâyet erenlerini çağırdım, beni kurtarın, bin altın nezrim olsun dedim. O anda erenler yetişti, gemiyi mübarek eliyle tuttu, kıyıya çıkardı. Adını sordum. Adım Hünkâr Hacı Bektaş'tır, Rûm ülkesindeyim dedi. Rûm ülkesine nezrimizi nasıl ulaştıracağız dedim, ben birisini yollarım buyurdu. Ben, o göndereceğin adam ne şekilde dedim, senin şeklini tarif etti. İşte seni dükkânda gördüm, elimle çağırdım, hamdolsun ki, hatâ etmemişim. Bu bin altını al, erenlere götür, sonra bin altın daha saydı, bu da dedi, erenlerin hizmetinde bulunanlara, onlara ver, yesinler, içsinler. Bin altın daha saydı, yanımdan hoş gitme dedi, bu bin altını da sen harca.

Güvenç Abdal, o üç bin altını bir kese içine koyup koyuna saldı. Sarrafla vedalaşıp gene yola revan oldu. Şehir

İNİNDE giderken bir çardak gördü. Bir de baktı ki çardağın penceresinde, gün yüzlü bir güzel kız bakmada. Kızı görür görmez bin canla âşık oldu. Sabru kararı kalmadı, aklı başından gitti. Pencereye gözünü dikti, tam üç gün, üç gece böyle kaldı. Kız, dervişin halini görünce şaşırdı, halk görürse kötüye yorar dedi, halayığını çağırdı, hali anlattı, git dedi, öğüt ver de çeksin-gitsin burdan. Kız, bir tâcirin kızıydı, babası ticarete gitmişti. Halayık, gidip derviş dedi, umduğun, eline geçmez senin, vazgeç bu olmaz sevdadan. Bu kız, ulu bir tâcirin kızıdır. Kulları, adamları duyarsa başına iş açarlar. Öyle bir avı elde etmek isteyenin bol altını olmalı. Güvenç Abdal, halayığın sözlerini işitince alınma, n'oldu ki dedi, üç bin altını, kesesiyle koynundan çıkarıp halayağa gösterdi. Halayık bunu görünce koştı, kıza geldi, bu derviş dedi, tekin adam değil, koynundan üç bin altınlık bir kese çıkarıp gösterdi. Hâsılı kelâm, altına tamah ettiler, bir yolunu bulup dervîşi içeriye aldılar. Güvenç Abdal, keseği çıkarıp sevgilisinin önüne koydu. Tam şeytan yoluna gideceklerdi ki, Güvenç sevgilisinin ayak ucuna otururken bir de baktılar, duvar yarıldı, bir el çıktı, Güvenç'i, göğsünden bir kaktı, yere yıktı, aklını başından aldı. Kız, bu hali görünce kalktı, oturdu. Güvenç'in aklı başına gelince bu ne hâl diye sordu. Güvenç Abdal, Şeyhimiz Hacı Bektaş Hünkâr'ın vilâyetinden oldu dedi, böylece beni bu kötü işten kurtardı. Bunun üzerine, Rûm ülkesinden nasıl çıktığını, oraya nasıl geldiğini, hâsılı o âna kadar başından geçenleri bir-bir anlattı.

Kız, bu kerâmeti gözüyle görünce erenlere âşık oldu, ziyaretine varmak istedi. Üç bin altını aldılar, beraberce akşam saatinde yola çıktılar. Gece yarısı, yürüdüler, ıssız bir yerde yattılar. Uyanınca baktılar ki sabah olmuş. Ama bulundukları yer, yattıkları yer değil, kekikli, tavşanlı bir yer. Arafat dağının yanındaki Kızılcaöz'den gelen yolun yanındalar. Kalkıp yola düştüler, Halifeler, karşı çıktılar, görüşüp Hünkâr'a götürdüler. Güvenç Abdal erenlerin ellerini öpüp ayaklarına yüz sürdü. Başından geçeni bir-bir anlattı.

Hünkâr, Güvenç Abdal dedi, bu işlerdeki hikmeti bildin mi? Güvenç buyurun erenler şâhi dedi. Hünkâr, sen, bizden şeyh kimdir, mürid kim; muhib kimdir, âşık kim diye sormuştun, biz de sana cevap verdik. Mürid odur ki, senin yap-

ğını yapar. Biz seni hizmete gönderdik, nereye gideceğim, kimi göreceğim demeden yola düştün. Muhibliği sarraf gösterdi. Bir kerecik denizde hehâk olayazdı, erenler diye çağırdı bin altın nezretti, vardık, imdadına yetiştik, gemisini kurtardık, adımızı, yerimizi sordu, haber verdik, seni yolladık, şöyle-böyle demeden nezrîmizi sana teslim etti. Şeyhliği biz yaptık: seni kolayca götürüp getirdik, seni o yüz karasından da kurtardık. Âşıklığıysa o kız yaptı, bir vilâyet görmekle âşık oldu, bize; buraya gelmedikçe karar etmedi. Sonra emretti, o kızı Güvenç Abdal'a nikâhladılar. Dügün-dernek oldu, murad alıp murad verdiler.

(Vilâyetnâme'den)

6) KAYGUSUZ ABDAL VE MISIR PADİŞAHI

«... Çünkü Mısır padişâhi diyârına geldiler, ol vilâyetin keyfiyet-i hâline haber sorup bildiler kim Mısır padişâhının bir gözi a'mâdır. Baba Kaygusuz hemen bir gözine penbe (pamuk) kodı. Yanında olan yoldaşları anı öyle görüp ol kırk kişi dahi her biri öyle kıldılar. Azm idüp Dimyat nâm kasabadan gemilerc binüp Nil deryasında Bulak nâm iskeleye geldiler. Gemilerden taşre çıkdılar. Kaygusuz Baba Sultan bir merkebe süvar olup yanında yoldaşları kırk nefer abdal her biri tennûre puş uryân pâbürehne dayak omuzlarına alup turna katarı düzildiler. Cümlesinin birer gözlerinde penbe yapışılı Mısır şehrine kal'a yolın tutup gittiler. hep görenler taaccüp idtiler.

Meğer kim ol vakit bir Hâcib Mısır'dan çıkup Bulak nâm iskeleye doğru azm idüp gelirken yolda gördi kim bir alay adam turna katarı olmuşlar ve her biri birer dayağı omuzlarına almışlar, cümlesi pâbürehne kal'a-i Mısır'a azm idüp gelirler. Ol Hâcib bunları gördi. Cümlesinin hep birer gözlerine penbe bağlı, taaccüp ve teferrüç eyledi. Ol yolun kenarından bunların cümlesi anın önünden geçdiler. Hiçbirisi anın yüzine bakmadılar ve bir selâm virmediler. Heman her biri kendi âleminden geçüp gittiler. Tâ kim bunların cümlesinden sonra Baba Kaygusuz'ı gördiler, bir merkebe binmiş, ol dahi bir gözine penbe yapıştırmış, geldi. Selâm verdi. Ol

Hâcib aleyke alup eytdi : Lütf u ihsân ile sana bir suâlîm var, bana cevap vir, müşkilim halleyle, gel. Baba Kaygusuz eytdi : Buyur benim oğlum müşkilin suâl eyle, aklımla irerse sana cevap virelim. Ol hâcib eytdi : Ne diyardan gelirsünüz. Baba Kaygusuz eytdi : Teke vilâyetinden, Abdal Mûsâ âsitânesinden. Yine ol hâcib eytdi : Pes ma'lûm kırk nefer kimesne filcümle sana tâbidir, bu yol kenarında durdum, bunların cümlesi hep benim öngimden geçdi. Hiçbirisi selâm virmedi. Sebeup nedir? Baba Kaygusuz eytdi : Bizim mâbeynimizde bir kaide vardır. Âdetimiz budur ki biz selâmı nevbet (nöbet) ile viririz. Anların cümlesi nevbetlerin savdılar. Nevbet bugün benimdir, anunçün saňa selâm virmediler. Biz selâm virdik. Yine ol hâcib eytdi : Bir müşkilim daha kaldı, lütf eyle baňa anuñ dahi ma'nâsın beyan eyle. Kaygusuz Baba eytdi : Nedir müşkilin söyle. Hâcib eytdi : Bu denlû a'mâları cemde cem'yledin. Hep bir gözleri penbe yabıştırmışlar ve hem sen dahi bir gözine penbe koymuşsun, sebeup nedir, bu diyara ne için geldiniz? Kaygusuz Baba sultan eytdi : Bizim bu diyâra gelmekten murâdımız Hac etmek ve Kâ'betullah tarafına gitmek ve bu diyâr-ı Mısır ki Yusuf Peygamber tahtıdır, ziyâret idüp bir miktar teferrüc etmek niyyet eyledik. Gözlerimize anuñ koduk ki zâhir gözimiz yumup bâtın gözimiz açmışızdır. Cümle dünyânın metâından geçüp aşk ve muhabbet ferbetine dost clinden içmişüz. Çünkü ol Hâcib bu haberlerin künhüne irdi. Filhâl gerü dönüp Mısır pâdişâhının huzurına geldi. Pâdişâh anı hizmete göndermiş idi. Ne tiz geldin deyü haber sordı. Ol hâcib eytdi : Sultânım bir kimseye rast geldim. Yanında kırk nefer adam var. Cümle hep birer gözlerine penbe bağlanmışlar. Sual eyledim. Teke sancağın Abdal Musa Sultan dergâhından gelüriz deyü cevap virdiler. Pâdişâh ve vezirler bu haberi işitdiler. Teaccüp itdiler. Birbirlerine bakup eytdiler : Ol kişi ziyade âkıl ve ârifitir yâhud gayetle nâdan ve câhildir. İmtihan etmek gerekdir, bize anın keyfiyyet-i hâli ma'lûm ola. Filvâki ol kişi bir âkıl ve dâna olursa izzet kılalım ve eğer câhil olursa hakkından gelelim. Ve anda hazır olanların her biri dürlü kelâm söylediler. Vezir eytdi : Sultânım biz ol kimesneyi şöyle imtihan ideriz ki aňa bir kimesne gönderirsiniz. Anı bunda dâvet iderler. Gelüp cümle oturduklarında gerek dir ki evvelüha selâm, evsatuhâ kelâm, âlurihâ taâm muktezâsınca, müsâfirlerdir gelüp evvel selâm

virdiklerinde çeşnigirler taâmlar getürsünler, ama kırk dâne kaşık yandursunlar. Her birinin sabları üçer karışdan ziyade ola. Her biri ol kaşıkları yukarı başından tutup tenâvül ideler. Eger anlar ol taâmı yerler ise sükrin dilerse âriflerdir. Anların her biri âkıl ve kâmillerdir. Dahi ma'lûm olur. Eger ol kaşık ile yiyemezler ise şöyle hayran olup birbirlerine bakışıp kalmışlarsa cümlesi câhillerdir, songra nice bilürsen böyle idesin.

Pes ol vezirin bu sözünü ma'kul görüp Mısır pâdişâhı anları dâvet itmek için adamlar gitdiler ve kırk dâne kaşık dahi tedârik itdiler. Filhal hazır oldu. Her bir kaşık sabı endâzeden uzun idi. Ol dâvet itmeye giden kimesneler geldiler. Kaygusuz Baba Sultan'ı buldılar. Selâm virdiler. Sizi pâdişâh da'vet eyledi, buyurun gidelim, didiler. Baba Kaygusuz eytdi : N'ola, da'vete icâbet lâzımdır. Varalım, ol pâdişâhın mübarek cemâlin görelim, hâkîpâyına yüz sürelim. anında olan yoldaşları ile pâdişâhın sarayına vardılar. İleri girdiler. Taht üzerinde oturur sultanı gördiler. Kaddi hamide kılup (boy eğerek) selâm virdiler. Pâdişâh bunları göröcek izzetle aleyke alup hoş geldiniz, safâ geldiniz, kademler getürdünüz deyüp mukabelesinde yer gösterdi. Her biri geçdiler, âdâbile oturdılar. Pâdişâh buyurdu. Çeşnigirler taâm getirdiler. Meydana simat dödşediler. Ol kırk dâne sabı uzun kaşıkları koydular. Meğer kim ol vakit pâdişâhın sarayında ulemâ ve sulehâ ve ibâd ve zühhâd, bunlardan ma'dâ Mısır beglerinden nice begler dahi hazır olmuşlardı. Niceler dahi bu ahvâle vâkıf olup imtihan tarihiyle teferrüc etmek için gelmişlerdi. Pes lâzım oldu ki ol simat üzerine ol ulemâ ve sulehâ varup emir ve gedâ ve fukarâ tenâvül (tenavül) ideler. Ol kaşıkları görüp teaccüp eylediler. Çünkü ellerine aldılar, yukarı başından tutup doldurdular. Ağzlarına iletmeye kast idicek, kulaklarına doğru giderdi. Bir çâre bulup yiyemediler. Ulemâ (âlimler) ve sulehâ (dindar kimseler) ve umerâ (emirler) ol simat (sofra, örtü) üzerinde ka'ı. Baba Kaygusuz yoldaşlarıyla oturdular. Ol kırk kişinin yigirmisi bir tarafa ve yigirmisi bir tarafa karşı karşı birbirlerine mukabil oturdular. Ol kaşıkları ellerine aldılar. Başından tutup doldurdular, Kaygusuz Baba hemen karşısında olan yoldaşına balın dolusu gibi sunuvirdi. Ol dahi elindeki kaşığı Kaygusuz Baba'nın ağzına

virdi. Anı gördiler bâki yoldaşlar dahi öyle itdiler. Bu nev'ile ol taâm cümle yidiler. Padişâh ile vezir bakışıp bunları gördiler. Ve ba'dehu sîmat götürüldi. Şeker-şerbetler içildi. Dahî söz açıldı. Padişâh Kaygusuz Baba'nın keyfiyet-i hâlinde suâl idüp gözlerinize penbe niçün koydınız. Kaygusuz Baba eytdi : Sultanım, bizim âdetimiz oldur ki hangi beldeye vardıkda ol vilâyetin pâdişâhına mutî' oluruz. Ve herhangi d. raht-ı muntehâ sâyesinde karar kıldıksa anğa hayır dua ideriz. Hâlen sizin taht-ı hükûmetinizde gelüp size tâbi oluruz. Sâye-i devletinizde birkaç gün Yusuf Peygamber tahtını ziyâret eylemek murâdımız idi. Siz bu dünyâya bir gözle bakup biz iki gözle bakmak revâ değildir. Biz dahî bir gözle bakavız ki tâbiinden olavuz. Çünkim Mısır padişâhı Kaygusuz Baba'nın bu sözlerin işidüp göngline bu hakikatlu cevâbın eseri tesir etdi. Bu söz gayetle hoş geldi. Eytdi : Şeyh takdir-i Hü-dâ ezel lem-yezel böyle yazmış; her ne ki Hak'dan geldi, hoş geldi. Gözlerinizden penbeyi kaldırın, bu Yusuf Peygamber tahtını iki göz ile ziyâret idin. Andan Sultan Kaygusuz Baba, bir duâ eyleyelim, siz de âmin deyiniz. Ola ki Hak Sübhânehu ve Teâlâ katında duâmız müstecâb ola. Ellerimizi yüzlerimize sürelim, gözlerimizden penbeyi kaldıralım Hak Teâlâ Hazretleri'nin kudretini müşâhede kılalım. Ol saat Kaygusuz Baba Sultan iki ellerin semâya kaldırıp duâ kılup Resûlullah Teâlâ ve Sellem hazretlerine ve evlâdlarına Şefî' götürdi. Hak Teâlâ Hazretine münâcât eyledi. Padişâh dahi vezirile dest-i duâyâ el kaldırıp âmin didiler. Ve bu duâda hâzir olan ulemâ ve sulehâ ve ibâd ve zühhâd ve emîr ü gedâ her kim var ise âmin deyüp Sultan Kaygusuz Baba ol kırk nefer dervîşân ile duâyı tamâm idüp «Sûre-i seb'u'l mesânî ve ümmü'l Kur'ân okuyup veledâllin, âmin deyüp ellerin yüzüne sürdiler. Ol saat Hak Teâlâ'nın avn-i inâyetile ve evliyâın velâyetiyle padişâhın dahi ol a'mâ gözleri açılıp rûşen oldı ve dünyâyı gördi. Göngline ilhâm-ı Rabbânî vârid olup bildi kim Kaygusuz Baba Sultan kerâmet sâhibi ehlullâhdır».

(Kaygusuz Abdal, **Menâkıbnâme**'den)

7) BAYAZİD CÂMİİ

Sultan İkinci Bayazid, bir gün İstanbul'u gezmeye çıkar bakar ki, halk deniz kenarına yayılmış, kimi ağ, kimi oltayla balık avlar. Yanındaki Bostancıbaşı'ya sorar :

— Bunların ellerindeki nedir, deryâya bırakırlar?...

Bostancıbaşı cevap verir :

— Balık ağlarıdır Hünkârm.

— Çok balık çıkar mı?

— Baht işidir, Devletlim.

— Bir de benim bahtıma bırakın, bakalım ne çıkar?

Hemen ağlar gerilir, denize atılır. Bir süre sonra çekerler, bir de ne görsünler? Ağlar arasında nur topu gibi bir deniz kızı var. Denizden çıkarıp, Sultan'ın huzuruna getirirler. Sultan :

— Söyle bakalım bahtım. Sen nesin?

Cevap yok. Sultan emreder :

— Götürün, çarşı pazar gezdirin. Bakın ki ne yapar? Bana haber getirin.

Bugünkü Bayazid Camii'nin bulunduğu yerdeki pazarı gezdirirler. Deniz kızı okka okka soğan satan bir satıcı görür, güler. Sarmısak satan birini görür, güler. Gâibten haber veren falcıyı görür, yine güler. Padişâh'a duyururlar.

— Bahtınız deniz kızı, pazarda üç defa güldü derler. Sultan, kızı tekrar huzuruna getirtir. Neden güldüğünü sorar. Kız, bu sefer konuşmaya başlar :

— Soğancıya güldüm, çünkü insanlara zararlı olan şeyi okkayla satar, sarımsakçıya güldüm, çünkü faydalı nesneyi taneyle satar. Ama falcıya çok güldüm. Zira oturduğu yerin altında üç küp altın gömülüdür, onu bilmez, halkı aldatır, gâibten haber verdiğini söyler.

8) KAN PÜDEY*

(Kara Atlı Han) Kara Attu Kan onun babası
Kara ormanlık dağ, onun kalesi imiş;
Kayalık denizden susuzluğunu giderirmiş.
Kara Atlı Han'ın oğlu yokmuş
Kara Atlı Han atına binip malının (hayvanlarının) yanına
gitmiş

Ağlanmış, ağlamış.
«Oğlum yok, kızım yok,
Sözümü söyleyecek kardeşim yok,
Soyumu devam ettirecek oğlum yok» demiş.
İhtiyar, atla geri dönerken,
Bir küçük kuş bir ağaca konmuş,
İhtiyara demiş ki :
«İhtiyar ağlama!
Buradan geri dönünce,
Bir oğlun olacak!
Göğsü altırdan,
Sırtı gümüşten olacak!» demiş.
Kara Atlı Han geri dönünce,
Bir oğlu olmuş,
Göğsü altından olmuş,
Sırtı gümüşten
Kara Atlı Han'ın çadırına,
Savaşarak (Kara Kula Bahadır) Kara Kula Mattır gelmiş.

Kara Atlı Han
«Ben ihtiyarladım» demiş.
Ağlamış, ağlamış.
Oğlunu omuzuna alıp,
(Kuşun konduğu) kayın ağacının altına gitmiş.
Kayın ağacının dibine oğlunu koymuş.
«Kara Kula Bahadır öldürmeden önce,
Kendi kendine yerde ölsün!» demiş.
Kara Kula Bahadır gelmiş,
Kara Atlı Han'la savaşmış,
Kara Atlı Han'ı öldürmüş,
Kara Atlı Han'ın karısını,
Bir kara ineğe bindirip, kuvvetlice bağlamış.
Bütün malı torbalara doldurmuş,
Ak malı (hayvan) tutup sürmüş,
Kara Kula'nın çadırına sürmüş.
Kara Kula Bahadır sürmüş,
Gökle yerin birleştiği yere gitmiş,
Üç yeleli,
Üç yaşında, beyaz mavi bir kısrak kaçmış,
Kara Kula Bahadır kovalamış,
Kılıçla vurmuş.
Beyaz mavi kısrak, göğe doğru yükselmiş.
Kara Kula Bahadır bunu görmüş,
Kara Kula Bahadır
Yedi kurduna demiş ki :
«Haydi! yakalayın bu kısrak!
Bu mavi kısrak yiyin!» demiş.
Kara Kula Bahadır geri dönmüş.
İhtiyar kadın' adadan kaçmış,
İhtiyar kadın tek başına,
Kara Atlı Han'ın çadırına kaçmış.
Yukarı bakmış,

(1) Kara Atlı Hanın karısı.

(*) W. Radloff'un Altay Türkleri arasında tesbit ettiği bu metin Dr. Sâdeddin Buluç tarafından aslına sâdık kalınarak bugünkü Türkçeye nakledilmiştir.

Aşağı bakmış,

Orada canlı hiçbir şey yokmuş,

Güneşin doğduğu tarafa tırıs gitmiş,

Güneşin battığı tarafa tırıs gitmiş,

Orada canlı bir şey yokmuş.

Öğle sonu tırıs gitmiş,

Bir çocuk ağlayıp duruyormuş.

(Çocuk) Kara Atlı Han'ın oğlu imiş,

Beşikte yatıyormuş.

İhtiyar kadın bu çocuğu almış;

İhtiyar kadın onu alıp geri dönmüş.

Bir adaya yukarı bağırması: «Hey!»,

Bir adaya aşağı bağırması: «Hey!»,

İki yüz tavşan öldürmüş,

İki yüz tavşan öldürmüş,

O çocuğu beslemiş.

Yedi mavi kısrakla mavi inek.

İhtiyar kadının yanına gelmiş,

Yedi kurt gelmiş,

Yedi kurt gelip ulumuş:

«Senin biricik çocuğunu yiyelim mi?»

Senin bir ineğini yiyelim mi?»

Yedi kurt böyle ulumuş.

Yalnız (olan) ihtiyar kadın demiş ki:

«Biricik çocuğumu vermem,

Bir ineğimi yiyin!»

Yedi kurt yine gelmiş,

Yedi kurt yine ulumuş:

«Senin biricik çocuğunu yiyelim mi?»

Senin bir ineğini yiyelim mi?»

Yedi kurt böyle ulumuş.

Yalnız (olan) ihtiyar kadın demiş ki:

«Biricik çocuğumu vermem»

Bir ineğimi yiyin!»

Yedi gün sonra

Yedi kurt yine gelip ulumuş,

Çadırdaki çocuk:

«Ay, ihtiyar! Bu nedir?» demiş.

Annesi ağlamış, demiş ki:

«Yedi kurt gelmiş».

«Ne için gelmiş?» (diye) çocuk sormuş,

«Senin biricik oğlunu yiyelim mi? diyerek

Senin bir ineğini yiyelim mi? diyerek

Gelmişler» demiş ihtiyar kadın.

Çocuk annesine demiş ki:

«Yüksek dağa çık!

Bey uykusu uyu!

Kara dağa çık!

Han uykusu uyu!» demiş.

«Yedi kurda de ki:

Yedi gün sonra gelin!

Biricik çocuğumu veririm, de!» demiş.

Annesi kurtlara demiş ki:

«Yedi gün sonra gelirsiniz,

Biricik çocuğumu veririm».

Bu çocuk,

Demir beşliğini kırmış,

Ayağa kalkmış;

Seksen kulplu

Demir kazanı

Parçalamış, (Ayağının altında) ezmiş,

Seksen ağızlı

(Bir) bakır ok yapmış,

Altı kulplu

Kara demir kazanı

Parçalamış, ezmiş,

Altı ağızlı

Kara pulat (bir) kılıç yapmış,

Yedi kulplu

Kara demir kazanı

Parçalanmış, ezilmiş,

Yedi ağzılı

Kara pulat (bir) mızrak yapmış

Delikanlı dışarı fırlamış,

Altı dağ gezmiş,

Altı dağ keçisinin boynuzunu

Bükerek bir yay yapmış.

Kırışt yokmuş,

«Büyük denizin bağında

(Fil) denilen (bir) hayvan var,

Onun derisinden bir kırış yapıymış»

Demiş delikanlı.

Bir bıçak

Almış.

Delikanlı denize yukarı gitmiş,

Fil (?) denilen hayvan

Bir ormanlık dağa inip,

Bir ormanlık dağa yasalap

Yatıyormuş,

Boyunuzu göğe değiyormuş.

Delikanlı oraya varıp

(Hayvanın) burnuna girmiş,

Fil denilen hayvanın yüreğini kesmiş

Hayvan ölmüş

Delikanlı bakmış

Kendi alnında (bir) kızı ben çıkmış.

Alnındaki kızı beni kesmiş,

Fil denilen hayvanın canı orada imiş,

Fil denilen hayvan ölmüş.

Derisini tamamen soyup almış,

Derisini dilmiş, alıp geri dönmüş.

Bir kırış yapmış,

Sarı, kocaman yanma

Bir kırış yapmış,

Sonra danasını almış,

Bir eyer yapmış.

Danasını terbiye etmiş,

Dana akarmış.

Altın pulat gem yere düşmüş,

Altın pulat gem yere düşmüş,

Geniş kenarlı eğer örtilüsü yere düşmüş.

Altın eğeri

Mavi danaya vurmuş,

Pulat eğeri mavi danaya vurmuş.

Dana tekrar akarmış,

Yere altın bir yay düşmüş.

«(Eğer) iyi bir ölüm istiyorsan,

Kara Kula Bahadır'ın

Çadırına vararak öl!

(Eğer) kötü bir ölüm istiyorsan,

Oraya ulaşmadan yolda öl!»

Bunun üzerine delikanlı danaya binmiş

Keskin bir ıstık çalmış,

Şiddetli haykarmış,

Dokuz karış kar yağmış,

Sıcak karayel esmiş

Delikanlı yedi kurdun izinden gitmiş,

Altı dağ doruğunu aşmış,

Yedinci dağ doruğunun beri yanında

Yedi yurt karın üstünde yatıyormuş.

Delikanlı onların yanına gitmiş.

Delikanlı demiş ki :

«Yiyelim dediğiniz çocuk (işte) burada, yeyin,

Yiyelim dediğiniz öküz (işte) burada, yeyin!»

Delikanlı yedi kurdu

Burnundan delip bağlamış.

Bir sırğa geçirip iyice bağlamış,
Mavi dananın kuyruğuna muhkemce bağlamış,
Danaya binmiş, tırna sürmüş
Tırna giderken dönüp bakmış (ki),
Yedi kurt ölmüş.
Yedi kurdun derisini yüzmüş,
Geri dönüp ihtiyara (annesine) demiş (ki):
«Ey anam!
Yedi kurdun derisinden,
Bana yedi eldiven yap!» demiş,
Sonra (danaya) binip ava gitmiş.
Nehrin hayvanları suya inmiş,
Dağın hayvanları dağa gitmiş;
Hayvanın semizini öldürmüş,
Zayıfını salıvermiş,
Samurun karasını öldürmüş,
Sarsını salıvermiş,
Yere bakınca (görmüş ki),
(Vaktiyle) orada bulunmuş malın (hayvanın),
İzi var, (fakat) mal (orada) yok.
Orada (vaktiyle) oturmuş insanların
Kurulu çadırları duruyor,
Kurulu çadırları duruyor (fakat) kalandar yok.

«Destanda bundan sonra kahraman anası ad koyar. Atı kır at binmeye başlar. Güneşi yakalayın atının kulağına bağlar. Güllünce kayalar yarılır. Babasının intikamını almaya çıkar. Kuşların yardımı ile zehir denizini geçer. Atının göğü sayesinde göklere kadar yükselmiş dağ deler. Düşmanları öldürür. Üst dudağı ile göğü altı dudağı ile yeri yalayarak ruhu gökte bir kırmızı ipleğin ortasında bulundurur. Kara boğayı yere serer. Darda kalıncı atı çekip değiştirir. Sonunda babasını öldüreni yok eder. Eyine döner. Evlenmek istenir. Alacığ kız göğün kızıdır. Atı ile göğe çıkar. Gökten Erlik'in hüküme sürdüğü yeraltı âlemine yuvarlanır. Bu âlemde atı onu tekrar gökyüzüne çıkarır. Tanrı Kan'ın kızını almaya muvaffak olur. Büyük bir düğün yapar. Evlendikten sonra dokuz yıl uyur. Av ve mâcerâ peşinde karısı ile uzun yıllar başbaşa yaşar.

(Türk Amacından)

Karay Menkabesi

9) BÜYÜLÜ SANDIK

Bir zamanlar şöyle denildiğini duydum: «Eğer çok paran varsa, yitmeyen ve eskimeyen eşya ve şüs malzemesi al kendine...» Kolay para kazananlar böyle yaptılar. Sonra kendi zenginliklerinden korkarak, bunları insanlardan sakladılar. İşte bu saklı eşyalara «hazine» dediler. Böylesi hazine üstüne bir rivayet de Litvanya Karay'ları arasında dolaşıp durur.

Dediklerine göre Galve Gölü'nde (Karayça Ullu Göl) beş-yüzyıl aşkın bir demir sandık yatmaktaymış. Söylenilere bakılırsa, bu sandıkta değerli taşlar bulunmaktaymış. Altın, gümüş, pirinç, kama bir sürü maden para, kehribar maddeler, yüzükler, kolyeler, bilezikler ve daha bir çok değerli şeyler...

Bura insanları önce ışıklı gecede demir sandığın su üstüne çıktığını safaktan öny de gölün dalgalarıyla yeniden dibe çöktüğünü anlatıyorlar. Bir çok balıkçı, işçi ve diğer yoksulların yanında zenginleşmeyi hayal edenler bu sandığın peşinde koşarlarmış. Sandık dibe batma zamanı gelince tüm ağırları ve ipleri parçalar, tüm olmaları kırarak döne döne dibe yolarırmış. Suyun yüzeyini sayısız su kabcarcıkları kaplamaktaymış. Kaynayan suların çıkardığı dalgalar sandığın göl dibindeki yumuşak kumlara oturduğunu gösterirlermiş.

Yorgun işçiler ağır bir geceden sonra, bu sandığın demir zincirlerle suyun altındaki büyük bir kayaya çakıldığını; Litvanya Devletinin eski mühüriyle damgalı bulunduğunu; sandığın kı metli râhipler tarafından büyüldüğünü, onu gece gündüz çok güzel perilerin beklediğini aplatmaktadırlar. Bu golde bir şey olmasa da yukarıdaki efsane Troki'de hâlâ canlılığını korumakta, ağızdan ağıza dolaşarak eski tarihleri hatırlatmaktadır.

Bâzıları bu hikâyeyi duyunca gülerler, bazıları eski grandükün şatosu kenarında balık avlayarak, kayıklarıyla yüzerken suya korkuyla bakarlar. Ama birçokları büyülu sandığın ay ışıklı bir gecede suyun yüzüne çıkmasını, kapagını açmasını zengin grandük hazinesinin tümnünü kendilerine vermesini beklerler.

(W. Zajackowski, Karaylar ve Onların Folkloru)

10) İBRAHİM HAKKI

İbrahim Hakkı'nın müridlerinden birisi gelir, «Beni de kırklara kat» der. Kırklardan birisi ölünce İbrahim Hakkı müride, «Hazırlan» der. Mürid evinde bekler. Vakit peyce ilerleyince mürid uyur. İbrahim Hakkı gelir bakar ki mürid uyuyor. Onlar uyuyanı uyandırmaz, uyumayanı mahrum etmezlermiş. İbrahim oradan Hasankale'ye gelir. Orada da uyanık kimse bulamaz. Sonra Erzurum'a gelir, sadece demirciler çarşısında bir demirci uyanıkmış. Ermeni olan bu demircinin ismi Miço'ymuş. İbrahim Hakkı ona, «Sen neye uyanıksın?» diye sorar. Miço der ki, «Bu sıralarda okuyanları çok seviyorum. Onun için evvelâ bunları dinliyorum, sonra da gidip yatırıyorum. Hem böylece daha çok kazanıyorum» der. İbrahim Hakkı orada ona abdest aldırır. Uyuyan mürid der ki «Beni neye kırklarının arasına almadın?» İbrahim Hakkı, «Sen uyuyordun ben de Demirci Miço'yu aldım».

11) BALIKLI GÖL

Erzurum'a bağlı Ilıca bucağına 8 km. mesafede bir köy vardır. Bugün düzgün yollarla il ve bucak merkezlerine bağlı olan köyün güneyinde bulunan küçük bir göl, çevre sakinlerinin etrafında dinlendiği bir mesire yeridir. Bu gölün teşekkülü şu efsâneye bağlanır : Gölün olduğu yer vaktiyle mezarlık ile köy arasında genç bir karı kocanın huzur içinde yaşadığı bir ev bir hayvan damı ve merekten meydana gelen küçük bir yuvanın kurulduğu düzlükmüş. Bir gün gelin, kocası işde iken kapının önüne çıkar, efendisinin gelip gelmediğine bakmak ister. O, kapının önünde dururken oradan geçmekte olan bir Ermeni delikanlısı gelinin güzelliğine hayran kalır. İçinden gelini öpmeyi geçirir, der ki : «Gelin kardeş Allah'ını seversen getir yüzünü bir öpeyim». Gelin de delikanlı Allah'ın adını andı diye yüzünün öpülmesine müsaade eder. Kocası gelince olanları ona anlatır : «Allah'ın adını andı ben de öpmesine müsaade ettim». «Ya sen Allah'ı o kadar çok seviyorsun öyle mi?» Kocası dışarıya çıkar, kapının önünde büyük bir ateş yakar. Biraz sonra karısını yanına çağırır. Ona der ki : «Karı Allah'ını seversen kendini şu ateşe at». Gelin gözünü kırpmadan kendisini ateşe atar. O daha kendisini ateşe atar atmaz orası bir göl olur, gelin de bir balık.

Köylülerin anlattığına göre bu balıklar mukaddesmiş, avlanıp yenilmezmiş. Köyün Rus işgali esnasında, komutan bu balıklardan askerlerine yedi ir. Fakat bütün asker bir-iki gün içinde telef olup gider.

Bir söylentiye göre de, bu balıkların bir kısmı yeşil sarıklı birer asker olup harbe gitmişler. Orada yaralanıp gelenlerin, bu gün göldeki yaralı balıklar olduğu hususunda halk arasında yaygın bir kanaat vardır.

12) TORTUM GÖLÜ

Erzurum'un Tortum ilçesinin Uzundere (Azort) bucağına bağlı Uludağ (Hars) köyünde bir çoban sürüsünü otlatırken kulağına bir ses gelir : «Geliireeem». Çoban, sağna soluna bakar hiç kimseyi göremez. Kendi kendine vehmettiğini zanneder. Sürüsünü akşama kadar otlatır. Akşam olunca da âdeti üzere köye döner. Çoban ertesi gün, yine aynı yerde o sesi bir defa daha işitir : «Geliireeem». Yine etrafına bakınır, fakat hiç kimseler yoktur. Bu hâdise üçüncü gün de aynen cereyan edince çoban, köyündeki ihtiyarlara durumu anlatır. İçlerinden gün görmüş biri çobana şöyle der : «Evlât yarın da aynı sesi işitirsen» cevap olarak «gel bakalım ne yapacaksın» de, «bakalım ne olacak». Dördüncü gün çoban, ihtiyarın dediği gibi sesi işitir işitmez bağırmaya başlar : «Gel bakalım ne yapacaksın?» Çoban bu sözleri söyler söylemez etklerinde sürüsünü otlattığı dağın yarısı kopar ve aşağıdan akmakta olan Tortum çayının önünü kapatır. Böylece bir tarafta göl meydana gelir, bir tarafta da bu kayalardan sular taşarak Tortum şelâlesini meydana getirir.

13) GELİN TAŞI

Seferberlik yıllarında Rus orduları ilerleyerek Hasankale'nin doğusundaki Taşlı Güney köyüne saldırıya geçerler. Köyü ve etrafındaki dağları düşman sarar. O sıralarda Taşlı Güney köyüne dağ yoluyla Ardıçlı köyünden eski faytonla gelin getiriliyormuş. Gelin arabası Taşlı Güney köyüne yaklaşırken top ve silâh seslerini duyan gelin düşman eline geçmekten

korkarak o anda, «Allahım bizi düşman eline düşmekten ise taş kes» diye Allah'a yalvarır.

Cenab-ı Allah gelinin duasını kabul eder. Gelin at arabasıyla taş kesilir. Şimdi o taş Gelin Taşı derler. Bu taş Taşlı Güney köyünün dağındadır. O t şa bakılınca bir faytona benzer ve faytona koşulu çift at ve duvaklar içinde gelin taşlaşmış hâliyle görülür.

(Dr. Bilge Seyidoğlu, Doçentlik Tezi'nden)

14) AL - KARI

Kars'ın Tuzluca ilçesine bağlı Pirli ve civarındaki köylerde mevcut inanışı Selâhattin Kal şöyle anlattı :

— Beyim «al» var olan bir şeydir. İsteddiği zaman insanlara görünür. «Al» dişidir. Erkeği de vardır. Erkeğine «kaus» derler. Kaus insan uyurken, elinin ayasını insanın ağzına atar. Fakat elinin ayası delik olduğu için insanın teneffüsüne engel olamaz. Bu olaya «ağırlık çöktü» de denir.

«Al» çocuklara, kadın kıyafetinde anası, teyzesi veya yakın akrabası olarak görünür. Çocukları alıp ıssız bir yere götürür ya da bir kayadan atıp öldürür veya bırakıp gider. Fakat bunu «Gâvur Al» yapar. «Al» kimi vakit insanlara, sıkıntıya düşünce yardımcı olur. «Müslüman al» yakalanabilir. «Al» âkılbalığ olmuş bir kimseye görünür görünmez elbisesine, çelikten yapılmış bir iğne veya başka bir şey geçirilirse tutulmuş, elde edilmiş olur. «Al» elde etmek dünyanın en büyük servetini elde etmek demektir. Çünkü «Al»ın görünüp girdiği bu yer, bereketin kaynağı sayılır. «Al»ın kaldığı evde, elini sürdüğü değdiği her şey tükenmez olur. Eşya veya yiyeceğin tükenmesi için «Al»ın hürriyetine kavuşması lazımdır. Bunun için de üzerinden çelik eşyanın alınması icap eder. «Al» bu eşyayı kendiliğinden, üzerinden atamaz.

«Al»ın en korktuğu üç şey şunlardır. 1. Alı (erkek), çelik ve mavi boncuk.

«Al»ın en büyük tesiri lohusa kadınlarda görülür. Kadın doğurunca «Gâvur Al» orada herhemen hazırdir. Beyim, bizim

pirli kadınlarının en büyük korkusu, doğum zamanında «Al»ı hayal etmektir. Bizim orada «Al»a «al karı» denir. Mesela şöyle sözler duymuşumdur. Bu sefer de «al karı»yı atlatsam, kurtuldum, demektir. Doğum yaparken ölen kadınlardan çoğunu «Al»ın öldürdüğü sanılır. Al, lohusa kadınlara şöyle öldürür. «Al», insan, ciğerlerini yemeği sever; bunun için bir kadın beller, onun doğum yapacağı gün hazırlanır; bir kıl şeklini alır. Doğumdan sonra kadına yedirilen yemeğin içine girer, böylece kadının içine dalar, ciğerlerini çıkarıp götürür, kadın da ölmüş olur.

Kadının ölmemesi için türlü yollara başvurulur. Bir çoklarına şahit oldum.

Beyim, şimdi sana «Al»ın nasıl kovulduğunu anlatayım kısaca. «Al»ın ilk tesiri görülünce üstüne çelik eşya getirilir. Devam ederse sıra ile şöyle yaparlar: Kadının bulunduğu yere bir at getirilir. At (erkek)'a arpa verilir. Atın arpa yiyeceğini hırıldatması «Al»ı ürkütür. Atın dışarıdaki gemini içeriye getirince Al korkutulur. Bir de yaşlı kadınlar «Al»ın dinden anılmaması gibi yudurma kelimeler kullanırlar. Ahçin (Ermenice kadın demektir) gibi sonra «Al»ın boş gitmemesi için kara bir tavuğu kesip bacaya atarlar. Çünkü «Al» boş dönersen intikam alır diye korkulur. Bu tedbirler kısa zaman içinde olmalıdır.

«Al», hayvanlara da tesir eder. Mesela kısıraklara biner, onları koşturur, hayvanlar zavı düşer. Kendi saçı gibi kısırakların saçlarını da karma karışık eder. Sonra örer. Bunu önlemek için atın saçına mavi boncuk veya çelik halkalar asarlar.

Beyim, bir şey unuttum, söyleyeyim. «Al» yakalamak için bir usul de şudur: Kısırağın sırtına ince bir zift tabakası sürülür. «Al»ı kısırağa binince zift tabakasına yapışır. Bunu bekleyen kimseler «Al»ın üzerine çelik bir şey geçirip yakalarlar.

«Al» hakkında duyduğuklarımız bunlardır. Bu inançlar artık yayıflamaya başlamıştır.

(Şükrü Elçin, Türk Folklor Araştırmaları, sayı 193, Ağustos 1965).

15) KARACA KILAVUZ

Karaca Kılavuz köyünü Bulgaristan'dan gelen 82 muhâcir kurmuştu. On âileden ibaret bu kafilâye yerleşecek bir yer arar. Bu sırada önlerine bir karaca çıkar, onlara öncülük eder, sonra kaybolur. O sırada göçmenler terk edilmiş bir çiftlik binası yanında konaklarlar ve orasını yurt edinmeye karar verirler. Bulundukları yere isim verirken, «bize karaca kılavuzluk etti, onun yardımı ile burasını bulduk. Bundan böyle adı Karaca Kılavuz olsun derler».

(Tekirdağ)

16) YARALI TOP

Balkan Harbi ve Büyük Harb, Anadolu folkloruna birçok yeni mevzular vermiş, yâhut da birçok eski mevzular bu harplerin büyük târihi ve sosyal hâdiseleri arasında yeniden yoğurulmuş, yeni şekiller almıştır.

Kars'ta bana bir çok halk edebiyatı malzemesi veren Poshof'lu Aşık Müdâmi'nin anlattığı «Yaralı Top» efsânesi, her halde Balkan Harbini görmüş askerlerin muhayyilelerinde doğmuş bu çeşitten folklor mahsullerine güzel bir örnek olabilir. Efsaneyi anlatayım :

Balkan Harbi sırasında Erzurum'daki tabyalardan birinden bir nöbetçi, üç ağır topun başında gece nöbetini beklemektedir. Birdenbire adamcağızı gaflet basar; uyuyakalır. Biraz sonra uyandığı zaman görür ki toplardan biri ortadan kaybolmuş. Ne yapacağım diye çırpınır dururken, nöbetçi onbaşı nöbeti değiştirmeye gelir. Nefer onbaşısı uzaktan karşılayarak, bu gece uykusu kaçtığını, sabaha kadar gönüllü nöbet beklemeye râzı olduğunu söyler, onbaşısıyla nöbeti teslim alacak neferi savar; bu suretle tehlikeli ânı uzaklaştırmış olur. Fakat mesele böylece bitmiş değildir. Zavallı nefer ertesi sabah ne yapacak, kaybolmuş topun hesabını nasıl verecek? O sırada, yine gaflet basar; uzun bir uykuya dalar. Uykudayken nöbet yerlerini kontrole çıkmış olan binbaşı, nöbetçinin bulunduğu yere gelir, topun birinin eksik olduğunu görür; nöbetçi de uyumaktadır; lâzım gelen cezâyı ve dersi vermek için nöbetçiye doğru yürümek isterse de dizleri kesilir, bir adım atamaz; seslenmek için sesi çıkmaz. Binbaşı bu işe şaşar; neferi ertesi gün sorguya çekmeye karar vererek çekilir, gider. Bir müddet sonra nöbetçi «vâkiasında» üç topun konuşma-

sını dinler. Kaybolan top gittiği yerden dönmüştür; arkadaşları «Karaoğlan»a (ona bu adı veriyorlar) nereye gittiğini, ne yaptığını sorarlar; «Karaoğlan», Balkan Harbi'nde sıkışan askerlerimize nasıl yardım ettiğini, düşmanın on iki topunu nasıl tahrir ettiğini anlatır. Arkadaşları bu sefer derler ki : «Ya nöbetçiye nasıl cezâdan kurtaracaksın? Yarn binbaşı ona neden uyuyup kaldığını ve toplardan birinin ne olduğunu soracak». Karaoğlan : «Beni yerinde bulduktan sonra nöbetçiye cezalandırmaz» diye teselli verir. Bu sefer arkadaşları : «Ya avurdundaki yara? Binbaşı seni böyle yaralanmış görünce bunun hesabını elbette nöbetçiden soracak» derler. Karaoğlan bunun da çâresini bulur : «Binbaşı bizi teftişe geldiği zaman avurdumu şişiriverir, yaramı gizlerim» der. Topların bu garip konuşmaları bitince nöbetçi de gözlerini açar ve sevinçle görür ki biraz evvel sır olmuş top şimdi yerindedir.

Ertesi gün hâdiseler, topaların konuşmalarında anlatıldığı şekilde geçer. Karaoğlan'ın hiylesi yardımıyla nöbetçi cezâdan kurtulur; lâkin binbaşı bu işin sırrını anlamak ister. Her kerâmetin haber verilmesinde olduğu gibi, bunda da bir ölümün muhakkak olacağını bilen nefer «vâkıa»sını anlatmak istemezse de binbaşının ısrârına dayanamaz; o gece başından geçenleri anlatır. Binbaşı meseleyi daha büyük kumandanlara bildirir, vak'a padişâh kadar yazılır; nefer fermanla binbaşılığa terfi ettirilir ve derhal terhis edilir, ama köyüne varamadan —şâhit olduğu kerâmeti başkalarına anlattığı için— ölür.

Aşık Müdâmi'den bu efsaneyi ufak halk hikâyeleri tipinde bir hikâye haline koymasını istedim. Mesele, uygun yerlere, hikâyenin kahramanları dilinden türküler yazıp sıralamaktan ibaret kahtıyordu. Kerem'in karşısında dağlar, dereleler, kuru kafalar, ceylanlar dile gelmiş, türküler söylemiş değil miydi? Aşık Müdâmi'de, zâtı efsânenin konuşturduğu «Karaoğlan»a, menkabenin diğer insan ve top kahramanlarıyla karşılıklı türküler söyledi. Bu türkülerî aşağıya yazıyorum. Yalnız şunu söyleyeyim ki Aşık Müdâmi bu mevzuu istediği kadar iyi işleyemediği kanaâtindedir. Top efsânesini süslemek için düzüp koştuğu türküler, mevzuâ lânk güzel-likte bulmadığını itiraf ediyor ve özür diliyor. Bizim için bu türküler, bu halleriyle de bir halk efsânesinin, bir halk şâirine ilham vermiş olması bakımından değerlidir.

Müdamî çok şükür dînlîmîz İslâm
Gün gibi münevver şarktan garba tam
Adamsız düşmandan alır İntikâm
Harb eder tüfekte topumuz bîz m

Nöbetçi gece rüyasında toprak konuşmalarını dinliyor:

1. Top

Düşman nazlı yurda eyledi hücum
Kalkın üç kardeşler harbe gidelim
Şeytan leşlerini eyleyip rücum
Yağdurup ateşler harbe gidelim

2. Top

Üç kardeşiz üçümüz de üç koldan
Düşmana mukabil varnahıyız bîz
Sağ cenahtan sol cenahtan ortadan
Düşmanın bağını yarmahıyız bîz

3. Top

Çünkü emir kıldı gazâyı Çalab
Din yolunda kana kana cenk edem
Şeyâtîn çerisin eyleyem harap
Gen dünyayı başlarına tenk edem

1. Top

Düşman zulmü hadden taşkın eyledi
Gafil iken nâsı şaşkın eyledi
Uykuda İslâmî baskan eyledi
Taaruza başlar harbe gidelim

(1) İkinci bir rivayete göre nöbetçi uykuya daldığında toprak aralarında Balkanlarda İslâm Ordusu'na yardıma gitmek düşüncesi üzerinde konuştuklarını iletir. Bu rüya ile uyandığı zaman topraklardan birinin ortadan kaybolduğunu görür. Yukarıdaki türkide rivayet esası tutulmuştur.

BASLANGIÇ DESTANI

(Âşıkın Dillinden)

Orta Asya'dan taşıp gelmişiz
Bu yurt anasından tapumuz bizim
Çoğaldıkça garbı, şarkı almışız
Derbent'te var Demirkapı'mız bizim

Biz örneği aldık Ceyhun'dan, Nil'den
Sözüm hakikattır, derün-i dilden
Suriye'den Irak'tan hattâ Babil'den
Kürre-i arz kutru çapımız bizim
Bizden şamar yedi Urum Ermeni
Beylik için ister iken farmanı
Bunu tasdik bil ki gider harmanı
Düşmana mal olsa çöpümüz bizim

Çakal nedir kapa arslandan hisse
Bu bir darbimesel hissedene kışsa
Düşman tarafından engin yel esse
Eser çıkar borâ tipimiz bizim
Kâfir düşman bizden çek elini çek
Kurur vallah Türk'e zanan bilek
Yaşamak hakkıdır Türk'ün haşredek
Harbe müheyyâyız hepimiz bizim

Koç yigitler din yolunda ar etmez
Düşman yordunda پایدار etmez
Et sınırsın ama gülle kâr etmez
Kati pulattandır yaptımız bizim

2. Top

Mümin kula her dem penah Tanrısı
Şehitlere hazır cennet hurisi
Geldi Gayb ilinden yardım çerisi
Şeyâtın leşkerin kırmahıyız biz

3. Top

Mermi gelsin yolsun düşman kemîği
Derelere dolsun düşman kemîği
Taş yığını olsun düşman kemîği
Yeryüzünü kandan lâle renk edem

1. Top

Kâfir düşman gözü nazlı vatanda
Kara taşlar lâ'le boyansın kandan
Hüdâ'nın fermanı emri bu anda
Hem Ebâbil kuşlar harbe gidelim

2. Top

Çünkü emir kıldı Subhan evvelâ
Hâk olsun düşmanlar yeksan evvelâ
Eyyâm-ı gazâdan bir an evvelâ
Gülleyle düşmana vurmahıyız biz
Kâfirin kaydını görmeliyiz biz

3. Top

Düşman öyle bilsin kıyâmet gelir
İnsi cini cemî' mahlûkat gelir
Sonra nöbetçiye nedâmet gelir
Sizler hoşça kalın harbe ben gidem
Kâfirlere gen cihanı tenk edem

Binbaşı nöbetçiyi sorguya çekiyor²:

- (2) Müdâmi'nin bu türküsüne esas olan üçüncü rivayete göre «Top» kaybolduğu gece dönmemiştir. Ertesi sabah binbaşı nöbetçiden kaybolan topun hesabını sormuş. Neferin yalvarmalarına dayanmamış; hem de bu işin sırrı belki anlaşılır düşüncesiyle nefere topu bulması için bir gece daha mühlet vermiş. İkinci gece top dönmüş, nöbetçi hemen binbaşısı çağırıp suçsuzluğunu ve bu topun kerametini göstermiş.

Binbaşı

Çıktım nöbet yerin kontroldayken
Ell'iki numara top nere gitti
Birer birer saydım göz önünde yok
Nere gitti söyle top nerede idi

Nöbetçi

Devriye beklerken nöbet yerinde
Bir gaille geldi gayet derinden
Ben de şaşıtm kaldım Hakk'ın sırtından
Uyandık ki Beyim top meydanda yok

Binbaşı

Yatmıştın gaflete tam bir hayalin
Beyân eyle yavrum ne idi halin
Üç kere seslendim tutmadı dilim
Söyle görem yavrum top nerde idi

Nöbetçi

Fırladı tepemin çıktı dumanı
Açmadım kimseye bu hal yamanı
Bu gece sağlıktan kestim gümanı
Sızladı yüreğim top meydanda yok

Binbaşı

Ben de ta'cüp ettim böyle bir hâle
İslâm'ın penâhı Hazret-i Mevlâ
Kuş değildi uça bir yerde kala
Açık söyle yavrum top nerde idi

Nöbetçi

Uçtu benziinden kan rengi kül oldum
Atlas kemha iken eski çul oldum
Sığındım Hüda'ya tevekkül oldum
Kabul et dileğim top meydanda yok

Yaralı top gazâdan döndükten sonra arkadaşlarıyla konuşuyordu.

1. Top

O nice hal idi geldi serine
Acımadın mı nöbet neferine
Ay da geldi gün ortanın yerine
Söyle Karaoğlu sen nerde idin

Yaralı Top

Taraf-ı Yezdân'dan sadâ ki geldi
Baştan başa âzam ürperdi kaldı
Balkan'ın harbinde İslâm bunaldı
İşte o dâvaya vardım da geldim

1. Top

Nöbet vakti geçti yazık değil mi
Gariplerin bağı ezik değil mi
Yaralanmış ağzın bozuk değil mi
Söyle Karaoğlu sen nerde idin

Yaralı Top

Kara olmamızın aslıdır türap
Çünkü yardım etti Feyyâz-ı Çalap
On iki topların eyledim harap
Balkan'a velvele saldım da geldim

1. Top

Kerâmetle hem yokluğun görülmüş
Kayd-ı künyen defterlerden dürülmüş
Sorarlar ki niçin ağzı kırılmış
Söyle Karaoğlu sen nerde idin

Yaralı Top

Yüce dağ başında dâva görüldü
Mermi değdi hem dudağım kırıldı
Yaradan'dan bana ruhsat verildi
Varıp o dâvayı gördüm de geldim

1. Top

Şu yazık hâline acıdım vallah,
Bize yardım etsin Cenâb-ı Allah
Anladım ki yaran iyidir inşallah
Söyle Karaoğlu sen nerde idin

Yaralı Top :

Adullar içine zelzele düşer
Ehl-i imân tâ haşrolunca yaşar
Dışarı üflerim dudağım şişer
Bunu da muvâfık gördüm de geldim

(Pertev Naili Boratav, Ülkü Dergisi'nden)

SANAT ÇALIŞMALARI

1) RUMELİHISARI'NDA BİR SIĞIR DERİSİ TOPRAK

Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'un zaptını kafasına koymuştu bir kere. Uzun uzun düşündü, planlar kurdu, devlet büyükleriyle konuştu, hazırlıklara başladı. İlk önce, Boğaz'ın en dar yeri olan Anadolu Hisarı'nın karşısına, ikinci bir hisar yaptırmaya karar verdi. Bununla, hem bir taraftan öte tarafa geçişler emniyete alınacak, hem de Karadeniz'den Bizans'a gelecek yardımlar önlenecekti. Hisar'ın yeri gizlice tesbit edildi. Lâkin burası Fâtih'in elinde değildi, bir çare bulmak, buradan biraz arâzi kazanmak lâzımdı. Fâtih, Bizans imparatoruyla da dostluğunu bozmak istemediğinden, Rumelihisarı'nın bulunduğu arâziyi, nihayet istedi. İmparator şaşırdı. Ne cevap vereceğini bilemiyordu. Burasının Galata Cenevizlilerine ait olduğunu, hisar inşa edilirse, Cenevizlilerle arasındaki dostluğun bozulacağını söyledi. Fâtih'in verdiği cevap dikkate değer :

— Biz imparatora hürmet olsun diye böyle hareket ettik. Mademki bu topraklar Cenevizlilerindir. Öyle ise onlara saygı göstermek bizce lüzumlu değildir.

Böylece, Rumelihisarı'nın inşasına başladı.

Şimdi efsâneyi dinleyelim :

Fâtih, Rumelihisarı'nın yerini tesbit ettikten sonra, Bizans İmparatoru Konstantin'e elçiler gönderdi, buraya bir av köşkü yapmak için toprak istedi. İmparator, düşündü taşındı, bu isteği de büsbütün reddetmek işine gelmedi, inşâata engel olmak için güyâ akıllıca şu cevabı verdi :

— Sultan, bir sığır derisi kadar toprağa râzu olursa makbulündür, ama bir sığır derisinden fazla yere iznim yoktur. Sonra sulha aykırı olur.

Bu cevap, Fâtih Sultan Mehmed'e ulaştırıldığı zaman, genç hükümdar önce kızdı, sonra da dudaklarında zekice bir gülüş dolaşmaya başladı. İnce ve kıvrak zekâsı bir anda parladı, gelen elçilere :

— Kayzerin bu kararlarından çok memnun oldum. Selâm söyleyiniz. Bir sığır derisi büyüklüğünde toprak kabulündür, dedi. Sonra, adamlarına semizce bir öküz boğazlamalarını, derisini yüzmelerini, bu deriden gayet ince bir sırım çıkarmalarını emretti, bir taraftan da mimarlarını toplayarak hisarın plânını hazırlattı.

Kısa zamanda sığır derisinden soyulan sırım, Rumelihisarı'nın bulunduğu geniş sahayı çevirdi, hisarın hududu tesbit edilmişti. İnşâata başlanıyordu. Bunu haber alan Bizans imparatoru, elçilerini göndererek Fâtih'e :

— Biz kendilerine bir sığır derisi kadar toprağı mîsâade etmiştik. Şimdi görüyoruz ki sulha aykırı hareket ediliyor, habercini gönderdi. Fâtih, elçilere sığır derisinden kestigi sırımı göstererek :

— İşte bir av köşkümüzü bir sığır derisi cirminde bina ediyoruz, ziyade varsa yıkılım demişti.

Elçiler de, Konstantin de çâresiz sustular.

Bir müddet sonra, Rumelihisarı'nın yüksek burçlarından dalgalanan hilâl, karşısındaki Yıldırım'ın yaptırdığı Anadoluhisarı'nda nöbet tutan serdengeçtileri selâmlıyor, İstanbul korkulu rüyalar görüyordu.

(Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri'nden)

2) ANKARA'DA HACETTEPE

Yaşlı Ankarahlara sorarsanız «Ankara» adının Farsça «üzüm» anlamına gelen «engür»den geldiğini, Ankara'da çok üzüm yetiştiği için buraya «Engüri» dendiğini, bu adın zamanla «Ankara» olduğunu söylerler. Tarihçilere gelince, onlar bu adın, Hititler devrinde «Ankuva», klâsik devirlerde de «Ancyre» veya Lâtince gemi çıpası demek olan «Ancora»dan geldiğini, bu şehrin, milâttan önce 1200 yıllarında Frigya kralı Midas tarafından kurulduğunu söylerler.

Mitolojideki Kral Midas efsanesi bugün Ankara'da, diğer bir şekli ile söylenir. Efsaneye göre, Kral Midas, şarap ilâhı Baküs'e, yahut Diyonizos'a bir iyilikte bulunur. Bundan çok memnun olan Baküs, Kral Midas'a kendisinden bir şey dilemesini söyler. Dünya malına tamahı olan ve altını çok seven Midas, fırsatı kaçırmaz : «Dokunduğum her şeyin altın olmasını isterim» der. Baküs, onun tamahına gülerek : «Peki» der. Artık, Kral Midas, neye elini sürerse, altın olur. Yerden bir taş alır, altın olur. Ekin başaklarını koparır, altın taneler avucuna dökülür. Sevinerek sarayına koşar, kapıya dokunur, tokmak altın kesilir. Uşaklarına güzel bir yemek yapmalarını emreder. Sofra kızartmalarla donanır. Midas, büyük bir iştiha ile yemeklere el atar. Hepsini altın kesilir. Altın lokmalar, bir türlü boğazından geçmez... Su içmek ister, o da altın olur. İşte o zaman hatâsını anlar. Dileğinden pişman olur. Baküs'e yalvarır : «Kusurumu bağışla, beni bu altın felâketinden kurtar» der. Baküs haris kralın hâline acır. Gediz nehrinde yıkanmasını söyler. Midas, nehirde yıkanır ve başına gelen musibetten kurtulur.

Aradan yıllar, yüzyıllar geçmiş, Ankara Türkler'in eline geçmiş, İslâmlaşmış... Devirler, insanlar değişmiş ama, efsane yaşamış. Fakat başka bir kılık, yarı bir inanç içinde bir «Hacettepe» efsanesi...

Hacettepe, Ankara'nın ortasında, yüksekçe bir tepedir. Bir zamanlar, sevgililerin buluştukları, kavuşmaları, evlenmeleri için el açıp duâ ettikleri, hâcette bulundukları bir yerdir.

Ankara'lı ninelerin anlattığı efsane şöyle :

Bir zamanlar Ankara'nın çok tamahkâr, gözünü dünya malı bürümüş bir sultanı varmış. Her sabah bu tepeye çıkar, Tanrı'ya el açar, hâcetini söyler : «Neyi tutsam altın olsun» diye yalvarırmış... Bir sabah, tepede Hızır'ı karşısında buluvermiş. Hızır : «Peki», demiş. «Git sarayına, neye dokunursan altın olacak...» Sultan, sevinerek gitmiş. Neye elini sürerse altın olmuş. Yemeğe dokunmuş, altın olmuş. Başlamış ağlamaya... Derken, Hızır yine görünmüş : «Neye ağlıyorsun?» demiş. Sultan : «Neye dokunsam altın oluyor. Açlıktan öleceğim... Beni kurtar» diye yalvarmış. Hızır : «Bu, sana bir ders olsun. Git, hâcette bulundüğün tepede yıkan, abdest al, iki rekât namaz kıl, eski haline dönersin...» der. Bunu yapar ve altın belâsından kurtulur.

Tepeye de «Hacet Tepesi» derler.

(Mehmed Önder, Anadolu Efsaneleri'nden)

II. MASAL

Anonim Halk Edebiyatı mahsullerinin en yaygın olanlarından biri de masaldır. Bu mahsullere ad olarak verdiğimiz kelime Habeşçe «mesl», Ârâmice «maslâ» ve İbrânicedeki «mâsâl»dan, Araplara «mesel, mâsal» şekli ile mukayese ve karşılaştırma mânâsıyla geçtikten sonra Türkçeye mal olmuştur.

Bir çok yazarlar tarafından «hikâye, efsâne, menkabe, kısa, fabl, atalar sözü, tekerleme vb.» karşılığında kullanılmış, düşünülmüş ve tesbit edilmiş olan masal bâzı Türk boylarındaki lehçe ve ağızlarda ayrı ayrı isimler almaktadır. Çuvaş Türklerinin «hallap», Kazakların, Kırgızların, Kazanlıların «ertek, ertegi», Teleutların «çorçek» ve Doğu Türkistan Türklerinin aynı kökten «çocek» deyimini kullandıklarını biliyoruz.

Bu güne kadar bibliyografyada adı geçen yazarların birerikişer yönü ile yaklaşıp hususiyetlerine ışıktuttukları masalları hâkim vasıflarına göre «bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hâdiselerin mâcerâsı, hikâyesi» olarak târif edebiliriz. Sözlü edebiyat ananesinin mahsulü bu hikâyelerin bilinmeyen zamanı «vaktiyle» ye karşılık bir «evvel zaman»dır. Türk masalcısının gramer kategorilerinden «miş geçmiş» veya «geniş zaman» ile hikâye-roman üslûbu yarattığı bu zaman, varlığı ile yokluğu tereddüde düşüren «bir varmış, bir yokmuş», «bir oduncu ile üç kızı var» tekerlemelerinde kendini gösteren bir geçmiş zamandır. Bu zaman, insanoğlunu hayatın hülyalı ve mes'uliyetsiz bahçesine götüren bir zamandır. Bu zaman Heraklit'in akan nehre benzettiği ve ikinci defa suyunda yıkanamayacağımız varlığın bedbin görünüşünden uzak, her ân içinde yaşanılması mümkün bir zamandır.

Bundan ötürü bir hududu «hâl» de bitmekle beraber bu zaman masal kahramanına geniş hareket imkânı verdiği için hür bir zamandır.

İşte böyle bir zaman içinde köklü geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan «hayâli-gerçek», «mücerret-müşahhas», «maddî-mânevî» birtakım konu, mâcerâ, vak'a, problem, motif ve unsurlar nesir dili ile vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, hususi bir üslûpla anlatılır veya yazılırlar. Umumiyyetle kadınlar tarafından anlatılan ve sonradan bir kısmı meraklılarca yazıya geçirilen bu mahsullerin kahramanlarının yaşadıkları veya bulundukları ülkeleri tâyin ve tesbit etmek imkânı yoktur. Ancak bu yerler, yeni icât veya taklit eserler çoğalınca, birbirlerinden ayırma güçlüğü karşısında: «Hindistan, Türkistan, Çin, İstanbul, Mısır, Bağdat, Bursa» gibi isimler almışlardır.

Masalların kahramanları: İnsanlar (padişah, tüccar, oduncu, keloğlan, arap vb.); hayvanlar (arslan, tilki, at, güvercin, papağan vb.); bitkiler (ağaç, çiçek vb.); maddî unsurlar; âlet ve eşya (dağ, taş, mağara, kuyu, su, sofrâ, seccâde, değirmen, ayna, çalgı vb.); hayali yaratıklar (dev, cin, peri vb.); yalın fikirler (akıl, zekâ, iyilik, kötülük, güzellik vb.) gibi akla gelen her şeydir.

Masalcı bu kahramanları, zaman-zaman eski inanç din, kültür ve medeniyet unsurlarından gelen malzemenin kompozisyonu içinde dinleyicisi ile okuyucusuna «hikâye, dram, fıkra» biçimlerinde anlatır. Menkabe gibi «inanma» hususiyeti taşımayan masallar, bizde bir başlangıç, bir asıl masal ve bir de sonuç olmak üzere üç kısımda toplanabilir. Başlangıç bir tekerlemedir. Dinleyicinin dikkat ve alâkasını masal üzerine çekmekte kullanılan «seci»li bir nesir veya manzum-mensur bir formeldir. Asıl masalın muhtevâsı dışında, müstakil bir hüviyet gösteren bu formeller, hâdiseleri birbirlerine bağlamak ve dağılan alâkayı tazelemek maksadıyla hikâyenin ortasında da kullanılabılır. Sonuç, kahramanların kaderlerini tâyin eden bölüm olarak tiyatrodaki perde kapanışına benzer şekilde, hâfizalarda kalacak kısa bir tekerleme ile nihayet bulur (Geniş bilgi için tekerleme bölümüne bakınız).

Masalcı, masalını ana dili ile tabii Türkçe ile anlatır; o, dilin zevk ve şuuruna yükselmiş bir sanatçıdır. Cemiyetin ortak değer hükümleri ile kütle psikolojisini kavrayarak konuş-
tuğu için her zaman ve muhitte itibar gören bir şahsiyettir.

Umumiyetle okumanın ve yazının gelişmediği devirlerde ve muhitlerde nesillerden nesillere intikal eden ve hususiyle geceleri söylenen masalların ilk yaratıcılarını bilemiyoruz. Sonraları hâfızadan hâfızaya geçen bu mahsullerin «musan-
nif» adı verilen ikinci ve üçüncü elden anlatıcıları karşımıza çıkıyor. Biz Türkçede bu sanatçıya «masalcı» adını veriyoruz.

İnsanlığın hayat içinde ve tabiat karşısındaki ortak duy-
gu ve düşüncelerinin temlerini işleyen masallar, söylendikleri dile göre milli karakter kazanırlar. Hind veya Türk masalı deyişimiz bundandır. Zamana, muhite ve inançlara göre de-
ğişikliklere uğrayan; bazen eski motiflerini kaybedip yeni mo-
tiflerle beslenen bu mahsuller meraklılar ve dâhicilerce muh-
telif usullerle tesbit edilmekte, yazarlar tarafından sanat ese-
ri haline getirilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Tahir Alango, Billür Köşk. İstanbul, 1961.
- Halit Bayrı, Halk Masalları Hakkında, Halk Bilgisi Haberleri, nu. 187, 1986.
- Cafer Bekirov, Nar Kamış, hazırlayan: Ayşe Akbaş, Emel, sayı 146, 1985.
- Pertev Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde. İstanbul, 1958.
- C. Brockelmann, Mesel, Masal, İslâm Ansiklopedisi C. 8, İstanbul, 1960.
- Şükrü Elçin, Keloğlan'la Denizaygırı, Türk Folklor Araştırmaları (TFA) sayı 187, Şubat 1965.
- Şükrü Elçin, Horoz Masalı, TFA., sayı 212, Mart 1967.
- Umay Günay, Elâzığ Masalları. Ankara, 1975.
- Eflâton Cem Güney, Boş Beşik.
- Husrev Hâtemî, Azerbaycan Folklorundan Derlemeler. Türk Kültürü, sayı ...
- Gédéon Huret, Les Contes Populaire. Paris, 1923.
- G. Jarring, Materials to the knowledge of Eastern Turki I. text from Khotan and Yarkent, Lund, 1964, s. 35.
- Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lügatı. C. 4, İstanbul, 1943, s. 333.
- Nâmık Kemal, Mukaddime-i Celâl. İstanbul, 1305, s. 17-18.
- Ahmed Midhat, Kısadan Hisse. İstanbul, 1273.
- Hayri Özel, Vermeyince Mâbud Ne Yapsın Mahmud, Türk Folklor Araştırmaları, sayı 277, 1972.
- M. Cihat Özönder, Manisa ili Salihli ilçesi Kurtuluş Mahallesinde mes-
kûn göçmenlerin sosyal bünye itibakları. Ankara, 1979. (basıl-
mamış doktora tezi)

H. Passonen, Çuvaş Sözlüğü. İstanbul, 1950.

W. Radloff, Türk Lehçeleri Sözlüğü. C. I. 1960 baskısı, s. 791, C. III, 1960, s. 2021.

Suphi Saatçı, Kerkük Çocuk Folkloru. 1984.

Saim Sakaoğlu, Gümüşhane Masalları, Ankara, 1973.

Şemseddin Sâmî, Kamus-i Türkî. İstanbul, 1317. s. 1289, s. 1355.

Sâti, Şiir ve Musikisinin Terbiyedeki Ehemmiyeti, Tedrisât-ı İptidâiye Mecmuası, sayı I, 1326.

Bilge Seyidoğlu, Erzurum Masalları Üzerine Araştırmalar. Ankara, 1975.

Tatar Ertengileri, Kazan, 1956.

Masal Örnekleri

1) VERMEYİNCE MÂBUD, NEYLESİN MAHMUD

Padişah II. Mahmud zamanında, İstanbul'da «Tıkandı Baba Kahvesi» adıyla anılan bir kahve varmış. Bu Tıkandı Baba adı Sultan Mahmud'un kulağına gider. İşin aslını merak ettiğinden, giyim değiştirerek, veziri ile birlikte Tıkandı Baba'nın kahvesine gelirler. Bakarlar ki çok düzensiz bir kahve. Gelip gideni de az. Derviş giysileri içinde kimliğini saklayan pâdişah, Tıkandı Baba'yı yanına çağırır, kendisine niçin bu adı verdiklerini sorar. Baba :

— Önemli bir şey değil, mademki merak ettiniz, o halde anlatayım, diye söze başlar. Bir gece düşümde ihtiyar bir adamla görüştim. Etrafı dolaşmaya başladık. İçinde bulunduğumuz sokakta bir çok çeşme vardı. Kimisinin suyu gür akıyor, kimisinininki az akıyor, kimisi de arasıra damlıyordu. Beni dolaştıran ihtiyara :

— Bu çeşmeler neden böyle? dedim. O da bana şu cevabı verdi :

— Dünyada yaşayan insanların rızıkları gördüğün çeşmelerden akıyor. Gür akan çeşmeler zenginlerin, biraz daha az akanlar orta hallilerin, arada sırada damlayanlar da yoksulların nasiplerini gösterir. İşte şu damlayan çeşme senindir, dedi. Birden sinirlendim. Çeşmenin deliğini tıkadım. Sabahleyin kahveye gelenler, anlattıklarımı dinleyince bana «Tıkandı Baba» adını verdiler. O günden sonra Tıkandı Baba olarak anılırım.

Sultan Mahmud içlenir :

— Baba, üzölme, der. Biz derviş kişileriz. Her yerde tanıdıklarımız bulunur. Bilirsin, Ramazan ayında pâdişah, câmilere iftarlık denen baklava yollar. Her akşam câmilere dağıtılan pâdişah iftarlığından sana da ihsan ettiririz. Böylece bir ay Ramazanda karnını doyurursun, deyip ayrılır.

Sultan Mahmud saraya döner. Vezirini huzura kabul eder. Kahveci babaya nasıl yardım etmesi gerektiğini danışır. Vezir, biçâre adamın yapılacak yardımdan faydalanamayacağını söyler. Pâdişah öfkelenmiştir. Ama gönül kırmadan konuşur :

— Yanılıyorsun vezirim der. İhtiyara yardım etmeliyiz. Hemen aşçıbaşı çağrılır. Pâdişah ona :

— Bak, Ramazana az bir zaman kaldı. Ramazanın birinci akşamı bir tepsî baklava yap, bana getir, diye emir verir. Aşçıbaşı, söylenen şeyi unutmaz. Baklava tepsisi pâdişaha sunulur. Pâdişah tâ ilk günden itibaren, Tıkandı Baba için hazırlanan baklavaları içine birer tane altın koyar. Tıkandı Baba'ya verilmek üzere Üsküdar Câmisine yollar. Tıkandı Baba, pâdişah tarafından kendisine yollanan baklava tepsisiyle evine gireken, geçtiği yol üzerinde bulunan tatlıcı ile karşılaşır. Adam şaşkın :

— Tıkandı, nedir bu tepsî? der.

— Ne olacak, pâdişah iftarlığı. Eve götürüyorum. Tatlıcı, bir şeyler sezer.

İhtiyar kahveciyi dükkânına alır. Der ki :

— Tıkandı Baba, sen yoksul bir adamsın. Tatlı seni aç karnına bayıltır. Şimdi beni iyi dinle :

— Sana bir mecdiye vereceğim. Her gün baklavaları bana sat. Aldığın parayla et, sebze, meyva gibi yiyecekler alırsın. Ben de baklavaları kârına satar, sayende geçimimi sağlarım.

Tıkandı, tatlıcıyla anlaşır. Bir ay boyunca pâdişahın baklavaların içinde yolladığı altınlar tatlıcıya gidiyor, Tıkandı bunu anlamıyordu. Bayram gelir. Sultan Mahmud, yine veziriyile gezmeye çıkar. Altınlarla zengin olduğunu umduğu Tıkandı'nın durumunu yakından görmek için kahvesine uğrar. Birde ne görsün! Eski hamam, eski tas! Değişen bir şey yok. Tıkandı'ya :

— Biz seni böyle mi görecektik? Ramazanda aldığın baklavaları yemedin mi? diye sorunca :

— Derviş babalar, bu konuda sizlerden çok memnunum. Baklavalara aralıksız geldi. Onları bizim mahalledeki tatlıcıya sattım. Elime geçen para ile tatlımı tuzlumu birlikte yedim. Sözüünüzü tuttunuz. Sağ olun.

Pâdişah üzüntülüdür. Çünkü altınlar Tıkandı'nın cebine girmemiş, tatlıcıya gitmiştir. Saraya döndükten sonra Tıkandı Baba'yı çağırır :

— Sen beni tanıyor musun?

— Hayır, şevketlüm, tanıyamadım.

— Üsküdar'daki kahvene gelen iki kişiden biri benim, der. Tıkandı'ya kahve ve sigara ikram edilir. Bu arada, huzura çıkan haznedâra pâdişah şunları söyler :

— Tıkandı Baba ile birlikte hazineye git. Hazinesin küreğini bu adama ver. Bir kürek altın alsın.

Bu haber sarayda heyecan yaratır. Bütün saray halkı hazinenin önünde toplanır. Her kafadan bir ses çıkmaktadır. Tıkandı, kendinden geçercesine küreği altına daldırır. Ama ne fayda! Yanlışlıkla küreğin ters yüzünü kullandığından, ancak bir altın vardır. Tıkandı, nasibine küskün, bir altınla saraydan ayrılır.

Pâdişah, Tıkandı'nın gönlünü almak niyetiyle soruyor :

— Bir kürek altını ne yaptın?

— Kendimi kaybetmişim. Heyecanla küreği tersinden daldırınca kismetime bir altın çıktı. Artık ne yapılırsa yapılсын, benim musluğum akmayacak. Ben hep Tıkandı Baba olarak kalacağım, diyor.

Bunun üzerine, pâdişah emriyle saray kuyumcusuna iki okka ağırlığında altından bir top yaptırılır. Saltanat arabası ile pâdişah ve yakınları, Mahmud Paşa Yokuşundaki kemerin yanına gelirler. Kemerin üç metre uzağında durulur. Sultan Mahmud, altın topu Tıkandı Baba'ya uzatırken :

— Tıkandı, bu topu atacaksın. Attığın yerden topun durduğu yere kadar han, hamam ne varsa hepsi senin olacak, der.

Tıkandı Baba, halkın çılgınlıkları arasında topu fırlatır. Top kemere çarparak geri döner, Tıkandı'nın başına rastlar. Tıkandı Baba ölmüştür. Tıkandı'nın yanına gelen Sultan Mahmud Onun çenesini okşayarak :

— Vermeyince Mâbud neylesin Mahmud? diye üzüntü-sünü dile getirir.

(Hayri Özel, Ekmekçi köyü, Karacabey, Bursa)

2) KELOĞLAN'LA DENİZ AYGIRI

Bir Mehmed Ağa, bir de onun üç oğlu varmış. Adamın yalı kıyısındaki bağına ziyan gelmeye başlamış. Sebebini öğrenmek istemiş. Göndermiş büyüğü, bir iş çıkaramamış. Or-tanca da öyle. Derken küçük almış tüfeği, gitmiş. Gece yarısı deniz aygırlarının çıktığını görmüş.

Bu küçük oğlan «kel»miş. Keloğlan, «atsam, vursam, öbür-leri kaçacak. Bunları sağ yakalasam iyi olur» demiş kendi kendine. Gelmiş babasına. Hep beraber bir akıl düşünülmüşler. Açmışlar bir kuyu, dökmüşler içine katranı. Sonra aygırlar gelmiş. Sondan gelen üç aygır batmış kuyuya. Yakalamışlar, getirmişler eve. Bağlamışlar aygırları beslemeye başlamışlar.

Büyük oğlan demiş ki : «Atlarımız var. İstanbul'a ticarete gidelim». Hep birlik yola çıkarlar. Keloğlan'ın atı : «Hele kardaşların gitsin, sen beni kırk gün çayır-la» diyor. Büyü-kler gide-dursun, Keloğlan kırk gün çayır-lyor atı. At, «hazır ol Keloğlan» diyor, yolcu yolunda gerek, çıkıyorlar yola. Yum gözünü, aç gözünü, kırk gün önce çıkan kardaşlarına kavu-şurlar. At, Keloğlan'a «yola bir gün sonra çıktık» deyiver kar-daşlarına, diyor.

Derken üç kardaş yolda bir kemik bulmuş. Dile gelmiş kemik : «Beni alan pişman, almayan pişman» demiş. Keloğ-lan, «ben alacağım» demiş. Kemiği almış.

Derken üç oğlan İstanbul'a gelmiş. Bir ağanın yanında tavlacı durmuşlar. Bir gün Kel'in hatırına gelmiş. Cebinden çıkarını. Şavk vermiş kemik. «Artık gaza para vermem» de-miş Kel. İstanbul'da para da biriktirmeye başlamış. Memle-kete, babasına gönderirilmiş. Kardaşlar, Kel'in para gönder-

mesinden hoşlanmazmış. Babası da bizim Keloğlan hırsız ol-du sanırmış, istemezmiş parayı.

Kardaş olacak herifler Kel'i öldürmek istemiş. İstanbul'lu ağaya «bunda bir kemik var, hangi odaya koysan şavk verir, iste ondan» demişler.

Ağanın 30-40 odası varmış. Hepsine birer kemik istemiş Kel'den. Kel ne yapsın, bulmazsa boynu gidecek. Üç gün mü-sade istemiş, ağa bir hafta izin vermiş.

At, bir düşünmüş, iki, derken üç düşünmüş, sonra çık-mışlar yola, kemiği buldukları yere gitmişler.

Derken at demiş ki : «Şimdi benim karnımı yar, içine gir» demiş. «Gükten iki kuş incek, başladı mı barsaklarımı yemeğe, tut dişisini. Kuşun erkeği, insanoğlu, eşime neye ezi-yet veriyorsun, bıraksana eşimi, diyecek! Sen ona de ki : Ba-na kırk tane fil kemiği getir, eşini bırakayım».

Erkek kuş derken kanatlarını sallıyor. Kemikler yığılı-yor. Sonra at der ki : «Kuş, eşimi bıraksana derse bırakma ha! Git, bana biraz (can suyu) getir, o zaman bırakayım de. O, suyu getirdi mi barsakları doldur içime, can suyunu serp üstüme bir sıçrayışta kalkarım».

Derken uzundur hikâyesi, kuş getirir suyu. Ata serperler, dirilir at. Yum gözünü aç gözünü, ver elini saraya. Ağa sevi-nir. Kel'e para verir. Kel de gönderiyor babasına.

Derken kardaş dediğimiz herifler, it mi it. Hile düşünür-ler. Bir gün ağaya ne deseler beğenirsiniz. Güneş öğle yerin-den ikindi yerine sıçrayıp durur. Ahali buna akıl erdiremiyor. İstersen Keloğlan güneşin yerine varsın, anlasın.

Ağa, bir, iki, derken Keloğlan'ı çağırır. Bunun sebebini anlamazsan seni cellâd ettiririm, der. Kel, korkar mı korkar. Müsaade ister. Atın yanına gider. At bu, «Bunlar kemikten oldu» der.

Bir, iki, üç, at sırtına bindirir Kel'i. Yum gözünü, aç gö-zünü, derken bir çayıra gelirler. Çayır dile gelir : «İnsanoğlu, sen kimsin, yolculuk nereye?» diyor. Keloğlan cevaben diyor ki, «güneşin yanına gidiyorum».

Çayır da meğer dertli imiş. «Güneşe sor, benim bir intim var, ne zaman kesilecek» demiş. Sonra ne olmuş, söyleyim. Yolda iki kurt birbirini taşıyormuş. Nereye gidiyorsa, nuz, demişler. O da güneşe demiş, anlatmış hikâyesini. Kurtlar demişler, güneşe sor, bu taşlama işi ne zaman duracak?

Gün batarken bir çeşmeye gelmişler. Sağ memesini sol omuzundan, sol memesini sağ omuzundan atan bir kadın görmüşler. O karı çeşmeye suya geliyormuş. Keloğlan ona derdini, hikâyesini anlatır. Karı : «Güneşin anası benim, söyle bana; akşam söylerim, çünkü o sana görünmez» diyor.

Keloğlan, çayırda kurtların derdini sor, diye yalvarır.

Güneş anasına ne demiş, dinleyin. «Denizin ortasında bir adada bir dünya güzeli gördüm, benden güzel kullar var diye aklımı kaçırdım. Derken ikindi yerinde aklım başıma geldi. Sıçradım öğle yerine.

Çayırın iniltisi iki gün sonra salı günü kesilecek. Kurtları sorarsanız bacı kardaşmış onlar, hile etmişler birbirine kıyamet kopana dek birbirini taşıyacaklar».

Keloğlan bunları öğrendi güneşin anasından. Sonra çayırda kurtlara anlattı olanı biteni.

Derken, yum gözünü aç gözünü, atla birlikte saraya. Olanı biteni ağaya anlattı. Ağa da ona para verir.

Kardaşlar durur mu hiç. «Bu sağ geldi, buna bir oyun gerek» diyorlar. Ağaya çıkıp «sana güneşin gördüğü güzel lâ-yık» diyorlar. Ağa da durur mu hiç, Kel'i korkutuyor. Kel ne yapsın, doğru Kamertay'a, atın yanına gidiyor. Kamertay «bu da kemikten» diyor. Kel'e «çarşıya git, sağlam bir sandık yaptır, kıymetli mallardan ipekli al» diyor. Alıyor Kel.

Derken yola, yolculuğa çıkarlar. Güneş adası ver elini, gelirler.

At der ki : «Gözlerini açma, kör gibi yap. Buraya gelmedik mallara diye bağır. Gözünü açma, aklını sapıtırısın. Dünya güzeli malları görmek için geldi mi, sandığa başını uzattı mı, aç gözünü, kapat kızı sandığın içine».

Keloğlan öyle yapar. Kızı kapıp getirir ağaya.

Ağa kızı gördü, bayıldı ayıldı. Derken düğün başladı. Ama kız der ki : «Ben sana varmam. Beni sana getiren hayvanımı getirsin, varayım». Uzatmayalım işi, Kel'i çağırması ağa, istemiş hayvanı. Derken Kel ne yapsın, Kamertay'a anlatmış hikâyeyi.

Bu sefor der ki : «Var git şehre bir yularla kırk okka sakız al. Bundan top top kırk tane yap. Vardık mı adaya deniz ikiye ayrılır. Aygırlar bize hücum eder. Sakız verdin mi bizi yiyemezler. Sonra tak yuları birini çektin mi bir bir gelir öbürleri arkasından».

Derken Kamertay'ın söylediğini yapar. Keloğlan. Ağaya getirir kırk aygırı.

Bu sefer halk seyre çıkar. Dünya güzeli ağaya bir şartım var nikâh için der. Ağa kabul eder.

Ağa bir bir aygırların altından geçiyor.

Derken arkada bir kara aygır varmış, geçerken ağa, öyle bir vurmuş ki, camı cehenneme gitmiş.

Dünya güzeli demiş ki : «Beni getirene varırım». Keloğlan'a varmış. Kırk gün kırk gece toyluğün etmişler.

Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine.

(Ş. Elçin, Hafik - Sivas)

3) DELİBALTA

Arı geldi vız dedi, kız cehezin düz dedi. Ha şurda ha burada, koyını verdik kurda. Üzüm yedikhe seçe, seçe yedikheç mi demiz aç. Yedim uç yüz kazan paça gene midem doymadı. Gene kefim gelmedi. Vardım gettim börekçi dükânına yedim uç yüz börek gene karnım doymadı, gene kefim gelmedi. İri, iri küfteler boğazıma dürteler. Hire'den, Tire'den, şimdi geçti buradan. Tepeden gider yol kimi, dereden gelir sel kimi. Hamza pehlivan kimi al, kırmızı. Yanağına bir feske degse uç gün, uç gece Haleb'in su paluzası kimi teprenir. Dedim deriş bunda var bir iş. Dedim abdal gel bu gece bizde kal. Sahan bir ebru zülâl verem ki heç benzeri olmiya. Keklik

yürüyüşlü, süpirge başlı, khumar bakışlı. Gettim kaldım öle cemaat ettiller, elimden tutup içeri verdiler. Bakhtım öle bir cadi, asla yokhtır dadi. Vayvaynan kakhar, görenler korkhar. Geven başlı, orakh kışlı, tospağa belli, zağana gidişli. Korkhtını geçtim, maldan da geçtim candan da geçtim. Hey yaralı safa... Vardım gördüm bir çadır, sık şık eden akhçadır. Ekmege versen doyırır, anayı kızdan ayırır. Oldisa şakır şukur. Olmadı Allah'a şükür. Ala Allah kulin, zapt eyle dilin.

Bir varmış, bir yukmuş Allah'ın kuli çokhmış. Evvel zaman içinde bir padişah varmış. Buralardan irakh bu padişahın bacağında bir yara çıkmış, dünyada dert, derman bırakmamışlar bir türlü çare bulamamışlar. Bir gün bu derviş baba gelmiş demiş ki bunun dermanı ala balıkhıtır. Siz bahan bir alabalıklı bulabilirsez ben bu yarayı rahat ederem. Padişah emir vermiş, balıkhçılar denize, çaylara getmişler, aramışlar, zornana bir alabalıklı bulup getirmişler. Padişah emretmiş balığı bir camdan kap içine bırakmışlar, kaba da su doldurmuşlar, ta ki yarın derviş gele de derman yapa.

Padişahın nur topi bir oğlu varmış. Oğlu mektepten geli. Elinde altun topi varmış oynemiş. Camdan kabin içinde balığı görince acınuş altun topi urup cami kırı balığı alıp denize götürü ati. Kimsenin bu işten khaberi yok. Öbir gün derviş geli. Alabalığı sori. Hazır deyiler. Gidiler ki birde ne görsinler : Cam kırılmış balıkh yok. Bu yani o yani sorilar. Oğlan meseleyi onlara anlatı. Padişah haber alınca küplere bini. Cellâdi çağrı bu oğlani şimdi, götürüp öldireceksiz deydi. Buni khaber alan sultan khanımı atası ali. Geli padişaha yalvarı edi etmi padişahi fikrinden vazgeçirtemi. Alları soyı karaları geyi. Doğrı oni öldürmağa götüren iki cellada gidi yalvarı. Onlara birer torba altun veri. Oğlana bir hegbe altun verip oni celladlardan yolli hiç olmazsa gidip bir yerde bırakın gelin. Belki Allah oni kurtarır deydi onlar da onun dediği kimi yapılar. Oğlani şehirden uzaklaştırıp bir yolda bırakırlar. On dört yaşındaki masum oğlan yol gide gide başka bir şehre geli. Doğrı bir khana ini. Khançıya :

— Emmi bahan bir oda var.

— Ben sahan yalavuz bir oda veremenem. deyince oğlan khancıya bir avuç altun veri. Çokh sevinen khancı :

— Başım üstüne heç kimseyi bu khana almiyacağım, dey. Oğlan odasına giri yati.

Sabah oli. Oğlan khancıya :

— Emmi burada otırlıcağk bir yer yok?

— Var oğlum, gel seni beklerin, bezirganların gettiği kahveye götürüm, deydi.

Oğlani alıp kahveye götürü. Oturlar. Bir kırtık sonra bir de bakhılar ki uç dört adamı içeri girdi. Herkes : Buyrın, buyrın deyip ayağıya kakhti. Oğlan şaşırı, khancidan, bunlar kim deyüp sori. Khancı da :

— Bunlar bezirgân başıllardır. Her birinin kırkh, elli tene katırı var mal getirip satarlar. Çokh zengindirler. Oğlan :

— Öyleyse ben de kırkh tene katır alıp ticaretnden uğraşacağam, deydi.

Khancı edi etmi ögini alami. «Oğlum sen küçiksen bu işleri yapamazsan» deydi oğlan oni heç dinlemi. Kakhılar çarşıya gidip kırkh tene katırnan ona göre çuval ve diğer eşyaları alılar. Oğlan deydi ki «beni bir hamama götür, bir ez yıkanım çokh kirlendim». Khancı üzünü alıp bir hamama götürü. Oğlan bakhı ki hamamın kapısında uzun, kalın bişe uzanmış. Minare kimi. Başı, ayağı belli degil. Oğlan korkhisından içeri giremi. Hamamcı bağırı :

— Oğlum üstüne bas, içeri gel. Herkes böyle yapı, Korkhma bişe yapmaz.

Oğlan üstüne korkhla, korkha basıp hamamdan içeri giri. Yıkhani; çıkarken gene üstüne basıp çıkhi. Oğlan merak edi. Bu ne biçim şey deyip döni o leşe bakhı. Yatan herif birden bire ayağı kakhi :

— Benim adım Delibalta'dır. Madem ki sen bahan bakhın, ben sennen geleceğam. Oğlan korkhisından bişe demi. O dev kimi herif oğlannan khana doğru gelmağa başlı. O ki buni yolda göriler, hepi kaçılar, kimisi bayılı. Delibalta ile oğlan khana geliler. Khancı korkhisından kaçı. Delibalta oğlana deydi ki :

— Benden heç korkhma. Sen benim sözümden çıkma dıkhça ben sahan bişe yapmanam. Yalavuz ben günde uç ko yunnan uç torba tütün senden isterem. Koyınları yeyecağam tütünü de içecağam.

— Peki Delibalta ne istersen öle olsun.

Delibalta o gün: «Bu memleketten gidecağıkh. Maden kırkh katırın da var. Gidakh biz de eşya alakh». Oğlan korkhı-sinden peki deydi. Kakhıp o memleketi terk ediler. Az gidiler, uz gidiler, konarakhtan, göçerekten, lüle sünbül biçerekten kahve çubukh içerekten altı ay bir güz gidiler. Yolda bir kervana rastlilar. Bu kervan onlara: «Bu yoldan getmeyin çokh tehlikelidir» deydi. Delibalta heç dinlemi. O yoldan gidiler. Bir khana raslılarkı ne in var, ne cin. Delibalta, oğlanı yukarda yatırı üzi aşağıda yatı. Gece yarısı öli; bir de bakhi ki bir ses gıjjjjj... Delibalta yukhari bakhi bişe yök, oğlan uykhusunda. Aşağı ini, akhıra gidi. Bakhi ki: Sari bir kız katırların arasında bu sesi çıkhararakh gezi. Delibalta kıza sarılı. Bir de bakhi ki kız oldı bir yığın altun. Deme ki o bir hazinemiş. Bu oğlanın kısmetimiş. Kervan bu khana keldikhça bu khezine çıkharmış. Kervancılar korkhıdan ölrlermiş. Neyse, Delibalta çuvaları getiri, her kırkh çuvali altunna dol-dırı. Belli olmasın diye üstine eşya koyı. Sabah olı; oğlana meseleyi anlatmadan yola düşiler. Büyük bir memlekete geliler. Delibalta bir ev kirali. Oraya taşınılar. Aradan bir kaç gün geçi. Delibalta:

— Gidip bu gün sahan bu memleketin padişahının kızını istiyecağam. Oğlan kabul etmakh istemi. Delibalta:

— Sen gene benim işime karıştın deyin. Oğlan korkhı-sından,

— Yakh ber karışmanam, sen istisense get iste. Ben de alırım.

Padişahın da odasında iki sandalya varmış: Biri altun. Kızını almakh isteyenler bu sandalyaya otırmışler. Diğeri gü-müş, misafirler otırmış, Delibalta gadip altun sandalyada oturi. Herkez şaşırı. Vezirlerden biri, yanlış deydi. Delibalta:

— Neye yanlış olsun. Padişahın kızını, Allah'ın emrinen, Peygamber'in kavlinen Mehmed Şah'a istemağa gelmişem de-yip, bagırı.

Öle bağıri ki, sanki gök gürlü. Hepsi korkhilar. Padişah:

— Peki sahan kızımı verim. Fakat benim kızım da bir uğırsızlık var ki kimnen evlense kocası o gece ölü. Şimdiye keder kırkh koca değıştirdi. Hepi de öldilar. Hek kabul ede-sense kızımı verim. Delibalta kabul edi. Padişahın öğne bir torba biraħki:

— Perşembe günü gelinimi gelip götürecağam deydi, gidi.

Torbayı açılar ki hepi almadı emaret. Hayran kalılar. Perşembe günü, Delibalta bir araba alıp padişahın sarayının öğne gidi. Gelini alıp geli. Odasına götürü. Akşam olı. Gece Delibalta yukhari çıkhi ben de sıznen yatacağam deydi. Onlar da korkhılarından kabul ediler. Gece yası Delibalta bakhi ki kızın ağzı bir karış açıldı; içinden büyük bir ilan çıkmağa başladı. Delibalta ilanın başını ezip kızın ağzından çıkhari ki tam iki arşun boyunda. İlanı dögi bir kutiye koyı. Demeki öbirlerini hep bu ilan sancıp öldürmüş. Zavallı kızın da heç kimsenin de bu işten khaberı yokmuşı. Sabah olı. Şeykhülis-lâm, diğer vezirlerden padişahın yanına gidiler..

— Padişahım sen sağ ol, izin varsa güveginın yasına gidakh, deyier. Padişah ta izin veri. Delibalta'nın evinin öğne geliler. Delibalta bir bağıri, hepi hayran kalılar, korkhıların-dan kaçıp gidiler. Güveginın de ölmedigını anlılar. Padişaha, sultan khanıma müjde veriler. Üç gün sonra padişah onları evine davet edi. Delibalta ve gelin, güvegi davete gidiler:

Beş altı gün sonra Delibalta:

— Artıkh buradan da gidecakhık deydi. Onlar getmakh istemiler, fakat onun korkhınsan seslerini çıkharamılar.

Delibalta onları ali, diğer yüklernen dogri oğlanın baba-sının memleketine götürü. Oğlan çıkarken küçük oldıği ve aradan da beş sene geçtiği için memleketi heç tanıdı. Delibalta, şehrin dışarısında bir çadır kırı, onları orada bırakhı. «Bu memlekette khan, boş ev yoktır. Bir kaç gün burada kahn ben ta ki bir yer bulum». Onlar orda kalsın biz gelakh Delibalta'ya:

Delibalta dogri padişahın sarayına gidi. «Padişahım tacın ve takhtın bahan verirsense ben bu yaran rahat ederem» deydi.

Padişah ta kabul edi. Delibalta da koynundan o kutiyi çıkarıp ilanın melheminden bir çindik yaraya süri gidi. O gece padişah rahat, rahat sabaha keder yati. Sabah oli. Delibalta gene geli. «Padişahım ben artık seni tedavi etmiyeceğam» deyince «aman ne istersen verim. Dün o melhemden sonra birez rahat oldım» deydi. Oda «heg khezinen de bahan verirsense seni tedaviye devam ederem» deydi. Padişah ta kabul edi. Delibalta o ilan merheminden bir çindik daha süri, gidi. O gece padişah daha çokh rahat oli; ayağı üzerinde birez gezine bili. Öbür gün sabah gene Delibalta gidi. «Padişahım ben seni gene tedavi etmiyeceğam, yaranda yarım yer lâzım. Heg sarayın da verirsense seni tam rahat ederem». Padişah kabul edi. «Yalnız sarayın alt katında bennen karıma bir oda verirsense bahan yeter». Delibalta da buni kabul edip padişahın yarasına bir kırtık daha melhem süri, Padişah tam rahat oli. Tacını, tekhtini khezinesini sarayını Delibalta'ya veri. Delibalta da gidip oğlannan, kızı bu saraya getiri. Akşam •İnce padişahnan karısını da yuhhari çağırı; meseleyi onlara anlatı :

— Padişahım, bu gördüğün senin oğlındır. Alabalığı bırakhtı, oni öldürmeleri için cellâdlara verdin Sultan khanımın onlara para vermesi ile oğlın öldürmediler. Alabalık benim. Ben periler padişahının oğliyam. Babam bahan get senin yüzünden sürülen oğlani kurtar» dedi. Ben de bu kılıkla yer yüzüne çıkhtım. Bu kız da falan padişahın kızıdır. Senin dermanın bu kızın karınıdakil ilandi, Buni yer yüzünde kimse bilmezdi; kızı kurtarıp dermanında meydana çıkhardın. Sen yalancı bir dervişin sözine bakıp beni öldirecaktın. Oğlın beni kurtardı. Ben de ona ancak buni yapabildim. Taç da, takht da, saray da oğlan olsun» deydi. Oğlan kayb oli, gidi.

Padişah bu işe çokh sevini. Yengiştən kırk gün, kırk gece toy yapilar. Oğlannan kızı evlendiriler. Onlar eri mura-dına, darısı bızırkiler başına ola.

(Şevket Beysanoğlu, **Dişarbakır Folkloru**'ndan)

4) HOROZ MASALI

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve dellâl iken, pire berber iken, ben babamın beşğini tıngır mıngır salları iken bir horoz varmış. Bir gün terslikte (gübrelik yerde) eşinirken ayağına diken batmış. Dikeni çıkartmak için o yakada (civar) oturan bir ninenin evine gitmiş. «Nine» demiş, «ayağıma diken battı, çıkarır mısın?» Nine diken çıkar-mış. Horoz, «ben sonra gelirim» demiş, gitmiş. Bir kaç gün sonra horoz dönüp gelmiş. Ninenin kapısını çalmış. «Nine, benim dikenimi ver» demiş. Nine şipit pişiriyormuş. «Dikeni ateşe attım». Horoz «ya dikenimi verirsin, ya da şipitini alırum» demiş. Lâf dinletemeyen nine şipitini birisini vermiş. Horoz da gitmiş. Yolda giderken giderken bir eve rastlamış, kapıyı çalmış, şipiti vermiş, sonra gelip alacağını söylemiş. Aradan günler geçmiş, şipitini almaya gitmiş. Çalmış kapıyı «şipitimi verin» demiş. Onlar da «koyun yedi» demişler. Horoz «ya şipitimi verirsin, ya koyunu» demiş. O kadar söylenmiş, o kadar söylenmiş ki, bıkılmış koyun sahibi, koyunu vermiş. Horoz koyunu alıp yollara düzülmüş. Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş. Bir derenin kenarında bir ev görmüş. Evin kapısını çalmış. Koyunu vermiş. «Bu koyun sizde dursun, sonra gelip alırım» demiş, gitmiş. Günler geçmiş, aylar geçmiş, horoz koyunu almaya gelmiş. İstemiş koyunu. Evdekiler «sen gelmeyeceksin diye yedik onu» demişler. Horoz «ya koyunu verirsiniz, ya ineğinizi alırım» demiş. O kadar çok söylemiş ki horoz, bıkılmışlar, ineği horoza vermişler. İneği alan horoz gide gide bir köye gelmiş. O köyün bir evinde de düğün varmış. Düğün evine gitmiş horoz. İneği vermiş, sonra gelip alacağını söylemiş. Akşamüstü, horoz geri dönmüş, ineği istemiş. Düğün evinin sahibi demiş ki, «yemekler yetmedi, kestik, misafirler aş yaptık» demiş. Horoz «ya ineği verirsin ya gelini alırım» demiş. Ağlamışlar, sızlamışlar, horoza lâf dinletememişler. Gelini vermişler. Gelini alan horoz giderken bir çobana rastlamış. «Çoban kardaş» demiş, «gelinle senin kavalı değişelim mi» demiş. Çoban bu işe râzı olmuş. Horoz kavalı almış, bir ağacın tepesine çıkmış. Kavalını çalıp şöyle şarkı söylemeye başlamış :

Bir dıkene bir şıptı,
Bir şıpte bir koyun,
Bir koyuna bir inek,
Bir ineğe bir gelin,
Bir geline bir kaval.

Gıygıdı gıygıdı gooo... Gıygıdı gıygıdı gooo...

Masal burada bitmiş.

(Ş. Elçin, TFA., sayı 187, 1965)

5) GENÇLİKTE Mİ KOCALIKTA MI?

Zamanın birinde, Erzurum'un köylerinde çok zengin bir adam varmış, çok kuvvetli zenginmiş. Bu adamın iki oğlu ile itikatlı bir karısı varmış. Bu adam bir gece rüyasında bir ses işitir.

«Mehmet Ağa, sana üç belâ gelecek, gençlikte mi istersin, ihtiyarlıkta mı?»

Bir gece görmüş, bir şey değil. Adam... bir rüya... Ertesi gece gelmiş, yine aynı şeyleri söylemiş: «Sana üç belâ gelecek; gençlikte mi gelsin, ihtiyarlıkta mı?»

Uzatmayalım kâmeti, kopartırız kıyâmeti, üçüncü gece karısına der ki:

«Ben üç gecedir böyle görüyorum, sen ne dersin?»

«İhtiyarlıkta ne olur, bize ne gelirse gençlikte gelsin».

«Peki».

Ertesi sabah çoban seğirtip geldi: «Kurt hep davarı kırıdı, hiçbir şey kalmadı».

«Belânın biri bu idi».

Gece bir de baktı ki evlerini bir ateş aldı, umurun yandı, oldu künfeyekün.

«Belânın biri de bu idi».

Oysa bunlar bir belâ. Karısını, çocuklarını topladı.

«Bu memlekette biz epey bir zengin adamdık, kimseye minnet edemeyiz. Haydi buradan gidelim de bir yolunu buluruz».

Çocuklarını da alıp ağlaya ağlaya yolu tuttular. Az gittiler, uz gittiler. Epeyce gittikten sonra muntazam bir köye rastladılar. Orada biraz misafir oldular. O köyün de çobanı yokmuş. Buna derler ki:

«Baba gel sen bize çoban ol; senin oğulların var, bu işin hakkında gelirsin».

«Olur».

Buraya çoban girip bir müddet çalışır, ekmek parasını kazanır. Günlerin birinde bir bezirgân gelip o köye barkanasını kurar. Oturup satmaya başlar. Bu adamın çamaşırları kirleşmiş, yıkatacak adam arıyor.

«İyi bir aile yok mu, çamaşırlarımı yıkasın, parasını vereyim».

«Çobanın ailesi var, senin çamaşırlarını yıkar».

«Çoban ne ki ailesi benim çamaşırlarımı yıkaya».

«Sen çamaşırlarını ver, gerisine karışma».

Çoban bezirgânın çamaşırlarını yollar. Ehlinâmus, temizcesine yıkamış çamaşırları, güzelce katlayıp bezirgâna yolar. Bezirgân bakmış ki şimdiye kadar kendisine ne böyle çamaşır yıkadılar, ne de böyle katladılar. «Bu kadın çobana ne lâyük, bu bana lâyük. Ben bezirgânken böyle kadın görmedim. Nasıl edeyim de bunu alayım. İstesem vermezler, bunu cebirle alayım». Çamaşırları getiren kadının çocuğuna der ki:

«Sen çocuksun, sana para verilmez. Git ananı çağır, gel-sin de ona vereyim».

Kadın parayı almak için gelir, ehlinâmus elini sarmış, yüzünü sarmış ki, bezirgân bütün kuvvetiyle bunu nasıl karparsa atın terkisine atlar, yallah.

Akşam üzeri Mehmet geldi ki kadını yok. «Oğullarım, ananız da gitti, biz daha ne edelim burada, haydi gidelim. Bakalım Allah nerede nasip edecek hesabı».

Oradan koparlar. Bir zaman gittikten sonra önlerine bir çoruh gelir, buradan geçecekler, fakat su epeyce derin. Oğlanın birini kıyıda bırakır :

«Oğlum, sen burada dur, kardeşini geçireyim; gelip seni de alacağım».

O, çocuğu geçirmeye bulaşınca sırtındaki oraya buraya bakarken kardeşini bir kurdun alıp gittiğini görür, başlar bağırmasına :

«Baba, baba kardeşimi kurt götürüyor».

Adam dönüp bakar ki oğlunu bir kurt yakalamış götürüyor. Onu kurtarayım derken sırtındakini de suya düşürür, su da bunu alıp inişe gider. Ne onu tutabilir, ne de bunu. Ellerini koynuna koyup gider.

Suyun götürdüğü gider bir değirmenin arkına takılır. Değirmenci bunu görünce çekip çıkarır, kafasını aşağı tutar. Bakar ki bir oğul olmaz derecede :

«Sen bana oğul ol».

Kurdun götürdüğü çocuğu da köpekler kovalayıp ağzından alırlar. Bunu da davarın çobanı alıp oğul eder.

Bunlar değirmenci ve çobanın yanında büyürler. Akılları kesmeye başlar. Değirmencinin yanındaki, babasının değirmenci olmadığını anlayıp oradan ayrılmak ister. Çobanın yanındaki de davadan payını almadığı için oradan kopar. İkisi yolda birleşirler :

«Arkadaş nereye gidiyorsun?»

«Ne bileyim, böyle gidiyorum işte; sen nereye gidiyorsun?»

Birbirinin kardeşi olduğunu tanımıyorlar. Arkadaş olup yollarına devam ederler.

Biz haberi nereden verelim, haberi verelim babalarından. Gide gide bir şehire varır. Şehrin de padişahı ölmüş, umum dünya toplanmış, kuş uçurup padişah seçecekler. Kuş kimin başına konarsa onu padişah edecekler. Kuşu uçururlar, dolanıp gelip onun başına konar. Kabul etmezler.

«Adam, bu garip adam, fukara adamın birisi!»

Kuşu bir daha uçururlar, yine bunun başına konar; yine kabul etmezler. Üçüncü uçuşta kuş yine adamın başına konar. Bu sefer itiraz edenlere :

«Namussuzluk etmeyin, o kuşa ki itibarımız var bunu padişah edeceğiz bizi, hiç zorlamayın».

Kalkıp onu bu vilâyette padişah ederler. O padişahlığını etmekte olsun. Oğlanlar da o şehre gelirler. Birbirinin kardeşi olduğundan haberleri yok, iki arkadaş. Sormuyorlar birbirine, padişah etrafındakilere der ki :

«Ehlinâmus erkek çocuğu yok mu acaba benim hizmetimi görse, bir iki tane?»

«Fılançı hanın kahvesinde iki tane ehlinâmus çocuk var, gidip onları getirelim, hizmetinizi görsünler».

Gidip bu çocukları getirirler. Bu adamın babaları olduğunu da bilmiyorlar. Burada hizmet ederler.

Biz sana haberi nereden verelim, haberi verelim o hain bezirgândan. O bezirgân ölen padişahın iyi dostuymuş, buna iltimas edermiş. Bu padişahla da görüşüp tanışmak ister : «Gideyim, bu padişahla da konuşayım, bununla da ahab olayım, bu da bana ilerde lâzım olur». Padişahın huzuruna çıktı :

«Selâmünaleyküm».

«Aleykümselâm».

Kalkma zamanı gelince padişahın müsaade ister, kadını barkananın uzağına kurduğu çadıra yalnız bıraktı, gitmek ister. Padişah müsaade etmez :

«Kal bu akşam da konuşalım».

«Benim ailem var, yalnızdır. Yanında kimse yok».

«Ben bekçi yollar çadırın kapısında bekletirim. Orada gözlerler».

«Peki».

«Sen gidince onlar gelirler».

Padişah, hizmetine bakan çocukları çağırır :

«Oğlum, şurada bir çadır var, içinde de bir aile var. Orada bekleyeceksiniz. Hiç kimseyi içeri dışarı sokmayacaksınız, bu adam gelince siz de rahat edersiniz».

Bu ikisi gidip orada çadırı beklemeye başlarlar. Böylece biraz bekledikten sonra biri diğerine sorar :

«Biz arkadaş olduk, birbirimize sormadık, nerelisin nereden geldin?»

Anaları da içerden dinliyor.

«Babam zengin bir adamdı. Bir rüya görmüş; davayı kurt yedi, ev yandı...»

«Eeee?»

«Filân yere gelip çoban durduk, anamı kaçırdılar...»

«Eeee?»

«Kardeşimi kurt kaptı, ben de suya düştüm...»

«Ben senin kardeşimim, kurdun götürdüğü bendim».

Orada birbirlerine sarılırlar. Bunlar sarılır sarılmaz çadırın içinden kadın çıkar. O da bunlara sarılır.

«Dur babam, ben de sizin ananızım».

Orada tanışırlar, koklaşırlar. Hasretle kavuşurlar.

Bezirgân geldi, ne görsün, karısı ile buraya gönderilen nöbetçiler öyle sarılmışlar ki... Hemen oradan kopar, doğru padişaha :

«Ocağın batsın, benim ocağımı böyle batırdın».

«Ne olmuş?»

«Gel de bak, ikisi birden karımın yanındalar».

Padişah inzibatını, polisini alıp gelir, bezirgânın dediklerini görür. Hemen bunları yakalarlar. Padişah neye böyle yaptıklarını sorar. Ben size nasıl anlattımsa manzarayı, onlar da öyle anlatır. Padişah anlar ki birisi hanımı, öbürleri de oğulları. Gençlikte çekti cefayı, ihtiyarlıkta da oldu bir

padişah; oldu, bir padişah karısı, oldular padişah oğulları, o bezirgânın da cezasını verdiler. Orada yaşamaya devam ettiler.

Biz bıraktık geldik. Onlara mesel, size sağlık, onlar yedi içti, dünyadan göçtü, siz de yeyin, için dünyada sefa sürün, Allah nasip etsin.

Börek TÜRK

(Saim Sakaoğlu, **Gümüşhane Masalları**'ndan)

6) KELOĞLAN

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve dellal iken, sinek berber iken, ben annemin babamın beşiğini tıngır mıngır sallarken bir varmış bir yokmuş, bir Keloğlan varmış.

Keloğlan'ın babası bir gün hastalanmış, oğlunu yanına çağırmış : «Oğlum! Sana baba nasihatım şu olsun. Ben öldükten sonra, adı Musa, boyu kısa, sakalı köse adamla sakın alış veriş etme. Hatta değirmeninde bile buğdayını öğütme» diye öğütlemiş. Gel zaman git zaman babası ölmüş. Annesi : «Oğlum unumuz kalmadı. Bir yük buğday öğüt gel» demiş. Oğlan hayvanına bir yük buğdayı yükleyince değirmenin yolunu tutmuş. Değirmene varınca bir de ne görsün kısa boylu köse bir adam değirmenin önünde oturmakta. Hemen babasının vasiyeti hatırlına gelmiş. Köseye sormuş : «Amca senin adın ne?» Köse hiç istifini bozmadan «Musa» deyince bu değirmende buğdayını öğütmekten vazgeçmiş, daha yukarıdaki başka bir değirmenin yolunu tutmuş. Köse dayı işin farkına vardığından yukarıdaki değirmenine kestirme yoldan daha önce vararak evvelki gibi kapının yanına oturmuş Keloğlan dolambaçlı yoldan geldiğinde köse dayıyı yine orada görünce derhal geriye dönüvermiş. Bu defa köse dayı Keloğlan'a seslenerek : «Oğlum beyhude başka değirmene gitme. Burada üç değirmen var, üçü de benim». Keloğlan «Mademki bu üç değirmenin üçü de senindir, bu buğdayımı öğütmeden gideceğim. Zira babamın bana vasiyeti var, öğütmem» demesi üzerine, «gene sen öğütme, gel seninle birer okkalı yalan söyleyim. Hangimiz kazanırsa, ödül alsın, ben kazanırsam hay-

vanını buğdayıyla beraber alırım. Sen kazanırsan değirmeni-
min birini sana veririm» der; Keloğlan bunu uygun bulur. İl-
kin köse dayı söze başlamış, bakalım neler söylemiş :

Ey oğul! Babam rençperdi. Bizim harman yerinde kendi
kendine bir karpuz açtı. Biz onu güzelce çapaladı, gümbüz-
leşt, büyüdükçe büyüdü, dağ gibi bir karpuz oldu. Erdiği za-
man babam baltacılar buldu, kestirmeye başladı. Bu arada
baltacının birisinin elinden kayan balta karpuzun içine düş-
tü, baltacı baltasını aramak için karpuzun içine girdi. Balta-
sını aramakta iken karşısına bir adam çıktı. «Hemşehri bir
balta yitirdim, gördün mü?» deyince adam «ne söylüyorsun
a birader ben bir katar deve kaybettim, bir haftadır arıyo-
rum, hâlâ bulamadım» dedi. İşte o karpuzun suyundan Mar-
mara gölü meydana geldi diyerek, sözünü bitirdi.

Sıra Keloğlan'a geldi, bakalım neler diyecek :

Ey köse dayı! Benim babam da arıcı idi. Sabahleyin kaç
arı gitti. Akşam kaç arı döndü, sayardı. Birgün total bir arı-
mız kovanına dönmedi. Babam, «bu arı ne oldu» diye o gece
gözüne uyku girmed; sabahı zor etti. Sabahleyin anamdan
çuvaldızı istedi çuvaldızı dikti. Yalınayak üstüne çıktı. Dört
yanını gözetliyordu; bir çiftçinin, öküzle birlikte total arıyı
yanıyana koşup çift sürdüğünü gördü. Hemen bana bağırdı.
Horozu eyerle dedi. Hemen eyerledim. Babam horozu bindi.
Belini vurduğundan incinen yere biraz ceviz yağı sürdük. Der-
ken oradan bir ceviz fidanı çıktı. Büyüdükçe büyüdü. Yap-
raklar dökülürken tozdan topraktan bir tarla meydana gel-
di... Bir güzel ekin ektik. Biçme zamanı gelince tırpanları
aldık. Ekini biçmek için çıktığımızda ekinin içinden bir tilki
çıkı. Babam tırpanı tilkiye attı, tırpanın ipi tilkinin boynu-
na geçti. Kaçıp dolaştıkça ekin biçildi; harman ettik, savur-
duk. Aşarcıları çağırdık. Ölçeklerken içinden bir kâğıt çıktı.
Ölçekçi kâtibe : «Oğlum! gözüm kesmiyor; okuyamayacağım,
şunu okuyuver» deyince kâtip : «Keloğlan 'kazandı, köse dayı
happı yuttu» yazıyor deyince köse dayı «Oğlum senin baban
çuvaldızın üzerine çıktığı zaman ben kaybetmişim; o kısım-
dan bu yana beyhude nefes tükettin. Ben senin gibi birini
aramakta idim. Bu üç değirmenin idaresini de sana bırakı-
yorum» dedi. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine.

Derleyen : Faik AKÇIN

7) KURT'TAN KOYUN

Varıydı yokhuydu, darın dünyasında bir geçiyden bir ko-
yun varıydı. Kisi çıkhtılar çöle. Çölü gez gez... ajdılar, yayı-
lıllar. Bakhtılar bir kurt. Korkhtılar, durdular. Kurt dedi :

— Koyun kardaş yerem seni. Koyun dedi :

— Valla(h) kardaş durmuşam yé meni. Fekat sennen ri-
ce éderem indî yéme meni. Gédim oynuyum bikez öğüvde bi-
rikhçe péylafannıg édim, annan meni yé. Kurt dedi :

— Di yalla. O yana tüngüldü düştü, bu yana tüngüldü
düştü, o yana kaştı (kurt ta hebele tarafında dolanır) éle étti,
bele etti... Koyun kaştı. Kurt bekledi, bekledi... Koyun kaştı,
gétti.

Kurt koyunu akhtardı, akhtardı... Koyunu tapmadı. Gel-
di dedi :

— Géci kardaş yerem seni. Géci dedi :

— Néce yesen meni, bir meni yésev n'olusan? Dedi : Me-
nim ki yavrum var, odu ğardadı. Koy gédim emceklerim do-
ludu, ona yédirdim gelim. Balalarımı da özümnen getirim,
üçümüzü birden yé. Meni yip balam kalmasın, balamı yip
men kalmıyım. Kurt dedi :

— Eyyidi. Géci gétti dağa girdi, balalarını emizdirdi. Ki
balanı apardı, gétti.

Kurt bekledi, bekledi... Géci gelmedi. Kakhtı düştü bu
dağ benim, o dağ benim, o teppe benim... Akhtardı étti,
gəcini tapmadı. Dedi :

— Kisi de gétti elimnen. Geldi bir mağaraya girdi. Bakhtı
bir at bağlıdı. Dedi :

— At kardaş yerem seni. At dedi :

— Yébilmesen meni. Sen bir çenge kurt, benim kimin
yékke bir atı néce yésen? Kurt dedi.

— Yerem. At ta dedi :

— Eleyse benim nalına baratım yazılıdı. Kurt sordu :

— Naluv hardadı? At :

— Ayağımın altındadı, dédi. Kurt :

— Kaldır bakhım, dédi. At ayağını kaldırdı; kurt eğildi bakhmağa. At allına bir tepme vurmağıydan kurtun bėynini yere t  kt  . Kurt düştü. Hatta can v  rince kurt dédi :

**G  tt  v g  rd  v bir koyun
Y   kassın kurru boyun
N  ynirdiv oyun moyun
P  ylafannıĖ   decekhsen?**

**G  tt  v g  rd  v bir geçi
Y   kassın kurru k  i
N  ynirdiv k  yi     i
  bank  ralıĖ   decekhsen?**

**Geldiv g  rd  v bir at
Y   yana  asında yat
N  ynirdiv barat marat
Ustanb  l'a gidecekhsen?**

Kurt geberdi. Koyun kh  las oldu, geçi kh  las oldu, at ta kh  las oldu.

Men de g  ttim     alma v  rdiler. Biri matala, biri matal diyene, birini de Kadriye y  d  .

KURT'LA KOYUN MASALI

Var idi, yok idi. Yer yüzünde bir keçi ile bir koyun var idi.   kisi kira   kt  lar. A   oldukları için k  rda dolaşıp yayılmaya   kt  lar. Bir kurda rastladılar. Korkup, durdular. Kurt :

— Koyun kardeş seni yiyeceĖim, dedi. Bunun   zerine koyun kurda :

—   n  nde hazır durmuşum, istersen ye beni. Ancak senden bir, ricam var : Beni   imdi yeme.   n  nde biraz oynayayım, birazcık pehlivanlık edeyim. Beni ondan sonra ye, dedi. Kurt da «pekiyi» diyerek, koyunun isteğini kabul etti. Koyun

sağdan sola, soldan sağa zıpladı, düştü. Bir taraftan bir tarafta koştu, durdu. Kurt ise, hep böyle koyunun   vresinde dolanarak, kendisini seyretti. Koyun da söyle yaptı, böyle yaptı; sonunda bırakıp ka  tı. Kurt bekledi, bekledi; fakat koyun dönüp, gelmedi. Kurt aramağa koyuldu ise de, koyunu bulamadı. Bu yüzden kurt gelip keçiye :

— Keçi kardeş, seni yiyeceĖim, dedi. Keçi :

— Beni nasıl yiyeceksin, tek beni yersen eline ne geçer? Benim iki yavrum var. Onlar da mağarad  rlar. Bırak beni gideyim, dolu memelerimden onlara süt emzireyim. Yavrularımı da yanıma alıp getireyim, hepimizi birden ye. Ta ki beni yedikten sonra, yavrum kalmasın. Yahut yavrularımı yedikten sonra, ben kalmayayım. Kurt «pekiyi» dedi. Keçi gitti, dağa girdi. Yavrularını emzirdi.   kisini de yanına alıp, uzaklaştı. Kurt bekledi, bekledi. Fakat keçi de gelmedi. Kurt k  k  p, yola düştü, keçiyi dağ, tepe aramaya koyuldu. Bütün   balarına rağmen keçiyi bulamadı.   kisini de elden kaçırdığını anladı. Sonra bir mağaraya geldi; içeri girdi. Mağarada bağlı bir at gördü. Kurt :

— At kardeş, yerim seni, dedi. At :

— Beni yiyebilmen zordur. Sen ki ufak bir kurtsun, benim gibi kocaman bir atı nasıl yersin? diye cevap verdi. Kurt ise :

— Yerim, dedi. At :

— Pekiye, istersen beni ye. Yalnız nal  ma beratımı yazıhdır, dedi. Kurt :

— Nal  n nerededir? diye sürdü. At :

— Ayağımın altındadır, dedi. Kurt da :

— Ayağını kaldır da bakayım, dedi. Bunun   zerine at ayağını kaldırdı. Kurt, atın nalındaki beratı görmek için eğildi. Bu durumdan istifade eden at, alına bir tekme v  rmakla birlikte, kurdun b  ynini yere d  kt  . Kurt yere yığıldı, düştü. Can   ke  irirken başına gelen işleri, sızlanarak söylenmeye ba  ladı :

Gittin gördün bir koyun
Ye, kalsın kuru boyun
Neyine oyun, moyun
Pehlivanlık mı edeceksin?

Gittin gördün bir keçi
Ye kalsın kuru kıçı (ayağı)
Neylersin ikiyi üçü
Çobanlık mı edeceksin?

Geldin gördün bir at
Ye (de) yanında yat
Neyine berat, merat
İstanbul'a mı gideceksin?

Bunları söyledikten sonra kurt can verdi. Koyun kurtuldu. Keçi de kurtuldu. At da kurtuldu. Ben de gittim, (bana) üç elma verdiler. Biri masala, biri masalı anlatana, birini de Kadriye (masalı anlatan kadının adı) yedi.

(Suphi Saatçi, Kerkük Çocuk Folkloru'ndan, 1984)

8) NAGİL

Bir gurt ajmış idi (acıkmıştı). Dedi gedim bir zat tapım (bulayım) yeyim.

Gördi gabahtan bir guzu gelir.

Dedi : Guzu!

Guzu dedi : Ne?

— Men seni yiyecağam.

— Ye ginan. Emma benim duzum yohtu. Duzsuz yiyemmesen ki...

Dur gedem duz getirem. Guzu, gurdu bu cür gurşadı (oyaladı). O yana dolandı, bu yana dolandı, goydu kaçtı.

Bu yol, gurt gördü bir goyun gelir.

Dedi : Goyun!

Goyun dedi : Ne diyesen?

— İndi men seni yiyecağam.

— Yiyesen ye. Emma neçe vahttı (çoktan beri) men öy-nememişem. goy bir öyniyim. Goyun da gurdun başın öyne-mahla bend etti. Goydu kaçtı.

Gurt gördü bir ezançı gelir.

Dedi : Ezançı!

Ezançı dedi : Ne diyesen gurt ağa?

— Men seni yiyecağam.

— Ye ahu. Özüm bülösen. Goy bir ezan okuyum namaz vahtıdı. Ezanı başa yetirenden sona ge meni ye.

Ezançı çıktı minâreye, gapıyı bağladı. Gurt galdı metel (şaşkın).

Gurt bu yol gördü bir at gelir.

Ata seslendi : At!

Dedi : Ne?

— İndi men seni yiyecağam.

— Men Şah'a berat aparıram (götürüyorum). Evvel men sene ohuyum. Beratı ser apar.

— Ohu göreh.

At, bir tepih vurdu, gurdun başın gözün dağıttı.

Beçara gurt hem ağlırdı, hem deyirdi :

Orda gördüm bir guzu

Ye gassın (kalsın) iki gözü

Sen neydirdin duzu muzı?

Öl gurt öl, öl ööl.

Orda gördün bir goyun,

Ye yanında soyun,

Sen neydirdin oyun moyun?

Öl gurt öl, öl ööl.

Orda gördün bir ezan

Ye yanında uzan,

Sen neydirdin ezan mezan.

Öl gurt öl, öl ööl.

(Husrev Hâtemi, Azeri Masalı)

9) NAR KAMIŞ

Bir zamanda bar eken, bir zamanda yok eken, fukare bir akayının bir de apakayı bar eken. Olar insan barınagan bir adada yaşay ekenler. Olarının bir kızı ve eki de oğlanları bar eken, amma dünyada olarının kızı kibi dülber kız yok eken,

Kunlernin birinde kızlarının kartayıp kalmaması için, öz araları sözleşip, kızını büyük oğlanlarına bermek kararına keleler. Bu kararını kızının küçük kardaşı eşitip aptesine bara :

— Aptem, ananının babam seni büyük agama kocaga bermek isteyler, dey.

Kız nege ograganını bilmegen, öz-özünden utangan. Bu kız şu yerden eline suv taşıgan savutlarından birini alıp çeşmege kete.

Çeşmenin başında büyük bir gol bar eken, golnin içerisinde de kemişlik ose eken. Kız bu kemişliğin yanına aglay-aglay barıp :

— Canım kemiş, yarıl kemiş, artık men bu dünyanın yu-zünü kormek istemeymen, -dep yalvara.

Kemiş yarıla. Kız kemişnin içerisinde kire de :

— Ortül kemiş, -dey. Kemiş ortüle.

Kızın agası bekley-bekley, kardaşı kelmey. Onı araştırp çıka, lakin tapıp olamagından, gayıptan haber berici cadıga bara. Cadı ona kardaşının çeşme başındaki golde osken nar kemişlerden birinin içinde ekenini ayta. Oğlan şu yerden çıkıp, doğru bu nar kemişlerinin yanına keke ve şu sözlerini ay-tıp yırlay :

**Nar, Nar kemiş, Nar kemiş,
Yarıl da şu kemiş,
Şu kemişnin içinde,
Menim yarem bar emiş.**

Kemiş içinden kız ona :

**Nar, Nar kemiş, Nar kemiş,
Yarılmasın şu kemiş.
Kardaşına yar degen,
Bu dünyada bar emiş,**

dep cevap kaytara. Agası kozlerinin yaşını sürtip evge keke, işin olup keçkeni kibi anasına bildire. Anası da kemişnin yanına kelip yalvarmaya başlay :

**Nar, Nar kemiş, Nar kemiş,
Yarıl da şu kemiş.
Şu kemişnin içinde,
Yaş kelinim bar emiş, dey.**

Kız karşılık olarak :

**Nar, Nar kemiş, Nar kemiş,
Yarılmasın şu kemiş.
Balasına kelin degen,
Bu dünyada bar emiş, dey.**

Anası da aglay-aglay evine kayta. Birazdan kozlerinin yaşını çibirtip, ufak kardaşçıgı keke ve kemişke yalvarmaya başlay :

**Nar, Nar kemiş, Nar kemiş,
Yarıl da şu kemiş.
Şu kemişnin içinde,
Menim aptem bar emiş, dey**

Kemiş yarıla. Kız kemiş içerisinde çıka, kardaşını ko-lundan tutup, ekisi de o yerden çıkıp keteler.

Kete, kete bir suvga rastkeleler. Kardaşı :

— Aptem, şu suvdan bir yutum suv içeyim mi? dey soray.

Aptesi :

**Eger bundan suv içsen,
Toru atka dönersin,
İnsan olup osmez de,
Bir ayvanga dönersin, dep cevap bere.**

Bala aptesinin sözünden çıkmay ve yollarını devam eteler. Bir çok vakit keçken son, bir suvga da rastkeleler. Bala pek suvsay, aptesinin suv içmege izin vermesini istey.

Aptesi :

**Eger bundan suv içsen,
Ala kaşlur olursın.
Avcıların kolundan,
Sopa aşap olersin, dey.**

Bala bunı da dinley ve suv içmemege karar bere. Biraz vakıt ketken son, bir temiz suvlu ozençikke daa rastkeleler. Kardaşı suv içmek için, aptesinden tekrar razılık istev.

Aptesi :

**Eger mından suv içsen,
Ak kozuga dönersin.
İnsan olup curmezsin,
Pıçak aşap olersin, dey.**

Balanın o kadar suç içeceği keke ki, artıp dayanıp olamay. Aptesi artına bakmay, tüşünceli bir alda ketkende, ozenden bir kaç yutum su içe... Şu arada bir kozuga döne ve aptesinin artından kozu gibi bağırmaga başlay. Aptesi artına aylanıp baka, kardaşının kozuga döngenini korip, yana ve mugaya.

Ne yapsın, artık iç bir türlü çare kalmay. Kozu aptesinin artından takılıp, öz yolunu devam ete ve bağçaga barıp yeteler. Bag içinde büyük bir terek kore. Tereknin túbünde de padişanın suv içken çokragı bar eken. Kız kozuçukını terek túbüne otlatmaga cibere, ozü ise tereknin töpesine çıkıp otura. Biraz vakıttan son padişanın kullarından biri koluna eki büyük bardak alıp, suvga keke. Bir daa çokrak içerisinde bir kolge kore ve o yakka, bu yakka baka, kimseni kormey.

O kul da bu yaşına kelgenine kadar daa ozünü kuzgüde kormegen eken. O ozünü suvda korüngen kızının kolgesi kibi dülber sanıp :

— Men bu kadar dülber olgan son, mana padişaga kul olup, suv taşımaga ne kerek eken? -dep türüşe ve alıp kelgen bardaklarını yerge urıp parlay da, çıkıp kete. Padişa bekley-bekley, amma kul keliney. Ekinci kulunu cibere, o da birinci-

si kibi, bardaklarını parlay, padişanın sarayından çıkıp kete. Padişa üçüci kulunu cibere, o da diğerleri kibi bardaklarını parlay ve çıkıp kete. Padişa bekley-bekley, kullarından iç birisi suvdan kaytmay. Son ne olganını bilmek için çeşmege ozü barmakını kararlaştırıp, yolga çıka. Padişa çokraknın yanına yakınlaşkanda, parlangan bardak parçalarını korip, teren tüşüncege dala. Biraz tüşüngen son, padişa göl yaruna kelip suvga baka, baksa ne korsın: suv içinde dülberden-dülber uzun saçlı bir kızın kolgesini kore. Yuregi urnaga başlay. Başını koterip, yukarıga baka, tereknin yukarı pıtakları arasında, aynın on dördü kibi dülber bir kız oturganını esley. Ne yapacağını bilmey. Biraz tüşüngen son, kıza şu sözlerini ayıp, yalvarıp yırlamaga başlay :

**Tüş, guzelim, sen mında,
Seni karım yaparım.
Gul bağçanın içinde
Bulbul kibi bakarım, dey.**

Kız ona :

**Yok, padişam, tüşalmam,
Emrinizni yapalmam.
Gul bağçanın içinde,
Guzel bulbul olalmam, dep cevap bere.**

Padişanın kozünden yaşlar akıp başlay. O koz yaşlarını sürtip :

**Tüş, guzelim, sen mında,
Seni kelin yaparım.
Altın kafes içinde,
Laçın kibi bakarım, dey.**

Kız buna da kail olmay :

**Yok, padişam, tüşalmam,
Emrinizni yapalmam.
Altın kafes içinde,
Laçın kuşu olalmam, dep cevap bere.**

Padiša :

**Tüş, güzelim, sen mında,
Seni kızım yaparım.
Yüksek saray içinde,
Laçın kibi bakarım, dep yalvara.**

Kız padişanın bu sonki sözüne razı ola ve terakten tüşe. Padişa kızının tüşkenine son derece kuvana. Kız ona özünün başına kelgenlerini ayta ve yanındaki kozuçuğunu kosterip :

— Padişanı, bu kozuçük benim dünya ve ahret kardaşım. dir. Yolda bir ozenden suv içip, kozuga çevirildi, -dey.

Padişa kozuçuğunu da kuvançnen kabul ete. Sarayga kelesler, padişa kırk gece toy etip, kızını zar-zornen kene de özüne kadın etip ala. Padişanen bu kız sarayda yaşap başlaylar. Saray halkı onların bahtını pek kunley.

Bir kun padişa kızga kelip :

— Men bugün avga ketecegim. Men ketken son, kimse nin sözüne kanıp, tışka çıkma, -dey. Kız razı ola.

Bu padişanın bir de taz davkesi bar eken. Bu taz davke padişa ketken son, saray halklarından toplaşıp, kızının yanına kelesler. Olar :

— Aydı aptecigim, deniz yalıasına çıkıp, biraz egleneyik, deyler. Kız razı olmayacak ola, amma çare tapalmay. Kızlar zar-zornen onı yalıga alıp kelesler ve soyınıp, cuvumaga başlaylar. Padişanın karısına da : -«Cuvun»- dep yalvaralar. O kızların yalvarganlarını red etmek istemey. Ayagındaki papuçlarını çıkarıp, bir ayagını cuva, ekincisini cuvmaga azırlanganda, taz davke onı denizge itep yıka. Kız suvga batar-batmaz, onı bir aram balık yuta. Kızlar sarayga kaytıp kelesler. Bu taz davke de bu kızının urbalarını kiyip, sarayga keles. Özüne sogan kabugından bir töşek tiktirip, töşekke kirip yata.

Bu taz davkenin kozleri kok, saçları kısa, beti çubar bir kız eken. Padişa sarayga kelgeni kibi, kadının yatkan odasına kire, baksa ne korsin : Töşekte çubar, çirkin bir kızın yatkanını korip şaşa.

— Vay, sana ne oldu? -degende, taz davke sesini çıkarmay. Özünü pek hasta kosterip, bir tarafından diger tarafına aylana. Taz davke töşek içerisinde aylanganda, sogan kabugının yalıgan töşek şırtırdamaga başlay. Padişa bu vakıt töşekte yatkan taz davkege :

— Aytsa, sana ne oldu? O şırtırdagan ne o? -dey.

Taz davke zar-zornen :

— Kemiklerim şırtırday, padişam. Pek yaramayım. Men sizin kelmeyizni bekley-bekley, kozlerim kogerdi, alaça kargalar saçlarını çokup, yulkıp bitirdi. Çubar kargalar da betimni çokup, çubar ettiler, -dey. Padişa ne demege bilmey.

— Ne yapsam yahşı olursın? dep soray.

Bu vakıt taz davke padişaga :

— Ana şu kozuçuğunu soyıp, onın etini aşasam, yahşı olurman, -dey.

Padişa :

— Ya sen bu kozuçük benim dünya ve ahret kardaşım degen edin de? -degende, taz davke :

— Men onı koy bellep, soymasınlar dep, sizge yalan ayttım, -dey.

Bu vakıt padişa vezirlerinden birini çağırıp :

— Kasapçı Bolat'ını çağırınız, -dey.

Vezir kasapçı Bolat'ını çağırmaalarını emir ete. Kozuçuğunu tutup, ayaklarını baylayayatkada kozuçük :

**Ciber meni, Bolat akam,
Yalı betke keteyim.
Omrumnin sonunda,
Bir duaçık eteyim, -dep yalvara.**

Bolat kozuçuğunun ayaklarını çizip cibere. Kozuçük yalıga kelip, aghlay-aghlay aptesine :

**Bolat pıçak kayray,
Bogazıma tayay.
Taz davke ayttı : «Soy» dedi,
Padişa ayttı : «Koy» dedi, dey.**

Aptesi kardaşının sesini eşitip :

**Aram balık içindem,
Siya saçım tışında.
On yanımda sultanım,
Katip çıkayım, tuvganım, -dep cevap bere.**

Bolat kozuqıknın yalvarganını red etip olalmay ayaklan-
nı çözip cibere. Koluna bıçaknı alganda kozuqık :

**Ciber meni, Bolat akam,
Yalı boyu çapayım.
Songulıkka şu dünyanı,
Toya-toya bakayım, dep yalvara.**

Bolat kozuqıknın yalvarganını red etip olamay ayaklan-
nı çözip cibere. Kozuqık çapa-çapa yalığa kelip, aptesine yal-
varmaga başlay :

**Bolat pıçak kayrak,
Bogazıma tayay.
Taz davke ayttı : «Soy» dedi,
Padişa ayttı : «Koy» dedi, dey.**

Kız şu sözlerni eşitip, kene de kardaşına :

**Aram balık içindem,
Siya saçım tışında.
On tizimde sultanım,
Katip çıkayım, tuvganım, dep cevap bere.**

Kozuqık bir daa aglay-aglay. Bolatka kele. Bolat onın ayak-
larını bağlay, başını tutup, bogazına pıçaknı yakınlaştırganda,
kozuqık :

**Ciber meni, Bolat akam,
Yalı boyu kezeyim.
Şu bağçanın içersinden,
Men bir gulçik uzeyim, dep,**

tekrar yalvara. Bolat kozuqıknı acıp, bir daa cibere. Kozuqık
kapudan çıkıp k ete.

Padişa : «Barıp bakayımçı, şu ayvan kayda kete eken?»
dep kozuqıknın artından kete. Kozuqıknın dogru yalığa ket-
kenin kore. Onın artından yavaş-yavaş ketip dinley. Padişa
kozuqıknın aglay-aglay aptesine :

**Bolat pıçak kayray,
Bogazıma tayay.
Taz davke ayttı : «Soy» dedi,
Padişa ayttı : «Koy», dedi, degenini eşite.**

Son denizden kızın da :

**Aram balık içindem,
Siya saçım tışında.
On tizimde sultanım,
Katip çıkayım, tuvganım,**

degenini onın kulagina çalına.

Padişa bu sözlerni eşitkeni kibi, barıp kozuqıknı kuçak-
lap ala ve bir daa yırlamasını istey. Kozuqık bir daa yırlay.
Padişa kızın sesini dinley ve aman evge kaytıp, öz memle-
ketinde olgan dalcılarına aram balıknı tapıp çıkarmaga emir
bere. Dalcılar denizge dala, aram balıknı tapıp çıkaralar. Ba-
lıknı ortadan yaralar da onın içinden kızını ve egizlerni sag-
selamet çıkaralar. Padişa sarayga kele ve kozuqıknı soydur-
mak istegen çubar taz davkeni, ozünün yalancı kadınlarını at-
larının kuyruklarına bağlata da, süyretip öldürte.

(Cafer Bekirov, Kırım Masalı)

KELİMELEER

— A —

Acıp: acıyarak.
Aglay-aglay: ağlıya-ağlıya.
Ala: alıyor.
Alganda: aldığında.
Ana: işte.
Anamnen: annem ile.
Apakayı: eşi.
Aram: haram.
Apte: abla.
Aşap: yiyerek.
Aşasam: yesem.
Atka: ata.
Aylanganda: döndüğünde.
Aylanıp: dönüp.
Ayta: söylüyor.
Ayıp: söyleyip.
Ayvanga: hayvana.
Azırlanganda: hazırlandığında.

— B —

Bagçaga: bahçeye.
Baglay: bağlıyor.
Baka: bakıyor.
Bakmay: bakmıyor.
Balasına: çocuğuna.
Bara: varıyor.
Barıp: varıp.
Barmagan: varmamış.
Barmaknı: varmayı.
Başlay: başlıyor.
Baylayyatkanda: bağliyorken.
Bekley: bekliyor.

Bellep: belleyip.
Betl: yüzü.
Betke: tarafa.
Bere: veriyor.
Bermek: vermek.
Berici: verici.
Bildire: bildiriyor.
Bilmegen: bilmemiş.
Bilmey: bilmiyor.

— C —

Cadıga: cadıya.
Cibere: bırakıyor.
Curnezsın: yürümezsın.
Cuva: yıkıyor.
Cuvmaga: yıkamaya.
Cuvunmaga: yıkanmaya.

— Ç —

Çapmak: (hayvanlar için) koşmak.
Çıbırtıp: akıtıp, damlatıp.
Çıka: çıkıyor.
Çıkmay: çıkmıyor.
Çokrak: su kaynağı, kuyu.
Çokup: galeyayıp.
Çubar: çil, leke, çilli.

— D —

Dala: dalyor.
Degen: demiş, dediği.
Dep: deyip, diyerek.
Dey: diyor, söylüyor.

Dinley: dinliyor.
Döngenini: döndüğünü.

— E —

Egizlerni: ikizleri.
Eken: -iken, imiş.
Ekenini: -idiğini.
Esley: farkediyor.
Eşitkeni: işittiği.
Ete: ediyor, yapıyor.
Etlp: yapıp.
Evge: eve.

— G —

Gayıptan: gäipten.
Gölnin: gölün.
Gulçık: gül, gülcük.

— İ —

İçken: içmiş.
İstemeymen: istemiyorum.
İstey: istiyor.
İtep: itekleyip.

— K —

Kalmay: kalmıyor.
Kartayıp: ihtiyarlayıp.
Kaşkı: canavar, kurt.
Katıp: ne yapıp.
Kayda: nerede, nereye.
Kayray: bileyiyor.
Kayta: geri dönüyor.
Kaytara: geri çeviriyor.
Kaytmay: geri dönmüyor.
Kaytıp: geri dönerek.
Keçken: geçen, geçtikten.
Keçkenl: geçtiği.
Kele: geliyor.
Kelgen: gelmiş, gelen.
Keln: gelin.
Kelmey: gelmiyor.
Kene: yine.
Kete: gidiyor.
Ketip: gidip.

Ketken: gitmiş, giden.
Ketkenin: gittiğini.
Kıska: kısa.
Kire: giriyor.
Kırıp: girip, girerek.
Kilyip: gilyip, giyerek.
Kogerdi: morardı.
Kok: duman rengi.
Kore: görüyor.
Korip: görüp, görerek.
Kormegen: görmemiş, görmeyen.
Kormey: görmüyor.
Korlingen: görünmüş, görünen.
Koterip: kaldırıp.
Kozuga: kuzuya.
Kunlernin: günlerin.
Kunley: kıskanıyor.
Kuvana: seviniyor.
Kuvançnen: sevinçle.
Kuzgü: ayna.

— M —

Mana: bana.
Mında: burada, buraya.
Mundan: buradan.
Mugaya: müteessir oluyor.

— N —

Nege: ncyce.

— O —

Ograganını: uğradığını.
Ola: oluyor.
Olalmam: olabilmem.
Olamaganından: olamadığından.
Olar: onlar.
Olğan: olmuş, olan.
Olmay: olmuyor.
On: sağ taraf.
Ortile: örtülüyor.
Ose: büyüyor.
Osken: büyümüş, büyüyen.
Otura: oturuyor.
Oturganını: oturduğunu.
Ozen: pınar, dere.

— Ö —

Öz : kendi.

— P —

Parlangan : parçalanmış.

Parlap : parçalayıp.

Parlay : parçalıyor.

Pıtak : dal, budak.

— S —

Savut : kap, tabak.

Son : sonra.

Songulikka : son olarak.

Soray : soruyor.

Soydurmak : kestirmek.

Soyıp : kesip.

Sürtip : sürterek.

Suv : su.

Suvga : suya.

Suvsay : susuyor.

Süyretip : sürüklettirip.

— Ş —

Ştırdamaga : çıtırdamaya.

— T —

Tapalmay : bulamıyor.

Tapıp : bulup.

Taşıgan : taşımış, taşıyan.

Tayay : dayıyor.

Terek : ağaç.

Teren : derin.

Töpesine : tepesine.

Tuvgan : akraba, yakın.

Tübü : dibi.

Tüş : in.

Tüşalmam : inemem.

Tüşüne : düşünüyor.

Tüşüngen : düşünmüş; düşündük-
ten.

— U —

Urip : vurup.

Uzeyim : koparayım.

— Y —

Yakınlaşkanda : yakınlaştığında.

Yakka : tarafa, yana.

Yalvara : yalvarıyor.

Yalvarganını : yalvardığını.

Yana : yanıyor.

Yapalmam : yapamam.

Yarıla : yarılıyor.

Yaş (caş) : genç.

Yaşap : yaşayıp.

Yaşay : yaşıyor.

Yatkan : yatmış, yatan.

Yeteler : ulaşıyorlar.

Yıka : deviriyor.

Yırlay : şarkı söylüyor.

Yolga : yola.

Yulkıp : yolarak, yolup.

10) ANAKARIYLA TILKI

Vakti zamanında, ne varmış ne yokmuş. Bir ihtiyar ka-
dın varmış, bir tek kızı varmış, kızını gelin etmiş. Kızını gör-
meye gidiyormuş. Eskiden eski insanların nesi varmış, iki ta-
ne keçisi varmış; bunlardan yağ toplamış, bir ufak çiniye
koymuş, bir serikle ağzını kapatmış, çininin kulplarına kuv-
vetli bir ip bağlamış, eline almış, beli de eğrice yola çıkmış,
bir yazının düzünde bir tilkiye rastgelmiş :

«Anakarı nereye gidiyorsun?»

«Oğul, kızımı gelin ettim, görmeye gidiyorum».

«Geride hiç çocuğun yok mu?»

«Yok».

«Beni evlât et, ne olur?»

«Edeyim, oğul, sen bana zâten lâzımsın, damın deliğinde
yalnızım».

«Anakarı, ver çiniyi ben alayım».

«Oğul, sen yorulursun, sen çocuksun, yazıktır sana».

Neyse gidiyorlar, kadın çiniyi de tilkinin eline veriyor,
kadın iki elini arkasına bağlıyor, tilki de arkası sıra geliyor,
anakarı diyor ki :

«Oğul, gel önüm sıra git, geride kalma».

«Ana ben sana hürmeten arkadan geliyorum, nasıl önü-
ne düşeyim, sen yürü ben seni takip ediyorum».

Tilki bir taraftan da eliyle yağ çıkartıyor, yiyor, çıkartı-
yor, yiyor. Bunlar gidiyorlar, yağ da kurtuluyor, tilki biraz
toprak alıp çininin dibine koyuyor, kulpunu veriyor nenenin
eline :

«Anakarı sen bunu al, gir bacımın evine ben de geliyo-
rum».

Neyse, çiniyi alıp anakarı içeriye giriyor, kız çininin içine
bakıyor ki toprak;

«Ana, bu toprağı niye getirdin?»

«Uy, oğul ne toprağıdır?»

«Ey, ana gel bak, sen bana toprak getirmişsin?»

«Oğul, oğul, o tilki guyâ bana evlât oldu, evlâdın da hâyırlısı, yağı yemiş yalamış, yerine toprak doldurmuş. Nasıl edelim de buna bir tuzak kuralım?»

Tilki bacadan işitiyordu :

«İyi ettim anakarı, yağını yedim yaladım, yerine toprak koydum».

«Oy, sen patlayasın, ben nasıl edeyim de sana tuzak kurayım».

Kız diyor ki :

«Ana karışma, bu senin başına çok iş getirecek».

«Oğul, kara sakız yok mu azıcık? Kara sakız getir, bacadan ağzında eritem, o gelip kuyruğunu aşağıya sarkıtınca kuyruğu kopar».

Neyse, bacaya kara sakız yapıştırıyorlar, ateşi aşağıdan yakınca, eriyor, yumuşuyor, yatsı oluyor; tilki geliyor kuyruğunu aşağı sallıyor :

O sırada kuyruğu yapıyor, çekiyor, kırılıyor, kuyruğu kopuyor. Bağıncı biliyor ki, kuyruğu koptu, gidip bakıyorlar, hakikaten kuyruğu kökten kopmuş, devresi gece tilki geliyor :

«Anakarı, ne olur kuyruğumu ver, bir daha önümlü bu tarafa döndürmeyeyim, bir garip yere gideyim».

«Git yağımı getir».

Tilki keçiye gidiyor :

«Keçi, ne olur süt ver, sütü çalayım yoğurt edeyim, yoğurdu yayayım ayran edeyim, ayrandan yağ çıkarayım, yağ götürüp anakarıya vereyim, anakarı da kuyruğumu versin, önümü bu tarafa bir daha döndürmeyeyim».

«Git bana yaprak getir».

Tilki bu kere duta gidiyor :

«Dut, dut yaprak ver, keçiye götürüyüm, keçi süt versin, yoğurt edeyim, yoğurdu ayran, ayranı yağ edeyim anakarıya götürüyüm, kuyruğumu versin, önümü bu tarafa bir daha döndürmeyeyim».

«Git bana su getir, köküme bağla».

Çeşmeye gidiyor :

«Çeşme, bana su ver, götürüp duta bağlayayım, dut yaprak versin, keçiye götürüyüm, keçi süt versin, sütü yoğurt çalayım, yoğurdu ayran yapayım yağ çıkartayım, yağı anakarıya vereyim o da kuyruğumu versin, bir daha önümü buraya döndürmeyeyim».

«Git kızları getir de benim önümde oynasınlar».

«Kızlar, gelin çeşmenin başında oynayın, çeşme su versin, suyu duta götürüyüm, dut yaprak versin keçiye götürüyüm, keçi de bana süt versin götürüp yoğurt çalayım, ayran yapayım, yağ çıkarayım, anakarıya vereyim, benim kuyruğumu versin ki ben de bir daha buralara gelmeyeyim».

«Git bize yumurta getir».

«Tavuklar, yumurta verin kızlara götürüyüm, kızlar gelip çeşmede oynasınlar, çeşme su versin, suyu duta vereyim, dut yaprak versin, keçiye götürüyüm, keçi süt versin, yoğurt çalayım, yoğurdu ayran edeyim, yağını çıkartayım, anakarıya vereyim, anakarı da kuyruğumu versin, ben de bir daha buralara gelmeyeyim».

«Git bize darı getir».

Gidip bakıyor bir çiftçi darı ekiyor, yalan söylüyor :

«Çiftçi, çiftçi, eşeğini kurt yiyor».

Çiftçi mastayı alıyor, koşup gidiyor. Tilki de torbayla darıyı alıp tavuklara kaçırıp geiriyor, tavuklar yumurtluyorlar, yumurtaları kızlara götürüyor, kızlar çeşmede oynuyorlar, duta suyu götürüyor, dut yaprak veriyor, yaprakları keçiye götürüyor, keçi süt veriyor, götürüp yoğurt çalıyor, anakarı da kuyruğunu veriyor. Tilki bir daha önünü bu tarafa döndürmüyor, artık, yiyor, içiyor, muradına geçiyor.

(Umay Günay, Elâzığ Masalları'ndan)

11) MUNGLUK KIZ ZARLIK UL

Çamçarkan padişahın iki karısı varmış; ilk karısından çocuğu olmadığı için ikinciye almışmış. İlk karısı ikinciye düşman olmuş ve beş tane kadın bulup onlarla birlik olmuş. Bir gün padişah ava gittiğinde ikinci karısı iki tane çocuk doğurmuş ve bu altı kadın çocukları çalıp yerlerine iki tane köpek yavrusu koymuşlar, kadın ayılınca da ona iki köpek yavrusu doğurduğunu söylemişler. Kadın doğurduklarının çocuk olduğunu ve isimlerinin Mungluk ve Zarlık olduğunu söylemiş ama bu beş kadın ısrar etmişler. Çamçarkan eve dönerken ilk karısı, «senin iyi dediğin kadın iki köpek doğurdu» haberini verdirmiş. Padişah inanmamış ama beş kadın onu iknâ etmişler. Bunun üzerine padişah da ikinci karısının ona gösterilmeden bir ırmağın ortasındaki adacığa götürülmesini emretmiş. Kadını götürmüşler, çocukları da suya atmışlar, o zaman Allah, Cebrail'e çocukları korumasını emretmiş ve Cebrail de onları bir geyiğe emzirtmiş. Padişah bir gün avda Mungluk ve Zarlık'a rastlamış. Rüyasında bir evliya ona gördüğü kişilerin çocukları olduğunu söylemiş. Ertesi gün avda padişah karşılaştığı bir geyiği vurmuş; geyik düşünce iki çocuk belirip onun anneleri olduğunu söylemişler. Padişah onları tutmak istemişse de çocuklar kaçmışlar. Padişah dağı askerleriyle kuşatmış ve Mungluk'u bulmuş. Eve dönünce Mungluk annesinin ismini söylemiş ve böylece padişah birinci karısının kıskançlığını anlamış ve onun oracıkta asılmasını emretmiş. İkinci karısını geri getirtmiş ve bir zaman mutlu yaşamışlar. Bir zaman sonra Mungluk'un düğünü yapılırken Zarlık şehrin yakınlarına gelmiş ve bir çobandan kardeşinin düğününün yapıldığını öğrenmiş. Çoban, padişaha haber vermiş, Zarlık da eve dönmüş, ona da düğün yapmışlar.

(M. Cihat Özönder, **Kazak Masalı**)

12) CEZTIRNAK

Bir karı kocanın bir oğlu ve üç kızı varmış. Evin oğlu ailesinin geçimini avcılıkla sağlıyormuş. Bu genç henüz mühim bir iş yapmadığı için adı yokmuş.

Bir gün komşu avula gittiğinde adamlardan birinin tüfeğini alıp, tek kurşunla uçan keleşin kanadını vurmuş. Avuldakiler buna hayran olup «bu bir yaman çocuk; bunun adı Anık Mergen (Keskin Nişancı) olsun» demişler. Anık Mergen, sahibine tüfeğin fiyatını sormuş. Adam «başabaş bir kız» cevabını vermiş. Oğlan «bir kız kardeşim var, onu vereyim» diye tüfeği alacak olmuş.

Başka bir yerde iyi koşan bir atı beğenip de sahibi «başabaş bir kız» isteyince, Anık Mergen ikinci kardeşini vermeyi kabul etmiş.

Daha sonra bir demircinin yanına gitmiş. Demirci «sana taşı ciğer gibi kesen bir bıçak yaparım, karşılığında kardeşlerinden birini verirsin» diye söyleyince, «peki» diyen Anık Mergen, üçüncü kardeşini de verecek olmuş.

Avula döndüğünde başından geçenleri anasıyla babasına bir bir anlatmış. Onlar da kızlarını vermeye razı olmuşlar.

Bir gün Anık Mergen geyik avına çıkmış. Gece bastırınca, avladığı geyiği pişirmeye koyulmuş. O sırada, atı kişnemeye, kan içemeye başlamış. Anık Mergen bu işde bir tehlike olduğunu sezmış. O anda karşısında iki Ceztınrak belirmiş. Anık Mergen derhal bıçağına geyiğin ciğerini takıp onlara uzatmış. Ciğeri alan Ceztınraklar bir an uzaklaşmışlar. Döndükleri vakit Anık Mergen tüfeğiyle onları öldürerek, ellerindeki —bir çeşit kıymetli taş olan— cezleri söküp almış.

Avula geldiğinde Anık Mergen, cezleri satmış, vurduğu geyiklerin etini avul halkına dağıtmış, kardeşlerine de birer ev yaptırmış.

Bir süre sonra bir gece yarısı Ceztınraklar, Anık Mergen'in avulunu basar, hâmile olan kız kardeşini öldürürler. Büyük kız kardeşi ise, saldıran Ceztınraklardan birini, Anık Mergen'in vermiş olduğu sihirli deve butuyla boynuna vurarak, bertaraf eder.

Bu hadiseden sonra Anık Mergen öcünü almaya, Ceztınrakların kökünü kazımaya and içer.

Ceztınrakların izlerini sürerken, bir tepe üzerinde beyaz bir ev ve büyük bir koyun sürüsüne rastlar. Evin içine girer, bir de ne görsün; birbirlerine bağlı sıra sıra insanlar, başla-

rında da Ceztürnak. Ceztürnak Anık Mergen'e «bakalım sen mi benim, ben mi senin kökünü kuruturum» deyip «haydi, emrediyorum, bu adamlardan birini benim için kes ve pişir» şeklinde konuşur. Ceztürnak bir ısıklık çalar, bütün koyunlar ağıla dolarlar. Ceztürnak Anık Mergen'e «sen adamı pişirinceye kadar uyuyacağım; sahiden uyursam tek gözüm söner, yalandan uyursam tek gözüm parıldar» der. Urgana bağlı adamlardan biri «dikkat et! Ceztürnak söylediğinin aksini yapar, ona sakın inanma» deyip Anık Mergen'i uyarır.

Anık Mergen, Ceztürnak'ın gözünün parlamaya başladığını görünce, ateşte kızdırdığı şişi gözüne sokar. Ceztürnak acı içinde kıvrılırken «benim sonumu getirdin ama sana öyle bir oyun edeceğim ki, bak, gör!» diye bağırır. Atik davranan Anık Mergen avulun içine dalıp, koyunların arasına karışır. Ceztürnak, bütün koyunları teker teker yoklayıp dışarıya çıkartmaya başlar. Anık Mergen bakar ki başka türlü kurtuluş yok, can korkusu ile koçlardan birinin derisini yüzüp içine girer, diğer koyunlarla beraber Ceztürnak'ın bacaklarının altından geçerek ağıldan kurtulur. Ceztürnak, neden sonra Anık Mergen'in kaçtığını anlayınca, elindeki yüzüğünü ona fırlatıp «benden sana hatıra olsun» diye bağırır. Anık Mergen yüzüğü alıp, parmağına takınca, bir anda Ceztürnak'a doğru çekildiğini anlar. Meğer yüzükte sihir varmış. Anık Mergen, derhal yüzüğü bıçağıyla keser, fırlatır.

Ceztürnak, Anık Mergen'in bu oyununa da gelmediğini görünce sonunun yaklaştığını düşünür. Ona «beni öldür, öldürünce yüreğimi çıkar, kendi yüreğinin üstüne koy, yüreğin benim gibi korkusuz olsun. Bağırsaklarımı al, beline dola, belin benimki gibi kuvvetli olsun» der. Anık Mergen Ceztürnak'ı kestikten sonra yüreğini çıkartır. Ama hile vardır diye, Ceztürnak'ın yüreğini önce bir fidana dolar, bir de bakar ki fidan ortasından kırılıyor. Bunun üzerine yüreği de bağırsakları da bir kenara fırlatır, dağlara sığmayan sürü sürü koyunları önüne katarak avulun yolunu tutar.

Avula gelince koyunları, avulun delikanlıları arasında pay edip, Ceztürnaklar'ın kökünü kurutmanın sevinci ile muradına ermiş.

(M. C. Özönder, **Kazak Masalı**)

SANAT ÇALIŞMALARI

1 — AĞLAYAN NAR İLE GÜLEN AYVA

Bir varmış, bir yokmuş, Tanrı'nın kulu çıkmış. Çok demesi, yok demesi günahmış. Evvel zaman içinde, bir padişahın dokuz tane kızı varmış. Günlerden bir gün karısı sultan hanımla otururken derin düşüncelere varıp birden söze başlar:

— Dokuz kızım var, eller alır evlenir, sonunda geriye ikimiz kalırız. Ölürsem tahtıma oturacak bir erkek çocuğum yok. Kökümüz kuruyacak, taç ile taht elden gidecek, ocağım sönecek. Yarını düşünmekten gözlerime uyku girmez, dünyadan tad alamaz oldum. Bu sefer de kız doğurursan seni de, çocuğu da elbet cellâda veririm der, kalkar gider. Zavallı sultan hanım karnı burnunda hâmile imiş. Padişahın bu zehir gibi acı sözlerini dinler de ağzını açıp bir kelimecik söyleyemez, üzüm üzüm üzülür de süzum süzum süzülür, suçu kendinde bilirmiş. **Kalkar**, dairesine çekilir, kara bahtına yanar, gece gündüz ağlar.

Mutlu da olsak, tasalı da, masallarda çabuk geçer zaman. Bir zaman sonra vakti erişip korkusundan kimselere haber veremez, sarayda kimsenin ayak basmadığı, bir sapa köşeciğe çekilir, yanına babasının evinden getirdiği çeyiz halayıklarını, işine sözüne güvenilir adamlarını alıp el altından kimselere sezdirmeden doğum hazırlıklarını yapar. Bir gece yarısı ağrıları sıklaşıp, gözü ışıltılı, dünyaya onuncu kız çocuğunu getirir. Hemen ebesi ile sultan hanım, babası gelip görmeden çocuğu sarıp sarmalayıp ancak sabah oldukça padişaha bir oğlan çocuğunun dünyaya geldiğini haber verirler. Padişah,

nefes nefese, sevinçten tıkanırcasına, odadan içeri girince orada bulunanlar hep bir ağızdan, «uğurlu olsun, adını siz verin, ömrünü Tanrı versin, bir oğlunuz oldu padişahım!» diyerek kundağı babasının kucasına verirler. Padişahın ayakları do-laşır, sevinç yaşları döker, hemen oradakilerden başlayarak bütün saray halkına hediyeler, ihsanlar dağıtır. Yüz bir pâre top attırarak delâller çıkartır, uzak kasabalara, komşu di-yar-lara ulaklar, posta tatarları gönderir, bu mutlu haberi ulaştırır. Meydanlara sofralar kurdurur, fakirleri kırk gün doyurur, çulsuzları giydirir, yerlidir yabancısıdır demez, ge-lene çil çil altınlar dağıtırlar. Dört yandan hediyelerle gelen konuklara, elçilere çadırlar kurulur, şenlikler, alaylar düzenler. Bütün memleket kırk gün, kırk gece işi gücü bir yana bırakıp düğün dernek kurar, eğlenir.

Gel zaman git zaman bu çocuk büyür. Zavallı valde sultan, adamları ile, çocuğu gece gündüz gözden ayırmazlar. Saç-larını uzadıkça kesip, erkek elbiselerini giydirip, erkek ter-biyesi verirler. Silâh kullanır, ata biner, yaşdaşları ile güreş tutar, böylece on iki yaşlarına gelir de sünnet olması gerekir. Valde sultan, derin üzüntülere düşer, her gün «artık sırtımız ortaya dökülecek» diye heyecan içinde bekler, تنها odalara çekilir ağlarmış. Günlerden bir gün bu çocuk annesinin yan-na gelip de ağladığını görünce kalbi dayanamaz :

— Aman anneciğim, ne oldu ki böyle تنها köşelere çekilip sık sık ağlarsın diye sorunca annesi de :

— Ah benim çocuğum, ben ağlamayım da kimler ağla-sın? Doğduğun zaman seni babana erkektir diye bildirdik. Bu günlere kadar da bir şey sezdirmedik. Padişah baban seni hâlâ erkek sanır, mürvetini görmek, sünnet ettirmek ister. Senin kız olduğunu anlayacak, ikimizi de cellâda verecektir. Onun için ağlarım deyince, çocuk da bir zaman düşünceye varır sonra anasına :

— Sen hiç üzülmeye, hem de ağlama anacığım. Bunu bana anlattığına iyi ettin. Şimdi padişah babamın yanına gider de yalvarırım. Yaşım küçük derim, beni bu yıl sünnet ettirmez elbet, der kalkar doğru babasının yanına gider, elini öpüp yü-züne sürer de içli içli ağlamaya başlar. Padişahıtır, biricik oğlunun ağladığını görünce pek üzülür :

— Bir tanecik oğlum, sevgili şehzâdem, niçin ağlarsın diye sorunca o da :

— Aman babacığım, beni sünnet ettireceğinizi duydum, onun için ağlarım. Ben daha küçüğüm deyince padişah da bakmış oğlan doğru söyler, daha vakti var, hem üzülmesin diye düşünür de :

— Oğlum, evlâdım, sen hele ağlama, bu yıllık kalsın gelecek yıl hayırlısı ile o iş de olur, deyip sırtını okşamış. Çocuk da sevinçle babasının elini öpüp koş-a koş-a anasının yanına gelir, boynuna sarılır :

— Aman anneciğim, babamın gönlünü ettim. Gelecek yı-la bıraktı, sil gözlerinin yaşını artık, deyince zavallı kadın-cağızın yüzü bir parça güler de, içi açılır, sarılıp çocuğunun gözlerinden öper.

Masallarda zaman çabuk geçer, günler, aylar birbiri ardın-dan uçar. Bir yıl, bir gün gibi geçer. Çocuğun sünnet olma zamanı yeniden gelince zavallı annesi تنها bir odaya çekilip için için ağlar. Günlerden bir gün bu çocuk, annesini kıyıda, köşede arar da, sonunda bu تنها odada bulur, yanına gelir, ağladığını görünce yüreği dayanamaz :

— Aman anneciğim, ne oldu böyle ki تنها köşelere çekilip için için ağlarsın, diye sorunca annesi de :

— Ah benim sultan kızım, ben ağlamayım da kimler ağ-lasın? Babanın geçen yıldan verdiği mühlet bitti. Sünnet dü-ğünü için hazırlıklar yapılıyor. O zaman senin kız olduğun ortaya çıkacak, ben ne yaparım, neler ederim, şaşırdım kal-dım. Deyince kız da :

— Sen hiç üzülmeye anneciğim. Şimdi padişah babamın yanına gider de yalvarırım. Yaşım küçüktür derim. Acır da beni bu yıl da sünnet ettirmez, elbet, der, kalkar doğru baba-sının yanına gider, elini öpüp yüzüne sürer de içli içli ağla-maya başlar. Padişahıtır, biricik oğlunun ağladığını görünce pek üzülür :

— Bir tanecik oğlum, sevgili şehzadem, niçin ağlarsın diye sorunca o da :

— Aman babacığım, beni sünnet ettireceğinizi duydum, onun için ağlarım. Ben daha küçüğüm, deyince padişah da bakmış oğlan da küçüktür, daha vakti var, hem üzülmesin diye düşünür de :

— Oğlum evlâdım, sen hele ağlama, bu yıllık kalsın, gelecek yıl hayırlısı ile o iş de olur, deyip sırtını okşamış. Çocuk da sevinçle babasının elini öpüp koşa koşa anasının yanına gelir, boynuna sarılır :

— Aman anneciğim, babamın gönlünü ettim. Gelecek yıla bıraktı, sil gözlerinin yaşını artık, deyince zavallı kadın çağızın yüzü bir parça güler de içi açılır, sarılıp çocuğunun gözlerinden öper.

Masallarda zaman çabuk geçer, günler, aylar birbiri ardında uçar, bir yıl bir gün gibi geçer. Şehzadenin sünnet olma zamanı yeniden gelmiş. Hazırlıklar ilerlemiş. Yine zavallı valde sultan tenha odalara kapanıp için için ağlamaya başlamış. Çocuk da annesini ötede beride arayıp sonunda bir tenha odada bulur, ağlayıp dövündüğünü görünce neden olduğunu bilip o da dayanamayıp ağlamaya başlar. Annesi bir yandan çocuğa sarılır :

— Ah benim sultan kızım, nasıl ettikse, ettik, babanı iki yıl daha oyaladık. Ama artık sen de iyice büyüdün, bu işi bir bahane uydurup geri bıraktıramayız. Yakın vakitte her şeyler ortaya çıkacak. Bundan kurtuluş yoktur. Sonunda baban ikimizi de cellâda verecektir. Yarın da ömrümüzün son günüdür, deyince kız da dayanamayıp :

— Aman sevgili anneciğim, sen ağlayıp kendini bu kadar üzme. Yarın babam beni sünnet ettirmek için çağırırsa gidip kendisinden yarım saat gezmek için izin isterim. Sonra has ahıra gidip bir yüğrük ata biner, oradan kaçır, giderim. Sakın ardımdan ağlama. Başka memleketlere göçer, oralarda barınır, yaşarım. Bakalım Tanrı sonumuzu hayra değiştirsin. Bundan başka çâre yoktur, deyince düşünür, taşınır, birlikte bu karar üzerine birleşirler.

Sabah oldukça sarayın önündeki büyük meydanın etrafı çevrilip bir yanına renk renk saltanat çadırları kurulur, çep çevre donanma bayrakları ile donatılır. Bir yanda tatlısı tuz-

lusu ile yemek kazanları ateşlere vurulup kaynatılırken, bir yandan da türlü yarışlar, eğlenceler için hazırlıklara girilir. Yazdaki, yabandaki, dağdaki ile düzdeki, köydeki ve kentteki millet, bölük bölük kimi atlı, kimi yaya söyleşip oynasarak düğün meydanına birikmeye başlarlar. Memleketin en ücra köşelerinden ulaklarla çağırılan, yabancı komşu ülkelerden tatarlarla haber ulaştırılan hatırlı misafirler ayrı ayrı çadırlara indirilip ağırlandılar. Çeşitli marifet sahipleri, çengiler, çalgıcılardan, ayrıca çingenelere kadar, hokkabaz, perendebaz, canbaz esnafı kat kat gelip, bu hengâmede sadakanın esirgenmeyeceğini kestiren dilenci tayfası da dört yönden koşup meydana üşüşmüşler. Meydancılarla değnekçiler ortada fırl fırl dönerler de bu kalabalığa yer göstermeye, düzene koymaya çalışırlarmış.

Padişah oğlunun mürvet günüdür diye yeşiller giyinip devletin ileri gelenlerine derecelerine göre kaftanlar giydirip ihşanlar dağıtır. Sonunda hazırlıklar bitip şehzâdeye de gelmesi için haber salındı. Şehzâde içindekini belli etmeyip babası katına gelir, önce elini öpüp el pençe divan durur. Babasının sevincinden ağzı kulaklarına varıp :

— Oğlum, şehzâdem, sen artık tamam on dört yaşına girdin, delikanlı çağına ayak bastın. Bu işde daha fazla gecikmek ayıp olur, hem de dedikodu doğurur ve sonunda elbet bir dert getirir. Her şey hazır olup davetliler gelip, büyük cemâat derlenmiştir. Yok demeden elbet bu gün sünnet olacaksın, haydi benim yiğit şehzâdem, dedikte çocuk da :

— Pekâlâ, münasıptır babacığım, emriniz, baş üstüne. Ancak bana yarım saat kadar izin verin de şu meydanı atımla bir dolaşayım. Sünnet olduktan sonra bir kaç ay ata binemem, hem de düğüne gelen halkı şöyle bir yakından seyretmek istiyorum. Ondan sonra beni sünnet etsinler, deyince babası bunu hoş karşılayıp :

— Peki, güzel olur şehzâdem, var, dolaş gel.

Diye şehzâdeye yarım saatliğine izin verir. O da hemen has ahırlara koşup tavla tavla dolaşır, şöyle bir uygun iyice yüğrük at arar. Son tavlının karanlık bir köşesine bağlı bir kuzguni, yelesi kuyruğu kara bensiz beneksiz, bir tek bile

akça kılı olmayan bir yağız at görür. Oradan bu hayvanı beğenip yanına gelir, başını, boynunu, yelesini, sırtını hem okşar, hem de ağlamaya başlar. At, bu çocuğu dinler dinler de, halinden anlayıp dile gelir :

— Ey sultanım, böyle neden ağlarsın?

Kızcağız birden şasıp ne olduğunu anlayamaz, etrafa bakınca kimseleri göremez, bu sefer hayvan yeniden :

— Ey hanım sultanım, böyle neden ağlarsın deyince bu sefer atın kendisine söz söylediğini anlar da :

— Ah benim karga karam, kara yağızım, ben ağlamayın da kimler ağlasın? Babam, doğduğum günden beri beni erkek sanıyor. İki yıldır sünnet ettirmek ister. Kız olduğum meydana çıkınca anamı da, beni de elbet cellâda verecektir, ben ağlamayım da kimler ağlasın? Bir ata binip bu diyardan kaçmaktan başka çârem kalmadı. Babamdan yarım sarıllığına izin aldım, bir ata binip de meydana bir gezip dolaşayım diye. Maksadım, bir yolunu bulup kaçmak. İşte bu hal böyle iken ahval şöyle, ben neler edeyim kara yağızım, sen bir şeyler söyle, deyince, at da, bütün bunlara dinleyip :

— A benim civan sultanım, sen hiç tasalanma. Tanrı'nın izniyle ben seni alır da onlar toparlanmadan gözden kayboluruz, başka diyarlara göçer gideriz. Fakat sana tenbihim budur ki, eğer altımdan kolanımı sıkıca sararsın, üzerime bindiğin vakit dizginime sağlam yapışıp bacaklarımı iyice sıkarsın, dört nala kalkıp baştan kuyruğa dal gibi süzülünce boynuma iyice sarılsın, zira ben eser yel gibi giderim. Ardımdan kurşun atsalar yetiştiremezler, der.

Kız atın dediklerini yapar, iki gözlerinden öpüp üzerine atlar, meydan yerine sürüp bir baştan bir başa at koşturur. Orada biriken halk ile askerler şehzadenin bu halini pek beğenir, alkış tutarlar. Yarım saatlik zaman geçince, şehzâde, birden atın kulağına eğilip, «haydi kara yağızım, iki gözümlü!» diye seslendikte at, asker ve halkın çenberini bıçak keser gibi yarıp, eser yel gibi savuşup, göz kırpıncaya kadar kaybolup gider.

Orada bulunanlar ne olduğunu bir zaman sonra anlayıp ortalık bir karıştı. Koşup babasına haber verdiler, «aman ka-

ra at şehzâdeyi aldı kaçırıldı!» diye her yanı bir bağışmadır kapladı. Peşine atlılar düşüp, orası burası, dağı deresi diye dört yöne dağılıp araştırdılarsa da, yolda, belde en ufak bir izini bile bulamadılar. Sanki kara yağızın ayakları yere değmemiş sanırsın. Yorgunluktan, üzünlükten iyice buruşup el ayak tutmaz bir halde dönüp gelip padişaha haber verdiler. Düşün için biriken halk, padişah, saraylılar, yerli yabancı herkes, şehzâde için döğündüler, ağladılar. Çengiler durdu, çalgılar sustu. Davullar gümlemez, meydancılar ünlemez oldular. Kimse pişen yemeklere el sürmedi. Ateşleri söndürüp kazanları devirdiler. Akşam olup düşün dernek dağıldı.

Biz gelelim düzmece şehzâde ile yağız ata. Yağız at, bunu aldığı gibi bir günde altı aylık yola götürüp, sonunda köpükler içinde harlayıp durdu. Dile gelip :

— İşte sultanım, hele seni kurtardım. Artık buradan istediğin yere gidersin. Dünya kötüyle dolu, kendini iyi koru, dedikte kız da attan inip, boynuna sarılıp, iki gözü iki çeşme ağlamaya başladı :

— Ey benim has atım, can yoldaşım, önce Tanrı, sonra sen. Şimdi ben buradan giderim, giderim ama, bu yabancı yerlerde başıma bir felâket gelirse ne yaparım, dedikte, at da :

— Ey sultanım, sana yelemden üç kıl vereyim, göğsünde sakla. Başına bir iş geldikte, bu kolları çıkarıp birbirine çakarsın, ben hemen oraya yetişirim, dedikte, hanım sultan çok sevinir, atın yelesinden üç kıl koparıp, koynuna koyar. Kara yağızın boynuna sarılır, iki gözlerinden öper. At âniden bir duman ortasında gözden kaybolur, gider, kız da oradan ayrılp gurbet yollarının tozuna düşer, yürür.

Bu kız, gide gide, yolu bir kasabaya erişip, önünde büyük bir saray belirir. Bitişğinde de koca bir mutfak. Bacasından dumanlar çıkar, kapısından kokular saçar. Vakitlerden akşam olmuş. Hemen yanına aldığı bohçasını açıp, sırmalı elbiselerini değiştirir, gurbete çıkmış bir yolcu kılığına girer. Oradan saray aşhanesinin kapısına şöyle bir yanaşır da, bakar ki, aşçılar kan ter içinde. O ocaktan berikine, kazandan tencereye koşuşurlar, çıraqlar da, beri yanda «güm, güm» diye hayvan dibi paralar, dibeklere karşılık «hay hay, hay hık!»

diyerek tokmak sallar, keşkek döverler. Halayıkların gözleri kızarmış, pirincin taşını ayıklamakta olsunlar, uşaklar da gözleri yaşlar içinde, soğan doğramakta imişler. Koca aşhanenin içinde, kırk ocakta kırk ateş, kırkında da bir başka aş kaynamış. Kız içeri girer, aşçıbaşı budur diye yanaşır ki, öteye beriye emirler dağıtıp kepçe elinde oradan oraya seğirten her kazandan çeşni alan, başı tıraşlı, her hali telâşlı, ensesi yelli, kurbağa belli, «hay hay»la oturur, «vay vay»la kalkar, onu gören ondan korkar, birisidir. Hemen :

— Aşçıbaşı, aşçılarbaşı, görürüm işiniz, telâşeniz çok, beni yanınıza cırak alır mısınız? diye sorunca, bu da hem seğırtir, hem bağırır, çağırır. kızı bir yana iteleyip gözü aştı, hem işde :

— Görmez misin, bizim başımızda ateşler yanıyor, kazanlar kaymıyor? Aman tatlıya tuzu, etliye şekeri karıştırmayalım. Helvanın meyânesi geçmesin, dolma tencerisinin dibi tutmasın haylâzlar. Ciğer sarımasının ateşini çekin, haşlamanın altına bir odun atıverin, savul ayağımın altından bire şaşkın yolcu, görmez misin telâşımızı diye bağırarak dolanmış. Kız da bunları duymamazlıktan gelerek hemen oradan bir önlük kuşanır. Beceriksiz yamakları aralar. Az zamanda bütün ocakların başına Hızır gibi yetişip, bir eli tatlıda, öteki eli tuzluda; hepsinin eksigine yetişir, bulup buluşturur tamamlar. Tencereleri, kazanları birbiri ardından, «bu oldu, bu da pişti, yetişti» diyerek ocaktan indirmeye başlar. Aşçıbaşı, birden ortalığın düzene girdiğini görünce sevinir, kızın sırtını sıvazlar da :

— Seni yamak başı, usta yaptım, ellerin dert görmesin, kepçenden bereket taşsın diye iki elini kaldırıp dua etmiş. Kız da bu sefer :

— Aman aşçıbaşı, bak işler düzene girdi. Şimdi şu köşeye otur da şöyle bakalım, nedir bu telâşlı hazırlıkların sebebi? Bu kadar yemekler kimin için pişiyor? Dedikte, aşçıbaşı şöyle bir içini çekip :

— Ah oğlum, işte o tarafı pek acıklı, keşke sen sormasaydın da, ben de anlatmasaydım. Bu memlekete altı yılda bir gece, bir dev gelir, padişahımızın ciğerini yer, göçer gider. Ya

rın gece bu devin gelmesi zamanıdır. Bu telâşımız ondandır ki, cenaze yemeği hazırlarız.

Tebdil gezen sultanımız bunları iştince parmağını ısırıp korkar ve hem şaşar. kalır. Ol gece, o da aşçılar ve yamaklarla hiç uyumayıp, sabahlara kadar yemek pişirmekle meşgul olurlar.

Sabah oldukta, tebdil gezen sultan sarayın içine girer, doğru yukarı katlara çıkıp, dolaşmaya başlar. Gezerken bir odaya gelip bakar ki, bir hanım sultan bir köşeye oturmuş, baştan ayağa karalar giyinmiş. Ordan diğer bir odaya gider bakar ki, oda baştan aşağı karalar içinde. Oda takımları bile kara örtülerle örtülmüştü. Oradan bir başka odaya uğrar, bakar ki odasının ortasında bir döşek, içinde bir sultan, baştan aşağı al elbiseler içinde. Oradan döne dolaşa padişahın olduğu odaya varır, bakar ki, zavallı adama ruh koklatmışlar, başına hekimler, hocalar birikmiş, kendinden geçmiş, serili yatar. Vakitlerden akşam vakti olup devin gelmesi yaklaşımış idi. Bütün saray halkı korku içinde kenara, köşeye büzülmüş, devin gelmesini beklerdi. Bu kızın aklına birden atın verdiği kıllar gelip, koynundan çıkıp, birbirine çaktıkta, ol dakika yağız at bir duman içinden çıkıp gelir, önünde duruverir :

— Emret sultanım!...

der de eşinir. Kız da hemen davranıp, atın iki gözünden öpüp :

— Aman kara yağızım, senden bir yalın kılınc isterim ki, dev azmanına bir vurduğumda ortasından kıyie biçivermeli deyince, at yerleri eşeler, başını silkeler :

— Al sultanını, sana istediğinden âlâ bir kılınc. Bir vurduğun yere bir daha vurmayasın, deyip kızın eline bir yalın kılınc tutuşturur, bir duman içinde kaybolur, gider. Oradan bu kız kılıncı alıp doğru padişahın yattığı odaya gelip usulca içeriye süzülür, bir köşeye gizlenir. Gecenin bir yarısı oldu, gökyüzünden doğru bir hışırtıdır, uğultudur, birden ortalık zifiri karanlık kesilir. Göz gözü görmezken, bir zaman sonra «küt, küt!» diye bir ses gelir, odanın ortasına bir dev azmanı düşer. Köşede hazır duran tebdil gezen sultan birden davranıp, «yâ Allah, medet» diye bir nâra vurup, elindeki kılıncı devin boynuna öyle bir indirir ki, hemen başı gövdesin-

den ayrıldı, birkaç defa tekerlendi. O sırada devin kellesinden bir ses geldi :

— Ey yiğit, er olduğunu şöyle bileyim ki, bir daha vura sın dediye de, kızın aklına yağız atın tenbihleri gelip ses çı karmadı, hem bir daha vurmadı. Dev azmanının canı iyice çı kıp, orada devrildi, kaldı.

Kız hemen devin bir kulağını kesip cebine koydu. Yürü- dü, gitti. Dönüp aşhaneye gelip önlüğünü kuşandı, kepçeyi kavradı, çalışmaya girişti.

Sabah olup da padişah yarı bitkinlik, yarı korku, baygın- lıktan kurtulup gözlerini açar da, kendini yoklar ki, henüz ölmemiş. Bir de odanın ortasına bakar ki, kapkara bir dev azmanı, başı gövdesinden ayrılmış, yatar, görenlerin aklı ba- şından gider, «acep kim ola bu devi öldüren?» diye derin dü- şüncelere varır da, bir şeyler bulup çıkaramaz. Oldum olası bu dev geldikte bu diyardan bir yiğit çıkıp da karşısına geç- memiştir, buna dair tek kelime, tarih kitaplarında bile yaz- maz. Bu işe mânâ vermezse de, ölçüsüz sevinir, Tanrı'ya şükürler eder. Bir de yerinden kalkıp dışarı yürüyünce, kapı diplerinde tabut, kefen, örtülerle bekleyen saray halkını gö- rür. Bunlar eskiden olduğu gibi cenaze için lüzumlu eşyaları hazırlamışlar, ölü yıkayıcılara, imama haber salmışlar da tit- reşerek de yarı geceden orada beklesirlermiş. Padişahı dip- diri ayakta dolaşır, hem de keyfi yerinde güler, söylerken görünce şaşırıp kalırlar. Cümlesi, «geçmiş olsun, Tanrı uzun ömürler versin!» diye dualar edip, yüreklerindeki yükü atar- lar. Padişah orada durup bunlara :

— İçerideki, başı gövdesinden kopmuş, dev azmanını öl- düren kimdir içinizde? diye sordukta, kapıdan içeri şöyle bir bakıp, her şeyi görürler, içlerinden birkaç kişi ileri çıkıp, göz kırpmadan :

— Biz öldürdük sultanım, der de ayak direrler. Oradan padişahın yüreği bu sözlere iyice ısınmadıysa da, hepsine bol bol altınlar, çiftlikler bağışlar. Bütün saray halkı sıra sıra konuşur da halayıklara, aşçı yamaklarına varıncaya kadar kendilerine birer pay çıkarırlar. Bir aralık aşçıbaşı bu tebdil gezen sultana :

— A oğlum ne duruyorsun? Padişah dönülmez ölümle- ren kurtulup herkese çil çil altınlar dağıtıyor. Sen de gidip alsana dediye de, tebdil gezen sultan :

— Padişah huzuruna çıkarsam beni hemen kovar, diye çekindiye de, aşhanedekiler bir ağızdan :

— Padişah sevinçlidir, ölümlemlerden kurtuldu. Başının gö- zünün sadakasını dağıtıyor, hazineler saçıyor. En fakiri bile kapısından çevirmiyor. Zaman, bu zamandır, elbette senin de bahşışını esirgemez dedilerse, kız kalkar, doğru padişahın hu- zuruna çıkar. Dokuz defa yer öpüp doğrulur, el pençe divan durur.

— Ey padişahım, gece sabaha karşı bu dev azmanını ben öldürdüm, dediye de, padişah inanmayıp :

— A kel yamak, senin cirmin ne ki, bu dev azmanını öl- dürebilesin? deyince, tebdil gezen sultan da öldürdüğü devin kulağını cebinden çıkarıp :

— Sözlerime inanmazsanız, bu kulağı alın da, gidip devin başına bir bakiverin, diye padişaha uzatır. Padişah alır bakar ki, insan kulağına da, hayvan kulağına da benzemez bir aca- yıp kanlı et parçasıdır. Hemen kalkar, devin yanına gider de, kutak yerlerinden birinde bir kanlı delik durur. Et parçasını koyarlar da tıpatıp uyar. Aşçı yamağının sözlerinin doğrulu- ğunu anlarlar. Padişah :

— Ey oğlum, yiğit oğlum, dile benden ne dilersin? dedik- te, tebdil gezen sultan edebini bozmayıp :

— Ancak sağlığını dilerim padişahım, der de önüne ba- kar. Padişah bir daha sorar, bu yine :

— Ancak sağlığınızı dilerim padişahım, der, yine önüne bakar. Kul töresi dua, hakan töresi keremdir, padişahın bir daha sorması gerektir. Üçüncü defa sordukta :

— Sağlığınıza duacıyım, ama padişahım, şu odalardan birinde al giyimli bir sultan hanım süzülür, süzülür de oturur. Odur sizden dileğim deyince, padişah birden duraklayıp :

— Oğlum, bunca güzel yiğitler o kıza alıcı oldular, görü- cüler gönderdiler, kendileri geldiler, büyüken, küçükten ara-

cılar yolladılar. Beğendiğim, hoşlandığım yiğitleri bile buna beğendiremedik. Ol düzenbaz, taş yürekli cilve satıcısını ne yapacaksın? Öbür odalarda benim kara giyimli, ak yürekli, has pembe beyaz, nazlı kızlarım vardır, beğendiğini sana teli ile, pulu, hazineler değerinde çeyizi ile vereyim. Bir düğün yapayım, yedi iklim, dört bucağa şan olsun, derse de tebdil gezen sultan ayak direyip, el pençe divan, gözler yerde :

— Aman padişahım, delice gönlüm ona düştü. Verirsen kereminden, bu kızı verirsin, vermezsen sen sağ ol, başkasını istemem, deyip dikildi. Padişah bakar ki oğlan söz anlayacak halde değildir. Hemen buyruk salar, al giyimli kızını çağırır, bu da gelir, padişahın karşısına el pençe divan durur. Padişah :

— Ey benim al giyimli sultan kızım, seni şu yiğit ister, bana can kazandırdı, azman dev öldürdü, bu güne gelince kapıdan çok yiğit çevirdin, elbet buna olmaz demeyeceksin, seni kocaya verdim gitti, diye kestirip atarsa da, kız davranıp :

— Aman padişah babacığım, bana bir gece izin verin, istihareye yatayım, rüyamda ne görürsem yarın size haber veririm, der. Padişah da destur verince oradan kalkar, doğru odasına gelir.

Gece gelip ortalıktan el ayak çekilip, uşaklar, halayıklar bile birer köşeye kıvrılınca, nöbetçiler de dış kapılardan, kulelerden birbirine ünleyip, «yektir Allah, yek» diye çırpıp kol gezdiklerinde, tebdil gezen sultan, yavaşça süzülür de al giyimli sultanın kapısına yanaşıp anahtar deliğinden içerisini dinler, seyreder. Bakar ki, bu kız odanın içinde telâşlı telâşlı oradan oraya gidip birşeyler hazırlar. Sonunda odanın ortasına bir altın leğen koyup bir gümüş ibrikten içine su döker. Tam o sırada pencereden yine o güvercin «pır!» diye uçarak gelir. Bu leğenin içine girip iki çırpınıp üstünden sular döküldükte, silkine silkine güvercin kılığında kurtulup ay parçası gibi güzel bir delikanlı kılığında ortaya çıkar. Al giyimli sultanla oturup karşılıklı konuşmaya başlarlar. Bu kız söze girişip :

— Ah benim yiğitim, gözümün ışığı, gönlümün alışığı efendim. Bu gün yine padişah babam çağırttı. O mızımız oğlan

işlediğin aynayı nasıl ettiyse alıp getirmiş. Babam, yine beni bu oğlana verecek oldu. Ben de bu gece istihareye yatalım da görelim diye yeniden izin aldım. Aslında bu işi size danışmaktı muradım. Aman bu işe bir çâre bulalım deyince, güvercin tebdili delikanlı şöyle bir duraklarsa da, asla fütür getirmeyip :

— Sen hiç üzülme, hem de tasalanma sultanım. Bu işin de bir kolayı vardır. Filân yerde devlerin bir şimşek taşı vardır. Kimsenin oraya varmasına, yerini bulmasına bulsa da alıp gelmesine çâre yoktur. Yarın sen bu yiğitten onu istersin. Varamaz, varsa da bulmaz, bulsa da alıp gelmesi kismet olmaz. Yine de aramıza başkası giremez sultanım, dediyse tebdil gezen sultan da odanın kapısından gizlice bütün bunları gözler, dinlermiş.

Bütün bunlar konuşulur görüşülürken gün ışımaya başlanış. Güvercin tebdili yiğit de :

— Aman geç kaldım, başıma işler açılmadan savuşayım, demekle altın leğenin içine bir dalıp silkinip yeniden güvercin kılığına girmekle «pır!» diye pencereden uçar gider.

Ardından al giyimli sultan da odasından çıkıp cevabını bildirmek üzere padişah babasının huzuruna varır. Tebdil gezen sultan da bir kenarda durur, kızın diyeceklerini beklermiş. Bu kız, babasının karşısına gelir, el pençe divan durur :

— Padişahım, filan yerde öte bucakta, devler diyarında, köşe mağarasında bir şimşek taşı olacak. Bu yiğit onu alıp getirirse, ancak varırım, illâki bu iş olmaz, deyip geri çekilir dairesine gider. Padişah da çaresiz bu yiğite döner de :

— Gördün mü oğlum? Bu kızın halini ben sana önceden söylemişim. «Bu kız oyuncudur, düzencidir» diye anlatmışım. İşte bak, filan yerde, öte bucakta, devler diyarında, köşe mağarasında bir şimşek taşı varmış, gücün yeterse var getir, yoksa yol yakıncan vazgeç bu işten, sana kara giyimli sultanlardan birini vereyim de, al, gönül rahatlığı ile otur, diye üzüle üzüle anlatırken aşçı yamağı hiç tasalanmadan şöylece :

— Emir baş üstüne padişahım, destur verirseniz gider getiririm, deyince, padişah da, bu oğlanın umursamaz, kılı depreşmez, dağlar boyu müşkülü kaybetmez davranışı karşısında içi ferahlar :

— Pek güzel olur oğlum, şu kıza da, dünya âleme de ibret için, al getir de görelim, öğünelim, güvenelim, der.

Sonunda tebdil gezen sultan, saraydan çıkıp bir müddet gittikten sonra tenhaca bir yere varıp atın verdiği kılları koy. nundan çıkarır, birbirine çaktıkta, bu at göz açıp kapayınca bir duman içinden kopup, harlayıp gelir, tebdil gezen sultana:

— Emrin nedir sultanım? diye seslendikte bu der:

— Aman benim kara yağızım, önce Tanrım, sonra sen varsın, al giyimli sultanı babasından istedim, bu kız da filân yerde, öte bucakta, devler mağarasındaki şimşek taşını ben-den istedi. Oralara kimseler varamaz, varsa da bulamaz, bulsa da alıp gelememiş, ne olursa senden olur, medet karayağzım! demesiyle yağız at da:

— Aman sultanım, sen hiç üzülmeye, ondan kolay bir şey yoktur. Hemen sırtıma bin, dizginlerimden sıkı tut, bacaklarını sık, boynuma yat, deyince tebdil gezen sultan atın iki gözlerinden öpüp hemen sırtına atlar. Yağız at oradan âni-den kopup eser yeller, tozar yollar gibi vurup giderler. Bir zamandan koca, yüce bir dağın dibine gelip dururlar ki bakmaya gözler, çıkmaya dizler dayanmaz. Yağız at yerinde eşinip:

— İşte sultanım, seni buralara kadar getirdim. Şu dağdan izleyerek gidersin, döner dolaşır, ilerde devlerin köşe mağarasını bulursun. Söyle kapıdan gizlice bir bakarsın, eğer gözleri kapanıksa uyanıktırlar, açıksa uykuya varmışlardır. Tedbir ile yavaşça içeri girersin. Duvardaki hücre içinde bir şimşek taşı görürsün. Onu oradan alıp nefes almadan gelesin. Yoksa gittiğin, bittiğin gündür. Hem bu sefer ardından ne söyler, ne dilerse, nice beddua ederlerse uğrarsın, bunu da böylece bile sin. Haydi yürü, yolu ben gösterdim, bahtını Allah kayırsın, deyince kız da atın iki gözlerinden öpüp gösterdiği yola girer, izleye izleye devlerin dolanarak çalıkları dolaşarak gider, bir zaman sonra devlerin oturduğu köşe mağarasını bulur çıkarır. Yavaşça yanaşıp bakar ki hepsinin gözleri açıktır, uykularını anlayınca içeri girer. Duvardaki hücrede duran taşını hemen alıp eğlenmeden dinlenmeden yola girip yolların, çalıkları dolandır, kayaları dolaşır da nefes nefese koşar. Tam

bu sırada devler uykularından uyanıp, adam kokusu alırlar. Bir de duvardaki hücrede şimşek taşını da göremeyince mağaradan dışarı uğrar. Tebdil gezen sultanın peşine düşerler. Ama bu da yolu yarılarmış, dağdan kayadan aşır, kestirmeden dolaşıp ovaya inmek üzere imiş. Bastıkları yerleri titreterek, toz duman kopararak çatlayasıya koşarlarsa da, bu kıza yetişmeyip çâresiz ardından koca kayaları fırlatıp bağırma, beddua etmeye başlarlar:

— İlâhi, ayağına yüğrük, eline çevik, aklına çabuk kişi, er isen kız, kız isen er yiğit olasın, ilençlere uğrayasın! diye bağırır da gazaplarının şiddetinden oldukları yerde yırtınır kalırlar. Kız oradan dağdan kurtulup ovaya iner, koşa koşu yağız atın olduğu yere gelir, şimşek taşını gösterir. At da:

— Tamam budur, hemen koynuna sok. Arkandan beddua ettiler mi, bir şey söylediler mi? Eğer ilendilerse kötüdür, ne dedilerse ona uğrarsın elbet. Dedikleri olur, yakını kurtarmazsın, deyince kız da:

— Ardımdan, «ilâhi, ayağına yüğrük, eline çevik, aklına çabuk kişi, er isen kız, kız isen er yiğit olasın» diye bağırıldılar. Bir de kız kendini yoklar ki değişmiş, kız iken erkek oluvermiş, bıyıkları yürümüş, sakalları terlemiş, çenesi tel tel tüylenmiş bile. Tebdil gezen sultan da, at da buna pek sevinmişler. Zavallı sultan:

— Tanrıdan dilediğim ancak bu idi. Şükürler olsun Rab-bime. Sebebim kısmetim demek bu imiş, ayağımla geldim ve muradıma erdim, demiş. Hemen yağız atın iki gözlerinden öpüp sırtına binmekle oradan kopup eser yeller, tozar yollar gibi vurup, giderler. Bir zamandan sarayın karşısına gelip dururlar. Şehzâde göğsünde şimşek taşı üzengiden ayağını yere basması ile yağız at bir duman içinde silinir, gözden kaybolur. Şehzade de hemen oradan sarayın içine girip padişahın huzuruna varır:

— Padişahım, ferman buyurduğunuz şimşek taşını aldım, getirdim, deyince padişah pek sevinir, hemen oradan al giyimli sultanı çağırır:

— İşte istediğin şimşek taşı da bu yiğit getirdi. Şimdi ne engel koyacaksın, ne düzen kuracaksın? dedikte bu kız davranıp; kızırır bozarır da :

— Aman babacığım, Allah aşkına bu gece de izin ver de bir istihareye yatayım, yarın mutlaka son cevabımı veririm, deyince babası da and verdiği için çaresiz karşı koyamamış :

— Peki iyi, pek güzel, bu güne sabreden, akşamdan saba ha elbet dayanır gün doğa, hayır ola deyip izin verince kız oradan çıkıp odasına gelir. Şimdi bu padişah, şehzâdeye dü-
nüp :

— Herşeyi duydun, dinledin, var git, sabah erkenden gel, bu işi elbet bir hayırlı sona bağlarız evlâdım, deyip gönderir.

Gece gelir, ortalıktan el ayak çekilir, uşaklar, halayıklar birer birer köşeye kıvrılınca, nöbetçiler de dış kapılardan, kulelerden birbirlerine ünleyip «Yektir, Allah Yek!» diye çırpıp kol gezdiklerinde şehzâde yavaşça süzülür, gelir de al giyimli sultanın kapısına yanaşıp anahtar deliğinden içerisini dinler, seyreder. Bakar ki, bu kız odanın içinde telâşlı telâşlı oradan oraya gider, bir şeyler hazırlar. Sonunda odanın ortasına bir altın leğen koyup, bir gümüş ibrikten içine su döker, taaa o sırada pencereden yine o güvercin «pırr!» diye uçarak gelir. Bu leğenin içine girip, iki çırpınıp, üstünden sular döküldükte, silkine silkine güvercin kılığında kurtulup, ay parçası gibi güzel bir delikanlı kılığında ortaya çıkar. Al giyimli sultanla karşılıklı oturup konuşmaya başlarlar. Bu kız söze girişip :

— A benim yiğidim, gözümün ışığı, gönlümün alışığı efendim. Devlerin elindeki şimşek taşı istemiştin. O mızımız oğlan, kokulu aşçı yamağı almış da getirmiş. Şaştım şaşırım kaldım. Bir şeyler diyemedim. Ancak padişah babamdan bir gecelik izin istedim ki, size danışayım. Aman bu işe bir çâre bulmak gerektir, deyince güvercin tebdili delikanlı, şöyle bir müddet duraklayıp düşünmüş taşınmış da :

— Al giyimli sultanım, sen hiç tasalanma, fütûr getirme; ben periler padişahının oğlu olayım da bunca işin çâresine bakamayım. Bizim sarayın has bahçesinin orta yerinde «Ağlayan Narla Gülen Ayva» ağacı vardır. Bir yanında narlar ağlar,

sallanır, bir yanında ayvalar güler sırtır, dünyada bir benzeri yoktur. Bu ağacın yanına her kim gitse, elini uzatır uzatmaz narlar başlar hüngür hüngür ağlamaya, ayvalar da hak hak gülmeye. Bunların yanına kimse yaklaşılamaz, baştan ayağa silâhla donatıp ağacın altında gece gündüz göz kırpmadan nöbet bekleriz. Ol yiğit geldikte elbet parçalarız. Yarın sabah babanın huzurunda bu yiğitten ol ağacı dilersin, dedikte, al giyimli sultan da, bu haddini bilmez aşçı yamağının sonu geldi diye sevinir. Böyle konuşa, görüşe tebdir düşünür, dolap çevirir, düzen kurarlarken gün ışımaya, ortalık aydınlanmaya başlamış. Güvercin tebdili yiğit de :

— Aman geç kaldım, başıma işler açılmadan hemen savuşayım demekle altın leğenin içine bir dalıp, iki silkinip üstünden sular dökülmekle yeniden bir güvercin kılığına girer de pencereden «pırr!» edip uçar.

Ardından al giyimli sultan da odasından doğru padişahın huzuruna çıkar, söze başlar :

— Padişahım, falan yerde periler padişahının hasbahçesinin orta yerinde «Ağlayan Narla Gülen Ayva» ağacı vardır. Eğer bu yiğit, bu engeli de aşar, o ağacı söküp getirirse, artık yok demeyip ancak varırım, illâki bu iş olmaz, deyip çekilir, odasına gider. Padişah da çâresiz kalıp bu yiğide döner :

— Bak yiğidim, Hak oyunu üçtür, evlâdım. Bu kızın hâlini, ahvâlini sana önceden anlatmıştım.. İşte bir engel daha koydu. Filân yerde, periler padişahının sarayının hasbahçesinin orta yerinde, bir «Ağlayan Narla Gülen Ayva» ağacı varmış. Artık onu alır getirirsen, ben sana bu kızı elbet veririm, artık bu işi keser bitiririz, deyince şehzâde dahi :

— Padişahım, istediği şeylerin cümlesini buldum buluşturdum, aldım, yetiştirdim. Tanrı'nın izniyle bu ağacı da alır getiririm elbet, deyip yerden selâm verip huzurdan ayrıldı, saraydan çıktı. Bir müddet gittikten sonra, tenhaca bir köşeye varıp yağız atın verdiği kılları göğsünden çıkarp, birbirine çaktıkta bu at göz açıp kapayıncaya bir dumanın içinden kopup parlayıp gelir, şehzâdeye :

— Emrin nedir şehzâdem? diye seslendikte, bu da :

— Aman benim karayağızım, can yoldaşım, önce Tanrım, sonra bir sen varsın. Filân yerde, periler padişahının bir sarayı, hasbahçesinin ortasında da bir «Ağlayan Narla Gülen Ayya» ağacı varmış. Al giyimli sultan şimdi de bu ağacı söküp getirmemi ister. Bu ağaca kimse yanaşamaz, elini süremezmiş. Ne olursa senden olur, medet karayağızım! dedikte yağız at bu sefer biraz duralayıp :

— Ah şehzâdem, bu iş biraz çetinedir, ama senin yoluna can fedâ olsun. Atla üstüme, dizginlerimden sıkı tut, bacıklarını iyi kas, boynuma yat, bir yol gidelim, bakalım nasıl olur, deyince kız atın iki gözünden öpüp hemen sırtına atlamakla oradan kopup ovalardan yeller, derelerden coşkun seller gibi giderek sonunda bir memlekete varmışlar..

Yolda giderken üç çocuk görürler. Önlerinde bir pösteği, bir külâh bir kamçı, bir de ok. Babalarından miras kalmış bu eşyaları bir türlü bölüşemeyip, çekişir dururlarmış. Bunları böyle görünce yağız at dile gelip :

— Aman şehzâdem bu eşyalar sana çok lâzımdır. Bu çocuklar kıymetini bilmez. Aman şunları kandırıp ellerinden alsın.

Şehzade çocukların yanına gelir.

— Çocuklar, neden böyle çekişiyorsunuz? deyince bunlar da, ona bu eşyaların babalarından miras kaldığını bir türlü bölüşemediklerini anlatırlar. Şehzâde oku alıp :

— Bakın çocuklar, ben bu oku atarım, hanginiz gidip de daha önce yakalayıp getirirse, bu mirasın hepsi onun olur, deyince çocuklar da buna râzi olurlar. Şehzâde de omuzundaki çapraz takılı yayı çıkarır, bir ucunu iki bacağı arasına kıstırır, sol eliyle bir ucundan bastırırken kirişin ilmiğini geçirip, yayı bir hamlede kurar. Parmağına kemik zehiri takıp oku yatağına yerleştirir. Sol kolunu olanca ileriye uzatıp kirişi de çenesine kadar çekip «Ya Hak!» der bırakır. Bu çocuklar okun gittiği yolu gözleyip, düştüğü yeri izleyip peşinden seğirte dursunlar. Şehzâde, hemen orada kalan pösteği, külâh,

kamçıyı toplayıp yerlerine üç kese altın bırakır, yağız atına atlayıp, eser yellere biner, tozar yollara uçar giderler. Çocuklar gidip soluk soluğa geri dönerler ki, eşyaların yerinde üç kese altın görünce sevinerek birer kese alırlar, oynayarak giderler.

Bir zaman dörtnal giderek sonunda periler padişahının sarayının karşısına gelir, dayanırlar. Yağız at durur :

— Haydi şehzâdem, iş başına, külâhı başına geçirir, pösteğine binersin, kamçı ile de vurursun. Havalanır, doğru sarayın hasbahçesine, o ağacın yanına inersin, hemen asılıp kökünden çıkarır, alır durmadan gelirsin, deyince şehzâde hemen külâhı giyer, pöstekiye biner, kamçı ile vurduğu gibi havalanıp sarayın içine girer. Şehzâde kol kol odaları, daireleri gezerken bu odalardan birinde al giyimli sultan ile güvercin tebdili yiğidi oturmuş konuşurlarken görür. Şehzâde hemen gelir, yanlarına oturur. Başında büyüklü külâh olduğundan şehzâde onları görürmüş, ama onlar şehzâdeyi göremezlermiş. O sırada yemekler gelip bu ikisi oturup yemeye başlarken şehzâde de sofranın bir köşesine oturup yemeğe girer. Bunlar bakarlar ki, sahanın karşı tarafından, kimse el sürmediği halde, yavaş yavaş yemek eksiliyor. Güvercin tebdili yiğit :

— Sultanım, burası benim önüm, şurası senin önün, ya şu karşısı kimin önü ola? Oradan yemek yenmiş gibi eksiliyor dedikte, kız da şaşar kalır, mânâ çıkaramazlar. Yemeklerini bitirince pencere önüne, sedir üstüne çıkar otururlar. Al giyimli sultan, peri padişahının oğluna işlemeli bir çevre hediye etmişti. Sedirin üstünde duran bu çevreyi şehzâde alır, koynuna saklar. Bunlar bir ara döner bakarlar ki, sedir üzerinde duran çevre yok. Orası burası derken odanın içini alan talan ederler, çevre kayıplara karışmış. O sırada gece çok müstür. Şehzâde artık zamandır diye pöstekiye bir kamçı vurmakla havalanıp doğru hasbahçenin ortasında «Ağlayan Narla Gülen Ayya»nın üzerine gelip, fidanı tutup olanca kuvvetiyle kökünden söküp çıkardı. Üzerindeki narlar hüngür hüngür ağlar, ayvalar kah kah gülerdi. Şehzâde bir elinde fidan, diğer elinde kamçı ile pöstekiye vurup uçtu gitti. Orada bulunan askerler neden sonra fidanın kökünden sökülüp hava-

lanıp gittiğini görünce, ne olduğunu bilemediler. Silâhlarını çekip birbirine girip bir şamatadır kopardılar. «Aman durmayın ağacı kaptılar, götürdüler...» diye feryad edip karanlıkta kime vurduklarını bilemeyip, karmaş dolaş olup, düşman diye birbirlerini kırdılar. Al giyimli sultanla, güvercin tebdili yiğit de olup bitenleri sarayın penceresinden seyredlermiş. Ağacın havalanıp gittiğini görünce ikisi de «eyvahlar olsun, oldu olanlar!» deyip, ne olup, ne bittiğini ancak anlادılar. Peri padişahının oğlu bu halleri onuruna, kibrine ye-diremeyip :

— Sultanım, karşımızda yemek yiyen, bana verdiğin yâ-digâr mendili de alan bu çok bilmiş delikanlıdır. Bütün engelleri aştı. Eline çabuk, tedbiri çevik bir yiğittir. İşte aldı götürdü. Yenildim, gücüm kırıldı. Sen, benden düştün, artık kimin yâri olursan ol, diye feryad edip altın leğene girer, iki silkinir, suları sırtından aşırır, güvercin kılığına girerek «pırrı» diye pencereden uçar gider.

Al giyimli sultan, oradan ağlaya ağlaya çıkar, koş koş babasının sarayına gelir yetişir. Gün ışıyıp ortalık aydınlanmaya başlarken babasının huzuruna çıkar..

Biz gelelim şehzâdeye. Fidan elinde, pöstekiye kamçı çalarak uçar gelir, yağız atın yanına. Sırtına atlamakla oradan kopup, ovalardan yeller, derelerden coşkun seller gibi geçerek padişahın sarayının karşısına gelirler. Şehzâde doğru padişahın huzuruna çıkıp al giyimli sultanın istediği fidanı vere-ko-yarak :

— İşte padişahım, sultan kızının istediği fidanı aldım, getirdim, dedikte padişah hayretler içinde kalıp :

— Aferin oğlum, fazlasıyla ayağına yüğrük, eline çabuk, aklına çevik, velhasıl çok becerikli 'bir yiğit imişsin. Kızımı vermek için senden uygununu da, üstününü de bulamam. Yeter olsun artık naz da, niyaz da. Bre kız, engelleri, oyunları, düzenleri koy bir yana da, artık düğün dernek kurulsun, delâl bağırсын, ulakları gönderin, haber salsınlar, tatarlar yolu-lara çıkıp ferman ulaştırsınlar. Kul, kibar, konu komşu toplan-sınlar, diye irade edince al giyimli sultanda ses sada yok ağzı kilitli, artık engelden, düzenden, oyundan da umudunu

kesmiş, başına gelene râzı olmuş, güvendiği dallar da kurumuştı. Başını önüne eğmiş öylece durur. Bu şehzâdenin üstünlüğünü de iyice anlamış, ır yandan olup biten işlerin hı-zından aklı fikri perişan, öte yandan da yan gözle bu oğlana bakar, gönü de akar gidermiş. Al giyimli sultan, yavaş yavaş büyüden sıyrılıp gerçeğe yöneldikçe nasıl bir belâdan kurtul-duğunu, nice bir mutluluğa kavuştuğunu iyice anlamaya baş-lamış.

Orada kırk gün kırk gece düğün dernek etmişler. Her iş bitip dernek bozulup, yerli yerine dağılmaya başlayınca, şehzâde de al giyimli sultanı alıp, kara yağız atına binip, derelerden seller, ovalardan yeller gibi geçerek anasına, yurdu-na dönmüş, kavuşmuş. Oradan doğruca anasıyla kucaklaşıp babasının elini öper, gelin sultanı da tanıtıp olamı biteni kı-saca anlatır. Babası ile anası dinledikçe bâzan korkup, gâh sevinip hayrette kalırlar.

Ayrıca, baba yurdunda da, kırk gün kırk gece düğün der-nek kurulup yedi iklim dört bucağa elçiler, tatarlar, ulaklar gönderilip konuklar geldi, derlendi. Hediyeler geldi ki, bir yerlere sığmaz. Güldüler oynadılar, çaldılar çağırdılar, dağlar gibi yığılmış pilavları, tepeler gibi yığılmış etleri yediler, gö-çürdüler, ırmaklar gibi ayranları, şerbetleri kuruttular. Aç-lar doyuruldu, çulsuzlar giydirildi. Yerlidir, yabancısıdır deme-diler, gelene geçene çil çil altınlar dağıtıldılar. Onlar ermiş mu-radına, darısı bizim başımıza.

(Tâhir Alangu, **Billür Köşk Masalları**'ndan)

2 — BOŞ BEŞİK

**Bebek beni del' eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi**

Vaktin birinde Kiroba beyi derler, bir Yörük beyi var-mış... Allah ona dünyalık üstüne dünyalık vermiş ama, dâr-ı dünyada bir evlâdı çok görmüş. Bundandır düşündükçe dü-şünür, kurdukça kurarmış...

Günün birinde kâhyası bu yarasına dokununca :

«Bre kâhya» demiş; «şu feleğin güldürmediğini güldüre-
yim dedim; yetimin yetimi bir kız aldım ama, gel gelelim oğul-
dan, kızdansa ne Allah onun yüzünü güldürdü, ne o benim
yüzümü... Yıllardır derdime derman arıyorum ya, güvendi-
ğim dağlara kar yağıyor. Bilmem ki neyleyip netsem, obamı
alıp hangi yaylaya, yurda gitsem!»

Bu söz üstüne kâhya ne desin :

«A kapısına kul olduğum» demiş; «sen murad ettikten
geri, yayla mı yok bize? Yol bir kulaç, oba bir avuç... Kim
var, kim yok, ağzına bakıyor; hangi gün, hangi saat desen bu
göçü buradan yükleriz. Neye derler ki, ekilip dikilen tohum
her yerde güverip yeşermez. Belki buraların havası, suyu ya-
ramamıştır. İnşallah, yeni konacağımız yaylalar yüzümüzü
güldürür, Allah'tan umud kesilir mi!»

Doğru söze ne denir; gayri o günden beri «o dağ olmaz,
bu dağ olsun!» deyip yayla yayla konup göçmüşler. Üstelik
her yaylada adaklar adanmış, niyetler tutmuşlar; yedi Meh-
met adlıdan yedi anahtar alıp yedi gün, yedi gece suya sal-
mışlar; yedi çadırdan yedi süyüm iplik alıp yedi yerinden
yedi düğüm çalmışlar ve lâkin ne anahtarlar benek benek
beneklenmiş; ne iplikler ilmek ilmek ilmeklenmiş. Eh, vakti,
saati olmadıktan geri ne yapsam nafile!

Gel zaman, —git zaman— burda adak, şurda kurban der-
ken, yedi yıl sonra Allah onlara altın perçemli bir oğlan ver-
miş, gayri öyle bir sevinmiş, öyle bir sevinmişler ki deme-
gitsin... Kuşun kanadıyla haberler ulaştırıp nerde, ne göçebe
varsa buyur etmişler; her gün bin atlı inmiş, bin atlı kalk-
mış; vurmuş davullar gümbür gümbür; çalmış sazlar coşkun
coşkun! Öyle bir şenlik, şadımanlık etmişler ki herkesin tadı
damağında kalmış...

Allah, gönül kışı vermesin, güz deyip de yaylalar yaylı-
maz, sağmallar sağılmaz olunca, gene yol görünmüş kışladık-
ları yere... Kışladıkları yer dersen, dereler içinde Elmahdere!

Yürük beyininki bir yana, zaten yükte ne var ki, göçte ne
olsun! Tüyü, teleği kiip, külek; kalbur, elek değil mi? Bunla-
rı da atın, devenin sırtına vurduktan sonra geriye ne kalıyor?
Davar dediğin yaylım yaylım yayılarak ne zaman olsa çıkar

gelir, çobanlar sağ olsun. Bundandır, Kıroba beyi «göç!» de-
diği gün, ak çadır, kara çadır dememiş, sökmüşler çadırları;
yüklemişler göçü... Bebeğin kundağını da bir ala kilime sarıp
yeşil bir beşiğe koymuşlar; beşiği de götürüp Karamaya de-
dikleri koca devenin semerine bağlamışlar. Gayri, kimi atlı,
kimi yaya, sabah düşmüşler yola... Kimi seherde açılan güle
dönmüş, kimi turnadan çekilen tele dönmüş! Koç yığitlerin
de kimi bülbül olup güle çevrilmiş, kimi saz olup tele çevril-
miş; hani nasıl deyim, aygın baygın sesler, öyle bir sarım sar-
mış ki onları... Al yaşmaklı aklını telini duvağını toplayıp da,
kara yüzlü kara gecenin gelip çatığını bir gören, eden olma-
mış... Geçtikleri orman da öyle, böyle orman mı imiş ya!
Baş ucundaki yatırın yüzü suyu hürmetine bir çöpüme bile el
sürülmemiş, dal dala, kol kola kilitlenmiş bir orman...

Böylesine bir ormanda yol, iz bulup da çıkmak kolay mı?
Üstelik, hangi dağdan estiye kötü bir rüzgâr da esip ağaçların
saçını, başını yolmaya başlayınca, herkes kendi başı derdine
düşmüş. Hani oba beyinin karısı yok mu, bir o tazenin canı
beşikte asılı kalmış ama, göç göçe karışmış bir kere; bu göz
gözü görmeyen karanlıkta deve deveden seçilir mi? Sabaha
kadar bir yandan, bir yana seğırtip durmuş da, gene de yedi
yıllık gelinliğini bozup kaynanasına demeye dili varmamış.
Gün, Çiçekdağı'ndan başını kaldırıırken, onlar da güç belâ or-
mandan sıyrılmışlar. Develer içinde Karamaya'yı, mayanın
üstünde de kınalı beşiği görünce, yüreklerine bir su serpilmiş
ama, katar başı develerini bir bir yatırınca çayır, çimen üs-
tüne, bir ne de görsünler! Maya bir boş beşik bomboş; ne ala
kilim var, ne ala kilime sarılan...

Yedisinden yetmişine kadar bütün oba neye uğradığını
bilememiş ama; ille anası, ille anası... Yedi yılda bir buldu-
ğunu bir gecenin içinde kaybedince deli, divâneye dönmüş;
Karamaya'nın boynuna sarılıp, bulaşmış yüzünü gözünü öp-
meye başlamış ve bir deyip iki söylemeye :

«Karamaya, Karamaya; hiç mi elimden su içmedin; ne-
tâ benim gülümü? Gülümü, Ali gülümü! Kurda, kuşa mı
kaptırdın? Yoksa, kaplan meşeli dağlar mı çekip aldı üstün-
den? Bir cevap ver, ağız-dilden; seni, beni yaradanı sever-
sen...» diye, valvarıp yakarmış ama mübareğin ağzı var, dili

yok, ne desin, boynunu bir tuhaf bükmüş ve garip değil mi, bu devc söyu bir daha da başını doğrultamamış!

Kıroba beyinin kanı, iliği kurduğu için adım atacak tåkati kalmamış ama, karısı olacak kara yazılı :

«Dayan hey dizlerim dayan!» deyip rüzgâr gibi dalmış ormana... Ardından koşacak anası yok, babası yok ya, emmi, dayı da ciğerdir, biri atlı, biri yaya düşmüşler peşine... Dağ dağ, yol yol arayıp taramışlar; meşelerden sormuşlar; yaşlı, başlı meşelerden... Yapraklardan koklamışlar, kara, kuru yapraklardan... Daha da her yanı altüst etmişler ya, ne bir daldan haberini almışlar, ne bir yapraktan kokusunu... Böylesi günde «İnsan ana olana kadar dağlarda taş olsun daha iyi...» diyesi geliyor, biçârenin umudu kesilince, yüreğine bir ateştir düşüp yetmiş iki bin damarı birden sızlamış; ille o süt damarı, o süt damarı...

Derken bir kartal kanat vurmuş ve bir karga «gak!» demiş. Bir de, başlarını kaldırıp bakmışlar ki, ne baksınlar! Çatalçam derler, bir çamın üstünde alıcı kuşlar dönüp duruyor. Sade dönseler, gene ne ise! Biri iniyor, biri kalkıyor ve sonra kanat vura vura süzülüp gidiyor, yamaçlara doğru...

«Bunca ağacı görmeyip de, ne diye bunun başına dönsünler; her halde Çatalçam boş değil!» deyip sürmüşler o yana, sürmez olsalardı... Görmüşler onu, görmez olsalardı! Ala kilim nerde, ak kundak nerde! Çatalçam'a takılan kilim kilim değil, sana bir kanlı perde; kol bir yana düşmüş, kol bezi bir yana... Amanın ne hallere koymuş, onu, o kanlı kuzgun! Ne ağız kalmış, yavrucukta, ne burun... O gözler oyum oyum oyulmuş; o yüzler yolum yolum yolunmuş; delik deşik olmuş her yanı, kana belenmiş... Kupkuru dal desem, dal değil; kypkırımızı gül desem, gül değil! O emlik kuzu, emlik; bir avuç kan, bir avuç kemik...

Yürük beyinin karısı, yedi yılda bir bulduğu süt kuzusunu al kanlar içinde görmez mi! Kurşunla vurulmuşa dönüp gayri emmi, dayı dememiş; göğsüne vura vura öyle bir ağıt tutturmuş ki, yürek olur da dayanır mı ola!

«Oğul, yedi yılda bir bulduğum oğul; böyle mi bulacaktım seni! Şu gözlerim ne arıyordu, ne gördü... Kör olaydım,

görmeyeydim bugünü, yoksa nazarlığını takmamış mıydım, acep kimlerin gözü değdi sana oğul!

Oğul, yüksek mayaya koyduğum oğul; bir tüyünü bile dünyaya değişmezken, alıcı kuşlara mı alıracaktım seni? Bunu onların yanına kor muyum, tutup kanatlarını yolmazsam, bana da ana demesinler oğul!

Oğul, tabancamın ipek bağı, ipek oğul; böyle ölüm mü görmüş yıkılası dünya! Gözyaşıyla yusam seni toprağa konacak başın hani? Başımı koyacak taşın hani? Türkülerin bile yakılmadan gittin, ne deyip ağlayacağım sana oğul!»

Kara yaşlı ana, daha daha bir söyleyip iki dökmüş; sonra gözlerini gözü önünde yatana dikmiş; bakmış Allah bakmış, derken al yaşmağını çıkarp başından, o bir avuç kınalı kemiği sarmış ve bir kundak gibi bağrına basıp meşelerin arasına süzölmüş... Emmisiyle, dayısı kuruyup kalmış buna :

«Nereye, bacı - kardeş kuzusu, böyle nereye?» diye bağırmışlar ya, ardından atlı koşuyormuş gibi ne durmuş, ne dönmüş geriye, ancak yarı duyulur, yarı duyulmaz :

«Nereye olacak, kanlı kuzgunların kanadını yolmaya!» demiş de yürüyüp gitmiş hatuncuk...

Adamcağızlar ne yapacaklarını şaşırmış; onu böyle bir fedâi başına dağlarda bırakıp da dönemezler ya... Hem o zaman oba ne der, oba beyi ne der adama! «Koyunlarını, keçilerini düşündüler de, kendi ciğerlerini kurda, kuşa yem edip döndüler diye, ot koymaz yoldururlar insana!»

Aralarında böylece tartıp teraziledikten sonra, yine biri atlı, biri yaya, gitmişler, o gelinin gittiği yana... Velâkin ne yolunu bulabilmişler, ne izini. Allah'ın dağında kaybetmişler onu... Hele karanlıklar çöküp de, olanca umutları suya düşünce, korku bir iken iki, iki iken üç olup dallarına binmiş.

«Gördün mü başımıza gelenleri! Bu anadan gülmedik, sabaha sağ çıkmaz!» diye döğünüp dururken, kocası olacak Yürük beyi de çıkıp gelsin mi! Daha atından atlamadan :

«Ağalar demiş yolunuzu gözlemekten gözlerim karardı. İnsan kuşun kanadıyla olsun haber ulaştırır. Hiç mi baba ol-

madınız; elinizi yüreğinize koysanıza!» deyince, emmisiyle dayısının ağız kilitlenip birbirinin yüzüne bakakalmışlar; ne ise, gene yaşta büyük olan azbuçuk kendini toplamış da :

«Bre kadasını aldığın bey; demeye yürek mi kaldı bizde; dilim dilim dilindi, dilim varmıyor demeye; dert bir başı de-ğil ki... Eğer adımı kara haberci diye çıkarmazsan böyle iken böyle : Ak kundağı, Karamaya'nın üstünden Çatalçam çekip almış; Çatalçam'ın dalından da bir kanlı kuzgun almış; delik deşik etmişler, o ağızsız, dilsiz yavruyu. Anası olacak eksik etek onu öyle al kanlar içinde görünce aklını, fikrini kaybedip dağlara düştü, duydun mu bir, başımıza gelenleri. Yavrusunu ararken, anasını da yitirdik; o sabah, bu akşam arayıp duruyoruz... Eh sır olmadı ya, elbet bir taşın ardından çıkacak!» demeye kalmamış, o yaralı ananın yaralı sesi yeri, göğü yırtmıştı :

Elmalı'dan çıktım yayan
Dayan hey dizlerim dayan
Emmim atlı dayım yayan

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Kol bezini dalda bulduğum
Adını Ali koyduğum
Yedi yılda bir bulduğum

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Gökte yıldızlar yılışır
Kuzgunlar üleş bölüşür
Çadırda düşman gülüşür

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Deve var deveden yüce
Deveyi yüklettim gece
Nice edeyim anam nice

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Kaynanam samur kürklü
Develeri kahve yüklü
Yad yaban değil yürüklü

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Tabancamın ipek bağı
Baban bir aşiret beyi
Kanlı mı oldun Çiçekdağı

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Çadırı çebiş kılından
Pazvandı çıkmaz kolundan
Kurtulamam el dilinden

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Tuzla'dan aldım tuzunu
Akdağ'a serdim bezini
Kuzgunlar mı oydu gözünü

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

Ak memeden sütler akar
Kavim, kardeş yola bakar
Yasımız obayı yakar

Bebek beni del'eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi

«Türkülerin bile yakılmadan gittin!» derken, duydunuz mu bir; yavrusunun üstüne yaktığı şu türküyü. Her sözü zehir zembelek; dayanılır mı hiç! Yanıp tutuşmadık kalmamış yaylasından, dağından; Çatalçam dalından tutuşmuş, kanlı kuzgun kanadından; meleklerin bile gözyaşı yağmur olup inmiş yere... De sen baba ol, de sen emmi ol, de sen dayı ol da, dayanabilirsen dayan buna! Onlar da yanıp kül olmaya az kalmış ya, sesini duydukları için gözlerinde yeni bir umut çırası

yanmış yoksa! Gayri gece dememiş, gündüz dememiş; o sesin üstüne yürümüşler: ama, onlar gitmiş; ses gitmiş, onlar gitmiş; ha şu çalı dibi, ha şu çamın altı derken, her yanı elek, felek etmişler ya, ne ölüsünü bulabilmişler, ne dirisini hatuncağızın... Olanca umudları suya düşünce, ötekiler çadırlarına dönmüşler ama, Yürtük beyi: «Ya ölürüm, ya bulurum, karımı...» deyip atının başını çevirmemiş. O sesi duya, duya, o sese uya uya dağı, taşı inletmiş; bakalım ne demiş:

**Tütün çekerim keseyinen
İçemedim tasayınan
Ana oğul dağda kaldı
Ayran yollan kâseyinen**

**Kara çadır is mi tutar
Has demiri pas mı tutar
Yitirdiğim oğul — anaya
Kırobalı yas mı tutar**

Yas tutar demek de söz mü! Kırobalılar gözleri yolda gö-nülleri gümanda o kış orada kışlamış; kana kana bir su bile içmemişler ama, ne oba beyi dönmüş geri, ne de karısı olacak kara yazılının alınabilmiş haberi... Böylece, güvendikleri daller kırılıp gelince, Kırobalı'lar başlarına yeni bir baş seçip, gene konup göçmeye başlamışlar ama, bakın Allah'ın işine, bir güne bir gün gene onların sesi kulaklarında gitmemiş. İlle o kara yazılı ananın sesi... Vaktiyle bunlar o sesi kovarlarken, şimdi o ses bunların peşine düşmüş; seher yeli gibi, bahar seli gibi... Hangi yaylayı yaylasalar, hangi deryayı boy-lasalar arkalarından yetişmiş...

Doğrusu, bir türlü akıl, sır erdirememişler buna... Kimi demiş: «İçilmez sulardan içip ak kuş olmuştur bu gelin!» ki-mi demiş: «Geçilmez çaylardan geçmiş, perilere katılmıştır bu gelin!» Çok yaşamış, çok görmüş ağalardan biri de: «Ne olduklarına akıl sır erdiremem ama, bunların sesi, dağa, ısa işlemiş; saza kamışa geçmiş olacak, kıyamete kadar silinir mi? Vurdukça seslenir, tel tel dağılır böyle!» demiş. O böyle dedikten geri, gayri biz ne söyleyelim, cemaatimiz ne anlatsın; doğrusunu Allah bilir...

Günlerden bir gün gene «Göç!» olup göçler yola dizilin-ce az gitmiş, uz gitmiş, derken «Hacı İlyas» derler öyle bir yere düşmüşler ki kolay kolay ne yel alır; ne sel alır... Top-rağı cevher, suyu kevser, insan çifte, çubukça koşulsun yoksa... O gün orada suların sesiyle uyumuş; kuşların sesiyle uyan-mışlar velâkin o yaralı sesi, duyan olmamış. Bunun üzerine yeni oba beyi, obasını başına toplayıp: «Ağalar» demiş; «bi-liyorsunuz ya, bu göçebelik bize uğur getirmedir. Kimimiz, ağlaya ağlaya gözden olduk; kimimiz, dövüne dövüne dizden olduk; işe güce varmaz oldu elimiz. Zaten yuvarlanan taş yo-sun tutmaz. İyisi mi gelin burasını yurt edinip yerleşelim» demiş...

Hani şu Muğla ile Fethiye arasında Kıroba dedikleri şir-in bir köv var ya bugün de bacaları tüten bir köy. Ha işte bu bizim Kırobalıların tâ o zaman şenlendirdikleri köydür. Torunları, tosunları bir ağaç gibi buraya dikili kalmış ve bir daha da başlarından bir karayel esmemiş. Bir var ki yıllar yılı ne o eski acı yüreklerinden çıkmış, ne de bu türküyü dil-lerinden düşürmüşler:

**Bebek beni del' eyledi
Yaktı yaktı kül eyledi**

(Eflâton Cem Güney, Boş Beşik'den)

III. HİKÂYE

Arap dilinde başlangıçta «kıssa» ve «rivâyet» olarak düşünülen, sonraları «eğlendirmek» maksadı ile «taklid» mânâsında kullanılan «hikâye» deyiimi, gerçek veya hayâli birtakım vak'aların, mâcerâların hususî bir üslûpla, sözle nakil ve tekarrarı demektir. Bu târif, az bir farkla bugün anladığımız «halk» ve «modern» hikâye türü için de kabul edilebilir.

Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde «efsâne, masal, menkabe, destan vb.» mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtimâî hâdiselerin potasında iç bünyelerindeki bağları muhâfaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir.

Biz, tip (müstakil hayatı olan ananevî hikâye) ve motif (hikâyeyi meydana getiren en küçük eleman) arasındaki farkı açıkça belirten sistematik sınıflandırma yerine kültür tarihi bakımından bu eserleri :

1) Türk kaynağından gelenler : Dede Korkut hikâyeleri, Köroğlu ve kolları, saz şâirlerinin hayatları etrafında teşekkül edenler : (Kerem ile Aslı, Aşık Garib ile Şah Sanem, Şah İsmail, Karacaoğlu ile İsmigân Sultan vb.) Doğu Anadolu'da âşık-hikâyecilerin söylediği hikâyeler : (Dede Kasım'ın «Tâhir Mirzâ»sı, Fakiri'nin «Kerem'in Erzincan Bağları», Feryâdi'nin «Kara Gelin»i, Şenlik'in «Sevdâkâr»ı «Lâtif Şâh»ı ve «Salman Bey»i); Güney Anadolu'da âşiretler arasında yaygın türkülerle bağlı bozlak adını alan eserler : (Genç Osman, Gündeşlioğlu, Demirci vb.); şehirlerde hikâyeciliği sanat haline getiren meddahların türlü konularda söyledikleri ve sonradan yazıya, kitaba geçenler : (Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Letâifnâme, Cevri Çelebi vb.)

2) Arap-İslâm kaynağından gelenler : «Leylâ ile Mecnun, Binbir Gece, Ebu Müslim, Gazavâtı Ali (Hazreti Ali Cenkleri), Veysel Karânî, Battal Gazî, Dânişmendnâme vb.»

3) İran-Hind kaynağından gelenler : Ferhâd ile Şîrin, Kelile ve Dimne (Pañçatantra) vb. olmak üzere üç kolda toplayabiliriz.

Türk duygu, düşünce ve hayalinden doğmuş olanlarla birlikte ayrı kaynaklara bağlı, bir kısmı divân edebiyatı yolu ile halkın tasarrufuna geçen bu mahsuller «nazım-nesir (Hindçe'de bu şekle Çampu adı verilmektedir), nesir veya nazım biçimleri ile karşımıza çıkarlar. Bunların konularını —Nasreddin Hoca ve Bektaşî fıkraları gibi sırası geldikçe herkes tarafından anlatılabilen, üslûp endişesinden uzak 1-2 motife dayalı kısa, fikri, felsefî, mizahî karakter taşıyan müstakil hüviyet kazanmış mahsulleri ayrıca düşündüğümüz takdirde— «aşk» ve «kahramanlık» teşkil eder. Birinciye «Kerem ile Aslı»yı, ikinciye «Dânişmendnâme»yi örnek gösterebiliriz.

Türk hayatında Eski Uygur devresinden itibaren bazı malzemesi ele geçen ve hususiyile Dede Korkut'da roman karakterinin izlerini yakından tâkip ettiğimiz bu mahsullerin bir kısmı anonim, bir kısmı ferdidir. Anonimlerin yaratıcıları zamanla unutulmuş ve cemiyetin ortak malı haline gelmişlerdir. Ferdi olanlar ise sanatkârların ortaya koyduğu hikâyelerdir. Bu hikâyelerin kendilerine mahsus biçim kazananlarına Doğu Anadolu'da «tasnif» ve yaratıcılarına «musannif» (tasnif edici) adı verilir. Fakiri'nin «Kerem'in Erzincan Bağları», Feryâdi'nin «Kara Gelin»i Şenlik'in üç hikâyesi : «Sevdâkâr, Latif Şâh, Salman Bey»i, Behçet Mâhir'in «Ercişli Emrah ile Selvi Hân»ı birer tasnif eserdir.

Doğu Anadolu'da eser veren âşık-hikâyeciler, son iki asırdan beri tâkip edebildiğimiz hikâyelerini eski destan geleneğine bağlı saz şâirlerinin yolundan hareketle bazı değişiklikler yaparak tasnif etmişlerdir.

Bugün de, Erzurum-Kars çevresinde —yirminci asır başlarına gelinceye kadarki bollukta görülme bile— eski geleneği devam ettiren âşık-hikâyeciler, düğünlerde, ramazan ve kış gecelerinde kahvelerde hikâyelerini mutlak bir kaide teşkil etmemekle beraber şu sıraya göre söylemektedirler :

Âşık-hikâyeci önce üç fâilâtün bir fâilün (hece vezninin onbeşlisi)'den ibaret «divânî»si ile «fasl»ı açar. Saz eşliğinde ezgi ile okunan bu «divânî» onun sevdiği veya usta kabul ettiği şâirin eseridir. Birden üçe kadar sıralanan bu türküler «üstâdnâme» adı verilir. Türkülerin sonunda hikâyeci veya usta malı satan «nâkil», üstâda Tanrı'dan rahmet diler; onu dinleyenler de Mevlid duâlarına benzer şekilde «âmin»le mukabelede bulunurlar.

Türk cemiyetinde ozanlara (âşıklara) karşı duyulan ananevi saygı ve sevginin bir ifadesi olan bu kadirbilirlikten sonra âşık-hikâyeci kendi «divânîsi» ile «fasl»a devam eder. Fasl bitince «döşeme»sine geçer. «Döşeme» saya (nesir), veya «nazım-nesir» bir tekerlemeden ibarettir. Hikâyeci asıl konu ile ilgili bulunmayan bu ayaklı-saya (seci') karakteri taşıyan tekerlemede dinleyicilerine, doğruluk, fazilet, yardım, adalet, yurt ve millet sevgisi fikirlerini telkin eder ve hayatın fâniliği ile kader düşüncesini sergiler.

Zaman zaman terbiye ve ahlâk dersi vermesi yanında mizah unsuru hâkim örnekleri ile insanı güldüren bu tekerlemelerin sözlü geleneğe yaşayanları oldukça uzundur. Son bir asırdan beri yazıya, hususiyle baskılı kitaplara geçenlerinde kısalma göze çarpıyor..

Âşık-hikâyeci «döşeme»sini tamamlayınca hikâyesinin konusu ile kahramanlarını kısaca takdim eder ve esâsa girer.

Doğu Anadolu ile Azerbaycan'da güzel tasniflerine rastlanan bu hikâyelerde vak'alar, saz şâirlerinin hayatları etrafında teşekkül edenlerde ve Dede Korkut'da görüleceği üzere nesirle, duygular ise deyiş/türkü (nazım) ile ifâde edilir. Geniş bir şekilde sergilenen hikâyenin monotonluğunu ortadan kaldıran ve destan geleneğinin tesiri ile saz eşliğinde söylenen türkülerin bir kısmının asıl konu ile ilgili olduğu görülür. Bu türküler sâbittir, değişmez, şâir-hikâyecinin kendi yarattığı eserlerdir. Bazı hikâyelerde, meselâ «Arzu ile Kanber» ve «Tâhir ile Zühre» gibi eserlerde görülen türkülerin şâirleri tesbit edilememektedir. Bunları saz çalmayan ustalar tarafından söylenen bu hikâyeler «duvak kapamalar»la zenginleşmiş olmaları ihtimali vardır. «Döşeme» içinde geçen türkülerin ise konu ile ilgileri hemen-hemen yok gibidir. Aynı konular

da, bâzen mizâhî karakter taşıyan bu eserlerin hikâyeye bir renk kattığı söylenebilir.

Doğu ve Güney Doğu Anadolu âşıkları veya saz çalmayan ustalar tarafından söylenen bu hikâyeler «duvak kapama» adı verilen muhammes (beşli) bir türkü ile tamamlanır. Kavuşma ile biten hikâyelerin «duvak kapama»ları memnuiyet ve sevinç ifadesi taşır. Kahramanların öldüğü veya sevgililerin birbirlerine kavuşmadığı aşk hikâyelerinde «duvak kapama» bayâtî makamında acıklı mânilerle nihayet bulur.

Yukarıda söylenme usulünü kısaca açıkladığımız bu hikâyelere şekil bakımından benzeyenlerden biri de «bozlak»lardır. Güney Anadolu'da aşiretler arasında söylenen «bozlak»larda nesrin hâkimiyeti göze çarpar. Türkülerle beslenen, gerçek, tarihi ve masal gibi hayâlî konuları işleyen —bâzıları kısa— «bozlak»lar dikkate değer eserlerdir.

Umumiyetle şehirlerde, bir bakıma —başkalarının eserlerini söyleyen «nâkil hikâyeci»ler (usta malı satanlar) dışında âşık-hikâyecilerin vazifesini gören meddahların türlü konularda yarattıkları hikâyeleri bu mahsullerin repertuarı içinde düşünmek lâzımdır. Realist İstanbul halk hikâyelerinden Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Letâifnâme, Cevri Çelebi bunun tipik örnekleridir. Bu adlarını saydığımız eserlerle birlikte Arap, İran, Hind, Yunan vb. edebiyatlardan tercüme edilen veya Türk divan edebiyatı tesiri ile geniş halk kütlesinin malı haline gelen eserlerin kitaplardan da okunduklarını unutmamak lâzımdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ferruh Arsunar**, Köroğlu-Maraş Rivâyeti. Ankara, 1963.
- Ensar Aslan**, Çıldır Aşık Şenlik (hayatı, şiirleri hikâyeleri). Ankara, 1975.
- Muhan Bâll**, Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi. Ankara, 1973.
- Perteve Nâilli Boratav**, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği. Ankara, 1946.
- Wolfram Eberhard**, Minstrel Tales From Southeastern Turkey (Güneydoğu Anadolu saz şairlerinin hikâyeleri). University of California Press, 1955.
- Şah İsmail**, (Taşbasma). 1328.
- Şükrü Elçin**, Köroğlu Hakkında Notlar (Yeni İstanbul Rivâyeti). Ülkü C. X, sayı 57, 58, 1937.
- Şükrü Elçin**, Kerem ile Aslı Hikâyesi. Ankara, 1949.
- Şükrü Elçin**, Hikâye-i Cezayir Dayılarından Ali Dayı T.F.A. sayı 58, Eylül, 1962.
- Şükrü Elçin**, Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine, (Resid Rahmeti Arat İçin). Ankara, 1966, ss. 164-170.
- Şükrü Elçin**, Kitâbî, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri, Hacetepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, C. I, sayı 1, 1969.
- Şükrü Elçin**, Gündeslioğlu Hikâyesi ve ona kaynaklık eden manzume (tebliğ, 1970) Halk Edebiyatı Araştırmaları, 1977.
- Şükrü Elçin**, Dâstân-ı Kısâ-i Şâd ile Gam (Ferruhdil ile Mehmed Beyin Hikâyesi), Türk Kültürü Araştırmaları, C. XVI/1-2, Ankara, 1976.
- Şükrü Elçin**, Sansar Mustafa Hikâyesi, Türk Kültürü Araştırmaları, yıl XVI/1-2, Ankara, 1977-1978.
- Muharrem Ergin**, Dede Korkut Kitabı. Ankara, 1964.
- Abdülbâki Gölpınarlı**, Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri. İstanbul, 1977.
- Faruk Rıza Güloğlu**, Halk Kitaplarına Dâir. İstanbul, 1937.
- Hikâye-i Tâhir ile Zühre**. (Taşbasma), İstanbul, 1300.
- Hikâyetî Kerem Hân**, 1266 Tarihli Yazma.
- Georg Jacob**, Vortage Türkischer Meddah's, (Türk Meddah Hikâye-leri), Berlin, 1904.
- Hasan Kartarı**, Doğu Anadolu'da Aşık Edebiyatının Esasları. Ankara, 1977.
- M. Fahrettin Kırzioğlu**, Halk Hikâyelerinde «Döşeme» Söyleme Gele-neği, Türk Dili, sayı 207, 1968.
- Fuad Köprülü**, Meddahlar, Türkiyat Mecmuası, C. I, İstanbul, 1925.
- Fuad Köprülü**, Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul, 1928.
- Fuad Köprülü**, Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi. İstanbul, 1930.

- Kerem ile Aslı Hikâyesi**. İstanbul, 1827, (İkbal Kütüphanesi baskısı).
- D. B. Macdonald**, Hikâye, İslâm Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul, 1950.
- Irene Mélikoff**, La Geste D- Melik Dânişmend. Dânişmendnâme Tome II, Paris, 1960.
- Özdemir Nutku**, Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri. Ankara, 1976.
- Mustafa Nihat Özön**, Türkçede Roman. İstanbul, 1935.
- W. Radloff**, Proben VII. Petersburg 1896. (Karacaoğlan ile İsmigân Sultan).
- İsmail Habib Sevük**, Edebiyat Bilgileri. İstanbul, 1943.
- Otto Spies**, Türkische Volksbücher (Türk Halk Kitapları) çeviren: Behçet Gönül, 1941.
- Sadık K. Tural**, «Gerçek», «Hakikat» ve «Edebiyat Eserinde Gerçek» Kavramları Üzerine Bir Deneme, Türk Kültürü Araştırmaları (İbrahim Kaferoğlu'na Armağan) Ank. 1985'ten ayrı basını.
- Fikret Türkmen**, Aşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma, Ankara, 1973.
- Şakir Ülkütaşır**, Bazı Halk Tâbirleri, TFA, sayı 4. 5, Ekim-Kasım 1949.
- Ali Rıza Yalçın**, Cenupta Türkmen Oymakları. (Kısım I) İstanbul, 1931-1932.

Döşeme Örnekleri

a) Soylama

«Dede Korkut soylamış : Allah Allah dimeyiñçe işler oñmaz, Kâdir Tañrı vermeyince er bayımaz. Ezelden yazılmaşa kul başına kazâ gelmez, ecel va'de ırmeyiñçe kimse ölmez. Ölen adam dirilmez. Çıhan can girü gelmez. Bir yiğidiñg kara tağ yumrusıñça malı olsa yığar direr taleb eyler, nasi binden artuğın yiyebilmez. Urlaşuban suları taşa denğiz tolmaş. Tekebbürlik eyleyenı Tañrı sevmez, köñğlin yüce tutan erde devlet olmaş. Yad oğulu saklamağ-ile oğul olmaş, böyüyende salur gider, gördüm dimeş. Kül depeçük olmaş, güyeğü oğul olmaş. Kara eşek başına uyan ursan katır olmaş, karavaşa ton geyürseñg kadın olmaş. Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz, yapağulu gökçe çemen güzel kalmaz. Eski panbuk biz olmaş, karı düşmen dost olmaş. Kara koça kıymayınça yol alınmaş, kara polad öz kılıcı çalmayınça karım dönmez, er malına kıymayınça adı çıkmaz. Kız anadan görmeyiñçe öğüt almaz, oğul atadan görmeyiñçe sufra çekmez. Oğul atanuñg yetürdür, iki gözünüñg biridür. Devletlü oğul kopsa ocagınıñg közidür. Oğul dahı neylesün baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fâide başda devlet olmasa, Devletsüz şerründen Allah saklasun hânım sizi».

(Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı)

Kelimeler :

Bayımak : Zengin olmak; Urlaşmak : Bağışmak, gürlüğü çıkarmak; Tekebbürlik : Kibirlik, mağrurluk; Uyan : Gem, kantarma; Karavaş : Hizmetçi, câriye; Karım : Hasım; Kopmak : Çıkmak, orlaya çıkmak, olmak.

2) «Dinle medhi ideyim erlerin başın, nice kal'alara atar dı daşın, kim kesti o ejderha gibi koç devin başın, ün sald cihana ismi kaldı sır Âli, sırdır söyle gel hey...

Tûti çün ruhsatın vardır', sen bilirsın bâki kalmaz bı devr-i eyyâm, ne gül kaldı, ne bülbül kaldı, ne de serencâm eşk-i çeşmin var iken deryalarda hey... Deryalar deryalanmasın birde vay, ikide vay... Bir derde müptelâyım disem vay, dimesem vay, üstâd üstâda fedem deme güşı mekân, el-kıssa mâcerây-ı destan... Beli ağalar kıssa-i mâceramız şöyle başlar, vakt-i zamanında İstanbul'da bir sadriâzam var idi».

(Ferruh Arsunar, Köroğlu'nun Maraş Rivâyeti)

- 3) «Evvelâ iptidâ be-nâm-ı Hudâ
Onunla başlasın bidâyetimiz
Salavât Resûl-i Âli Müctebâ
Evvel âhir ondan şefâatımız

Târih-i mâziden buldum bir varak
Mütâlâ eyledim çok ettim merak
Zulmet-i kalbimde yandı bir çırak
Dedim neşr olsun bu hikâyetimiz

Feyz-i ilâhidî eyledim güman
Mübâşeret ettik neşrine heman
Bâis-i telifi Boratav Teğmen
Yetiştî Hudâ'dan inâyetimiz

Târih-i sergüzeşt gör nere vara
Selâtin-i Türk'ten Hüseyin Baykara
Vefâtını bulduk bin beş yüz bire
Gelir andan beri rivâyetimiz

Şanlı ulusuna olsun can fedi
Tarih bin dokuz yüz kırk birde idi
Gün perşembe şubat yigirmi yedi
Oldu hikâyete nihâyetimiz

(1) Tûti hikâyeciliğın piri sayılır.

**Tahsilim yok ilim-i hikmet kimyadan
Zâtî bir gün felek siler könyeden
Der Müdâmi biz gidince dünyadan
Bir yâdigâr kalsın hikâyetimiz**

Ey yârân-ı memdûh-i safâ! Olasın gam hânesinden cüdâ! Kesende ola fermânınız! Neşr olsun destanımız! Ne kadar aç olsak kuru nân yemeyiz biz. Gullâyib-i sükerli helva, kahve-i Yemen, duhân içeriz; bulursak içeriz, bulmazsak geçeriz. On sekiz bin âlem derler bu dünyanın hepsi, Maşrikten mağribe velevasız yer olmaz.

Râviyân-ı ahbâr, nâkılân-ı âsâr, muhaddisân-ı rûzîgâr şöyle rivâyet iderler ki :

Zamân-ı mâzide, eski Türk hâkanlarından şehr-i Semerkant'ta Hüseyin Baykara nâmında adâletli, devletli, saltanatlı bir padişah otururdu».

(Pertev Nâili Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Müdâmi'nin Gül ile Ali Şir Hikâyesi)

4) Tahd-i İsvahan'da Şeyhoğlu Şah Abbas eyleşirdi. Şeyhoğlu Şah Abbas'ın hökm-i divanında gırh dene âşığı, usdaları olan gırh âşığın Âşığ Abbas'dı. Bu âşıklar bir müddet şah divanında senelerce günden güne yevmiye bir sahat, iki sahat şah gatında fasıl yapardılar.

Ömürden bir müddet seneler geçer geçmez bir gün; âşıklar usdaları olan Âşığ Abbas'a dedi ki : «Ay usda, biz senelerden beri tahd-i İsvahan'da şeh gatında çaldıh çağırdıh amma sesimizi, sözümüzü ve özümüzü kimse bilüp diynemedi, kimse görmedi. Evet, melmeketlerde söylenir, evet şahın âşıkları var amma el oğlu bizi dinnememiş sazımızı, sözümüzü, özümüzü, görmemiş ne bilsin. Usdamız sen Âşığ Abbas, şâhdan bize birez izin al, sayesinde hökmettiği ölkeleri birez gezelim, diyar-i gurbetde gendimizi tanıdarah heç olmazsa sazımızı, sözümüzü, özümüzü de el oğlu görsün, tahd-i İsvahan'ın aşıkları varimiş desin.

Çırahtar usdalarına bu cevabi söyler söylemez Âşık Abbas ise : «Ey âşıklar hegigat dorgi dediz buni. Lakin hele bir gaş gün inehel verin duralım, şahın bir keyifli zamanına

rasgelem de hiç olmasa ağzımdan çıkan kelime redolmasın, gaydolsun».

Çırahtar «pekey» deyip, aradan üç beş gün geçer geçmez bir gün Âşığ Abbas şah gatında fasıl yaparken bahdı ki böğün gayet şahın bir kefli, bir şen zamanı. Evet insannar bazı gamli, bazı gamsız olur. Üç adım ileri giderek, el peyet el göğüsde dutarah Şeyhoğlu Şah Abbas edalet kürsüsünde Âşığ Abbas'a dorgi behir : «Ey Âşığ Abbas nedir arzın?». «Şah sağ olasan senelerden beri ömrümüz hökm-i edaletinde geçti. Hökmettiğin ölkelerde Şeyhoğlu Şah Abbas'ın gırh âşığı var diye dillerde söylenirik amma şimdiye gader ne bizim sazımızı, ne özümüzü, ne sözümüzü kimse duymamış, kimse görmemiş, evet sade bir var denilirik, senden izin isdirem, çırahtarım ile beraber hökmettiğin melmeketleri gezelim. Bizim de âşığ olduğumuz sayende memleketler görsün, gözleriyle görsün, diyensin, âşığ olduğumuzu takdir etsin. Görmeden insannar kimi inanır kimisi inanmaz. İşte bu husûsda şaham sayenden izin isdirem».

(Muhan Bâli, **Emrah ile Selvihan Hikâyesi**, Behçet Mahir anlatması).

5) «Hikâyeye başlamadan evvel gendi şiirlerimden üç gıt'a evvel teyid idelim. Ondan sonra Âşık Garip hikâyesine başlayacağım, Allah izin verirse

**Dağların lâle bağın cîlâsı
Rahmet-i Hudâ'dan baharda gelir
Güllerin güzeli bülbül sedası
Dokunur insana seherde gelir**

**İkrâr-ı hâlimin ismi insandır
Âşığ-ı sadığın bagrı gıryandır
Âdemi sevdiren tatlı lisandır
Kelime dil töker şeker de gelir**

**Ayıl ol Kemâli uyma şeytana
Âdabın sen sakın gel bir erkâna
Zehirli neşteri vurma vicdana
Ustadandan sana gaher de gelir».**

(Fikret Türkmen, **Âşık Garip**, İshak Kemâli anlatması)

6) «Bu hekâyetler dünyanın kuruluşundan bu terefe gelip geden, geçmişde olan bir âşîh eseri. O günden bugüne gader, eğer tarihler, eğer dillerde zîkr olur. Lâkin bizim dedelerimiz, babalarımız, gelen şair şuaeler. Hekâyeye başlama-dan evvel hekâtın bir peşirosu, selcuğu vardır. Yani hekâtta evvel bu cevapları söylemek. Giden adamlar getmiş, gelenler ayıtlı olsun.

Gönül havalanma çıhma havaya
Vurur çarh ganadın girallar bir gün
Çünkü bâki değil bu can gafesinde
Megamda damarın yarallar bir gün

Ey âdem güvenme gençliğin çağın
Ne evlâdan güven ne bahçen bağan
Ölüm yanındadır atma ırağan
Yakasız kölmeğe sarallar bir gün

Evet, işte bu cevaplar, uyuyan gafalar ayılsın, hani bizim babalarımız, hani bizim ebâyı ecdadımız? Gelmiş getmiş herkes ömrünün nihayetine gader bu dünyada dolandır. Rızık tamam, ömür tamam. Geçer gider. Allah galannara selâmet, ölenlere rahmet olsun. Hepimize. Şimdi hekâyemize başlayorum».

(F. Türkmen, Âşık Garip, Behçet Mahir anlatması)

Destan

7) İşte böyle ağalar, beğler, ergenin boş hayalini, evlinin hoş aklı yendi. Hak-söze akan su durur; herkes uyarını bulur. Kısa boyu çekip uzatmak olmaz; çirkini giydirip, bezetmek olmaz. Ustalar düşeme'yi üç demişler; bal ile kaymak yemişler. Biz de bunu diyek üç; düşmanımız olsun puç. Yarışıklı söz söyleyik; Kars Destanisi'ni diyerek. Bunun ustası Âşık Hasan'a Ulu Tanrı rahmet etsin, sizin de geçmişlerinize.

(1719 yılı) Kars Destanı*

Beğler tarif edem size
Lâ'l gevherdir taşı Kars'ın
Benzer sekiz kat Cennet'e
Hem içi hem dışı Kars'ın

Arkasını dağa vermiş
Eteğini bağa vermiş
Sanarsın ki cığa vermiş
Hoş bağlanmuş başı Kars'ın

Kal'aları laçın eğler
Düşmanları zebun eyler
Adını bir cihan söyler
Destandır her işi Kars'ın

Ehl-i imân halkı nâsi
Ayvan konak ak binası
Lâtîftir âb ü havası
Az sert olur kışı Kars'ın

Altmış altı mihrâbı var
Âb-i Zülâl bir âbı var
Göze sürme türabı var
Bulunmaz bir eşi Kars'ın

Dağlarında maral gezer
Gölllerinde sona yüzer
Çimenlerde gözün süzer
Tülek terlan kuşu Kars'ın

Ovaları baştan başa
Çayır çimen mor mencevşe
Gökçeği çıkmaz güneşe
Civandır her yaşı Kars'ın

(*) Âşık Hasan : Karslıdır. 17'nci asrın sonu ile 18'inci asrın başında yaşadı.

Nebilerin duvası var
Alınmaz bir kal'ası var
Acem ile da'vâsı var
Her yıl kaynar coşu Kars'ın

Kars HASAN'ın öz vataıu
Adlım olur kahramanı
İçinde yatar Hıkanî
Türbezârdır düşü Kars'ın

Kelimeler :

Cığa : Turna teli; Cığa verme : Baş çok iyi süsleme, cığalama;
Laçın : Kartal; Laçın eğler : Kartal barmır; Maral : Dişi geyik; Sona :
Yeşil ördek, dişi yaban ördeği; Tülek : Şahin soyundan avcı bir kuş;
Tarlan : Güzel gözlü, yürüyüşü hoş bir avcı kuş; Menevşe : Menekşe;
Gökçek : Güzel, dilber; Adlım : Namdar, meşhur; Hırkanî : Kar'sta
yatan bir evliya; Döş : Göğüs, sine.

Koçaklama

8) Ey ağalar, beğler, aziz komşular! Ustalar, döşeme'vi
dört demişler; her hali güzel imişler. Biz de diyek bunu dört;
düşmanımız olsun kurd; görmeyin hiç biri(ni)z dert; yuca-
lansın şanıımız. Dolu içmiş Bingöl'de; bâc almış Çamlıbel'de;
adı gezer her dilde; Koç-Köroğlu Han'ımız, Kırklar almış
özünü; öpmüş Kır-At yüzünü; demiş bu son sözünü: Anılsın
ad, şanıımız. Biz de uyak öğüde; rahmet diyek yigide. Köroğ-
lu'ndan boylyak; koçaklama söyleyik :

Koçaklama

1. Bizim tekkenin beğleri
Kolu kolçaklı merd olur
Alır şikârını vermez
Ağzı-kanlı boz-kurd olur

Lekenin yurdu yurd olmaz
Yiğidin sözü dert olmaz
Çakal-eniği kurd olmaz
Gine kurd-oğlu kurd olur

Leke meydana gelemmez
Gelse de şikâr alamaz
Alsa da geri dönemez
Dönse de gözü dört olur

Kılıç çalıp, al-kan döken
Kargı ucuyla kad büken
Süngüyle kaburga söken
KÖROĞLU tekl merd olur

(M. Fahrettin Kırzioğlu, Halk Hikâyecilerinde Döşeme Söy-
leme Geleneği'nden)

Başlı Eserlerde

9) «Râviler şöyle rivâyet ederler ki Acem'de bir şâh
var idi. Kandehar padişahı derlerdi.

(Şah İsmail, Taşbasma, 1328 tarihli)

10) «Râviyân-ı ahbâr ve nakılân-ı âsâr ve muhaddisân-ı
rûzigâr şöyle rivâyet ederler ki zamân-ı evâilde İsfahan şeh-
rinde bir şâh ile onun hazinedârı bir keşiş var idi».

(Kerem ile Aslı Hikâyesi, İstanbul, 1927, İktbal Kütüphanesi
baskısı).

Duvakkapma örnekleri

a) Kavuşma ile biten hikâyelerde :

Sallanıban yüz naz ile
Gelen kimin yaradır bu
Gaddi-gamet ne gıyamet
Balaca dilberidir bu
Gabağı vech-i gamer
Yanağı ahmeridir bu
Gaşı keman kirpiği ok
Gözleri humarıdır bu
Sinemde defter olup
Dilimin ezberidir bu

Kelimeler :

Gaddi-gamet : Boy-bos; Galaca : Ufacık; Gabak : Yüz vechi; Ga-
mer : Ay gibi; Ahmer : Kırmızı; Humar : Mahmur, uykusuz.

b) Acı ve felâketle biten hikâyelerde

- 1) Men âşigem sal yana
Tara sülfün sal yana
İstersen bir ah çekem
Kür kuruya sal yana
- 2) Azizem geçdi benden
At okun geçdi benden
Merdlere köpri oldum
Nâmerd de geçdi benden

Kür : Kura nehri.

b) Hikâyeler

DUHA KOCA OĞLI DELÜ DUMRUL BOYINI BEYAN İDER HANUM HEY

Meger hanum, Oğuz'da Duha Koca oğlu Delü Dumrul dirler-idi bir er var-idi. Bir kuru çayun üzerine bir köpri yapdurmış-idi. Kiçeninden otuz akça alur-idi, kiçmeyeninden döge döge kırk akça alur-idi. Bunu niçün böyle ider-idi? Anun- için-ki menden delü menden güçlü er var mıdır ki çıka menüm-ile savaşa dir-idi, menüm erliğüm bahadrlığum cılasun-liğüm yiğitliğüm Rum'a Şam'a gide çavlına dir-idi.

Meger bir gün köprüsinün yamacında bir bölük oba konmuş idi. Ol obada bir yahşi hub yigit sayru düşmüş idi. Allah emri-yile ol yiğit öldi. Kimi oğul diyü, kimi kartaş diyü ağladı. Ol yiğit üzerine möhkem kara şiven oldı. Nâgehandan Delü Dumrul çapar yetdi. Aydur : Mere kavatlar ne ağlarsız, menüm köprim yanında bu gavga nedür, niye şiven idersiz didi. Aytdılar : Hanum bir yahşi yigidümüz öldi. Ana ağlaruz didiler. Delü Dumrul aydur : Mere yigidünüzi kim öldürdi. Aytdılar : Vallah big yigit Allah Ta'âlâ'dan buyruk oldı, al âanatlu Azrail ol yigidün canın aldı. Delü Dumrul aydur : Mere Azrail didüğünüz ne kişidür kim adamun canın alur, ya kadir Allah birligün varlıgun hakkı-y- için Azraili menüm gözüme göstergil, savaşayım çekişeyim durişeyim, yahşi yigidün canın kurtarayım, bir dahı yahşi yigidün canın almaya didi. Kayıtdı dündi Delü Dumrul ivine geldi.

Hak Ta'âlâ'ya Dumrul'un sözi hoş gelmedi. Bak bak mere delü kavat menüm birligüm bilmez, birligüme şükür kılmaz, menüm ulu dergâhumda geze menlik eyleye didi. Azraile

buyruk eyledi kim ya Azrail var, dahı ol delü kavatun gözine göringil, benzini sarartgıl didi, canını hurlatgıl algıl didi.

Delü Dumrul kırk yigit ilen yiyüp içüp oturur-iken nâgehandan Azrail çıka geldi. Azraili ne çavuş gördi ne kapuçı. Delü Dumrul'un görür gözi görmez oldu, tutar elleri tutmaz oldu. Dünya âlem Delü Dumrul'un gözine karangu oldu. Çağırıp Delü Dumrul soylar, görelüm hanum ne soylar :

Aydur :

Mere ne heybetlü kocasın
Kapuçılar seni görmedi
Çavuşlar seni tuymadı
Menüm görür gözlerüm görmez oldu
Tutar menüm ellerüm tutmaz oldu
Ditredi menüm canum cûşa geldi
Altun ayağum elümden yire düşdi
Ağzum içi buz kibi
Sünüklerüm tuz kibi oldu
Mere sagalcuğı ağça koca
Gözçügezi çönge koca
Mere ne heybetlü kocasın digil mana
Kadam belâm tokınur bugün sana

didi. Böyle diğec Azrailün acığı tutdı, aydur :

Mere delü kavat
Gözüm çönge idüğün ne begenmezsin
Gözi gökçek kızların gelinlerin canın çoğ almışam
Sakalum ağardüğün ne begenmezsin
Ağ sakallu kara sakallu yigitlerin canın çoğ almışam
Sakalum ağardüğünün ma'nisi budur

didi. Mere delü kavat öginür-idün : Al kanatlu Azrail menüm elüme girse öldüre-y-düm yahşı yigidin canın anun elinden kurtara-y-idüm dir-idün, imdi mere delü geldüm ki senün canun alam, virür misin yohsa menüm-ile cenk ider misin didi.

Delü Dumrul aydur : Mere al kanatlu Azrail sen misin didi. Evet menem didi. Bu yahşı yigitlerin canını sen mi ahursın didi. Evet men aluram didi. Delü Dumrul aydur : Mere kapuçılar kapuyı kapan didi. Mere Azrail men seni gin yirde ister-idüm, tar yirde eyü elüme giratün ola mı didi. Men seni öldüreyim, yahşı yigidün canın kurtarayım didi. Kara kılıcın sıyırdı, eline aldı. Azraile çalmaya hamle kıldı. Azrail bir göğçin oldu, pencereden uçdı gitdi. Ademiler evreni Delü Dumrul elin eline çaldı, kas kas güldi. Aydur : Yigitlerüm Azrailün gözini eyle korhutdum ki gin kapuyı kodı tar bacadan kaçdı, çünkü menüm elümden göğçin kibi kuş oldu uçdı, mere men anı kormıyam togana aldurmıyınca didi. Turdı atna bindi, toğanın eline aldı, ardına düşdi. Bir iki göğçin öldürdi. Döndi, ivine geli yorur iken Azrail atınun gözine görindi. At ürkdı, Delü Dumrul'ı götürdi yire urdı. Kara başı bunaldı, bunlı kaldı. Ağ göksinün üzerine Azrail basup kondı. Baya mırlar-idı, şimdi hırlamaya başladı. Aydur :

Mere Azrail aman
Tanrı'nun birliğine yokdur güman
Men seni böyle bilmez idüm
Oğrılayın can aldüğün tuymaz idüm
Dökmesi büyük bizüm tağlarımız olur
Ol tağlarımızda bağlarımız olur
Ol bağların kara salkunlu üzümü olur
Ol üzümü sıkırlar al şarabı olur
Ol şarabdan içen esrük olur
Şarablu-y-idüm tuymadum
Ne söyledün bilmedüm
Biglige usanmadum yigitlige toymadum
Canum alma Azrail meded

didi. Azrail aydur : Mere delü kavat mana ne yalvarursın, Allah Ta'âlâ'ya yalvar, menüm de elümden ne var, men dahı bir yumuş oğlanıyam didi. Delü Dumrul aydur : Ya pes can viren can alan Allah Ta'âlâ mıdır? Beli oldur, didi. Döndi Azraile ya pes sen ne eylemeklü kadasın sen aradan çıkıl, men Allah Ta'âlâ-y-ile haberleşeyim didi. Delü Dumrul burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış.

Yücelerden yücesin

Kımse bilmez niçesin

Görklü Tanrı

Niçe câhiller seni gökde arar yirde ister

Sen hod mü'minler könlindesin

Dâyun turan cebbar Tanrı

Bâki kalan settar Tanrı

Menüm canum alur olsan sen algıl

Azrâile almaya komagıl

didi. Allah Ta'âlâ'ya Delü Dumrul'un burada sözi hoş geldi. Azrâile nida cyledi kim çün delü kavat menüm birligüm bildi, birligüme şükür kıldı, ya Azrâil Delü Dumrul can yirine can bulsun, anun canı azad olsun didi. Azrâil aydur : Mere Delü Dumrul Allah Ta'âlâ'nun emri böyle oldu kim Delü Dumrul canı yirine can bulsun, anun canı azad olsun didi. Delü Dumrul aydur : Men niçe can bulayım, meger bir koca babam bir karı anam var, gel gidelüm, ikisinden hiri bolayki canın vire, algıl, menüm canımı kogıl didi.

Delü Dumrul sürdi babası yanına geldi. Babasının elin öpüp soylamış, görelüm hanum ne soylamış :

Aydur :

Ağ sakallu aziz izetlü canum baba

Bilür misin neler oldu

Küfür söz söyledüm

Hak Taâlâ'ya hoş gelmedi

Gök üzerinde al kanatlu Azrâile emr eyledi

Uçup geldi

Ağça menüm göksümi basup kondı

Hırlıdadıp tatlu canum alur oldu

Baba senden can dilerem virür misin

Yohsa oğul Delü Dumrul diyü ağlar mısın

Babası aydur :

Oğul oğul ay oğul

Camun parası oğul

Toğduğında tokuz buğra öldürdüğüm aslan oğul

Dünlüğü altun ban ivümün kabzası oğul

Kaza benzer kızumun gelinümün çiçeği oğul

Karşu yatan kara tağum gerek-ise

Söyle gelsün Azrâilün yaylası olsun

Sovuk sovk bınarlarum gerek-ise

Ana içit olsun

Tavla tavla şahbaz atlarum gerek-ise

Ana binit olsun

Katar katar develerüm gerek-ise

Ana yüklet olsun

Ağa yılda ağça koyunum gerek-ise

Kara mudbak altından anun şöleni olsun

Altun gümüş pul gerek ise

Ana harclık olsun

Dünye şirin can aziz

Canımı kıya bilmen bellü bilgıl

Menden aziz menden sevgülü anandur

Oğul anana var

didi. Delü Dumrul babasından yüz bulmayup sürdi anasına geldi.

Aydur :

Ana bilür misin neler oldu

Gökyüzinden al kanatlu Azrâil uçup geldi

Ağça menüm göksümi basup kondı

Hırladup canum alur oldu

Babamdan can diledüm ana virmedi

Senden can dilerem ana

Canun mana virür misin

Yohsa oğul Delü Dumrul diyü ağlar mısın

Acı tırnak ağ yüzine çalar mısın

Kargu kibi kara saçun yolar mısın ana

didi. Ana burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış :

Anası aydur :

Oğul oğul ay oğul

Tokuz ay tar karnumda götürdüğüm oğul

Tolma bişiklerde beledüğüm oğul

On ay diyende dünya yüzine getirdüğüm oğul

Tolap tolap ağ südümi emzürdüğüm oğul

Ağça burclu hisarlarda tutıla-y-idün oğul

Sası dinlü kâfir elinde tutsak ola-y-idün oğul

Altun akça güçine salubanı seni kurtara-y-idüm oğul

Yaman yire varmışsın vara bilmem

Dünya şirin can aziz

Canımı kıyabilmem bellü bilgil

didi, anası dahı canın virmedi. Böyle digeç Azrâil geldi Delü Dumrul'un canın almağa. Delü Dumrul aydur :

Mere Azrâil aman

Tanrı'nun birliğine yokdur güman

Azrâil aydur : Mere delü kavat dahı ne aman dilersin, ağ sakallu baban yanına vardun can virmedi, ağ pürçeklü anan yanına vardun can virmedi, dahı kim virse gerek didi. Delü Dumrul aydur : Hasretüm vardur bulşayun didi. Azrâil aydur : Mere delü hasretün kimdür? Aydur : Yad kızı halalum var, andan menüm iki oğlançuğum var, amanatam var ımarlaram anlara, andan sonra menüm canum alasin didi. Süirdi halah yanına geldi, aydur :

Bilür misin neler oldı

Gökyüzinde nal kanatlu Azrâil uçup geldi

Ağça menüm göksümi basup kondı

Tatlu menüm canımı alur oldı

Babama vir didüm can virmedi

Anama vardum can virmedi

Dünye Şirin can tutlu didiler

İmdi

yüksek yüksek kara tağlarum sana yaylak olsun

Sovuk sovuk sularım sana içit olsun

Tavla tavla şahbaz atların sana binit olsun

Dünlüğü altun ban iviim sana kölge olsun

Katar katar develertüm sana yüklet olsun

Ağayıl da ağça koyunum sana şölen olsun

Gözün kimi tutar-ise

Könlün kimi sever-ise

Sen ana vargıl

İki oğlançuğı öksüz komagıl

didi. Avrat burada soylamış, görelüm hanım ne soylamış :

Aydur :

Ne dirsın ne soylarsın

Göz açuban gördüğüm

Könül virüp sevdüğüm

Koç yığidüm şah yığidüm

Tatlu damağ virüp sorışduğum

Bir yasdukda baş koyup emişdüğüm

Karşu yatan kara tağları

Senden sonra men neylerem

Yaylar olsam menüm gorum olsun

Sovuk sovuk suların

İçer olsam menüm kanum olsun

Altun akçan harcayur olsam menüm kefenüm olsun

Tavla tavla şahbaz atun

Biner olsam menüm tabutum olsun

Senden sonra bir yığidi

Sevüp varsam bile yatsam

Ala yılan olup meni soksun
Senün ol muhannet anan baban
Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar
Arş tanığ olsun kürsi tanığ olsun
Yir tanığ olsun gök tanığ olsun
Kadir Tanrı tanığ olsun
Menüm canum senün canuna kurban olsun

didi, râzı oldu. Azrâil hatunun canın almağa geldi. Âdemiler
cvreni yoldaşına kıyamadı, Allah Taâlâ'ya burada yalvarmış,
görelüm niçe yalvarmış :

Aydur :

Yücelerden yücesin
Kimse bilmez niçesin
Görklü Tanrı
Çok cahiller seni gökde arar yirde ister
Sen hod mü'minlerün könlindesin
Dâyım turan cebbar Tanrı
Ulu yollar üzerine
İmâratlar yapam senün için
Aç görsem toyurayım senün-içün
Yalınçak görsem tonadayım senün için
Alur-isen ikimüzün canın bile algıl
Kor-isen ikimüzün canın bile kogl
Keremi çok kadir Tanrı

didi. Hak Taâlâ'ya Delü Dumrul'un sözi hoş geldi. Azrâile emr
eyledi. Delü Dumrul'un atasının anasının canın al, ol iki
halala yüz kırk yıl ömür virdüm didi. Azrâil dahı babasının
anasının canın aldı. Delü Dumrul yüz kırk yıl dahı yoldaşı-y-ile
yaş yaşadı.

Dedem Korkut gelüben boy boyladı soy soyladı. Bu boy
Delü Dumrul'un olsun, menden sonra alp ozanlar söylesün,
alnı açuk cömerd erenler dinlesün didi.

Yöm vireyim hanım : Yirlü kara taşların yıkılmasun,
kölgeliçe kaba agacın kesilmesün, kamin akan görklü suyun
kurımasun, kadir Tanrı seni nâmerde muhtaç itmesün, ağ
alnunda biş kelime duâ kılduk olsun kabul, yığışdursun dü-
rişdürsün günahunuzu adı görklü Muhamed'e bağışlasun ha-
nım hey!

(Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı'ndan)

Kelimeler :

Aytmak : Demek; Çavlanmak : Ün salmak; Şiven : Ağlama; Çar-
par : Haberci; Dürişmek : Savaşmak; Çöngelmek : Zayıflamak; Baya :
Demin; Esrük : Sarhoş; Kada : Belâ; Ban : Süslü büyük çadır; Sası :
Pis, Kokmuş; Gor : Mezar; Yumuş : Hizmet, iş; Ayağ : Kadeh.

KÖROĞLU HİKÂYELERİ

Yeni İstanbul rivayeti

Köroğlu'nun babası Acemistan'da baytarıydı. Baytarlıkla her memleketi dolaşırdı. Bir gün Rumeli'ne, Silistre şehrine gitti. Bu şehrin kumandanı vardı. Adına Hasan Paşa derlerdi. Hasan Paşa'nın binmek için bir kısırağı vardı. Maiyetindeki baytarlar paşaya : Bu kısırağın üstüne kısırak gelmez diye atı medhederlerdi. Yabancı bir baytarın geldiğini duyunca : Biz iyi diyoruz, bir de ona gösterelim, bakalım ne diyecek diye paşaya söylerler. Paşa emreder, baytar gelir. Paşa : Bu kısırak iyi mi, kötü mü? diye sorar. Baytar : Efendim, ziyansız ama bu kısırakta eşek cinsi var, der. Paşa : Atta eşek cinsi nasıl olur? Baytar : Eşek cinsi olan at suya vardığı zaman ön ayakları suya dokunur dokunmaz işer. Paşa, kısırağı suya çekdirir, hakikaten işer. Paşa, baytarın bu sözüne kızdı. Sarayına çıktı. Baytarı getirin diye emretti. Baytarı çıkardılar. Baytara kısırağın ne cins olduğunu bildin; benim de ne cinsten olduğunu söyleyeceksin.

Baytar ne bileyim ben, diyor, Paşa ısrar ediyor. Baytar bakıyor ki kurtuluş yok, sende değirmenci cinsi var paşam. Paşa : Bütün oeddım pašalıkla geçti. Babam mı değirmencilik yaptı ki değirmenci silsilesi oluyoruz. Paşaya : Bir adam değirmencilik yapmakla değirmenci silsilesi olmaz. Sen ananın karnında iken anan sokakta çok gezmiştir. Bir değirmenci

(*) Bu notları İstanbul'da Beşiktaş'ta, Şibinkarahisar'ın Tokuağlı Köyünden arabacı İbrahimioğlu Mehmet Köroğlu'ndan tesbit ettim. Bildiklerini İstanbul'da adlarını hatırlayamadığı âşıklardan öğrenmiştir; okuma yazması yoktur.

anana dikkatle bakmıştır. O değirmencinin sende bir nişanı, damarı vardır. İstersen git anana sor. Pekâlâ deyip anasına gitti. Bir baytarın geldiğini, kısırağı ve kendisine şu şekilde söylediğini anlattı ve seni hiç sokakta bir değirmenci gördü mü? dedi. Anası : Oğlum ben sokakta çok gezerdim. İhtimal görmüştür. Elin fukarasını bırak gitsin. Paşa; muallim bir baytar olduğundan onu Arabistan'dan bir çift tay getirmesi için 400 lira verdi.

Baytar Arabistan'a gitti. Ovalarda yayılan taylar çoktu. Bir su başına oturdu. Çobanlar hayvanları bu suda sulamaya getirdiler. Hayvanların hepsini gözden geçirdi. Baktı ki, çobanların önünde bir çift tay var. Birisi kır, biri doru. Fakat gövdeleri yaradan, uyuzluktan dökülüyor. Çobanlara, bu hayvanların kimin olduğunu, bir çift hayvan alacağını ve şu uyuzları istediğini söyledi. Çobanlar malların bir tüccara ait olduğunu ve tüccarı görmek istiyorsa götürebileceklerini söylediler. Ve bu uyuzların, hayvanların ardı sıra gitmediklerini de baytara söylediler. Bu taylar tüccarın binek beygirinden idi. Onu, deniz kenarında, bahçede bağlardı. Denizden bir gün deniz aygırı çıktı ve kısırağı aştı. Bu taylar deniz aygırındandı. Yedi yaşına kadar biçimsiz ve yaralı olurlardı. Fakat yedi yaşını bitirince o yarayı silerler ve hayvana sıçan tüyü gibi yeni bir tüy gelirdi. Ondan sonra kuşa hükmederlerdi. Çobanlar bu cinsten anlamıyorlardı. Baytarı tüccara götürdüler. 600 kuruşa tayları aldı ve yola revân olarak Silistre şehrine geldi. Hasan Paşa'nın baytarları böyle uyuz hayvanları ne diye alırsın diye baytarı payladılar. O da : Ben bunları beğendim, dedi. Hasan Paşa'ya haber verdiler. Hasan Paşa geldi. Uyuz tayları görünce gazaba geldi. Benimle eğleniyor musun diye kızdı. Cellâdlara : Bu adamın kafasını kesin, dedi. Cellâdlar kesmeye geldiklerinde Hasan Paşa'nın paşalarından biri : Hasan Paşa'nın hırsı geçer, ben affettiririm, ben gelmeden bu fakirin kafasını kesmeyin diye emretti. Hasan Paşa'ya gitti. Affımı diledi. Paşa sözümü hâlâ yapmadılar diye paşayı kovdu. Paşa aşağı gidersem kesilecek, iyisi mi bu 400 lirayı ben veririm diyerek tekrar Hasan Paşa'ya çıkar ve para için yapıyorsan ben bu parayı vereyim. Eğer nüfuzum verine gelsin dersen başka bir ceza tertip edelim. Hasan Paşa : Öyle ise gözlerini çıkarın, tayları verin eline, gitsin, dedi.

Paşa, baytara vaziyeti anlattı ve memleketine sağ göndereceğini söyledi. Arkadaşlarına da : Şu fakirin gözlerini de siz affettirin, dedi. Vezir, vüzerâ onun gözlerini affettireceğiz diye kendi gözlerimizden mi olalım? Paşa, pekâlâ ne yaparsanız yapın, dedi. Baytarın gözlerini çıkardılar. Tayları eline verdiler. Birine bindi, birini yedekleyip yol sora sora Acemistan'ı, kendi kasabasını buldu. Kendi köylüleri de kasabaya gelmişlerdi. Köylüler birde bakarlar ki baytar gelmiş, gözleri yok; 4-5 yaşındaki çocuğunu bulup eve götürmesi için babasını teslim ederler. Çocuk babasını köye götürdü. Babası oğluna ahırın her tarafını kapa. İçeriye iğne deliği kadar ışık düşmesin. Bu tayları besle, dedi. Çocuk her tarafını kapayarak kırk gün besledi, sonra babasının elinden tutup ahıra götürdü. Babası eliyle hayvanların damarlarını yokladı : Aferin oğlum, iyi beslemişsin; bunların aklı başına gelmiş. Kapudan içeri girdiğinde gürültü yapma. Çünkü ya korkarlar, ya sakat olurlar veya senin bir yerine vururlar. Çocuk kırk gün daha besledi. Kırk günden sonra babasının elinden tutup ahıra götürdü. Çocuk bir gün oyun oynarken tayları unutmuştu, çocuklarla : Haydi bizim taylara bakalım diye gürültü ile ahır kapısını açtılar. Doru tay uykudaydı. Fırladı, kalktı. Baytar kır atın her damarını yokladı, beğendi. İyi beslemişsin oğlum, dedi. Doru tayı yoklayınca : Eyvah, bu hayvan uyumuş, sen gürültü ile kapıyı açmışsın, hayvan korkuyla kalkmış, kanatları kırılmış. Senin beslediğin neye yaradı. Senin de kanatların kırılсын diye çocuğu azarladı. Çocuk : Ben kimseden atın kanadı olduğunu işitmedim, atın kanadı olur mu imiş. Hasan Paşa'ya da böyle kaleme gelmeyecek lâflar söyledin de senin gözlerini çıkarttı. Çocuğa : Beni eve götür, hayvanları çıkar, otlasınlar, akşam ahıra getirirsin. Çocuk her gün taylara bakıyordu. Bir gün tayları boğuşur gördü. Ayırt edemedi. Eline bir taş aldı. Doru tayın taş, bir böğründen girip o bir yandan çıktı. (Çocuk kendi kuvvetini bilmiyordu) Hayvan geberdi. Çocuk kır atı korkuyla eve getirdi. Babası doru tayı sorurca hâdiseyi anlattı. Babası : Git o taş bana al da gel, dedi. Çocuk aldı, babasına verdi. Babası baktı ki bu taş değil, yıldırım demiri. Ondan bir fındık kadar koparttı. Ve demirciye götürüp bir çarık biz yaptırmasını söyledi. O biz kendi demirine işlemiyordu. Başka bütün demirlere çamaşır iğnesi gibi ge-

çiyordu. Çocuk her sabah babasından on para alıp ceviz oynamaya giderdi. Çocukların bütün cevizlerini alırdı. Çocuklar : Bunun kör bir babası var. Kimsesi yok. Bunu dövüp cevizlerimizi alalım, dediler. Dövüşüp cevizleri elinden aldılar. Çocuk ağlayarak yola düştü. Yolda beş altı köpek bir köpeği kovalıyor, gördü. Kaçan köpek arkasını duvara vererek beş altı köpeğe karşı koydu. Çocuk ağlamayı keserek bu kavgayı seyretti. Ve yarın ben de böyle ederim, dedi. Ertesi gün yine kazanınca yolunu kestiler. Bu, arkasını duvara vererek her kim geldi ise bir tokatta yere serdi. Çocuklar korktular. Çünkü her kime vursa cansız gidiyor; büyük adamlar da geldi ise de onları da tepeledi. Artık rastgele herkesi tepeliyordu. Köroğlu geldi, Köroğlu gitti, diye şöreti arttı. Bir gün uykudayken bir derviş, dolu bir bâde verdi. Uykudan kalktı; baktı derviş yok. Bu derviş bir daha getirirse içerim, dedi. Yattı, derviş bir daha getirdi. İçti. Sabahleyin hayvana bakarken türkü söylemeye başladı. Sesi babasının kulağına gitti. Oğlunu çağırdı : Sen erdin gayri; saz ile türkü söyle, dedi. Ve şu demiri de demirciye götür, sana bir kılıç ile kalkan yapsın. Çocuk yaptırdı. Babası biz'le yokladı. Aynı demir. Babası oğluna : Çarşıya gidip bir saz alacaksın, dedi. Çocuk bir saatçi dükkânının önüne geldi. İçeri girdi. Çırağa, saz alacağını ve ustasının nerede olduğunu sordu. Saatçi geldi. Be derviş bu çocukla ne işin var senin, dedi. Seni sorarım saz alacağım. Saatçi : Hangilerini beğendin der. Köroğlu : Senin yaptığın sazı istemem. Şimdi türkü söyleyeceğim. Ona göre saz yapacaksın. Usta ona bir saz verdi. Köroğlu aldı bir beyit :

**Mayıl oldum çırağın sözüne
Sürmeler çekeyim alâ gözüne
Usta sedef döse sazın yüzüne
Usta gazanalım gayır sazımı**

Usta : Birkaç sedef var, senin sazının göğsüne yapıştırırım, telleri ne biçim olsun? Aldı Köroğlu :

**Ezel bahar yaz ayların gulun dermeli
Bülbül gibi söylemeli dilleri
İpekten sırmadan olsun telleri
Usta gazanalım gayır sazımı**

Usta sedeften saz, ipekten, sırmadan tel yapamam diyerek
Köroğlu'nu kovar. O da bir tane kaldı söyleyeyim der :

**Ben bir Köroğluyem dağda gezerim
Esen ürüzgârdan hille sezerim
Elim demir topuz usta kafa ezirim
Usta gazanalım gayır sazımı**

Usta, Köroğlu olduğunu anlayınca ayaklarına sarılır. Bir hafta sonra mükemmel bir saz yapacağını vaad eder. Bir hafta sonra sazı alır. Babası : Çamlıbeli mesken yapacaksın ve Silistre şehrinde Hasan Paşa'ya benim ahımı bırakmayacak. O çocuktur ama, sonu babayığit olacaktır. Onu da yanına al, der. Köroğlu babasının elini öpüp Rumeli'ye geçti. Rast geldiği sürüleri çobanları ile sürerek Üsküdar'a, Uzunçayır'a geldi. Çobanlara : Siz burada kalın, ben şehre gidip bu mallara müş-teri bulacağım. Atına bindi. Üsküdar'a geldi. Kasabbaşı'ya, on sürü malım var satın alır mısın dedi. Kasabbaşı : Alırım, fakat şimdi akşam yakındır. Bende misafir kal. Köroğlu'nun atını aldı. Kendini konağa çıkardılar. Gece yarısı Kasab : Oğlum misafirin yatağını yap dedi. Ve uykusu geldiği için kendi de yatmaya gitti. Celebçi çocuğa : Senin adın Ayvaz mıdır deyince çocuk evet diye cevap verdi. Celebçi : Yarın bana on sürü vereceğim. Bu sürüler içinde dört buynuzlu bir koç var. Senin için getirdim onu. Yarın bizimle Uzunçayır'a gelersen sana vereceğim. Gelmezsen geri götürürüm. Çocuk : Pekâlâ peşinizi bırakmam, diyor. Celebçi gelmezsen bana vermeyeceğim dedi. Ertesi gün çocuk peşlerini bırakmadı. Babası bir de baktı ki Ayvaz geliyor. Döndü, azarladı. Bir tokat vurdu. Celebçi : Bırak gelsin Uzunçayır uzak yer değil, senin atın götürmezse benimki götürür, deyip çocuğu atın terkesine aldı. Sürüyü gördüler. Kasabbaşı : Söyle bakalım fiyatını. Celebçi : Kolay diyor. Neye uyuşmayalım. Keçi sana, «biz» bana, dedi.

Kasabbaşı ben başka lisan bilmem. Bana Türkçe söyle. (Keçi sana, «biz» bana). Ben bundan bir şey anlamadım. Celebçi : Eh Türkçe mi istiyorsun : Sürü sana, Ayvaz bana.

Kasab : Böyle iş olur mu diye feryad ederken Köroğlu gözden kayboldu. Kasabbaşı : Ben oğlumu isterim, sürü sizin

olsun, der. Çobanlar : Bağırarak para etmez. Senin oğlun Çamlıbel'i buldu dediler. Kasabbaşı Üsküdar'da oturan İstanbul kumandanı Hasan Paşa'ya çıktı. Felâketi anlattı. Bu adamın elinden çocuğu her askerin alamayacağını bildiği için; askere ve başı bozuğa karşı tutulan Reyhan Arap'ı çağırttı. Getirebilirse bu adam getirir dedi.

Reyhan Arap geldi. Paşa : Gidip Ayvaz'ı kaçırın Köroğlu'nu tutacaksınız diye emir verdi. Paşa, bu Köroğlu'nu tanıyıp tanımadığını sordu. Tanımadı, adını işitmişti. Lâkin yedi senelik arkadaşlığımız var, pek iyi tanırım. Çok kahraman adam olduğu için bir tek kişi ben onun elinden Ayvaz'ı alamam. İmdat asker vermelisin, dedi. Paşa asker verdi. Yola koyuldular. Reyhan Arap'ın Gara Güçük (Kara Küçük) adında bir atı vardı. Rüzgâr gibi giderdi. Yirmi tabur asker arkasından geliyordu. Köroğlu'ndan haber verelim. Köroğlu, Sakarya'ya geldiğinde bakıyor ki Ayvaz uvuyor. Hemen suyun kenarına inip at biraz otlasın ve çocuk uyusun diye orada oturur. Ayvaz dizinde yatmaktadır. Reyhan Arap yetişti. Selâmünaleyküm dedi (birbirlerinin namını işitirlerdi) ve Köroğlu oturmanın zamanı değil, çocuğu ver gideceğim. Köroğlu kavga olmasın diye aşağıdan aldı ve gel otur, bir çubuk içelim, konuşalım. sonra gidersin, dedi. Köroğlu kendi kendine : Şimdi bu adamla kavga etsem, birbirimizi vursak çocuk ortada kan görecektir. Çocuğu korkudan öldüreceğiz. Şuna birkaç beyit söyleyeyim de yola gelir belki :

**Geltirdüm Urumeli'nden
Ben bilmem Farsî dilinden
Ayvaz'ı alma elimden
Aman İreyhan Arap aman**

Reyhan Arap bu türküyü duyunca : Köroğlu benden korktu diyerek : Ben dinlemem, çocuğu ver diye ısrar etti. Köroğlu bir türkü daha söyleyeyim dedi :

**Urumeli'nden gelmişem
On sürü koyun vermişem
Gassab başından almışım
Aman İreyhan Arap aman**

Çocuk uykudan kalktı. Karşısında minare gibi dikilen Arab'ı gördü. Korkudan ağlamaya başladı. Köroğlu kızdı, aldı bir beyit daha :

**Nice dağ başında gış olur
Yigit yigide eş olur
Ola bir gün gardaş olur
Aman İreyhan Arap aman**

Köroğlu baktı ki Reyhan Arap aman dilemiyor. Aldı bir daha :

**Gurban olanı Yaredenin yerine
Yaratmış da goynuş yerli yerine
Seni vatanından alıp getüren
Elbet er gişidür garı değildir
Ağlama Ayvaz ağlama**

Reyhan, baktı ki mesele değişti. Köroğlu'na : Anlaşılan bu çocuğu vermeyeceksin. Böyle bir çocuk için de yigit yigide kıymaz. Fakat ben böyle boş gitsem İstanbul'da namım düşer. Köroğlu'ndan korkmuş derler. Gel benim ellerimi bağla. Kaba yerlerimden birer hançer vur. Ben kanımı akıdarak geri döneyim. Fakat beni Çamlıbel'de arkadaş yapacaksın. Bütün keleşlerime baş vezir yapacağım, dedi. Reyhan Arap, elleri bağlı ve kaba yerleri hançerli döndü. İmdada gelen askerlerle karşılaştı. Onlara vaziyeti anlattı ve bu yüz kişi de bu adama fayda etmez. İsterseniz gidin. Dağ dibinde duruyor, dedi. Asker de : Seni böyle iden bizi ne çeşid ider. Oğlunu da anasını da... Geriye dönerler. Hasan Paşa'ya çıkarlar Kasab başı ümidi keser. Sürüye sahip olur, çobanların parasını verir. Gelelim Çamlıbel'e Köroğlu'na : Köroğlu babasının intikamını almak için Silistre şehrine hareket etti. Silistre şehrinin dağlarını yollarını kesti zenginlerin malını alır, büyük adam varsa kafasını keserdi. O zaman tüccarlar dışarıya çıkmazlar ve bir tarafa mal satamazlardı. Tüccarlar toplanıp Hasan Paşa'ya şikâyet ettiler : Eğer buranın hükümdarı isen bu eşkiyayı terbiye et; yok yapamazsan bırak git, buradan. Hasan Paşa bir akıl düşünürüm dedi. Vezir, vüzerasını topladı. Bu adamın elinden çektiğimiz nedir dedi. (İstanbul'da

Reyhan Arap'ın şöhreti düştü, Köroğlu'na baş vezir oldu). Öyle bir adam bulmalı ki bunun ya atını veya kafasını getirsin. Arattılar. Korkudan hiç kimse meydana çıkmadı. Hasan Paşa, Köroğlu'nun kafasını veya atını getireni dâmad edecek, dünya malına gark edecekti.

Nihayet bir meyhanede fıçı dibinde bir sarhoş Keloğlan yatıyordu. O gün biraz iyileşmişti. Ses kulağına geldi. Meyhaneci sana yaramaz, sen yat, dedi. Keloğlan kızdı. Kalkıp dellâl buldu. Dellâla ben gider getiririm deyince, dellâllar sevinçle onu kucakladılar ve Hasan Paşa'ya götürdüler. Hasan Paşa vaadini anlattı. Çamlıbel'e yollandı. Akşam karanlığında Çamlıbel'e girmeyi tehlikeli buldu. O akşam bir su kürünü (yalağı) altında yattı. Sabahleyin üç yüz altmış kişi atlarını sulamaya getirdiler. En sonunda kır atı getirdiler. Kır at suya yaklaştığı zaman ürktü, su içmedi. Israrlarına rağmen içemediler. Gittiler, Ayvaz'a haber verdiler. Ayvaz gelince yalağın altında bir Keloğlan gördü. Ayağından tutup çıkardı. Keloğlan Ayvaz'ın ayaklarına sarıldı. Benim güzel seyisliğim var, size hizmete geldim, diyor. Ayvaz Keloğlan'ı Reyhan Arap'a götürdü. Tımarını beğendiği için onu aylıklı yanına aldı. Bir ay sonra Köroğlu tavlaları gezdiği zaman Reyhan Arap'ın atını kendisinininkinden iyi gördü. Reyhan Arap'ı çağırdı. Sebebi ni sordu. Arap vaziyeti ve sebebi anlattı. Köroğlu'nun bu Keloğlan'dan haberi yoktu. Köroğlu Reyhan Arap'ı gönderdi. Sonra iki asker göndererek Keloğlan'ı çağırıldı. O gitmek istemedi, belki beni keser, dedi. Ötekiler, sana bir şeyler soracak dediler. Keloğlan odadan içeri girdi.

Köroğlu : Ulan Keloğlan diye seslendi. Keloğlan yüksek sesle «ne var» dedi. Köroğlu sen mektep medrese görmedin mi? Ne biçim bağırımdır bu, dedi. Keloğlan elbet bağırırım deyince Köroğlu : Ben sana fena lâf demedim ki bağırarsın. Keloğlan : Sen bana Keloğlan diye çağırırsan elbet bağırırım dedi. Köroğlu başka adını bilmediğini söyledi. O da : İsimsiz adam olur mu? Benim de adım var. Sayenizde adım Murtaza Bey'dir, dedi. Köroğlu sen iki lira maaş alıyorsun, kır ata bakmak için sana dört lira vereceğim dedi. Keloğlan kır at için geldiğinden bir para kâr olsa bakarım dedi. Veziri gücendirmemek için hesabını kesti. Köroğlu onu tekrar yoldan bulmuş gibi davranarak yanına aldı. Kır ata bakmaya başladı.

at yemesin diye bakıklarında, ulu hayvandan adam kaçır mı dedi. Atın yanına gittiler. At onlara bir şey yapmadı. Askerler hemen Hasan Paşa'ya koşup müjdelediler. Hasan Paşa derviş çağırdı ve bu nasıl hayvanmış böyle, dedi. O da : İyi hayvanmış ama bakamamışsınız, hayvanlıktan çıkmış. Hasan Paşa : Derviş baba, bunu eski halinde teslim eder misin? Derviş : Kırk gün beslerim, kırk birinci gün yedi yaşında bir çocuğun eline veririm ve bütün çarşayı dolaştırdıktan sonra size teslim ederim, dedi. Hasan Paşa memnun kaldı. Götürebildiği kadar bahşış vereceğini söyledi. Kırk gün besledi. Kırk birinci gün takımlarını vurdu. Bir çocuğun eline verdiler. Çarşayı gezdi, halk seyretti. Kaleden içeri girdiler. Vezir yüzera toplanmıştı. Keloğlan, Hasan Paşa'nın koltuğunda oturuyordu. Hasan Paşa : Oğlum şu atı çocuktan al ve gezdir, dedi. Ve paşalara dönüp : Köroğlu gibi eşkıyanın elinden atını alan adamı dâmad ediyorum, münasip midir? Paşalar : On tane kız helâldir dediler. Keloğlan Köroğlu'nu tanıdı. Fakat Köroğlu onu tanımadı. Keloğlan atı teslim edeceğini değirmende söylemişti. Paşanın biri bu gezdirmekten bir şey anlamadık, derviş binsin de hisarın içinde gezdiresin bakalım. Derviş : Ben ihtiyar bir adamım. Nasıl bincirim, gençler binsin dedi. Hasan Paşa bu atı sen akıllandırdın, sen binemezsen başka adam binebilir mi? Bir paşa : Bu postla bu adam ata yakışmaz. Saraydan paşanın sırmalı bir elbisesini verdiler. Eline paslı bir kılıç bağladı. Keloğlan eyerin bir tarafını tuttu. Derviş kır ata bindi. Keloğlan : Köroğlu, nasıl aldımşa öyle teslim ediyorum, Köroğlu, Keloğlan olduğunu anladı. Aferin erkekmışsin, dedi. Dolaştı; durdu. Paşa yeter gayrı, o bir hafta binersin, dedi. Peki paşam inceğim aklıma bir şey geldi söyleyeyim.

İnişi aşağı keklilik sekişli
Yokuşu yukarı tavşan büküşlü
Bekâr kızlar gibi göğsü nakışlı
Alâ gözlü kız perçemli kır at gel

Gır atı sorarsan yedidir yaşı
İridur gövdesi ufaktır başı
Dizgini çekende un eder taşı
Alâ gözlü kız perçemli kır at gel

Hasan Paşa : Derviş, sen aşka geldin ama hayvanı hamla-tacaksın. Derviş : Bir tane kaldı, söyleyeyim. Hasan Paşa böyle ne derviş gördüm, ne hacı. Atı kaçırarak galiba. Kalenin etrafına bir kat asker sardırdı. Derviş incek misin, inmeyecek misin, dedi. O da aldı bir daha :

Eren (İran) öykesinden (ülke) sürdüm izini
Öpeyidin ayağını dizini
Çamlıbel'e döndereydim yüzünü
Alâ gözlü kız perçemli kır at gel

Paşa in diye ısrar etti ise de inmedi. Bu sebepten kaleyi bir kat daha askerler sardırdı. Aldı Köroğlu :

Gırat ayahların bir bir galdırma
Galdırıp da yerli yerine indirme
Gırat beni düşmanlara öldürme
Gırat beni Çamlıbel'e yerıştır

Kır ata öyle bir üzengi vurdu ki at askerden yetmiş arşın öteye sıçradı. Hasan Paşa : Bu Köroğlu'dur, tutun! diye emir verdi. Köroğlu'nun peşine düştüler. Şehirden üç saat ötede Hasan Paşa'nın bir sarayı vardı. Nişanlısı orada dururdu. Köroğlu sarayın yanından geçerken gül koparan bir kız gördü. Kendisine kırk halayık hizmet ediyordu. Bunun kim olduğunu sordu. Kapıcılar azarlardı. Sen kim oluyorsun. Bilmiyor musun ki bu Hasan Paşa'nın nişanlısıdır. Bana da o lâzım diyerek bahçeye atladı. Kızı atın tergisine alıp yola koyuldu. Kapıcılar Hasan Paşa'ya haber vermeye giderken yolda askerle karşılaştılar. Kızı unutup, paşam bu asker nerceye gidiyor. Paşa : Köroğlu kır atı kaçırı. Duymadınız mı? Onlar da : Müjde olsun yalnız gitmedi, nişanlını da götürdü. Hasan Paşa yeniden asker topladı.

Köroğlu bir su kenarına gelince kıza : Ben burada onlarla görüşmeden gidersem doğru olmaz, dedi. Kıza kahve pişirmesi için çalı toplamasını söyledi. Ellerine dikenler battı. Köroğlu bir çamı tutup kökünden çıkardı. Ateş yaktılar. Kahve pişerken kız : Bunun askeri çok. Ya beni bırak, ya gidelim. Asker gelirse hem benim hem senin kafanı keser. Köroğlu :

Sen kahveyi pişir. ben onlara cevap veririm, korkma sen. Asker yetişti. Köroğlu atına bindi. Askerlere karşı gidip şu tür. küyü söyledi :

Gır at bilür doğru yolunu
Soldurmadan alınıdaki halını (perçemi)
Çok yemişem mal yemezsin malını
Güzellerde arzımanın (meragım) galmadı

Ata binende meydan benümdür
Haykıranda dağlar benümdür
Gargı nuzraknan gaburga sökmek
Garga derneğinin kârı değildir

O kadar kılıç vurdu ki Hasan Paşa'ya haber götürecek kimse kalmadı. Kendisi de ufak bir yara almıştı. Kız kalkıp yaralarını sardığı zaman bunun askeri daha var mı dedi. Tekrar asker önlerine gelmeye başladı. O civarda Köroğlu'nun bir «Okkaya»sı vardı. Kayanın yüksekliği iki minare kadardı. Başı bütün ormandı. Köroğlu'nun adamlarından başka hiç kimse oraya çıkamazdı. Kızı alıp Okkaya'ya çıktı. Asker şaşırıldı. Herif göklerin yarısına çıkmış. Hasan Paşa'ya haber gönderdiler. Çevirtin etrafını, rüzgâr yiyecek değil ya? dedi. Aşağı inince tutarsınız. Gece oldu. Ayvaz Çamlıbel'de uykuda iken bir karınca sardı. Uyanıp Reyhan Arap'ı çağırdı. Üç yüz altmış kişi hazırlanmalı. Köroğlu muhasaradadır, dedi. Üç yüz altmış kişi geldiler. Köse Emmi, Köroğlu'nun nerede olduğunu bilmiyoruz. Reyhan Arap'ı gönderelim, iki saata kadar bize haber getirsin, dedi. Ayvaz emretti, Reyhan Arap, Silistire yolunu tuttu. Okkaya'nın başında Köroğlu bir ateş yakmıştı. Derken Köroğlu olduğunu anladı. Aşağıda küçük ateşler vardı. Bunların askerlerin ateşi olduğunu anladı. Atını sapa bir yere bağladı. Köroğlu'na gitti, görüştüler. Köroğlu emretti. Keleşlerine selâm edin. Yarın sabah bu askerlerin etrafını bağlasın, bunlara bir kılıç çalarlar. Bizi alıp Çamlıbel'e gidersiniz. Arap, arkadaşları getirmedense ikimiz bunların hesabını görürüz dedi. Köroğlu ben biraz yaralıyım. Sana belki faydam olmaz, uşakları getir dedi. Arap haber vermeye gitti. Ayvaz 360 keleşle Okkaya'ya geldi. Muharebede

Hasan Paşa'ya haber verecek adam kalmadı. Köroğlu ile kız Çamlıbel'e getirdiler. Keleşler elini öptüler. Ayvaz'a elini vermedi. Köse Emmi yaşça hepsinden büyüktü. Ayvaz'ın kabahati neye elini vermeyorsun, dedi. Onun kabahatı çoktur. O bana biraz türkü çağırmıştı. Şimdi ben de çağırayım da belki barışırsız :

Oy eller oy eller
Yanagında çifte güller
Ayvaz sana bi güzel getirdim

Ocakta yakarlar yağı
Hasan Paşa'ya vurdum dağı
Hasan Paşa'nın bir tek yarı
Sana bi güzel getirdim.

Silistire önü dağdır
Yüreğim hep bütün yağdır
Ayvaz bâdeler doldur
Sana bi güzel getirdim

Sonra Ayvaz'la Köroğlu barıştı. Üç dört ay kız Köroğlu'nun yanında kaldı. Bir gün askerini topladı. Arkadaşlar, iyiliğe kötülük yapmak kötü kişinin kârıdır. Kötülüğe iyilik yapmak mert kişinin kârıdır. Ben Hasan Paşa'nın nişanlısını getireli üç dört ay oluyor, yüzüne bakmadım. Kız mıdır, peri midir? Ne olduğunu bilmiyorum. Eğer razı olursanız Hasan Paşa'ya kılıç vurmayacağım. Çünkü Hasan Paşa'ya çok ziyan ettik. Hasan Paşa'yla barışıp nişanlısını vereceğim. Keleşler : Sen ne yaparsan razıyız dediler. Hasan Paşa'yı davet etti. Nişanlısını verdi. Kendi eliyle düğününü yaptı. Onlar yiyip içti. Muradına geçti, cümlesi de muradına geçsin, dedi. Ustamızın adı Hızır, elimizden gelen budur.

Köroğlu'nun Bolu Beyi ile çarpışması

Yirmi-otuz yıl çobanlık eden ihtiyar bir köylü, çocukları 14-15 yaşına gelince öldü. Çocukları babalarının yerine on beş sene çobanlık ettiler. Bir gün dağda bir derviş bunları gördü. Ejderha gibi kıyafetleri vardı. Malın kimin olduğunu sordu;

onlar da köylünüdür. Mal bizim olsa çobanlık eder miyiz. Derviş : Sizin babayığitliğinize yazık, bu dağlarda ömrünüzü telef edeceğinize bir şehre gidip bir zanaat öğrenseniz ve bu zahmeti çekmeseniz olmaz mı? Çobanlar : Biz babamızdan bu çobanlığı belledik. Şehre gidip zanaat sahibi olamayız. Derviş öyle ise mademki dağlarda vakit geçirmek istiyorsunuz, ben sizi bir yere göndereyim, oraya asker olun. O yer neresi dediler. Derviş : Çamlıbel'de Köroğlu adında bir eşkiya vardır. Ona «Dağların Beyi» derler. Gidersiniz. Size at verir, silâh verir. Dağlarda yaşarsınız. Çobanlar : Bizi kabul etmezse ne yapalım dediler. Derviş : Ben yine bu dağ başındayım, gelin beni bulun. Bir de ne görsünler. Derviş önlerinden yok oldu.

Hemen köyün malını teslim ettiler ve analarına vaziyeti anlattılar. Oradan Çamlıbel'e geldiler. Köroğlu'na çıktılar, keyfiyeti anlattılar. Köroğlu baktı ki ejderha gibi delikanlılar. Onları oturttu. (Köroğlu içki içirmeden yanına asker almazdı.) Bu adamlar içki nedir bilmiyorlardı. Ayvaz'a emir verdi : Oğlum, bu misafirler yoldan geldi, şunlara bir su ver dedi. Ayvaz bunlara birer bardak içki verdi. Herifler bu nasıl su diye hayret ettiler ve kendi kendilerine bu adamlar hep bundan mı içiyorlar. Bir daha verdirdi. Kımıldamıyorlardı bile. Bunlar bize yarar deyip Ayvaz'a, Reyhan Arap'a götürmesini emretti. Köroğlu adlarını sordu. Birisi adım : Karkatlamaz (Karıkattılamaz) öteki Abulabut dedi. Bir gün Köroğlu'nun sazının teli koptu. Ayvaz'a emir verdi. Abulabut ile Karkatlamaz'ı alarak Bolu Beyi'nin Turnadüzü'ne gidip turna kıracağınız. Çünkü onun kirişinden (bağırsak) saza tel yapacağım (eskiden ibrişim yoktu). Ayvaz Bolu Beyi'nin Turnadüzü'ne geldi. Çadır kurdu. O kadar kırdı ki, hesabını bir Allah bilir. Ahali bu vaziyeti gördünce Bolu Beyi'ne haber verdiler. Bolu Beyi yirmi tabur asker sevketti. Köroğlu'nun buraya gelişine hayret etti. Sıcaktan ve yorgunluktan Ayvaz ve arkadaşları uyuyup kalmışlar. Asker çadırı muhasara etti, uyuyan delikanlıları tuttular. Bolu Beyi'ne düşmanın Köroğlu'nu tuttuk diye haber gönderdiler. (Ayvaz'ı Köroğlu sanmışlar). Bolu Beyi darağaçları dikilsin diye emretti. Bunları darağaçlarına getirdiler. Vezir vüzerâ diriyi öldürmek kolaydır, ölüyü diriltmek zor. Bunları istediğimiz zaman öldürebiliriz. Eğer bunları bir

arayan olur ve cevap veremezsen fena olur dediler. Bir ay kadar yanlarında kalmalarını münasip gördüler. Bolu'da geçimi Köroğlu'ndan olar, bir ihtiyar vardı. Ahali Köroğlu'ndan korktuğu için ses çıkarmazdı. Köroğlu'nun tutulduğunu duyunca ihtiyara fena sözler söylediler. İhtiyar atına bindi, Çamlıbel'e gitti. Köroğlu'nu gördü. Uşakları turna teline göndermişsin. Asacaklar. Gel kurtar, dedi. İhtiyara bir avuç lira verdi ve sana bir kaç türküy söyleyeyim git. Bolu Beyi'ne söyle. Beni indirmeden uşakları bırakısın dedi :

**Ayvaz'ı gönderdim kendü düzüne
Sürmeler çekeyim alâ gözüne
Beyler çok bakmasın Ayvaz'ın yüzüne
Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi**

İhtiyar : Bana bunu söyleme. Gel kurtar dedi. Köroğlu bir tane kaldı, şunu da söyleyeyim :

**Ayvaz'ı gönderdim durna teline
Geldi düştü Bolu Beyin eline
Beni indürmesin gendi yanına
Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi**

Reyhan Arap kapıdan girdi. Kılıç çekti. Köroğlu'na hücum etti. Be adam, oraya varana kadar uşakları asarlar. Haydi bin atına gidelim, dedi. Köroğlu arkadaşlarından beş saat önce yola çıktı. Bolu Beyi'nin Turnadüzü'ne geldi. Çadırını gördü. Atını Bolu'ya çevirdi. Baktı. Bir çiftçi öküzleri döve döve koşarak şehre gidiyor. Köroğlu neye hayvanları dövüyorsun deyince çiftçi kızdı ve sana ne dedi. Köroğlu kızarak öküzlerin önünü kesti; niçin dövdüğünü söylemezse yol vermeyeceğini söyledi. O da : Söylersem geç kalırım, dedi. Nihayet söyledi. Bizim Bolu Beyi'nin turlarını kıran Köroğlu'nun asılmasını seyretmeye gidiyorum. Köroğlu : Canım, bu Köroğlu babayığit adammış. Adam, babayığitin asılmasını seyredermi ya? Çiftçi : Vaktinde bana çok para verdi ama, eşkiya değil mi, anasını...

Köroğlu, kılıcı çekip boynunu vurdu ve şu türküyü söyledi :

Canım gır at, gözüm gır at

Sana binen alır ınırat

Her yanında çifte ganat

Gelür horlay horlay

Buna kılıç kalkan derler

Keser parlay parlay

Al gövdeden gızıl kanlar

Akar şorlay şorlay

Demircioğlu yetişti. Köroğlu'na hücum etti ve biz seni ileriye gönderdik; onları lâfa tutasın da biz gelip uşakları kurtaralım dedi. Sonra, ne diye kestini bu çiftçiye.

Köroğlu, vaziyeti anlatınca munasib gördüler. Bolu ke-narına geldiler. Tebdili kıyafet ettiler. Köroğlu sırtına aldı postunu. Eline asâsını, sazını cübbesinin altına, koluna da keşkülünü taktı. Yavaşça şehre girdiler. Ahali toplanmıştı. Ne var diye sorunca, bu toplanma Köroğlu'nun asılmasını görmek içindir, dediler. Sarayı sordu. Bir köylü gösterdi. Uşaklara : Siz burada durun, ben saraya çıkıp uşaklara sağ mı, ölü mü bir bakayım, dedi. Arkadaşlarına : Ben türkü söyleyeceğim, kimin ismini verirsem o gelsin yukarıya. Köroğlu merdivenden çıkarken nöbetçi azarladı. Derviş : Ben âşığım, içeri gireceğim. Türkü söyleyip birkaç para kazanacağım diyor. Beye haber verirler. Bey, gelsin der. Bir selâm verdikten sonra arkadaşlarının bağlı olduğunu gördü. (Ayvaz da babasını gördü. Arkadaşlarına peynirin sahibi geldi, derinin hesabını şimdi görürüz) dedi. Bolu Beyi dervişini yanına aldı, zanaatını sordu. O da : Âşıklık; çok büyük yerler gezerim. Beylere, paşalara türkü söyleyip çocuğumu bakarım. Zatınız Köroğlu'nu tutmuşsunuz. Bir avuç kanı bana da nasip olsun diye geldim. Bolu Beyi : Köroğlu sana ne yaptı ki dedi. O da bundan 10-15 sene evvel âşıklıkla gezerken yolum Çamlıbel'e düştü. Ona on beş sene âşıklık ettim. Sonra beni kovdu. Bu sebebden geliyorum. Bolu Beyi : Bu Köroğlu türkü söylemiş, sen onun türkülerinden hiç belledin mi? Söyleyiver de yüreğine dert olsun. Bunun üzerine şu kıtayı söyler :

**Ayvaz'ı gönderdim kendü düzüne
Sürmeler çekeyim alâ gözüne
Beyler çok bakmasın Ayvaz'ın yüzüne
Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi**

O zaman beyin paşalarından biri, bu ya Köroğlu'dur veya adamıdır. Bu sırada Ayvaz babası tutuldu diye ağlamaya başlar. Bey, paşalara : Kendi türküsünü söylediği için ağlıyor dedi. Sonra her büyük olan Köroğlu olmaz ya. Derviş bir daha aldı :

**Ayvaz'ı gönderdim durna teline
Geldi düştü Bolu Beyin eline
Beni indürmesin kendi yanına
Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi**

Dervişe bir daha söyledi : Ayvaz'ın ağlamasına dayanamadı :

**Ayvaz'ın galpağı deriden
Yüreğim yağı eriden
Köse Emmi geldi geriden
Ağlama Ayvaz ağlama**

Ayvaz sevindi. Bizi kurtarırlar, dedi. Köse Emmi yukarı çıktı. Aldı derviş :

**Yüksektür Köroğlu'nun daşı
Akıl ermez yaptığı ılığ işi
Altmış bin keleşin başı
İreyhan Arap yanında gerektür**

**Köşelerde gizlice duran
Fetvalara fetvasın veren
Bir bükküşte on beş geyim nal kıran
Demirçoğlum yanımda gerektür**

Kapıcıyı öldürüp içeri girdiler. Köroğlu'na emret dediler. Kendisinin Köroğlu olduğunu haber veren paşadan mâada hepsini kestirdi. O paşaya sen akıllı adammışsın. Herife iki saat türkü söyledik. Kendimizi tanıttıramadık. Seni Bolu Beyi'nin yerine bey yaptım. Uşakları alıp Çamlıbel'e geldi.

Bağdad Seferi

Dervişin biri İstanbul'a para kazanmaya geldi. Yedi sene süründü. On para sahibi olmadı. Anadolu tarafına geçeyim, dedi. Geçti. Bir çiftçiye misafir oldu. Halini anlattı. Çiftçi: Sizin gibi dervişleri fakirleri sever ve çırak çıkarır bir adama göndereyim dedi, Çamlıbel'e gitti. Keleşler yakaladılar. Halini anlattı ve Köroğlu Bey'i görmek istediğini söyledi. Köroğlu'na çıkardılar. Halini anlattı. Köroğlu peki seni çırak çıkaracağım. Keleşlerine buna bir koğuş verin ve karnını doyurun, dedi. Derviş üç ay yedi, yattı. Hiç soran olmadı. Unutulduğunu sanıp bir gün tekrar Köroğlu'na çıktı. Köroğlu seni unutmadım derviş baba, ama bir kahve pişir bana, dedi. Ona üç ay kahvecilik yaptırdı. Köroğlu benimle eğleniyor mu diyerek bir daha çıktı ve neye göndermiyorsun, dedi, o da senin zamanın şimdi geldi. Derviş baba, sana bir şey sorayım. Sen çok memleket gezdin. Benim gibi adam gördün mü veya keleşlerim gibi. O da hiç görmediğini fakat bir noksanı olduğunu söyledi, Ayvaz o zaman Köroğlu'na hizmet ediyordu. Köroğlu'na: Bu Ayvaz'ın güzelliğinde bir insan daha yoktur; sen bunun tellerine turna civası taksan gece lamba istemez; o kadar ışık verir.

Köroğlu: Bu civa nerede bulunur sorunca derviş, Bağdad'da bulunur ve yüzde bir turnada vardır. Derviş çırak çıkardı. Ayvaz bu sözü işittiği için babasına daima benim civalarımı getir deyi söylenirdi. Köroğlu bıktı bu sitemden. (Bir tarafa asker göndereceği zaman keleşleri içtima odasına çağırırdı). Ayvaz'a on tane bade doldurttu. Keleşleri davet etti. (Emmi Köse Kenan) ikinci Köroğlu'ydu. Yaşça hepsinden büyük olduğundan herkes hürmet ederdi. Köroğlu gelip yerine oturdu. Bütün keleşler gelmiş, Demirçoğlu gelmemişti. Ayvaz'dan sazını istedi. Keleşlere şunları söyledi:

**Var mı canından geçecek
Kefenini herkes kendi biçecek
Badeleri o gahrıman içecek
Bağdad ellerinin günüdür günü**

Keleşler Köse Emmi'ye baktılar. O, bade içecek mi diye. Başını indirdi. Anladılar ki badeyi içen Bağdad'a gidecek. Köroğlu'nun canı sıkıldı.

Aldı bir daha:

**Demirçoğlum gelmedi nerede galdı
Bir kılıçla on gafa birden de vurdu
Bağdad ellerinin yolunu bildi
Bağdad ellerinin günüdür günü**

O zaman kapıdan Demirçoğlu girdi. Keleşlere: İçinizde Köse Emmi'den başka erkek yok mu? Neye Emmi'nin yüzüne bakıyorsunuz. Ağanız emrediyor. Benimle gidecek buyursun bade içmeye. Badeyi on kişi içti. Bir de Ayvaz kendine dolurmuştu. Onu da içti. Bir memleket de ben götürüm diye.

Hazırlandılar. Köroğlu'ndan izin istediler. Köse Emmi keleşlerini hazır gördü. Köroğlu'na Ruşen Ali derlerdi. Köse: Ruşen, gel, uşaklara izin ver, beklemesinler, dedi. Köroğlu dışarıya çıkıp Seyrek Basan'a emretti. Sazını getirtti. Uşaklara:

**Binin atlara geri durmayın
Olur olmaza gılıç vurmayın
Merd oğlu merdden geri dönmeyin
Demirçoğlum Ayvaz sana emanet**

Köse Emmi: Ruşen, o bir keleşlere söylemeyorsun da neye Demirçoğlu'na söylüyorsun? Köroğlu, peki, Emmi, onlara da söyleyeyim:

**Takın atların arpasın yemini
Ayvaz elinden içem bir tek meyini
Benim keleşlerim çabuk gelir mi
Keleşlerim Ayvaz size emanet**

Keleşler Bağdad'a yollandılar. Biz verelim haberi Bağdad'dan. Bağdad'dan bir gün bu tarafta ihtiyar bir çiftçi beylerin paşaların başını kesen kahraman Köroğlu'na âşık olmuştu. Köroğlu hatırına geldi mi deli gibi olur, tarlanın bir başından öbür başına koşardı. Köroğlu'nun askerleri tarlanın kenarından geçiyorlardı. Bu çiftçinin bu halini sormak için çağırıldılar. Neye koştuğunu sordular. O da halini arzetti. Keleşler memnun oldu. Kendilerini bildirmeye mecbur kaldılar.

İhtiyar boyunlarına sa ldi. Bağdad'a gideceklerini söylediler. İhtiyardan Bağdad'a bir günlük kaldığını öğrendiler ve dönüştü onu da alacaklarını vaad ettiler. Çiftçi yolu tarif etti. Bağdad'a varınca önünüze bir hisar gelecek. O hisar turnalarının bahçesidir, dedi. O turnaların kumandanı Hüseyin Şah'dır. Hüseyin Şah turnaların yiyeceklerini her sene bekçilere teslim eder. Siz önce kapıcıyı ve turna bekçilerini tutun ki şehre haber götürmesin. Hisara geldiler. Kapıcıları kestiler. Turnaları kırmaya başladılar.

Kırılan turna kırıldı, kırılmayan da havada kaldı. Hüseyin Şah baktı ki bütün turnalar havaya kalkmış. Vezirlerine bunlar hiç havalanmazdı, ama ne oldu acaba? Merak etti, iki pehlivanını gönderdi. Hisarda ejderha gibi adamlarla karşılaştılar. Kılıç çekip yürüdüler ve Hüseyin Şah'tan korkuyor musunuz, dediler. Demirçoğlu : Siz seslenmeyin, ben cevap vereceğim, dedi. Demirçoğlu onlara : Söylediğiniz lafları işitmiyoruz, yakın gel de kulağıma söyle, dedi. Onlar yanaşıp söyleyince kulaklarından tutup kafalarını birbirine vurdu ki çürük kabak gibi dağıldı. Birinin serçe gibi boynunu kopardı, birinin suratını yüzdü. Bu suratı yüzüleni serbest bıraktı. Bu gidip Hüseyin Şah'a haber verdi.

Askerini hisara gönderdi. Aralarında harb başladı. Pek çok asker telef oldu. Gece, Köroğlu'nun arkadaşları içerde, ötekiler dışarıda kaldı. Gece Demirçoğlu arkadaşlarına sıra ile nöbet bekleyeceğiz, Ayvaz çocuktur, onu kaldırmayın uyur, sonra başımızı iş açar. Bunlar nöbet beklerken içlerinden biri Ayvaz'ı da kaldırayım o da nöbet beklesin; çocuğu kaldırdı ve bir karaltı görünce kendisini kaldırmasını söyledi. Ayvaz peki diyerek ondan evvel yata kaldı. Hüseyin Şah'ın askerleri bunları uyur görünce bastılar; fakat Demirçoğlu (Demirci) evvah... dedi yaptığımız işe bak. Köroğlu'na böyle boş gitsem öldürür beni. Kavga etsem uşakları kurtaramam. Köroğlu'na gitmekten ölmek daha iyi diyerek teslim oldu. Onu Köroğlu sandılar. Şaha haber gitti. Şah derhal asılması için emir verdi ise de vezirlerden biri arayan soran olur diye bir ay mahpus kaldıktan sonra öldürürüz. Hüseyin Şah bir ay sonra her tarafta asacağını ilân edüp seyretmek için halkı dâvet ediyordu. Biz verelim haberi Çamlıbel'den. Köroğlu baktı keleşlerden haber yok... On oldu haber yok, yirmi oldu, yirmi üç oldu

haber yok keleşlerin tutulduğunu anlayarak Seyrekbasan'ı çağırıp keleşleri içtimâa davet ettiler. Keleşler toplandılar Köroğlu yerine oturdu. İkinci Köroğlu Köse Emmi yerine oturdu. Köroğlu sazını istedi. Şunu söyledi :

**Ocakta yakarlar közü
Kulah verin söyledigim sözü
Yollarda galdı Ayvaz'ın gözü
Dutulmuştur keleşlerim eldedir**

Keleşler bunun üzerine Köse Emmi'nin yüzüne baktılar. Köse Emmi : Senin çocuğunu kim tutabilir. On tane pehlivan yanında, Reyhan Arap İstanbul'ludur. Bağdad'dan turna civasını aldılar. Reyhan Arap İstanbul'a götürmüştür. Orada iyi kuymucular var. Orada yaptırıp, beş on gün sonra dönerler. Sen boşuna hiddetlendin. Milleti ne diye dağa taş vuracaksın. Köroğlu'nun canı sıkıldı :

**Nâmertler yüksekte atar
Söyledüğü laflar oh gibi batar
Keleşlerim dutulmuş yollara bakar
Dutulmuştur keleşlerim eldedir**

Köse Emmi kalktı. Keleşleri dağıttı. Seyrekbasan'a biz Köroğlu'nu kızdırdık. Sana bir şey söylerse, Bağdad'a veya İstanbul'a giderse haber ver bana, dedi. Seyrekbasan, Köroğlu'nun yanına geldiğinde; aldı Köroğlu :

**Karşumda durma hele otur
Seksen batman güzü get bana getir
Benüm dırrılacak gütiüm degildir**

Seyrekbasan, seksen batman güzünü getirdi. Kılıcını kanını aldı. Güzü koluna taktı. Kır atına bindi. Yola düştü. Köroğlu Seyrekbasan, Köse'ye haber verdi. O da Bağdad'a mı, İstanbul'a mı gidiyor, şu kestirme yoldan bir in de bak, dedi. Seyrekbasan yola indi. Karşıdan Köroğlu geliyordu. Söz söylese döver veya kovardı. Hiçbir şey söylemeden yol ortasında durdu. Köroğlu yanına gelip şu beyitleri söyledi :

**El bağı karşımda durursun
Hançer alıp ciğerlerim vurursun
Köroğlu senin aklın kurusun
Benim durulacak günüm değüldür**

**Ben bir Köroğluyum bilürem işünü
Ürüyada gördüm onun düşünü
Benim durulacak günüm değüldür**

Seyrekbasan'a bir şey anlayıp anlamadığını sordu. O da anlamadım deyince aldı bir daha :

**Tarlaya ekerler tohum
Nedür başıma gelen zulum
Bağdad ellerine düştü bu yolum
Benim durulacak günüm değüldür**

Köroğlu, Köse'ye git böyle söyle dedi. Seyrekbasan gitti. Söyledi. Çamlıbel'de bir nöbetçi kalmayarak Köroğlu'nun peşine düştüler, Bağdad'a bir gün kala tarlasında sağa sola gidip küfür eden ve uşaklar asılıyor gelip kurtarsana, diye söylenen bir çiftçi gördüler. Köroğlu yanına çağırdı çiftçiye. Kiminle konuştuğunu sordu. O da Çamlıbel'de bir Köroğlu var, onunla. Uşakları turna civasına göndermişti. Hüseyin Şah onları tuttu, asacak. Köroğlu ihtiyara : Erkekmişsin baba, dedi. Arkasından Köse Emmi üç yüz altmış keleşle yetişt. Köroğlu emir verdi. Atından her inen bir kucak ekin yolacak. Böylece ihtiyarın beş dakikada ekinini ortaya yığdılar. Köroğlu ihtiyara dile dilediğini, işte ben Köroğluyum. İhtiyar eline ayağına kapandı. Beni çoluğum çocuğumla Çamlıbel'e götür, orada yaşayayım dedi. Dönüşte alacaklarını vaad ederek Bağdad'a gittiler. Hisara girip bütün bekçileri hapsedtiler. Köroğlu derviş kıyafetine girdi. Arkadaşlarına, kulağınız Köse Emmi'de olacak dedi. Köse Emmi, Kizir Mustafa Bey onu yedi adım geriden takip ettiler. Parola şu idi : Köroğlu elini bıyığına atmadan kimse kılıç çekmeyecek ve nâra atmayacak. Köse Emmi'nin sesini duyunca Bağdad'ı halka halinde çevireceksiniz. Bağdad'da öyle kılıç sallanacak ki insanı bırak, tilki, ağaç bile göremeyeceğim. Köroğlu Bağdad'a girdi. Kizir Mustafa Bey'le Köse Emmi onu takip etti. Bir meydana Hüseyin

Şah'ın çadırını kurmuşlar, karşısına da darağaçları dikilmiş. Köroğlu darağaçlarını görünce canı sıkıldı. Şu beyitleri söyledi :

**Bugün Bağdad'a gelürem
Dostum düşmanımı bilürem
Darağaçları sırada görürem
Ağlamanın günüdür günü**

Halk dervişin başına birikti. Şaha haber verdiler ki boya ahaliden üç metre yukarıda giden bir adam gelmiştir. Şah dervişini istetti. Derviş çadıra girip doğrulunca çadırın yetmiş iki kazığı sökülerek ayağa kalktı. Şah oturmasını emretti. Komustular. Zanaatını sordu. O da : Âşık'lıktır (Bolu Beyi'ne söylediklerini burada aynen tekrarlar). Hüseyin Şah bâde verip Köroğlu'nun türkülerinden söyledi. Aldı Köroğlu :

**Hüseyin Şah'ın badesini atmak
Ne hoş olur güzel ilen yatmak
Bağdad ellerinde şaha çatmak**

Vezir, şahın kulağına eğilip bunun Köroğlu olduğunu söylerse de şah her iki adamı Köroğlu mu olur diyerek paşayı başından savdı. Derviş biraz yemek istedi. Dört kişi zorla bir sini pilâv getirdi. Üç dört pençede hepsini sildi, süpürdü. Bıyığında bir pirinç tanesi kaldı. Köse Emmi, belki elini bıyığına atar da göremeyiz fikriyle gözü daima ondaydı. Şah bıyığında bir tane kaldığını söyledi. Elini bıyığına götürse Köse Emmi vaziyeti bilmeden içeriye girecekti. Bu sebepten vaziyet değışecekti. Şaha : Bizim memleketimiz yüksek ular. Bizim memleketimizde kene olmaz. O zaman şah vezirine : Biz ne söyledik, bu ne anladı. Bu dervişler abdalımsı şeylerdir. Aklına geleni söylerler. Dervişe bir türkü daha söyledi :

**Vezirin pilavın yerim
Aklıma ne gelse onu da derim
Darılırsan burdan şimdi giderim
Ağlamanın şimdi günüdür günü**

Hüseyin Şah pilâva bile türkü söylediğini vezirine söyledi O : Ben, bilmem, bu adam Köroğlu'dur dedi. Şah onun

kolayı var. Mahpuslara haber gönderelim. Sizin Köroğlu Bey'iniz geldi, kurtaracak, siz hemen çekilir ve vaziyeti görürsünüz. Tabii onlar birbirlerini gördükleri zaman konuşacaklar. O zaman hepsini birden sallandırırız.

Öyle yaptılar. Demirçoğlu : Bu işte bir it oğlu itlik var. Lâf söylenirse siz karışmayın. Ben cevap vereceğim. Söyleyeni öldürürüm, dedi. Vezir Köroğlu'nu götürüp beylerini mahpusları gösterdi. Demirçoğlu, Köroğlu'na sövdü. Vezir âşıkı tekrar şaha getirdi, vaziyeti anlattı. Şah birkaç türkû söyledi :

**Geydürün Ayvaz'ın alını
Bağdad ellerinin yekûn malını
Götürmek de bu boynuma borç olsun**

**Bütün keleşleri yanıma almak
Dolu çısmek gibi her taraf yağmak
Bağdad ellerine kılıçlar çalmak
Bu boynuma borç olsun**

O zaman şah mahpusların darağacına getirilmesini emretti ve dervişe istediğini öldür, dedi. Derviş bunların kollarından tuttu. Demirçoğlu'nu yatırdı. Ustura getirtip ayaklarını yüzdü. Demirçoğlu kabahatini bildiği için ses çıkaramazdı. Şah dervişin bu faaliyetinden memnun oldu. Derviş Demirçoğlu'nu darağacının dibine götürün, dedi. Derviş ipleri bağlayıp herkesin boğazına taktı. Derviş şaha : Bunlar tutuldukları zaman silâhları, atları var mıydı? Eğer var idise getirin karşlarına. Atlarına ve silâhlarına bakarak ölsünler. Herkesin karşısına atını koydular. Derviş o zaman elini bıyığına attı. Köse Emmi bir kılıçta ipleri kesti. Kurtulanlar ata bindiler. Bağdad'a hücum ettiler. Bağdad'a öyle kılıç vurdular ki sayısını Allah bilir. Hüseyin Şah korkudan çadırına kaçmıştı. Bir de baktılar ki Hüseyin Şah parmak gibi yaş döküyor. Emir verdiler. Artık kılıç sallanmayacak diye. (Köse Emmi kızdığı zaman gözleri görmezdi). Bir kancası vardı. Gözlerine takıp beline bağlarlar ve hırsı böylece geçerdi. Bağdad'ın malını, mücevheratını aldılar. İhtiyarı da köyünden alarak Çamlıbel'e döndüler. Ustamızın adı Hızır, elimizden gelen budur.

(Şükrü Elçin, **Köroğ** , **Hakkında Notlar**'dan)

DÂNİŞMENDNÂME

Bu Meclis-i Sâni Melik Dânişmend Artûhi'î Müsülman Edüp Efromi'ya'ı Alduğudur

**İkinci meclise kılduk azimet
Bu vaktunğ meclisini dut ganimet
Niçeler ermedi bu vakta zinde
Duâya mabtâc olup kaldı sinde
Bu demde anları ansanğ revâdur
Duâ senden bulara hoş devâdur
Sözünğ aslın demek budur bilesin
Ki maksudı nedür anı bulasın
Hikâyet bil ki bu araya erdi
Sivas kal'asını Melik yapardı**

Râviler şöyle rivâyet kılurlar kim çünkim Melik Dânişmend Gazi Sivas Kal'asının yaptırdı, bir gün Melik Dânişmend seyrâna bindi. Seyr ederken yolu bir tağa vardı, ol tağ üstine çıkup aşağıya nazar kıldı gördi kim bir hûb görenlerünğ gönğli açılurdi dört yanğadan ırmaklar çağlayup akardı, andan ol sahrâ ortasında bir ağaç gördi kim dört yanğa gölgesi düşerdi, ol ağaç dibinde bir hoş sovak sulu pınğar gördi, atını sürüp ol ağacunğ dibine geldi gördi kim bir kalıçe koyup üstine bir nat dõşemişler ve dahı bir tulum şarâb ve bir tanbûra turur ve dahı bir sofra'î ol ağaç budâğına asa-komışlar. Melik Dânişmend çün anı gördi, atından aşağı indi, ol pınğardan abdest alup namaz kıldı, andan atını ota saldı dahı ken düsi ol nat (dõşek) üstine çıkup oturdu. Nâgâh uyhu galebe kıldı, bir mikdar yatup uydu. Nâgâh Melik Dânişmend atı kişneyüp ayakların yerde kakdı. Çün Melik Dânişmend uyanı, dahı turı-geldi, gördi kim ol yazı ortasından bir er çıka-geldi, bir ata binmiş, acâib heybetlü er idi. Sanasın kim bir nerre dıvdi, bakdı, Melik Dânişmend'i gördi dahı çağırdı kim : «Ne kişinin kim kendü ayagunğile kendü gürünğge geldünğ, senünğ ne zehrünğ vardır ki bu makamda oturursun, benüm heybetümden bu yerlerden dıvler geçmez» dedi.

Çün Melik Dânişmend anı işitti, turdı, sâz silâhın geydi, atına suvâr olup anğa karşı vardı, hamle kıldı. Eytdi kim : «Erlık içinde neñg var getir görelüm» dedi.

Dahı Melik Dânişmend gördi kim ol erüñg boynında bir haç asılı, bildi kim kalırdur, derhâl el süngüye urdı. Melik'e ha le kıldı. Melik men'eyledi, ikinci gez hamle kıldı, almadı, üçüncü gez hamle kıldı zafer bulmadı. Bu gez nevbet Melik'e degdi, el kılıça urup kâfire indürdi, ol er men, eyledi, bir dahı urdı, redd-eyledi. Her âlet-i harb ile çok dürüşdiler, birbirine zafer bulmadılar, çünkim gece oldu birbirinden ayrıldılar, ol yigit ağaç dibine vardı, atından indi ol sofrayı indürdi, ol şarâbı öñine aldı. bir mûm çıkardı, çakmak çakdı, şem'a yakdı. Melik Dânişmend dahı pınğar katına geldi, atından indi, abdest alıp namâz kıldı, atını ota saldı kendisi yalunğuz oturdı. Ol yigit dahı taâm yemege oturdu. Melik'i gördi kim taâmı yokdur ki yiye, derhâl ol sofrayı görür. Melik Dânişmend katına geldi eytdi kim : «Gel taâm yiyelüm bile,» dedi. Melik Dânişmend ol taâma sunmadı. Ol yigit eydür : «Niçün yemezsin?» Melik eydür : «Bu taâma süci degmişdür, ben yemez,» dedi. Ol yigit döndi, Dânişmend'ün adın sordı, Melik eytdi : «Adum Melik Ahmed'dür, lakabum Dânişmend'dür».

Ol yigit eytdi : «Rûm'a niçün geldüñg?»

Melik eytdi : «Bu vilâyeti açmağ için geldüm».

Ol yigit eytdi : «Niçe açarsın?»

Melik eytdi : «Gerekdür ki bu eli Müslümânlık eyleyem».

Ol yigit eytdi : «Câzûlardan mısın?»

Melik eytdi : «Hâşâ kim ben Câzû olam, Müslümânam dedi.

Ol yigit eytdi : «Hele gel taâm yeyelüm ki aç olmayasın, zirâ erte benümile cenk kılmañg gerekdür», dedi.

Melik Dânişmend eytdi : «Eger ben senünğle taâm yersem ayruk senünğile cenk etmek olmaya, zirâ duz etmek yedük».

Ol yigit eytdi : «Sen ayru yegil» dedi.

Melik eytdi : «Olmaz, zirâ ben senünğ velini'metünğ oluram, yarım senünğle uruşursam küfrân-ı ni'met oluram» dedi.

Ol yigit Melik Dânişmend'ünğ fesâhatından ve belâgatından acebe kaldı. Melik Dânişmend'ünğ dinine âşık oldu. Andan Melik Dânişmend ol yigide sordı kim : «Senünğ adunğ nedür?»

Ol yigit : «Yarın adımı deyem», deyüp turdı, gerü yerine vardı, hoş yedi ve içdi, yatdı, uyudu, bir azdan tutı-geldi, tanbûrasın eline aldı, çaldı, çağırdı, zârî kılub bu şî'iri söyledi :

Meded ki bi dil ü bi yâr kaldum
Meded ki hasta ü bimâr kaldum
Meded ki halk içinde hor oldum
Meded ki ışk elinde zâr kaldum
Meded ki ol pirizâdunğ yolında
İgen sergeşte vü efkâr kaldum
Meded ki gece geçdi halk uyandı
Kevâkib gibi ben bi-zâr kaldum
Meded ki cümle dizâre erişdi
Ben üş müştâk ü bi dizâr kaldum
Meded ki kamular yârına erdi
Bu ben biçâre ü bi-yâr kaldum
Eger erişmeden sanğa ölürsem
Kıyâmet hasretile zâr kaldum

Ol yigit tanbûrasın çalub bu şî'iri cydüp zârî kılup ağladı. Bu yanğa Melik Dânişmend dahı tâ subh olunca Kur'ân'ı hatimetti : Çünkim sabah oldu, namâz kıldı, cenk âletini geydi, atına binüp ol yigide karşı yürüdi. Ol yigit dahı yerinden turdı, atına bindi dahı Melik'e karşı varup hamle kıldı. Kıssa'i ne dirâz edelüm? Her âlet-i harbile çok dürüşdiler, birbirine zafer bulmadılar. Âhır ol yigit Melik Dânişmend'ünğ kuşağın dutdı, zor etdi, almadı. Üç kerre zor etdi almadı. Bu gez nevbet Melik Dânişmend'e degdi, iki ayagın üzengüye berk basdı, ol yigidünğ sundı kuşağın dutdı, zor edüp götürdi, eytdi kim : «Benâm-i Hüdâ benür-ı pâk-i Muhammed-i Mustafâ»

deyüp yere urdı, atından inüp gögsi üstine çıktı. hançerin çekdi kim başını kese, ol yigidiñg aklı gitdi. Melik Dânişmend gördi kim bir ay yüzlü yigittür, özi göyündi. Nâgâh aklı başına geldi, gözün açdı, «ah!» kıldı. Melik Dânişmend eytdi : «Müsülman ol, seni âzâd edeyim» dedi. Ol yigit eytdi : «Müsülman olsam aceb yârum ele gire mi?» dedi. Melik eytdi : «Yâruiñ kimdir?»

Ol yigit ağladı, eytdi : «Benüm kıssam çokdur» dedi. Melik Dânişmend : «Hele gel, Müsülman ol, ne kim işüñg varise, Hak Teâlâ yardımı birle bitüreyim», dedi. Derhâl ol yigit barınak götürdi, Müsülman oldu. Melik dahı gögsi üstinden indi dahı eytdi kim : «Senüñg aduñg nedür?» Ol eytdi : «Benüm adum Artûhî'dur». Melik Dânişmend eytdi : «Kandansın? Atañg kimdür?» Artûhî eytdi : «Benüm atam göçkünci, tağ halâyıkındandır, on iki biñ ev anuñg hükminde idi, kırk avratı vardı, hiç oğlu olmaz idi, gece gündüz ağlardı, Tanrı'dan ayâl dilerdi. Ol zaman ki Seyyid-i Battâl Hindustân'a gitmişdi, Kaysar ceri çeküp Malatya'ı gâret eder, Malatya'da bir kişi var imiş adına Abdurrahman-ı Horozmî derler imiş. Âlim, fâzıl kimesne imiş. Kâfirler anuñg ehlin iyâlin esir götürürler. Çün Kaysar esirleri bahş eder ol kızı anasına atama başışlar, andan anası ölüer kızı yedi yaşında yetime kalur, anı beslerler, katı kuvvetlü zeberdest kopar kim hayma tartmakda yine götürmekde anğa mukabil kimse yoğumış, atam anı çobanlar arasında kor şöyle kim anuñg custlığına acebe kalurlardı, anuñg heybetinden kurd u aslan koyun arasına girmez olurlar. Bir gün atam koyun güderken ol kızı uğrar, âşik olur, atam anı ele götürür, anuñg ile cem olur, hemânem atamdan anam yüklü olur. Atam buyurur anı haymaya getirüp hatunlar tonın geydürürler, bir yıl tamam beni karnında götürür, bir yıldan sonğra ben vücûda gelürem, beslerler. Her kim beni görür iki yaşar oğlan sanur, âhır beni beslerler, yedi yaşuma degerem atam bañga Artûhî deyü ad kor, ol el halkı bañga Artûhî derler. Vardum silâhşorlık övgrendüm, tamâm Rûm içinde mukabilim yogidi. Çünkim on altı yaşuma degdüm tağlarda kurd ve kaplan bentim elimden kurtulamazdı, eger süngü elüme alaydum on biñ eri hesâba almazıdum. Bir gün ava bindüm. Av avlayu Harşana yâni Amasya'dan yanğa yürüdüm, Daguniya haddına degin geldüm, kul-

larumdan ayrıldum, bir yazıya erdüm, anda bir niçe halâyık gördüm, içlerinden bir ay yüzlü servi boylu bir kız gördüm ki hergiz ancılâyın kız görmedüm. Hezâr cân ü dil ile ol kıza âşik oldum. Irakdan temâşa ederdüm, hâdimlerimden biri beni görmüş geldi bañga kakıdı ve çok söğdi. Ben eytdüm : «Noldı? Ne var?» Eytdi kim : «Nâ mahrem yüzine bakmak revâ degildür». Andan hâdime eytdüm : «Bu ne kızdur?» Hâdim eydür : «Bu kız Şâh-ı Şattât Harşana yâni Amasya begi kızıdır» dedi.

Ben eytdüm : «Bu kızın adı nedür?» Eytdi : «Bu kızın adı Efromiya Bânü'dur» dedi. Biz bu sözde iken ol kız erişdi, bañga mukabil oldu. Ol kıza bir cemâl ve bir sûret gördüm ki bir dahı anuñg gibi gördüğüm yokdur. Çün ol kız dahı beni gördi, ilerü geldi, elinde bir turunc varidi, ol turunc ile beni atdı, ben ol turuncı dutdum dahı yayum kırbanına bıraktım. Andan ol kız gerü dönüp hâdimleri ile Harşana'ya gitdi. Ben dahı ardına düşdüm, şehre dek bile gitdüm vardum, ol kız kullar ile çıkup kal'aya gitdi. Ben ol gece sabah olunca kal'a yöresinden yürüdüm karşı ağlarıdum. Çün sabah oldu kızı artuk görmedüm, üç ay tamâm ol kal'a yöresinde yürüdüm, kızdan bir nişân görmedüm. Andan gerü döndüm kendü kabilem katına geldüm, gördüm ağlaşurlar. Ben eytdüm : «Bu ağlamak nedür?» Eytdiler : «Atañg kalmadı, sen biñg yaşa!» Ben dahı üç gün yâs tutdum, dördüncü gün kız teşvişine düşdüm, kabilem ulularını devşürdüm, kendi hâlimi bildirdüm. Bunlarıñ arasından bir koca turıgeldi eytdi kim : «Adam göndürüp Amasya begi Şâh-ı Şattât kızını iste» dedi. Bir hâdimüm vardı Behnam adlu, anı çok tohfeler ile kız istemeğe göndürdüm. Çünkim hâdimüm Harşana'ya varur haber ederler ki : «Adam geldi», destûr verürler, içerü girür, şâha duâlar kılur, hâli haber verür, tohfeler kim verdüm kabûl edüp kızı bañga vermeğe râzî olur. Behnâm gerü geldi, bañga haber verdi, ben şâd oldum, andan sonğra turıgeldüm, yarak kıldım, çok mâl cem edüp azm-ı Harşana kıldım. Çün yakın erdüim, adam veribidüm, şâha haber kıldılar, şâh buyurdi, bañga istikbâl idüp karşı geldiler, beni şehre götürdiler, andan şâh katına vardum, duâ kıldım, şâh dahı benim hâtrum ele aldı, buyurdi, nimetler çekildi, meclis kuruldı, üç gün iş ü işret oldu, şâh bu sözi hiç ilerü getürmecli, yâni anğmadı. Bir

kaç devr dahı döndi, şâh mest olup turdı, halvethânesine gitdi. Ol gece ben dahı gâh yatdım gâh oturdum, gözüme uyhu girmedi. Çün erte oldu. Şâha bir hâdim veribidüm, sözi söyle-di, Şâh cevâb verdi kim : «Benüm kimseye verecek kızım yokdur» dedi. Ben hacil oldum, turdum kendü makamuma geldüm, niçe kim fikr-i endişe kıldum : «Aceb ol kızı nice ele getürem», derdüm, âhır bir kişi dahı göndürdüm, cevâb verdi kim : «Benüm anğa verecek kızım yok» dedi. Çün haber banğa erdi, ben dahı el harâmlığa urdum, her gün atuma binüp Amasya'dan yanğa varuram, adamlarından kimi bulsam soy-lardum, ylık bulsam sürerdüm, alup kendü makamuma getürürdüm. Çün Şâh-ı Şattât bu haberi işidüp bakıdı, çeri atlandurdu benüm üstime geldi, çünki anları gördüm turı-geldüm, atuma bindüm. hamle kıldum, kimin kırdum, kimin mecrûh kıldum, yalınguz ol çeri sıdum, şâha haber verdiler, katı kazaba geldi, on gezden artuk çeri göndürdi, her gâh gelen çeri-yi basdum kaçurdum, çoğını kırdım, âhır Şâh-ı Şattât gafilin çeri götürür, bizim üstümüze geldi, kabilemi urdı, gâ-rei kıldı, kabilem parâkende olup kaçdılar, her biri bir yanğa gittiler. Şâh-ı Şattât'ın kasdı bu idi kim beni ele getüre, ben ele girmedüm, Şattât döndi Amasya'dan yanğa gitdi. Ol zamândan berü ben bir yalınguz cân bunda tururam, yıl on iki ay avlaram, kuşlaram, gece olunca gelüp burada karar kıluram. Uş yedi yıldur ki ol kızın ışıkında yanaram, bu yedi yıl içinde ol kızı bir kerre görmemişem. Meger şöyle ola kim senüñ devletiñde ol kız banğa vâsıl ola ben dahı cânümü senüñ yoluñda kurbân kılam» dedi.

Melik Dânişmend and içdi kim : «Yâ ben ol kızı senüñ için alımayınca ve bu vilâyeti açmayınca karar kılmayam» dedi. Andan Melik buyurdu. İkiisi atlandılar, sürdiler bir tağa erdiler, tağdan aşağı indiler, gördiler kim bir muazzam ribât içinde bir deyr gördiler. Çün Melik Dânişmend ve Artûhî ol ribâta erdiler, gördiler kim ribât elinde bir kilisa kubbe eylemişler, kızıl mermerden üç direk üstüne bir kubbe yapmışlar, altından bir taht ak mermerden yapmışlar, üstinde bir ruhân oturmuş, azim görkli ak sakalı nur gibi göğüsü üstinde yatur, ruhân sûretinde oturur, on ruhân dahı anuñ karşısında el kavşurup tururlar. Çün Melik Dânişmend'i ve Artûhî'yi görüp ol on ruhân kaçdılar, ol koca ruhân kaldı.

Melik Dânişmend anğa selâm verdi, ruhân turı-geldi. Melik'e ikrâm kıldı dahı eytdi kim : «Hoş geldüñ ey Melik Dânişmend-i Gazi, merhaba ey Horozmiler'ünğ yadigârı! Ey candan nebiresi ve ey Müsülmânlaruñ serveri! Merhabâ ey Artûhî, sen dahı hoş geldüñ!» dedi. Melik Dânişmend eytdi : «Bizi neden bildüñ?»

Ruhân eytdi : «Bu gece düş gördüm eydeyim göreyim râst mıdır» dedi. Melik eytdi : «De işidelüm», ruhân eytdi : «Yâ Melik Dânişmend, evvel sen Muhammed'ünğ vafasını de göreyim ben gördüğüm düş anuñ gibi midür.» dedi. Andan Melik Dânişmend Muhammed'ünğ kemâlin lutfın şerh etdi.

Medh-i Resûl

Anuñ vafân dile kimse getürmez
Getürse degme akl anı yetürmez
Nice eydem anuñ vafı nicedür
Ki anuñ vafı âlemden yücedür
Yüzi nûrından anung güneş ü ay
Kul olnuşdur anğa hep yohsıl u bây
Tolupdur ol nübüvvetle cihâna
Mebâhâtı erişdi cümle cânâ
Kılıcı kâfirünğ kanın dökübdür
Hem İslâm sancağım ol çekübdür
İmâd-üd-din oldur Nâsır-üd-din
Ki seyf ile kulubdı zâhir-i din
Kemâli ilm ile akl ü firâset
Şecâat hem sehâvet hem kerâmet
Tutubdur dini dünyâyı temâmet
Dinine gir kim olasın selâmet

Kaçan kim Melik Dânişmend bu medhi okudu, ruhân : «Saddak yâ Resûlullah» dedi. Andan Ali'nünğ vafân sordu, Me-

lik Dânişmend buyurdi kim Peygamber Hazreti Ali-salla Allahu aleyhi ve sellem hakkında buyurmuşdur ki :

Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikar*

Melik eytdi : «Ali gibi er gelmedi, Zülfikar gibi kılıç gelmedi!» dedi. Andan Melik Dânişmend Ali'nünğ dahı vasfın dedi, ruhbân şol sâat barınak götürdi, imân getürdi, andan eytdi kim : «Muhammed'i-Salla Allahu aleyhi ve sellem- bu gece düşümde gördüm, sizün gelmengüzi dahı Resul Hazreti-Salla Allahu aleyhi ve sellem-haber verdi».

Heman dem turı-geldi, varup deyrden taâm getürdi. Melik ve Artûhi yediler, ol gece koca ruhbân katında kaldılar. Melik Dânişmend-i Gazî ruhbânunğ adın sordı, ruhbân eydür : «Barınga Harkil Zâhid derler» dedi. Çün erte oldu, Melik Dânişmend ile Artûhi atlarına suvâr olup Amasya'dan yaŋga revâne oldılar.

Ögle vaktında şehre yakın erdiler, gördiler kim şehir halvet kal'ayı silâh ile bezemişler. Melik Dânişmend ile Artûhi bir dereye varup bir az eglendiler, bir zamandan gördiler kim şehirden bir Rûmi gelür, iki merkeb sürmiş dahı gider, Rûm dilince yırlar eydür kim : «Biçâre Artûhi belâ ü zahmet ol çekdi, rahmeti kendüye kaldı, Efromiya hod ayrukı aldı» deyüp gider. Artûhi bunu diŋledi dahı «ah» eyledi. Melik Dânişmend eydür : «Yâ Artûhi şol er ne söyler?» Artûhi eydür : «Ey Hüdâvend, bu gece Efromiya'nunğ düğünü imiş» dedi. Melik eytdi : «Gam degil». Derhal turdı, ol Rûmi'yi ol dereye getürdi, Artûhi Rûm dilince ol kişiye sordu kim : «Harşana kanda kavmı gitdi?» Ol er eytdi : «Düğüne gitdi». Artûhi eytdi : «Ne düğündür?» Ol kişi eytdi : «Şâh-ı Şattât kim Kaysar'unğ ammusidur anunğ bir kızı vardur, adı Efromiya'dur, gayet güzeldür, şöyle kim bu zamanda aŋga mânende kimse yokdur, dahı Kaysar'un bir cihân pehlivânı var imiş, hem erlikde hem mâlde nazîri yogemiş, hadsız mâl verüp adam göndürdi. Kaysar dilinden Şâh-i Şattât kızın kendüye istedi, vezîrler begler maslahat gördiler ol cihân pehlevânına anı vereler, veli Efromiya anı dilemez, bir pehlevân server vardur, Tokat ka-

(*) Ali'den başka cesâret sahibi insan, Zülfikâr'dan üstün kılıç yoktur.

tında aŋga adile Artûhi derler, katı pehlevândur, Efromiya aŋga âşik olmışdur, andan gayrı kişiye dilemez, atası kakıdı, eline ayagna demür urdı, gerek gerekmez ol nâzenin kızı cebri-le Nestor'a verürler» dedi. «Şimdi Amasya yazısında Yan-koniya'dan yaŋga yâni Çorum'dan yaŋga ol yeşil çemenler üstinde haymalar bârgâhlar kurmuşlar, tamam yedi gündür ki iş ü işret kalırlar, ammâ bu gece Çorum'dan yaŋga alup giderler», dedi. Artûhi çün bunu işitdi düşti, aklı gitdi. Melik Dânişmend eydür : «Henüz dahı alup gitmediler, kayurma» dedi. Rûmi eydür : «Bu gece gerekdür alalar gideler» Çün Artûhi'nunğ aklı başına geldi gerü evvelkileyin şiir okuyup biraz ağladı. Çünkim Artûhi şiirini tamâm etdi, Melik Dânişmend eytdi : «Yâ Artûhi ol Tanrı hakkıçün kim bu âlemi yokdan var etdi, tâ ol kızı senünğ içün almayınca diŋlenmeyem» dedi. Artûhi Melik'unğ ayağına düşdi. Melik Artûhi'nunğ başını yerden kaldırdı, dahı ikisi bile atlarına suvâr olup Melik Dânişmend önğince Artûhi ardınca yola girdiler. Amasya suyun geçdiler, gördiler kim ol yazıda hayma ve bârgâhlar kurulmuş, Rûmiler oturup içküye meşgûl olmuşlar, Nestor bârgâhında kûs ve nakaralar çalınur. Artûhi eydür : «Hamle kılalum». Melik eytdi : «Olmaz, nâgâh elümüze girmeye. Sabr edelüm, erte kim bunlar atlanalar, kızı mahâfeye koyalar, biz yolda turalum, anlar geçeler, biz dahı kızı mahâfeden kapalum». Artûhi eydür : «Siz bilürsüz». Ol arada bir tağ vardı, Melik Dânişmend ve Artûhi ol tağa varup meşe arasında gizlendiler. Ol gece anda turdılar, çünkim seher vakti erdi, turı geldiler, atlarına suvâr oldılar dahı yol başına geldiler. Nâgâh gördiler kim Amasya yolında iki atlu erdi, Melik Dânişmend olara karşı varup sordı ki : «Kandan gelürsüz?»

Eytdiler : «Harşana'dan gelürüz». Melik eydür : «Ne haber?»

Bunlar eytdiler kim : «İşitdük kim Malâtiya'dan bir asker çıkmış, Sivas haddına gelüp Elbis suyn geçmiş, Sivas Kal'asın imâret kılurlar imiş, ol çerinünğ bir serveri var imiş, adına Melik Dânişmend derlermiş, Artûhi olduğı yazıya gelmiş, Artûhi'yi zebûn kılup Müsüîman eylemiş, andan ol ikisi Harşana'dan yaŋga azın idüp Kaşân yâni Turhal Kal'asına degin geldiler. Biz anunğ içün giderüz kim çeriye haber kılavuz» dediler.

Melik eytdi : «Siz anları gördiñüz?» Eytdiler : «Kimleri?» «Melik ile Artûhi'yi», eytdiler : «Görmedük velî siz gördiñüz mi?» Melik eytdi : «Gördük». Anlar eytdi : «Kanda gördiñüz?» di? Melik eytdi : «İş bunda tururlar, niçün görmezsin». Eytdi : «Kanı?»

Melik kendüi gösterdi eytdi kim : «Benem Melik Dânişmend Gazi».

Artûhi eytdi : «Benem Artûhi».

Anlar bildiler kim neye uğradılar, derhal dilediler kim kaçalar, Melik ile Artûhi iki kâfire imân arz etdiler **ol**madı, ikisin dahı tığ-ile depelediler, andan ol yol beklerdiler tâ kuşluk olınca turdılar. Nâgâh kûs nakara âvâzı âleni dutdı, Rûm çerisi yürüdiler, gelüp ol derbende ugrayınca yedek sabr etdiler, çeri başları Kaliyon-i Rûmî ve Yaytûl-i Rûmî ve Horasân-i Rûmî gelüp derbendi geçdiler. Nâgâh Nestor mahâfeleri geldiler kim geçeler. Nâgâh Melik Dânişmend-i Gâzi- rahmetallah aleyhi- mese arasında çıka-geldi, sağ elin sol gürzi gâhında sol elin sağ gürzi gâhında koyup na'ra urdı.

**Söyle urdı na'ra'i ol nerre şir
Sanasın gökler yıkıldı geçdi yer
Hamle kıldı kâfire ol dîn eri
Getürüp tekbir anğar Peygamberi
Tig-i Zohkâk'i salar şimşek gibi
Kâfiri dökerdi hazân renk gibi
Bir yañğadan dahı Artûhi dilir
Tig-i burran elde yürür hem çü şir
Kâfiri bölük bölük kırar döker
Ugraduğı saffı koparup süker
Bir yañğa Melik Dânişmend cenk eder
Hûn-i kâfirden yerî surh renk eder
Hûn-i kâfirden havâ dutdı buhâr
Söyle akardı sanasın cûy-i bâr
Söyle cenk oldu orada ey azız
Kâfirin başına kopdı rüstehiz**

Çünkü **ol** iki server kâfirleriñ ortasına düşdiler, şöyle kim cenk etdiler vafsa gelmez, ol sâat Nestor'a haber kıldılar gerü dönüp hamle kıldı. Andan Melik Dânişmend çeri arasında Horasân-i Rûmî'ye erdi, kılıç ile çaldı başını yere bırakdı, yine na'ra urdı âlem ditredi. Bu yañğa Artûhi dahı çeri ortasında Nestor ammusı Feytûl-i Rûmî'ye uğradı, bir süngü ile urdı kim arkasından tâ gögsine çıkdı, Nestor çerisi on biñ er ol iki kişiye üşdiler, giriv u gulgule kopardılar. Çeri gavagasından, Melik Dânişmend na'rasından Artûhi üninden, mahâfe içinde Efromiya işitti dahı dedi ki : «Ey dirîğa, elimi şeşüñg, gerekdür ki Artûhi'ye yâri kılam!» dedi. Hâdimler ve dâyeler bum işidip mahâfe yöresine cem, oldılar. Efromiya atası Şâh-ı Şattât dört yüz hizmetkâr vermiş idi, kamusı sâz u seleb geymiş idi, hevdec ü mâl tavâr yöresinde tururlardı. Bir kaç hâseki kullar Efromiya katında gelüp eytdiler kim : «Artûhi'nunğ günü togdı, dahı fırsat buldı, Nestor çerisinden çok er helâk eyledi, bilesince bir er dahı var adına Melik Dânişmend derler, Artûhi anunğ öñginde Müsülman olmuş, Câzûlar dinine girmiş». Andan Efromiya eytdi : «Çün ol varmış. Câzûlar dinine girmiş, ben anunğ dininden bizâram, andan dahı bizâram! Ben anı ol vakt se-verdim ki ol benüm dînimde idi, çünkü ol varmış Câzûlar dinine girmiş, bañğa silâh verünğ çıkup ikisin dahı öldüre-yim!» dedi. Efromiya ol zamanda söyler idi kim yalñuz on biñg eri hamle kılıp kaçururdu. Derhâl elini ayagını çözdiler, hâs atlardan bir at getürdiler. Fil-hâl Efromiya sâz ü seleb geydi, aslan gibi sıçrayup ata bindi, kılıç eline alup eyitdi kim : «Benem Efromiya Şâh-ı Şattât kızı Muhammed dini-niñ hem kırnağı, Melik'ünğ ayagı toprağı» deyüp münâcât kıldı.

**Hudâvenditüm penâhum pâdişâhum
Kamu halkunğ ilâhi vii ilâh'um
Ulu sultânlarunğ sultânı sensin
Kamu dermândenünğ dermânı sensin
Günahkâr kullarunğdan kalsa âciz
Komazsın nuahrûm ey lütf issi herglz
Bu demlerde sabur kılmaz tahannül
Sañğa geldim sañğa kıldum tevekkül**

Saḡga sığınan olınaz hiç mahrûm
Ne eyledim ki degıldür saḡga ma'lûm
Her iş senden ne kulsanḡ sen kılursın
Neyi neye gereḡin sen billürsin
Bunu dedi vü taldı gözleri yaş
İşimi Hakk'a kodı ortaya baş

Çün Efromiya bu münâcâtı dedi, dahı eytdi kim: «Ey kâfirler cân elümden kanda kurtararsız?» deyüp hamle kıldı söyle kim ol kâfirleri zir ü zeber kıldı. Nestor'a haber aldı kim: «Efromiya çıkdı Câzûlar dinine girdi», dediler. Nestor'unḡ aklı başından gitdi, çeriye çağırđı kim: «Şöyle urunḡ ol iki kişı kim öldüresiz!» dedi. Kâfir çerisi bunu işidüp bir gezden Melik Dânişmend üstine hamle kıldılar. Güneş zevâle ermişdi kim Melik Dânişmend Nestor'a erişdi, Nestor çağırđı kim: «Ey pehlevân, ne kişisin ki bu çeriye birbirine urduḡ biçâre kıldunḡ?» dedi. Melik eytdi: «Benem Melik Dânişmend, nebîre-i âli Resûl» dedi. Çün Nestor anı işitdi süngü eline aldı, Melik'e hamle kıldı, Melik redd-eyledi. Çün nevbet Melik'e degdi laine bir süngü urdı, lain kâfir kırk adım yer atıldı, kâfirler guluv kıldı. Nestor'a at erişdürdiler kaçdı. Andan Melik Dânişmend ve Artûhi ve Efromiya üç bir gezden kâfirlere hamle kıldılar.

Yine üç bir gezin cûş eyledi
Cân u baş kaydın ferâmuş eyledi
Din yolında cânların terk eyleyüp
Belde erlik kuşaḡın berk eyleyüp
Saldılar kılıçları şımşek gibi
Sürdiler kâfirler üzre merkebi
Kimini kılıç ile kılup pâre
Bir komazlar tograyup leşin yere
Kiminünḡ gürz ile farkın tagıdur
Zire din düşmanlarıdır yağıdur
Kiminünḡ süngü sinânı gövdesin
Şöyle deler kalbûr olmuş sanasın
Kimini ok ile kılurlar helâk

Kimisi korkudan etmiş zehre çâk
Şöyle cenk oldu zemâne ingledi
Tabl âvâzından felekler gömledi
Kesilüp başlar söküldi sineler
Leşden ayak basamaz kim ineler
Ol erenler serveri sultân-i din
Ol Melik-i Dânişmend ü bergüzin
Yara yara safları kalba varur
Ol alemdârı alemle ahtarur

Çünkü Melik Dânişmend-i Gâzi alemi alemdârı ahtardı. Kâfirler perâkende oldılar. Andan Melik Dânişmend ve Artûhi ve Efromiya döndiler. Sivas'dan yaḡa yürüdiler. Yolda giderken Artûhi Efromiya'ya eydür: «Ey bi-vefâ, nitekim bir ugurdan bizi terk eyledünḡ» dedi. Efromiya eytdi: «Zinhâr! Baḡa bi-vefâ deme kim ben seniniçün çok belâ ve mihnet çekdüm, niçe zamân bendler içinde yatdum!» dedi. Melik Dânişmend eytdi: «Ey Efromiya, nite oldu kim geldünḡ bizim ile yâr olduḡ?» dedi. Efromiya eytdi: «Bir gün ben av alardum, nâḡâh Artûhi'ya uğradum, elümde bir turunç var idi, ol zamandan berü ışk gönḡlümde muhabbeti cânumda kalmışdur, andan sonḡra Artûhi atam katına gelüp beni istedi, atam, vermedi, benüm gönḡlümde gussa artdı ol gussa beni mübtelâ kıldı, ben dahı atamdan geçmişdüm. Bu gece düş gördüm: Nâḡâh kendümi bir baḡ içinde gördüm ki dünyâda bir dahı anuḡ gibi baḡ gördüğüm yokdur. Nâḡâh ol baḡ içinde bir köşk gördüm ol köşkünḡ yöresinde dört ırmaḡ akardı biri süd, biri bal, biri su, biri şarâb. Andan ol köşke nazar kıldım: Dört yüz derece gördüm altundan gümüşden degme pencereden üd anber kokusu çıkardı, dahı her dereceden bir nûr zâhir olurdu. Çün ol köşkünḡ kapısına geldüm, anda iki kişı tururdu. Andan ol köşke nazar etdüm, anda bir taht gördüm yâkûtdan ayakları zümrudden ferşi la'ldan divârları altundan. Ol taht üstinde bir kişı gördüm oturur imâmesi nûrdan iki bölük saçı iki yaḡa asılı yüzününḡ nûrı ayunḡ gününḡ nûrını hacil ederdi. Şöyle gördüm» dedi, dahı bu medhi okudı.

Yüzi nûrından münevver ol saray
 Ümmet için kılur ol hemîşe ray
 Yatur ol omzında müşkin saçları
 Hacil eder ayı günü kaşları
 Hulle geymiş tâc urunmuş başına
 Nûr toldurmuş içine taşına
 Yüzi ol nûrdan dahı aydın durur
 Bu aceb düşdür aceb âyin durur
 Nûr saçılır yine ol nûr üstine
 San tecellidur anuñg nûr üstine
 Ol mübârek lafzını çünkim açar
 Ey niçe rahmet ki durmayup saçar
 Der firiştelere ol kân-ı kerem
 Kim : «Hâzırsız işidüñgüz ne derem
 Kim biregü kapuya gelmiş bakar
 Anğa deñgüz ne ise ahvâl-i kâr»

Çünkim ol serverden bu kelâm işitdüm yüzümi yere urdum bulardan istiânet diledüm. Andan ol firiştelere birine sordum ki : «Bu ne yerdür ve ol taht üstinde oturan ne kişidür?» dedüm. Birisi ol köşkten taşra geldi benüm elüme yapışıp alup içerü girdi, ol server banga eytdi : «Merhabâ ey Efromiya!» dedi. Ben baş kodum, alkış eyledüm dahı : «Siz kimlersiz?» dedüm. Cevâb verüp eytdi kim : «Benem ol Seyyidi Sâdât, şefi-i ehli arasât enbiyanung serveri mahlûkatung yegregi Muhammed -salla Allahu aleyhi ve sellem-. Bu oturanlar Hasan, Hüseyin, Hamza, Abbas'dur». Kamusı Resûl'ung yanında otururlardı. Andan Resûl Hazreti -salla Allahu aleyhi ve sellem- banga eytdi. «Gel Müsülman ol kim bu cennete lâyük olasın» dedi. Dahı : «Allah Teâlâ Artûhî sanga helâl kıldı, gerekdür kim sizüng sebebüñgüzden Rûm açıla, Müsülmanlık ola. Çünkim erte seni gelin ileteler, giderken iki server anga karşı çıkalar anung biri Melik ve biri dahı Artûhî'dur, gerekdür ki anlara yârî kılup muâvenet edesin, dahı şol iki kişi kim kapuda turur biri Melik Dânişmend ve biri

Artûhî'dur» dedi. Dahı banga kaşuk şerbet verdi, ben dahı alup içdüm tamâm İslâm erkânı ve Kur'an-ı azim benüm vü cûdumda zâhir oldı. Anung öğinde Müsülman oldum hoş eytdüm ki : «La ilâhe illâallah Muhammed Resûlullah».

Işk ile oldum Müsülman ey imân
 Tamudan kurtuldu bu cânım tamâm
 Seni ben cânuma üş yâr kılmışam
 Sıdkı bütün gey Müsülmân olmışam
 Çün ki bu sözi işitdi Artûhî
 Şâd olup sevindiler üç dahı
 Efromiya barınak götürdi yine
 Söyledi tevhidi hoş girdi dine
 Sıdk ile gökçek Müsülmân oldu ol
 İ'tikâdı gâyet anuñg oldu yol
 Öpdi elini ikisiniñg dahı
 Şâd olup sevindiler üç dahı

Çünkim ol üç server şâd olup Harşana'dan Kaşan kapusına dek sürdiler, kal'a öñğinden geçüp ol ribâta erdiler kim. Harkil Zâhid anda olurdu. Artûhî atından inüp kapuyı urdı, Zâhid gelip kapuyı açdı, serverler içerü girdi, Zâhid gelüp serverler elini öpdi, başına kodı, andan turı-geldi, vardı içerüden taâm getürdi, yediler, içdiler, ol gece anda kaldılar, zikre meşgul oldılar.

Bu gece yatalum der diñgleyüben
 Biraz hem tanışalum eğlenüben
 Huzûr edelüm üş igen yorulduk
 Evvelki kuvvetimüz gitdi kalduk
 Sözi uzatınayalum bunda kalsun
 Sizi Hak lûtfiyle zinde kalsun
 Çalab yârî kılursa ger erevüz
 Sözüñg tatlısı yarındur görevüz

Hikâyet gerçi az ma'nâsı çokdur
Sözl rûşen velî lafzı acukdur
Dedük bu meclisünġ biz üşde varın
Acâib dâsitânı dîngle yarın
Dün ü gün Hak sizi kılsun selâmet
Ki dâyim yâr ola size saâdet
Salavât Mustafa'nunġ rûhına ver
Murâda eresiz yigit eger pîr

'Tréne Mélikoff, *La Geste De Melik Dânişmend*, Tome II,
Paris, 1960) [Melik Dânişmend Gazi Hikâyesi]

KEREM İLE ASLI HİKÂYESİNİN HÜLÂSASI

Evvel zaman içinde Şiraz şehrinde Sürurî Şah adlı bir padişahla onun Yahud adında bir eğlencesi (musâhip) vardı. İkisinin de çocukları olmadığından keder içinde idiler. Padişah, mal ve tahtını kime bırakacağı endişesi ile baş keşişi ile sohbet ederken, Keşiş Yahud : «İnsan her ne bilirse seyahat etmekle bilir» diyen bir arkadaşının sözünü hikâye ederek seyahat teklif eder. Elllerinde asâ, sırtlarında hırka, başlarında tâç, yola çıkarlar. Yolda, çocukları olursa birbirlerine vermeyi kararlaştırırlar, giderken bir derviş zuhur eder. Ona dertlerini açarlar. Derviş, cebinden çıkardığı bir elmayı ikiye bölerek karıları ile birlikte yemeleri için verir; onlara elmadan olan çocukların birbirlerini seveceklerini ve birbirinden ayrımanın günah olduğunu söyler. Padişah, keşişin oğlu olursa Müslüman eder, kızıma alırım, der. Keşiş de İncil'e el basıp kızı vereceğini vâdeder. Nihayet derviş kaybolur. O zaman Hızır'ı bulduk diye sevinip evlerine dönerler. Dokuz ay dokuz gün dokuz saat sonra Hatice Sultan'ın bir oğlu, keşiş karısının da bir kızı dünyaya gelir. Yedi gün yedi gece donanma yaparlar. Oğlana Şah Gülşen, kıza Meryem adı verilir. Çocuklar büyümeye başlar.

Meryem'in anası «diş'ekici», amcası Manuk sihirbazdır. Bir gün kardeşine : «Bu kızın cemalini kimseye gösterme, çok belâlara girersin» deyince Yahud, yedi kat camdan bir oda yaptırır ve kızını orada yaşatmaya başlar; bir kadın ona gergef öğretir.

Padişahın oğlu, Sofu adlı hocası ile 15 yaşına, kâmil olunca kadar okur. Bir gün çocukların uçurduğu güvercinleri görüp hocasından güvercin ister, Sofu, ona güvercin alır. Gül-

şen'in uçurduğu kuşlar bir gün Yahud'un evi önündeki çınara konar. Oğlanın kuşları indirmek için attığı taş, yedi kat camı delip kızın gergefine dokunur. Meryem, taşı atanın kim olduğunu öğrenmek maksadı ile pencereden bakarken Gülşen'le karşılaşır. Kızı gören Gülşen'in aklı başından gidip baygın düşer; gözlerini açtığı zaman kırkların sofrasında dolu içtiğini ve elma veren dervişin kırklara, «bu benim oğlumdur, birer dolu verin» dediğini görür. Derviş, «artık Meryem senindir» der. Gülşen'in ağzı köpürür bayılır. O sırada yoldan geçen acuze bir karı, Meryem'in memesini emdirmek yolu ile Gülşen'i ayıltır; kendisini aramaya gelen sofudan derdini söylemek için saz ister. Aynı şekilde derdini babasına açar. Keşiş çağrılır. Aslı'dan bir çevre, Kerem'den bir elmas yüzük nişan olarak alınıp kırk gün mühlet verilir. Keşiş endişededir. Manuk: «İsa tâifesinin Tacik'e yâr olduğunu duydun mu?» diyerek kardeşini, vükte hafif bahada ağır eşyasıyla kaçmaya teşvik eder. Evlerini sihirleyip kaçarlar.

Kerem, peşlerine düşer. Eylanı'da Keşiş Koca Çınar, Aslı'yı oğlu Cüce İvan'a almak ister. Han Abbas'a, oğluna yardım edilmesi mektubu gelince Yahud, Bek (?) şehrine kaçar. Yolda, Resul dağının imamı, Kerem'in kerâmetini anlamak için sağ bir adamı tabuta koyup âşıkı namaza çağırır. Kerem, namaza durur. Şerif İmam ve arkadaşları bundan istifade ederek dövmeye başlarlar; o sırada tabutun örtüsünü kaldırırılar, bir de ne görsünler, adam can vermiş. Hepsî müteessir olarak ayağına kapanırlar. Fakat Kerem, üzgündür, inkisar eder ve onların memleketleri harap olur. Yahud, Bek şehrinde Camgöz adlı keşişin evindedir. Kerem şehre gelince kızı bulur. İmana gelmesini söyler. Kız, kabul etmez. Camgöz'ün tavsiyesi üzerine Aslı'yı Kerem'e kavuşturmak vâdî ile eve alıp mütesellim sarhoş Osman Ağa'ya evlerine hırsız girdi diye haber vermeye giderler. Kerem'le Aslı sevişirken gafet uykusuna dalarlar. Osman Ağa gelir. Camgöz'ün arzusu hilâfına keşişle karısını zindana atar. Aslı, Manuk'un sihirle kendisini Kerem'den ayırabileceğini söyler. Manuk, onlarla münasebeti olmadığını söyleyerek kurtulur. Kerem'in Müslüman olmak şartı ile teklif ettiği nikâhı reddeden Aslı, «Beni seveceksen, böylece sev» der.

Sürurî Şâlî'a müjdecî gider. Bir gece Manuk, cadı elbisesi giyerek zindanı açar ve kardeşi ile karısını kurtarır. Osman Ağa ile Kerem'i zincire vurup kızı alır ve Tiflis'e kaçarlar. Manuk, attığı remilde Acem memleketinde kurtuluş olmadığını neticesine varır, hep birden Kars'a yollarırlar. Aslı, bir koca kariya Tiflis'e gideceklerini söyler.

Kars'ta Emin Paşa, Kerem Han'dan haber gelinceye kadar keşişlere, Yahud'u manastıra yerleştirmelerini emreder. Kerem, Tiflis'e uğradığı zaman Âdil Han'ın ziyafeti vardır, bu ziyafette otuz altı şairle Bağdatlı Berayet göze çarpar. Mişâare başlar. Kerem, hepsinin elinden sazlarını alır. Berayet, Kerem'i tanıyınca, elini öper, yürük şairleri tahammül edemeyip, kaçarlar. Âdil Han, Aslı gittiği için Kerem'e yardımında bulunamaz.

Şiraz'da mâtem tutulduğunu haber veren bir ulağa, Kerem babasına götürmesi için bir mektup verir, bir de bakar ki ulak yok. O zaman Sofu ile birlikte Hızır'ı bulduk derler. Kerem'in gözyaşı dökülünce Murat suyu geçit olur ve iki dost Kars'a gelirler. Kars paşasına Aslı, ana ve babasını hapsedmemek şartı ile nikâha râzî olacağını söyler. Kerem, merâsimin memleketinde olması isteğini gösterince, paşanın hazırladığı tahtıravânla yola çıkarlar. Manuk, tahtıravana bir mayının koyar ve kızı kaçıtır. Böylece Van'a geçerler. Paşa üzümler, keşişin evini yakar. Biz gelelim Kerem'e; o, yolda Şirazlı çoban Halil'den gittikleri yeri öğrenir. Halil'i, vaziyeti anlatması için babasına yollar. Sürurî Şah, Kerem'in yüzüğünü getiren Halil'e, Acem işi kırk deve mal verir, oğluna götürmesi için de para. Çoban, bütün bu hediyeleri, harâmilerin soyduğu Lâhurlu bir bezirgâna vererek Kerem'e ulaştır. Van'da saraydar Baküb'ün yardımı ile «Çanlı Kilise'ye giren Kerem'i Aslı çevresinden tanıdktan sonra Erzurum'da durmadan ve Kemah'a uğramadan, Maraş üzerinden Kayseri'ye gelirler ve babası orada patrik olur.

Erzurum yolunda, cadı şerrinde olan 70 bin aslanın padişahı için namaz kılarak bir adam gelir. Namaz sonunda aslanın uçtuğunu ve yanındakinden murat iste, dediğini duyar. Bir de bakar ki adam yok. Yolda bir kervancının yardımı ile borandan kurtulup hasta olarak Erzurum'a gelir. Murat su-

yunda dile gelen balıktan sevgilisinin Kayseri'ye gittiğini öğrenir. Maraş'ın Türkmen kızları aşığımızı tanırlar. Kayseri'de Ahreti Baba adlı bir dervişten Rûm manastırında olduklarını ve onu murada erdireceğini öğrenir. Tebdil olup manastıra girer. Okuduğu İncil duaları (türküler) halkı memnun eder, kiliseye hizmetçi olur.

Ertesi gün Ash'ya, adının Zâg ı Gurbeti olduğunu, Erzurum'lu Kerem Han'a hizmet ettiğini, ustasının Ashı Han ölünce kendini hançerlediğini ve onun türkülerini çağırdığını söyler. Kerem Ash'ının isteği üzerine söylemeye başlar. Bir koşma sonunda adını belli eder, manastırdan kovulur. Bu defa dilenci kılığına girer. Bir ev önünde, on iki yaşlarında bir çocuk, beyhude yere o eve uğramamasını «İmam evinden aş, ölü gözünden yaş» atasözünü söyleyerek, orada keşişin oturduğunu bilmeden söyler. Kerem, âh der ve yüzü gözü şişer. Çocuk, sebep olduğu felâketi tamir maksadıyla Ash'ının anasına götürür. Aşığımız, başı sevgilisinin dizinde otuz iki dişini çektirir. Ağzının kanını silerken çevresinden tanınıp kovulur. O zaman, büyük bir ızdırıp içinde âhir zaman peygamberi Muhammed Mustafa ile İncil, Tevrat, Zebur ve Kur'an hürmetine Tanrı'nın, çektiği sevdanın dört bölümünden birini Ash'ya verip Hak dinine döndürmesini ve kendisine yâr etmesini duâ eder. Dileği kabul olur. Kıza gaffet gelir, uyur. Aşk dolusu verilir, sonra Hak dinini kabul edip Kerem'le birleşir. Kerem, yedi yılda bendettiği Ash'ının odasına çıktığı zaman elini yüzüne sürer sürmez otuz iki dişi tekrar gelir. İki sevgili Kervankıran doğarken kaçmaya karar verirler. Keşiş, mütesellim Amet Bey'e para vermek suretiyle öldürtmek isterse de, hâkim meselenin aslını öğrenmeden bir karar vermez. Kerem, Ahmet Bey'in kardeşi Hasnâ Hanım'ın imtihanında Hak aşığı olduğunu ispat eder.

Sofu'ya beğendiği kızlardan biri verilir. Hasnâ Hanım düğünü hazırlar. Gerdek gecesi, keşişin Ash'ya giydirdiği sihirli gömlek bir türlü çözülemez. O zaman Kerem'in ağzından yeşil bir alev çıkar. «Ben, bu alevle yansam da birşey olmam, sazım hile tekrar bütün olur, bana su dökme» diye Ash'ya tenbih eder ve yanmaya başlar. Ashı, dayanamaz, bir dolu desti suyu başına döker, alev şiddetlenir. Kız âh eder, kimseye varmayacağına ahdedip Kerem'in ateşine atılarak o da ölür.

Kerem'in Ashı Peşinde Söylediği Türküler

1

Agalar yâri kaçırđın
Beğler Hân Ash'nu gördün mü
Bülbülü daldan uçurdum
Güller Hân Ash'nu gördün mü

Ashı hûridir bilene
Koynu cennettir girene
Ceylâna benzer ceylâna
Bağlar Ash'nu gördün mü

Obaları oymak oymak
Olmaz imiş yâre doymak
Ağzı süt dudağı kaymak
Ballar Hân Ash'mı gördün mü

Zülfüdür hezâr sad hezâr
Ne güzel tarayıp düzer
Gurbet ile düşmüş gıder
Yollar Hân Ash'nu gördün mü

Bu gün bizim evler göçer
Ayacı bu yoldan geçer
Çok güzel bu sudan içer
Göller Hân Ash'mı gördün mü

Kerem eydir canım gibi
Atlas giyer hanım gibi
Yâr yitirdiüm canım gibi
İller Hân Ash'mı gördün mü

2

Nic'edeylın Ashı senden
Ben dönercem gönül dönmez
Bir yavraya düştü gönül
Ben dönerem gönül dönmez

Keklik gibi sektişinden
Elvan elvan nakışından
Bir harâmi bakışından
Ben dönerem gönül dönmez

Kaş oynadırsa gözünden
Beni isterse özünden
Aslı bir kâfir kızından
Ben dönerem gönül dönmez

Yoluna koymuşam canı
Didemden akıtdın kanı
Kerem sevdi Aslı Hân'ı
Ben dönerem gönül dönmez

3

Elâ gözlerine kurban olduğum
Hep senin derdinden yanar ağlaram
Kime arz edeyim garip hâlimi
Ellerin yanında görür ağlarım

Benden kaçır sevdiğim gayriden kaçmaz
Dahi pek küçüktür bendesin bilmez
Yalvarıram Mevlâ'ya dileğim geçmez
Yüzümü yerlere sürer ağlaram

Yine düştü ayrılık vücûd şehrine
Yürek mi dayanır dilber cevrine
Sürülünce insan mahşer yerine
Hakk'ın divânına durur ağlaram

Kerem der bu firkat ile yanarsam
Dükenir ömrümüz bir gün ölürsem
Bu hasretle kıyâmete kalursam
Kefenim boynuma sarar ağlaram

Kerem'in Erzurum dağlarında kışa tutulduğu zaman
söylediği türkü

4

Bir han köşesinde kalmışım hasta
Gözlerim kapıda kulağım sesde
Kendim gurbet elde gönül salada
Gelme ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdânı götür yâre ver

Erzurum dağları duman dildedir
Başım yastıkdadır gözüüm yoldadır
Aslı hayın yârdır adam aldadır
Gelme ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdâmı götür yâre ver

Erzurum dağları kardır geçilmez
Her adama gizli sırdır açılmaz
Ayrılık şerbeti zehir içilmez
Gelme ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdâmı götür yâre ver

Felek sen mi kaldın bana gülecek
Akıtdım gözyaşım kimler silecek
Dediler Kerem'e Aslı'n gelecek
Gelme ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdâmı götür yâre ver

5

Aldı Aslı

İşte kırdım putum ile haçımı
Yedi yılda duydum senin acını
Şimdi nûş eyledim Hak din ilâcını
Aman Kerem beni rûsvay eyleme

Aldı Kerem

Yedi yıldır ne getürdün başıma
Genç yaşında ağu katdın aşıma
Sâil oldum düştüm senin peşine
Zâlim seni nice rûsvay etmeyim

Aldı Aslı

Ne hikmetdir ben murâda erinedim
Hiç ömrümde böyle sevda görmedim
Kerem bana yâr olduğun bilmedim
Aman Kerem beni rûsvay eyleme

Aldı Kerem

Şimdi bildim Hak dinlerin ahdını
Taktırmadım kır atının rahını
Terk ettirdin şah babanın tahtını
Zâlim seni nice rûsvay etmeyim

Aldı Aslı

Aman Kerem sana kullar olayım
Çektiğin dertlere derman bulayım
Götür dört kıtaba elim urayım
Aman Kerem beni rûsvay eyleme

Aldı Kerem

Beni destan ettin dilden dillere
Susuz ceylân gibi attın göllere
Âhur beni muhtaç ettin illere
Zâlim seni nice rûsvay etmeyim

Aldı Aslı

Allah için olsun beni kınama
Çünkü ol adûlar konu hâneme
Gönül ister saram seni sineme
Aman Kerem beni rûsvay eyleme

Aldı Kerem

Hasret olan hasret muradın alur
Sanma ki bu âhım mahşere kalur
Benim çektiğimi bir Mevlâ bilir
Zâlim seni nice rûsvay etmeyim

Aldı Aslı

Aman Kerem bu sözleri atalım
Bal ile kaymağı bile katalım
Senin ile gizli sohbet tutalım
Aman Kerem beni rûsvay eyleme

Aldı Kerem

Bu aşk beni uryan edüp soymadan
Kerem hışma gelüp cana kıymadan
Kalk gidelim ol adûlar duymadan
Aslı seni gayri rûsvay etmeyim

Aldı Aslı

Ağa Kerem paşa Kerem hân Kerem
Hasret Kerem öksüz Kerem kul Kerem
Aslı sana kurban olsun can Kerem
Aman Kerem beni rûsvay eyleme

SANSAR MUSTAFA HİKÂYESİ

1. Sultan Murad, musâhibi Tıflı ile bir bayram günü «tebdil» Tophane seyrine gider, İkikapılı'da gördüğü berber Ahmet'ten hoşlanır. Onun her traştan sonra aynaya bir altun bırakmak suretiyle devam eden çırak seyri, Ahmet'in ortadan kaybolmasıyla sona erer.

2. Sansar lakabıyla anılan Mustafa, güzel Ahmet'i kaçırmış ve Panayot'un meyhanesi üstündeki odasına kapamıştır.

3. Vak'adan, oğlanın babası vâsıtasıyla, haberdar olan padişah, çocuğu bulması için Tıflı'ya emir verir; Tıflı, zamanın zâbıta kuvvetleriyle beraber kadın erkek birçok kimseleri harekete geçirir. Bu sırada Dolmabahçe'de, Ahmet'in bir kadınla murat almasını temin eden Mustafa, kadının onları ele vermek için görevlendirildiğini, Ahmet'ten hoşlanınca bu işten vazgeçtiğini öğrenir öğrenmez boynunu vurup denize atar.

4. Padişah, bu ikinci vakanın da Mustafa tarafından işlendiğini öğrenir, adamlarının yardımıyla Mustafa'nın damdan dama atlamak suretiyle kaçırmakta olduğu Ahmet'i yakalatır; asılmasını emreder. Lâkin Mustafa, cellâda tuz etmek hakkını hatırlatıp oğlanı ölümden kurtarır.

5. Bir karakullukçu, âmirlerini hiddeti bilinen sultan önünde müşkül durumda bırakmamak için Ahmet'in yerine asılmaya râzı olur. Padişah kolla geçip gidince henüz ölmemiş bulunan askeri kurtarıp zengin ederler.

6. Mustafa, artık İstanbul'da kalamaz. Bir gece uyuyan iki Arnavudu keser. Elbiselerini alır, Mısır'a gitmek üzere tebdil, Ahmet'le bir kalyona binerler. Yolda, saldıran kâfir-

leri kırıp geçirirler. Nihayet İskenderiye'ye gelirler. Orada Ahmet'in güzelliğine koşan müşteriler sayesinde kahvecilikten zengin olurlar.

7. Aradan 5-6 yıl geçmiş, Ahmet sılasını özlemiştir. Çaresiz İstanbul'a dönerler. Bir gün, Üsküdar dönüşü, halk arasında şöhreti yayılan Mustafa, Taşçılar'da yakalanır. Padişaha mâcerasını hikâye eder. Ases başının kızını karakullukçuya, Ahmet'in kızkardeşini Sansar'a verirler. Ahmet de haremde bir kız alır. Birbiri ardınca gerdeğe girerler.

SANSAR MUSTAFA HİKÂYESİ'NİN HÜLÂSASI

Hikâyet olunur ki zamân-ı sâbıkda Sultan Murad alcyhir-rahme ve'l-gufrân hazretlerinin devlet-i saâdetlerinde Tıflî Efendi nâmında bir âkıl musâhibi var idi ve Sultan Murad Han Hazretleri her dâim anınla iştret ıderdi ve tebdile çıkmak murâd eyledikde bile giderdi. Yine günlerde bir gün Sultan Murad eytdi : Bak Tıflî Efendi deyüp cevap eyledikde Tıflî Efendi buyur hünkârım, dedi. Sultan Murad eytdi : Bugün scyrân günlerinin seyri neresidir dedikde Tıflî dahi yer öpüp eytdi : Padişahım, bugün id-i şerifin ikinci günü olmağ-ile Tophâne'nin seyri günidir deyince, hemen Sultan Murad buyurdi ki, biz de tebdil olup o seyre gidelim deyüp bunlar fihlâl tebdil olup birer dâne mevlevî libâsın giyüp ve adların de-ğişdirüp Sultan Murad eytdi : Benim adım Derviş Hasan ol-sun, Tıflî, senin adın Derviş Hüseyin olsun deyüp ba'dehu bunlar saray kapusundan çıkup doğru Bahçekapusu'na gelüp andan iki çifte bir kayığa binüp bir mikdar denizden ayrılıp kavıkcılar eytdiler : Ey dervişler, kande gidersiz, dediler. Tıflî eytdi : Tophâne'ye deyince bunlar köpek (?) hamlesi ile el idüp Tophâne iskelesine yanaşdılar. Bunlar kayık paraların virüp taşre olup sağ-solı nezzâreye alup seyre durdular. İşte halk ma'lûm bayramın ikinci günü olmak ile alıcı ve gerek satıcı ve gerek yankesici ve gerek dayakçı, bunlardan mâida Sultan Murad'ın gününde her şeye izin olmağile bu karar be-şik ve dolap ve atlı karaca kimi iner ve kimi biner ve zenne tâifesi sürü sürü, bölük bölük gezerler ve zanparalar artla-rınca gezip pazar etmede.

Sultan Murad yine Tıflî'ye işâret eyledi. Eytdi : Niçin ağ-lar, suâl eyle, dedi. Tıflî tekrar eytdi : Behcy baba lûtf eyle,

niçün ağlarsın, ağladığın bizi mahzun cyledi dedikde ol ihti-yar eytdi : Behcy dervişler, imdi bilürüm sizlerin elinden bir iş gelmez; bâri gönlüm ve sizlerin gönlü emîn olsun deyüp eytdi : Benim cânım, sizler ol gün kalkup gitdiniz. Biz de oğ-lum ile dükkânı kapayup eve gitdik. Ol gice zevk idüp ales-sabah erkenden kalkup dükkânın vakti geldi, var erkenden aç dükkânı deyüp gönderdim. Ol dahi nola deyüp kapudan taşre olup dükkâna gelürken o cihanda velvele salan Sansar Mustafa didikleri vücudı kalkacak deyince Sultan Murad ol ihtiyarın yüzine ben-ben bakup can kulağıle dinlemeğe başla-dı. Tıflî Efendi'nin can başına sıçradı. Zirâ bilürdi ki bunda bir iş var. İhtiyar eytdi : Ol Sansar Mustafa yolda oğluma rast gelüp zor bâzûsiyle oğlun alup kande gittiği ma'lûm değil deyüp hatm-i kelâm eyledi. Heman ol dem Sultan Mu-rad ihtiyardan bu kelâmı gûş eyledikde pür-gazap olup bütün kılları hareket idüp başından külâhın bir karış mikdarı yuka-rı kaldurup dönüp ol ihtiyara eytdi : Bak baba ,ne elem çe-kersin; bu dehrin kahramanı ve zamânının Sâm-ı Neriman'ı olan Sultan Murad gibi bir padişâh ola da böyle işler ola taaccüb dedi.

Ammâ ne kadar ise bu ahvâl olunca şamata oldu. Bu sa-dâyı Panayod işidüp kendüye eytdi : Sansar bu gice bir iş çıkarmışdır deyüp can atup yukarı çıkup kapuyı dakkeyledi. Sansar dahi kalkup kapıyı küşad eyledi. Panayod içeri girüp ortalık kan revân, bir avrat leşi meydanda yatır, aklı başın-dan gidüp dönüp Sansar'a eytdi : Aferin Mustafa, dostluk olur ise böyle olsun, dedi. Sansar eytdi : Ey Panayod Kethüdâ, bunda bir şey yokdur. Ammâ bu Panayod dediğimiz bir zen-gin kâfir idi. Kapudağı'na bunun birkaç cenberi işler idi. Sansar eytdi : Bak Panayod, böyle durmakla olmaz, heman sen câriyeleri Yalıkapusu'ndan bir sandala koyup gemiye gö-tür, onları Kapudağı'na götürsünler deyüp, Panayod câriye-leri alup gemiye koyup Kapudağı'na gönderdi. Ammâ çün sa-balı oldu, Sansar verinden durup kendin tebdil idüp bir bal-tacı oldu, Başına külâh sırtına dolama ayağına çakşır geyüp güyâ otuz yıllık bir baltacı oldu. Ol dem oğlanın üzerine ka-puyı bend idüp ol aradan çıkup iskeleye gelüp bir kayığa bi-

nüp ol aradan Unkapanı'na gelüp yanaşdı. Anda taşre olup doğru Saraçhâne'ye gelüp içeri girüp bir sandukcının dükkânı önüne gelüp eytdi : Sizin kethüdânızın dükkânı kangısıdır dedikde ol da dükkânı gösterüp andan Sansar kethüdânın dükkânına geldi. Ammâ bu sandıkçılar kethüdâsı bir ehl-i keyf adam idi ve ismine Hacı Hasan derlerdi. Ehl-i keyf olduğundan ekseryâ kahve dükkânında otururdu. Çün baltacı ağa gelüp kethüdâyı suâl eyledikte kalfaları eytdiler. Baltacı ağa üstâdımız şimdi kahve içmeğe gitdi. Eğer lâzım ise çağıralım, didiler. Sansar dahi çağırın deyüp dükkâna ilişdi. Oğlanın biri varup üstâdına eytdi : Sizi saraydan gelme bir baltacı ağa ister dedikde kethüdâ dahi acele gelüp gördi. Baltacı dükkânın köşesine oturmuş. Kethüdâ eytdi : Hoş geldiniz, safa geliniz; yukarı buyurun, bre oğlan, tez ağaya çabuk kahve götür deyüp oğlan varup getürdi. Sansar kahveyi içmiş iderken kethüdâ eytdi : Ey efendim, ne hizmet için geldiniz didikte Sansar Mustafa eytdi : Birkaç dâne sandık isterler. Lâkin büyük isterler dedikde kethüdâ dahi kalkup Sansar'ın istediğinden ziyâde beş-on sandık endirdi. Sansar eytdi : Bundan âhi var mıdır dedikde kethüdâ eytdi : Belî efendim, kırk-elli kadar vardır deyüp cevap idince Sansar eytdi : Canım kethüdâ, bunı şimdi götürelim, eğer beğenülürse gelüp cümlesin aldırurum dedikde kethüdâ eytdi : Nola, pek mâkûl baltacı ağa dedikde Sansar eytdi : Bunda bir hammal var ise gelüp götürsün, dedi. Kethüdâ şâkirdine eytdi : Var oğlan, Kürt oğlunu tez çağır, gelsün dedi. Oğlan varup hammalı getirüp hammal ipin sandığa bağlayup salla-sırt idüp baltacı ağa kethüdâyı duâlar seni ağa deyüp hammalın önüne düşüp doğru Unkapanı'na gelüp sandığı hammalın sırtından indirüp bir kayığa koyup hammalın akçasın viriüp kendi kayığın kıçına oturup kayıkçı eytdi : Baltacı Ağa, azimetiniz kande, dedi. Sansar dahi Mumhâne'ye deyince hemen bunı bir kürekde Mumhâne'ye götürüp yanaşup kayıktan taşre çıkup bir hamal çağırup sanduğı sırtına viriüp Panayod'ın meyhânesine götürdi. Anda hamalın arkasından indirüp hammala beş-on para virtüp yolladı.

Çün ahşam olup yine uslûb-ı şâbık üzere meclisi müheyyâ idüp Ahmed ile işrete başladı. Bâdehu kalkup leşi iki pâre idüp sandığın içine kodı. Heman yerinden durup sandığı sal-

la-sıt idüp meyhânenin yalı kapısından çıkup bir sandala binüp iki dâne kürek takup çeke çeke Sarayburnu mukabelesine geldi. Heman yallah deyüp bir eliyle sanduğı deryâya bırakup girü dönüp öyle kürek çekdi kim ancak olur. Filhâl gelüp sandalı yerine bağlayup yalı kapusından girüp çıkup odasında oturdu. Yine Ahmed ile işrete oturdu. Ammâ çün sabah olup hikmet-i Hüdâ ol gice Sultan Murad bir vâkia gördüğü rüyâyı unuttular. Hele yerinde durup efkâr ile düşünüp dururken Ahmed'in ahvâli hatırına gelüp acabâ ne şekil aldı deyüp İnciliköşk'e gelüp oturdu ve eline dürbün alup etraftı seyri(ii) temâşâ iderken ânî gördi. Kızılâdalar semtinde der-yâda bir şey kâh batır, kâh çıkar. Âya bu ne ola deyüp ol dem heman emir idüp Tifli'yi çağırup ol da dürbünü eline alup nazar eyledi. Bir hâl ile bilüp cevap veremedi. Heman Sultan Murad emir idüp tez bana miço bostancıbaşıyı çağırın dedi. Tez varup miço bostancıbaşıyı çağırılabilir ve gelüp yer öpüp ferman nedir, buyur hünkârım, dedi, padişâh eytdi : Tez var, sandal ile Kızılâdalar semtinde bir şey batup çıkar. Her ne ise bir haber alup tez gel dedikde miço fermân şevketlü hünkârımın deyüp tez taşre gelüp sandal donadup, gitdi. Anı vâhid içinde irişüp gördiler ki bir büyük sandık kilitli. Yanaşup bunı sandalın içine alup el idüp geldiler. Yalı Köşkü'ne çıkıp sanduğı bir gürbüz hasekinin sırtına viriüp huzur-ı padişâha geldiler. Sanduğı yere koyup yer öpdiler. Ferman olundu ki sanduğın kilidin açalar. Ol haseki urup kilidi açdı ve kapağın kaldurup içine nazar eyledikte tez kapayup girü çekildi. Miço bunun yüzine bakup ne haber dedikde haseki sandığı işâret eyledi. Miço gelüp diledi ki sanduğı aç. Ol da bu hâli görüp tez kapadı. Sultan Murad bunı görüp ne aldınız ve sandığı açup neye kaparsınız dedikde Miço Bostancıbaşı ver öpüp, padişâhım, ahvâl şöyle deyüp nakl eyledikte padişâh öyle gazaba geldi ki tâbir olunmaz. Bu ne işdir, benim zamân-ı saâdetimde böyle şeyler ola deyüp ağzından burnundan alevler çıkmağa başladı. Bu hâli karşısında olan Tifli ve gerek sâirleri gördüklerinde cümlesi akıl dâiresinden çıkup ayak üzere durmağa mecâlleri kalmadı. Ammâ Sultan Murad'ın gazabından ne ideceğini bilmeyüp dönüp eytdi : Varın bana subaşı ile asesbaşıyı çağırın, dedi. Ol dem hasekinin biri cabgına binüp doğru zindana gelüp ikisine birden eytdi :

Sizleri şevketlü hünkârımız ister didikde, anlar dahi eytdiler, hayr ola, âyâ, aslı nedir dedikde haseki eytdi : Aslın sonra duyarsınız deyüp bunları alup bunlar dahi bildikleri dualeri okuyarak divân-ı padişâhiye gelüp zemîni pûs idüp durdılar. Sultan Murad bunların geldiklerin görüp dönüp gazap ile bunlara eytdi : Bire ey nâbekârlar benim zamân-ı saâdetimde olan işler nedir dedikde asesbaşî ve subaşî zemin pûs idüp eytdiler : Devletlü hünkârım elem üzere olmayasız, bu iş dahi Sansar'ın işidir.

Ammâ bizim hikâyetimiz Sansar'a geldi. İşte Sansar Mustafa Barmakkapı'dan firâr idüp damdan dama gidüp çak Balıkpazarı'ndan aşağı endi. Andan bir kayığa binüp doğru Panayod'un meyhânesine geldi. Dönüp eytdi : Bre Panayod, bana şu resme esbâb getir dedikde Panayod, efendim baş üstüne, dedi. Ammâ içinden eytdi : Allah belânı virsin, sağlıg-ile gelme diyerek varup ol ma'hud esbapları getürdi. Sansar soyunup bir tepesi delik fes üzerine bir parça astar ve otuz yerdan yamalı bir abâ ve ayağına bir çarık giydi. Libâsın Panayod'a bırakup eytdi : Bunları sen sakla, inşâllâhü Teâlâ ben tez gelürüm deyüp çıkup gitdi. Ammâ Panayod bunun ardından eytdi : İlâhî Sansar gidişin olsun, gelişin olmasın deyüp bedduâ eyledi. Velhâsıl Sansar ol kıyafet ile kayığa binüp çardak önüne çıkup Zindankapısı'na geldi. Ammâ ol vakıtta Sultan Murad'ın bir cellâd başışı var idi. Adına Kara Ali derlerdi. Bir cellâd-ı bî amân idi. Murad eylesin, dört adamın boynun birden urmağa kâdir idi. Çün Sansar Mustafa Zindankapısı'na gelün ol cellâd-ı bî-amân olan Kara Ali hazır durdu ki Ahmed' geldikde salb ide. Çün Sansar Kara Ali'nin yanına gelüp eytdi : Allah için olsun bana bir akçe vir deyüp yalvardı. Kara Ali dönüp eytdi : Allah virsin deyüp öte dolaşdı. Sansar yine yanına varup akçe taleb eyledi. Kara Ali gördi gitmez, hele bin belâ ile koynundan bir akçe çıkarup virdi. Ammâ canı bile çıkup gide-yazdı. Anmâ Kara Ali akçeyi virüp Sansar Mustafa akçeyi eline alurken Kara Ali'nin bir mertebe elini sıkdı kim parmakları birbirine girüp Kara Ali'nin aklı başından gidüp canı çıka-yazdı. Vâkı-ı hâl bu. Sansar Mustafa'nın bir mertebe kuvveti var idi ki çeki taşın serçe parmağı ile

kaldırıp gezdirirdi ve sillesin yiyen çok vakit aklı başına gelmez idi. Ve hem seçâatde ve salâbetde bu kadar idi ki kendüyi azim leşkere ursa münhezim iderdi. Velhâsıl Kara Ali'nin elini sıkdığı gibi Kara Ali bunun yüzine ben-ben bakdı. Ol mertebe sıkduğından bir az hatırına Sansar Mustafa geldi. Ammâ gayri kıyâfet, meyhânci şâkirdine benzer, baka baka hele güç ile bildi. Eytdi : Bre karındaşım Sansar Mustafa sen misin, nedir bu kıyâfet, ben seni bilmeğe-yazdım. Nedir bu perişanlık; heman Sansar bir âh-ı ser çeküp eytdi : Aman karındaşım Kara Ali hâl mâlûm, benim Ahmet'i asmağa götürüyorlar. Zira senin elinden gelür deyüp ol kadar niyâz eyledi ki tâbiri mümkün değli. Kara Ali bunun elinden kurtulmadı. Zirâ bir yerde çok tuz ekmek yemişler idi. Ammâ hülya eyledi. Bunun yalvarmasından suâl eyledi. Eytdi : Karındaşım Sansar senün elinden gelür niçün bana ricâ idersün, dedi. Sansar eytdi : Birâder ra'nâ bilürsün, benim hâlimi Allah lûtfüyile bütün İstanbullu ile elleşirsün. Lâkin şimdi bunların elinden Ahmet'i alma, sen de bilürsün ki bir şey değildir. Lâkin arada çok adam telef olur. Bir de Sultan Murad hazretlerine büyük dağ-ı derûn olur, saygım odur, dedi. Ammâ Kara Ali Sansar'dan ziyâde korkar idi. Zirâ Sansar adamı buçukluk çeker gibi köpek ağzına virir. Dönüp eytdi : Birâder bu yolda başımın senin uğrına korum. Lâkin ben bunu asarım ve asmayınca olmaz. Zirâ yerine beni asarlar. Ammâ ana bir sanat idüp üç dört saat geçince durur, olmaz. Eger gelüp halâs idebilürsen idersin; benim sana dostluğum bu kadar olur, dedi. Sansar eytdi : Hoş, imdi birâder hayr ola, inşâllâhü Teâlâ öyle bir alayım ki dillerde destan olup söylene deyüp Sansar Kara Ali'ye vedâ idüp yine çardaktan bir kayığa binüp Panayod'un meyhânesine varup libâsın giymeğe gitdi. Kara Ali bu tarafda gezinmeğe başladı. Anı gördi ki öteden beri bir koca süri gelür ki dillerde tâbir mümkün değil. Asesbaşî ve Subaşî ve bu kadar tâife ve bu kadar hasekiler derdimend Ahmed'i aralarına almışlar, gelürler. Derdimend Ahmed bunların aralarında melil mahzun dünyadân kat'ı ümmid eylemiş, ölüm havfından yitizi kireç kesilmiş, ammâ yine kendün şaşırmayup durmadan kelime-i şehâdet ve salevât-ı şerife getirür. İşte bu hâl ile Ahmed'i mahal yerine götürdiler. Tez elden fakir Ahmed'in aslâ gün görmemiş ol gülden nâzik ve âyine-i billûrdan

nişân viren vücûd-i nâzeninin çıplak kodılar. Ammâ Ahmed'in gözlerinden kan revân idüp ve dönüp vasiyet idüp eytdi : Ey ümmet-i Muhammed, sizlere Tanrı emânet olsun, benim anamdan ve atamdan ve ağamdan helâllik dileyin deyüp feryâd ve figan eyledi. Ammâ yanında olanlar bunun feryâdın işidüp bizârûrî ağlaşdılar. Hele Kara Ali bildüğü gibi Ahmed'in boğazına resen takup isâ eylediler. Subaşı tâîfeleri resenin ucun çeküp asakodılar. Fakîr Ahmed ise düşünde görse inanmazdı. Lâkin ahsam ezanı okunmuşdur. Bâdehu bu kadar adamlar tâyin idüp Ahmed'i beklediler. Gayri herkes evlerine gittiler. Asesbaşı nâcâr Subaşı ile bir bakkal dükkânına girüp râhat oldılar. Zirâ gündüzden yorgun idiler. Bir az taâm yiyüp bir-biriyle müsâhabet idüp iderleken sultânım sözüm yok. Bu Sansar'ın yiğitliğine ve ayağı çâbüklüğüne. Hezâr Sansar disen Sansar'ın yeryüzünde ne şekil kaçarsa damdan on kat ziyade kaçar dirler. Be canım kimse görmedi. Göge mi çekildi, yere mi geçdi, kimse bilmez; bu kadar yaş yaşadık ve ömür sürdük. Hâlinizce yiğitlik eyledik, bunun gibi dünyâda bir yiğit görmedim. Bunda olan çâbüklük nedir; eğer Barmakkapı olmaya idi oğlan oğlanı dahi halâs idüp kurtarırdı deyüp bunlar bir müsâhabete dahup râhata varmışlardı. Ammâ taşrada otuz-kırk kadar adamı kalup onlar da beride gelüp sohbet iderlerdi. Ol dem Sansar libâsın değıştürüp ol arada gelüp bir dama çıkup bunları seyr iderdi. Gördi âlem-i aygârdan hâli. Usul ile Ahmed'in oldığı dama gelüp bir dahi aşağı nazar eyledi. Gördi herkes râhata varmış, heman fırsattır deyüp damın kenârına gelüp koynundan bir ateş rengine Cezâyir palası çıkup heman bir kez yâ-Allah deyüp Ahmed'in salb olan resene bir pala öyle urdı ki kesüp Ahmed aşağı düşürmeden kapup yukarı çeküp salla-sırt idüp damdan dama çıkup gitti. Kendisine eytdi : Ya Rabbi şükür deyüp damın bir kolay yerinden aşağı inüp kaçup gitmede. Ammâ bekçiler birbirleriyle müsâhabet idüp bundan haberleri yok idi. Bunlar zevklerinde iken bir patırdı oldu. Bunlar nedir deyüp bakalım sındılar. Gördüler kim salb olan Ahmed'in yerinde yeller eser. Can başlarına sıçrayup yerlerinden kalkup ne gördiler. Sansar Ahmed'i arkasına alup öyle bir gider ki bir şey kıyâs de-şil. Bunlar birden bir şamata idüp bre ne durursunuz. Sansar gelüp oğlanı çalmış, işte gidiyor deyüp bir hâv-hûy eyle-

diler. Ammâ asesbaşı ile Hacı Subaşı bu şamata dan haberdar olup bakkal dükkânından taşre olup gördiler ki âlem gayri güne olmuş. Bunların dahi akılları başlarından gidüp sersemlik ile bakkalın biri kantarın sopa yerine kapup bir meydan süpürge sin kapup taîfeleri ile Sansar'ın ardına düşüp bre urun, bre tutun deyüp Sansar'ın ardına düşüp giderlerdi. Ammâ Sansar Yâ Rabbi, kerem senden deyüp Ayazmakapısı'na geldiler ki necât bulup gideler. Ammâ kazâyı gör. Âni gördiler ki Sultan Murad dahi kola binüp bu kadar haseki dr ve bu kadar asker Unkapanı'ndan berü alay bağlamış gelür. Sansar'ın aklı başından gidüp ardına düşen asesbaşı ve subaşı, bu kadar asker ve önünde Sultan Murad ol dem âh idüp nişleyeceğini bilmedi. Heman hayreide kalup kendüsine eytdi : Oğlan şimdi eğer yakayı ele virürsen gayri isbâta hâcet yok. Şimdi tutup deryâya atarlar. Heman ol arada her şeyi göze alup ayazmanın içine götürüp kendini Ahmed ile atup râhat oldılar. Anıma asesbaşının bir adamı ilerüye gelmiş idi. Kaçan ileriye nazar eyledi. Ne gördi. Meş'aleler belürdi, Sultan Murad hazretlerini bilüp tez gerü dönüp gelüp asesbaşıya ve Hacı Subaşıya haber virdi. Eytdi : Hâlen önümüzden Sultan Murad geliyor dedi. Asesbaşı ve subaşı bu haberden şaşup gayri bunlar feryâd idüp âh(ü) figana başladılar. Ammâ asesbaşının tâîfesinin içinde bir karakullukçu var idi. Yarım almanı yarısı Ahmed, yarısı bu karakullukçu idi. Bunların feryâd(ü) figanlarını görüp eytdi : Bak ağalar size bir cevap söyledim. Heman Ahmed'in yerine beni salb idin. Zira şimdi Sultan Murad gelüp Ahmed'i görmediği gibi cümlemizi katl ider. Eyüsi sizlerin yoluna ben canımı fedâ etdim. Eğer ölürsem beni hayır-duâdan ferâmûş itmen deyüp söyledi. Asesbaşı, subaşı eytdiler : Sultan Murad gelince dur, sonra ben seni tez indiririm dedi. Ol dem karakullukçu kendini bunlara teslim eyledi. Bunlar dahi buna bir sanat idüp derdimend biçare karakullukçunun boğazına bir resen takup el üşüşdürüp Ahmed'in yerine salb itdiler ve Sultan Murad'ın gelmesine muntazır oldılar. Ammâ bu yanadan Sansar Mustafa Ahmed ile ayazmanın içine girüp nihân oldılar idi. Lâkin Ahmed'in aklı başına bir az gelüp heman bir yol su içinde nefes alup çabaladı ve hem aksırdı. Ol mahal idi ki Sultan Murad ayazmanın önüne gelüp geçerken Ahmed öyle itdi ki ayazmanın içi ötüp

Sultan Murad'ın atı ürkti. Ol dem Sultan Murad eytdi : Bre nedir bu, bakın deyince yanında olanlar eytdiler, padişahım, buna ayazma derler, hâli değildir. Galiba su içinde nesne vardır dediler.

Sultan Murad atın sürüp Zindankapusu'na gelüp asesbaşı ve subaşı tâifelerile selâma durmışlar. Sultan Murad bunlara selâm virüp Ahmed'in yerine salb olan karakullukçuya bakub eytdi : Hey derdimend Ahmed hey, her işde erbâbî ile konuşmadıgundan bu belâya giriftâr olup gazabıma rast geldin. Bâri bir hoşça gel deyüp el etdi. Benden bu sana yâdigâr olsun deyüp süvâr oldıgı rahşın sağ yanından bir hışt çıkarup rahşı gerileyüp bir yol hamle itdikde asesbaşı ve subaşı bu hâli gördiler. Âh idüp eytdiler : Fakir karakullukçu işin tamam oldı. Derdimend ecelin meğer bu yüzden imiş. Allah(ü) Teâlâ imândan ayırmaya, yiğitliğine doymadın, anana, babana hasret gittin deyüp bunlar saç ve sakalların yolmağa başladılar. Ammâ bunların yanında ahvâli bilenler dahi âh(ü) vâh idüp ağlaşıp duâya meşgul olup cân(ü) gönülden öyle bir duâ eylediler ki tâbirî mümkün değil. Hak Celle ve alâ hazretleri bunların duâların kabul idüp Sultan Murad'ın kalbine ilhâm-ı Rabbânî irişüp Sultan Murad hışt çeküp rahşı gerileyüp işte urdı derken heman yine dönüp eytdi : Hoş imdi, biçâre Ahmed'im sana bu da yeter, bulmuştun kıyâfetini deyüp atını çevirüp çıkup gitti. Çün Sultan Murad hazretleri gittiği gibi asesbaşı ve subaşı ve bu kadar tâife secde-i şükürler idüp yüzlerin hâke sürdiler. Tez derdimend karakullukçuvi endirüp yüzine sular serüp buni kangı hamama götürülmü, bir az canı gelsün deyüp Tahtakal'a hamamına götürüp buna ilâc eylediler ve aklın başına getürdiler. Subaşı ve asesbaşı bunun gözlerinden öüp oğul, berhudâr ol, sebeb-i hayatımız oldun deyüp buna vâfir şeyler bahş eylediler. Gedâ iken gani oldı. Gayri bunların işi kalmayıp ol aradan kalkup herkes mekânlarına gittiler.

Ammâ bizim hikâyetimiz Sansar Mustafa'ya geldi. Ol zaman Sultan Murad gittiği gibi heman Ahmed ile Sansar sudan çıkup ol aradan bunlar geldiler. Unkapantı an-

dan Tüfekçileriçi dahi Aşağı Cibâlî'ye doğru geldiler. Ammâ ol gice cuma gicesi idi ve hem sabah dahi yakın idi. İrtesi Cumapazarı Küçük Mustafa Paşa'nın pazarı olduğundan iki dâne arnavut cuma pazarına şalgam getürmüşler. Erken olduğundan Cibâlikapusu'n dibine gelüp bunların uykuları gelüp anda yatup râhata varmışlar idi. Ammâ Sansar ol araya gelüp bunları gördi. Kendüye eytdi : Oğlan işte bundan eyü fırsat olmaz deyüp heman palasın çıkarup ikisin de başlarını kesdi. Hemân bunların esbâbın soyup birini kendi ve birini Ahmed'e giydirdi. Andan bunların leşlerini deryâya götürüp bıraktı. Gelüp kapunun dibinde Ahmed ile oturup çün sabah oldı. Kal'a kapuları açılıp bunlar içerü girüp doğru pazara gelüp bir köşede sepetlerin koyup filhâl satup savdılar. Bunlar sepetlerin usul ile bir köşeye biragup ol aradan iskeleye gelüp bir kayığa binüp doğru Tophâne'ye gelüp çıktılar. Bir takrib ile Ahmed'in evine geldiler. Ahmed'in babası bunları bu kıyâfetle görüp nedir oğul bu ahvâl deyüp sordı. Sansar ahvâli nakl eyledi. Bunlar hayrân oldılar. Ahmed, karındaşı ve anası ve babası ile görüşüp helâlleşüp hayır duâlarını alup ol mahal Sansar eytdi : Baba şimden sonra bize bunda durmak olmaz. Bir dahi ele girersek necât yoktur. Yine ben bir zor yerde ele girersem yine halâs olurum. Ahmed ele girerse Sultan Murad anı ol saat helâk ider. Gayri bize burası el-virmez deyüp bunlar kapudan taşre çıkup kandesin Tophâne önü deyüp geldiler. Sansar eytdi : Canım Ahmed, sen bunda dur deyüp kendi çıkup gidüp varup kendüye lâzım olacak silâh ve harçlık alup yine Tophâne'ye geldi. Kendi kendüye eytdi : Âyâ kangı tarafta gitsem deyüp durur iken gördi. Tophâne önünde bir kalyon var idi. Mısır'a gidecek bu kalyon cümle levâzımın alup hâzır-âmâde.

Ammâ günlerden bir gün Ahmed'in anası ve babası hatırına gelüp gözleri doldu ve ağlayarak Sansar'ın yanına gelüp eytdi : Efendim, sultânım ağa sana bir ricam var. Eğer kabul olursa söyleyeyim deyince Sansar eytdi : Söyle görelim, eğer münâsip ise can baş üstüne dedi. Ahmet eytdi : Efendim, ağam, anam, babam âkıma geldi ve derûnum ihrâk olup tu-tuşdu ve dünyâ bana zindan oldu, deyüp yalvardı ve eğer bi-

zim için der isen bu kadar vakit geçti. Gayri bizi unuttular, dedi. Sansar eytdi : Efendim Ahmed'im, biz buraya gelişi beş altı sene oldu, bâri bir on yıl olsun, dedi. Ahmet eytdi : Yok canım ağam, elbet gitmeliyüz deyüp elin ayağın öpüp yalvardı. Sansar bakdı, hasretlik Ahmed'in canına kâr eylemiş ve hatırandan çıkmayıp pek eyü deyüp heman Sansar kahveyi fûruht idüp Ahmed'e eytdi : Bizlerin bunda hazır olan eşyası ve gerek akçayı bir sanduka koyup bizler varup bir kalyon bakalım deyüp varup bir kalyon tutup yol levâzımın ve gerek kumanya götüüp kalyona götürdi. Bir gün Ahmed ile Mısır hal-kına vedâ idüp kalyona girdiler. Bir mübarek saatda bunlar demir alup Mısır'dan çıkup on birinci gün Sarayburnı'na gelüp toplarını atup Kurşunlu mahzen önünde demir bıraktılar. Sansar Ahmed ile bir kayığa binüp Tophâne'ye çıktılar. Sansar Ahmed'in anasına, babasına ve hemşiresine başka başka alup Ahmed'in hânesine geldiler. Ahmed kapuyı dakk-ı bâb eyledi. Yukarıdan Ahmed'in vâlidesi kimdir deyü sadâ virdi. Ahmed dahi pek pek çalmağa başladı. Vâlidesi hayır ola deyüp aşağı indi. Kaçan kapuyı küşâd idüp Ahmed'i gördü, bi-çâre karı : Hay oğlum deyüp bihüş oldu. Tez bunun yüzine su serpüp aklı başına gelüp hoş geldiniz, safâ geldiniz deyüp bunları içeri aldı. Gözlerin pûs idüp bunlar yukarı çıkup babası dahi bunları görüp Ahmed babasının elin ve ayağın bûs eyledi. Babası dahi gözlerin öpüp bağrına basdı. Zirâ Ahmed gitdiği vakıt taze idi. Şimdi tûvânâ yiğit olup bıyıkları gelüp bir başka kesim olmuş idi. Ol dem vâlidesi bunlara birer kat çamaşur giydürüp Sansar Ahmed'in anası ile babası ile görü-şüp ellerini öpdi. Onlar da bunların gözlerin bûs eyledi. İşte bunlar ol gice anda râhat olup çün sabah oldu. Bunlar yerle-lerinden kalkup keyifleri tamam idüp andan kalkup kalyona gelmekde : Kalyona dahi gelüp Eminönü'ne yanaşup demirle- di. Bunlar gelüp içinden malların taşra çıkarup ve çarşıya gö-türüp tez elden fûruht idüp bâki kalan eşyâların sandukları ile bir kayığa koyup getirüp Ahmed'in evine geldiler. Ah- med'in anasına, babasına ve hemşiresine getirdiği şeylerden virüp gayri bunlar kendi zevklerinde oldılar. Ammâ günlerde bir gün dönüp Ahmed eyteli : Efendim, ağam, kani çok za- mandır Üsküdar zevkini görmedik. Bugün mübarek cumadır. Senin ile Üsküdar'a gidelim, dedi. Sansar : N'ola, pek

güzel deyüp bir kalkup Tophâne'den bir kayığa binüp Üskü- dar'a gelüp Şemsi Paşa'ya çıktılar. Oracık buracık deyüp bağ- lara doğru gittiler. Çün bağ'arın zevkin idüp ikinci yaklaştı. Bunlar zevki tamam idüp gerilerine dönüp ayak oltası iderek gele gele Balaban iskelesine geldiler. Gördiler ki kıyamet kop-muş, bir fırtına çıkmış ki piyâde işlemenin yolu yok. Cümle halk mavnalara binerler. Bakdılar çâre yok, bu kadar halk mavnaya binmişler. Bunlar dahi mavnaya bindiler ve alarga oldılar. Şemsi Paşa'yı o gün geçüp İstanbul'a doğru giderken halk kayık içinde günâgün müsâhabete başladı. Heman biri eytdi : Birâderler, size bir cevap söyleyim, amma münâsebeti yok. Lâkin eğlenme lâzım, su âlemin destanı olan Sansar Mus- tafa oğlamı dârdan halâs idüp Cezâyir'e gitmiş didikde biri eytdi : Yok birâder Cezâyir'e değil, Hindistan'a gitmiş. Biri eytdi : Yok sizler bilmiyorsunuzuz, Bağdad'a gitmiş dedi. Biri eytdi : Yok efendim, sizler hep yağıyorsunuz. Hâliyâ Mısır'a va- rup anda bir kahve tutup anda sâkin olurmış deyüp bu halka ise zevk lâzım, her birisi günâgün sözler söylerlerdi. Ammâ bunların içlerinden bir ihtiyar pîr ü rûşen zamir var idi. Eyt- di : Ağalar, şol yiğidi görmek bana müyesser olmadı. Pek şah- bâz yiğit imiş. Öyle derler ki bu İstanbul'da öyle elli tûvânâ yiğit yokdur derler. Allah öyle yiğitleri eksik eylesün ve doğuran ana ikişer doğursun. Ol zaman Sultan Murad Hân hazretlerine düşen bu idi ki ele getirdiği zaman ol yiğit her şeyden berî ve tevbe virüp çirâğ itse idi. Zirâ öyle yiğit ele girmez ve öyle yigide kıymak lâyük değildir. Allah Teâlâ hatâ- dan saklaya deyüp duâ eyledi ve eytdi : Şu yiğidi dünyâ göziyle bir yol göreydim, didi. Ammâ Sansar ile Ahmed Mı- sırlı kıyâfetine idiler ve hem bunları bilmezlerdi. Ol ihtiyar bu cevâbı söyledikde Ahmed ile Sansar dünyalar kadar mes- rûr olup ferah oldılar. Dörüp Ahmed Sansar'ın kulağına eytdi : Seni göstereyim dedikde Sansar eytdi : Sakın söyleme, zirâ bizleri hâli (hâlen) ararlar, belki bir kazaya uğrarız, dedi. Ahmed eytdi : Söyleyin canım ağam, artık bizleri unuttılar. Sansar gördi olmaz, hatâsına çâre yok, Ahmed'e izin virdi ammâ, olacak var, çâre yok. Heman Ahmed dönüp ol ihtiyara eytdi : Bak baba, sara Sansar Mustafa dedikleri yiğidi gös- tereyim dedikte ol ihtiyar eytdi : Lûtf eyle şahbâzım, inâyet eyle, göster deyüp yalvardı. Ahmed, işte hâliyâ cihanda nâmı

dastan olup söylenen Sansar Mustafa dedikleri bu yiğittir ve Ahmed dedikleri ben-im didikde ol ihtiyar heman kalkup Sansar'ın alnından öpdi. Mâşallah yiğidim, medh itdikleri kadar varmış deyüp duâ eyledi. Sansar dahi bunun elin öpdüğünde kayıkda olan halkın çoğı korkusundan kendini denize atdı. Ammâ gel-indi gör seyrânı.

Meğer Sultan Murad, Tifli ile tebdil Üsküdar'a gitmişler idi ve deniz sert olup ve olacak var. Onlar da bu kayığın içinde idiler. Kaçan Sultan Murad Ahmed'den bu cevâbı güş idince Tifli'ye işâret idüp : Biz bunı salb itdirdik-didikde Tifli dahi şimdi kayıktan çıkarlar deyü işâret eyledi. Sultan Murad dahi mukayyed olmayup bunlar gelüp Eminönü'ne yanaşdılar. Sultan Murad Tifli'ye işâret idüp var çardağa haber cyle dedi. Bunların ardınca gelmeğe başladı. Ammâ Tifli tez varup çardak çorbacısına haber idüp 70-80 dane eli sopalı yemiçeri alup Taşçılar içinde bir yere saklandılar. Ammâ Sansar ile Ahmed dahi bunların berâberine geldikde bunlar birden pusudan çıkup davrandırmayup bunları tutup kayd(ü) bend eylediler. Bunlar neye uğradıklarını bilmeyüp kendülerden ümidi kat eylediler. Ammâ Sultan Murad bunların âsân ele girdiğini görüp şükr-i Yezdân eyledi ve Tifli'ye eytdi : Söylen ardınca alup saraya götürsünler deyüp saraya azîmet cylediler. Çünkü padişâh adâlet köşküne gelüp oturdu. Tifli içeri girüp zemini pûs idüp devletlü padişâhım, işte Sansar ile Ahmed'i getürdiler dedikde Sultan Murad emir cyledi, bunları karşısına getürdiler. Bunlar yer öpiüp padişâhın eyyâm-ı devletine duâ eylediler. Padişâh baş kaldırup : Ey Sansar, nice görürsün kendini, şimdi seni ne hakaretle öldüreyim, dedi. Sansar Mustafa eytdi : Aman padişâhım, deyüp gözlerinden kan akdı. Sultan Murad eytdi : Ey Sansar, ben Ahmed'i salb itdirmiş iken nice gelüp halâs cyledin, bana bildir deyince tekrar Sansar zemini pûs idüp cytdi : Padişâhım bu garip hikâyettir, eğer gazaba gelmezseniz hünkârıma nakl ideyim, dedi. Sultan Murad eytdi : Ey Sansar'ım ceddîm rûhiçün doğru söylersen seni âzâd idüp ber-murâd iderim deyüp emir eyledi. Bunların ikisinin dahi bendlerin aldırdı. Bunlar boş kaldılar. Ol dem Sansar tekrar zemini pûs idüp huzûr-ı padişâhi-de başından geçen ahvâli bir bir nakl itmeğe başladı ve celâd Kara Ali'ye varup yalvardığın ve reseni kesüp alup gider-

ken şevketlü hünkârım karşıma gelüp Ahmed ile ayazmaya girüp ve Ahmed'in aklı başına gelüp atın ürkdüğünü bâlâda geçen minvâl üzere başlarına her ne geldise tafsilen Sultan Murad'a bir bir hikâyey eyleyüp hâmuş oldu. Ol dem Sultan Murad eytdi : Ya Ahmed'i nice halâs idüp yerine kimi salb itdiler dedikde tekrar Sansar zemini pûs idüp eytdi : Padişâhım, anı ben kulun bilmez ve lâkin anı asesbaşından ve Hacı Subaşı'dan suâl idin deyüp hâmuş oldu. Sultan Murad subaşından suâl idince asesbaşı ve Hacı Subaşı zemin pûs idüp karakullukçu ahvâlini haber virdiler. Sultan Murad emir eyledi. Karakullukçu bunda getirün dedikde derhal sopalı bir adam gönderüp karakullukçuyu getirdiler. Kaçan Sultan Murad kaarkullukçunun yüzine bakdı. Güyâ yarım almanın yarısı Ahmed, yarısı bu. Bu hâli gördükte sübhânallah deyüp mesrur oldu. Dönüp Sansar'a eytdi : Ol serencâmdan fırâr idüp kande gitdin, dedi. Sansar zemini pûs idüp başlarına gelen ahvâli ve enginde tulunba hâlini ve Malta kıyılarına düşüp kalyon aldıklarını ve delüp batırdıklarını bir bir haber virdi. Sultan Murad ferah olup gayet şâd oldu ve dönüp Tifli'ye eytdi : Bunu bir hoşça dinle, bunu bir sergüzeşt eyle, senden isterim deyüp azîm tenbih eyledi. Andan yine Sansar'a eytdi : Başınıza dahi neler geldi dedi. İşte Sansar, başından her ne geçdi ise min-evvel ilâ-âhır bütün Sultan Murad hazretlerine nakl eyledi. Andan Sultan Murad emir eyledi. Karakullukçının sakal başların yaptılar. Vergiden yevmiye yüz seksen akça ülüfe virüp ve sarây-ı hümayûndan et ve etmek (ekmek) her ne lâzım ise cümlesin tâyin idüp andan asesbaşının bir cemile kızı var idi. Sultan Murad anı karakullukçıya nikâh itdirdi. Andan Sansar'ın dahi sakalın salıvırdırıp anı da böyle çirâğ idüp ve her şeye tevbe virdi. Andan Ahmed'in bir hemşiresi var idi. Anı da Sansar'a nikâh itdirdi. Andan Ahmed'i Sansar ile salıvırdırıp ana bunlardan ziyâde in'amlar ihsân idüp ve harem-i Hümayûndan bir melek-simâ, kamer-peyker, gülruh bir kız oğlan cârîye çirâğ idüp Ahmed'e akdı nikâh eyledi. Ama davetde olanlar Sultan Murad'ın bu işine cümle tahsin ve âferin eylediler. İşte bunun içün dahi birbirini ardınca cuma gicesi gerdek idüp bunları ber-murâd eyledi. Nice zaman zevk u safâ ile ömür sürdiler deyüp nakl iderler.

(Sansar Mustafa Hikâyesi'nden)

HİKÂYE-İ CEZAYİR DAYILARINDAN ALİ DAYI

Şöyle rivayet ederler ki, zamân-ı kadimde Akdeniz yalılarından Cezayir Vilâyetinde bir nâmdar dayı vefat idüp, on dört yaşında bir mahbup oğlu kaldı. Adına Ali Dayı diler idi. Bu Ali Dayı, bir gün kendi akranı bir kaç oğlancıklar ile bir küçük kadırgaya binüp, deryayı seyran iderken hemen bir ak sakallı pir yanına gelüp eydür: «Ali Dayı oğlum senin baban bir nâmdar: gâzî idi, sen dahi bir gemi peyda eyle, bir kaç nâmdar dayılar ile derya seferi eyle. Hak Teâlâ Hazretleri işini rast getirüp, eline çok mal gire ve gâzî olasın, deyü duâ eyledi, âniden gâip oldu. Hemen Ali Dayı evine gelüp vâlide-sine eydür: «Benim babamın hiç malı yok mudur?» Vâlide-si eydür: «Oğlum, baban malı çok, istediğin gibi al, harc eyle» deyüp mahzenlerinin miftahların eline teslim eyledi. Ali Dayı dahi, mahzen açup, mal çıkarup, odasını döşeyüp güğümler ile kahve kaynadup, bir cedid yügrük çektiri yaptıрмаğa mübâseret eyledi. Tellâllar nîdâ ider ki: «Ali Dayı derya seferine çıkacak, gelenden geçenden isteyenler dayı var ise gelsün, yazulsun» deyü. Yazılmağa gelin, Ali Dayı odasına geldiler. Ali Dayı ider ki: «Ben kırk yiğit isterim ve lâkin kırkı dahi Firenk lisânı bile, eğer bilmezseniz yazmam» dedikde; Firenk lisânı bilenleri yazdı, bilmeyenleri gertü gitti. Yazılanlar, feleğe kelek dimeyenleri, tüvâna yiğitler idi. Kırk tane yiğit bu tarafta Ali Dayı her birine birer kat dayı libası ve birer kat firenk libası getirüp, kurbanlar kesildi. Ali Dayı vâlidesine ve cümle yâranlarına vedalaşup, bir vakti mübârekte yaptırdığı çektiriye girüp, yelken açup deryaya azın eylediler. Gemidîr eyyâmın bulup bir nice zaman gezdiler; ellerine bir nesne girmedi. Ali Dayı eydür: «Benim babam bir bâr vâlideme söyler imiş ki, her nârede bulunmazsa ve illâ Ceneviz boğazında

bulunur der imiş. Gelin biz de oraya gidelim» deyü emredüp, cümle dayılar dahi «semi'nâ» deyüp, ol tarafa döndüler. Bir kaç gün gittiler. Ceneviz boğazına geldiler. Bir Frengistan gemisi boğazın içinde sekiz yüz mikdarı, cenkçi levent ile bir limanda demir bırakup oturmuş. Kâfirler, bunları gördükte heman seren direğine bir oğlan çıkarup bakırlar. Oğlan haber verdi: «Boğazda bir küçük kayık göründü, bu tarafa geliyor». Kâfirler eydür: «Acep nasıl kayık ola, buraya küçük kayık gelmez, belki balık avcısı ola» deyüp birisi mukayyet olmayup, her biri sarhoş şûrb-i hamr idüp, kendi âleminde oldular.

Bu tarafta Ali Dayı dahi kâfir gemisini görüp «Yârenler, göreyim sizi, erlik bu gün olur» deyüp hemen Ali Dayı cümlesine Firenk libâsların giydirtüp, Firenk uslubuna girüp, Firenkçe söyleşmeğe başladılar. Cümlesine tenbih etti: «Ey dayılar, yârenler, kaçan çektiremez kalyona yanaşıktı, ben içlerine girüp biraz eğlenürüm, siz hazır, âmâde ve palalarınız yanınızda muntazır durun; kaçan ben ayağımı bir kere kalyonun tahtasına urduğum gibi, cümleniz dal pala olur kalyon içinde olan kâfirlerle koyulun, Hak Teâlâ nusret verüp inşallah fethederiz» deyüp anlar dahi: «Semi'nâ cümlemiz senin fermânındayız» diler. Andan Ali Dayı sandala girüp, balık avlar gibi oldu. Biraz gidüp kalyona yakın geldiler. Kalyonda olan kâfirler gördüler. Bu gelen kayık Firenk kayığı imiş, kalyon içinde olan kâfirlerin uslubunda haber sual iderler. Ali dayı dahi: «Biz balık avına çıktık» der. Kâfirler habet aldıkta, bunlara riayet idüp Ali Dayı'yı kalyona aldılar. Yemeğe ve içmeğe başladılar. Hemen Ali Dayı, bunlara şarabı doluca doluca sundu. Cümlesi sarhoş olup her halden bihaber oldular. Ali Dayı gördü ki, bu fırsatı ganimet; bir kerre ayagın kaldırıup urdu; ol saat kırk tane yiğit bir uğurdan kalyona dökülüp hemen Ali Dayı dal pala olup kendi, kapudan olan reisi helâk eyledi. «Bre urun ne durursunuz?» deyüp her biri aslan gibi kâfîre kılıç yürüttüler. Kâfirler «bu ne» diyince târûmar olup, bir saat içinde sekiz yüz kâfir, cümle kılıçtan geçürdiler, leşlerin deryaya atıldılar. Bâdehu, kalyon anbarlarına girdiler, aradılar. Arar iken Ali Dayı kamaraya girdi. Altın ve gümüş kandiller yanar, kırk bir dane on dörder yaşında Firenkler, her biri ra'nâ güzel oğlanlar, cümleden âlâ

birisi sedirde, yastıklar arasında oturur. Hemen Ali Dayı gör-
düğü gibi, ol sedirde olan gulâmı kendi alup : «Aman gelin
şahbazlar, işte her birinize birer gulâm» deyüp kırk dilâver-
ler gemiye girüp her biri birerin aldılar. Öbür kamaralara
girdiler gördüler ki, altın ile gümüş karışık yığılmış ve nice
tuhfe ve eşyalar buldular. Cümlesin kalyondan devşirüp ken-
di çektilerine aldılar. Her biri şâd'ü hurrem olup, gulâmları
yanlarına alup, yelken açup yola revan oldular. Bir nice gün
zevk ü safa ile gittiler. Günlerden bir gün Cezayir'e yakın gel-
diler. Cezayir dayıları, deryada bir çektire görüp : «Acep na-
sıl gemi ola» deyü, her biri palasın ve tüfengin alup iskele
başına geldiler. Yakın gelecek gördüler, Ali Dayı, her biri,
«Hoş geldiniz safâ geldiniz Ali Dayı» deyü, cümlesi azîm se-
vindiler, vâlidisine müjde ittiler ki, «oğlun geldi».

Bu tarafta Ali Dayı, çektiresin kendi kayıkhanesine ya-
naştı. Çıkup cümle dayılar ile buluştu. Oradan vâlidesi ile ko-
nuştı. Vâlidesi dertment de yeniden ihya oldu. Kırk dane da-
yılar dahi her biri kulları ile yerli yerine gittiler. Ol cümle
akrabalar buluşup, azîm şâd'ü'handân oldular. Yorgunlukları
geçüp birkaç günden sonra, bunlar hep Ali Dayı odasın çıkup,
ol ganimet malı ortaya yığdılar. Kırk dane dayılar her biri,
alın ile gümüş karışık birer çuval hisse aldılar. Bâkisin, Ali
Dayı mahzenine koydu. Ol dayılardan biri eydür : «Yârenler,
yarın filân meyhanede ziyafet var. Cümle'nizin oraya teşrif-
inizi rica ederim». Ali Dayı ve cümle yâranlar (Sem'inâ) de-
yüp gittiler. İrtesi ziyafete vardılar. Ziyafethanede yediler,
içtiler. Akşam oldu, herkes kendi hanelerine geldiler. Çün sa-
bah oldu, yine bir ziyafethaneye dahi gittiler, yediler, içtiler.
Elkissa, bu tarz üzere ve sair yâranlar dahi davette bile olup,
kırk gün, bu kırk yâranlar zevk ü safâ ittiler. Ortadan gam
ve kasâveti giderdiler. Bir gün Ali Dayı yine ziyafete gitmiş
idi. Gulâmını evde bırakmış. Gulâm bir odanın birine girüp,
başını çözüp saçını dağıttı. Ali Dayı'nın vâlidesi, üzerine gi-
rüp gördü. «Nedir bu saç, senin keyfiyetin nedir?», Kız ey-
dür : «Ben Cineviz kiralının kızı idim. Ol kırk oğlanlar be-
nim câriyelerimdir. Bir gün babamdan izin alup, sekiz yüz
mikdarı cenkçi ve kapdan ile bir kalyon donatup, şikâra der-
ya yüzüne çıkmıştım. Senin oğlun gelüp kapdanımı ve sekiz
yüz levdimi helâk idüp, mâl-i ganimet ile bizi saydeyledi».

Hemen vâlidesi sevünüp, kızı soyup, dibâlar ve zibâlar ve ba-
şına incili serpuş glydirüp, sedire geçirüp oturttu. Oğlunun
gelmesine muntazır oldu, çünkü aşşam karip olduktâ Ali Da-
yı kalkup, çalkanı bulanı hânesine geldi. Sarhoş olduğundan,
doğru vâlidisinin odasına girdi. Gördi ki sedirde bir güzel kız
dibâya, zibâlara garkolmuş, oturur. Ali Dayı eydür : «Behey
vâlide, sen bunu niçün böyle idersin, komşu kızlarını getirüp
bana gösterirsin. Eğer beni alsın dersen ben hod almam». Vâ-
lidesi eydür : «Behey oğlum, hele sen bir hoşça gör, bu senin
getirdiğin gulâmdır». Hemen Ali Dayı bu cevabı işidecek kı-
zın yanına gelüp tahkikini sual eyler : «Bunu sen niçün ittin,
aşlı nedir? Ben bize geleli niçin ben kızım dîmedin?». Kız dahi
dehân açup vâlidesine nakl ettiği gibi, kendi Cineviz kuralı
kızı olup, bir kapdan ile sekiz yüz cenkci levent ile deryaya
şikâra çıktığını ol kırk gulâm deyü alınan, kırkı dahi kız ol-
duğunu ve cümle mal kendinin olduğunu bir bir iyan eyledi.
O zaman Ali Dayı sevünüp, canı gövdesine sîgmaz oldu. Ora-
dan tiz taşra çıkup, o kendinin yâranları, bayrağı altında
olan kırk nefer dayıları çağırup eydür : «Yâranlar, benim
sizlere bir büyük müjdem var...» Dayılar, «Nedir?» dedikle-
rinde, «Bizim gulâm deyü alup, Firengistan'dan getirdiğimiz
cümlesi, meğer kızlar imiş...» deyüp aslını beyan eyledi. İmdi
benim maksudum sizden budur ki, ben bir azîm düğün ide-
yim, biriniz bir akça harç eylemen; düğün tamam olduktâ
cümle'niz bir gün akd-i nikâh olsun ve bir gecede gerdek olup
cümlemiz birden murâdımıza irelim, dedikte, her biri şâd ü
handân olup, «Semi'nâ» deyüp, dağılıp evlerine vardılar. Her-
kes kızların libasların değışüp evlerinde pinhân ve kendi le-
vâzımın ve kızların levâzımın ve tedârikin görmekte. Bu ta-
rafta; Ali Dayı mahzen açup, mal döküp, düğün tedârikin
idiüp, kırk gün kırk gece düğün olsun deyüp, vilâyetin bütün
kibar sagîrin ve kebirin davet idüp hergün safâlar ile ziyafet
ve hezâr gûnâgûn sanatlar ve çengiler ve çiganlar ile iş-
rete başladı. Ammâ bunun mâbeyninden beş on gün murur
itti, Ali Dayı bir kere kıza hâl hâtır sual itmedi. Şimdi kıssa-
mız... Kız bîhuzur olup : «Bir kere Ali Dayı gelüp benim bir
hatırım sual etmedi. Şimdi bana böyle olduktan sonra yine
bu muâmeleyi ider» deyüp hem oturduğu odanın kapusunu
kilitleyüp, derya tarafında olan pencereye bir depme urup,

kendüyi aşağı atup o fikirle dermeyen idüp, derya kenarında dutup gitti. Biz gelelim bu tarafta Ali Dayı'ya. Vâlidesi bakar görür ki, kızın olduğu odanın kapusu kapalı, tiz ol kapiya geldi. Biraz çağırdı, kim sadâ gelmedi. «Aman bu ne haldir, acep kızı al mı bastı ay ne oldu» deye kapiya bir depme urdu, kapuyu kırdı. İçeri girüp gördü, kız yok. İki tarafına baktı, görür ki, pencerenin biri kırılmış. Hemen feryat idüp taşradan oğlunu çağırdı. «Aman oğlum, gördün mü kız nice olmuş» deyüp ahvâlî bildirdi. Heman Ali Dayı'nın can başına şırayup taşra çıktı, cümle yâranlarına eyitti : «Benim hâlim düşvar oldu, benim matlûbum ve bunca zaman derdü belâsın çeküp ittiğim düğün, sizin olsun ve size helâl olsun. Herbiriniz murâdınıza eriniz. Ben kızın ardınca giderim, ya budur, bulam getürem, ya budur ki baş yiyem. Şimden gerü dünya bana haram olsun, gözüme cihan görünmez» deyüp, hemen vâlidesi ile vedalaşıp duâsın alup, dahi ol pencereden kendisin atup, kızın giüğü derya kenarın tutup gitti. Gice gündüz dimeyüp derdü belâ çeküp gitti.

Bu bunda gitmekte olsun, bizim sözümüz kıza geldi. Kız derken Firengistan boğazında bir manastır var idi. Ol manastırda bir meşhur ruhban var idi. Cezayir dayıları ile varsa riâyet iderler imiş, o kâfire Cineviz kiralı tarafından dahi riâyet var imiş. Bu tarafta Ali Dayı'nın babası dost idi. Meğer Cineviz kiralının hediyeşi ile ve nâmesi gelüp kızın Cezayir'liye esir olup gittiğin yazup, bir kalyon donatup ve kapdan sekiz yüz cenkçiler ile manastırda olan ruhbâna ve nâme ile göndermiş ki, «ne olur ise senden olur. Elbette kızımı Cezayir'lilerden hâlâs idüp benim tarafıma gönderesin, gayet lûtf ve iyilik olur» demiş. Kalyon bir gelüp manastıra yakın olan limana demir attı. Kapdan kalyondan inüp sandala girüp cümle hediyeleri sandala koyup, ruhbana gelüp nâmeyi ve hediyeleri teslim eyledi. Ol hinde kız dahi çıka geldi. Ruhbandır kızı kendü hıfz etmeyüp, babasından gelen kapdana teslim eyledi. Onlar dahi sevinüp, alelfevr hemen kalyona gelüp, hiç cğlemeden yelken açup, azm-i Firengistan ittiler, biz yine gelelim Ali Dayı'ya. O gün manastıra gelüp baba dostu olan ruhbana kızı sual eyledi ve başına gelen ahvâli bir bir ruhbâna anlattı. Ruhban dahi : «Hay medet, bir mikdar mukaddem gelseydin kızı burda bulur idin. Ben dahi kızı

kendi elim ile sana teslim iderim. Henüz babasından adam gelüp, ben dahi burada hıfz idemedim, götürdiler. İşte bak gör, kalyonu görürsün». Ali Dayı baktı, kalyon yelken açup, bana senden olur, imdat eyle, mürtüvât senden olur. Şimdi nice olmak gerek?» Ruhban eydür: «Ben senin babanın dos-sen benim yanımda eğlen. Ben sana dört sene ruhban üslû-bunda İncil tâlim edeyim. Ol taraftan dört senede bir kere adam gelür, ruhban talep iderler. Ben de gelen adamlar ile inşallah gönderirim, ol muradın hasıl olur...» Ali Dayı dahi nâçar râzı olup, eğlendi. İncil okumaya başladı. Az zaman içinde bir mertebe İncil ele getirüp okudu ve kemâline irûp ulemâ-yi nassârâyı müzlüm ider oldu. Senedir tamam oldu, meğer Cineviz kiralı, müceddet bir yeni kilise bina ittirdi. Kilise tamam oldukta, Cineviz boğazında olan manastır ruh-bânına adam gönderüp, «bana bir ulu ruhbân gönderün», de-yü nice armağanlar ile bir kalyon donatup bir kapdan gön-derdi. Kalyondur yelken açup, deryaya revan olup, Firengis-tan tarafından gelür. Gemidir zâhir oldu, bu tarafta ruhbân gördü. Ali Dayı'ya eydür, müjde ider ki: «İşte Firengis-tan'dan adam geliyor. Ben seni bir odaya kapayım, Kapiya bir iki defa ben de varır isem, sen kapuyu açma, beni kov. Cevap ver ki var git sağlıkla, ben seni öğredemedim, sizde meğer kabiliyet yok imiş» deyü beni azarla. Seni anlara meth-edüp satarım». Hemân ruhbândır kalkup, Ali Dayı'yı bir oda-ya kodu. Kapiyı kapadı. Ol taraftan kalyonlar gelüp, limana oturdu. Kapıdandır bir sandal içine ol armağanları koyup, ruh-bâna gelüp buluşdu. Kırâhın hediyesin teslim edüp kırâhın yap-tığı müceddet kiliseyi söyledi ve ruhbân ister deyüp haber verdi. Ruhbân cevap ider ki: «Ah neyleyim; yanımda bir ruh-ban vardır, ehl-i ilim ve sâhib-i mârifet ve sâhib-i cemâl ve lâkin müstağni, bilmem söz tesir ider gider mi?» Ruhban oda kapusuna vurup: «Gel dışarı çık, seni isterler». Ali Dayı ey-dür: «Var git sağlıkla, sizde meğer kabiliyet yok imiş, söz anlamazsınız» deyü azar eyledi. Velhasıl iki üç defa vurup «ke-rem eyle gel» deyü minânet eyledi. Ol dahi gelüp, İncil âyetle-rinden birkaç âyet okuyup ve ebyât ve şiir söyledi. Firenkler bir mertebe beğendiler ki: Bizim şahımız dahi ancak böyle

bir ehl-i fâzıl adam ister idi, kerem idüp bunu bizim ile gönder, deyü rica eylediler. Ruhban Ali Dayı'ya minnet eyleyüp rica eyledi. Ali Dayı eydür : «Ben giderim ammâ, beni şâhınızla buluşturmayup, doğru kiliseye götürürseniz». Kâfir dahi sevinüp ahd-ü aman iderek, şâd-ü hurrem gelüp, gemilerine binüp, azm-i Firengistan idüp, günlerde bir gün vilâyetlerine geldiler. Hemen Ali Dayı'yı cedit kiliseye iletüp, kırala varup : «Size şöyle bir ehl-i fâzıl ve sâhib-i cemâl ruhbân getürdük...» deyü meth ittiler, kıral dahi haz idüp biraz hediye gönderdi. Ali Dayı dahi âhır papazlara incil okutmakta. Şimdi bizim sözümüz kıza geldi. Meğer kıralın bir kardeşi oğlu var imiş. Kıral kızını ana verecek olup, düğün tedâriki görüp söyleşür iken, kızdır işidüp bir kere derûnî ah ile gökyüzünü siyah eyledi ve gitti. İttiği işe pişman olup eydür : «Âlem halkı bir araya gelse idi, benim kendime ittiğim işi kimseler itmez. Eğer Ali Dayı'nın dini Hak din ise, eğer dininde, kavline sâdik ise, gelüp beni bulur, ben dahi Müslüman olurum» deyüp gece ve gündüz fikri aklı Ali Dayı'da olup ammâ ne çâre, babası verir.

Kızdır nâçâr râzı olup, «göreyim Hak Teâlâ ne gösterir» deyü gözâya döker idi. Kıralın düğün işi tamam oldu. Âyini bâtulları üzere, nikâh için kız ile güveği kıral «Ol kendi cedit kilisemde olan ruhbâna götürün ol nikâh eylesin» deyü emr eyledi. Bu tarafta Ali Dayı dahi haberdar oldukta kendüye çeki düzen verüp, gelmelerine muntazır olup, bu fikirde idi : «Acaba ben kendimi şimdi kıza ne vechile bildirirsem. Acep beni bilüp bana bir zarar ider mi ola, yâ Rab, sen beni ne şekil bilirsen öyle eyle» deyü münâcaat iderken, bir taraftan kız ile güveyi dahi kiliseden içeri girdiler. Kız Ali Dayı'yı derhal bildi velâkin kovdu. Ali Dayı, kız ile güveyi başbaşa çattı, bir miktar okudu. Güveğiye cevap ider ki : «Sen biraz taşra çık, zira bu kız Müslümana esir olmağla bunun günâhı çoktur, şimdi ben günâhın çıkarayım» deyüp güveyiyi dışarı saldı. Kız ile Ali Dayı kaldı. Ali Dayı cevap ider ki, «Elhamdülillah işte ben de geldim». Kız dahi der ki : «Senin dinin Hak dini olduğuna şüphem kalmadı. Ben gece gündüz niyaz eyledim, şükür olsun Hüdâ'ya mülâkat olduk, maksuduma erdim» Heman kelime-i şehâdet getirüp Müslüman oldu. Ali Dayı dahi eydür : «Nire idelim bir tedbir eyle, buradan gitmek gerek, kız yine cevap ider ki; «Benim bir câriyem vardır, sana

o câriyeyi göndereyim. Bir iki defa kov, üçüncü defa arkasına binüp odama gel. Allahü Teâlâ Hazretleri bizlere yardım ider, inşallah isimiz rast gelüp, kaçalım» deyüp kız yine Ali Dayı'ya tekrar be tekrar hâl hâtrı sual eyledi. Andan sonra Ali Dayı el kaktı, güveği içeri girdi. «Gene nikâh ittim» deyü bir nesne geldi : «Efendim sizi benim efendim ister, buyurun gidelim» güveği bir araya koymazlar imiş, herkes sarhoş kendi âleminde yiyüp içmeye başladılar. Bu taraftan kız kendi odasında tez câriyesine eydür : «Var git yeni kilisede olan ruhbânı davet eyle gelsün, gelmek için arkana bindir, iki eliyle senin omuzundan yapuşup bir kimse görmeden bir tarikle al, benim odama getir» deyü tenbih idüp gönderdi. Hemen câriye ruhbâna geldi : «Efendim sizi benim efendim ister, buyurun gidelim» deyüp söyler. Ruhban câriyeyi koğdu, câriye geri geldi. Kız dır hışım edüp yine gönderdi. Câriye yine geldi : «Elbet sizi efendim talep eder, gidelim», yine ruhbân bir azar idüp gönderdi. Câriye haber verdi. Kız yine eydür : «Elbette git getir, yoksa seni katl ederim». Câriye yine geldi, ruhbâna cevap ider ki : «Lütfeyle ya gidelim, veyahut beni bunda öldür. Eğer bu defa dahi boş gidersem efendim beni katl eder» deyüp ağladı. Ruhban dahi hemen câriyenin arkasına binüp, iki eliyle câriyenin omuzlarına yapıştı ve ayaklarını önüne doladı. Andan ne hâl ise câriye getirüp, odadan içerü girdi. Kız görüp «getürdün mü?» deyü sual ider, câriye «getürdüm» deyü ruhbânı efendisinin önüne indirdi. Kız görüp sevindi. Yanında bir dolap açup : «Gel şu dolaba otur» deyüp heman Ali Dayı'yı dolaba koyup arkasına bir âlâ samur kürk verdi ve önüne vâfir nefâyis kodu. Kız kendi akşama değin kendi tedârikini gördü. Meğer ol gice zıfâf gicesi idi. Kız geceye muntazır olup akşam oldu. Güveği odaya geldi. Kız kapuyu kapayup, kimesne gelmesün, deyü kapuyu kilitledi. Heman güveğiye kız bir kaç dolu şarap sundu. Güveği meyyit gibi yattı. Kız heman Ali Dayı'yı dolaptan çıkardı, biraz müsâhabet ittiler. Kız eydür : «Cüz'î sen eğlen» deyüp pencerenin bir camın kırdı, oradan çıkup babasının kayıkhanesine vardı. Babasının bir altun yaldızlı yügrek... var idi. Anı çeküp deryaya indirdi. Çekerek kendi odası önüne getürdü. Şite Ali Dayı'ya haber verdi, «heman kaçalım» deyüp ne kadar altunu, incisi var ise, bahâda

ağır ne kadar mal var ise kodular. Andan kız cevap ider ki : «Gel şu düşmanı katl eyle, intikam alalım, andan sonra gide- lim. Bunu bunda diri komayalım».

Ol saat Ali Dayı hançeri kâfirin sinesine çekti, başı göv- desinden ayırdı. Andan cariye eytti : «Aman efendim medet, beni bunda kor giderseniz beni dahi katl iderler. Lütfedin be- ni bile götürün sizden ayrılmam». Heman oradan üçü dahi şite binüp, «ya Allah, sen bizim isimiz âsân eyle, deyüp der- yaya revân oldular. Ali Dayı dümene oturdu, kız ile cariye kürek çeküp sabaha dek gittiler. Hak Teâlâ bunlara bir ey- yan verüp, nice mil bir gece gittiler. Alessabah bu tarafta kiral eydür : «Varın benim kayığım hazır edin, bugün bir mik- dar deryada seyr idelim, o saat kayıkçılardan biri koşup ka- yıkhaneye varup gördü kayıkthane kapusu açık; kiralın şitesi yok. Acaba ne hâl oldu, deyü havfından kayıkçı kiralı söyle- yici gelüp, kiralı der ki : «Bugün deryada fırtına var» deyü mençyledi. Bu tarafta kızın bekçileri görürler ki sabah oldu hiç ses sedâ yok, yine tınmadılar.

Kuşluk oldu geçti, ikinci karib oldu, kız ile güveği taşra çıkmadı. Acab bunlara ne hâl oldu? Güveği kız ile odada ka- palı, kimse çıkmaz. Bunlar eydür : «Acaba rakı mı çatlattı» deyü kapuya gelüp bir iki şey çağırdılar, eser yok. Heman ka- puyu depüp kırdılar. İçeri girüp gördüler ki, kız yok, güveği olan bi din sedirde kana gark olmuş helâk yatur. Kız ile câri- yeden nâm-nışan yok. Can başlarına sıçrayup tiz kiralı haber verdiler. O zaman kayıkçılar gelüp : «Kayıkthane kapusu bu gece açılmış şiteyi çıkarmışlar». Kiral eydür : «Bu işler az iş değildir. Bunu iden mukaddemâ kızı esir iden Ali Dayı'dır ve ruhban üslûbunda gelen olur. Yoklan kiliseyi» deyüp o saat kiliseyi yokladılar. Yok. Gelüp haber verdiler. Tiz kiral : «Ol ruhban üslûbunda Ali Dayı'yı getiren kapdanı götürün, katlol- sun» deyüp katleydi. Tiz yine sekiz kapdan getirip sekiz dâ- ne kalyon hazır idüp, cenkçilere : «Her nerede yetişürseniz ahz edüp, ikisini dahi bunda getiriniz» deyüp azim tenbih eyledi. Sekiz kalyon yelken açup revan oldular. Biz gelelim bu tarafa. Ali Dayı ile kız süratle gittiler. Gide gide ol boğaz- da olan, manastır papasına vardılar. Papas bunları görüp se- vinüp istinâlet ve hoş geldiniz deyüp vâfir bunlara azık ver- di. «Heman durman gidin, elbet ardınızdan adam gelür. Belki

onlar gelmeden siz boğazı çıkarsınız» der. Andan geçüp gitti- ler. Boğaza karib geldiler, gördüler ki, arkalarından sekiz kalyon zâhir oldu. Ali Dayı göricek heman câriyeyi dümene oturttu, kendüsi küreğe oturdu. Her ne hal ise, boğazı çıktı- lar. Meğer boğazda Cezâyir dayıları şikâra çıkmış. On iki kalyon ile bekliyorlar imiş. Bunlar boğaza bakarken, birden sekiz dâne kalyon zâhir oldu. Bu tarafta bunlar, gördüğü gi- bi cümlesi cenge hazır ve müheyyâ iken bir de Ali Dayı'nın şitesi çıkıverdi. «Bire medet, işte keşifçi geliyor» deyüp bun- lar bakarken, bir de yakın gelincek gördüler ki, gelen Ali Dayı. Her biri sevinüp «hoş geldin, sefâ geldin» deyüp ahvâinden sual iderler. Ali Dayı eydür : «Cevap vakti değil, ben kızı bul- dum şimdi ardımca koyup, sekiz kalyon geliyor. Size eyü şî- kârdır, anı karşılan» deyüp haber verdi. Cümlesi şâd'ü hur- rem olup, heman kâfir kalyonları üstüne karşı varup, ortaya aldılar. Bir mertebe cenk ettiler ki, âlemi kâfirlerin başına tenk ettiler. Bir an içinde gemilerin ahz, kâfirleri katlidüp, m'hi ganimetlerin aldılar. Bu tarafa Ali Dayı ile tekrar be- tekrar görüşüp; «Elhamdülillâh seni selâmet gördük» deyüp Ali Dayı için bir pay çıkardılar, bâkisin kendüleri bölüştiler. Ali Dayı cevap ider ki : «Gelin bana şu kâfirlerden aldığınız kalyondan bir'in verin. Benim şitemi kalyon içine alalım. Siz bana kırk yiğit verin, ben acele varayım. Beni götürüverin». Ol dayılar o saat Ali Dayı'yı mâl-ı ganimet ile mürürden gön- derdiler. Ali Dayı süratle günlerde bir gün Cezayir'e yakın gelincek, bu tarafta Cezayirîliler görürler ki bir kalyon zâhir oldu. «Acaba nasıl kalyon ola?» deyü her biri tüfeğin ve pa- lasın alup iskele başına cem, oldular. Bir de kalyon yakın ge- lincek gördüler içinde olan Ali Dayı, cümlesi birden sevinüp heman acele validesine müjdeciler gitti.

Ali Dayı dahi kalyonu kendi kayıkhanesine doğrultup gel- di. İskeleye yanaşup, cümle dayı karşı varup, kalyondan çı- kardılar. Her birleri görüştiler. Meğer vâlidesi derdmenâ, kat-i ümîd etmiş. Ali Dayı'nın haber-i hayatı geldikte, yeniden hayat buldu. Bu tarafta, cümle dayılar bu işe tahsin ittiler. Meğer bu tarafta, mukaddem kendi ile bile olan kırk dilâver- ler gelüp buluştular, elin öptüler ve şâd-ü handân oldular. Burada bir kaç gün mürür eyledi. Yorgunluğu geçüp Ali Dayı tekrar düğün tedâriki görüp, mal harc etmeğe başladı. Meğer

ol kırk dilâverler dahi Ali Dayı'yı gözedirler imiş, güveği gir-memişler. Yine cümlesinin düğünü beraber olup, kırk gice dü-ğün idüp kırk birinci gün tarafeynin rizâları ile bir vakt-i mübârekde kırk birinin dahi nikâhı tamam olup ve kızları hamama götürüp, pak yudular, saçların örüp, dibâ ve zibâ-lara garkeylediler. Çengiler zinet ile önlerine düşüp, her birin hânelerine göturdiler. Bâdehu varup güvegileri dahi önlerine düşürüp, evvel Ali Dayı'yı, sâniyen her bir dilâverleri gerdek-hanelerine koydular. Cümlesi bir gecede güveği olup ve kırk biri dahi bir gecede girdiler. Ömürleri oldukça iyş-ü işret it-tiler ve nice derya seferleri idüp, mâl-i ganîmet aldılar. Gazi oldular. Hoş hâl ile geçinüp, var ömürleri oldukça nice evlât-ları oldu. Bu veçhile birkaç eyyâm ömürleri oldukça âfiyet ile bir çarh-i amân dahi ecel câmin sunup, bu dâr-i fenâdan, dâr-i bekâya rihlet ettiler. Hikâyeleri yâdigâr kaldı.

(Şükrü Elçin, TFA. Dergisi, Sayı 158, Eylül 1962)

GÜNDEŞLIOĞLU HİKÂYESİ VE ONA KAYNAK OLAN MANZUME

Gündeşlioğlu rüyâsında bir derviş görür. Derviş ona bir felâketin geleceğini, bunun gençlikte mi, yoksa ihtiyarlıkta mı gelmesini tercih ettiğini sorar. Şâir karıma sorayım, der. Nihayet karı-koca felâketin gençlikte gelmesini uygun bulur-lar. Şâir dervişe kararını bildirir. Gündeşlioğlu çok kısa bir zamanda mal ve mülkünü kayb eder, zengin bir köylü karı-sını kaçırrır.

Şâir bedbahttır, yola düşer, geçtiği bir memlekette sul-tan seçimi vardır. Anneye göre uçurulan kuş kimin başına konarsa o kimse pâdişah olacaktır. Kuş perişan halde dola-şan Gündeşlioğlu'nun başına konar, ülkeye pâdişah olur; te-sâdüf neticesi karısını ve iki oğlunu bulur. Kendisine fenâlık eden köyliüyü idâm ettirir.

Not : «Gençlikte mi, Kocalıkta mı» masalına bakınız.

Sürü sürü sürülerim vardı
Sürünün vardıgı çaylar kururdu
Katerde mayalarım yörürdü
Şimdi at gölüğüm eşek oluktur

Sürü sürü sürülere katardım
Top top eder yozlarını satardım
Otuzaltı direk çadır dutardım
Şimdi kölgeliğim kaşak oluktur

Erbişim haliya yaslanmaz iken
Kuş tüyü döseğe döşenmez iken
Tarabulus kuşağı kuşanmaz iken
Kıl ip bellerime kuşak oluktur

Tepe tepe harmanlarım savrulur
Namlı namlı buğdaylarım devrilir
Adım Gündeşlioğlu deyî çağırılır
Şimdi topladığım başak oluktur

Kelimeler :

Maya : Deve; Gölük : Hayvan; Kaşak : Kuru kütük.

(Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**)

İlbeyli Aşiretlerinde

DEMİRCİ HİKÂYESİ

Vaktiyle bir demircinin güzelce bir karısı vardı. Halep valisi bu karıyı görünce almak istedi ve demirciyi çağırttı.

— Bire demirci bir kantar borada (demir tozu demektir) bulup getirmelisin. Boradayı getirmezsen 24 saat sonra seni asacağım, der.

Demirci evine dönmüş, ağlamaya başlamış; ağlarken karısı sebebini sormuş; fukara demirci başına geleni anlatmış. Karısı bir ah çekmiş ve demiş ki :

— Boradayı mih eder Allah.

Yatmışlar. Sabahleyin kapı vurulmuş, demirci idam için çağırdıklarını bilir gibi istemeye, istemeye kapıya çıkmış. Kapının önünde bir bölükbaşı ile beş on asker görmüş, bölükbaşı demirciye acele acele demiş ki :

— Bir kantar mih yapacaksın; vali paşa öldü; tabut yapacağız.

Demirci evine girerek sazını eline almış ve şu türküyü sevine sevine okumaya başlamış :

Ecel deryasına düştü gemimiz
Silinip çıkanlar nerede bilmem
Felek kırdı kâmetimi kolumu
Ya ben kime gidem imdâda bilmem

Gökte yıldız birim ıkım kavuşur
Hasret olan hasretine kavuşur
Dertliler oturmuş derdin danışır
Dertsizler ne gezer arada bilmem

Kimsenin ahı da kimseye kalmaz
Kimsenin çırası danaça' yanmaz
Leyli derim de Leyli'm uyanmaz¹
Hicran mı kaldı yarada bilmem

Nalçioğlu der ki bu hal ne haldır
Düştük bir ummâna çekilmez yoldur
Bilmezin işini Rabb'im sen bildir
Tabuta mih oldu borada bilmem

(Cenupta Türk Oymakları'ndan)

- (1) Danaça : Sabaha kadar.
(2) Ailesinin ismi «Leyli» dir.

FERRUHDİL İLE MEHMED BEY HİKAYESİ

Sultan Ahmed Hân At Meydanı'nda câmi-i şerifin binasını tükml idüp meşhur olmuş idi. Meğer ol vakitte Karadeniz'in Anadolu yakasında Ereğli dirler bir şehir var idi. Bu şehirde bir Türk (köylü) İstanbul'a gitmek diledi. Gemiye bindi. Gemi Boğaz'dan girüp Tophâne önüne yanaşdı. Bu Türk gemiden çıkup İstanbul bu mudur diye suâl ider. Hayır, buna Tophâne dirler. İstanbul şu karşuda görünendir, didiler. Ol dahi bir kayığa binüp İstanbul'a Yemişskelesi'ne çıkar. Âyâ, ne tarafa gitsem deyü fikre varır. Cebinde on altın paradan gayri yok. Geldüğine dahi pişman oldu. Zindankapusu'ndan sonra nâgâh Sultan Bayazid'a çıkdı. Anda dahi durmayup Parmakkapı'ya doğru gidüp Divânyolu'na çıkdı. Vezirtürbesi, Baştahtacılar içine girdi. Varup Ali Paşa Câmii yanında bir çıkmaz sokak var. Ol sokakdan bir dâne mükellef ağa zuhur eyledi. Başında vüzerâyı taklid sarık ve arkasında bir mürekkebi sof ferâce, yanında iki dâne çerkez oğlancıkları, her birinin başında samur kaplı kalpakları, bunun yanına geldikte başın kaldırıp bu Türk'e bakdı. Hoş geldin deyüp Türk'e âşinâlık eyledikte Türk mal bulmuş mağribiye döndi. «Bire emmi, kimsin, ben seni tanımadım» didi. Ol dahi eydi : «Bana Ali Efendi dirler, Ereğli köylerinden olurum. Şimdi İstanbul'da sâkin olurum. Sen Memi Bey kızı Cennet Ablâ'nın oğlu Mehmed Ağa değil misin» dedikte Mehmed Ağa Ali Efendi'nin elin öpüp belî sultanım; ya siz de Turhanoglu Gündoğdu'nun oğlu Durmuşoglu değil misin?».

Ali Efendi bedestanda oturur idi. Bir nâzik çelebi adam idi. Hanesine götürüp ikram eyledi. Ol gün cuma idi. Cinci meydanında halk cem' olup cirid oynarlar idi. Pâdişahımızın sarayından cündiler gelirler, bir koluna Bamyalı bir koluna

Lâhnalıdırler. Anlar ol meydanda küheylân atlara süvâr olup dâhil ol meydanın arkasında Türk tosunundan şikâr alup Behrâm-ı Gûr'î mat iderler. Cündi Meydanı'nda merdan ve zennan cem'olmuş, gûya bir bazar. Bir zaman Harharî tâbir olunur cird faslı olundu. Mehmed Ağa ziyâde safâ eyledi.

İrtesi Ali Efendi Mehmed Ağa'yı bedestana götürdü. Ali Efendi'nin dükkânına çıkup karar eylediler. Andan duâ olunup dellallar âmin deyüp el yüze sürdiler. Andan mezâda başlayup bedestan içi sadâ ile doldu. Meselâ yirmi akçaya miskâl üd-ı mâdejinin haraç ve otuz dokuz bin doksan beş akçeye «sine bendim» yirmi iki bin akçeye «nâfe kürküm» deyüp her başda bir sadâ. Mezbur Mehmed Ağa bu temâşâyı seyirci olup baka-kaldı.

Zira vâkıa bedestan hayrat mahalli olduğu şüphesizdir. Mahalle münâsîp ahbaptan biri nakl ider ki pederim Devlet-i Osmâniye'de azim hizmet eyleyüp donanmâ-yı Hümâyûn ile deryâ seferine gidüp erliği müşâhade olundukda altına bir forsa kalyon virilüp anın ile seferler idüp haylice nâm, şân sâhibi idi. Ama yiğitlik vakti geçüp yaş da yetmiş olduğu asırda arzû-yi Hacc-ı şerif idüp taraf-ı pâdişâhiden izin-i hümâyûn taleb eyledikde taraf-ı pâdişâhdan destur olunup ol dahi ardın önün cem' idüp acabâ ne kadar akçaya mâlikim deyüp hisap evledi. Gördi ki nukud yirmi yedi kise akçası bulundu. Ve on beş kise akça dahi miriye geçmiş, mecmûi kırk iki kise oldu. Taraf-ı miriden on beş kise akçayı alup der-i hazine eyledi. Andan murâdî iptidâ vilâyete varup silai rahm ide, ba'dehû Hacc-ı şerif'e gide. Bir gün İstanbul'a geçüp bezestana gelür. Bir dostı var idi. Anınla vedâlaşup helâllaşdılar. O mahâl görür ki bu cemî dellallar sürüp gelürler. Bir altın tepsi içinde bir şamdan penbeye sarmışlar. Kırk sekiz akçaya var mıdır gararlısı deyüp feryad iderler. Pederim dahi bu ahvâlî görüp hayrân olur. Be canım bir şamdan kırk sekiz kise akçaya olmak ne dimekdir, dir iken taraftan arturup kimi yüz gurus, kimi üç yüz gurus, kimi beş yüz gurus diyerek, biri Erzurum vâlisi imiş, anın üzerinde elli dokuz kiseye kaldı. Ol dahi alup bedestan kethüdâsına akçayı teslim idüp ve şamdanı alup gitdi. Pederimi hayret alup acâyib seyrân, bizler de bu Devlet-i Osmâni'de bunca yıldır hizmet iderim, kırk iki kise akçaya, mühür urdum deyüp tefâhür iderdim, ana

göre dahi bir mum dâkecek şamdan akçası tahsil itmemişim deyüp kendüyi ziyâde hayret alınca ol dostı dönüp birâder, nedir aslı, yine tefekkür deryâsına dalmışsın deyince pederim : Belî birâder efendi, anı tefekkür iderim ki Devlet-i Osmâni'de bir şamdan kazanmamışım deyü beni hayret aldı bir mâsum beşiği kundağı ile ebruzi ve söbeği ile yetmiş beş kise akçaya satıldı deyince, pederim dahi : Duâlar seni yoksa bizim alışımız havâ imiş deyüp Kâ'be'ye gitmeden ferâgat ider. İşte bedestan ahvâlî böyle yerdir.

Ali Efendi yine bir gün Mehmed Ağa'yı Eyüb'e götürdü. İdris köşkü nâm mahalle dek vardılar. Ne gördiler. Fevç fevç atlu karacalar, beşikler, dolaplar, salıncaklar, arabalar ve beri taraftan uşaklar oyun kurmuşlar. Meselâ;

Uzun uzun talışman yâr
Yâr talışman talışman
Hangi dağda
Ala dağda
Ne yer?
Kızıl üzüm,
Ne içer?
Şırlagan yağ.
Varsun varsun
Güldür güldür
Top yedide tuttuğum
İşte er menekşe
Erki tutam
Varın geln
Sal berlye
Çaylak yavrın kaparın
Kuzgunum tepen delerim

Bunun emsâlî bir taraftan dahi tâlie; nasip kim bilir kime nasip, bir taraftan dahi çala boruyu, bir taraftan dahi

gürzgiranlar getürmişler güzlerini, çevirtip pehlivanlık hüneri arz iderler. Bir taraftan kemankeşler bir tabla dikmişler, kemanları ellerinde ok atarlar. Bir taraftan dahi güleşçile meydan tutmuşlar, güleşüp ve hokkabazlar, tasbazlar ve bunlardan mâadâ ol kadar mehpâre, perîpeyker, civan dilpesendler var idi ki görenin aklı târümâr olur idi.

Ali Efendi bir gün Mehmed Ağa'yı Esirpazarı'na götürdü. Bir çerkez câriyesi kız dellâla virmişler, mezad iderler. Ama bir kız ki görenin aklın zülfi gibi perişan ider. Çün Mehmed Ağa bu kıza gördi, bin can ile meftun oldu. İrtesi yerinder kalkup Esirpazarı'na mâşuk cemâlin seyr itmeğe. Gördi ki mâşuk gözden nihân idi. Evde Ali Efendi Mehmed Ağa'yı söze çekti. Mehmed Ağa âşık olmuş. Ama akçesi yok.

Gice âlem-i rü'yâda bir pîr Mehmed Ağa'ya yardımcı olmasını tenbih ider. Ali Efendi kefil olup câriyeyi alup gelirlen.

Meğer bu câriye bir devletmend hâtunun câriyesi imiş. Hâtun ölünce kalan mücevherleri saçları arasında gizlemiş idi. Bir taş çıkardı. Ali Efendi mezad ittirdi, satdı, borçdan kurtuldular.

Mehmed Ağa'nın pederi öldi. Vâlidesi «gel» diye ünledi. Bunlar bir gün Ereğli'ye vardılar. Köyü yalı sıra gidilir idi. Yolda Feruhdil'in uykusu gâlib oldu. Mehmed'in dizinde yattı. Mehmed kızın başında bir kırmızı kise gördi. Açdı. Elmaslara hayran oldu. Kiseyi tekrar kızın saçına koydu. Nâgâh havada bir çaylak kırmızı kiseyi et parçası kıyas itdi. İrişüp, kapup havaya pervâz idüp gitti. Herif âh idüp feryâd idince Feruhdil uyandı, ahvâli söyledi. Kız feryad itdi, gözlerini göğe diküp acaba çaylak ne cânibe gitti ola didiler.

Bir kâfir firkatesi deryada gezüp suları kalmamış. Su amağa çıkup bunlara rast gelüp aslâ aman vermeyüp ellerin bağlayup alarga memleketlerine doğru gittiler. Mehmed Ağa

kızı İstanbul'da erkek elbisesi giydirmiş idi. Vakti ki memleket-i küffâra geldiler. Firkatenin kapudanı avratı çasara peşkeş çekti. Mehmed Ağa'yı bir râhibe bağışladı.

Çasar Feruhdil'i kızına hizmet için virdi. Kızın sakıdârı oldu. Feruhdil şâd olup Mevlâ'nın lûtfuna hamd ü senâ eyledi. Lâkin derunu mahzun, acaba Mehmed Ağa nice oldu!

Ol vakitte İspanyol kiralına haber getürmüşlerdi, filân kiralâ Müsliman esiri peşkeş virmişler. Şöyle güzelliğe naziri yok imiş. İspanyol kiralı nâme yazdı. Bir firenk elçiyim deyüp, nâmem var, çıkup geldi. Esiri viresin. Kiral kızdı, kıza da gazaba geldi. Esir benimdir, virmem didi. Cenk idiler. İspanyol kiralı gâlib oldu. Feruhdil bu kerre yeni kralın hizmetinde şarapdar olup, kaldı, ama mahzun.

Bu taraftan Mehmed Ağa râhibin hizmetin iderdi. Lâkin mâşukası hâlimden âgâh değil idi. Ama bu taraftan Feruhdil kendüye beğendirdi.

Bir gün Feruhdil yalnız bağçede seyr iderken nâgâh gördi, bir ağaç üzerinde bir çaylak kanat açup çarpılır ve âvaz çyleyüp gûyâ bir kimesneden şikâyet ider gibi. Feruhdil âyâ buna ne oldu deyüp bakdı gördi, bir yılan, ef'i, ağaca sarınışup çıkıyor. Meğer ağaçda çaylağın âşiyânesi var imiş. Yılan yavrularını yemeğe çıkar imiş, çün Feruhdil ol yılanı gördi, heman yerde bir balta var idi. Kapup, irişüp iki pâre eyledi. Çaylak yavruları halâs oldu. Çün Feruhdil yılanı öldürüp iki pâre eyledi. Andan ilham oldu ki ol ağaca çıkup göre ve çaylağın ol mertebe feryâdına göre yavruları dahi var mıdır, yâhud çaylak yavrusu nasıl olur göreyim deyüp tırmaşup ağaca çıktı ve âşiyânesin gördi. İki dâne yavrusu var imiş, dahi küçük ve etrafında hâr ü hâşâk arasında bir kırmızı nesne kızarur durur; et pâresi kıyas idüp gördi. Et değil, eline alup nazar eyledikde gördi ki ol kendünün bir zamanda saçları arasında saklayup deryâ kenarında çaylağın kaptuğu kisedir. Bağlı ile açup gördi. Ol yiğirmi dâne zî kıymet elmas taş hâfiz

olan Allâhü azîmüştân hıfz eylemiş. Ol dem yüzine gözüne sürüp Hakk'a şükr eyleyüp saklayan Mevlâ'ya hamd ü senâlar idüp kudret-i İlâhî'ye teaccüp eyleyüp ilâhî kudretin çokdur, 'üzmedine akıllar irmez. Yâ Rabbi bu taşları çaylak nereden kapdı ve ne yerde buldum deyüp ağaçdan aşağı indi ve gene ol kişeyi saçı arasına gizleyüp kendi kârında oldu. Ve bildi ki kendi esir olup ol tarafa düşüp elden ele gitmesine bâisi hikmet-i Hüda ol taşlar imiş. Derûnî Rabb-i Kerim'e niyaz idüp yâ Rabbî maksadımı ihsan itdün. Umarım ki beni bu küffârdan dahi âzad idüp ehlîmi dahi halâs eyleyüp mülâkat müyesser ola deyüp gecelerde gözyaşı akıdıp münâcât eylemeğe meşgul oldu.

**

Bu taraftan Mehmed Ağa bir zaman ol râhibe hizmet idüp tâzim ider idi. Râhib aslâ ibâdetine mâni olmaz idi. Mehmed Ağa İslâma muhabbeti var gâliba, bu Müsliman olmak gerek, didi. Bu dahi gözetmekte. Râhib odasına kapanup namaz kılar. Mehmed Ağa bir rî'âyâ gördüm didi râhibe. Râhib, ne şekil vâkıa, söyle sana ta'bir idelim, didi. Mehmed Ağa namaz kıldın, didi. Râhib, bu vâkıa değil, belki vâkı görmüşsündür deyüp eytdi. Yirmi yıldır gizli din tutarım, Müslümanım ve adım Mehmed'dir, namazım kazâyâ bile koma-dım, didi.

Mehmed Ağa râhibin elini öpdü. Sultanım, çünkü sen Müslimanısın, beni halâs idüp gönderesin. Ve hem benim bir birâderim var idi, kırala peşkeş vermişler, şimdi hâlâ İspanya kiralındadır. Anı da halâs idesin. Zira ben onsz halâs olmak istemem. Râhib senin işin âsân, ammâ anın halâsı güç. Zirâ hem de bu diyârda değil ve hem kıral nedimi. Lâkin Hüda kâdirdir.

Gece ikisi de Ferruhdil için gâibâne duâlar eylediler. Sonra râhib bir âzâd kâğıdı vireyim. Kırala vardılar. Râhib : Bir esirim var, bana hizmet ider, ziyade hoşnudum, murâdım âzâdlık için kâğıt virüp, çırağ idüp vilâyeti tarafına gönder-mektir. Kıral kabul eyledi.

**

Bu taraftan Ferruhdil'in hikâyesine geldik. Ferruhdil nerede bir Müsliman esiri görse şefkat ve merhamet idüp bir miktar akçe ihsan ider idi. Bâzi akçesin virüp kâfirden halâs ider idi.

Bir gün bir cemiyet var idi. Müsliman esirleri döğüp durlar. Ferruhdil onı kurtardı. Kimsin didi. Vâkıamda bir Pîr seni târif eyledi. Eytdi : Ben Bursa'da sâkin olur idim. Bana Hacı Mustafa dirler. Tâzeligimde Bursa yolunda harâmilik ider idim. Ahır kendüme geldim, tevbe ve istiğfâr itdim. Tab-tâbir oldum. Bursalı Osman Ağa ile hac niyyeti itdım. Şam'da bir güzel beni bend itdi. Paramı yidi. Beni def'eyledi. Hac isim yarıda kaldı.

Benim ahvâl-i perişanımı bir dost görmüş. Beni Bursa'ya döndürdü. Akrabalarım gayri beni görüp hay Hacı Mustafa hoş geldin. safâ geldin. Lâkin bana hacı deyü çağırman. Başına avrat ahvâlî oldu. Sonra tekrar malımı satdım. Hacca niyet idüp hazır oldum. Mısır'a varup Hân-ı Halîl'de Harâbe Kahvesi'ne gittim. Bir kıssahân sandalye üzerine çıkup hikâveye âgaz eyledi. Ol dahi bir hikâye nakl eylemişdir ki ben Bursa şehrinde ol kadar kıssahân gördüm ki cânib-i etraftan gelüp gidenden mâclâ bizim Gülle Mehmed'imiz vardır ki pîrinden duâ almış hayli üstâd kıssahândır, üzerine gelür yoktur ve lâkin İstanbul'da meşhur Şekerci Sâlih didikleri, anında şöreti bulunduğu sebepten burudur. Yohsa him-hum olduğundan halka bir zevk gelür, ol ecelden medh olunur. Hele bu Mısır'la olan kıssahân kadar görmedim.

El-hâsıl başınızı ağrıtmayalım. İkinci gece kahveye gittim. İki Mısırlı veled-i zinâ beni eğlenceye götürdü. Sonra hüccâca katıldım. Döndüm. Mısır'a geldim. Mısır'dan vilâvetime gitmek için bir kalyona binüp deryâyâ çıkdık. Sakız önlerine geldik. Fransız kalyonları karşımıza çıkdı. Bir mikdar cenk idüp ziyade zebun olduk. Bizi esir eylediler. Orada sekiz yıl kaldım. İspanya kıralı saray yaptıracak. Kırk Müsliman esiri gittik. Sonra beni şövalye kapudanına satdılar. Üç yıl kürek çekdim. Bir gece bir pîr belâdan halâs oldun, didi. İşte sana rast geldim, bâkisin siz bilürsünüz, didi.

**

Ferruhdil ile Mustafa denizden kaçmağı uygun bulup ir-
tesi Ferruhdil kıraldan hizmetine üç Müsliman esir istedi.
Ferruhdil beş esir aldı. Onlara ahvâli anlatdı. Bir pazar gicesi
kâfirler eğlence, bunlar silâh, tüfenk, barut, dört çift Kara
Yusuf işi bir kayıkla limandan çıktılar. Rüzgâr muvâfık es-
meğe başladı. Bunlar şâd olup Hakk'a hamd idüp gitdiler.

Bu taraftan ol gice geçüp sabah oldu. Balıkçılar kayığı
bulamadı. Kıral nedimleri gelüp Mehmed Ağa'yı görmedi.
Kaçdıklarını anladılar. Karadan ve denizden aramağa başla-
dılar. Firkateler denizde iz gördiler. Yaklaştılar. Bunlardır
kazaya rızâ deyüp durdular.

Bu defa bir de ne oldu, firkateler dümen çevirtüp İspan-
yol tarafına dönüp kaçdılar.

Bunlara ne oldu ki kaçdılar derken enginde dört dane
kalyon fora yelken imiş, iki kol olup gelürler. Mustafa Çelebi
hamd-i Hüda idüp Ferruhdil'e eytdi : Bunlar Cezayir'in ocak
gemileridir, deyüp bildirdi. Bunları sandala alup kapudanın
huzuruna götürdiler. Dayı bu ahvâli bildi, bunlara tahsin ey-
ledi. Vilâyetlerini sordı. Ferruhdil İstanbul'hyum, didi. Mus-
tafa Çelebi Bursa'hyum, didi. Ve ol beş kişi dahi ikisi Ru-
meli'den imiş; biri Gümölcina'dan, biri Samako'dan imiş.
İzmidli, biri Mihahç'dan imiş.

Bir gün Cezâyir'e geldiler. Dayı Ferruhdil'i yanında ala-
koymak istedi. Ferruhdil, «bir karındaşım var idi, varup anıla
görüşeyim» didi. Dayı bunları bir kalyona koyup gelüp İs-
kenderiye'ye çıktılar ve andan İstanbul'a gelür bir kalyon
bulup gitdiler. Bir gün Sakız önlerine geldiler. Hava muhâlif
esüp orada kaldılar. Rüzgâr muvâfık esiip gidecekler, Ferruh-
dil kalyona yetişemedi. Nâçar ağlarına başladı. Meğer adada
bir gemi var idi. İzmid'e gidecek idi. Bindi İzmid'e yanaşup
demir atdılar. Ferruhdil İzmid'e çıkup şehri temâşâ kılup tah-
sin eyledi.

Geldik imdi Mehmed Ağa'ya. İspanyol tarafından bir bə-
zirgân geldi. Ferruhdil bir balıkçı kayığına girüp kaçdılar dıdı.
Cezâyir kalyonları anlara irişüp almış, didi. Mehmed Ağa Fer-
ruhdil halâs olduğun bildi. Ve ne tarafda olduğu mâlûm de-
ğil. Râhibe gitdi. Râhib buluşmak mukarrerdir, elem çekme,
didi. Râhiple vedâlaşup ayrıldılar. Rüzgâr ol gemiyi İzmid'e
getürdi. Mehmed Ağa İzmid'de gezerken Ferruhdil'i gördi.
Kendini bildirdi. İstanbul'a gider bir gemi ile ver elin İstan-
bul deyüp gitdiler.

Ferruhdil kalyonu buldı. Eşyalarını aldı. Ali Paşaatık
deyüp gitdiler. Ali Efendi'yi buldılar. Başlarına gelen seren-
câmı nakl eylediler. Evlerine gitdiler. Hakk'a şükr eylediler.

Bir gün Mehmed Ağa Ferruhdil'e eytdi : Nolaydı, ol el-
masları çaylak kapdı, şimdi elimizde olsa idi, zevk ider idik
deyüp bir mikdar teessüf eyledi. Ferruhdil elmas hikâyesini
nakl etdi. Mehmed Ağa, Ali Efendi'nin dolabında çalışmaya
başladı. Zengin oldu. Etyemez Mehmed Ağa adı ile nâm kodı.
Andan vâlidesin ve hemşiresin yanına getürdi. Ali Efendi Meh-
med Ağa'nın hemşiresini oğluna aldı. Ferruhdil'in Mehmed
Ağa'dan üç evlâdı oldu. Bu hikâyet anlardan yadigâr kaldı.

(Şükrü Elçin, Türk Kültürü Araştırmaları, 1976)

MEDDÂH HİKÂYELERİ VE TAKLİDLERİ*

Hikâyeler

1) Fıçı Abdullah Ağa

Mâl-ı vâfir, pederinden intikal, sefâhat ve iflâs. Dalkavukları dağıtdı. Karanlık Meyhane.

«Yeni Câmî, kilise iken etrafında ve akrebinde ne var idi?»

Karasu zokak suyu hâlisdir.

Kolcular, çiftçiler giderdi.

«Karasu safâda!»

Çalık toprak, gırbâli fes, kapu kumaşı sarık, perçem dışarda ve bir gözü delik dizlikden görünür, biri pabuç, biri eski yemeni. Demir koparan, ucu dürlü kebe, ucûbe heyet.

«Sefer Beşe olsa gerek!»

Bir gün bir tâze Çelebi zuhûr.

«Başka sefere ba'de'l-keyf sen bize gel, biz sana varalım!» diyerek Çelebi geldi. İki sofraya bir oldu. Akçeyi her gün Abdi sarf ederdi. Her gece Unkapı dâhilinde Çelebi'nin evine varır,

«Vakit var» derdi.

(*) Meddahlar, söyleyecekleri hikâyelerin ana hatlarını bâzen defterlere kayd ederler, bir bakıma senaryo karakterindeki bu hülâsalardan hareketle sanat kabiliyetlerini gösterirlerdi. Verdiğimiz ilk iki hikâye birer hülâsa örneğidir. 18. asra âit bir mecmuadan alınmıştır.

Bir gün pâre tamam; Çelebi de bunu istiskal. Efkârda Sefer Beşe :

«Gel Çelebi!»

«Bana mı dersin? Beni neye benzetdin?»

«Kırk miftah kullanurum. Gelenler Tavuk Pazarı'nda değil.

Kapuları yoklarım. Bekçi! Ellerim altın keser». «Darbhâne de mârifetli kâtib müsînisiz?»

«Üstâd hırsız, hay anasını» demişim. Hâsılı «bu gece bile gidelim! Nısıf sirkatımı sana vereyim».

İhrâktan emindir. Saka gediği al Valde Hanı'nda düşdükde, odalar al. Bir ortak Kuşadası'nda, İzmir'de birer ortak peydâ ile iki senede bir kerre Mısır'a sefer.

«Aceba İslâmbol'un rub'unu çalacak? Üsküdar'ı mı sirket edeceksiniz,» dedikde

«Hele sabr eyle»

deyüp ahşama dek karanlıkta. Adam, sular karardıkda karanlıktan çıkub Tavuk Pazarı'nda ve Yuh Hanı, Galata Kuluğu önü, Alçılar Mahzenleri, Kule Kapusu, Yazıcı Câmî'i, Mevlevihâne önü, Beyoğlu, Dörtöl Ağzı, Galata Sarayı, Veması Alan, Taksim semti mezâristândan tâ Frenk mezârlarına vardılar. Rehâvî âheng ile bir Balyoz kızı getirüp bulunanlara birer kadeh, birer parça francala verdiler. Gümdüler. Sefer Beşçyle içdiler. Çelebi mezârda, Sefer firâr. Samsonhâne neferâtı Çelebi'yi ahz, Balyoz'a teslim. Üç gün hapis, bir fıçı ile deryâya kalyondan atdılar. Kenar, kurt, fıçı pâre pâre. Meğer Lâpseki imiş. Boğaz, kalyon, Mısır. Harfendâz. Kîlidi kırdılar. İşret, Ali Ağa'ya izâre. «Sen-ben». Zirâ maktule zenbilden çıkdı.

«Çıkar ipi, tak ipi!»

İkisin de tahlîs çırağ eyledi. Hüseyin Paşa, Ali Ağa'yı Abdullâh Ağa ile İslâmbol'a gelüp birbirinin kızkardeşlerini alup Cevher Bedestânı'nda çifte dolap, yedikleri samur, giydikleri şeker. Bâkî ömürlerin zevkle geçürdiler.

Şikeste vü beste, min Sâlih mesmûdur.

2) Hüseyin Beşe

Zamân-ı Sultan Murad Hân

Boğazhisar Cengi, Hüsrev Paşa yorgunu, kırk bir bölükde ortasının mütevellisi İbrahim Ağa; Hüseyin Beşe oğludur. Valdesine ibrâm :

«Şu oğlana söyle evlendirelim, yol beklemesün!»

«Bizim ihtiyacımız yok!»

der. Evlendirirler bir gece Tophane'de. Zifâf cum'a günü. Ka-
yınpederine kaymak hediye, el öpmeğe gider. Karakullukçu
Orta'ya dâvet. İbrâm-ı tām ile getirür. Hemandem gümrük,
kayık kadırgalarla alelacele berâ-yı iindâd. Boğazhisar. Mal-
ta'ya esir yirmi yaşında; kırk iki senedir zencir. Adaya gelişi
hizmetine irsâl, beş sene çile diğeri. Peder, mâder vefât. On
aded yoldaşa firâr. Gece gündüz kayıkda zahmet, meşakkat;
bir kenara çıkarlar. Ardlarından yetişemezler. Ot otlarlar. Gi-
derler birer birer; ayakları pâre pâre olunca giderler birer
birer. İtmâm-ı emr iderler. Yalnız Hüseyin Beşe kalur. Bir
gemiye girer. Gemi pâre pâre olur; ne kadar menzil alurlar
kimse bilmez. Bir tahta parçasile bir kenara düşer. Bir kal'a
içine girer. Yine içerden içeri bir kal'aya girer. Bir âlemi bir
havuzun üzerinde zincir ile asmışlar, dudakları pâre pâre ol-
muş, susuz, harâretten. Zencir uzanur. Sudan içmek murad
eder, zencir derakab kısanur. Bu azâb ile muazzeb. Su ister.
Hâlâ eski odalarda medfûn olan azizdir; su vermek ister.

«Çek elini» deyü hâtifden nidâ.

Yine maslûb mel'ûna niyaz. Terahhum ider. Su vermek
murad eder. Yine sadâ sadâ, üçüncü def'ada heman maşra-
banın birin uzadır; derakab o kolu omuzundan kopar. İki
münevver cemâllerî nûr mahz-i nûr-ı mücessem zâtlar zuhûr
eder :

«Bu mel'ûn bizleri susuz şehid eyledi. İki def'a âğâh ey-
ledik» derler. Mübârek ağızları yarıla. Kol kemâri'l-evvel
sıhhat bulur.

«Elini koynuna sok! Padişah görmeden kimseye göster-
me!» derler. Sultan Ahmed : Evvel ru'yâ-yı sâdika ile sırta

ârif olur. Mudanya'dan gelürken ararlar, bulurlar. Eline na-
zar ider, öper. O sultanları gören gözlerinden de öper.

(Fıkra olma üzere 19 gece Ramazan, sene 1171, Ahmed
Çavuş'dan mesmû'dur. İki güyegile bir gelin sadesinde kulak
söyledi.)

Gelelim sadede : Hüseyin Beşe'nin dokuz yoldaşları, bi-
rer birer merhum olurlar. Yâr yâver yok. Giderken bir arslan
zuhur ider, lisân-ı hal ile önüne düşer, rehberlik ider. Bir
dağ başında vedâ eder.

Türki bilmez, Fârisi söyler bir pîr çift sürer. Oğlu gelür
tercüman ider. Diyâr-ı Hind imiş. Suret dedikleri iskelede
şehriyar ikrâm eder.

«Yirmi gün mukaddem gemilerimiz gitdi».

Bir sene meks itdirir. Sene tamamundan üç bin altun,
bazusuna üç cevher. Çöle düşer, Araplar soyar. Taşları alur-
lar, bulurlar. Bağdâd'a vusûl bulur.

Kalpağla görürler :

«Kızılbaş»

derler. Tophâne'ye dâvete gelen Karakullukçu, kocamış, pîr
olmuş. Birbirini bulurlar, bilürler. Yamaklar,

«Düğünümüz var!»

tâbirıyla akçe devşirirler. Bin altundan ziyâde mâl cem'olur.
Bağdâd'dan Asitâne'ye gelür. Tophâne'ye geçer, evini bulur.
Evde bir sakalı siyâh müzellef Çelebi, kucağında beş yaşın-
da bir ma'sûm. Sokak; meğer kendi oğlu imiş! Leyle-i zifâf-
dan hâsıl olmuş. Valdesi zevcini öldü bilmiş, amma ere var-
mamış.

«Çelebi pederin sağdır. Benimle otuz altun gönderdi». Bir-
kaç âdem yanında,

«Oğluma ehlime ver» dedi,

bahânesiyle yoldaşları dâvet, kendüyi izhâr eder.

Ahmed Çavuş'dan mesmû'dur. Sene 1171 Ramazan aşere
sâlis.

1) Meddah Sururî ile Ali Asgar Ağa'nın Bursa Seyâhati

MEDDAH SURURÎ'DEN BİR TAKLİD

Asgar

— Bana bak Sure Efendi, davullar ki çalınır, ne vardır gardaş, düğün vardır?

Sururî

— Vallaha bilmiyorum Ali Asgar, bir kere sorduralım. Garson!

— Efendim?

— Bak davullar çalmıyor oğlum, şu nedir öğreniver!

Muhacir garson

— Efendi Dayı, Pınarbaşı'nda pelivan güleşî var da onış-
ten çalıyorlar.

Sururî

— Ali Asgar pehlivan güreşî varmış Pınarbaşı'nda. İran'da
pehlivan var mıdır? İran halkının ne dereceye kadar pehli-
vanlığa merakı vardır?

Asgar

— Sure Efendi, sen bilirsən, yalan danışmıram. İran'da
her kişi pelvandır, hettâ özüm de pelvan ama...

— Maaşallah!

— Beli.

— Öyleyse, gidelim de seninlen Türk pehlivanlarını, Türk
arslanlarını seyredelim.

— Giderem, men çok sevirem pelvan güreşî.

(Pınarbaşı'nda)

Sururî

— Ali Asgar Ağa!

— Ne var Sure Efendi?

— Bak bu ufak pehlivanlara, bunlara deste güreşî derler.

Asgar

— Beli, o desteler Tehran'da da vardır.

— Ah! Bak şimdi daha büyükleri çıktı. Bunlara küçük
orta derler.

— Bilirem ağa, küçük ortayı da bilirem.

Sururî

— Dikkat et, baş pehlivanlar çıkıyor. Bak gördün mü
o sarı pehlivani, sarı bıyıklıyı.

Asgar

— Görmüşem.

— O kım biliyor musun?

— Yoh, bilmirem.

— Ona meşhur Maruşlu Hasan Pehlivan derler. Onun
daha kolunu bukecek kâinatta kimse gelmemiştir. O kara
yağız olan da İnkayalı İbraam Pehlivan.

— O dah pehlivan mıdır?

— Elbette!

— Sure Efendi, ne diyon sen, o daha çocuktur.

— Lan tövbe çocuk olur mu? Yaptığı işlere bak Ali As-
gar Ağa... Onlar hep en nâmdar pehlivanlardan.

— Sure Efendi, o sarı bıyıklı pelvanı gördün mü?

— Evet.

— Hasan pelvan diyerler.

- Evet?
- O Tehrân'a geldi.
- Ne vakit?
- Çok önceden.
- Eeeee?
- Şahın bir pelvanı vardı. Adına Hurşid-i Muellâ diyeler.
- Eeeec?

— Günde o sekiz yüz kişiyle görüşirdi. Hettâ Şah ferman eyledi ki, bu Hurşid-i Muellâ ile Hasan Pelvan güreşsin. Meydana çıktılar, ellerini şaklattılar. Hasan Pelvan'ın sekkiz metre boyu vardı, yeddi metre kalınlığı vardı ha! Bu Hasan Pelvan'a parmağın havale eyledi, Hasan Pelvan'ı havalara fırlattı attı, getti. On yedi gün sonra telgraf geldi. Hasan Pelvan sâlimen Bandırma'ya vasil olmuş, dediler.

(Suruî hayret ve gülümsemeyle dinlerken orada bulunan Yahudi söze karışır.)

Yahudi

— Aşkolsun Hacı Efendi, meşalla be! Sizin memlekette artık otomobile, şimendifere lâzımlık var mı? Biri Paris'e yidecek, çağır pehlivanı vursun parmağı; birisi Londra'ya yidecek, çağır pehlivanı vursun parmağı. Ama bak dikkat et, yavaş yavaş vursun, belki hacca gider...

2) Alaylı Ömer Efendi

MEDDAH SURURİ'DEN BİR TAKLİD

Ömer Efendi, kahvede arkadaşlarına nasıl askerlikten kıdem aldığını anlatmaktadır:

— Tilafone etmişler, fırmanın garargâhına vardım. Gu-mandan beğın çadırına girdim. Temenna ı çaktım.

— Negören Ömer Efendi, dedi.

— Sen negören beğem, dedim.

— Seni imtihan edecem, gidemine goycaz, dedi.

— Goyun beğem, dedim. Çadırın direğine dürülü hartayı indirdü, masanın üstüne yaydı.

— Bu ne ki? dedi.

— Hartadır beğem.

— Ya şu gördüğün uzun, kızıl çizgılar ne ki? dedi.

— Huduttur beğem, dedim.

— Ee, eşkolsun Ömer Efendi, sağa dedi.

— Ya şu mavi boyalı gısum nedir? dedi.

— Deñgizdir beğem, dedim.

— Ya şu nokta nokta siyah çizgılar ne ki? dedi.

— Gara pampurdur beğem, dedim.

— Eşkolsun Ömer Efendi sağa, dedi.

— Bura nire? dedi, parnağınla göstü ttü.

— İstanbul'dur, beğem, dedim.

— Ya şurası nire? dedi.

— Paris'tir, beğem, dedim.

— İstanbul'dan Paris'e ne kadar vakitte geden? dedi.

— Eşeginen dört saatte varırık, emma yolda bir ahbap çığar gayfe mayfe ısmarlar, beş saatte giderim, dedim.

— Eşkolsun Ömer Efendi sağa, dedi; galktı ağmımdan şapadanak öptü. Beni gidemime goydular.

(Özdemir Nutku, Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri'nden)

IV. FIKRA

Umumiyetle gerçek hayat hâdiselerinden hareketle «his-
se» kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah,
tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyeye
lere «fıkra» adı verilir.

Fıkra kelime olarak : Omurga kemiği, bir makale veya
yazının bütününden ayrılabilen parçası, ilmi ve fennî kitap-
larla kanunlarda, yönetmeliklerde vb. fikirleri ard-arda sıra-
layan cümleler, bend, madde; Tanzimat'dan sonra batı tesirin-
de meydana getirilen tiyatro eserlerinde perdenin ayrıldığı
bölümlerden biri ve Edebiyat-ı Cedide devrinde «küçük hikâ-
ye», «kronik» mânâlarında kullanılmıştır.

Kâşgarlı Mahmud'un «küg» deyimi ile karşıladığı fıkra,
Batı Türkçesinde «hikâye, masal, kıssa, nükte, mizah, latife»
gibi adlarla anılmaktadır. Kırım'da, Kazan'da, Türkmenis-
tan'da Özbekistan'da ve Uygurlar arasında «latife» sözü yay-
gındır. Kazaklar'da «erteği», «anı»; Türkmenler'de ayrıca
«yomak», «değişme» ve «şorta söz» gibi deyimlere rastlanır.

Fıkraların konularını her türlü hayat hâdiseleri teşkil
eder. İnsan-cemiyet münasebetindeki düşünce ve davranış fark-
larından doğan çatışmalar, beşeri kusurlar ve gülünç vak'alar
fıkraı meydana getirir. Fıkra konuları başlıca; 1 — İdare
edenlerle idare edilenler arasında, 2 — İnançlarla dinî âdet
ve merâsimlerle yasaklara dâir davranışlar üzerinde, 3 — İç-
timâî, iktisâdî ve siyâsî görüş ayrılıklarından doğan çatışma-
larda toplanabilir.

Başlangıçta ferdi karakter taşıyan ve zamanla anonim-
leşen fıkralar, sâde, yaşayan dille, geçmiş zamanın hikâyesi,
soru ve emir cümleleri ile anlatılırlar. Umumiyetle tek bir

vak'aya dayanan, teferruât, tasvir ve tahkiye (hikâye etme)den
kaçan fıkralar, başlangıç, gelişme ve sonuç bölümlerini iç-içe
bulunduran hikâyelerdir. Aklın kanunları içinde, hayâli un-
surlardan uzak olarak yaratılan bu hikâyelerde vak'a veya
düşünce ile ilgili bilgiler ilk basamağı teşkil eder. Tezle, kar-
şı tezin bir bakıma çarpışmasını hazırlayan konuşma (tezâd),
münâkaşa ve muhâkeme, gelişmeyi hazırlar. Bu zemin üze-
rinde sonucu meydana getiren «hükme» varılır. Fıkranın es-
tetici bu üç unsurun terkibinden doğar.

Fıkralarda asli unsuru insan teşkil eder. İnsan, müsbet
ve menfi olmak üzere aslı; dinleyici-seyirci tip ve grup olarak
tâli kolda sınıflandırılabilir. Asli tipler bu mahsullerde sâbit
karakterlerini muhâfaza ederler. Türk cemiyetindeki asli tip-
ler arasında, Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa,
Kemine, Esenpulat, Ahmed Akay ve Aldarköse en tanınmış
olanlardır. Bunlara, mahdud fıkra örneklerine bakarak : Fâ-
tîh Sultan Mehmed, Öküz Mehmed Paşa, Koca Râgıp Paşa,
Fıtnat Hanım, Haşmet ve Nâmık Kemal'i zikredebiliriz. Ay-
rıca : a) «Mevlevî, Bektâşi, Yürük, Terökeme, Tahtacı, Köylü»
zümre; b) «Yahudi, Rum Ermeni» azınlık; c) «Kayserili, Ka-
radenizli» bölge ve d) «Ana-baba, deli, bakkal, cimri, hâkim»
gibi sınıflamalarda görüleceği gibi gündelik tipler fıkra re-
pertuarını teşkil ederler.

Umumiyetle zamana ve mekâna bağlı kalımsızın an-
latılan fıkralar, toplantılarda konuşmalara canlılık ve renk
katmak; ileri sürülen düşünceleri desteklemek amacına yöne-
lik hikâyelerdir. İnsanı güldürürken düşündürün ve terbiye
eden fıkralarda halkın espirisini, zekâsını, mantık ve muhâ-
kemesini, ortak hayat görüşünü yerinde ve zamanında anla-
tan hikâyesinin söyleyiş biçimi muhtevâ ile âhenk teşkil et-
tiği nisbette değer kazanır. Masallarda olduğu gibi hususî fık-
ra anlatıcısını aramaklığımız bundandır.

Yirminci asır başlarına kadar letâifnâme (latifeler) ve
fıkarât (fıkralar) adı verilen yazına ve basma kitaplarda tâ-
rihi şahsiyetlere, konulara ve tiplere göre sınıflandırılarak
bugüne kadar gelen fıkralar, bütün Türk boylarında türlü
ağız ve lehçelerde sözlü gelenekte, kısalığı sebciyle hafıza-
larda kalma ve yayılma kudretini sürdüren eserlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Besim Atalay, Çeşitli Halk Fıkraları ve Deyimleri. Ankara, 1968.
- Yusuf Azmun, Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında, (Reşit Rahmeti Arat için). Ankara, 1966.
- Mehmet Baran, Başhoroz Köyü Folkloru. 1979. Hacettepe Üniversitesi lisans tezi, basılmamış.
- Şevket Beysanoğlu, İncili Çavuş'un Kimliği. Türk Kültürü. Sayı 220, 1981.
- Pertev Boratav, Az Gittik, Uz Gittik. Ankara, 1969.
- Şükrü Elçin, Bir Nasreddin Hoca Mecmuası. Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, C. 4, Sayı 1, Mart 1972.
- Sadeddin Nüzhet Ergun-M. Ferid, Konya Halkiyât ve Harsiyâtı. 1928.
- Abdülbâki Gölpınarlı, Nasreddin Hoca. İstanbul, 1961.
- Ömer Hocaoglu, Anahtarı Bendedir. Ankara, 1978.
- Mahmûd-ı Kâşgarî, Divanü Lügât-it Türk. (Besim Atalay tercümesi).
- A. Bülent Kınık, Bademler Köyü, İzmir-Urla Folkloru ve Etnografyası. Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans tezi. 1979 (basılmamış).
- Şükrü Kurgan, Nasreddin Hoca'da Kara Mizah. Ilgaz Dergisi sayı 132, Eylül 1972.
- Âgâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatında Fıkra. Türk Dili, sayı 231, 1971.
- Ahmed Midhat, Kıssadan Hiss. İstanbul, 1287.
- Abdullah Özcan, Ermenek Folklorundan Örnekler. Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans tezi, 1973. (basılmamış)
- Mustafa Nihat Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü. İstanbul, 1954.
- Fâik Reşad, Külliyyât-ı Letâif. İstanbul, 1328.
- Şemseddin Sâmî, Kâmus-i Türkî. İstanbul, 1317.
- Armağan Şanal, Beyköyü (Bolu) Folkloru ve Etnografyası. Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans tezi. 1977. (basılmamış)
- Dursun Yıldırım, Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar (inceleme- metin). Ankara, 1976.
- Not : Bu eserden büyük ölçüde faydalanılmıştır.

Fıkra Örnekleri

NASREDDİN HOCA HİKÂYELERİ

Hoca'ya sormuşlar :

— Cenaze götürürken tabutun önünde mi yürümeli, ar-
dında mı, sağında mı gitmek daha sevap, solunda mı?

Cevap vermiş :

— İçinde gitmeyin de neresinde giderseniz gidin.

••

Hoca'ya kıyâmet ne vakit kopacak diye sormuşlar. Hangi kıyâmet demiş. Hangi kıyâmet mi, kaç kıyâmet var ki demişler. Hoca, iki kıyâmet var demiş, karım ölürse küçük kıyâmet kopar, ben ölürsem büyük kıyâmet.

••

Hoca, bir gün erenlerden olduğunu söylerken birisi der ki : Bir kerâmet göster öyleyse, Hoca, ne istersin der. Adam şu karşiki dağı çağır der, ayağına gelsin. Hoca, üç kere, gel yâ mübârek diye seslenir. Tabiatıyla dağda bir kıpırtı bile olmaz. Hoca derhal dağa doğru yürümeye başlar. Adam, ne yapıyorsun Hoca der, hani dağ gelecekti, sen mi gidiyorsun?

Hoca hem yürür, hem cevap verir :

— Bizde gönül, kibir olmaz, dağ yürümezse abdal yürütür.

••

Hoca, bir aralık kadılıkta bulunmuştu. Bu sıralarda bir gün, yanına birisi gelip der ki: Yayılırken sizin alaca inek, bizim ineği karnından süsmüş, öldürmüş.

Hoca, sahibinin suçu yoksa nesne gerekmez. İnekten kan pahası alınmaz ya, der.

Gelen adam, bu sözü duyunca, yanlış söyledim kadı efendi der, ölen sizin inek, öldüren bizimki.

Hoca, daha adamın sözü tamamlanmadan, iş çatallaştı şimdi, indirin raftaki şu kara kaplı kitabı der.

✱✱

Hoca bir gün, komşusundan bir kazan ister. İşini bitirdikten sonra kazanın içine bir tencere koyup komşusuna götürür. Komşu, tencereyi götüncce, Hoca, bu ne der. Hoca, kazan gebeymiş komşu der, doğurdu. Adam, pekâlâ der, kazanı, tencereyle beraber alır.

Bir zaman sonra Hoca, kazanı gene ister. Fakat bu sefer, geri vermez. Bir hayli gün geçer, komşusu, Hoca'nın evine gidip kazanı ister. Hoca, müteessir bir sûrette ah komşum der, başın sağ olsun, kazan sizlere ömür. Komşu a hocam der, hiç kazan ölür mü? Hoca, komşucuğum der, doğurduğuna inandın da öldüğüne inanmıyor musun?

✱✱

Hoca merkebinı kaybetmiş. Çarşıda, pazarda, bulana yularıyla, semeriyle müjde olarak vereceğim diye bağırmış. Biri demiş ki: Hoca, mâdemki vereceksin, ne diye bulmak istersin. Hoca, bire câhil demiş, bulma zevkini tatmayayım mı?

✱✱

Hoca, merkebinı kaybetmiş, hem arar, hem türkü söylermiş. Görenler, hayrola demişler, ne yapıyorsun Hoca? Eşegim kayboldu da demiş, onu arıyorum. Peki ama demişler, bu ne biçim eşek arayış? Hoca, bir umudum, şu dağın ardında demiş, orda da bulamazsam seyredin feryâdı bende.

✱✱

Hasisin biri, Hoca'ya, demek Hocam der, parayı sen de seviyorsun, fakat neden? Hoca, hemen cevap verir:

— Adamı, senin gibilere muhtaç etmez de ondan.

✱✱

Bir dostu, Hoca'yı yalancı şahitliğe götürür. Dâvacı dâva ettiği adamdan buğday istiyormuş. Kadı, Hoca'ya bu adam buğdayını verdi mi, alacağı var mı, siz ne dersiniz diye sormuş. Hoca, arpayı tamamıyla verdi, bir tane bile alacağı yok demiş. Kadı, söze dikkat etmeden hükmü vermiş.

Mahkemeden çıltıkları vakit Hoca'yı şahitliğe götüren, yanıldın, buğday diyecekken arpa dedin, iyi ki kadı dikkat etmedi demiş. Hoca demiş ki:

— İşin aslı yalan olduktan sonra ha arpa olmuş, ha buğday.

✱✱

Subaşının eşiği kaybolmuş. Adamları, kol kol ayrılıp aramaya çıkmışlar. Yolda Hoca'ya rastlamışlar. Bağa gittiğini anlamışlar. Sen de o taraflarda ara demişler.

Hoca hem türkü söyler, hem gidermiş. Birisi, Hoca ne yapıyorsun demiş. Hoca demiş ki: Subaşının eşeğini arıyorum. Ada'm, bu nasıl eşek arayış deyince Hoca şu cevabı vermiş:

— Al, elin eşeğini türkü çağıra çağıra arar.

✱✱

Hoca'yı kandırmışlar, çirkin bir kadınla evlendirmişler. Sabahleyin Hoca sokağa çıkarken kadıncağız, efendi demiş, akrabanızdan kimlere görüneyim, kimlere görünmeyeyim?

Hoca, kadını'm demiş, bana görünme de kime görünürsen görün.

✱✱

Hoca'ya burnun nerde demişler, ensesini göstermiş, tam aksini gösterdin demişler, bir şeyin aksi anlaşılmaz, bilinmezse kendi hiç bilinmez demiş.

✱✱

✓Hoca'nın evine hırsız girmiş. Ne var, ne yok, toplayıp denk yapmış, çıkıp giderken Hoca da yatağını, yorganını sırtına vurup peşine düşmüş. Hırsız, evine varınca arkasına dönmüş, bakmış ki Hoca da geliyor. Be adam demiş, senin burada ne işin var? Hoca demiş ki:

— Bu eve göç etmedik mi ki?

..

Komşularından birinin bir işi olur, Hoca'ya baş vurup eşeğini ister. Hoca, eşek burda değil der, değirmene buğday yolladım. Tam o sırada eşek, ahırda anırmaya başlar. Komşusu, hani burda değildi der, bak anııyor. Hoca, eliyle sakallını tutup sübhânallah der, bu yaşta, ak sakalımla benim sözüme inanmıyorsun da eşeğin sözüne inanıyorsun ha?

..

Bir gün Hoca'nın eşi-dostu toplanır, yahu derler, bahar mevsimini boş geçirmeyelim. Şöyle bir imeceyle kıra gidelim, eğlenelim. Birisi, kuzu dolması benim üstüme der. Öbürü, benim üstüme de dolma der. Öbürü tatlı bana der, bir başkası sütlüsü de benim üstüme olsun der. Hoca hiç tınmaz. Peki derler, sen ne yapacaksın?

Hoca, bu çeşit ziyâfet, üç ay bile sürse ordan ayrılır, bir yere gidersem Tanrı'nın lâneti de benim üstüme der.

..

Birisi, Hoca'yı evine çağırır, ısrar eder dururmuş. Hoca, hadi bir gidelim bakalım der, kalkar, adamın evine gider. Tam kapıyı çalarken adam, pencereden başını çıkarır, bakar, sonra çekilir. Ev sahibinin karısı, kapıya gelir, kapıyı aralar, Hoca'ya, efendi evde yok der. Hoca, kadına, benden selâm söyleyin der, bir daha bir yere giderken başını evde bırakmasın.

..

Hoca bir gece ay ışığında, bahçede beyazlar giymiş, kollarını açmış bir adam görür. Karı der, ver şu oku, yayı, hırsız var.

Karısı yayı, oku getirir, hoca nişan alıp adamı vurur, leşini yarın kaldırırsın der, yatalım şimdi. Yatarlar.

Sabah olunca küreği, kazmayı alıp bahçeye çıkar bir de ne görsün, vurduğu, kendi gömleğiymiş. Karısı gündüz yakayı kurusun diye ipe asmış.

Hoca, hemen secdeye kapanır, şükreder. Karısı, neye şükrediyorsun efendi deyince, nasıl şükretmeyeyim der, bak, tam göğsünden vurmuşum ya içinde ben olaydım!

..

Hoca bir berberde tıraş oluyormuş. Berber acemiymiş, boyuna Hoca'nın başını keser, çenter, pamuk yapıştırır. Başının yarısı tıraş edilince Hoca kalmış. Berber, nereye Hoca, yarısı kaldı deyince Hoca, sen yarısına pamuk ektin, ben de öbür tarafına keten ektireceğim demiş.

..

Hoca, pazara gidiyormuş. Çocuklar, başına üstüştüp hepsi, Hoca bana düdük al demeye başlamış. Hoca, olur, olur demiş. İçlerinden biri, Hoca'ya para vermiş, Hoca bununla düdük al bana demiş. Hoca, ona da olur demiş. Akşam pazarından dönünce parayı verene düdüğü uzatmış. Öbürleri, hani bizimkiler deyince, parayı veren demiş, düdüğü çalar.

..

Hoca'ya senin hanım çok geziyor demişler. Aslı olmasa gerek demiş, gezseydi, bir kerecik de bizim eve uğradı.

..

Adamın biri, Hoca'ya gelir, hasmından şikâyet eder, derdini uzun uzun anlatır, hakkım yok mu amma Hoca der. Hoca, hakkın var komşucuğum, hakkın var der. O gider, hasmı gelir. O da dert yanar, sonunda hakkım yok mu amma der. Hoca ona da hakkın var der, yerden göğe kadar hakkın var.

O da gidince karısı, efendi der, biri geldi anlattı, hakkın var dedin. O gitti, öbürü geldi, ona da hakkın var dedin. Bu ne biçim iş? Elbette bunların biri haklı, öbürü haksız.

Hoca, karısına, senin de hakkın var karıcığım der, senin de hakkın var.

♦♦

Hoca bir gün, biraz yoğurt mayası almış. Akşehir gölüne gitmiş, mayayı göle atmış. Biri görmüş, ne yapıyorsun Hoca demiş. Hoca, göle yoğurt mayası katıyorum demiş. Adamcağız şaşırıp tutar mı demiş. Hoca, ben de biliyorum, tutmaz amma demiş, ya tutarsa!

BEKTÂŞİ FIKRALARI

Kerâmet Derim

Kendisini akıllı zanneden biri, Bektâşi'ye gördüğü rüyayı anlatmaya başlar : «Hasta idim, şeyhimi rüyâda gördüm. Bana, yâ ahmak!» dedi, kalktım, sağlığa kavuştum; sen bunu neye yorarsın deyince Bektâşi şu cevabı verir : «Ne olacak kerâmet derim».

♦♦

Hak Deyip Dururuz

Bektâşi'nin biri Mevlevî dervişine nasıl âyin yaptıklarını sorar. Mevlevî : «Hak deyip döneriz» der. Bektâşi güler : «Biz bir kere Hak deyince artık dönmeyiz, dururuz» cevabını verir.

♦♦

Ben Kıldım Oldu

Bektâşi hocaya, abdestsiz namazın kılınıp kılınmayacağını sormuş. Hoca, «imkânsız, öyle şey olmaz» cevabını verince, Bektâşi : «Ben kıldım oldu» demiş.

♦♦

Sıratı Denizden Gececeğim

Bektâşi Nâfi Baba, Kurban Bayramı arifesinde kocaman bir torik alıp evine giderken tanıdıkların biri «Ne o erenler, kurban yerine torik mi aldın» der. Nâfi Baba gülerek : «Evet canım, fakir bu yıl sıratı denizden geçmek niyetinde olduğundan derya kuzusu kurban ediyorum» cevabını verir.

♦♦

Cümbüş

Bektâşi'nin biri dergâhın kapısı önünde çömelmiş. Çubuğunu tüttürürken bir cenâze geçer. Kim bu giden diye sorar. «Tanbûri Esad Efendi» derler. Az sonra ikinci cenaze görünür. Udi Ali Efendi'nin öldüğünü söylerler. Üçüncüsü ardından gelince Gazelhân Safvet Efendi'nin adını verirler. Nihayet Darbukacı Hâzım'ın cenâzesini eller üstünde gören Bektâşi, çubuğundan derin bir nefes çekip gülümser :

— Dersenize bu akşam âhirette cümbüş var.

**

Sefere Çıkacağım

Babanın birine :

— Ramazan geliyor, ne yapacaksın, demişler.

— Sefere çıkacağım, demiş.

**

Duân Makbul Değil

Dilencinin biri Bektâşi dervişine : «On para ver, sana duâ edeyim» der. Bektâşi duâyı kabul etmez. Dilenci hayırdûâsını kabul etmevişinin sebebini sorunca, Bektâşi «Allah'ın yanında duân makbul olaydı kendine ederdin de dilencilikten kurtulurdun» cevâbını verir.

Üçümüz İçin Ot Getirmeye

Bektâşi dervîşi merkebin önüne katmış yolda giderken adamın biri «Böyle ikiniz birlikte nereye gidiyorsunuz» diye sormuş.

Bektâşi soğukkanlılıkla, birden : «Üçümüz için ot getirmeye» demiş.

Atalarsözü'ne Bağlı Fıkralar (Nouvelles Proverbiales)

- 1 — Aza nereye gidiyorsun demişler. Çoğun yanına, demiş.
- 2 — Odunlar baltayı dâva edeceklermiş. Sapı içimizden diye vazgeçmişler.
- 3 — Oynamasını bilmeyen geline «kalk, oyna» demişler. «Yerim dar, yenim kısa» demiş.
- 4 — Türkmen'e arı alır mısın, demişler. «Paramla vızıltıyı neyleyim» demiş.
- 5 — Tembel bir köşeden bir köşeye gitmiş, «uzun seyahat ettim» demiş.
- 6 — Haylaz çocuk «babam bana öğüt verirken ineğin gözünde kırk sinek saydım» demiş.
- 7 — Deve kuşuna uç demişler, «deveyim» demiş. Koş demişler, «Kuşum» demiş.
- 8 — Deveye «bir cümbüş yapıver» demişler. Yedi kazan südü devirmiş, sonra da «çok şükür bir kazasız çıktım» demiş.
- 9 — Dilenciye hıyar vermişler, «eğri» diye beğenmemiş.
- 10 — Sarımsağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış.
- 11 — Suçu gelin etmişler, kimse sâhip çıkmamış.
- 12 — Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi bile olmamış.
- 13 — Katıra baban kimdir, demişler, «at dayımdır» demiş.
- 14 — Kurda «niçin ensen kalın» demişler, «kendi işimi kendim görürüm, ondan» demiş.
- 15 — Yörüğe, «çarığa mesh olur mu» demişler, «ben ettim, oldu» demiş.
- 16 — Yengece «niçin yan yan gidersin» demişler, kabadayı-lığımdan» demiş.

(Konya Halkiyât ve Harsiyât'ından)

İNCİLİ ÇAVUŞ VE YORULAN MANGAL

Şah Abbas'ın sarayında kapağı zümrütler, inciler ve yakutlarla süslü bir mangal varmış. Bu mangalın iki kulpuna da göz alıcı elmaslar oturtulmuş.

İncili Çavuş İran'a gittiği sırada Şah, Türk elçisine sarayının ihtişamını göstermek ister.

Türk elçi heyeti sarayı gezerken bu çok süslü mangala hayran kalır. Ancak saray hademelerinin kaşla göz arasında bu mangalı diğer gezilecek odalara gizlilikle taşıdıklarını fark ederler.

Şah'ın maksadı her odada böyle kıymetli mangalların bulunduğunu göstermekmiş.

Saray gezildikten sonra Şah, Elçi'nin intibalarını sorar.

İncili Çavuş şu cevabı verir :

— Sarayınız güzel, büyük; gezmekle bitiremedik, çok yorulduk ama, mangalınız da bizimle birlikte yoruldu!

(Şevket Baysanoğlu)

KARADENİZLİ FIKRALARI

Anahtarı Bendedur

İstanbul'dan sılaya dönen Hopalı Halim, Tarı vapurunun güvertesinde kemeçe sesine uyarak Sıksaray havasıyla horan kurmuş hemşehrilerinin arasına girer, o da oynamaya başlar. Deniz dalgalıdır, vapurun bir sağa, bir sola yalpa vurduğu sırada Halim'in güverte kenarına bıraktığı tahta bavulu denize düşer. Seyircilerden biri telâşlanır : «Arkadaş, bavulun düştü» deyince, oyunun heyecanı içinde kendinden geçen Halim : «Anahtarı bendedur, anahtarı bendedur» karşılığı verip oyuna devam eder.

..

Ben İncilizum...

Londra'ya giden Hemşinli sokakta gezerken karşıdan geçen birini gözü ısırır. Kendi kendine «bu bizim hemşerudur» diyerek adamın peşine koşar. Yaklaşınca, «hemşehrüm, sen Türk misun?» der. Der amma, cevap alamaz. Adam kafasını dikmiş yürümekte devam eder. Fakat Hemşinli sormakta ısrar eder. Nihayet adam :

— Pırak yakami ben İncilizum, der..

..

Senu Âdem usta mi sunnet etti?

Karadenizli küçük abdest bozmak için ayak yoluna girer. Vaziyetini alıp başlar işemeye. Bir süre sonra yanına başka biri gelir. O da vaziyet alır.

İlk giren sonradan gelene :

— Sen Hemşinli misun?

— Evet.

— Senu Âdem usta mi sunnet etti?

— Evet, evet amma nereden bildun?

— Yarım saattur ayağuma işeyisun? Âdem usta hep boy-
le yan keser...

Eve Gidince Güleceğüm

Bir toplulukta fıkra anlatılıyordu. Herkes katılırcasına kahkahalarla gülüyordu. Yalnız tek bir adam hiç gülmüyor, kaşları çatılmış, küskün gibi oturuyor, asık suratı kimsenin gözünden kaçmıyordu. Nihayet yanındaki dayanamadı ve bir aralık :

— Siz niçin gülmüyorsunuz? Yoksa rahatsız mısınız? di-
ye sordu.

— Hayır, rahatsız deyilum. Fakat fıkra anlatana küsmi-
şum da, onun için eve gidince güleceğüm...

(Anahtarı Bendedur'dan)

Şaşırtmacasidur dâ...

Rizeli, dinleyenlere bir bilmece sorar :

— Ağaçdadur, saridur, öteki nedur bilin bakalum?

Meclistekiler «kanarya, bülbül» gibi çeşitli cevaplar ve-
rirler.

Rizeli «bilemedunuz» der ve cevabını kendisi söyler :

— Hamsidur.

Meclistekiler :

— Canım, hamsi ağaçta olur mu derler.

Rizeli :

— Astım oni ağaca.

Meclistekiler :

— Peki hamsi sarı olur mu?

Rizeli :

— Boyadım oni.

Meclistekiler :

— Hamsi hiç öter mi kardeşim?

Rizeli :

Orası da şaşırtmacasidur dâ...

Kelime-i Şehâdet Ceturun

Karadeniz'de fırtına kopmuş, vapuru fındık kabuğu gibi
salıyordu.

Temel Reis :

— Pana bir pusula ceturun, diye gürledi.

Tayfalar arayıp taradılar, gemide bir pusula bulamadı-
lar, kaptana gidip :

— Pusula bulamadık kaptan, başka ne getirelim, diye
sordular.

Temel Reis bir kuduran denize, bir allak-bullak olmuş
vüzlere baktı.

— Kelime-i Şehâdet ceturun bâri. dedi.

KARATEPELİ HİKÂYELERİ

Karatepeli'nin kırk tanesi arkadaş olmuşlar. Bir memlekete gelmişler. Toprakdan yapma, harabe bir dam çıkmış karşılarına. Bunu görünce tuhaflarına gitmiş. Üzerine çıkmışlar. Şimdi, o yana, bu yana kaçışmaya başlamışlar. Dam, zaten harabe bir şey, göçmüş. Göçünce otuz dokuzu ölmüş. Bir tanesi sağlam kalmış. Geri dönmüş, bir bakmış arkadaşlarına :

«Ulan, az kaldı demiş, bir sakatlık çıkarayazdık».

♦♦

Karatepeli'nin bir çoğu ava gitmişler. Dağda avlanırken susamışlar. Irmağın yakınında yüksek bir kaya varmış. Kaya'nın başına gelmişler. Demişler ki :

«Dolanıp da kayadan inmek hayli sürer. Şimdi şu kayanın başında birimiz şu ağaçtan turalım. Kalanımız da, biri baştakinin ayağından, öteki onun ayağından tutunsun, sarkın; dizili dizili, hepimiz suya ineriz. Suyu içen, gene böyle, tutuna tutuna yukarı çıkar.» Hem de böyle yapmışlar. Arza üçü beşi sarkınca en üst baştakinin eli ağrımış, aşağıdakilere :

«Sıkı durun, demiş, ben elimi bir tükürüvereyim.» Elini daldan çekip de avucunun içine «tuh» diyecekmiş güya. Şimdi o elini koyuverince hepsi birden dökülmüşler.

♦♦

Karatepeli'nin birçoğu ava gitmişler. Bir sarp yere rast gelmişler. Demişler :

«Gelin, bir hellengabı oynayalım».

İçlerinden biri demiş ki :

«Siz burdan taşı yuvarlayın. Ben abayı başıma alayım, aşağı ineyim, taşı ürküteyim. Bakalım nasıl olacak».

Aşağı inmiş. Yukarıdan koca bir kayayı yuvarlamış öteki arkadaşları. Kaya gelirken de, beriki ürkütmek için, öyle aba başında, taşın önüne seğirtmiş. Kaya gelip de kafasına değince adamın başını almış, atıvermiş. Gelmişler bakmışlar, adam yatıyor. «Kalk» demişler, kalkmıyor. Bakmışlar, adamın kafası yok. Bilememişler, acaba bunun kafası şimdi mi koptu, evvelen mi yoktu? Gelmişler, karısına sormuşlar :

«Kocanın başı sabahtan var mıydı, yok muydu?»

Karı düşünmüş :

«Bilemiyeceğim, demiş. Bildiğim, sabahtan bulamaç pişirdiydim, herif içerken sakalı tüm tüm ediyordu».

♦♦

Karatepeli'nin ikisi değirmene giderken yolda birbirine kavuşmuşlar. Biri ötekine sormuş : «Nereye gidiyorsunuz?»

«Değirmene. Sen?»

«Ben de değirmene».

«Eh, peki, değirmene varınca hangimiz öğütecek önce?»

O demiş ki : «Ben». Öteki de demiş : «Ben!» Sen, ben... Bir tanesi meydan okumuş, «Oraya varınca belli olur» diye.

Sözün kisası, kavga artmış. Sonunda biri bir çare bulmuş işi kestirip atmaya. Yolun kıyısında hartlap çalı varmış, onu gösterip; «Öyleyse demiş, şu çalı değirmen olsun. De bakalım hangimiz önden öğütecek».

Hemen biri koşmuş, çalının dibine dökmüş buğdayı, öteki de hızını alamamış, onun üstüne boşaltmış kendi çuvalını...

Bunlar hâlâ çekişirlermiş, «İlkin ben öğüttüm, sen öğütmedin ben öğüttüm...» diye.

(Az Gittik Uz Gittik'den)

♦♦

Semeri Götüren Tospağa İmiş

Nâsır Tekin bir gün eşeğini alıp tarlaya gitmiş; eşeğini bağlayıp hava güzel deyi semerini çıkarıp bir yere goymuş. Aradan bi hayli zaman geçtikten sonra bakmış ki semer ortada yok. Aramış, daramış, bi de ne görsün, semer gendiliğince garşidan gidiyo. Goşmuş, goşmuş, gan ter içinde yakalamış semeri. Bakmış ki bir tospağa var. Semeri götüren o imiş

(Bâdemler Köyü Folkloru ve Etnografyası'ndan)

Kartvizitini Yollamış

Dümbüllü İsmail Efendi şarkı söylerken seyiroilerden biri sahneye salatalık atar.

Seyirciler, sanatçının bu münâsebetsiz harekete nasıl karşılık vereceğini beklerler. Dümbüllü yere eğilir, salatalığı eline alır :

«Birisi kartvizitini yollamış», der.

Ermenekli ile Şeytan

Ermenekli'nin biri şeytanla arkadaş olmuş. Bir gün şeytana ortak bir şeyler ekmek teklifinde bulunmuş. İki arkadaş soğan ekmeğe karar vermişler. Ermenekli «Soğanın kökü benim olsun, yaprakları senin» demiş.

Şeytan râzı gelmiş. Soğanlar büyümüş, Ermenekli toplamış soğanları, gel-gelelim yapraklar gazel vurduğu için rüzgârla uçup gitmiş. Şeytanın eline bir şey geçmemiş.

Bunun üzerine Ermenekli :

«Arkadaş, sen bu işte aldandın, gelecek yıl istersen buğday ekelim, kökü senin, kellesi benim olsun» demiş..

(Ermenek Folkloru'ndan Örnekler'den)

Hissene bu kadar da düşmez

Fâtih Sultan Mehmed bir gün saraydan çıkup ata bineceği sırada bir kalender keşkül uzatıp sadaka ister. Pâdişah çıkarır, bir altun verir. Derviş, «Pâdişâhın, ben senin kardaşın olayım da bir altun veresin, insâfa sığar mı?» der. Pâdişah «Neden benim kardaşım oluyorsun» diye sorar. Kalender : «Adem evlâdı değil miyiz?» deyince, Pâdişah, «Hele şu altun al git» der, «eğer öteki kardaşlarımız duyacak olursa hissene bu kadar da düşmez».

(Külliyât-ı Letâif'ten)

Latife

Bir divâne bir bakkal dükkânına varır, hoş âdetçe selâm verir.

— Bakkal usta, bal, yağ ve yumurta var mıdır?

Bakkal divâneyi müşteri sanıp :

— Tatlı bal ve nefis yağlarım ve taze gelmiş yumurtalarım vardır, der.

Divâne eydür :

— Ya niçün ısıcak kaygana yapıp yemezsin?

(Letâif-i Lâmi'den)

Kapdan Paşa Karışır

Bekri Mustafa meyhanede gizlice içerken ansızın subaşı içeri girer. Bekri, şişesini kapıldığı gibi kendini bahçedeki havuza atar.

Ağa «Bre çık oradan» deyince,

— Yok, bana şimdi sen karışamazsın, Kapdan Paşa karışır demiş.

(Külliyât-ı Letâif'den)

Boynuzsuz Koç Arıyorum

Şair Haşmet bir kurban bayramı arifesinde kurban almak için Beyazıt meydanında dolaşırken Şaire Fıtnat Hanım'a rast-gelir.

Haşmet, «Hanimefendi ne geziyorsunuz, bir hizmetiniz varsa emredin, göreyim».

Fıtnat, «Efendim, kurban almaya çıktım» deyince Haşmet, «Kabul buyurursanız bu sene kulunuzu kurban ediniz» der.

Fıtnat Hanım, «Teşekkür ederim, ama ben boynuzsuz koç arıyorum, sizin boynuzunuz var».

(Külliyât-ı Letâif'den)

Sana Dokunmazlar

Şakacı taşralının biri Kayseriliye sorar :

— Kayserililer eşek etinden pastırma yaparlarmış doğru mu? Kayserili cevap verir :

— Kayseri'ye gidersen, hiç merak etme, sana dokunmazlar.

(Feyzioğlu'ndan)

Gelinlerin Yası

Kaynanaları ölünce yas tutan gelinlerden büyüğü,

— Mezarını derin kazın, mezarını derin kazın, uzağa götürün, uzağa götürün, diye feryat ediyor.

Küçüğü ise,

— O göz onda iken nereye yollasanız geri gelir, geri gelir diye ağlıyormuş.

(Beyköyü Folkloru ve Etnografyası'ndan)

Pinti Hamid'in Muâyene Olmaktan Vazgeçmesi

Pinti Hamid, kendisini tedâvi etmesi için bir tabip çağırır. Tabip gelir. Hastanın hasisliğini bildiğinden kırk kuruş peşin verildiği takdirde muâyene edeceğini söyler.

Beklenmedik bir teklifle karşılaşan Pinti Hamid, tabibe : «Yarın gel, cevâbını vereyim» der.

Tabip gider. Pinti Hamid bu defa mahalle imamını getirtir, ona : «Ben ölürsem kaç defa mahalle imamını getirtir, ona : «Ben ölürsem kaç kaldırırsın» diye sorar. İmam, «Yirmi kuruşa kaldırım» cevâbını verince, «Böyle ölmek tabibe baktırmaktan daha kârlıdır» düşüncesine varup muâyene olmaktan vazgeçer.

(Mecmûa-i Letâif'den)

Köylülerin Nükteli Konuşmaları

1) Bir gün rahmetli Sait Selâhaddin ve Fenerbahçe'nin eski umumi kaptanı Galip merhumla bir keklik avından yorgun dönüyorduk. Bizimle birlikte gelen çantacıardan biri «Sait Bey amca ver tüfeğini daşıyıvereyim» dedi. Sait de «Sağol evlâdım .Ama avcı tüfeğini vermez» deyince yanımızdaki öteki çantacı : «Ülen, öküze boynuzu ağır gelir mi» demez mi.

2) Bir akşam da köy kahvesinde bir köylü bana, «Mahmud Efendi, bak sana bir şey aladım» diye lafı teslim aldı. «Ben, bizim köyün altındaki çaytinlikten aşağı inerkene yanımda İbrahim Efendi'nin av köpeği var, karşıma birden bire goca bir domuz çıkmaz mı? Bak gari dinle, köpek yanımda senin gibi duruyo. Domuz da garşımda Galip Efendi gibi duruyo. Bende de aksilik bu ya, yanımda çifte yok, şaşırdım galım» derken, ben, «dost acı söyler Galipçiğim aldırma» dedim.

(Mahmut Baler'den)

Çekirgelere Emirnâme

«1788 yılında halkın şikâyeti üzerine bir kadı çekirgelere aşağıdaki emirnâmeyi yayınlamıştır».

«Ey adı çekirge olan kuşlar, siz ki Allah (c.c.) ın nebâ-tâtını yemek suretiyle zararlı olmaktadır. Halk bu yüzden sizlerden şikâyetçi olduğu için bu mektup gönderildi. Aldığınızda aklınızı başınıza toplayup bir daha böyle zararlar yapmayınız; yaparsanız sizi Allah'a havâle ederim».

(Belleten'den)

SONRADAN GÖRME

Sonradan zengin olan biri konağının penceresi önünde otururken yoldan geçen dilenci :

— Efendi, bana bir sadaka versene demiş.

Dilencinin sadaka istemesinden tiksinen zengin, uşaklarından birini çağırmış ve :

— Mehmet, Hasan'a söyle, Hasan Hüseyin'e söylesin, Hüseyin kapıcıya söylesin, kapıcı da şu dilenciye «inâyet ola» desin.

Bu sözleri duyan dilenci ellerini açıp yalvarmış :

— Ey Allah'ım, Cebrâil'e söyle, Cebrâil Mikâil'e söylesin, Mikâil İsrâfil'e söylesin, İsrâfil söylesin, Azrâil de gelsin, şu adamın canını alsın!

(Mehmet Baran, **Başhoroz Köyü Folkloru**, 1979, Hacettepe Üniversitesi Lisans Tezi, basılmamış)

V. TEKERLEME

Tekerlemeler, masal hikâye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi bazı türler içinde veya müstakil olarak ortaya çıkan mahsullerdir. Masalcı, meddâh, karagözcü, hoş-sohbet insan vb. maksatlarını anlatmaya başlarken dinleyicilerle seyirci topluluğunun dikkatlerini bir noktada birleştirmek ihtiyacını duyarlar.

İşte bu tiyatrodaki gonga benzer ihtiyaçtan doğan tekerleme, «yuvarlak bir şeyi hareket ettirip yürütmek» mânâsındaki maddî karşılığı ile de uygunluk göstermektedir.

Tekerleme söyleyicisi, vezin, kafiye, alliterasyon ve seçi'den faydalanarak hisleri, fikirleri, hayalleri «tezâd»a, «mübâleğa»ya, «güldürme»ye, «tuhaflık»a, «şaşırtma»ya dayalı birtakım söz kalıpları içinde, ard-arda, ister açık ister kapalı şekilde ustalıkla sıralar ve yuvarlar. Dinleyici bu renkli prolog veya tasvirin kapısından asıl konuya girmiş olur. Kısa tekerlemeler bunun en tipik misâlini teşkil eder. Adamın biri sohbet sırasında «tencere tava, her biri bir hava» deyince karşısındaki bahse konu ev hayatının âhenk içinde yürümediğini anlar ve sözün nereye geleceğini kestirir.

Tekerlemeler, umumiyetle içinde bulundukları türlere göre masal ve oyun tekerlemesi gibi adlar alırlar. En bol tekerlemeye masalların başında, ortasında veya sonlarında rastlanır. Bu halk edebiyatı mahsulleri muhtelif muhitlere göre isimler almaktadırlar. Doğu Anadolu'da «döşeme» ve Güney Anadolu'da «sayıştırtma» bilinen tâbirler arasındadır. Ayrıca Karagöz ve Ortaoyunu'ndaki «muhâvere»lerle çocuk oyunlarındaki «ebe çıkarma»da kullanılan sayışma sözleri, üç veya daha çok mısradan ibaret manzume parçaları, hazır-ce-

vap adamların verdikleri mensur karşılıklar, halk şairlerinin mizâhî, fikrî, tasavvufî konularda serbest, lâübâlî bir edâ ile söyledikleri bâzı şiirlerin başlıkları «Tekerleme-Kâtip Ali», «Tekerleme-i Dervîş Halil (Sivrisinek destanı)», «Tekerleme-Hızrî», «Şairler hakkında Tekerleme», «Sun'î ve Âşık Karşılaşmaları» bu adla da anılmaktadır.

Hususiyetleri üzerinde kısaca durduğumuz tekerlemelerin kaynağını ise aklın kanunları dışında hayâlî, uydurma söz ve vak'alarla gerçek mâcerâlar teşkil eder. Ayrıca aşağıda bâzı örneklerini verdiğimiz Şaman duâlarının kutsî değerleri ile sihir güçlerini kaybederek tekerlemelere bir bakıma zemin teşkil ettiği söylenebilir.

Yunus Emre'nin Din, Tasavvuf ve Tarikat şiirleri arasındaki:

**Çıktım erik dalına/Anda yedim üzümü
Bostan ıssı kakıyup/Der ne yersin kozumu**

ve Kaygusuz Abdal'a izâfe edilen ve tamamı tarikat eserleri arasında görülecek :

**Bir kaz aldım ben karıdan
Boynu da uzun borudan
Kırk abdal kanım kurudan
Kırk gün oldu kaynadırım kaynamaz**

dörtlükleri ile başlayan «satır»larındaki unsurlar üzerinde chemmiyetle durmak lâzımdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Gündüz Artan, Gülnar'da Derlenen Tekerlemeler. Türk Folkloru Araştırmaları (TFA.) sayı 169, Ağustos 1963.
- Pertev Nallı Boratav, Zaman Zaman İçinde. İstanbul, 1958.
- Pertev Nallı Boratav, Masal Tekerlemelerinin Çeşitleri, (Németh Armağanı). Ankara, 1962, s. 79-88.
- Şükrü Elçin, Köroğlu'nun Kuyuluk Köyü (Kozan) Rivâyeti. TFA., sayı 166, 167, 1963.
- Şükrü Elçin, Kâtip Ali'nin Bilinmeyen Şiirleri. TFA., sayı 274, 275, Mayıs-Haziran 1972; Halk Edebiyatı Araştırmaları. Ankara, 1976, s. 188.
- Şükrü Elçin, Şâirnâmeler ve Sun'înin Şâirnâmesi. Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1974-1975, s. 65-68; Halk Edebiyatı Araştırmaları, s. 286-289.
- Şükrü Elçin, Hızrî'nin Şâirnâmesi (Halk Edebiyatı Araştırmaları). Ankara, 1977, s. 340-361.
- Sadeddin Nüzhet Ergun-Mehmed Ferid, Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı. Konya, 1926.
- Yaşar Kemal Göğçeli, Tekerlemeler nerede, nasıl ve ne zaman söylenir? TFA., sayı 32, Mart 1952.
- Hikmet İlaydın, Bir XVII. Yüzyıl Saz Şairi: Dervîş Halil. Türk Dili, sayı 292, Ocak 1976.
- Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara, 1954.
- Numan Kartal, Halk Edebiyatında Tekerlemeler, TFA., sayı 170, Eylül 1963.
- Süleyman Kazmaz, Rize Şairleri. Ankara, 1976.
- Ahmed Talât Onay, Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i. İstanbul, 1928.
- Cafer Öztürk, Şeyh Osman Köyü Tekerlemeleri. TFA., sayı 138, Ocak 1961.
- Şemseddin Sâmî, Kamus-i Türkî. İstanbul, 1317.

Örnekler

A) Kısa tekerlemeler

- 1) Armut piş, ağzıma düş.
- 2) Al birinden vur birine.
- 3) Öküzümün alını sakar, kendi ayıbını bana takar.
- 4) Sen ağa, ben ağa, bu ineği kim sağa.
- 5) İsa, Musa, Köse; bu iş de böyle oldu her ne ise.
- 6) Kamış uzar, tel verir, bize böyle el verir.
- 7) Gelinliği pekmez sandım, yüreğimi yakmaz sandım.
- 8) Şara geldi, leblebi oldu.
- 9) Verdik kırkı, gitti korku.
- 10) Hâline baksa da halı dokusa.

B) Söz oyunlarına dayalı tekerlemeler

Gel ge gel yanıma dilber•se se seni seviyorum
A ateşlere yaktın fi firâkınla beni.

C) Çeşitli konular

(Karisını vapura bindiren bir Rizelinin İstanbul'daki akrabasına yazdığı tekerleme)

- 1) Tari (vapur adı) Suyidur
Fadimem ondadur
Kapaklar başaltınadur
Eşyasi anbaradur
Fadime'mi alasun.

(Rize)

- 2) Sofra şakası
Âmin dedik
Dilli düdük
Bunu bulduk
Bunu yedik
Daha olsa
Daha yerdik

(Adapazarı)

Ç) Çocuk oyunları tekerlemeleri

- 1) Çıt pıt
Mavi boncuk
Arap kızı
Sen çık
(İnegöl - Edebey köyü)
- 2) Testim kırıldı
Suyum döküldü
Annem duyarsa
Babam döverse
Hık mık çık

(Gülner)

- 3) Bir iki
Kurnaz tilki
Fındık fıstık
Kadifeden yastık
Alçık balçık
Sen çık

(Turgutlu)

- 4) Bir elmayı alladım pulladım
Medine'ye yolladım
Medine'nin kızları
Kur'an okur dilleri
Çıkın bakın kim geliyor
Sırma saçlı kız geliyor
Ben bu kızı alayım
Sırma saçı öreyim
Ali Bey'e vereyim

Ali Bey hasta
Çorbası tasta
Mendili ipek
İnatçı köpek

(Çankırı, Yapraklı, Şeyh Osman Köyü)

D) Masal tekerlemesi

KARPUZ

... Koştum, eve vardım
«Baban doğdu» dediler
Kucağına bir yumurta verdiler

Yumurta elimden düştü. İçinden bir kocaman horoz çıktı, sokağa kaçtı. Kovalamaya başladım. Taş attım değmedi. Ceviz attım... Cevizden bir kocaman ağaç bitti. Üstündeki cevizleri düşüreyim diye bir taş attım, değmedi. Toprak attım, ağacın başı tarla oldu. Kimi dedi : «Buğday ek», kimi dedi : «Karpuz ek».

Karpuz ektim. Öyle karpuz verdi ki tarla, develer taşıyamadı. Karşıma bir adam çıktı :

«Karpuzundan versene» dedi.

Bir karpuz verdim, bir ordu yedi, yarısı arttı...

Ben de karpuz keseyim dedim. Keserken çakım içine kaçiverdi. Elimi soktum, alamadım. Gözümlü soktum, görmedim. Kendim girdim, yedi sene aradım, bulamadım. Yedi sene gezdim, dolaştım, nihayet karpuzun kapısına ulaştım.

Vay anam karpuz, evin köyün yıkılası karpuz

Bir yanı sazlık samanlık

Bir yanı tozluk dumanlık

Bir yanında demirciler demir döver denk ile

Bir yanında boyacılar boya boyar bin bir çeşit renk ile

Bir yanında Âli Osman devleti cenk eder top ile tüfenk ile...

(Zaman Zaman İçinde'den)

E) Hikâye tekerlemesi

«Var varanın, sür sürünün, destursuz bağa girenin sopa yemesi çok olur. O yalan, bu yalan, fili yuttu bir yılan. Heybenin gözünden camız (manda) danası düştü, eşeğe binüp deveyi kucağına alan ağalar, bu da mı yalan!

Vaktile biz üç kardeş idik. Her türlü özür bizde vardı. Kör, topal, sağır, çolak. O kadar zengin idik, üf üf Allah, sivri külah. Geçmez akçadan başka şeyimiz yoktu. O kadar malımız vardı ki hesabını ancak Allah bilirdi. Üçümüz de zır zır avara idik. Ben dedim ki gidelim, bir keklik avı yapalım. Geçmez paramızı aldık, tüfekçinin yanına vardık. Tüfekçinin üç tüfeği var, ikisi kırık, birinin dibi yok. Çakmağı yok. Geçmez parayı verdik, çakmağı yok tüfeği aldık. Yüksek bir dağ başına ava çıktık. Sağır kulağını yere verdi, dinlemeye başladı. Ne o bre diye sordum. Kulağına bir keklik sesi geldi, dedi.

Kör kardeş dedi ki, ben kekliği gördüm, taşın başına çıkmış oturuyor. Tüfeği bana verin, nişan alayım.

Tüfeği köre verdik, nişan aldı, tetiği çekti. Tüfek takıladı, keklik taştan aşağı düştü. Topal koşa koşa kekliğe seğirtti. Çolak kekliği kesti. Çıplak koynuna koydu, kaçtı. Kova kova tuttu, kekliği elinden aldık. Eve geldik. Evde üç kazanımız vardı, ikisi kırık, birinin dibi yok. Dibi yok kazana kekliği koyduk. Altmışımız odun çekti, yetmişimiz altını yaktı. Kekliği üç gün üç gece pişirdik. Dördüncü gün ekmeği yok sofrayı yere attık. Elimiz gördü ise ağzımıza bir lokma bile girmedii».

(Şükrü ! in, Köroğlu Hikâyesinin Kuyuluk Rivâyeti'nden)

F) Aşık kâşmaları tekerlemeleri

Rakibinin adı «Remzi» olan bir şâire muhâtabı şöyle bir dörtlülle hücum eder :

Şâirsən gel işte hazırır meydan
Bunda belli olur nâmerdle merdân
Tutmak ister isen bu yerde mekân
Serim kırkır pâyum elli Remzi'ya

Yukarıdaki dörtlükte «meydân, merdân, mekân» kelimelerinin ilk harfi olan «m»ler EBCED hesabıyla «40» ve sonlarındaki «n»ler de «50»yi göstermektedir. Buna göre ikinci şâirin aynı ayakla cevap vermesi ve taşlaması şarttır.

Sadri'nin cevabı :

Dilin zehirlidir misâl-i mârân
Lisârun mı yoksa leşker-i Mervân
Sen gibi bedmestl çok gördü mugan
Serim kırkdır pâyım ellidir Sadri'ya

Not : Karşılaşma sonunda ayak bulamayan şâir mağlup sayılır.

G) Mizahî tekerleme

Tekerleme-i Dervîş Halil (Sivrisinek Destanı)

Sivrisinek ile hâlimiz yaman
Sor nice başım yorgana koydurur
Burnumla kulağını yerler her zaman
Kaşınmaktan derimizi soydurur

Katar katar olmuş gelür vız deyü
Çok kanımı içmişlerdir az deyü
Usul ile böyle çal'nur saz deyü
Nefeslerin birbirine uydurur

Akrep gibi sokar burnu kurusun
Acep nâzlık çalar Firenk borusun
Yanınca uydurmuş eşek arusun
Hesap edüp alayların saydurur

Birbirini kovalayüp yatarlar
Döşeğe girmeye yanup tüterler
Böyle kaldeyle usul tutarlar
Sanasın kim nefesleri nây-durur

Kalkup mum yakup arayım derim
Başım gözüntü yarayım derim
Dal satır cümlesin karayım derim
Korkarım ki büyüklere duyudur (duyurur)

Gece-yle derdimi kimse bilmez
Her birin kurşunla urursan ölmez
Söyleşmek (anlaşmak) kâbildi yalnız gelmez
Hep eşkiyâsın bile ıvıdır (koşturur)

Sanursun cenkçidir alayın dizer
Avâzın ışıdan canından bezer
Ellerin evinde beş on gün gezer
Bizim hânemizde altı ay durur

Gece herkes fikr etmede yarım
Meterisden (korunma çukuru) dinler âh ü zârını
Cümle âlem çeker onun zorunu
Gerek gedâ gerek ise bay-durur (zengindir)

Dervîş Halil eydür ayık yatamam
Sözlerim sahihdür yalan katamam
Üş dururum hiçbirini tutamam
Cinne benzer bir acâlp soy-durur

Kerkük'te, Muharrem ayında Sünnî çocukların Şii çocuklara söyledikleri tekerleme :

Hacile hacile bu hava
Atlandım getdim ava
Avda bulamaç yedim
Mullamda ağaç yedim
Mullam yogurt getirdi
Pisik burnun batırdı
Pisik burnun kesilsin
Kanaraya asılsın
Kanaramın kılığı

Odu ağam belinde
Ağam Hille yolunda
Hille yolu serbeser
İçinde âhu gezer
Âhuların balası
Meni gördi kıkladı
Ocağa zırıkladı
Ocaktan yunmak çıktı
Yummağı verdim Şat'a

Şat mene köpük verdi
Köpüğü verdün kuşa
Kuş mene kanat verdi
Kanatlandım uçmağa
Hac kapsını açmağa

Hac kapsında bir peri
Muhammed'i beliri
Elini kinnalırn
Gözünü sürmeliri
Yâ Muhammed yâ Ali

(Enver Yakuboğlu'ndan)

Kellmeler :

Atlanmak : Atlamak; Mulla : Hoca; Ağaç : Falaka; Pisik : Kedi;
Kanara : Çengel; Kilig : Kilit; Odu : Odur; Ağ : Ağabey; Serbeser :
Serbest; Kıklamak : Korkmak; Zırklamak : Pislemek; Beliri : Bele-
mek; Hınna : Kına; Sürmeliri : Sürmeliyor.

Karay Türkleri Tekerlemesi

BUTUHAMOR

Bir bar edi
butuhamor edi
ol buz unsu turaredi
ol buz sınaredi.

Hoy buz, buz nedân sen küçlü?
Men küçlü bolsay edim
men kuyaş iritmegeyt.

Hey kuyaş, kuyaş nedân sen küçlü?
Men küçlü bolsay edim
meni bulut kaplamaheyt.

Hey bulut, bulut nedân sen küçlü?
Men küçlü bolsay edim
mendân yamğur yavmaheyt.

Hop yamğur, yamğur nedân sen küçlü?
Men küçlü bolsay edim
mendân köğöt ösmâgeyt.

Hoy köğöt, köğöt nedân sen küçlü?
Men küçlü bolsay edim
meni koyçah aşamaheyt.

Hoy koyçah, koyçah nedân sen küçlü?
Men küçlü bolsay edim
meni erbi soymaheyt.

Hoy erbi, erbi nedân sen küçlü?
Men küçlü bolsay edim
menim ülüşümü sıçan urlamaheyt.

Hoy sıçan, sıçan nedân sen küçlü?
Men küçlü bolsay edim
meni maçı tutmaheyt.

Maçı eşiktân sıçan teşiktân

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Bir varmış bir yokmuş
bir sıpacık varmış
buzun üstünde durmuş
buz da kırılmış.

Hey buz, buz neden güçlüsün bu kadar?

Güçlü olsaydım eğer
güneş eritemezdi beni.

Hey güneş, güneş neden güçlüsün bu kadar?

Güçlü olsaydım eğer
örtemezdi bulut beni.

Hey bulut, bulut neden güçlüsün bu kadar?

Güçlü olsaydım eğer
benden yağmazdı yağmur.

Hey yağmur, yağmur neden güçlüsün bu kadar?

Güçlü olsaydım eğer
benden bitmezdi çimen.

Hey çimen, çimen neden güçlüsün bu kadar?

Güçlü olsaydım eğer
yemezdi beni koyun.

Hey koyun, koyun neden güçlüsün bu kadar?

Güçlü olsaydım eğer
kesmezdi beni hoca.

Hey hoca, hoca neden güçlüsün bu kadar?

Güçlü olsaydım eğer
çalmazdı sıçan benim payımı.

Hey sıçan, sıçan neden güçlüsün bu kadar?

Güçlü olsaydım eğer
yakalayamazdı beni kedi.

Kedi kapıdan ,sıçan toprak altı delikten.

(W. Zajaczkowski, Karaylar ve Onların Folkloru)

BİR ORTAOYUNU TEKERLEMESİ

Ortaoyunlarında Kavuklu'nun en büyük muvaffakiyeti «tekerleme» söylemesinde idi. «Tekerleme»den evvel tanışma, bildik çıkma gibi evzâ' ve akvâl-i mudhike de (güldürücü hareketler ve sözler) vardı ki buna «muhâvere» denirdi. «Tekerleme»nin asrî tâbiri «monolog» dediğimiz eski «kıssahânlık» bozmasıdır.

Şimdi hatırıma Hamdi merhûmun bu yolda bir tekerlemesi geldi. Küçük İsmail Efendi'den evvel Tosun Efendi namında bir pişekârı vardı. Hâl ve hâur sorunca Hamdi, bir vaz-ı me'yûsâne (yeisli bir tavır) alarak tekerlemeye girişirdi.

— Sorma Tosuncuğum, bir felâket atlattım ki târif kabul etmez.

— Aman, geçmiş olsun, Hamdiciğim!

— Geçmiş olsun ki geçmiş olsun!

— Nakl et bakayım, merak ettim.

(Ortaoyunlarında muhâverât, taklidât (muhâverler ve taklidler) dâirevî bir zemin sahnesi üzerinde geçer. Seyircilerin iskemleleri, hasırları, hattâ seccâdeleri bir dâirenin muhitini teşkil ederdi. Bu sebeple oyuncular sık sık tebdil-i mevki ederek söylediklerini umûma iştirirlerdi).

Hamdi de, pişekârı da aynı usul dâhilinde hareket ederler ve dâima birbirinin muvâcehesinde (karşısında) bulunur-

lardı. Pişekârın : «Nakl et bakayım ,merak ettim» demesi üzerine Hamdi tekerlemeye başladı. Uçma tekerlemesi aşağı yukarı şu meâlde idi :

- Canım, geçende bir fırtına çıkmadı mı idi?
- Evet, hattâ ben korkumdan evin bodrumuna kaçmıştım. Sen nerede idin?
- Ben göklerde!
- Deme?
- Nasıl deme! Hâlâ tir-tir titriyorum, haşım-haşım ya-
mıyorum.
- Sakın sıtma olmayasın?
- Sıtma kaç para eder!
- Vah, vah! Aman Hamdiciğim, anlat bakayım.
- İşte o fırtına sabahı idi. Rüzgâr daha pek o kadar
esmiyor, yağmur azar azar çiseliyordu. Evden şemsiyeyi al-
dım, açtım. Dragman, Fethiye yolunu tutturdum. Fâtih mey-
danına geldim, rüzgâr ziyâdeleşti.
- Açık, yüksek yerlerde öyledir.
- Baktım ki şemsiye dikilmeye başladı, nerede ise elim-
den kurtulacak... Sıkı sıkı sapına sarıldım.
- Neyin sapına?
- Şemsiyenin! Ben sarıldıkça o dikildi.
- Baş ırıyor mı idi?
- Urmaz olur mu?
- Allah vere de bocalamayaydın.

— Bocalamak nerede? Rüzgâr sertleştikçe sertleşti. Şem-
siye dikildikçe dikildi.

— Aman!

— Amanı, zamanı yok! Bir aralık vücudumda bir hafiflik
duydum.

— Ne oldu, boşandın mı?

— Çüş, sen boşanırsın!

— Estağfurullah, Hamdiciğim, insan dolup boşanmaz mı?

— Dolup boşanmanın sırası mı? Fırtına koptu. Her tara-
fım sırsıklam. Bir ara, dikkat ettim ki ben Fâtih Câmiinin ka-
pısının üstüyle bir hizâya gelmişim. Kurşunlar bana doğru.

— Ne diyorsun! Yat aşağı. Maâzallah, bir tânesi isâbet
etti mi!

— Tosun, sen bunamışsın. Tüfenk kurşunu değil, kubbe
kurşunları.

— Hay Allah müstehakını versin! Yüreğim hop etti.

— Benimkini sorma, neler etti! Ben hâlâ yürüyorum
zannediyordum. Bir de göz ucuyle bakayım ki ayaklarım yer-
den kesilmiş, ben on onbeş arşın yükselmiş değil miyim?

— E...y... Sonra?

— Sonrası... Büyük Kubbe, derken minârelerin ilk şere-
fesi, alemleri...

— Ya düşseydin?

— Kâbil mi? Şemsiyenin sağlam olduğunu biliyorum.

— Oh, sarıl!

(Hamdi burada Tosun'a sarılır.)

— Ne yapıyorsun?

— Sarıl demedin mi?

— Bana değil, şemsiyenin sapına!

— Artık aşağılara bakamıyordum. Gözlerim kararır diye korkuyordum. Uç bakalım, uç.

— O-o-o-h! Ben senin yerinde olsam çaylak, maylak, akba-ba kovalar, yakalardım.

— O havada rastgelirsen.

— Aman Hamdiciğim, bir şeye daha merak ettim. Yolu nasıl buluyordun? Pusulan var mıydı?

— Pusulam yoktu ama, cebimde kabının üzeri haritalı bir sigara kâğıdı vardı. Çıkarup bakıyordum.

— Acabâ nerelere kadar gittin?

— Düz gitseydim, muhakkak Şam'ı bulmuştum; fakat dik gittiğim için haritadan bulunduğum noktayı tâyin ettim ki Çukurbostan üzerindeyim.

— Eh! Ne ise! Pek o kadar uzun değil.

— Evet, ne diyordum?

— Çukurbostan üzerindeyim, diyordun!

— Hâ! Bir de rüzgâr birdenbire kesilmesin mi? Başladım inmeye.

— Aman!

— Aman ki aman! Tam yarı yola kadar indim, güneş de çıktı. Çıkar çıkmaz gözlerim kamaştı. Ne oluyorum demeye kalmadı. Şemsiye paf dedi, delindi.

— Eyvah!

— İşitiyorum, mahalle çocukları gökten insan yağıyor! diye bağıríşıyorlardı. Onları dinleyeyim derken şemsiye tersi-ne döndü. Harita elimden uçtu. Ben de kendimi bıraktım.

— Nereye?

— Aşağıya!

— Sonra? Aman, çabuk söyle!

— Söylemeyeceğim.

— Aman söyle! Canım söyle!

— Tosun! Tosun! Seni yürütür öküz yaparım ha! Dinle-yecek misin, yoksa...

— Dört kulağım sende.

— Ulan, iki kulak senin nene yetmiyor ki! Her ne ise... Düştüm.

— Sakatlık, makatlık?

— Yok! Düştüm ama bir şeyler gacıır gacıır etmeye başladı. Her tarafım birdenbire kapandı.

— Kuyu mu?

— Değil. Burnumla şöyle bir kokladım ki lahana kokuyor.

— Gacıır-gacıır mı ediyordu? Öyle ise tâ göbeğine saplanmışsın.

— Tam da buldun. Ben düşerken meğır o açkımış. Ben düşünce kapandı. Dış yaprakları bana sımsıkı sarıldı. Kolumu, bacağıımı bağladılar zannettim.

— Lahana korkmuştur.

— Korktu! Şimdi ben buradan nasıl çıkacağım diye düşünürken bir sallantı, bir sallantı...

— Ne oluyor?

— Ne bileyim? Bir sağa gittim, bir sola... **Lahana** ile beraber olduğum yerden âdeta koptum. Kulak verdim ki bir Arap karısı söyleniyor. Şimdi ben bunu eve götürür, dolma yaparım, diyordu, yüklendi. Git bre git. Evinîhâyet durdu, indirdi.

Derken etrafında çatırtılar başladı. Bir şeyler kopuyordu. Arap karısı lahanayı yere hızla bırakınca ufak bir çatlak hâsıl olmuştu. Gözümün birini oraya diktim, gözlüyordum : Elinde kara saplı bir bıçak, dış kabukları soyuyor. Rütûbetten sesim kısılmış. Bir türlü bağırımıyordum. Bıçağı gözet, bir tarafıma saplarsın, diyemiyordum. Tam bana üç, dört yaprak kala-kaldı. Lahanayı kapınca ocaktaki iri büyük tencereye atmasın mı?

— E.....y!

— Bir su haşlandım, haşlanmadım, gözlerimi açtım... ki ter içinde kalmışım.

— Sonra?

— Hâlâ mı sonra! Allah hayırlar versin, meğer rüya imiş!

— Ben de sahîh diye dinledim.

(Ahmed Râsim, **Muharrir Bu ya!** İstanbul, 1926)

VI. BİLMECE

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hâdiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev'inden mücerred kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münâsebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhâkeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir. Bu sözler, bir takım eğlence, lügaz, muammâ ve bulmacalarda da görülen ve dinleyiciye sorulunca ondan halli istenen «bil bakalım» veya «**ol nedir ki**» ifâdelerinin bir bakıma geniş târifidir. Bu târifi kendinde toplayan söz, Batı Türkçesi'nde «bilmek» fiilinden doğmuş bir isimdir. Doğu ve Kuzey Türkleri ile Âzerî sâhası ve Kerküklüler aynı mânâyâ gelen «tabmak» fiilini ve bu kökten türeyen «**tabmaca**, **tappaca**»yı, Kâşgarlılar «**tabzuğ**», Altay Türkleri (tobollar) «**tapkır**»ı «**Tavısak**»ı «Kırgızlar (Hakasça) «**Tapcang-rumalı**»ı, kullanmaktadırlar. Ayrıca Türkmenlerde «**matal**» ile Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar ve Başkırtlarda «**cumbak**, **yumak**» sözü yaygındır. Türkiye'de bâzı köy ve kasabalarda «**bilmece**» umumî ismi yanında, meselâ Bilecik'in Gölpaazarı kasabasında ve köylerinde, «**masal**, **mesel**, **hikâye**, **metel**, **bulmaca**, **söz**, **dele**, **fıcık**, **gazelleme**» gibi mahallî deyimler yaşamaktadır.

Bilmecelerin tasnifi

İlk çağlardan zamanımıza kadar birçok milletlerin halk ve aydın çevreleri ile çocuk topluluklarında vakit geçirmek, eğlenmek, devlet adamları arasında gizli haber ulaştırmak; bir bakıma bilgide, zekâda, muhâkemede, hâfızada dikkatte, sür'at-i intikalde üstünlük yarışması olarak söylenen veya yazılan bilmeceleri anonim veya ferdi eser olmak üzere iki kolda incelemek mümkündür.

A) Anonim Mahsuller

İnsanlığın ilk ve tabii mahsullerinden biri olan masallar, da, atalar sözünde ve mânilerde olduğu gibi ilk söyleyicilerini tesbit edemediğimiz bilmeceler, iki fikri mukayese edebilecek medeniyet seviyesindeki geniş ve umumiyetle okumamış halk muhitlerinde ve bu muhitlerin sâde ve yaşayan dillerinde doğmuşlardır. Bütün dile bağlı halk edebiyatı mahsulleri gibi muhite, zamana ve konuya göre —az çok— değişikliklere uğrayan bu iptidai veya bâzen sâf şiir örneği sayılabilecek eserler, şekil bakımından nazım ve nesir olmak üzere iki ifade tarzı gösterirler.

a — Manzum bilmeceler

Manzum bilmeceler, vezin, kafiye ve nazım hususiyeti gösteren eserlerdir. Bunlarda kullanılan vezin, Türk dilinin bünyesinden çıkan ananevi hece veznidir. Bu vezin, bilmecelerde ve onların mısralarında tam, kat'i bir intizam göstermez; türlü sebeplerle vezin aksaklıkları görülür. Duraklı, duraksız; az veya çok heceli muntazam veya gayri muntazam mısralarla örülen bilmecelerde kafiyeler, Türk halk nazmında görülen «alliterasyon, redif, yarım, tam, cinaslı ve zengin» gibi kafiyelerdir. Bu kafiyelerin örgüsü aşağıda verdiğimiz örneklerde görüleceği üzere türlü şekillerde karşımıza çıkıyor. Bâzan kafiyesiz bilmecelere de rastlanır.

Bilmecelerde şekil, Türk halk nazmından ölçüye (birim) temel teşkil eden bir mısralık bütünden hareketle genişleyerek 2, 3, 4, 5, 6 veya daha çok mısraları içine alan bir kalıptır. Çok yaygın mâni veya daha büyük şekillerin zaman içinde ve muhit değiştirdikçe birtakım mısralarının hâfızalardan —hususile çocuklarda— silinip azaldığı da bir gerçektir.

b — Mensur bilmeceler

Mensur bilmeceler, düz cümle hâlinde, konuştuğumuz şekilde olan ve çoğu zaman «seci» karakteri gösteren mahsullerdir. Bu mahsulleri bazı durumlarda manzum bilmecelerden ayırmak mümkün olmaz. Tekerlemeleri andran ve az da olsa atalar sözü ile duygu ve fikir alış-verişinde bulunan

eserleri de bu grupta toplayabiliriz. Mensur bilmecelerin vezin ve kâfiye unsurlarından mahrum bulunuşu hâfızalarda yaşamasını zorlaştırdığından manzum olanlara nisbetle sayıları azdır.

Bilmeceler Örnekleri

Tabiat ve tabii hâdiseler :

- 1 — Mavi atlas
Arşın yetmez
Makas kesmez
İğne batmaz
Terzi biçmez

(Gökyüzü, 4 heceli)

- 2 — Bir kalbur boncuğum var
Akşamdan atarım
Sabahtan toparım

(Yıldızlar, 7, 6, 6 heceli)

- 3 — Bir salkım üzümüm var : Yarısı beyaz, yarısı kara
(Gündüz-gece)

- 4 — Burdan vardum kılıcı
Haleb'den çıktı ucu

(Şimşek, 7 hece)

- 5 — Manisa'dan Tire'den
Şimdi geçti buradan

(Rüzgâr, 7 hece)

- 6 — Bir tepside iki tavuk
Biri sıcak biri soğuk

(Güneş-ay, 8 heceli)

İnsan, Hayvan, Bitki

İnsan :

- 1 — Yedi delikli tokmak
Bunu bilmeyen ahmak
(Baş, 7 heceli)
- 2 — Alaca mezar
Dünyayı gezer
(Göz, 5 heceli)
- 3 — Altı mermer
Üstü mermer
İçinde bir
Bülbül öter
(Dil, 4 heceli)

Hayvan :

- 1 — Yer altında yağlı kayış
(Yılan)
- 2 — Daldan dala
Kırmızı pala
(Sincap, 4, 5 heceli)
- 3 — Çıktını merdiven yarısına
Baktım ayın sarısına
Kuşlar içinde bir kuş var
Meme verir yavrusuna
(Yarasa)
- 4 — Altı tahta üstü tahta
İçinde bir kanlı softa
(Kaplumbağa, 8 heceli)

- 5 — Üstü çayır biçilir
Altı çeşme içilir

(Koyun, 7 heceli)

- 6 — Kanadı var kuş değil
Boynuzu var koç değil
(Kelebek)

Bitki :

- 1 — Alçacık boylu
Kadife donlu
(Patlıcan, 5 heceli)
- 2 — Ey bulutlar bulutlar
Yusuf'u yedi kurtlar
Ben bir şekil kuş gördüm
Tepesinden yumurtlar
(Buğday)
- 3 — Hanım içerde
Saçı dışarda
(Mısır)
- 4 — Çalı dibinde mum yanar
(Çiğdem)
- 5 — Ufacık kırmızı bir ev
Ne kapısı var ne penceresi
İçinde yıldızdan bir yatak
Yatakta beş küçük yavrucak
(Elma)

Eşya :

- 1 — Çın-çınlı hamam
Kubbesi tamam
Bir gelin aldım
Babası imam

(Saat, 5 heceli)

- 2 — Mâvi tarla üstünde beyaz güvercin yürür

(Kayık)

- 3 — Sarıdır safran gibi
Okunur Kur'an gibi
Ya bunu bilirsin
Ya bu gece ölürsün

(Altın)

- 4 — Biz altı kardeşiz
Altımızın da ayrı işi var
Derya yüzünde
Bir balık kardeşim var
Kim bilirse bu bilmeceyi
Yetmiş bin altın,
Bir donanmış at müjdesi var

(Sultan Ahmed Câmî'nin minâreleri, Kız Kulesi)

- 5 — Kuyu
Kuyunun içinde suyu
Suyun içinde yılan
Yılanın ağzında mercan

(Lâmba)

- 6 — Bir kızım var
Bir gözü var

(İğne)

- 7 — Bir top bezim var sararım sararım bitmez

(Yol)

Mücerred Kavramlar

- 1 — Üç yüz altmış leylek
Elli iki yuvası
On iki yumurtası
İki çıkar yavrusu

(Gün, hafta, ay, iki dinî bayram)

- 2 — Karada bir gemi
Başındadır yelkeni
Nedir dümeni
Bil bunu, göreyim seni
(Akıl)

- 3 — Yapılmamış duvar üstünde
Doğmamış oğlan
Olmamış bostan
Koparma diye bağırın
(Yalan)

- 4 — Kaş ile gözden yakın
Söylenen sözden yakın
(Ecel)

- 5 — Gökten indi apıştı
Cümle âleme yapıştı
(Ad)

- 6 — Gönül alçak yüz yerde
Yüz yaram var yüz yerde
Hak yarattı görmedi
Ben görmüştüm yüz yerde
(Rüyâ)

- 7 — Al geti al var geti
El değmemiş ağaçtan
Koklanmamış gül geti
(Gelin - Kerkük'ten)

Dini unsurlar

- 1 — Nar tanesi
Nur tanesi
Bu dünyanın
Bir tanesi

(Kur'an, 4 heceli)

- 2 — Anası var
Babası yok

(İsâ Peygamber)

- 3 — Doksan dokuz cemâat iki müezzîn bir imam

(Tesbih)

- 4 — Gökten bir elma düştü; on iki parçaya ayrıldı; on
birini yediler, birine hayır dediler

(Ramazan)

- 5 — Hak Teâlâ hoş yaratmış beş yemiş
Beşi dahi birbirini görmemiş
İkisine gün dokunuz yaz ve kış
Üçü dahi gün yüzünü görmemiş

(Namazlar)

Ses ve âhenk taklidi ile yapılanlar

Öte lin lin, beri lin lin
Ayak üstü durur lin lin

(Kapı)

Renk tasavvuru ile yapılanlar

Dal üstünde sarı oğlan

(Ayva)

Seci sanatı ile yapılanlar

Biz biz idik, otuz iki kız idik, ezildik, büzüldük, iki
duvara dizildik

(Dişler)

Harf, hece ve kelimelerin tekrarı ile yapılanlar

- 1 — İstanbul'da bir tâne, İzmir'de iki tâne, Ankara'da
hiç yok

(İ harfi)

- 2 — Sûreler içinde mimsiz

(İnnâa'taynâ)

- 3 — Lâmba düştü «is» dedi, tabak düştü «tan» dedi, an-
nem bana «bul» dedi.

(İstanbul)

Târihi hâdise ve şahsiyetlerle yapılanlar

Mezarım ilk önce Söğüt'te idi, Bursa'ya taşıldılar
mezarımı. Bilin bakalım ben kimim.

(Gazi Osman Beğ)

Modern fikir veya âletlerin eski kalıplara sokulması ile yapılanlar

Bir küçücük kutudur
Bütün dünya yurudur.

(Radyo)

DUDAK DEĞMEZ

Neneye degmez
Babaya deger

Dayzaya degmez
Emmiye deger

Degere degmez
Degmeze deger

Vallaha degmez
Billâha deger

(Kerkük)

Bilmecelerin sorulması :

Halk bilmecesi sorulmasının bir usulü ve geleneği vardır. İlk önce bilmece soran karşısındakine az veya çok bir düşünme ve çözme payı bırakır. Şaka ile —isterse— «Canlı mı? Cansız mı? Yenir mi, yenmez mi» der. Birinci şahıs bânzan karşısındakinin sözüne —biraz da nazla— «evet, hayır» gibi cevaplar verir. İkinci, buna rağmen bilmeceyi çözemezse pazarlık başlar. Bilmece soran, ondan bir şehir veya memleket ister, o da, çoğu zaman değerli bulduğu bir yeri, meselâ İstanbul'u, İzmir'i, Ankara'yı verdim, der. Bunun üzerine birinci şahıs sonucu açıklar; isteğe göre sıra ikinciye gelir. Karşılıklı nezâket ve terbiye ile yoğrulmuş bu edebî zihin sporu boyunca şehir, memleket veya meyvelerden birini en çok kazanan üstün sayılır.

Bilmecelerin çözülmesi :

Zihni bir oyun ve eğlence olan bilmecelerin çözülmesi mahâret, alışkanlık, bilgi ve hususiyle bir kâbiliyet işidir. Bu vasıflara sâhip olanlar, az-çok belirli benzerliklerden veya tezlardan hareket ederek kavramın idrâkine varırlar.

Bilmeceleri, çözümleri kolay ve zor olmak üzere iki şekilde inceleyebiliriz. Zor bilmecelerin önceden öğrenilmesinde fayda vardır. Aksi takdirde karşınızdakinin, aklın kabul

edemeyeceği mânâsız ve zevksiz cevaplarına katlanmak icap eder. Zor bilmeceye birçok Avrupalı yazarlar Sphinx'in Oedipus'a sorduğu bilmeceyi örnek verirler : Sabahları dört, öğleleri iki ve akşamları üç bacak üstünde yürüyen şey nedir? Cevabı şudur : İnsan doğunca emekler, büyüyünce iki ayak üzerinde durur, ihtiyarlayınca üçüncü ayağın (baston) yardımı ile yürür.

Yukarıda verdiğimiz çeşitli örneklerde de görüleceği üzere kolay veya zor bilmecelerin çözülmesi için, mânâ, duygu, şekil, madde, renk, ses, harf, hece, kelime, kafiye, seci... gibi unsurlardan doğan ip uçları, bir bakıma ananevi tâbirler, anahtarlardır. Her şeyden önce hiyeroglif mânâyetindeki bu hususî tâbirlerin mânâsını kavramak lazımdır. Bu işde, zekâ, muhâkeme ve sürati intikal ile umumi bilgi, zevk ve merâkin da payı büyüktür.

Halk bilmecelerinin basit şekilleri, cinas ve mânâ ikilikleri, akıl ve mantığa aykırı görünüşleri (irrationalisme) alışılmış ve tabii bir görünüşten hareket ederek çözümleri çoğu zaman imkânsız hâle getirir. Mantıkî bir muhâkeme, yerini yukarıda bahse konu ettiğimiz hiyerogliflerin kullanılmasına bizi zorlar. İlginizi çekeşi de bunlardır.

B) Ferdi Eserler

Ferdi eserler, edebiyat mahsulleridir. Belli şâirler ve yazarlar tarafından söylenen ve yazıya geçiriler: örneklerdir. Saz şâirlerinin (âşıklar) hece vezni ile vücudâ getirdikleri bilmeceler dışında divan edebiyatımızda görülen mahsulleri «muammâ»larla «lügaz»lardır. Bunlar aruz vezni ile kaleme alınmışlardır. Okumuş muhitlerde bilinmektedirler. Bazıları, âşıkların, meddâhların, mânicilerin, masalcıların, seyyahların okulların veya âile çevrelerinin aracılığı ile anonim eser haline intikal ederler. Örneklerde görülecek olan «Mustafa» adı üzerindeki vezni bozulmuş muammâ böyledir. Aynı yollardan anonim bilmecelerin ferdi eser haline gelmesi, bir dil, sanat ve üslup kazanması mümkündür.

a — Muammâ

Arapça «körletmek», «gizli ve güç anlaşılır söz» mânâları-na gelen muammâ, bir isme delâlet eden söz, mısra veya be-

yit demektir. «Remiz, iham, kalb, tashif» gibi edebi sanatlarla yapılır. Muammâların iç ve dış olmak üzere iki mânâsı vardır.

Muammânın tertibi ve çözülmesi :

Muammâyı tertip ve çözmek için çeşitli usuller vardır. Bu usullerle adı meydana getiren harfler toplanır, ad bulunur ve muammâ çözülmüş olur. Muammânın çözülmesi oldukça zordur. Bundan ötürü şâî ler muammâlarının başlarına hangi mânâyâ geldiklerini, adını kaydederdiler. Muammâların çözülmesinde verilecek cevapların ehemniyeti vardır. Bu cevapların mânâlı ve konu ile ilgili olmaları şarttır.

Muammâ örnekleri

- 1 — Bende yok sabr ü sükûn sende vefâdan zerre
İki yokdan ne çıkar fikr idelim bir kerre
(Nâbî)
- 2 — Sefinenin başı girse limana
O memduhun ismi çıkar meydana
- 3 — «Mim» ile «sat» meşveret ederken «tı» girmiş arasına
«F» faziletten gelirken «y» uğramış kavgasına

Şair Nâbî'nin beytinde görüleceği üzere dış mânâ açıktır. «İki yok», «nâ» ve «bî» edatlarıdır. İkisi de «yok» mânâsına geliyor. Bunlar birleşince «Nâbî» adı çıkmış olur.

Dizâri'den bir muammâ :

Bir muammâ yaptı Âşık Dizâri
Bu dünyada yoktur anın ayarı
Birdir burnu, yüzdür gözü dört kulağı
Çevrilmiştir kenarı
Düri iken gezer idi köyleri
Öldü ama gene gezer yerleri

(Çarık)

Diğer iki örnekteki muammâlar Arap harfleri üzerine kurulmuş olup, eski harfleri bilmeyenler tarafından anlaşılamayacağı için, çözülemez.

İkinci misalde muammâ, Arap harflerini bilmekle çözülebilir «sefine» kelimesinin başında (س : sin=s) harfi var-
dır liman (ليمان) kelimesinin başında da (ل = lâm = l) bulunuyor. (س), (ل) ile yâni (ليمان) ın ilk harfi ile birleşince سليمان = Süleyman adı meydana çıkar.

Mustafa muammâsı da yukarıdaki esasa dayanmaktadır (م mim=m), (ص=sad=s), (ط=tı=t), (ف=fe=f), (ي=ye=y) birleşince مصطفى = Mustafa meydana çıkar.

Saz şâirleri ve muammâ :

Türk divan edebiyatında çok kullanılan muammâyı saz şâirleri de taklit etmişlerdir. Âşık kahvelerinde muammânın ayrı bir yeri vardı. Çoğu zaman kalem şurâsından birinin düzenlediği muammâ, kahvenin en münâsip bir yerine konmuş süslü bir levhaya «hatt-ı celi» ile yazılır ve etrafı süslenirdi; muammâ, çözülmüye kadar dururdu; buna «muammâ asmak» denilirdi. Muammâyı düzenleyen, işe fesat karışmaması için hal şeklini bir zarfa veya keseye koyup mühürler ve kahveciye teslim ederdi. Kahveci faslın sonuna kadar o zarfı veya keseyi muhâfaza etmek mecburiyetinde idi.

Muammânın çözüleceği gece, meraklılar kahveyi doldururdu. Dinleyiciler «muammâ» tepsisine para, şal, çuha... gibi hediyeler bırakırlardı. Âşıklar fasla başlardı. Koşma, semâi ve destanlardan sonra sıra muammâyâ gelirdi. Muammâyı düzenleyen, bir gazeli bir nevi giriş olarak söyledikten sonra nazımla, sorduğunu çözeceklerin bulunup bulunmadığını öğrenmek isterdi. Âşıklardan biri, sorulan muammâyı çözünce zarf veya kese içinde önceden çözülmüş şekil ile karşılaştırırlardı. Doğruluğu anlaşılınca muammâ indirilmiş olurdu. Buna «muammâ indirmek» denilirdi. Sonunda biriken «saçı» birlikte paylaşıldı. Muammâyı çözen şâir saz çalmayı bilmezse, fasla saz bilen oturtulur ve cevap ona okutturulurdu.

Muammâyı soran, karşısındakinden cevap alamayınca, çözüm şeklini yine kendisi nazımla söylerdi.

b — Lügaz

Lügaz, Arapça bilmece demektir. Bir çeşit muammâdır. Bir ismi değil, bir şeyi gizlemek üzere düzenlenen hünerdir.

Şâirler ve âşıklar tarafından söylenir. Halk bilmecelerinin edebî bir şeklidir. Çoğu zaman soru yolu ile meydana getirilir. Muammâdan farkı çözüme yarayacak açıklamayı kendinde bulundurmasıdır.

Lügaz Örnekleri

- 1 — Soru : Ol nedir ki hercâî simin beden
Mahv olur ellerle ülfet etmeden

(Sabun)

- 2 — Nedir kim ol iki yüzlü münâfık
Nümâyan cihresinde levn-i âşık
Gezer dünyâyı hem bi-dest ü pâdir
Mukim-i hâne-i ehl-i gınâdır
Teâlâllah nedir anda bu kudret
Yemez içmez vırır dünyâyı ni'met
Gehî şekli-frengide nümûdâr
Kırılma pâre pâre olsa amma
Zarar gelmez ana bir türlü kat'â
Yatar zir-i zeminde hâke yeksân
Semâda adıdır mihr-i dirâhşan
Eğer kim olmasaydı kalb-i fâsîd
Cihanda olmaz idi kadri kâsîd
Yeter vasfeyledim ol bi-vefâyı
Yanından gitmese virmez safâyı

(Altın)

Bilmecelerin kaynakları

Halk bilmecelerinin sözlü ve yazılı iki kaynağı vardır. Bu kaynaklardan birincisi halkın ruhu ve muhayyilesidir. Bilmeceler geleneğe, zamana, mekâna ve yaşama şekillerine bağlı olarak bu kaynaktan feyz almaktadır.

Milletimizin dilini, tarihini, inançlarını, tabiata, insana ve eşyaya bakışını bir zevk ve fantezi menşurundan geçirerek bugüne kadar getiren bu halk edebiyatı mahsullerinin ikinci kaynağı ise eski lûgatlar, halk şâirlerinin divanları, masallar

hikâyeler, cönkler, mecmualar, bilmece kitapları, tarihler ve seyâhatnâmeler gibi yazılı eserlerdir.

Türk dilinde bilmece üzerine şimdilik ilk kaydı Kâşgarlı Mahmud'un **Divânü Lügât-it Türk**'ünde buluyoruz (XI. Yüzyıl). Kıpçak Türklerinin dil ve halk edebiyatı örneklerini içine alan Codex Cumanicus'daki bilmeceler de eski devri tanımak isteyenler için dikkate değer eserlerdir (XIV. yüzyıl). 14. yüzyıldan bu yana çeşitli eserlerin kenarına, köşesine sıkışmış mahsullerle Folklor ve Türklük bilgisi çalışmaları başladıktan sonra Türkiye'de ve dış Türk boylarında yapılmış derlemeler ve araştırmalar belli başlı kaynaklardır.

Lügaz ve muammâlar için ise yukarıda adı geçen bazı eserlerle birlikte «elgâz» kitaplarına, bâtinî tarikatlerin şâitihlarına, birtakım risâlelere ve klâsik edebiyatımızın divanlarına bakmak lâzımdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Lütfullah Sâmi Akalın, Erzurum Bilmeceleri. İstanbul, 1954.
Giras Arslanov, Tabışmaklar I. Kazan, 1910.
Başgöz, İlhan - Andreas Tietze, Bilmece : A corpus of Turkish Riddles, 1973.
Pertev Naili Boratav - İlhan Başgöz, Les Devinettes. Filologiae Turcicae Fundamenta, Tomum Secundum P. 77-89. MCMLXIV.
Sükrü Elçin, Gölpazarı Bilmeceleri. Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl 2, sayı 1-2, Ankara, 1965, ss. 68-160.
Sükrü Elçin, Türk Bilmeceleri. İstanbul, 1970.
Sadeddin Nüzhet Ergun - M. Ferid, Konya Halkiyâtı ve Harsiyâtı. Konya, 1926.
M. Geldiev, Matal ve Matallar Yığındısı. Aşkabad, 1925.
Nâsîh Güngör - İhsan Ozanoğlu, Kastamonu Bilmeceleri. İzmir, 1939.
İhsan Hammâmizâde, Bilmeceler. İstanbul, 1930.
Ali Haydar, Milli Bilmeceler. İstanbul, 1931.
V. Huloflu, Tabmacalar. Bakû, 1928.
Abdülkadir İnan, Codex Cumanicus Bilmecelerine Dair. Kopuz dergisi Nu. 3, 4, 1939.
Mahmud Kâşgarlı, Divânü Lügât-it Türk (Besim Atalay Tercümesi). C. 1, Ankara, 1939.

T. Kowalski, Bilmece Maddesi. İslâm Ansiklopedisi (Türkçe tercümesi) Cüz 18, İstanbul, 1943.

Fuad Köprülü, Şaz Şairleri (6) Âşık Teşkilâtı ve Fasılları. İkdâm gazetesi, 12 Nisan 1330/1914.

Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı. (Kelimeler remizler, mazmunlar ve mefhumlar) İstanbul, 1943.

Ahmet Talât Onay, Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i. İstanbul, 1928.

Ahmet Talât Onay, Kızılbaş Şiirlerinde Sual-Cevap (Şatıh), Türk Folklor Araştırmaları C. III, sayı 53, s. 841-843, 1953.

W. Radloff, Sözlük. C. IV. s. 108, 179, 1960.

T. S. Safiev, Rusça-Karakalpakça Sözlük (Russko-Karakalpakskiy Slovar. s. 164, Moskova, 1962.

Şemseddin Sâmî, Kâmus-ı Türki. İstanbul, 1317.

Süleyman Tevfik, Arzu ile Kamber. İstanbul, 1936.

Türk Ansiklopedisi, Bilmece Maddesi. C. VI, Fasikül 47, Ankara, 1953.

Türkmen Dilinin Sözlüğü. s. 636, 421, Aşkabat 1962, Türkmenistan İlimler Akademiyasının neşriyatı.

K. K. Yudahin, Kırgız Sözlüğü. C. II, s. 626. Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1948. T.D.K. Yayını.

VII. ATALAR SÖZÜ

Kelime, Mefhum, Örnekler

Kelime :

Eski Türkçede Göktürk âbidelerinde, Uygurlardan kalma eserlerde, XI. asırda Karahanlılar devrinde Doğu Türk ilinde, «söz, haber, mesaj, nutuk, şöhet, şey» mânâlarına gelen ve «sa-» fiilinden türemiş, «sab-sav» kelimesi XIV. asırda İslâm tesirindeki Kıpçak sahasında görülüyor.

Bugün yalnız Çuvaşçada «çap» şekli ve sesi ile «şân, şöhet» mefhumlarına ad olan kelime, Göktürkçede «öğüt» fikri ile genişlemiş Turfan metinlerinde açıkça «atalar sözü» için kullanılmıştır. Göktürklerde ve hattâ daha önceki devirlerde aynı mânâyâ geldiği muhakkak olan «sav»ı Kâşgarlı Mahmud'un «mektup», «hikâye», «tarihi hâdis» yanında atalardan kalma öğütleri ifade maksadıyla tesbit ettiğini biliyoruz.

XI. asırda «sav» yanında klasik İslâmî Türk edebiyatının en değerli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig'de Yusuf Hâs Hâcib, Arap ve belki de İran tesiri ile yazı dilinde «mesel» tabirini kullanır. Habeşçe «mesl, mesâle»; Ârâmice «meslâ» ve «mâsâl» sözü Arapçada «masal, mesel» ve çokluğu «emsâl» olarak «mukayese ve karşılaştırma» mânâsından atalar sözü mefhumuna doğru genişlemiş, Fars ve Türk yazı dillerine geçtikten sonra halk diline de kısmen inmiştir. Kelimenin «mesel, durûb-i emsâl, darb-ı mesel» şekillerini XX. asır başlarına kadar yazılmış muhtelif türlerdeki edebî ve fikrî eserlerde görmek mümkündür.

Anadolu'da Oğuz lehçesi ile yazılmış bâzı derleme eserlerde ve umumiyetle Batı Türkleri arasında Türk kökünden gelen «atalar sözü» tâbiri yaygındır. Bunu, bugün için XV. asırdan itibaren takip edebiliyoruz. Veled Çelebi'nin yayınladığı **Kitâb-ı Atalar** 885/1480, Berlin'deki **Hâzihi-r risalet-i min kelinât-ı Oğuz nâme el meshur bi atalar sözü** ve 885'te yazılıp İstanbul'da 932/1526'da kopya edilen Paris Milli Kütüphanesi'ndeki **Kitâb-ı atalar** ve 17-18. asırlar halk şairi Levni'nin 1282 tarihli bir cönkte kayıtlı destanı örnek olarak verilebilir.

Bugün Anadolu halkı, Bulgaristan Türkleri, Batı Trakya, Yugoslavya, Kıbrıs ve Rodos'ta yaşayan Türkler; kısmen Osmanlı tesiri ile Kırım, Azerbaycan ve Irak Türkleri bu tâbiri devam ettirmektedirler. Son yarım asırda Türkiye'de «**ata sözü**» «**atasözleri**» şekilleri yaygın hâle gelmiştir. Ayrıca Anadolu'da meselâ İçel'de söylenen «**deyişet**» gibi mahallî sözleri de unutmamak icap eder.

Batı Türklerinin dışında kalan Türk boylarında ise menseleri tetkike değer değişik isimler göze çarpmaktadır.

Sibirya'nın kuzey doğusunda Lena nehri ile ayaklarının sulamış olduğu yerlerde oturan ve kendilerine «Saha» adını veren Yakutlar atalar sözüne «**xohono**», Tobollar «**takmak**»; Altaylılardan, Katunya ve Teletsk gölü arasındaki ormanlarda yaşayan ve kendilerine «**yış kişi**-orman adamı» adını veren Uranha (Tuva)lar «**ülgercomak**», Minusinsk boylarından güney batıya kadar Askis nehrinden Abakan'ın yukarı taraflarına kadariki sâhalarla yaşayan Sagaylar «**takpak**» ve Ruslar tarafından Hakas Cumhuriyeti adı altında birleştirilen Sagaylarla birlikte Kaşlar'da Kızılar'da Koyballar'da «**söpsek**»; Doğu Türkistan'dan Hoten civarında Guma kasabasında okumamış halk arasında «**tabma**» ve yine Isık-Göl'den itibaren Hokand'ın doğu hudutlarından Alaidan öteye Kuen-Lün dağlarının güney yamaçlarına kadar uzanan arâzide, Hokand güneyindeki Pamir yaylasından Doğu Türkistan'a âit Sarg-Köl mıntıkasında yaşayan Kırgızlar, doğuda Yedi-su ve Semipalatinsk, batıda kısmen Ural nehri, kuzeyde Altay dağlarının batı tarafları, güneyde eski Buhâra ve Hokand hanlıklarının kuzey kesimlerini içine alan yerlerindeki Kazaklar, Amuderya deltası ile Buhâra, Hârezm, Semerkand, Şehrisebz, Hive, Ferga-

na, Kara-Köl gibi mıntıkalarla kısmen Afganistan'da yaşayan Özbekler ve onların bir kabilesi olan, Amu-derya taraflarında Yedi-su'dan itibaren Aral gölü boyunca içerilere doğru Ku-Orta Asya Türkleri ile İdil boyundan Kazanlılar ve eski çar gelerinde oturan Başkurtlar ile Kırım çevresinin bir kısmı ve Afganistan'da yaşayan Türkmenler ise hem «**makal**», hem de «**nakul**»; Kazan'da, İdil'in sağ sâhilinde yaşayan Çuvaşlar ise «**comak**» sözü ile ayniyet gösteren «**samah**» kullanmaktadırlar (Târihi bilgi için bk. H. N. Namık Orkun, **Yeryüzünde Türkler**. İstanbul, 1944, Kenan Matbaası).

Mefhum :

Yukarıda Türk dilinde kullanılan karşılıklarını verdiğimiz «atalar sözü» Arapça «**nush, nasihat, mevza**», Farsça «**pend**» ve Mogolca «**erdeni üge** : cevherli söz»ün ifade ettiği fikri zamanımıza kadar getiren sözlerdir; mânâsından da anlaşılacağı üzere atalardan **intikal** etmiştir. Buna göre târihi hayatı olan sözlerdir. Zamanın seyri ve sosyal çevrenin çoğ. rafyası içinde şekil ve muhtevâsını kazanarak bugüne kadar gelen bu sözlerle hususiyle Irak Türkçesinin «**eskiler sözü**» demeleri bundandır.

«Ağaç yaş iken eğilir» cümlesinin ilk mânâsı açıktır. Taze bir fidanı eğmek kolaydır. Bu fidan kartlasınca eğmesi, bükmesi, kırması zorlaşır. İkinci mânâyı biz, mânevi-zihni hayatımıza nakletmek suretiyle icat ederiz. Çocuğu küçükkten terbiye etmek lâzımdır, düşüncesi bizde yerleşir.

İşte bu maddî şekli bir hareket noktası yapan ve ilk söyleyicilerini tesbit edemediğimiz bu dil mahsulleri, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlâk, hukuk, iktisad, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat hâdiselerinden, teknikten vb. çıkacak kâideleri müşahhasan mücerrede giden bir yolla, bâzen bir fıkra kılığında söz ve yazı ile nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümlelerdir.

Anonim karakter taşıyan ve atalardan kaldığı kabul edilen bu kısa, özlü, kalıplaşmış hüküm bildiren cümleler, mil-

letimizin hayat anlayışının ortak bir ifadesi olmak itibarıyla Şinâsî'nin **Durûb-i Emsâl-i Osmâniye** adlı eserinin söz başındaki hikmetü'l avâm; «halk hikmeti», düşüncesi, felsefesi vasfına uygun eserlerdir. Bu eserleri başlangıçtan daha doğrusu ilk yazılı eserlerden bugüne kadarki mahsullerde tâkip edebiliyoruz.

Belli bir dil, kültür, mantık, tecrübe, zevk ve muhâkeme seviyesinde meydana gelen bu edebiyat mahsullerinin ilk örnekleri umumiyetle manzumdur. Türk düşüncesinde aynı cümle veya mısırda kelime tekrarlarından gelen tenâzur, mânâ aykırılıklarından doğan tezâd ve umûmî ses unsurlarını teşkil eden vezin ve kafiye bu manzumeleri ve ananesini zamanımıza kadar getirmiştir. Mensur atalar sözü, nazımın parçalanmasından, onu teşkil eden unsurların düşmesinden, unutulmasından meydana gelebileceği gibi müstakil bir hüviyetle de dilde asıl şeklini almış olabilir.

Nazım, nesir, her iki şekli ile, eski tecrübeleri «tam bir fikir» kompozisyonu içinde **teşbih**, **mecâz**, **kinâye**, **tezâd**... gibi edebî sanatların kudretinden faydalanarak süslü, kapalı olarak veya bâzen açık, mecazsız hususıyla yetişecek gençlere aktaran atalar sözü, dilbilgisi kâideleri çerçevesinde birer hüviyet kazınrlar. «Damlaya damlaya göl olur» misâlinde görüleceği üzere umumiyetle geniş zamanlı fiillerle kurulurlar. Bâzen bu sözler, ikinci şahıs emir kipini alırlar. «Ayağını yorgana göre uzat» misâlinde olduğu gibi. Geniş zaman ve emirle bir arada kurulanlar için şu örnek verilebilir: «Sakla samanı, gelir zamanı». Ayrıca, «ateş olmayan yerde duman tütmmez» misâlinde görüleceği üzere geniş zamanın olumsuzu ile yapılan atalar sözü de vardır. Nâdiren geniş zamanın ikinci şahısı ile kurulan sözlerle «ne ekersen onu biçersin» cümlesi iyi bir misal teşkil eder.

Yukarıda verdiğimiz geniş zaman kipi örnekleri dışında gereklilik (vücubî) gibi başka kiplerle veya fiilsiz söylenen bazı atalar sözünün temelinde ise geniş zaman gizlidir: «Az veren candan, çok veren maldan (verir)» gibi.

Ortak bir halk dili ve zevki ile ancak birkaç cümle kalıbı içinde meydana gelebilen bu mahsullerin kolaylıkla aşınmayan sağlam birer bünyeleri vardır. Bu bünyelerin bazı taşla-

rını değiştirmek sözün kuvvetini azaltır. Dil ve düşüncenin birbirine tesiri sonunda sâbit bir karakter kazanan sözdizimini (sentaks) değiştirmek söyleyiş tarzını bozar. «Derdini saklayan derman bulamaz» cümlesinde «derman» yerine «ilâç» kelimesini koyduğumuz takdirde söz, tesir kudretini edebiyatı mahsullerinde olduğu gibi zamana, lehçelere, ağzı, meslek, sanat çevresine göre ufak-tefek değişikliklere uğrarlar.

«Endik uma evligni ağırlar-yıl, 1077» (Kâşgarlı, I. 106, 1).

«Konugun kutsuzı ev ısıını ağırlar-yıl, 1480» (Kitâb-ı Atalar)

«Ahmak misafir ev sâhibini ağırlar - Bu gün»

Bu değişmeler sırasında eski mefhumlar unutulabilir, onların yerine halk muhayyilesinin icad ettiği tâbirlerin mânâlarını bulmak güçlüğü ortaya çıkar; söze âdeta bir bölge düşer; açıklık kaybolur.

1) «Biregü yumruğun yemeyen kendi yumruğunu demir sanır» (Kitâb-ı Atalar).

2) «El yumruğunu yemeyen kendi yumruğunu Bozdoğan armudu sanır» (Şinasi). Yukarıdaki sözde demirin yerine gelen armut, mânâvî kapamıştır. Bozdoğan, Türkçede hem bir avcı kuş, hem de gürzün adıdır. Armudun gürz biçiminde olanları vardır. Bu silâha bakarak iri bir armut cinsine bu ad verilmiş olabilir.

Atalar sözü, Şinasi'nin **Durûb-i Emsâl-i Osmâniye**'sinde de görüleceği üzere birçok yazarlar tarafından «tâbir»lerle karıştırılmıştır. Ayrı bir bünyeye sâhip olan «tâbir»lerin atalar sözü ile bir bağlantısı, meydana geliş bakımındandır. Belli bir ihtiyaç sonunda atalar sözü tâbir karakteri kazanabilir. «Ne ekersen onu biçersin» cümlesi «ektiğini biçti» şekli ile bir tâbirdir.

Türk halk hayatında dinî hükümler ve hukukî prensipler yanında saygı gören atalar sözü millî, ırkî ve insânî vasıfları ile her türlü konuyu ele alan eserlerdir. «Mart kapıdan

baktırır, kazma kürek yaktırır» da tabiat hâdisesini, «ayağını yorgana göre uzat» da ahlâk ve iktisad dersini; «Kız beşikte, çeyiz sandıkta» cümlesinde âdeti; «Akacak kan damarda durmaz» da inanışı buluruz.

Atalar sözü, bir bakıma molozu atılmış, komprime, süzme sözlerdir; bu sözlerde göze çarpan edebî sanatlar, hâfızalarda yaşamalarını ve tesir kudretlerini artıran tamamlayıcı unsurlardır. «Ağaç yaş iken eğilir» **istiâre**, «Mum dibine ışık vermez» **mecâz**, «Can boğazdan gelir» **kinâye**, «Güvenme varlığa, düşersin darlığa» **tezad**, «Üzüm üzüme baka baka kararır» **hüsnütâlil**, «Atta karın, yiğitte burun» **seci**, «Kaynayan kazan kapak tutmaz» **alliterasyon** hususiyeti gösterirler.

Başlangıçta milletimizin içtimâî, dinî ve iktisadî hayatlarına muvâzi olarak avcı-çoban kültürü içinde sayıları mahdut atalar sözünün köy, zirâat ve şehir hayatında yazılı edebiyatın yayılması, medeniyetin gelişmesi ve yabancı din ve milletlerle fikir alış-verişi sonucu çoğaldıklarını mânâca genişlik ve derinlik kazandıklarını görüyoruz.

İlk önce bir kişi tarafından icad edilen, zamanla benzerleri, taklidleri çoğalan; eski ozanlarla Korkut Ata gibi bilgelerin söyledikleri; bâzıları fıkra, hıkâye, masal ve tâbirlerden doğan bu mahsullerin kaynaklarını bulmak oldukça müşkül bir iştir. Mukaddes kitaplardan —Tevrat, İncil, Kur'ân vb.— edebî eserlere ve yapılmış tercümelere vb. kadar mukayeseli etütlere ihtiyaç gösteren bu çok ayrı menşeli sözleri a) Bütün Türk dünyasında kullanılanlar, b) Türkiye gibi bir bölgeye has olanlar, c) Tercüme atalar sözü olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür.

Dilcilerle halk edebiyatçılarının toplayacakları malzeme a) Filoloji, b) Tarih-Sosyoloji, c) Psikoloji ilimlerinin ışığı altında incelendikten sonra Türk halk hayat görüş ve felsefesinin bir «bütün» olarak meydana çıkacağı muhakkaktır.

Örnekler

I — İnsan ve Değerler

A — Yüceltilen değerler

- a) Dostluk
Eski dost düşman olmaz.
- b) İyilik
İyilik eden iyilik bulur.
- c) Sabır
Sabır ile koruk helva olur, dut yaprağı atlas.
- d) Sebat, azım
Dağ ne kadar yüce olsa yol üstünden aşar.
- e) Bağışlama
Aman diyene kılıç kalkmaz.
- f) Fedakârlık
Gülü seven dikenine katlanır.
- g) Aşk, sevgi
1) Gönül kimi severse güzel odur.
2) Kardeş kardeşi atmış yar başında tutmuş.
- h) Temkin, ihtiyat
1) Acele işe şeytan karışır.
2) Büyük lokma ye, büyük söyleme.
- ı) Digergâmlık
İğneyi kendine batır, çuvaldızı ele.
- i) Hayata bağlılık
Çiftçinin karnını yarmışlar, kırk tane gelecek yıl çıkmış.

B — Yerilen değerler

- a) Cimrilik :
Az tamah çok ziyan getirir.
- b) Yalancılık :
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.

- c) Suçu yüklenmeyiş :
Kabâhat samur kürk olsa kimse sırtına almaz.
- d) Tenkide tahammülsüzlük :
Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.
- e) İhtiyatsızlık :
Akılsız başın zahmetini ayaklar çeker.
- f) Öfke :
Keskin sırke küpüne zarar.
- g) Nankörlük :
Besle kargayı, oysun göztünü.

C — İnsan karakteri ve kişilik

- a) İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında.
- b) Her yiğidin bir yoğurt yeyişi vardır.
- c) Arka su gelene kadar kurbağanın gözü patlar.

II — İnsan - Cemiyet

- a) Sosyal işbirliği, dayanışma :
 - 1) Bir mih bir nal kurtarır; bir nal bir at kurtarır; bir at bir er kurtarır; bir er bir memleket kurtarır.
 - 2) Atlar tepişir, ara yerde eşekler ezilir.
- b) Sosyal hiciv :
 - 1) Balık baştan kokar.
 - 2) Atlar tepişir, ara yerde, eşekler ezilir.
- c) Mevkie rağbet :
Mühür kimde ise Süleyman odur.
- d) Yöneticilik :
Çobansız koyunu kurt kapar.
- e) Kanun fikri :
Şeriatın kestiği parmak acımaz.

- f) Mülkiyet :
Mal canın yongasıdır.
- g) Ekonomi :
 - 1) Damlaya damlaya göl olur.
 - 2) Ak akça kara gün içindir.
- h) Eğitim :
Ağaç yaş iken eğilir.
- ı) İş ve zamanın değerlendirilmesi :
Bugünün işini yarına bırakma.
- i) Kabiliyetlerin değerlendirilmesi :
Ummadığın taş baş yarar.
- j) Düşmana karşı uyanık olma :
Su uyur, düşman uyumaz.

III — Bilgi ve Hakikat

- 1) Akıl yaşta değil, baştadır.
- 2) Yarım hekim candan eder, yarım hoca dinden.
- 3) Güneş balçıkla sıvanmaz.

IV — Dünya Görüşü

A — a) Kader Fikri

- 1) Başa gelen çekilir.
- 2) Garip kuşun yuvasını Allah yapar.
- 3) Ecele çare bulunmaz.
- b) Nasip
 - 1) Ağılda oğlak doğsa ovada otu biter.
 - 2) Vermeyince Mâbud, ne yapsın Mahmud.
 - 3) Fukaranın tavuğu tek tek yumurtlar.
- c) Tanrı
Allah kulundan geçmez.

B — Determinizm (sebebe-netice münâsebetleri)

- 1) Ateş olmayan yerde duman tütmez.
- 2) Arpa eken buğday biçmez.
- 3) Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir.

C -- Değerlerin Değişmesi

Kel ölür, sırma saçlı olur; kör ölür, bâdem gözlü olur.
(Şükrü Elçin, **Türk Dilinde Atalar Sözü'nden**)

Tarihi Eserlerden Örnekler

VIII. Asır - Orhon Abideleri

1) «Toruk bûkalı semiz bûkalı ırakda bünğser, semiz bûka, toruk bûka teyin bilmez.

Bugünkü Türkçesi : «Zayıf ve semiz boğalar uzakta tepişeler hangisinin semiz, hangisinin zayıf olduğu bilinmez».

Vezir Tonyukuk, bu sözle 700 kişilik Türk ordusuna kumanda eden ve kendisine iltihak teklifinde bulunan İltiş'i kağan olarak tanıyıp tanımama hususunda başlangıçta geçirdiği tereddüdü ifade ediyor.

2) «Türük bodun, tokurkak sen. Açsâr tosk ömez sen, bir todsar açsık ömez sen».

Bugünkü Türkçesi : «Türk milleti, sen kendini hep tok addedersin. Acıkırsan doyacağını düşünmezsin; bir de doyar-san tekrar acıkacağını düşünmezsin».

Bu atalar sözü büyük bir ihtimalle şöyle idi : «Aç tosk ömez, tok açsık ömez». Bugünkü Türkçesi : «Aç doyacağını veya tokluğunu düşünmez; tok acıkacağını veya açlığını düşünmez». Bu söz yeni Türkçede «aç doymam, tok acıkmam sanır» sözüne benziyor.

3) Tonyukuk, Çinliler, Oguzlar ve Kitayların yapmaları muhtemel siyasî bir birleşmeye karşı hâkana nasıl vaziyet alınması gerektiğini şöyle anlatıyor : Yuyka erikli toplağalı uçuz ermiş Yinçe üzgeli uçuz; yuyka kalın bolsar toplağuluk alp ermiş, yinçe yogın bolar üzgülük alp ermiş. Bugünkü Türkçesi : «Bir şeyi yufka iken toplaması (bükmesi) kolay imiş, ince iken kırması gene kolay, fakat yufka kalın olursa bükmesi zor olur, ince kalın olsa kırıp parçalaması güçtür, derler».

X - XI. Asırlar

İslâm muhiti dışındaki Türk zümrelerinin bir satır, mıs-
râ; iki satır veya mısra olarak tertiplenmiş atalar sözü

ylme türk savında bar
erdemlig kişi erdini birle tüz ol
erdemsiz kişi etük içindeki ulyak birle tüz ol

buyanlig kişi burkanlar birle tüz ol
buyansız kişi buk bakır birle tüz ol

kimnılg tamırı yogun bolsar kanagı yingil

er kutı beling suv kutı tering

begımsınmeylük beg bolsar beltir sayu berge salur

atakımsınmayuk atıg bulsar art sayu mayakayur

it karı bolsar yatıp ürtir

koçu tagında kaplan yok kudug suvında bahk yok

tagda öz yok yazıda bel yok

teve karı bolsar bunkal bolur

ud karı bolsar murañın bolur

er karı bolsar kerçin bolur

yagmur yagsa kapung bolsun yabıngu kergek
yavuz kişi yakın kelse abıngu kergek

BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

Bir de Türk atasözlerinde şunlar vardır:

Faziletli insan cevherle birdir,
faziletsiz insan çizme içindeki taban astarı ile birdir.

iyilik yapan insan burkanlarla birdir,
iyilik yapmayan insan boş bakır ile birdir.

Kimin damarı kalın ise, onun kan aldırması kolay olur.

Yığtın değeri korku zamanında, suyun değeri derinliğinde.

Bey olmayacak kimse bey olursa, her yol kavşağına sopa koyar.

Şöhrete lâyık olmayan kimse şöhret bulursa, her dağın sırtına işaret diker.

İt ihtiyarlarsa, yatıp havlar.

Koçu dağmda kaplan yok, kuyu suyunda balık yok.

Dağda düzlük olmaz, düzlük yerde bel olmaz.

Deve ihtiyarlarsa, bunkal olur.

Sığır ihtiyarlarsa, murañın olur.

Erkek ihtiyarlarsa, kerçin olur.

Yağmur yağarsa, kabın olsun, örtünmek gerek, kötü insan yakın gelirse, gizlenmek gerek.

(Reşit Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri, 1965)

XI. Asır (Kâşgarlı Mahmud, Divânü Lügât-ı Türk'ten)

- 1 — Kuş kanatın, er atın. (Kuş kanadı ile, er atı ile). (C. I, 34, 23)
- 2 — Awçı neçe al bilse adıg ança yol bilir. (Al = hile, adıg = ayı) (C. I, 63, 12)
- 3 — Kişi alası içtin, ylkı alası taşın. (İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında) (C. I, 91, 22)
- 4 — Arpasız at aşumas, arkasız alp çerig sıyumas. (Arpasız at aşamaz, arkasız alp çeriyi kıramaz) (C. I, 123, 20)
- 5 — Yılan kendü egrisin bilmes, tewi boynın egri tir. (Kendi vücudunun eğriliğini görmeyen yılan devenin boynunun çarpıklığını söyler) (C. I, 127, 7)
- 6 — Etli tırngaklı adırmas. (Et ırnaktan ayrılmaz) (C. I, 177, 17)
- 7 — It ısırılmaz, at tepmes time. (C. I, 178, 11)
- 8 — Ulugnı uluglasa kut bolur. (İnsan büyüğüne saygı gösterirse bahtiyarlık duyar) (C. I, 304, 16)
- 9 — Koş kılıç kınka sıgmaz. (Çifte kılıç bir kına sıgmaz) (C. I, 359, 4)
- 10 — Alp çerigde, bilge tirigde. (Yiğit savaşta, bilge ilim yerinde tecrübe olunur) (C. I, 388, 17)
- 11 — Ot tütünsüz bolmas, yigit yazuksuz bolmas. (Ateş dumansız, yiğit günahsız olmaz) (C. I, 400, 19)
- 12 — Kut belgüsi bilig. (Saâdetin alâmeti bilgi ve akıldır) (C. I, 428, 1)
- 13 — Kutsuz kudugka kirse kum yagar. (İşi ters giden kuyuya girse üstüne kum yağar) (C. I, 457, 28)

- 14 — At teküzligi av bolmas. (At akıtması «alındaki beyazlık» ay olmaz. Bu sav küçük bir işi büyütenler için söylenmiştir) (C. I, 507, 16)
- 15 — Yüzge körme, erdem tile. (Yüze bakma, erdem dile. Yüzün güzelliğine ve çirkinliğine bakma; insanda terbiye ve fazilet ara) (C. II, 8, 14)
- 16 — Tag tagka kawuşmas, kişi kişiğe kawuşur. (C. II, 103, 2)
- 17 — Yoğurkanda artuk adak kösülse üşiyür. (Yorgandan artık ayak uzatılrsa üşür. Bu sav haddini aşmamak için söylenir) (C. II, 137, 6)
- 18 — Kanıg kan bilse yumas. (Kan kanla yıkanmaz) (C. III, 66, 17)
- 19 — Kişi sözleşü yılkı yıdlasu. (İnsan söyleyerek, hayvan koklaşarak) (C. III, 104, 17)
- 20 — Suw birmeske süt bir. (Su vermeyene süt ver) (C. III, 129, 7)
- 21 — Büri koşnısın yimes. (Kurt komşusunu yemez) (C. III, 220, 16)
- 22 — İl kahr, törü kalmaz. (El, ülke bırakılır, töre ~~burak~~ılmaz) (C. III, 221, 8)
- 23 — Atası anası açığ almıla yise oğlu kızı tışı kamar. (Atası anası acı elna yese oğlunun, kızının dişi kamaşır. Ana-babanın fenalıkları çocuklara da zarar verir) (C. III, 272, 21)
- 24 — Tegirmende toğmuş sıçgan kök kökreginge korkmas. (Değirmende doğan sıçan gök gürlemesinden korkmaz. Hayatta sıkıntı çekmiş olan büyük felâketlere göğüs gerer) (C. III, 282, 18)
- 25 — Birin birin ming bolur, tama tama köl bolur. (Biraz biraz bir olur, damlaya damlaya göl olur) (C. III, 360, 10)
- 26 — Közden yırasa köngülden yeme yarar. (Yıra = uzak, yeme = dahi)
- 27 — Yalınguk oğlu yokadur, edgü atı kalır. (İnsan ölür, iyi adı kalır) (C. III, 384, 18)
- 28 — Suw körmeginçe etük tartma. (Su görmeden pabuç çıkarma) (C. III, 426, 15)

Dil ve Kültür Birliğimizi Gösteren İki Örnek

Türkiye Türkçesi :	Karga karganın gözünü oymaz.
Gagauz » :	Gârğa gârganın gözün çıkarmas.
Kırım » :	Kağğa karganın gözünü çokumas.
Azerbaycan » :	Kağgâ karganın gözünü cıkhartmaz.
Türkmen » :	Garga garganın gözün çokmaz.
Balkar » :	Kağğa karganı közün çığarmaz.
Kumuk » :	Kağğa karganı közün çokumas.
Tatar » :	Karga karganın küzin çıkımas.
Başkurt » :	Kağğa karganın küzen sukımas.
Kazak » :	Kağğa karganın közün çokubayt.
Yakut » :	Suor suorum ksarağın onğpot.
Çuvaş » :	Kurak kuşne şaksan çavımaşt.
Türkiye Türkçesi :	Kızım sana söylüyorum gelirim sen anla.
Kırım » :	Kızım sañğa aytaman, kelinim sen diñgle.
Azerbaycan » :	Gızım sene dëyirem, gelirim sen eşit.
Türkmen » :	Gızım sañğa aydayıñg, gelnim sen düş (eşit).
Karav » :	Kızım sana aytem, kelinim sen eşit.
Balkar » :	Kızım sañğa aytaman, kelinim sen eşt.
Kumuk » :	Gelinim sağa aytaman, kızım sen tıñga.
Tatar » :	Kızım señğa eytem, kilinim sin tıñla.
Başkurt » :	Kızım hiñge eytem, kilënnem hin tıñda.
Kazak » :	Kelinim sagan aytam, kızım sen tıñda.
Karakalpak » :	Kızım sağan aytaman, kelinim sen tıñla.
Kırgız » :	Keregim saga aytam, kelinim sen uq.
Özbek » :	Kızım senge aytaman, kelinim sen eşit.
Yeni Uygur » :	Kızım sañğa aytay, kilinim sen tıñla.
Çuvaş » :	Ksereme kalani kineme poldar.

BİBLİYOGRAFYA

- Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler. Ankara, 1965.
- Aziz Aktaş, Atasözleri. Emel Dergisi, Sayı 18, Eylül-Ekim 1963. sayı 38, Ocak-Şubat 1967.
- Ömer Faruk Akün, Atalar Sözüne Dair. Şadırvan, C. II, sayı 28, Ekim 1949.
- Reşid Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri. Ankara, 1965.
- Ferit Birttek, En Eski Türk Sıvıları. (Divânü Lügât-î Türk'ten Derlemeler) Ankara, 1944.
- Edgard Blohet, Catalogue des Manuscrits Turcs. Tome I, Paris 1932; bakınız: Pertev Boratav, Quatre Vingt, quatorze Proverbes Turcs du XVe Sיעלce I, restés inédits, Oriens, Vol. VII, no. 2, 1954.
- Dehri Dilçin, Edebiyatımızda Atasözleri. İstanbul, 1945.
- Şükrü Elçin, Türk Dilinde Atalar Sözü. Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C. I, sayı 2.
- Şükrü Elçin, Oxford'da Bir Mecmua, Kültür ve Sanat Dergisi. (Halk Edebiyatı Araştırmaları) 1977.
- Ahmet Muhtar Erdemir, Atasözlerinin Psikolojisi. Erciyas (Kayseri), C. I, Sayı 1, Mart 1938; sayı 4, Haziran 1938.
- Sadeddin Nüzhet (Ergun) - Mehmed Ferid, Konya Halkiyât ve Harsiyâtı. Konya, 1926.
- Abdullah Fettahoğlu, Mecmua-i Emsâl. Kazan, 1904.
- Vecihe Hatiboğlu, Atasözleri ve Deyimler. Türk Dili (Ankara), sayı 152, Mayıs 1964.
- Veled İzbudak, Kitâb-ı Atalar. İstanbul, 1936.
- Mahmud Kâşgarlı, Divânü Lügât-î Türk. (Besim Atalay) tercümesi. 3 cilt, Ankara, 1939, 1940, 1941.
- Kerimov-Y. Şişmanoğlu, Türk Atalar Sözleri ve Özlü Sözler. Sofya, 1955.
- Kırgızca - Rusça Sözlük, Moskova, 1965.
- Mehmed Fuad Köprülü, Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi. İstanbul, 1936.
- Ahmet Talât (Onay), Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i. İstanbul, 1928.
- Adnan Cahit Ötügen, Darb-ı Mesel Mecmuaları Kitâbiyatı. Atsız Mecmua, İstanbul, 12, 13, 15, 17'nci sayıları, Nisan-Eylül, İstanbul, 1932.
- Özbekçe - Rusça Lügat. Moskova, 1959.
- Passonen, Çuvaş Sözlüğü. İstanbul, 1950.

- Wilhelm Perts, Verzeichniss der Türkischen landschriften der Kömischen, Bibliothek zu Berlin, C IV.
- W. Radloff, Proben. C. IV, 1964.
- Russko, Başkırsky Slovar. Moskova, 1964.
- Russko, Karakalpaksky Slovar. Moskova, 1962.
- Russko, Kazaksky Slovar. Moskova, 1954.
- Semâhat Şenaltan, Studien zur Sprachlichen Cestral Der Deutschen Und Türkischen Sprichwörter, Marburg, 1968. (Bu eser Alman ve Türk Atalar Sözü'nü dil bakımından inceleyen ilk doktora tezidir.)
- Talat Tekin, Kök Türk Yazıtları'ndaki Deyimler Üzerine Türk Dili. sayı 67, 68, 1957.
- Ata Terzibaşı, Kerkük Eskiler Sözü. Bağdat, 1962.
- Türkmen Dilinin Sözlüğü. Aşgabat, 1962.
- Sait Uğur, İçel Folkloru. Ankara, 1947.
- Şakir Ülkütaşır, Türk Atasözlerinin Menşee ve Mâhiyeti. Türk Folklor Araştırmaları, sayı 158, Eylül 1962.
- Vezirof Yusuf Bey, Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar. İstanbul, 1337.
- Yudahin, Kırgız Sözlüğü. C. II, İstanbul, 1948.
- Kerim Yund, Atasözleri Üzerine Bir Araştırma. TFA., sayı 158, Eylül 1962.

VIII. DEYİMLER

Deyimler (tâbirler), asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimeden kurulu bir çeşit dil ifâdesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır.

Eski yazarlarımızın aynı zamanda «**ıstılah**» dedikleri; ihtiyaçların ve geleneğin kalıplaştırdığı; kelime birimi olarak şekillendirdiği; bâzı **mecaz**, **teşbih**, **istiâre**, **kinâye**, **ihâm**lar'da renk, ışıık ve espiiri unsuru olan deyimleri Ebüzziyâ Tevfik, Şinâsî'nin Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye'sine yazdığı bir mülâhazada «tâbir itlâk eylediğimiz akvâl ise bir hâli musavvirdir. Anda —**mesel**—in hâiz olduğu hüküm yoktur» şeklinde anlatır¹.

Ebüzziyâ'nın «atalar sözü kuvvetinde, fakat onun gibi bir hüküm bildirmeyen ve ancak bir hâli tasvir eden söz» **târifine** Sadeddin Nüzhet ve Mehmet Ferit'de iştirak ederler ve «tâbir» sözünü **terkib-i nâkış** (eksik cümle, ifâde, tamlama) olarak vasıflandırır². Mustafa Nihat Özön, **Türkçe Tâbirler Sözlüğü**'nde aynı târifleri tekrarlar³.

Son zamanlarda yukarıda adı geçen yazarların eksik veya yanlışları üzerinde durarak deyim konusuna aydınlık getirenler Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu ile Ömer Asım Aksoy oldu^{4,5}.

(1) Şinâsî-Ebüzziyâ, Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye, s. 509, temsil-i sâlis, 1302.

(2) Sadeddin Nüzhet - Mehmed Ferid, Konya Vilâyeti Halkıyât ve Harsiyâtı, 1926.

(3) Mustafa Nihat Özön, Türkçe Tâbirler Sözlüğü, 1943.

(4) Vecihe Hatipoğlu, Atasözleri ve Deyimler, Türk Dili, sayı 152, 1964. (Bu makaleden geniş ölçüde faydalanıldı.)

(5) Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler, 1965; bakınız: Aynı yazar, Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, 1969.

Deyimleri, şekil ve mânâ bakımından iki kolda inceleyebiliriz.

A — Şekil

Deyimlerin dilbilgisi bakımından aldığı şekiller şunlardır.

I — Deyimlerin bir çoğu masdar hâlinde. Misaller: baş vurmak; göze girmek; dile düşmek; turnayı gözünden vurmak.

II — Deyimler her zamanlı fiil kipleriyle kullanılırlar. Misal: Kaş yaparken göz çıkardı. (Çıkaracaksın, çıkarma)

III — Deyimlerdeki bâzı kelimeler isim ve fiil çekimlerine girerler. Misaller: Ağaca çıksa (çıkasan) Pabucu (Pabucum) yerde kalmaz. Anasından (anamdan) emdiği (emdiğim) süt (sütü) burnundan (burnumdan) geldi. (Gelecek, getir, getir-melisin)

IV — Kalıplaşma sebebiyle fiil çekimine girmeyen az sayıdaki deyimler. Misaller: Tut kelin perçemini (perçeminden); ayıkla pirincin taşını; vur abalıya; vur patlasın, çal oynasın.

V — Hiçbir fiil kipi taşımadıkları için cümle hâlinde bulunmayan deyimler. Misaller: Kel başa şimşir tarak; iki dirhem bir çekirdek; nohut oda, bakla sofa; balık kavağa çıktığı zaman; başım gözün üstüne, gündüz feneri.

VI — Cümle hâlinde olmayan deyimlerin bir kısmında da kelimelerin bazıları çekime girerler. Misaller: İki eli (elim) kanda olsa; darısı başına (başıma); gözünüz (gözümüz) aydın.

VII — Deyimlerin bazıları iyelik (mülkiyet) ekleri ile kururlar. Misaller: Göz-ü açık; baldır-ı çıplak; eli açık; eli sıkı.

VIII — Deyimlerde tekrarlar. Misaller: Çoluk çocuk; iğri büğrü, konu komşu.

IX — Aynı kelimenin tekrarı ile yapılan ikizleme deyimler. Misaller: Günü gününe; kaçan kaçana; boşu boşuna.

X — Kafiye deyimler. Misaller: Akdeniz'e kapdan, Mısır'a sultan; azıcık aşım, kaygusuz başım; adı çıktı dokuza inmez sekize; kaş ile göz, kalanı söz; dağ dağda, bağ bağda, tava delik iş yağda; havada bulut, sen onu unut.

XI — Deyimlerde olumsuz kavramlı kalıplar. Misaller : Ağ-
zını (ağzımı) bıçak açmıyor; gözünü (gözümü) budaktan sa-
kınmaz (sakinmem).

XII — Deyimlerde eski kalıplar. Misaller : Ne idüğü belli-
siz; neme bir iş.

EK - I — Atalar sözünden yapılan deyimler. Misaller :

- 1) Ne ekersen onu biçersin (atalar sözü) ektiğini
biçti (deyim).
- 2) Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur (ata-
lar sözü). Kurt kocadı, köpeklerin maskarası
oldu (deyim).

II — Hikâye ve fıkralarla ilgili deyimler. Misaller : Ay-
vaz kasap, hep bir hesap; ipe un sermek; Ali Cengiz oyunu;
fincancı katırlarını ürkütmemek; Halep orada ise arşın burada.

III — Geleneklere dayanan deyimler. Misaller : Çileden
çıkarmak, meydan okumak ; tabanları yağlamak.

B — Mânâ

Deyimler, atalar sözünde olduğu gibi soyut kavramları
açıklamak için somut kavramlara başvururlar. Deyimleri teş-
kil eden kelime gruplarında benzetme yolu ile yapılanların
hepsi veya biri gerçek anlamlarının dışında ve fakat anlam
içindedirler. Misaller : Hanımeli; aslanagzı; denizaltı (gemi)
gibi.

Deyimlerdeki hayaller çok defa mantık dışı veya mübâle-
galıdır. Deyimler, bâzen süslü, bâzen boş sözlerdir. Misaller :
Balık kavağa çıktığı zaman; dam üstünde saksagan, vur be-
line kazmayı; kel başa şimşir tarak.

İnsanlığın bir fikri, bir düşünceyi anlatmak için bulduğu
yollardan biri sayılan anlam bilgisi deyimini yapıbilgisi teri-
mi birleşik kelime ile karıştırmamak lâzımdır.

Türk dilindeki deyimleri a) umumî olanlar (sözlü kulla-
nıştakiler ve yazıya geçenler); b) bölge karakteri gösterenler;
c) Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşıyanlar; ç) eski-
den kullanılıp bugün unutulmuş olmak üzere dört ana grup-
ta toplamak mümkündür.

Deyimler, belli bir anlatım ihtiyacı karşısında köy, şehir,
meslek, sanat, tarikat vb. çevrelerde teşekkül ederler.

A — Mahalli Deyim Örnekleri

- 1 — Abası yok poyraza karşı gider.
(Bulancak-Giresun)

..

- 2 — Adı ata bindi, ayağı yerde gezer.
(Yenice-Tarsus-Içel)

..

- 3 — Ağrı dağından kar başışlamak.
(İğdır-Kars)

..

- 4 — Akıldan piyâde.
(Gönen-Balıkesir)

..

- 5 — Ardında kantar asılı.
(Gündüzbey-Malatya)

..

- 6 — Arsız cehenneme atmışlar, demiş : Odunum yaş.
(Bitlis)

..

- 7 — Başını büyük taşa vurmak.
(Tunceli)

..

- 8 — Boş mahallenin baş kadını olmak.
(Ereğli-Konya)

..

- 9 — Böyle tilkinin böyle kuyruğu olur.
(Çitme-Divriği-Sivas)

10 — Buğday ekdim, arpa bitti.
(Niksar)

**

11 — Câmi kapısını bilmez, sofuluk taslar.
(Mansurlu-Feke-Adana)

**

12 — Ciğeri ağzına gele.
(Elâzığ)

**

13 — Çalı dibinde mahkeme görmek.
(Mudurnu-Bolu)

**

14 — Çul tutmaz evliya.
(Afyon)

**

15 — Daldan eğme mi, kökten sürme mi.
(Gaziantep)

**

16 — Damda deve aramak.
(Ayşe Elçin'den-Florina-Rumeli)

**

17 — Deli çeşme.
(Akdağmadeni)

**

18 — Dil değil, şah raşını.
(Van)

**

19 — Döner taşım yok, öter kuşum yok.
(Mudurnu-Bolu)

20 — Manastır'a yağmur yağdı; Florina'da duâ ettik.
(Ayşe Elçin'den-Florina-Rumeli)

**

21 — Dumansız ateş.
(Hakkâri)

**

22 — El gölgesi.
(Gaziantep)

**

23 — Elim kısa, dilim kısa.
(Göbekvıran-Gürün-Sivas)

**

24 — Elini almak.
(Gaziantep)

**

25 — Hazıra vezir.
(Samsun)

**

26 — Kalbura su komak.
(Hakkâri)

**

27 — Kurtla güler, kuzuyla ağlar.
(Mudurnu-Bolu)

**

28 — Mercimeği yemez, çönlüğü bahane eder.
(Hakkâri)

**

29 — Nal toplamak.
(Bilecik)

30 — Şam'a gidene bardak ısmarlamak.
(İğneciler-Mudurnu-Bolu)

31 — Şara gitti, leblebi oldu.
(Ayşe Elçin'den-Florina-Rumeli)

32 — Unu kuru olmak.
(Kuyucak-Aydın)

33 — Yaza kaldı, güze kaldı, gelinlik kız bize kaldı.
(Zile-Ordu)

34 — Yok ölümünde ölmek.
(Isparta)

35 — Yüğü yıkmak.
(Mudurnu-Bolu)

Eski Eserlerde

B — Kök Türk Yazıtlarından Örnekler

Adak kamaştırmak : Ayağı burkulmak, ayağı dolaşmak.
Mecaz olarak : Morali bozulmak, şaşırıp yanlış hareket etmek.

(Bilge Kagan Yazıtı, D, s. 30)

Atı küsi yok bolmak : Adı sanı yok olmak. Mecaz olarak :
Ortadan kalkmak, varlığı kalmamak.

(Bilge Kagan Yazıtı, D, s. 21; Kül
Tigin Yazıtı, D, s. 27)

Közi kaşı yablak bolmak : Gözü kaşı fena olmak. Mecaz
olarak : Kendini helâk etmek, bitkin hâle gelmek.
(Kül Tigin Yazıtı, s. 11)

Ot sub kılmak : Ateş (ile) su etmek. Mecaz olarak : Ayır
mak, birbirine düşman etmek.

(Kül Tigin Yazıtı, D, s. 27; Bilge
Kagan Yazıtı D, s. 22)

Sabın sımak : Sözüünü kırmak. Mecaz olarak : Hatırını
kırmak.

(Kül Tigin Yazıtı, G, s. 11-12)
(Talat Tekin, Kök Türk Yazıtları-
rındaki Deyimler Üzerine)

C — Deyimlerin Hikâyeleri

— Bir vak'a, fıkra, tarikat vb. bağlı deyimler —

I — Trampete Gitmek (Mahalli deyim)

Manisa'nın Turgutlu kasabasında doğan bu terimin hikâ-
yesi şöyledir :

Filbe'de askerliğini yaparken trampet çalan İsmail oğlu
Hasan Efendi, 1911-1912 yılları arasında Türkiye'ye göç ede-
rek Turgutlu'ya yerleşmiştir.

Çalışkan, faziletli, hayırsever bir iş adamı ve örnek bir
meyve yetiştiricisi olan Hasan Efendi, 1945-1947 yılları ara-
sında büyük bir tarlasını, mezarlık yapılmak üzere Beledi-
ye'ye hibe etti. Bu hibe, halk üzerinde büyük bir memnurluk
uyandırdı.

1945 yılından sonra mezarlığa götürülenlerin bir nevi acı
mizâhını ifade için halk, «Trampete gitti», «Trampete götü-
rüldü» sözlerini, Trampet Hasan'ın tarlasına, yani mezarlığa
götürüldü, öldü mânâsına gelmek üzere icat etti.

1950 yılında ölen rahmetli Hasan Efendi de, mahallî ifâ-
de ile kendi toprağına, Trampet'e gitti!

(Şükrü Elçin, Turgutlu'da «Trampete Gitmek» Deyimi)

II — Altmış alıya bağlamak

«Ebcet» hesabına göre «Allâh» kelimesinin harflerinin toplamı 66'dır. Bir işi tam ve sağlam yaparak sonunu emniyetle beklemek mânâsına gelir. Bu da Allâh'a güvenmekle olur.

III — Gözden sürmeyi çekmek

Vaktiyle İstanbul'da Kasımpaşa'da kayık yapılan yere «göz», kayık tahtalarına da «sürme» adı verilirmiş. Fırsatı kaçırmayan, bâzı açığözler kayık odalarından tahta aşırırlarmış.

Not : Anadolu'nun bâzı yerlerinde odaya «göz» derler.

IV — Cemâziyülevvelini bilmek

Cemâziyülevvel, Arap aylarından birinin adıdır. Vaktiyle bizde de bu adlar kullanılıyordu. Osmanlı idâresinde Mâliye Dâirelerinde işi biten evrak beyaz bir torbaya konulur, hangi aya âit olduğu yazıldıktan sonra ambarlara gönderilirdi.

Patiskanın kıt olduğu günlerde memurlardan biri dâireden çaldığı torbayı evine götürmüş; karısı torbayı bozup kocasına don dikmiş. Günün birinde adamın biri hamamda soyunan memurun arkasına rastlayan «Cemâziyülevvel» yazısını görmüş. Memur kısa müddet sonra yüksek bir vazifeye tûyin edilmiş. Kendisini hamamda gören adam bir iş için baş vurmuş. Mevkiini hazmedemeyen memur işi yapmamış. Buna kızan iş sâhibi, «Ben senin cemâziyülevvelini bilirim» demiş.

V — Kemerı sıkamak

Kemer, yünden dokunmuş, deri ile kenarları çevrili, beş parmak kalınlığında kuşaktır. Tarikat eşyasından biridir. Mürşid tarafından tekbirle kuşatılır. Erenler hizmetine bel bağlayış sembolüdür. «Kemerı sıkamak» kendini canla-başla tarikata vermek mânâsına gelir.

Bugün umumî dilde bir konu veya işde fedâkarlığa, tasarrufa ve ilerisi için sıkıntıya katlanmak mânâlarında kullanılmaktadır.

VI — Keçeyi sudan çıkarmak

Gaziayıntaplı bilgin ve şâir Hasırcızâde İstanbul'a gelince Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa'yı ziyaret eder. Paşa bu ziyaretten memnun kalır. Misâfirine «Fazlınızı ve bilginizi iştittim, sizinle tanışmak isterdim» deyince, Hasırcızâde bu iltifata teşekkür eder. Fuad Paşa : «Siz Hasırcızâdesiniz, ben Keçecizâdeyim. Hasırla keçe arasında yakın münasebet vardır. Bu bakımdan da yabancı sayılmayız» sözüne, Gaziayıntaplı şâir : «Evet Paşam, siz keçeyi sudan çıkarmışsınız, bizim hasır hâlâ ayaklar altında» demiş.

VII — Kös (küs) dinlemek

Vaktiyle «küs» denilen büyük davulları at veya devenin iki tarafına yüklerler, savaşta askeri coşturmak için çaldırılmış. Günün birinde bir deve-i yaşlanan devesini işe yaramadığı için başı-boş salıvermiş. Deve gezerken bir yonca tarlası bulmuş, otlamaya başlamış. Tarla sahibi uzaktan bağırıp deveyi yoncalıktan çıkartmak istemiş. Deve aldırmadan otlamaya devam etmiş. Yoldan geçen biri : «Ne yap-san boş, o «küs» dñlemmiştir, senin sesin ona vız gelir» demiş.

VIII — Ziftlenmek

Balık tutmaya meraklı bir vezir kayığının su yaptığını görünce ziftlenmesini emretmiş. Kayık kalafata çekilerek ziftlenmiş. Kâhya, «masrafın üç altın» olduğunu söyleyince vezir kızmış, ustayı çağırtmış. «Bir kayık üç altına mı ziftlenir, nedir bunun aklı, bana söyle» demiş. Usta «haklısınız vezirim, yalnız kayık ziftlenmedi. kayıkcı kulunuz ziftlendi, Ayvaz kulunuz ziftlendi, kâhya kulunuz ziftlendi» cevabını vermiş.

Not : Deyim bir işden kendisine yolsuz olarak menfaat temin etmek mânâsına kullanılmaktadır.

IX — Ağızdan baklayı çıkarmak

Seyhin biri küfretme alışkanlığını bırakması için yeni derviş dilinin altına bakla koymasını tavsiye eder. Derviş, aklına gelince dilinin altındaki bakla sâyesinde küfr etmekten kurtulur.

Bir gün şeyhle derviş yolda şiddetli yağmura tutulurlar. O sırada pencereden bakan kadının biri beklemelerini ricâ eder. Dakikalar geçer. Şeyhle derviş sırsılıklam ıslanırlar. Sonunda kaçın görünür. Şeyh bekletme sebebini sorar. Kadın «Kavuklarınızın büyük olduğunu gördüm, civcivlerim tepeli çıksın diye tavuğumu size karşı kuluçkaya yatırdım» cevabını verir. Bunun üzerine şeyh dervişine döner «çıkart ağzından baklayı» der.

X — Ateş pahasına

Kanunî Sultan Süleyman Halkalı'da maiyetiyle birlikte avlanırken yağmura tutulur. Bir köylünün evine sığınır. Ev sâhibi ocakta ateş yakıp misâfirlerinin elbiselerini kurutmaya çalışır. Durumdan memnun olan pâdişah nedimlerinden birine «şu ateş şimdi bin altın eder» demiş. Bu sözü köylü işitmiş. Ertesi günü Pâdişah borcunu sorunca ev sâhibi binbir altın demiş. Kanunî irkilmiş ve sebebini sormuş. Köylü, «ateş bin altın takdir etmişsiniz, bir altın da konak ücreti» demiş. Pâdişah parayı vermiş ama bu hâdiseyi unutamamış. Bir malın pek pahalı olduğunu görünce vak'ayı hatırlar, «ateş pahasına» deyip durmuş.

D — Tuz, Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine

Biz, bu yazımızda deyimlerin dilde, fikirde ve işde oynadıkları derin ve geniş tesiri, uzun bir yaşama tâliine ermiş olan «Tuz Ekmek Hakkı» ifadesinde göstermek istiyoruz.

Türklerin tarihine, edebiyatına ve folkloruna giren «Tuz Ekmek Hakkı» deyimini, hiç şüphesiz tuzun ve ekmeğin bilinmesinden soğra meydana gelmiş bir söz grubudur. Bu söz, hayatımızda dostluk, vefâ, arkadaşlık, sadâkat, insanlık, samimiyet, merdlik ve dürüstlük... gibi türlü kavranları içine alan zengin bir klişedir.

Maddeden çok mânâyı işaret eden bu deyim, Türkçede «tuz» sözüne dayanmaktadır.

İçinde eridiği sulardan buharlaşma ile elde edilen ve kalarlarda mâden halindeki varlığını hemen herkesin bildiği tuz, yediğimiz ekmekle yemeklerin lezzetini veren mühim bir maddedir.

Bu maddenin adı olan ve dilimizde; tuzlu, tuzsuz, tuzlamak, tuzcu, tuzluk... gibi kavramları doğuran «tuz» sözü, Doğu, Batı birçok Türk lehçelerinde yaşamaktadır. Ayrıca mecaz olarak tat ve lezzet mânâlarına geliyor.

Türkçe, Arapça ve Farsçada «ekmek» kelimesiyle birleşerek eski şark misafirperverliğinin bir sembolü hâline gelen ve bir «takım söz»⁷ meydana getiren tuzun kaynağı çok gerilere gider.

İslâmî Türk kaynaklarına göre «tuz»u icat eden Halil İbrahim Peygamber'dir. İbrahim, Kâbe'yi bina edince Tanrı'nın rahmetini diledi. Tanrı, «Fakir dîri giydir, açları doyur» dedi. Peygamber, bunu nasıl meydana getireceğini sordu. Tanrı Kâbe, binâsından kalan toprakları dört bir tarafa savurmasını söyledi. İbrahim, öyle yaptı, Tanrı'nın emri ile toprakların düştüğü yerde «tuz» oldu.

Bu zamandan itibaren bütün yaratıklar Halil İbrahim'in tuzunu yemeye başladılar⁸.

Birbirini tanımayan iki kişi, bir münâsebetle, birbirlerinin yemeklerini yerler. Aynı sofradan alınan nasip ile ikram edilenin minneti, onlara bütün bir ömür unutulmayacak samimiyetin ve dostluğun kapılarını açar. Bu samimiyet ve dostluk onları bir kalb yapar. Artık birbirlerine kötülük edemezler. Karşılıklı itimâdin ve civanmerdliğin asil bir örneği olan bu ruh ve fikir birliği bir «yemin» hükmünde ve değerindeki hüviyetiyle kutsilesir.

Şemseddin Sâmî (1850-1904), «Tuz-Ekmek»e (nimet, ihsan); «Tuz ekmek hakkı»na da (şükran, minnetdarlık) karşılıklarını vermiştir⁹.

«Tuz Ekmek Hakkı» deyimini, —elimizdeki notlara göre üç kolda— tarihi kayıtlarda, edebî eserlerde, folklor mahsullerinde olmak üzere sıralıyoruz.

(6) Besim Atalay, Divânü Lügât-it Türk Dizini, 665, Ahmet Caferoğlu, Uygur Sözlüğü, III, 199, 1938.

(7) Ömer Asım Aksoy, Gaziantep Ağzı, II, 189, 1945.

(8) Evliya Çelebi, Seyâhatname, C. I, 537, 1314.

(9) Ş. Sami, Kâmus-i Türkî, 898, 1317.

I — Tarihi Eserlerde

Ebülğâzi Bahadır Hân'ın **Secere-i Türk**'ünde şöyle bir kayıttır: Cengiz Hân, 1203/600 tarihinde Tayang Hân üzerine yürür. Savaşta Tayang Hân yaralanmış, ordusu dağılmıştır. Buna rağmen Tayang'ın beylerinden bazıları Cengiz'le vuruştuktan çekinmezler. Sonunda beylerle karşılaşan Cengiz Hân onların karakterlerini takdirle: «Yediğiniz ekmek ve tuzu hak ettiniz, yiğitsiniz» der¹⁰.

Deşt-i Kıpçak hükümdarı Ebülhayır Hân'ın torunu Şahbaht Şeybânî Hân, bir savaşta rakibi Berge Hân'ı (? - 1226) muhasara eder. Berge, fırsat bulup bir sazlığa kaçır. Berge'nin inakı Monake, yakalamaya gelen askerleri aldatır. Hân'ın kendisi olduğunu söyler; Berge'nin hayatını kurtarır. Sonunda, Şahbaht Monake'ye bu hareketinin sebebini sorar. Monake: «Çünkü çok zaman ekmeğini, tuzunu yedim» cevabını verir¹¹.

Aynı şekilde «küfrân-ı nimet» de bulunmamanın güzel bir örneğini Fâtih'in beylerinden biri, Turhan Beyoğlu Ömer Bey vermiştir.

Uzun Hasan Tokat'ı harap ettiği sırada, Fâtih Sultan Mehmet, Rumeli Beylerbevi Has Murad Paşa'yı harekete geçirdi. İhtiyatsızlık yüzünden, esir edilenler arasında Murad Paşa ile birlikte Ömer Bey de vardı.

Uzun Hasan, bir şarap sofrasında, Osmanlı karşısındaki muvaffakiyetini methederken söz Ömer Bey'e düşer. Ömer Bey: «Sen deryadan bir katre su aldın. Yüz bin kulu daha var» deyince Uzun Hasan kızıp öldürme tehdidinde bulunur. Bunun üzerine sağlam seciyeli bir şahsiyet olan Ömer Bey: «Hey Hân, ben seni tâyib itmen. Zira Osmanoglunun çok nân ve nemekin yemiş kuluyum, şimdi ana âsi mi olayın» der¹².

Yukarıki kayda zıt bir misâl, Fâtih'in veziri Mahmud Paşa'nın zindana atılmasına sebep olan vak'a ile ilgilidir.

Veziriâzam İbrahim Paşa, Mahmud Paşa'yı (? - 1372) kısıkanlıyordu. Hile ile yanına adam koydu. Adamına, Paşa'nın mührü ile bir boş kâğıt mühürlemesini tembih etti. Kendisine ihsan vaadinde bulundu. «Bu oğlan dahi nân ve nemek hakkını unudur bir beyaz kâğıda mühür urup İbrahim Paşa'ya gönderdi».

İbrahim Paşa, Mahmud Paşa'nın ağzından kendi karısına şöyle yazıyordu: «Senin gibi genç bir tâzenin İbrahim Paşa gibi (Sultanın câriyesiyle evlenmişti) bir ihtiyara şikâr olması insaf mıdır? O İbrahim Paşa'yı bir tarik ile helâk et. Bâdehu ben seni tezviç edeyim».

İbrahim Paşa, bu mektubu Fâtih'e verdi. Fâtih kızdı ve Mahmud Paşa'yı Yedikule zindanına attırdı¹³.

Abaza Mehmed Paşa'nın (katli : 1634) sipâhilerle sekbanlar arasında meydana gelen bir düşmanlığı tuz ekmek üzerine yaptırdığı bir yeminle halledişinin hikâyesi şöyledir:

Bilindiği üzere İkinci Osman, intizamı bozulan **Yeniçeri** ocağını ıslâha kalkınca Yeniçeriler tarafından öldürüldü. Erzurum Vâlisi Abaza Mehmed Paşa, pâdişahın intikamını almak amacı ile eline geçirdiği Yeniçerileri öldürüyordu; **İstanbul'a** yürüdüğü sırada, Tokat'a gelirken, sipâhilerle sekbanlar cirit ve cengâverlik oyunlarını göstermişlerdi. Sekbanlar, sipâhilerin kazanmalarını kendilerine hakaret sayarak silâha sarıldılar.

Abaza Paşa, emrindeki kuvvetlerin parçalanmasından endişelendi; bozulan intizamı şu yeminle îade etti:

(İki askeri tefrik eden mesâfenin ortasına bir ağaç dikildi. Üzerine ekmek ve tuz, bunların ortasına bir kılıç ve mus-haf konuldu. İki takımın rüesâsı sıraları ile gelerek dâimî ve nâ kâbil-i ihlâl bir ittifak üzerine kâsem ettiler. Yeminin tâ-biri muhâfaza olunmuştur: «Hân kılıca uğrasın, ekmek, tuz kendisine zehir olsun!»)

Bu râsimeden sonra sipâhiler hasımlarını memnun etmek için direklerin altından geçtiler¹⁴.

(10) Ebülğâzi Bahadır Hân, *Secere-i Türk*, s. 86, Rıza Nur neşri.

(11) Ebülğâzi, *Secere-i Türk*, 203, Bk. 208.

(12) Neşri, *Kitâb-i Cihan-nümâ* (Neşri Tarihi), C. II, S. 810, Bk. 812 F.R. Unat-M.A. Köymen neşri, 1957.

(13) Ahmet Bican, *Acâib-i Mahlûkat*, Mahmud Paşa'nın *Şehadeti* Sebebi, *Türk Dil Kurumu Yazmaları*, Nu. 142, 186-b-187-a.

(14) Naimâ, *Târih-i Naimâ*, C. II, Matbaa-i Âmirce, 304, 1280; Hammer, *Devlet-i Osmâniye Tarihi*, M. Atâ terc. C. 9, S. 35, 1335.

Naimâ tarihinde bir ikinci kayıt da, Kahraman Emirülü-
merâsî Sefer Paşa'ya aittir. Paşa, Niğde'yi istilâ eden Çopur
Bekir'i defetmek için çalışırken taarruza uğrayıp esir düşer.
Sekbanlar bunu fırsat bilip otağını yağma ederler. Bu hâli
gören paşa «... ve böyle kara günde bana muin olursunuz
deyü sizi evlâdım gibi görüp gözettim. Şimdi uğrumda cenk
itmek dursun, ırzımı yağma ve tâlân ettiniz. Sizler gibi tuz
etmek hakkını bilmez müfsid askere dayanıp itimad iden
ahmakların hâli işte benim gibi olurmuş»¹⁵.

Cevdet Paşa tarihinde şu işarete rastlıyoruz :

Mısır'da, Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758) maiyetindeki
Cezzâr Ahmed (Ölümü : 1804), bir nevi emniyet müdürü va-
zifesi görüyordu. Ali Paşa, rakiplerini Ahmed vâsıtasıyla or-
tadan kaldırmayı âdet edinmişti. Sıra Sâlih Bey'e gelmişti.
Cezzâr'a, onun da idâmını havâle etti. «Cezzâr, Sâlih Bey'in
kendi hakkında olan hakk-ı nân ve nemekine riâyeten ana
suikasd edemeyeceğini beyan ile itiraz ettikte Ali Bey lâkır-
dığını değiştirip «Hayyâkâllah yâ Cezzâr, merâmım seni tec-
rübe ve imtihan idi» der¹⁶.

II — Edebi Eserlerde

Tuz ekmek hakkı deyimini, hayâtın aynası olan edebiyat-
ta da görmek mümkündür. Divân, halk ve yeni Türk edebi-
yatları mahsullerinden bazı örnekler veriyoruz :

A) Divân edebiyatında : Yunus Emre (1250?-1320?) tuz
ekmek geleneğinden haberdardır. Dostları ile tuz ekmek ye-
menin memnuniyetini ve hazzını söyler :

Şükür bu deme geldük dostları bunda bulduk

Tuz etmek bile yidük ışık demin oynar iken¹⁷.

Âşık Paşa (1272-1333) tuz ekmek hakkı bilmeyenden bah-
seder :

(15) Naimâ, C. II, 317.

(16) A. Cevdet, Târih-i Cevdet, C. III, s. 8-9, def'a-i sâniye, 1280.

(17) A. Gölpinarlı, Yunus Emre Divanı C. 1-2, s. 247-248, XX. Şiir, 1936.

**Ne duz etmek bilür ol ne konşılık
Tamarında yokdurur hiç doğrılık¹⁸**

Evliya Çelebi (1611-1682)'ye rüyasında görünen Sa'd İbn
Ebi Vakkas seyhâhati sırasında nasıl hareket edeceğini anla-
tırken : «Gull-ü gışdan beri ol. Nân ve nemek hakkını gözle»
tavsiyesinde bulunur¹⁹.

Evliya Çelebi, bir geçit resmi vesilesiyle tuzcu esnafının,
tuz ekmek hakkına bağlılığını —şüphesiz târihi bir kayıt ola-
rak— şöyle anlatıyor : «... Bunlar dahi pürsilâh olup tahtre-
vanlar üzere tuz dükkânlarında tuz tartarak (tuz etmek hak-
kîçün) diyerek ubûr ederler»²⁰.

B) Halk edebiyatında : «İmam Ali, Kan Kal'ası» adlı bir
hikâyede Hazreti Ali (598?-661)'nin tuz ekmek hakkına riayet
ettiğini görüyoruz.

Hazreti Ali'nin çağırıldığı düğüne götürecek saçısı (hedi-
ye) bulunmaz. Döldül'e binip Kabâil Araplarının mallarını
yağmaya karar verir. Bir melikin ülkesine gelir. Zamanın yaş-
lılarından biri Ali'den kurtuluş için melike şu nasihati verir :
«Bir yahşi boğaç ile bir çanak süt tedarik eyle. Zahiye ile
gönder. Anı arz etsin. Eğer ol taâmı yiyecek olursa sana ve
kavmine dahi nesne demeye. Zira ol Ali dedikleri kişi, tuz
etmek hakkın sayar, tuz etmek yidüğü yere kıymaz» dedi.

Ali yemeği yedi. Kötülük etmedi. Döldül'üne binip kıs-
metini aramak üzere başka tarafa gitti²¹.

Battal Gâzî, ihtiyarlığında tuz etmek yedikleri ile helâl-
laşır. Onlara «sizinle çok tuz ekmek yedik. Büyüğünüz, kü-
çüğünüz helâl edin, ben helâl eyledim» der²².

Dânişmend Gâzî, bir kâfirle mücâdele ederken, karşısın-
daki yemek yemek teklifinde bulunur. Melik Dânişmend :

(18) Âşık Paşa, Garibnâme, Ankara Maarif Kitaplığı Yazmaları, 894-35-1,
Y. 56-a; 902.

(19) E. Çelebi, Seyâhatname, C. I, 31, 1314.

(20) E. Çelebi, Seyâhatname, C. I, 537, 1314.

(21) Destân-ı İmam Ali, Kan Kal'ası, TDK. Yazmaları, Nu. 76, 17b-
18a; 1223.

(22) Min Menâkıb-ı Gazavat-ı Seyyid Battal Gâzî, C. 6, s. 35.

«Eğer seninle taâm eylersem ayrık seninle cenk etmek ol-
maya», didi.

«Zira ki duz etmek yemiş oluruz». Ol yiğit itdi «sen ayrı
yiğil» didi. Melik Dânişmend «Olmaz. Zira ki sen benim ve-
linimetim olursun. Yarın seninle uruşursam küfrân-ı ni'met
olurum» cevabını verir²³.

XVI. yüzyılda yaşadığını tahmin ettiğimiz Âşık Kerem²⁴
Aslı'nın peşinde gurbete çıkacağı sırada tanıdıklarıyle helâl-
laşır :

**Tuz etmek yediğim kavim kardaşlar
Nedir bu feleğin ettiği işler
Gözümünden akıttın kan ile yaşlar
Gelin helâllaşın ben gider oldum²⁵.**

Dördüncü Murad'ın da kahramanları arasına karıştığı bir
hikâyede, güzel berber çırağı Ahmed'i asacakları sırada, San-
sar Mustafa yetişir. Cellatbaşı Kara Ali ile konuşur. Ona,
evvelce birlikte çok tuz etmek yedikleri Ahmed'i katletme-
mesi için yalvarır²⁶.

Âşık Kerem'le Sansar Mustafa'da gördüğümüz müşterek
hâtıraya hürmet fikrinin bozuluşundan XVII. yüzyıl saz şâiri
Gevheri bir konuşmasında şikâyetçidir :

**Gevheri der olma herkese yakın
Hiç sayan kalmanuş tuz etmek hakkın
Zamâne dilberine aldanma sakın
Heman bir yüzünün gülmesi vardır²⁷.**

Yine bu asrın sonlarında şöhret kazanan Levnî, bir Ata-
lar sözü destanında, tuz etmek hakkını bilmeyene sır açma-
mayı ve onun lokmasını yememeyi nasihat eder :

**Dediler bu pendî sordumsa kılme
Tuz etmek bilmeze müşkülün deme
Kül kömür ye nâmâ-d lokmanın yeme
Gün olur başına kakar demişler²⁸.**

Develi'li Seyranî (1807-1866) bir semâisinde Levnî'nin fi-
kirlerini benimser :

**Uyan deli gönül uyan
Sokar seni yılan çıyan
Kalmamıştır pek çok sayan
Hakkın nân ve nemeklerin²⁹.**

C) Yeni Türk edebiyatında : Namık Kemal (1840-1888)
Gülnihal tiyatrosunda tuz etmek hakkı deyimini kullanıyor.

Kahramanlardan Zülfikar, Kaplan Paşa'yla bir konuşma-
sında tuz etmek hakkını düşünenleri hatırlatır :

«Sekbana emniyet olunamaz. Yarısından ziyadesi iki yıl
evvel babasının hizmetinde idiler. Bunlar budala; kimi tuz
ekmek düşünür, kimi iyilik sayar hizmeti, başımızdan dağılır,
sonra memleketi ne ile zaptederiz³⁰».

Reşat Nuri Güntekin (1892-1956) Acımak adlı romanında
karısının zoru ile İstanbul'a gitmek isteyen Mürşid Efendi'ye,
Diyarbakır'da Abdüssamed Efendi yardımıda bulunurken :
«Bunca yıllık tuz etmek hakkı var, size ufak bir hizmette
bulunmayı vazife bilirim» şeklinde konuşur³¹.

Halk hikâyelerimizi, ölen oğlu Çetin'le birlikte, edebî bir
üslûpla kaleme alan Eflâatun Cem Güney, «Dertli Kaval»ında
haksız yere nâmusuna leke sürülen Maviş'in, ancak tuz ek-
mek hakkına olan inançla kocasına döndüğünü hikâyeye eder.

Çapanoğlu'nun sırâtîbi Âşık Necip, karısının ihanet ha-
berini alır; eli ayağı tutmaz olur. Yozgat'a boşanma kâğıdını

(23) Dânişmednâme, DTC. Fakültesi Yazmaları, 12-a.

(24) Şükrü Elçin, Kerem ile Aslı Hikâyesi. Hikâyenin teşekkülü me-
selesi, s. 60-64, 1949.

(25) Kerem ile Aslı, Koşma 16 ve 20, İkbâl Kütüphanesi, 1927.

(26) Sansar Mustafa Hikâyesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yz.
Nu. 250, 37-a.

(27) S.N. Ergun, Gevheri (Halk Şairleri, III, Kitap), s. 21, 1928.

(28) F. Köprülü, Türk Saz Şairleri Antolojisi, XVI-XVIII. asırlar,
s. 358-359, 1940.

(29) H. Nezihi Okay, Develili Seyranî, Hayatı ve Şiirleri, s. 108, 1953.

(30) N. Kemal, Gülnihal. S. 75, Dersaadet tab'i.

(31) Reşat Nuri Güntekin, Acımak, s. 84, III. basım, Semih Lütfi
Kitabevi.

yollar. Günün birinde memleketine dönen Aşık, kan kardeşi Hasib'ten karısının namuslu olduğunu öğrenir. Karısı, bütün ricalara rağmen evine dönmez. İşe onu himaye eden Emeti kadın karışır. Tuz ekme hakkı için yalvarır. Maviş, yemin kadar kutsi saydığı söz üzerine : «Her şeyi deseydin de bunu demeseydin, omuzlarımı dibinden kırdın» der³².

III — Folklor Mahsullerinde :

A) Atalar sözü : Atalar sözünün tuz ekmele ilgisi eski bir tesbiti XV. yüzyılda yapılmıştır. «Tuz ekme bilmezden it yeğdür». «Etmeğin hakkı var ise tuz anı komaya»³³.

Şinasi (1826-1871)'nin topladığı sözler arasında «Tuz etmek hakkını bilmeyen âkıbet gözden çıkar» atalar sözü vardır³⁴.

B) Masallar : Prof. Gündüz Akıncı'nın anlattığı bir Kırk Harâmiler masalında Osmanlı pâdişahının hazinesini soyan harâmilerin başı, eline bir billûr parçası geçirir; ne olduğunu anlamak için yalar, tuzla karşılaşır. Bunun üzerine arkadaşlarını toplayıp : «Pâdişahın tuzunu yedim, ekmeğini kırıp tuzunu yaladığımız kinseye yasamıza göre kötülükte bulunamayız» ihtarında bulunur ve hep birden yağmadan vazgeçerler.

C) İlençler : Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerlerinde ve hususiyle Ege bölgesinde «Sana yedirdiğim tuz ekme gözüne dizine dursun» denir.

Yukarıdan beri târihi kaynaklarla edebî eserlerde ve folklor mahsullerinde gördüğümüz kayıtlar, tuz ekme hakkı deyiminin Türk hayatındaki derinlik ve genişliğini ve ortaya koyduğu ahlâk prensiplerini anlatmaya fazlasıyla kâfi gelir, sanıyoruz.

Netice olarak diyebiliriz ki bu deyim Türkler arasında uzun asırlar, halk ve aydınlar çevresinde mânâ ve mâhiyetini kaybetmeksizin, zamanımıza kadar gelmiştir.

(32) Eflâtun Cem - Çetin Cem, Dertli Kaval, s. 27, 1945.

(33) Veled İzbudak, Kitâb-ı Atalar, s. 30, 33; 1936.

(34) Şinasi-Ebüzzıya, Durûb-i Emsâl-i Osmâniye, s. 313, Temsil-i Sâlis, 1302.

Elimizdeki malzemeden şu hükümleri çıkarıyoruz :

I — Türk, ekmeğini yediği insana kötülük etmez.

II — Türk, ekmeğini paylaştığı insana dostluk, vefâ, sadâkat, arkadaşlık, yardım, samimiyet, dürüstlük, fedakârlık, minnet ve şükran duygu ve düşünceleriyle bağlanır.

III — Türk, kendisine yapılan iyiliği unutmaz.

IV — Türk'e göre tuz ekme hakkına riâyetsizlik en büyük fenâlık ve ahlâksızlıktır.

V — Tuz ekme hakkı, Türkler arasında bir yemin ve nâmus sözü hükmünde ve değerindedir.

VI — Bâzı nâdir hâllerde bu söze itibâr edilmediği görülmüştür.

IX. DUÂLAR VE BEDDUÂLAR

Duâ, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddi refah ve mânevî saâdetinde yardım ve merhametini istemek üzere Tanrı'ya yaptığı bir hitap, bir sesleniştir. Bu niteliği ile ferdî karakter taşıyan ve sessizce edilen duâ, Müslümanlar arasında ve Türklerde câmilerdeki ibâdetlerde, Mevlid'lerde, harbe girildiği sırada vb. dinî ve millî heyecana kapılan insanlar tarafından hoca ile birlikte, yüksek sesle de bir ağızdan tekrarlanır.

İptidâî cemiyetlerde inanç, sihir, büyü ve fallardan unsurlar aralar beslenen duâlar, sağlık ve hastalık hallerinde, mahsulün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felâketin mal ve mülke gelmemesinde; doğumdan ölüme kadarki bâzı merâsimlerde iyi ve doğru olduğuna inanılan müsbet dileklerin rûhî ve fikrî ifâdesini dilde kazanır. Türk cemiyetinde de bu duâlar, Şamanizm, Budizm ve Manihaizm kültür devrelerini aşarak İslâmiyetle daha düzenli ve yeni bir zihniyetle gelişmiş bir şekilde yaşamaya devam etti. Bu duâların birçoğu Kur'an dilinin Arapça olması yüzünden Türkçeye aktarılamamıştır. Bununla berâber tercüme ve te'lif eser olarak bâzı duâlara da rastlanır.

Türk milleti, İslâm dininin esaslarına uygun bu duâlarla birlikte Tanrı'ya karşı dilek ve niyazlarını ana dilinde nazım veya nesir olarak sâde bir şekilde ulaştırmaktadır. Umumiyetle anonim olan, bedenî, rûhî, iktisâdî, içtimâî ve dinî ihtiyaçların meydana getirdiği bu duâlar, atalar sözü gibi «hüküm» bildiren müsbet dilek mahsulleridir. Eski Türkçemizde «alkış: öğme» denilirdi.

Bedduâ ise, duânın aksi ve zıddı olan lâ'net, inkisar, belâ ve gazap ifâde eden menfî sözlerdir. Farsça «bed» ve Arapça

duâ (çağırma) kelimelerinin birleşmesinden yapılan bu tâbiri, en eski Türk kaynaklarından 19'uncu asra kadarki kültür eserlerimiz ve sözlüklerimiz çok yaygın «Kargış» ve «ilenc» kelimeleriyle karşılamışlardır.

Kargış, insanın kendisine, âilesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir. Hayatta adâletsizliğe uğramış, küfrân-ı nimetle karşılaşmış insanın vicdanında uyanan isyân ve hiddeti susturma çârelerini araması gayet tabiidir.

İşte bedduâlar, bu ruh hâlini yaşayan insanın en büyük kudret olan Tanrı'nın kötülüğün cezalandırılmasını istemesi yolundaki dileklerinden doğan sözlü gelenek mahsulleridir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Hamdi Akseki, İslâm Dini. Ankara, 1973, 25. baskı.
Besim Atalay, Divânü Lügât-ı Türk Dizini, 1943; Abuşka Lügâtı. Ankara, 1970.
Ahmet Caferoğlu, Uygur Sözlüğü. İstanbul, 1968.
Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara, 1954.
Mahmud Kâşgarlı, Divânü Lügât-ı Türk. Besim Atalay tercümesi, C. I, C. III, 1939, 1941.
Osman Keskioğlu, Bulgaristan Türkleri Koca Balkan Köyleri Folkloru. Türk Kültürü Araştırmaları, 1966-1969.
Kasım Kufralı, Duâ maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C. III, 1945.
Veyis Örnek, İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsâne. İstanbul, 1971.
W. Radloff, Versuch Eines Wörterbusches Der Türk-Dialecte, C. IV, 1960.
Şemseddin Sâmî, Kâmus-i Türkî. İstanbul, 1317.
Tarama Sözlüğü, Ankara, C. III, 1967; C. IV, 1969.
Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Koleksiyonu.

Duâ Örnekleri

A) Namazda okunan duâ örneği

«E¹hamdü li'llâhi Rabbi'l âlemin. Ve's Salâtü ve'sselâmü alâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmaîn».

B) Abakan Kamlarının duâlarından

«Mavi ipek gibi uzanan, ak ipliğe sarılan, kızıl ipek gibi uzanan, kara ipeğe sarılan, yarım yıl gezen, yarım ay karlı olan, tabanının etini taşlarda tarayan, baldır eti yolda kalan, azığı arpa yarması olan. Mumut (frenk üzümü) yemişi yedi dâne olan, azığı yedi dâne baldırgan olan (ruh)».

C) Kırgız - Kazak baksıların duâlarından

1) «Birinci (ilk önce) Tanrı'ya sığınayım, ikinci Muhammed'e sığınayım, birine biz kul olduk, birine de ümmet olduk. Üçüncü Tanrım, dört yara, yüz yirmi dört peygambere sığınayım. Mekke'de evliyâdır. Medîne'de evliyâdır. Kızıl dağın tepesinde kız evliyâ, öküz dağın başında öküz evliyâ, Koçkar dağın başında Konur baş (koç) evliyâ, Bektav ata, Bek Azal... Ölü desem ölü değil, diri desem diri değil Ata Korkut evliyâ».

2) «Sağ elimle sarayım, sol elimle sorayım, ağaca başını dayamış, güneşte saçını taramış, ata nedir bilmemiş, ana sü-tünü emmemiş, yelden (yaradılmış) yedi tavşan sürmüş, duâ ilc bağlamış... Yedi kazana basmış gibi oldum, yedi kazana düşmüş gibi oldum».

3) «Yürük atın kuyruğuna (kılını) tel kıldığım kopuz! Taşa biten ırgay çalından kulak yaptığım kopuz! İyi tâyin et, iyi haber ver, domuzum! Bu falım eğer çıkmazsa, söylenen söz itâat etmezsen kulağımı burayım, (seni de) kaldırp yere vurayım».

(A. İnan, Şamanizm'den)

Ç) Pehlivan duâsı

Deliorman, Gerlova pehlivan yatağıdır. Koca Yusuf, Filiz Nurullah ve daha nice şöhetler burada yetişmiştir. Davullu düğünlerde pehlivanlar kısıpeti giyip er meydanına çıkınca pehlivan duâsı okunur. Bu muhtelif şekillerdedir. Deliorman'da-kini vaktiyle şöyle tesbit etmişim:

Besmeleyle çıkın meydânâ,
Uymayın hiçbir vakit kör şeytânâ.
Bu dünya kalmamıştır Hazret-i Süleymâna,
Size de kalmaz, pehlivanlarım.

Bu dünyânın işi öteden beri harâptır, harâp
Gözümüzü, gönlümüzü bürümüştür kan ile türâp
Kaf'tan Kaf'a hükmederdi Parmaksız Kör Arap
Ona kalmadı bu dünya size de kalmaz pehlivanlarım.

Hani Ali?
Hani Veli?
Hazret-i Hamza'dır pehlivanların piri.

Arpa ektilim kılçıklı,
Sovan ektilim pürçekli,
Tuna vilâyetinde çıktı bir Zıpçıklı
Ona da kalmadı bu dünya size de kalmaz, pehlivanlarım.

Bu pehlivanlık dediğin bir merak,
Onlara lâayık değil harmanla orak.
Aç gözünü pehlivanım kendine eş seçmeye bak,
Zirâ hasnun gâliptir, gâlip,
Her biri eşini alta getirmeye tâlip.

Alta geldim diye yerinmeyin,
Üste çıktım diye sevinmeyin,
Hasmınız karınca dahl olsa
Karıncadan ednâ tutun kendinizi, pehlivanlarım.

Pehlivanlara sıkça dökün yağ,
Pehlivanlar gözetisin zenginçe ağıy
O da sizin menfaatinizdir pehlivanlarım.

Zavut'ta vardır bir pehlivan ona derler Deli Yahya,
Başı sıkılan pes etsin gitsin tarlaya,
Oluklulu Kel Pehlivan gibi gelmemiştir dünyâya,

Karalarlı Yusuf pehlivanda olan güleş
Şimdiye dek çıknadı ona bir eş,
Avrupa'da sultanlar (kırallar) karşısında yapardı güleş,
Hasmını görünce alayda olurdu bir ateş,
Onda biterdi dâima baş güleş.

Bu cemiyet toplanmış pehlivanları seyretmeye buraya,
Pehlivanların işine kimse karışmasın, otursun oraya.

Bu pehlivanları Cenâb-ı Hak'dır yaradan,
Şimdiye dek çok pehlivan gelmiş geçmiş bu dünyâdan,
Kimisi Rumeli'den, kimisi Konya'dan.
Hangi pehlivan kardeş gibi güleşirse,
Ona yardım etmiştir Yaradan.

Bu günkü gün evlenme düğünüdür düğünümüz,
Saltıklırlı Kırattır yürüğümüz.
Bu gün bunlardır bizim baş pehlivanımız.
Siz bunlara hep birden deyin maşallah,
Bunlarda biter baş güleş inşallah.

Duâ bitince duâcı, önüne sıralanmış olan pehlivanları ile
ri doğru meydana iter. Onlar da çırpınarak, yerden temennâ
çakarak arslanlar gibi er meydanına atılırlar, birbirleriyle el-
leşerek eşlerini seçerler ve güleşe tutuşurlar. Küçük ve bü-
yük orta pehlivanları için de şunları söylerler :

Küçükorta ile büyükorta pehlivanları çeksin meşini.
Bu cemiyet içinde bulmuştur onlar eşini,
Bu ahâli, seyretsin onlarda güleş.

(Deliorman)

D) Kısa duâlar

- 1) Allah imandan, Kur'an'dan ayırmasın.
- 2) Allah ne murâdın varsa versin.
- 3) Allah görünmez kazâlardan esirgesin.
- 4) Allah tuttuğunu altın etsin.

- 5) Muhammed Mustafa yardımcın olsun.
- 6) Sofrana Halil İbrahim bereketi dolsun.
- 7) Yerin durağın cennet olsun.
- 8) Kara tâli' kapını çalmasın.
- 9) Başın pınar, ayağın göl olsun.

(Dıvânü Lügât-ı Türk'ten)

E) Kısa bedduâlar

- 1) Tanrı kargışı anın üze. (Kâşgarlı'dan)
- 2) Allah canını alsın.
- 3) Allah belânı versin.
- 4) Ocağın sönsün.
- 5) Güneşli havada yıldırım çarpasın.
- 6) Gidişin olsun, gelişin olmasın.
- 7) Bir memeden emdiğin kan, bir memeden emdiğin irin olsun.
- 8) Adın batsın.
- 9) Ciğerine bit düşsün.

F) Ferdi eser

VAY SEBEP

İnkisar eylemem yazık serine
Yatak içre can veresin vay sebep
Ağızından burnundan hicran yerine
Parça parça kan veresin vay sebep

Yata yata her bir yanın çürüsün
Zebâniler etrafını бүrtüsün
Damarın çekilsin kanın kurusun
Hastalara şan veresin vay sebep

Ne düşmüşsün bu Nuri'nin kasdına
Yakan geçsin zebâniler destine
Dokuz ay yatasın bir yay üstüne
On bir ayda can veresin vay sebep

Tokatlı Nuri (1826-1885)

HALK TİYATROSU

X. HALK TİYATROSU

Hayâtı hareket halinde göstermeye çalışan dram sanatı, Türk hayâtında da dikkate değer örnekler vermiştir. Kendine hâs teknikleri içindeki bu sanatı Köylü Temsilleri, Meddâh, Karagöz, Ortaoyunu ve Kukla olmak üzere beş kolda topluyoruz.

A) Köy Ortaoyunları (Köy Tiyatrosu)

Köy Ortaoyunları, köylülerin uzun kış aylarında ve husiyle düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenleyip oynadıkları dram karakterli temsillerdir. Bu temsiller, târihî kaynakların verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre çok eski bir sözlü geleneğe dayanmaktadır. Bu gelenek 1071 târihinden sonra da ozanların yanı sıra, Anadolu'da devam etmiş ve bugüne kadar yaşayıp gelmiştir. Karagöz ve yakın devirlerde tam karakterini kazanan şehir kültürü mahsulü Ortaoyunu'ndan da ayrı ve eski olan bu oyunları a) Ritüel oyunlar : 1 — Yılın değişmesiyle ilgili oyunlar (Köse-gelin oyunu gibi); 2 — Mücerred fikirlere bağlı oyunlar (Arap oyunları); 3 — Hayvan kültürüne bağlı oyunlar (Saya Gezme oyunu); 4 — Bitki kültürüne bağlı oyunlar (Cemalcik, mahsulün elde edilmesi oyunu); 5 — Mezheb merâsimleri (Alevî ve Bektaşiler arasında tarikat karakteri taşıyan temsiller); b) Profan mâhiyetteki oyunlar : 1 — Günlük hayattan alınanlar (Tarla Sınırı, Kalaycı oyunları); 2 — Masallara bağlı oyunlar : (Keloğlan oyunu); 3 — Destanlara veya saz şâirlerinin hayatlarına bağlı oyunlar (Göçebe oyunu); 4 — Târihî hâdiselere bağlı oyunlar : (İstiklâl Savaşı oyunu); 5 — Hayvanları taklid edici oyunlar (Kartal ve Tilki oyunları); 6 — Samit veya lâl oyunları (pantomim) (= Yaş, Yılbaşı, Berber, Kovandan Arı Çal-

ma, Ali ile Fatoş oyunları); 7 — Bebek (Kukla) oyunları (= Karaçör oyunu) bölümlerine ayırmak mümkündür.

Köylülerin; 1 — güldürücü, 2 — acıklı, 3 — sessiz (samıt veya lâl), 4 — bebek (kukla) olmak üzere gruplandığı bu oyunların en mühim vasfı anonim oluşlarından geliyor. Bu oyunları köylerde adları bilinen veya bilinmeyen gençlerle orta yaşlılar oynarlar. Aralarında en kabiliyetlileri rejisör vâzifesini görür. Kadınların da kendi aralarında bu oyunlardan bazılarını oynadıklarını görüyoruz. Oyunlar kapalı yerlerde veya açıkta oynanmaktadır. Oyunlarda lüzuma göre çok basit bir dekor fikrini veren malzeme kullanılıyor. Bâzen bir deve veya atın işe yaradığı görülür. Bu oyunlarda makyaj ve kostümler de yer almaktadır.

Çocuktan ihtiyara kadar pek çok seyirci kütlesi bulan bu ayrı kaynaklara bağlı oyunlar zamânımıza kadar yaşayıp gelmiştir.

B) Meddâh

Eski ozanlarla onların devâmı saz şâirlerini hatırlatan meddâh, hikâye anlatıcısı demektir. Meddâh, kıssahân şeh-nâmehan ve mukallid kelimeleri ile eş mânâda kullanılmıştır. Meddâhlık, hikâye ve taklid yapma sanattır; perdesi, sahnesi, dekoru, esvapları ve şahısları bir tek sanatkârda toplanan unsurları basit ve sâde bir temâşâdır. Bu temâşânın sanatkârı olan meddâh, bir sandalyeye oturarak dinleyicilerine hikâye anlatır. Bu hikâyelerin bir kısmı anonim eserlerdir; bâzılarının yazarları bellidir. Karagöz ve Ortaoyunu'nda görüleceği üzere günlük hayat hâdiseleri, masallar, destanlar, hikâye ve efsâneler meddâhın repertuvarına girerler.

Meddâhın aksesuarını bir mendil ile bir sopa - baston teşkil eder. O, umumiyetle güldürücü ve zaman zaman edebî ve ahlâkî bir netice çıkaracağımız hikâyesine birçok yazma ve basılmış hikâyelerde görülen klişeleşmiş «râvîyân-ı ahbar ve nâkılân-ı âsar ve muhaddisân-ı rûzigâr şöyle rivâyet ederler ki...» sözbaşı ile başlar. Bu ağdalı, tamlamalı nesir, dinleyicinin bir bakıma dikkat ve alâkasını toplayan gonk gibidir. Bu sözden sonra hikâyeci, vak'aların geçtiği yeri ve zamanı anlatıp kahramanlarını saymaya ve hikâyeyi anlatmaya baş-

lar. İşte meddâhın zekâsı, hâfızası, dil, ses, jest ve mimik taklidi birbirlerine bağlı olarak bu anda kendini gösterir.

Meddâh, hikâyesinin kahramanlarını kendi muhitlerinin dilleri ve şiveleri ile konuşturan insandır. Bu konuşmaları arka-arkaya, hatâ yapmadan ve zaman kaybetmeksizin yürütme kabiliyetine sâhip meddâh, Karagöz ve Ortaoyunu'nda yer alan yerli Türkleri meselâ, Kastamonuluyu, Kayseriliyi, İmparatorluğumuza dâhil, Arab'ı, Arnavud'u, Ermeni, Rum, Yahudi gibi azınlıkları: İstanbul'un muhtelif tiplerini; miras-yedi, zübbe, muhtekir, fâhişe vb. dramatik bir sahne halinde ortaya koyar. Elindeki mendil, sesini değiştirip, çeşitli konuşmaları taklit edebilmek için ağzına istediği şekli vermekte kullanılır. Kısa sopası, kapı çalma veya sert vuruşları ifade için lüzumludur.

Meddâh, hikâyenin sonunda sürce-i lisânından ötürü af diler ve başka bir gün daha güzel hikâyeler anlatacağını vâdede-

Çok şahıslı bir tiyatro eserinin tek artisti hüviyetindeki meddâh, Doğu ve İslâm memleketlerinin çok eskiden beri tanıdığı bir şahıstır. Onun sözlü ve yazılı muhtelif kaynaklardan gelen hikâyelerinde irtical ve hikâyeciden hikâyeciye göze çarpan değişme, halk edebiyatı niteliğini teşkil eder.

Okumanın gelişmediği ve dinlemenin makbul sayıldığı zamanlarda Osmanlı sarayında, şehirlerde, kasabalarda ramazan gecelerinde, sünnet düğünlerinde, kahvehânelerde Türk halkından alâka ve itibar gören meddâh, 15. yüzyıldan zamânımıza kadar birçok sanatkârlar yetiştirmiştir.

C) Karagöz (Zıll-ı hayâl, hayâl-ı zıll)

Umumiyetle Hindistan'dan, Cava'dan veya Çin'den çıktığı üzerinde görüşlerin paylaşıldığı hayal oyunu bizde, başlıca kahramanlarından biri olan Karagöz'e izâfetle «Karagöz» adı ile yaygındır. İslâm memleketlerinde, meselâ Mısır'da 12. yüzyıldan beri varlığı kabul edilen ve bu gün «gölge tiyatrosu» adı da verilen oyunu, menkabeye göre, 14. yüzyılda Şuştar şehrinde Bursa'ya gelen Şeyh Muhammed Küşterî icad etmiştir.

Tarihî kaynaklara göre Türk-Osmanlı cemiyeti içinde 16. yüzyıldan itibaren gelişen yerli gölge oyununun belli-başlı iki kahramanı Karagöz ile Hacivat'tır. Karagöz, sanatı demircilik olan, klâsîk tahsil görmemiş, neş'eli, şakacı, nüktedan, açık kalpli, bâzen kaba bir insandır. Hacivat ise medrese kültürü ile yetişmiş, sofu, Osmanlı kibar zümresinin görgüsüne sâhip, afyon tiryakisi bir şahıstır. Oyunlarda Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşamış aslı unsur Türkler, Müslüman kavimler, (Arap, İranlı, Arnavut), Ermeni, Rum, Yahudi gibi azınlıklar; masal, hikâye ve destan kahramanları da vazife görürler.

Günlük hayat hâdiseleri ile masal, hikâye ve destanlardan konusunu alan Karagöz oyunu, esas itibarıyla muhâvere (karşılıklı konuşma), Fasıl (oyun) olmak üzere iki kısımdan ibarettir. Oyunun sahnesini, bir metre eninde, 65 santimetre boyunda «perde» adı verilen beyaz bez teşkil eder. Bu bez yağ lâmbası (bugün elektrik) ile arkadan aydınlatılır. Karagözcü, deve veya manda derisinden yapılmış 30 santimetre boyundaki değnekleri bu beze dayar. Değneklerin yontulmuş uçlarını mum ışığında biraz ısıtır, sonra tasvirlerdeki etrafı pekleştirilmiş deliklere sokar; böylece onları eğmeye doğrultmaya, sağa sola hareket ettirmeye muvaffak olur.

Perde aydınlanınca «gösterme» denilen tasvir, kamıştan ve üflendiği zaman arı vızıltısı gibi ses çıkaran «nareke» çalınarak kaldırıldıktan sonra Karagözcünün yardımcısı «yardak» oyuna mahsus bir usul ile tef çalmaya başlar. (Yardak, şarkı veya türkü söyleyen, tasvirleri sırası ile karagözcüye veren, hareketsiz kalacak tasvirlerin değneklerini tutan adamdır). Sonra Hacivat semâî söyleyerek perdeye gelir. Oyuna bir nevi «giriş» mâhiyetinde olan «Hay-Hak» hitâbından sonra «perde gazeli» adını alan şiiri okur. Bu şiir, oyunun sembolik karakterini gösteren mistik bir eserdir. Buna bağlı olarak mutasavvıflar, «hayal oyunu»nu insan hayatının bir örneği saymışlardır. Bu âlemden onlara göre eşya ve hâdiseler birer gölgeden ibarettir. Varlıklar, Tanrı'nın kudreti elinde bir oyuncaktır. Eflâtun'un Kanunlar adlı eserinde de ifade edilmiş olan bu fikre bütün Karagözcüler uydukları için oyun gazelle başlar. Gazelden sonra Hacivat Allah'a hamd eder ve şeytanı lânetler, zamanının büyüünü secî'li bir dille medheder, arkadaşı

Karagöz'ü görmek istediğini söyler. Karagöz'ün kapısı önünde makamlar arkadaşını çağırır. Karagöz kızar; kavga ederler. Hacivat kaçar, Karagöz ırt üstü yatar. Gülünç secî'lerle kendi hâlini ve Hacivat'ın iz'ansızlığından şikâyet eder. Hacivat gelir, muhâvere başlar.

Muhâvere, karşılıklı güldürücü bir konuşmadır. Hacivat'ın medrese kültürü ile Osmanlı terbiyesinden gelen dil ve ifadesine ters ve güldürücü cevaplar veren halk adamı Karagöz'ün nükte, cinas ve hicivleri ile beslenen muhâvere bitince «fasıl» yâni dramatik kısım tâkip eder. Kalıplaşmış bir şekilde biten oyunun sonunda Karagöz Hacivat'a bir tokat atar. Hacivat'da «perdenin sâhibine Karagöz'ün perdeyi yıkip viran eylediğini haber vermek üzere sahneden çekilir. Karagöz gelir, seyircilerden sürc-i lisânından ötürü özür diler. Tehdit yollu, gelecek sefer Hacivat'a neler edeceğini söyleyip perdeyi terkeder. Böylece ertesi akşam hangi faslın oynanacağını haber vermiş olur.

Kısaca oynanış şeklini anlattığımız, zeki, hafızası sağlam ve taklit kabiliyeti yüksek tek bir oyuncu ile iki yardımcı çalgıcının idare ettiği Karagöz, saray muhitinden başlamak üzere, ramazan gecelerinde, bayramlarda, sünnet düğünlerinde bugünkü bilgimize göre 16. yüzyıldan zamanımıza kadar çocuklardan ihtiyarlara kadar seyirci kütlesi bulmuş ve birçok sanatkarlar yetiştirmiş bir halk tiyatrosudur.

Ç) Ortaoyunu

Meddâh'ın çok sanatkarlı bir şekli veya Karagöz'ün perdeden yere imiş nev'i olarak târif edebileceğimiz Ortaoyunu Türkiye'de eski kol oyunlarının temsili bir karakter alması ile ortaya çıktı.

Başlangıçta taklide, dansa ve söze dayanan oyunlar arasında bir unsur olan ve adının menşei henüz aydınlanmamış bulunan Ortaoyunu, 15. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış ve tam dramatik karakterini 19. yüzyılın birinci yarısında kazanmıştır.

Kuvvetini «taklit», «mimik» ve «irtical»den alan; bir bakıma söz sanatları, (hususiyile cinâs) düellosuna dayanan ve

«Kol oyunu», «Meydan oyunu», «Zuhurî kolu» adları ile de yaygın «Ortaoyunu», bir şehir halk tiyatrosudur. Bu tiyatrounun belibaşlı iki kahramanı «Pişekâr» ile «Kavuklu»dur. Zenne ve Taklit ikinci plânda oyunculardır. Ortaoyunu'nun da konuları Karagöz'de olduğu gibidir : Kütahya, Kanlı Nigâr, Mandıra, Büyücü, Ferhad ile Şirin, Fotoğrafçı, Yazıcı... belibaşlı konulardır. Bu oyunda «Yeni Dünya» adı verilen basit paravana, evi, yuvarlak bir masa da dükkânı temsil eder. Arkalıksız iki işkemle dekoru tamamlar.

Vaktiyle Ortaoyunu'nu eski Mehterhâne'mizin baş musiki âleti olan zurna açardı. Oyunun mızıkasını «zurna, çifte na're, davul» teşkil ederdi. Önce saz köçek havaları çalardı. 12 kişi olan köçekler raksa çıkarlardı. Sivri külâhlı bir nekre, elinde «Şakşak», oyuncularını tâkip ederdi. Vazifesi raks sırasında tuhafılık etmekte. Bundan sonra kol takımının hepsi «curcuna»ya çıkarlardı. Nihayet başında dilimli bir kavuk, sırtında kenarları kürk çevrilmiş bir cübbe altında çakşır ve ayaklarında sarı mest pabuç, akıllı, okumuş, işgüzar, iyiyi kötüden ayıran, yaşlı, vakarlı bir şahıs olan Pişekâr ortaya gelip yerle bir temennâ ettikten sonra «... oyunun taklidini aldım, usul ve âhenk ile efendilerime temâşâ ettireyim» derdi, elindeki «şakşak» ile zurnacıya çal, işaretini verir, oyun başlardı.

Zamânımıza kadar birçok değerli sanatkârlar yetiştirmiş olan Ortaoyunu'nda bir bakıma rejisör sayılan Pişekâr'ın ardından Kavuklu gelir. Câhil görünüp ahmak geçinen, telâşlı, kurnaz, neş'eli bir halk adamı olan Kavuklu ile Pişekâr arasında Muhavere'nin ardından «tekerleme» başlar. Tekerleme, olmayacak bir şeyi olmuş gibi göstererek karşısındakini indirmek için uydurulmuş ustalık sözlerdir. Tekerlemeden sonra aslında erkek olan, fakat kadın rolü yapan «Zenne» ortaya çıkar. Pişekâr'la konuşmaya başlar. Bu, oyuna tam mânâsıyla giriş demektir. Sonra taklit, bütün kudreti ile oyuna hâkim olur.

Vak'aların sâbit bir çerçeve içinde geçtiği, Karagöz'deki sembolik karakterden uzak bu realist halk tiyatrosu, Osmanlı İmparatorluğu'na mensup muhtelif unsurların dillerini, ahlâk ve âdetlerini, muâşeret usullerini, ev ve cemiyet hayatlarını mizah ve hicvin menşûrundan geçirerek seyirci kütlesine ulaştıran bir müessesedir.

Vaktiyle sarayda, sünnet düğünlerinde, esnaf cemiyeti gezintilerinde, peştamal kuşanma merâsimlerinde oynanan Ortaoyunu, bugün «curcuna»sız ve «köçek»siz bâzı toplantılarda halkımızın rağbet gösterdiği bir oyundur.

D) Kukla

Asya, Avrupa ve Afrika kavim ve milletlerinin çok eskiden beri tanıdığı kukla, Türklerin eğlence hayatlarında da görülen bir oyundur. Bu oyun hakkında Prof. Otto Spies'in araştırması bizim için ilk ehemmiyetli eser sayılmak icap eder.

Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonraya âit bâzı bilgileri Kâşgarlı Mahmud veriyor. 11. yüzyılda kız çocuklarının insan suretinde yaparak oynadıkları bebekler için Kudhuncuk ismini zikreder. Çağataycada Koğurcak, Başkırtçada Kurçak, meselâ, Altay lehçelerinde ve Tobol Türklerinde Kursak sözleri ile yaygın olan Kukla, Çadırhaya, Kol-Kurçak isimlerini de almıştır.

Birçok Türk boylarında kendine mahsus basit tekniği içinde görülen ve 17. yüzyıldan beri Türkiye'de şehirlerde kukla adı ile bilinen oyun, Anadolu'da köylüler arasında «bebek, çömce gelin, karaçör» gibi isimlerle de yaygındır.

Türk aşiret hayatından Osmanlı sarayına kadarki cemiyetimizde az-çok görülen kukla, türlü isim, şekil, biçim ve hacmi ile çocuktan ihtiyara kadar seyirci kütlesi bulmuş bir tiyatrodur.

Karagöz ve Ortaoyunu'nda olduğu gibi günlük hayat hâdiseleri ile, edebî eserlerden, hikâyelerden : (Cinli Yazıcı, İki Garip Kardeş, Gül ile Fidan, İncili Çavuş, Sahte Esirci, Üvey Anne, Anadolu'da Düğün vb. gibi) konusunu alan kukla, bir hareket ve bir hacim oyunudur. İstanbul'da Osmanlı devrinde 16. yüzyılın sonlarından itibaren görülüp bugüne kadar devam edegelen ve büyük şehirlerimizde bilhassa İtalyan oyuncularının tesiriyle teknik bakımdan geliştirilen bu tiyatro, a) El kuklası (Orta Asya'da Kol kurçak), b) İpli kukla (Orta Asya'da Çadır-hâyal), c) İşkemle kuklası, d) Resim kukla olmak üzere dört şekilde oynanmaktadır.

İtalyanların Polichinello'sunu taklit eden, bir tarafı ile Kavuklu'yu andıran kuklaya İstanbul'da Karagöz, İbiş ve Bebe Ruhi adları verilmiştir. Musiki ile türkü ve şarkıların da katıldığı; Rum, Ermeni, Yahudi, Çingene veya Türk sanatkarların oynadığı bu oyunun Anadolu'da Şiiler arasında oynanan şeklinin eski Türk Şamanizminin geleneklerine dayandığı kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ehliman Ahundov**, Azerbaycan Folkloru Antologyası. (Türkiye'de yayınlanan: Semih Tezcan, Ankara, 1978)
- Kemal Kâmil Aktaş**, Karagöz oyununun tarihine bir bakış. Fikirler mecmuası, İzmir, 1 Şubat 1956.
- Metin And**, Geleneksel Türk Tiyatrosu. Ankara, 1969.
- Celâl Esat Arseven**, Kukla. Sanat Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1950.
- İsmail Hakkı Baltacıoğlu**, Kukla nedir? Yeni Adam, Sayı 274, Mart, 1940.
- Alessio Bombaci**, «On Ancient Turkish Dramatic Performances», Aspects of Altaic Civilization, ed. D. Sinor, Ural-Altaic Series, 23 (1963), ss. 87-117.
- İsmail Hâmi Dânişmend**, Selçukilerde Tiyatro. Cumhuriyet Gazetesi, 17 Haziran 1942.
- Şükrü Elçin**, Anadolu Köy Orta Oyunları. (Köy Tiyatrosu) Ankara, 1977, İkinci Baskı.
- Selim Nüzhet Gerçek**, Türk Temâşâsı, İstanbul, 1942.
- Hâfız Hızır İlyas**, Letâif-i Enderun 1276/1859.
- Abdülkâdir İnan**, Çömçe Gelin. Halk Bilgisi Haberleri, Sayı 4, Kânunuevvel 1930.
- Abdülkâdir İnan**, Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara, 1954.
- Süleyman Kazmaz**, Köy Tiyatrosu. Ankara, 1950.
- Osman Cemal Kaygılı**, İstanbul'da Semâi Kahveleri ve Meydan Şâirleri. İstanbul, 1937.
- Fuad Köprülü**, Meddahlar. Türkiyat Mecmuası, C. I, İstanbul, 1925.
- Cevdet Kudret**, Karagöz. C. I, 1968; C. II, 1969; C. III, 1970.
- Cevdet Kudret**, Ortaoyunu. Ankara, 1973.
- Ignatz Kunoş**, Türk Halk Edebiyatı. İstanbul, 1925.
- Theodor Menzel**, Meddah. Schattentheater Und Orta Ojnu, Praj, 1941.

- Özdemir Nutku**, Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri. Ankara, 1976.
- Ahmet Talât (Onay)**, Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i. İstanbul, 1928.
- Hellmut Ritter**, Karagöz. C. I, 1924; C. II, 1941; C. III, 1953.
- Refik Ahmet Sevensil**, Eski Türklerde Dram Sanatı. İstanbul, 1959.
- Muhiddin Sevilen** (Hayâli Küçük Ali), Karagöz'ün Gelin Olması. 1969.
- Sabri Esat Siyavuşgil**, Karagöz (Psiko-sosyolojik bir deneme). Ankara, 1941.
- Otto Spies**, Türkisches Reppentheater, Emsdetten Weslf., 1959.
- Ahmet Kutsi Tecer**, Köylü Temsilleri. Ankara, 1940.
- Sadık K. Tural**, «Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gereken veya Metoda Âit Düşünceler» Türk Kültürü Araştırmaları (TKA Enst. v.) Ank., 1985 (Dr. Emel Esin'e Armağan'dan ayrı basım).
- Nihal Türkmen**, Orta Oyunu. İstanbul, 1971.
- Müstecip Ülküsal**, Dobruca ve Türkler. Ankara, 1966.
- Ali Rıza Yalçın**, Cenupta Türkmen Oymakları (Kısım I). İstanbul, 1931-1932.

A) Köy Ortaoyunları (Köy Tiyatrosu)

1 — a) Ritüel Oyunlar

Köse - Gelin (eski yılın bitmesi ve yeni yılın başlaması) oyunu :

(Oyun, eski yılın bittiği tarih olan şubatın on yedisinde başlar ve üç gün sürer).

Oyuncular :

Güvey : (Eski yılı temsil eder), ihtiyar ve kamburdur. Köse olduğu için sakal takar. Başına yünden çoban başlığı giyer. Ayaklarında çarık vardır. Uzun konçlu yün çorapları dizlerine kadar çıkar. Elinde baston bulunur.

Güvey : (Yeni yılı temsil eder) genç, gürbüz ve sıhhatlidir. Başında kasket, sırtında alacalı ipekten yakasız mintan ve ayaklarında çizme vardır. Nakışlı uzun çoraplarının konçlarını çizmelerinin üstünden devirip katlar. Düz renkte pantolon giymiştir.

Gelin : Gelin elbisesi giymiş erkektir. Yüzü makyajlıdır. Ananeye göre oyunda konuşmaz.

Diğer oyuncular : Haberci, hediyeleri toplayan ve 2-3 yardımcı.

Oyun :

Oyunu idare eden **Öncü**, Köse ile Gelini neşe içinde evlendirmiştir. Oyun yerinde çalgıcılar çalmaya başlayınca Köse oturduğu köşeden kalkıp ortaya kadar gelir. Karşı taraf-

tan cilveli hareketleri ile gelin görünür. İkisi orta yerde karşılaşılır. Bu karşılaşmadan memnun olmayan gelin somurtur. Birlikte oynamaya başlarlar. Oyun, konuşmaksızın, sesiz cereyan eder. Gelin, oyun sırasında jest ve mimiklerle güveyi âdeta ipnotize eder. Çok yaşlı Köse düşüp bayılır. Gelin, Köse'yi dürtmek suretiyle ayıltmaya çalışır, muvaffak olamaz. Bunun üzerine yardımcıları ihtiyarı yaka-paça edip dışarı çıkarırlar.

Biraz sonra **Öncü** ile yeni güvey ortaya gelirler. **Öncü**, halka hitap eder :

— Arkadaşlar, moruk öldü, köyün en güzel kızını yeni yıl ile evlendiriyoruz, deyip gelinle yeni damadın evlendiği haberini ilân eder.

Çalgıcılar, neş'eli hava çalmaya başlarlar. Gelin ile güvey halay çekerler. Oyuna, ev sâhipleri de katılabilirler. Ananeye göre gelinin yüzünü görmek için hediye vermek lazımdır. Oyun biter bitmez ev sâhibinin verdiği hediyelerle gelinin yüzü açılır.

(Doğubayazıt Oyunu)

b) Mücerred Fikirlerle Bağlı Oyunlar

ARAP OYUNLARI

Beylerin Kini oyunu :

Oyuncular :

Arapoğlu : Yüzü ve vücudu is veya boya ile karalanmış bir adam kısa beyaz don giyer, başına keçi derisinden sivri külâh geçirir, bıyık ve sakal takar.

Kürsembeoğlu : Göğsüne ve sırtına birer ince yastık yerleştirilmiş, sakallı bir adamdır. Başında beyaz sarık vardır. Elinde patates dânelerinden yapılmış bir tesbih bulunur. Yüzü ucla beyazlatılmıştır.

Kızlar : İpekli entârî giyinmiş, bellerinde gümüş kemerler, yüzleri yaşmaklı iki erkek. (Kürsembeoğlu'na âittirler).

Muhtar : Zamanımızın modern kıyafetinde, 40 yaşların da, gün görmüş bir adam. Bekçiler, çalgıcılar ve bir at.

Oyun :

(Düğünde misafirler odaya yerleştikten sonra Arapoğlu, elinde palaska, belinde gazlanıp ateşlenmiş bir süpürge ile «düüy! düüt!» diyerek gelir. Palaskasını sağa sola sallar, meydanı açar. Etrafta gürültü kesilir.)

Arapoğlu meydanda gezinmeye başlar. Etrafındakilere selâm verir. Cevap alamaz. Hiddetlenir. Sonunda muhtarı bulur. Çamhbel'den geldiğini ve Kürsembeoğlu ile hesaplaşmak niyetinde olduğunu söyler.

Muhtar Arab'ın kabalığına kızar. Arapoğlu iki kızı olacağını, müsâade ederse onları oynatacağını bildirir. Muhtar sevinir. Çalgıcılar çalar. Bekçiler at üstünde kızları getirirler. Kızlar oynamağa başlar. Dışarıdan nâra ata Kürsembeoğlu gelir. Ansızın yakaladığı Arapoğluna iki el ateş ederek öldürür. Hâline bakmadan kız kaçıranın hâli budur, der. Kızlarla oynar. Oyun bitince kızları alıp gider.

(Hırka köyü, Erkilet, Kayseri)

c) Hayvan Kültüne Bağlı Oyunlar

Saya gezme (uğur ve bereketin temsili) oyunu :

(Saya, Körkü, Tortu ve «Kuzunun tüyü bitti» gibi adlarla anılan bu oyun, şubat ortalarında koyun, keçi çobanları tarafından temsil edilir. Koyun ve keçilerin doğumları ile ilgili bu gelenek oyunu, aynı zamanda baharın gelişini müjdelir.)

Oyuncular :

Saya Kocası : Yaşlı, uzun beyaz sakallı, başında sarığı sırtında kamburu, elinde bastonu, uzun paltolu bir adamdır. Kollarına ikişer dâne küçük çan takılmıştır. Tanınmayacak bir şekle giren Saya Kocası çevik bir kişidir.

Gelin : Saya'nın sevgilisidir. Kadın kılığına girmiş erkek tir. Başında Beşibirlikler ve işlemeli beyaz örtü vardır.

Yardımcılar : Bunlar, aynı zamanda verilecek hediyeleri taşırlar.

Oyun :

Döle (Keçilerin yavrulanması) 50 gün kala hazırlanır. Yaşlılar, kara kışın sonu gelince Saya'ya 47 gün kaldı derler. Herkes, bu yıl «Saya'nın Kocası» kim olacak, diye birbirine merakla sorar. Şubatın 17'sinde gizlice sayacılar hazırlanırlar. Gece, davul-zurnanın Saya'ya uygun çaldığı bir makamia oyuncuları ortaya çıkarlar. Çocuklar, gençler ve meraklılar Saya'yı tâkip ederler. Sayacılar sıra ile evleri dolaşırlar, her evin önünde türlü oyunlar oynarlar. Oyun sırasında Saya ile gelin konuşmaz. Konuştukları takdirde keçilerin ölü doğacağını dâir bir inanç vardır. Bu durum, gelinin erkek olduğunu da maskeleyiş olur.

Dolaşma sırasında Saya sağa sola vuracak olursa hiçbir kimse ses çıkarmaz. Çocuklar Saya'nın şeklinden ürkerek kaçırlar.

Sonunda her ev sahibi, Sayacılar bulgur, yağ, yumurta gibi yiyeceklerle birtakım hediyeler verir. Oyuncular verilenlerin bir kısmını yerler, bir kısmını da fakirlere dağıtırlar.

(Ilıç-Erzincan ve çevresi oyunu)

ç) Bitki Kültüne Bağlı Oyunlar

Cemalcık (mahsulün elde edilmesi) oyunu :

Ağustos ayında harmanlar döğüldüğü sırada geceleyin delikanlılar toplanırlar. İçlerinden biri kız kılığına girer. Teke adını alan diğer bir genç, bulabildiği iri çanları beline bağlar. İriyari bir adam olan Teke, yanında kız olduğu halde kol kola bütün evleri dolaşırlar. Arkalarında diğer gençler de vardır. İlk uğradıkları evin önünde şöyle bir tekerleme söylerler :

Cemalcı geldi duyduunuz mu

Selâm verdik aldınız mı

Sonra :

**Ya verin hakkımızı
Ya kırarız kapınızı
Vermezseniz hakkımızı
Kırıyoruz kapınızı**

Oyuncuları ev sâhipleri memnun ederlerse ikinci bir tekerlemeyi mâni makamıyla terennüm ederler :

**Tarlada pulluğun işlesin
Yaylada koyunun kışlasın
Allah sana evlât (geln veya güvey) bağışlasın**

Toplanan hediyelerle oyuncular saz satın alırlar. Artan para ile kış aylarında helva yapıp yerler.

(Bozlar köyü, Binokçi, Biga, Çanakkale)

Varyant ve karşılaştırma :

Kaygılı köyü (Şefâatlı, Yozgat) oyunu «Cemal Oyunu» adı ile anılmaktadır. İki oyuncu da kılık-kıyafet değiştirip makyaj yapmış erkeklerdir. Oyun köyde değil, harman yerinde geçer. Harmana gelen oyuncular :

**Elvedâ harman - Elvedâ harman başı
Seneye bu zaman - Geliriz berekete karşı**

türküsi ile elvedâ oyununu oynarlar. Harman sâhibi onlara, memnuniyetle bir şinik buğday verir. Allah Allah sesleri ile oyuncular diğer harmanları da dolaşırlar. Topladıkları buğdayları satıp birbirlerine ziyafet çekerler.

2 — Lâdini (Profane) Mâhiyetteki Oyunlar

a) Günlük hayattan alınan oyunlar

Tarla sınırı oyunu :

Oyuncular :

Delil (Oyunu hazırlayan), sınır taşları (iki adam) birinci tarla sahibi, ikinci tarla sahibi, muhtar, bekçi, âzâlar, karakol komutanı, iki jandarma, bir yolcu.

Oyun :

Delil, düğün evinde, önceden ellerini dizlerinin altından bağlayıp yusuvarlak ettiği iki adamı (sınır taşı) misâfirlerinin bulunduğu odaya kucaklarında getirir. Onları odanın ortasında yan yana oturtur. Bunlar iki kardeşin tarlasını ayıran sınır taşlarıdır. Delil, kenara çekilip oturduktan sonra oda kapısından büyük kardeş girer. Sınır taşına doğru yürür. Sınırı beğenmez. İte kaka kardeşinin tarafına sürükler. Bu götürme şekli halkın gülmesine sebep olur. Hâlimden memnun olan büyük kardeş halkın arasına karışıp bekler. O sırada ikinci kardeş gelir. O da sınırı kendi lehine çevirmeye çalıştığı sırada tarlaya gelen kardeşi ile münâkaşaya başlarlar. İş halledemezler. Küçük kardeş çâre bulması için muhtara başvurur. Muhtar, âzâlar ve bekçi gelirler, iki tarafı uzlaştırırlar ve sonra birlikte köye dönerler.

Büyük kardeş uzlaşmadan memnun olmaz. Tekrar gelir, sınırı kendi lehine çevirir. Kardeşi bunu duyar. Hiddetlenir. Tarlaya gelir, kardeşi ile kavga eder. Ağabeyisini yaralar, kaçar.

Büyük kardeş yaralanma sebebiyle bayılır. Bir yolcu karakola durumu bildirir. Bir jandarma gelir, sun'i teneffüs yaptırarak büyük kardeşi ölümden kurtarır. Küçük kardeşi diğer jandarma yakalayıp karakola getirir. Şaşkın ve perişan halde bulunan büyük kardeş : Ben ne oldum, bana ne oldu? diye ağlamaya başlar, karakol komutanına kardeşini affetmesini rica eder. Komutan, af kararı verir. Oyun biter.

(Sungurlu'nun Demirşeyh köyü oyunu, Çorum)

Soğancı Oyunu :

Oyuncular :

1 — Soğancı Bektaş Ağa (topaldır), 2 — Muhtar, 3 — Karakol Kumandanı (iki jandarma), 4 — Köylüler.

Bektaş Ağa eşeğine koştuğu araba ile köyün kenarında görünür. Yoldan gelip geçenleri görünce yüksek sesle şunları söyler.

Bektaş Ağa — Haydin ha, haydin ha! Ucuzcu geldi, ucuzcu geldi! Dariya, taşa; akşamdan kalmış aşa vereceğim. Haydin ha! Soğancı gidiyor!

(Eşeğine vura vura soğan yüklü araba ile câmi önüne gelir. Köylüler etrafına toplanırlar).

Bektaş Ağa — (Bağıra bağıra) Soğancı geldi, sudan ucuz soğan; havadan ucuz soğan; yelden ucuz soğan.

Ucuzcu gedi. Dariya, taşa; akşamdan kalmış aşa vereceğim. Haydin ha! Soğancı gidiyor.

(Bu sırada karşı yoldan muhtar gelir. Herkes susar).

Muhtar — (Soğancıya) Soğancı hoş geldin.

Bektaş Ağa — Hoş bulduk ağam.

Muhtar — Kaça satıyorsun?

Bektaş Ağa — Bir gödük (ölçeğin dörtte biri) arpayı bir okka (kara okka : 400 dirhem); bir gödük buğdaya 2 okka; bir kaymeye (Kâğıt bir lira) 4 okka.

Muhtar — İyi, hoş; amma ve lâkin köyümüz sıkıntılıdır. Bize harman sonu veresiye ver.

Bektaş Ağa — Ağam bizim çoluk çocuk harmana kadar... mi yiyecek.

Muhtar — Ben çoluk çocuk bilmem, vereceksen ver. Vermezsen sür git, köyden.

Bektaş Ağa — Senin güzel hatırın var. Peki olsun. Geldik bir kere.

(Köylüler arabanın etrafına toplanırlar. Muhtar, kâğıt kalem çıkarır; soğancı tartar, o yazar. Bütün soğanı köylüler laşır).

(Harman sonu, sıtmaya yakalanmış olan Bektaş Ağa köye gelir. Câmi önünde muhtarla karşılaşır).

Bektaş Ağa — (Muhtara) Selâmünaleyküm.

Muhtar — Aleykümselâm.

Bektaş Ağa — Ağa ben geldim. Soğanın hakkını isterim. Ağa, arpayı, buğdayı, paraları topladın mı?

Muhtar — Ulan ne arpası, ne buğdayı, ne parası?

Bektaş Ağa — Muhtar Ağa, bak sıtma anamı ağlattı. Benimle dalga mı geçiyon?

Muhtar — Ben dalga malga bilmem; arpa, buğday da. Soğanın ne hakkı olurmuş, haydi git buradan.

Bektaş Ağa — Muhtar, ben hakkımı ararım. Unutma, yırıncı kuşun ömrü az olur.

Muhtar — Nereye gidersen git.

(Bektaş Ağa muhtarın paralarla arpa ve buğdayı vermediğini anlayınca karakola gider. Karakol önünde iki jandarmaya vardır).

Bektaş Ağa — (Jandarmalara) Selâmünaleyküm.

Jandarmalar — Aleykümselâm.

Bektaş Ağa — Arkadaşlar bir derdim var.

Birinci jandarma — Anlat!

Bektaş Ağa — Yazdan köye soğan sattım. Ben tarttım, muhtar yazdı. Veresiye, harman sonu. İşte geldim. Muhtar soğan hakkı ne oldu dedim. Bana «Ulan ne arpası, ne buğdayı, ne parası?» dedi. Beni köyden kovdu.

(Jandarmalar ayağa kalkarlar)

İkinci jandarma — (Bektaş Ağa'ya) Gel muhtara gidelim.

(Üçü birlikte köylülerle konuşan muhtarın yanına giderler).

Birinci jandarma — (Muhtara) Muhtar, uzun etme, bu hasta soğancının parasını ver.

İkinci jandarma — (Bektaş Ağa'ya) Kim soğan aldı? Adlarını söyle bakayım.

(Bektaş Ağa, titrek elini koynuna sokup yırtık bir defter çıkarır, jandarmaya uzatır).

İkinci jandarma — (Okur) Ali'ye beş göçük arpaya; Hasan'a 10 göçük buğdaya; Receb'e 5 göçük arpaya; Mehmed'e 5 kaymeye 20 okka; Muhtara 15 göçük arpaya...

(Jandarma, soğan alanları bir bir okuduktan sonra ayakta duran muhtara yaklaşır. Dudaklarını ayrı ayrı ikişer parmağı ile tutup açar).

İkinci jandarma — Ulan rezil herif! Borcun ne kadar, şöyle bakayım.

(Dudakları jandarmanın elinde olan muhtar «pep, pep» diye tuhaf sesler çıkarır. Orada olanlar katıla katıla gülerler).

Muhtar — (Jandarmaya) Amanın aman! Verdim gitti. Amanın aman! Verdim gitti!

(Birinci jandarma aynı hareketi Mehmed'e (köylü) yapar. O da «pep, pep» diye sesler çıkarır. Orada olanlar gülerler).

Muhtar — (Köylülere) Davranın arkadaşlar buğday, arpa, para şimdi gelsin!

(Köylüler acele evlerine koşarlar. Torba torba arpa ve buğday getirirler. Bektaş Ağa'nın boş çuvallarına dökerler. Bektaş Ağa hakkını alır. Memnundur).

Bektaş Ağa — (Jandarmalara) Dağda, bayırda hükûmet var. Allah sizden râzı olsun.

(Seyirciler gülerler. Bektaş Ağa yavaş yavaş köyden uzaklaşır).

(Kuşsaray köyü oyunu, Çorum)

Tüccar Oyunu :

Oyuncular ve malzeme :

Tüccar, Kâtip, köyün zenginleri : Ahmet Ağa, Süleyman çavuş, Topaloğlu, Köylüler.

Kâtibin kalemi : Toplu iğne, kâğıt, kâtibin sırtına elleri, ayakları sarılı bağlanmış bir adam.

(Kâğıt, oyunu bilmeyen seyircilerden seçilir).

(Oyun başı olan tüccar meydana çıkar. Yanında elinde kalem, sırtında kâğıt kâtip hazırdır. Seyirciler arasında köyün zenginleri de vardır).

I

Oyun :

Tüccar — (Yüksek sesle, seyircilere) Arkadaşlar! Bana bakın! İstanbul'a ticaret için gidiyorum. Sipariş verecek varsa gelsin yazılsın.

(Üç ayrı yerden yavaş yavaş Ahmet Ağa, Süleyman Çavuş ve Topaloğlu kalkıp tüccarın yanına yaklaşır).

Ahmet Ağa — (Tüccara) Ulen yârenlik (ahbap, dost) biz babamızdan at isterdik, kuzu, koç isterdik. Şimdi devir o devir değil. Bizim oğlanla gelin radyo isteyip dururlar. Radyoda söz var, saz var, haber var. Düşündüm, sonra onlara peki dedim. Yârenlik, sana zahmet, bize oğlanın dediği Ağa marka çelik altı lâmbalı bir radyo aliver.

Tüccar — (Ahmet Ağa'ya) Zahmet mi olurmuş? Sana âlâsından altı lâmbalı bir radyo alırım. (Kâtibine döner) yaz kâtip, Ahmet Ağa'ya çelik altı lâmbalı bir radyo.

(Kâtip elindeki iğneyi sırtındaki adamın kaba etine batırır. Adam acısından iki karış yukarıya sıçrar. Bu hâli gören seyirciler gülmeye ve ellerini çırpmaya başlarlar).

Kâğıt — (Bağırır) Of anam! Of anam of! Yandım of!

Tüccar — (Gülmeksizin, hiçbir şey olmamış gibi Süleyman Çavuş'a döner). Çavuş, kahvede, bana bir elbiselik ku-

maş getir, Amasya'da diktireyim demiştin. Sözün söz mü? Böyle bakayım, kâtip yazıversin.

Süleyman Çavuş — Yârenlik, sözüm söz. Koyu renkte bir elbiselik isterim.

Tüccar — (Kâtibine) Yaz kâtip, Süleyman Çavuş'a bir elbiselik.

(Kâtip elindeki iğneyi sırtındaki adamın önce kaba etine, sonra arkasına batırır. Adam feriyat ederken seyirciler katıla katıla gülerler).

Tüccar — (Ciddi hiçbir şey olmamış gibi Topaloğlu'na döner). Hemşehrim, senin dileğin ne?

Topaloğlu — Bizim köroğlu dikiş makinası istiyor. Basmın etini yedi. Aman unutma! Singer bir el makinası al.

Tüccar — Yaz kâtip, Topaloğlu'na Singer dikiş makinası.

(Kâtip elindeki iğneyi evvelce yaptığı gibi adamın sırtına batırır. Seyirciler gülerler).

Tüccar — (Seyircilere dönerek şöyle der). Eh! Gayri gi diyoruz. Hoşça kalın.

(Kâtibi ile birlikte İstanbul'a gitmek için meydanı terke derler).

II

(Köylülere bir oyun oynamayı tasarlayan tüccar biraz sonra meydana yalnız olarak döner. Etrafına seyircilerden 2-3 kişi toplanır. Biraz sonra da sipariş verenler tek tek gelirler).

Birinci Köylü — Hoş geldin tüccar!

Tüccar — Hoş bulduk ağa.

İkinci Köylü — Ne var ne yok İstanbul'da. Hava nasıl?

Tüccar — İnsanına göre. Hem yaz, hem kış.

Üçüncü Köylü — Bu nasıl söz? Dalga denizde olur. Geç babam geç!

Topaloğlu — Bizim makine geldi mi?

Ahmet Ağa — Yârenlik, radyo nerede?

Süleyman Çavuş — Tüccar, benim elbiseliği ver.

Tüccar — (Hepsine birden) Ağalar, beni dinleyin. İnsan başına çok şey gelir.

(Köylüler bir ağızdan) Senin başına ne geldi?

Tüccar — Sormayın başıma gelenleri.

Ahmet Ağa — Ee! Anlat bakalım, ne imiş başına gelen.

Topaloğlu — Dalga mı geçiyorsun?

Tüccar — Hemşehriler! İstanbul'dan malı aldım. Ver elini Samsun dedik, vapura bindik. Zonguldak açıklarında bir fırtına koptu. Gemi battı. Canımı zor kurtardım. Zavallı kâtip boğuldu. Mallar gemide kaldı!

Süleyman Çavuş — Tüccar, bizi kandırmaya kalkma, dolma yutmayız.

Birinci Köylü — Vapur batsaydı köy odasındaki radyodan duyardık.

İkinci Köylü — Geç babam geç!

Tüccar — Vallâhi billâhi doğru!

Üçüncü Köylü — Sus yemin çarpar.

(Köylüler vapurun batmadığına karar verirler. Hepsi birden kendilerini dolandırmaya çalışan tüccarı yakapaça edip yere yatırır. Bir köylü üstüne bir kova su döker, Tüccar ıslanır. Halk güler).

(Uygur köyü oyunu, Amasya)

b) Masallara bağlı oyunlar

Keloğlan oyunu

(Oyun, kadınlar arasında düğünlerde oynanır.)

Oyuncular :

Muhtar : (Erkek elbisesi giymiş bir kadın), Keloğlan : (Erkek elbisesi giymiş bir kadın), Keloğlan'ın anası, kız, sığırlar : (Çocuklar ve genç kızlar).

Oyun :

Keloğlan'ın anası oğluna köyün sığırlarını gütmesini söyler. Cebinden çıkardığı aynasına bakmakta olan Keloğlan bu işi kabul edeceğini söyler.

Ertesi günü sığırları alıp kıra gider. Sığırları otlatırken yalnız gezen bir kız bulur, alır, muhtara getirir, köye dönünce kendisine vermesini tembih eder. Anasına da kızı gözetlemesini söyler.

Akşam olur, Keloğlan köye döner. Muhtarla anasından kızı ister. Muhtarla anası gözetlemeyi unuttuklarını söyleyince kızar, anasını döver. Biraz sonra muhtarı dövmeye karar verir. Muhtarı bulur, kızı bulmazsa döveceğini hatırlatır. Keloğlan'dan korkan muhtar evinden çıkan kızı aramaya başlar. Sonunda bulduğu kızı getirip Keloğlan'a teslim eder. Keloğlan kızla evlenir. Elinde sopası vardır. Önündeki sığırları kovalaya kovalaya odadan çıkar.

(Çukurkuyu oyunu, Bor, Niğde)

c) Destanlara veya saz şâirlerinin hayatlarına bağlı oyunlar

Gökçebe oyunu

Oyuncular :

1 — Gündeşlioğlu : At üstünde göçebe reisi, 2 — Karavaş, 3 — Koyun, sığır ve deve sürüsü, 4 — Göçebe reisinin maiyeti, 5 — Kuyruksuz bir eşek.

Oyun :

Gündeşlioğlu at üstünde, elinde asası sert ifadelerle karavaşa harımanlarının kalkıp kalkmadığını sorar. Arkasından koyun, sığır ve deve sürüsü gelmeye başlar.

Gururlu bir adam olan Gündeşlioğlu kendisi gibi beyin sırtının yere gelip gelmeyeceğini sorar. Maiyeti bir dalkavuk grubudur. Beye sırtının yere gelmeyeceğini türlü şekillerle ifade ederler.

Gündeşlioğlu sürüsü peşine çıkıp gider.

Biraz sonra kılık kıyâfeti bozuk, kuyruksuz bir eşek üstünde Gündeşlioğlu tekrar meydana gelir. Sağda, solda dilenmeye başlar ve şu türküyü söyler :

Sürü sürü sürülerim vardı
Sürümün vardı çaylar kurudu
Katerde mayalarım yörürdü
Şimdi at gölüğüm eşşek oluktur

Sürü sürü sürülere katardım
Top top eder yozlarımı satardım
Otuz altı direk çadır tutardım
Şimdi kölgeliğim kaşak oluktur

Erbişim halıyı yaslanmaz iken
Kuş tüyü döseğe döşenmez iken
Tarabulus kuşağı kuşanmaz iken
Kıl ip bellerime kuşak oluktur

**Tepe tepe harmanların savrulur
Namlı namlı buğdayların devrilir
Adım Gündeşlioğlu deyi çağrılır
Şimdi topladığım başak oluktur**

Evvelce Gündeşlioğlu'nun malı ile geçinen dalkavuklar zengin olmuşlardır. Direnmekte olan eski beylerini tahkik ederek kovarlar.

Gündeşlioğlu bu harekete tahammül edemez. Allah'a. kendisini bu hayattan kurtarmasını niyâz eder. «Bu küçük eşek kurban» diye oyun yerini terkeder.

(Varyanlı köyü oyunu, Maraş)

ç) Târihi olaylara bağlı oyunlar

İstiklâl Savaşı oyunu

«İki taraf var: Mavi apoletli düşman askerleri, kırmızı apoletli bizimkiler. Bunlar savaş yerinde buluşuyorlar. Savaş yeri de belli: İnönü».

Önce mavililer, bozuk bir yürüyüşle şu şarkıyı söyleyerek ilerliyorlar :

**İnönü'de aldandık
Türkleri uyur sandık
Kostantin'in uğruna
Bu sefer yine yandık**

**Cephede Türk olmasa
Boynumdan kan akmasa
Atina'yı boylarız
Toplu gâvur olmasa**

Bu sırada İnönü cephesine ve ateş mevziine gelmiş bulunurlar. Savaş başlar. Beriden kırmızı bir apolet görünür görünmez mavililerin hepsi bir bir silâhlarını atarak teslim olmaya dururlar. Tek bir nefer bunların silâhlarını alarak onları karargâha götürür. Kumandanın karşısına çıkarlar. Kumandan Mehmetçiğe sorar :

— Bunlar ne? Mehmetçik de :

**İnsanların düşmanı
Kurbanların şışmanı
Yunanlıların pışmanı**

diye cevap verir.

Kumandan : Götür bunları, insanlara teslim et, insanlık öğretiler.

Mehmetçik bunları alır götürür.

(Eskişehir köyleri oyunu, Kutsi Tecer, Köylü Temsilleri)

d) Hayvanları Taklid Edici Oyunlar

Kartal oyunu

Oyuncular :

İhtiyar, ihtiyarın karısı, koyun, kartallar ve tilki.

(Oyuncular, aldıkları rollere göre giyinirler. Tilkinin kuyruğu ayrıca yanıcı bir madde ile ıslatılır.)

Oyun :

İhtiyarla karısının koyunu ölür. Çeşitli mimik, jest ve seslerle teessürlerini anlatmaya çalışırlar. Kadın, ölen koyunu meydanın ortasına getirir, yere atar. Vakit gecedir. Koyunun başı ucunda karı koca bir ateş yakarlar. Kartallar uzaktan koyun leşini görürler, yavaş, fakat sert hareketlerle koyuna yaklaşır. Sonra bir daire çevirerek türlü mimik ve jestlerle sıçraya sıçraya dönerler.

Tilki bir parça et kapabilmek için birçok tecrübeler geçirir. Gider, gelir; yatar, kalkar.

Kartalların koyuna vurduklarını gören karı-koca ağlamaya ve onlara doğru ilerlemeye başlarlar. Kartallarla mücadeleye girerler. Fırsattan istifade eden tilki, bir parça et kapmak için koyuna saldırır. Tilkinin bu açığözlüğünü gören kartallar mücadeleyi onun üzerine yöneltirler. Tilkinin

etrafını çevirirler. Kartallardan kurtulmak için bir sağa, bir sola kaçmak isteyen telâşlı tilkinin kuyruğunu ateşlerler. Til-ki neye döndüğünü bilmez!

Seyirciler tilkinin etrafında halay çekerler. Eğlence ne'şe içinde sona erer.

(Bebek köyü oyunu, Adıyaman)

e) Samut veya lâl oyunları

Yaş oyunu

Çalgılar çalmaya başlayınca meydana gelen oyuncu, çocuğun büyüme hareketleri ile yaptığı tuhafırlıkları ve gülünç hallerini temsil eder. Bundan sonra gençlik çağının temsiline başlar. Sert ve hareketli bir kuvvet gösterisi yapar. Zaman zaman delicesine oynar. Oyunun sonunda, hareketlerinde, jestlerinde bir yumuşama görülür ve hissedilir.

Üçüncü kısımda kenarda duran bir baston ile gözlüğü alıp kullanır. Son derece yumuşak ve yavaş oynamaya çalışır. Nihayet oyunu bırakıp bir taş üstünde düşünmeye başlar. Yüzü sararır. Kendinden geçip ölür.

(Susuz köyü oyunu, Tuzluca, Kars)

f) Bebek (Kukla) Oyunları

Karaçör oyunu

Adamın biri yüzüne örtü geçirerek arka üstü yere yatar. İki eline birer kukla bağlar. Dizine de büyücek «Çömçe Gelin» (büyük bebek) yerleştirir. Kuklaların biri erkek, diğeri kız kıyafetindedir. Oyuncu bunları oynatmaya başlar. Oynayan bebekler birbirlerine sarıldıkları sırada Çömçe Gelin bu sevmeye mâni olur. Aralarına girer. İki küçük bebek yerlerinde pusarlar. Çömçe Gelin kaçınca yeniden oynamaya başlarlar.

(İlbeyli ve diğer Türkmen oymakları oyunu)

EK 1) Azeri Oyunu :

Ekende Yoh, Biçende Yoh, Yeyende Ortağ Gardaş

Bayram günlerinde, husile Hıdır Nebi, ahır çarşenbe ve novruz bayramında keçirilen şenlikler zamanı ifa edilir. Sa-zandalar çalır, hanende ohuyor ve adamlar oynayırlar. Mec-lise komik, mezeli temaşa lâzımdır. Bunlardan biri de ve en mezmunlusu «Ekende yoh, biçende yoh, yeyende ortağ gardaş» adlı halg temaşasıdır.

Oyunda iki gardaş, bir mülkedar ve iki öküz iştirak edir. Sazandalar kömekçi rollardadır.

I

Temaşaya başlamazdan evvel meclisi idare etmek için bir nefer bey (toybaşı) seçilir. Bey mecliste asayiş yaradır ve özüne bir neçe kömekçi götürür. Kömekçiler beyin emri ile büyük bir meydanca düzeldirler. Meydancaya bir cüt go-yurlar. Bezemekde mehareti olan hüsusi adam iki neferi geyin-dirir, üzerlerine un sürtür ve garınlarının üstünden, paltarları-nın altından bir galan yastığ goyub üstden örken ile bağlayır. Onların paltarlarından mal çömçe ves asır, başlarına ise bal-gabag, yahud kéçeden tikilmiş papag goyurlar. Adamları ele geyindirirler ki, bahan kes ister istemez gülmeğe başlayır. Bun-dan elave, başga iki neferi ele geyindirirler ki, öküzle ohşayır. Paltardan ve ağaçdan öküz mügevvası düzeldib ortaya salırlar.

Camaat cerge ile oturub aramsız gözleyir. Birden kosa kimi geyindirilmiş iki nefer iki öküzle gelib mévdancaya çı-hır. Bunlardan biri berkdén gışgırır :

— Ay yer yiyesi, ay yer yiyesi!

Bir nefer mülkedar paltarı géymiş garmı yogun, yéke bıǵı adam çıhib déyir :

— Ede, pézi oǵlu pézi yavaş gıskırsana!

Kosalar mülkedarı gören kimi özlerini komik veziiyetde düzelderek küreklerini ona çevirib askeri te'zim édirler. Sonra kosalar mülkedarı sarı çevrilib déyirler :

— Başga padişahın ölkesinden didergin düşüb bura gelmişik. Hali galan torpaglardan vér, haggi ile ekek.

Kosalar ikisi de danışır. Büyük kosaanın açığı tutur, kiçiyin ağzına bir sille vurub déyir :

— Agsaggal olan yerde poh saggal danışmaz. Metlebin gırası, bize haggi behresi ile bu hali galan yerden vér, kasıblıq éleyek.

Mülkedar öskürüb bıǵlarını çşir, sonra onlara déyir :

— Tefrige olduğunuz üçün yazığım gelir, bu yerden size vérerem. Ancag gerek mehsulun her çuvalından bir çanağı sizin, galanı benim...

— Ay ağa, insafın olsun, mürvetin olsun, barı üçde birini bize vér.

— Menim yerimin giymeti éledir. İcareye götürmürsünüz, téz buradan ekilin, —dége mülkedar kosaları iteleyib uzaglaşımag isteyir.

— Ay ağa, bir dayan, altı aylıg olma! Mümkündürse, çuvala iki çanag vér.

— Ele söhbet yohdu. Téz buradan ekilin...

— Yahşı razıyig, onda bir cüt öküz, bir cüt de vel vér.

— Yoh, size bir arvad da vérerem. Bir zey de vérmirem, kéfinizdi galın, kéfinizdi gedin.

— Yahşı razıyig, ancag bu şartnen ki, tahılın döyülmesi senin hesabına olsun.

Mülkedar özünden çıhib onları iteleyir :

— Yoh, yoh olmaz, men ancag buğdanın durusundan götürceyem. Déyesen alvêrimiz baş tutmayacag. Yahşısı budur ekilib gédesiniz.

— Ay canım, goy sözümüzü gurtarag. Yahşı sen déyen olsun.

Mülkedar méydançadan bir geder yer ayırıb onlara vérir ve özü çıhib gédir. Kosalar yeri ekmeğe hazırlaşırlar. Büyük kosa deyir :

— Gardaş, sen hodag ol, öküzleri sür, men de maccal olum.

Hırda gardaş öküzlerin yanına gelir, elini goynuna goyub kenarda durur. Büyük gardaş déyir :

— Gardaş, niye cêhizi bitmemiş gız kimi kenarda dayanmısan? Körpüde karvanını kesmeyibler ki, elini goynuna goymusan? Sen öküzleri goş, men cütü hazırlayım.

Hırda gardaş gaş-gabağını töküb, ağlamsına ağlamsına cavab vérir :

— Başım ağrıyır, azarlamışam.

Böyük gardaş öküzleri goşur, hem macı tutur, hem de öküzleri sürür. Hırda gardaş da yere uzanıb, üstüne bir cındır çapıt çekerek yatır. Böyük gardaş yeri ekib öküzleri açır, téz gardaşının yanına yüyürtib déyir :

— Yazıg gardaşım seherden azarlayıb, hele yahşı olmayıb. Elini gardaşının alnına goyur, sonra yere oturur, bir desmal arasından çörek çıhardır, gabağına goyur. Bir tike ağzına almamış hırda gardaşı yerden sıçrayıb elini çöreye atır ve yémeye başlayır.

— Gardaş, men yahşı oldum, —déyir.

Böyük gardaş bir néçe tike almamış, hırda gardaş çöreyin hamısını yéyib gurtarır.

— Gardaş, sen lap yémek azarlısı imişsen ki? Vay dede vay, meni de az gala yemişdin.

Birinci hisse bununla bitir.

II

Hemin yerin üzerine göy ot töküb çemenlik ve hesillik kimi düzeltilir. Gardaşlar ellerinde bel gelirler. Onların yerişi, hareketleri ve geyimleri adamları güldürür. Çarışlarını çıgardıb bellerine sancırlar, sonra gıçlarını çırnalayırlar. Büyük gardaş déyir :

— Gardaş, o terefi sen suvar, bu terefi de men suvarım.

Büyük gardaş başını aşağı salıb zemini suvarmadga olur. Hırda gardaş büyük gardaşa diggetle bahır ve berkden gışgırır :

— Vay dede vay, bel ayağımı kesdi, —dêye elini gözlerinin üstünde goyub yalandan ağlayır. Büyük gardaş belı yere atıb onun yanına yüyürür ve cındırdan-zaddan çıkarıb ayağını sarıyır. Hırda gardaş herden bir ayağını çekib gışgırır :

— Ay, ayağım, ağrıyır, terpetme!

Büyük gardaş da üfüre üfüre onun ayağını sarıyır. Sonra çok çetinlikle gardaşını dalına alıb, zeminden kenara çıkarır, yere uzadıb üstüne bir cındır örtür.

Büyük gardaş özü tekce zemini suvarır. İşini gurtarandan sonra gardaşının yanına gelir, ona bir az yemek verir ve dalına alıb aparır.

III

Düze küleşden, çöpden sancırlar, yemişmiş zemtiye ohşadırlar. Gardaşlar döşlerine önlük, ellerine elcek, barınaglarına barmalgı taharag çini götürüb gelirler. Büyük gardaş tahılı biçmeye başlayır ve hırda gardaşı mecbur édir ki, o da biçsin. Hırda gardaş yalandan bir neçe elcem biçir. Sonra birden :

— Vay dede vay, sancılanmışam! —dêye garnını gucaglayıb yere yihılır ve ellerini gözüne goyub hönkürtü ile ağlayır.

Büyük gardaş belini yuharı galdırıp déyir :

— Cehenneme sancılan, gora sancılan, senin kimi gardaşın ölmesi galmasından yahşıdır.

Büyük gardaş acıglı onun yanına gelib bir neçe tepik devurur, sonra gayıdıb özü tek başına biçmeyinde devam édir. Büyük gardaş biçe biçe bir neçe bayatı ohuyur :

Biçinci bafa bağlar

Biçdikce bafa bağlar

Büyük gardaş işini gurtarıb gétm k isteyir. Lâkin üreyi yamb geri gayıdır. Bunu küçük gardaş görür ve berkden inil demeye başlayır.

— Gardaşdır, birden öler, belimi sındırar. Déyesen gede doğrudan nahoşlayı, —dêye büyük gardaş onun başını dizi üstüne alır ve alnından öpüb ağlayır. Onu çok çetinlikle dalına alıb aparır.

IV

Düzde bir hırman düzeltilir. Hırmanın içine bir geder küleş tökürlir. Gardaşlar «öküzleri» getirirler, boyunlarına boyundurug salıp goşurlar. Büyük gardaş déyir :

— Gardaş, sen veli sür, men heşanı çevirim.

Hırda gardaş gaş-gabağını töke töke velin üstüne çıkar, büyük gardaş da yaba ile heşanı çevirir. Hırda gardaş bir neçe baş sürenden sonra büyük gardaşın gözünü oğurlayıb gaçır, adamların dalında uzanıb yatır. Büyük gardaş heşanı çevirenden sonra görür ki, hırda gardaş yohdur. Çok ahtarır, onu tapnır, ahırda geri gayıdıb özü öküzleri sürür ve döyüb gurtarır. İndi heşanı savurmag lazımdır. Hırda gardaş da başını küleşin üstüne goyub yatmışdır, Milçekler, ditdili onu üz-gözünü sancır. Dik atılıb, şapalagla üzüne ve boynuna vurur. O teref bu terefe aşır. Milçek, ditdili onu rahatlanmağa goymur.

Büyük gardaşa kömek lazımdır. Heşanı tekce çıkara bilnır. O, yene gardaşını ahtarmağa başlayır. Ora-bura, ahırda tapır. Büyük gardaş onu terpedib çağırır. Küçük gardaş da eli ile boynuna, üzüne vurur ve gözü yumulu déyir :

— Köpek oğlunun ditdilisi, milçeyi goymur bir az yatağ.

Böyük gardaş ne geder çalışırsa, onu durğuza bilmir. ahır-
da acıg éleyib déyir :

— Menden tahlil alsan, öyünesen...

Böyük gardaş héşanı gurtarıb buğdanı hırmanın içine
toplayır. O mülkedarın payını ayırır, yérde galanı çuvallara
yığmaq isteyir. Bu zaman kiçik gardaş yérden galhıb horuz-
lana horuzlana onun yanına gelir :

— Gardaş, buğdanı bölek, men payımı aparım, —déye
ağacını tovlayır.

Böyük gardaş onun üstüne gızıb déyir :

— Ekende yoh, biçende yoh, yéyende ortag gardaş. Sene
bir den de vérmerem. Bes indiye geder haradaydın?

— Sen ölesen, éle şey yohdu, yarı böleceyik gardaş malı
kimi. Râzı olmasan hamısını aparacağam.

— Aparmasan, özüne gurban olasan.

Çuvalın bir ucundan böyük gardaş, bir ucundan ise hırda
gardaş çekir. Ahırda ağaçları götürüb dava élemeye başlayır-
lar. Onlar birbirinin garmına vururlar. Her defe ağaç deyen-
de yihılırlar. Bu minvalla birbirine 15'e geder ağaç çekirler.
Ahırda böyük gardaş kiçiye éle bir ağaç vurur ki, o, yére
yihılır, galhabilmir...

Böyük gardaş géyinib-kéçinmiş halda ortaya cıhır. Hırda
gardaş ise cır-cındır içindedir. Hırda gardaş indi dilençi ol-
nuşdur. Herkese el açırsa, héç kes ona kömek étmir, onu
ne'nalı sözlerle redd édirler. Öz gardaşına yanaşır.

Böyük gardaş :

— Ekende yoh, biçende yoh, yéyende ortag gardaş, —déye
üreyini ona teref çevire çevire gédir. Tamaşa burada bitir.

(Ehliman Ahundov, **Azerbaycan Folkloru Antologyası**'ndan)

Kelimeler :

Acıg : Öfke; Ahtarmak : Aramak; Alver : Alışveriş; Aparmak : Alıp
götürmek; Bafa : Dört tutamlık ekin demeti; Cerge : Sıra; Cındır :
Yırtık; Çırmalamak : Paçasını sıvamak; Çimi : Dişli orak; Çömce :
Kepçe; Dal : Arka, omuz; Den : Dane; Didergin düşmek : Yurdundan
ayrılmış olmak; Diteli : Sivrisinek; Gabag : Ön; Garınboyun : Göbekli;
Gaşgabagın tökmek : Surat asmak; Gıç : Bacak; Gışgırmak : Bağır-
mak; Gor : Mezar; Heşan : Harmana dökülen ekin demeti; Hodag :
Çift süren adam; Kecinmek : Giyinmek; Kosa : Köse; Kömekçi : Yar-
dımçı; Küleş : Buğday, saman sapı; Lap : Tam; Mac : Saban kolu;
Muccal : Sabanın desteğini tutan kişi; Mezeli : Güldürücü; Milçek :
Sinek; Mülkedar : Toprak sâhibi, çiftçi; Ohşamak : Benzemek; Örken :
İp, urgan; Papağ : Başlık; Paltar : Çamaşır; Pezi : Budala; Sancmak :
Saplamak, sokmak; Sarı : Doğru (istikamet); Tapmak : Bulmak; Ti-
ke : Lokma; Vel : Dögen; Yazıg : Acıklı, zavallı; Zey : Şap.

EK 2) Dobruca Oyunu

Çuval'dan bir parça :

İki kuvvetli delikanlı, omuzlarına iki metre uzunluğunda iki sıruk koyarlar ve üstlerine büyük bir (cayuyaygı) örterler. Yaygının altındakiler görünmez. Öndeki delikanlı elinde tuttuğu bir sopanın başına geçirilmiş bir öküzün kafatasını yaygının üstünde tutar ve bunu yerine göre oynatır. Yaygının arkasına ve orta yerine de bir öküz temsil edilir. Çok kere iki sıruk yerine delikanlılar bir merdiveni, iki ucundan başlarını geçirmek suretile, omuzlarına alırlar ve bunu daha kolay taşıyarak öküze benzetirler. Her evi ziyaretlerinde arkadaşları makamla şu sözleri söylerler :

Çuval, çuval demeniz,
Çuvalın hakkın berınız.
Çuvalın hakkın yeseniz,
Ahrette onarman demeniz.
Ey çuval ey, çuval ey...

(Kırım'da Ramazan ayında Terâvih namazından sonra gençler 10-15 kişilik gruplar hâlinde ev ev dolaşarak ilâhi söylerdi. Totemlik ve Şamanlık hâtıralarının izlerini taşıyan «Çuval» üçüncü haftada icrâ edilirdi.)

(Müstecib Ülküsal, Dobruca Türkleri'nden)

Klasik Karagöz Oyunları

KARAGÖZ'ÜN GELİN OLMASI

(Birinci Bölüm muhâvere)

— Babam öldü muhâveresi —

Kısaltmalar :

- H. — Hacivad
- K. — Karagöz
- Ç. — Çelebi
- Z. — Zenne
- T. — Tuzsuz Deli Bekir (Matiz)
- İ. — İmam
- M. — Mahalleli

Hacivad, semâi okuyarak gelir.

Ah benim âfet-i cihânım aman, aman,
Ah yoluna fedâ bu canım aman, aman,
Ah dîli dost kalbi düşmanım aman, aman.

(Nakarat)

Ah aman etme bu edâyı aman,
Gel cânım etme bu cefâyı.

(2'nci hâne)

Ah gel benim serv-i bülendim aman,
Ah boyu boyuma menendim aman,
Ah kerem eyle gel efendim.

(3'ncü hâne)

Ah alsam elini elüne aman,
Ah sarılsam ince beline aman,
Ah mâllem tatlı diline aman.

(Perde gazeli)

H. — Of hây Hak...

Perde kurdum bezm-i irfâne safâ göstermeye
Şem'a yaktım sûrettî ibret nümâ göstermeye

Tâ ezel feyyâz-ı kudret şem'i icâd eylemiş
Levha-i rengin (ü) şevk-i bi-bahâ göstermeye

Yâdigâr-ı hazret-i Şeyh Küşteri'dir perdemiz
Âlem-i fânide bir reng-i bekâ göstermeye

İtibar etsün şuûnât-ı zemânı seyreden
Yoktur istîdâd-ı fütret bir daha göstermeye

Benliği terk et eğer insan olanı dersen çalış
Küş-e-i mahviyyet içra itilâ göstermeye

Huzûr-ı hâzırân, cem'iyet-i irfân, vakt-i safâ-yı merdân,
laindir, dinsizdir münâfıktır bî edeptir şeytân, şeytânın din-
sizliğine Rahmân'ın birliğine, pîrimiz Şeyh Küşteri'nin demi-
ne, devrânına (Hacivat burada yeri öper ve ayağa kalkarak)
ve bizi temâşâyâ tenezzül eden ahibbânın sağlığına.

Demem o demek değil, ben bendenize, ben duâcınıza, ben
hâke, ben hakisâre eli yüzü yumuş, elfâzı düzgün hoş sohbet
fasihullisân musâhabeti tatlı.

K. — (Penceresinden) Hoş geldin keçi suratlı,

H. — Gelirse karşıma o söylese ben dinlesem, ben
söylesem o dinlese.

K. — (Penceresinden) Şu Hacivat da benden bir temiz
dayak yese.

H. — Her ikimiz de söyleşirken bizi temâşâyâ tenezzül
eden ahibbâ safâyâb olsalar diyelim, ışımları Mevlâ'm rast ge-
tire, yâr bana bir eğlence meded!.. Aman bana bir eğlence
meded!..

K. — (Pencereden) Geliyorum patlama.

H. — Yâr bana bir eğlence meded!..

K. — (Atlar, boğuşmaya başlarlar. Hacivat kaçır. Kara-
göz sırtüstü yatar). Aman of... öldüm bayıldım, eski hasırlar
gibi yerlere yayıldım. (Ayağa kalkarak) Amanın ense köküm,
şakaklarım, sigara tablası gibi kulaklarım, seni gidi utanmaz
arlanmaz idâre fitili, mum bacaklı adam seni, hele bir daha
gel de bak sana neler yaparım.

H. — Vây... Karagözüm mâşallah akşam-ı şerifler ha-
yırlar olsun.

K. — Lebbeyk..

H. — Akşam-ı şerifler hayırlar olsun dedim.

K. — Senin de sinsileni sansarlar boğsun. (Tokat atar.)

H. — Aman Karagözüm beni böyle gelir gelmez darba
hakkın yok.

K. — Sen de şu tokadı al da burnuna sok. (Tokat atar.)

H. — Yazıklar olsun sana Karagözüm yazık.

K. — Hoş geldin kazık oğlu kazık. (Tokat atar.)

H. — Yazıklar olsun o senin peder ü mâderine hâşâ hu zurdan. Şu dünyâya eşek gelmişsin eşek gidiyorsun.

K. — Ona yârabbi şükür!

H. — Ne gibi?

K. — Sen de katır geldin hergele gidiyorsun ya.

H. — Yazıklar olsun o senin peder ü mâderine ki seni okutup yazdırmamışlar.

K. — O pederli mâder ne demek oluyor?

H. — Yâni senin pederin yok mu?

K. — (Ağlayarak) Ah Hacivad benim peder vefât etti.

H. — Ya... Mâdemki Vefâ'ya gitti, Zeyrek'in alt başında otur, avdetde görüşürsünüz.

K. — Sen benden Unkapanı'nda bir tokat yer misin? (Tokat)

H. — Karagözüm affedersin sizin pedere ne oldu?

K. — Öldü, öldü...

H. — Aman Karagözüm kim gördü?

K. — Kim görececek mahalleli gördü.

H. — Nasıl gördüler bakayım?

K. — Beyazlara bürünmüştü.

H. — Beyazıt'ta aktara mı görünmüştü?

K. — Hayır Sultanahmed'de bakkala görünmüştü. (Tokat)

H. — Aman Karagözüm, birdenbire anlayamadım sizin peder ne oldu?

K. — Senin anlayacağın bizim peder sizlere ömür.

H. — Çirmen mi idi, yoksa çimendifer mi idi?

K. — Ne o?

H. — Aldığınız kömür.

K. — Şimdi senin suratına bir elleme konarsam anlar-sın. (Tokat)

H. — Doğru söyle Karagözüm sizin pedere ne oldu?

K. — Ne kalın kafalı adamsın be. Bizim peder uzandı, uzandı.

H. — Demek sizin peder lâstikli idi.

K. — Hayır elektrikli idi. (Tokat)

H. — Doğru söyle Karagözüm pedere ne oldu?

K. — Kozalak mahallesine gitti.

H. — Kavatlar kariyesine mi gitti?

K. — Hayır Anadolu Hisarı'na gitti. (Tokat)

H. — Kusûra bakma Karagözüm bu akşam afyonu biraz fazlaca kaçırmışım, lâkırdılarını anlayamıyorum.

K. — Desene bizim lâkırdılar afyona meze oluyor. Senin anlayacağın, bizim peder dünyayı değiştirdi.

H. — Yeni dünyâya mı gitti?

K. — Evet, Aynalı İokantasında seni bekliyor. (Tokat)

H. — Doğru söyle Karagözüm pederine ne oldu?

K. — Bizim peder bir gün şöyle bir uzandı (arka üstü yatar ve kalkarak) mahalleden beş on kişi geldi, bizim pederi omuzladılar. Topkapı'dan dışarı çıkardılar.

H. — Şöyle bir hava alsın diye?

K. — Vallâhi tepelerim. Derken birkaç kişi toprağı kazdılar bizim pederi içine yatırdılar, üstünü kapadılar suladılar, döndük geldik.

H. — Desene Karagözüm bu merak sizde de vardı ha...

K. — Ne merakı?

H. — Efendim bahçe merakı. Bu sene ektiniz, inşallâh gelecek sene meyvesini yersiniz.

K. — Sen benden suratına bir kalem aşısı yer misin? (Tokat) Kerata benim peder turfanda bostan pathcanı mı?

H. — Şimdi anladım, sizin peder ölmüş.

K. — (Hızlıca yere oturarak) Oh yârabbi şükür anlatabildik.

H. — Mâdemki pederiniz öldü, Allah sizlere ömürler versin. Babanız sağ ya?

K. — O sağ ya, şey babam öldü.

H. — Siz sağ olun Karagözüm pederiniz sağ ya?

K. — Yahu bir adamın kaç babası olur?

H. — Bir adamın babası olur, babasının babası olur, annesinin babası olur, annesinin babasının babası olur.

K. — (Hiddetli) Senin anlayacağın babamla pederim ikisi bir günde öldüler. (Tokat) Hacıvad gider.

K. — Kerata beni az kalsın doksan dokuz babalı yapacaktı. Sen gidersen beni buraya Lofça çivisiyle mıhlamazlar, pamuk ipliğiyle hiç bağlamazlar. Ben neyler çekilir giderim, idgâhda dolaba dilber seyrine bakalım. Âyine-i devrân ne sûret gösterir. Sallan bullan koca oğlan sallan, (Gider. Muhavere biter. Aşağıdaki şarkıyı söyleyerek Çelebi gelir.)

(Şarkı Makamı : Sûzinâk)

Afvetme sakın hançer-i mujgânını nâgâh
İncitme yazık hasta-i hicrânını ey mâh
Koymaz yanına ettiğini Hazret-i Allah
Bir nâr-ı ciğer-sûz ile yaktın beni ey mâh

(Nakarat)

Yaksın seni de ben gibi âteşlere Allah.

H. — (Karşılar.) Vây efendim mâşallah, böyle güzel şarkılar söyleyerek ne tarafa teşrifiniz?

Ç. — Efendim bilhassa ziyâretinize geliyordum.

H. — Hayrola efendim.

Ç. — Bizim birader malûm kırk yaşına geldi, hâlâ rakıdan vazgeçmiyor. Her gece fitil gibi sarhoş sokaklarda nâralar atıyor, konuyu komşuyu tâciz ediyor. Üstelik de bizi tahkir ediyor, vâldeyi ve hemşireyi dövmeye kalkıyor.

H. — Vah vah çok yazık, bir insan ki ağzını rakıya ve kumara alıştırmasın, kolay kolay vazgeçemez, insanları perişan eder, sefâlete sürükler.

Ç. — Vâlîde ve hemşireyle düşündük taşındık şunu evlendirelim dedik, belki bu halden vazgeçer.

H. — Çok iyi düşünmüşsünüz. İnşallâh evlendikten sonra bu halden geçer

Ç. — Bunun için sizi rahatsız ettim.

H. — Rahatsızlık ne demek bir emriniz varsa etek belde hazırım efendim.

Ç. — Estağfurullah efendim, emir değil ricamız olacak.

H. — Buyurunuz efendim.

Ç. — Mahalleniz içinde duvak düşkünü nâmuslu bir kadın varsa şu bizim birâdere yapıverelim, siz de sevâba nâil olmuş olursunuz.

H. — Çok güzel amma evlâdım, böyle ayyaş adama kim kız verir? Hangi ana evlâdının basını ateşe yakar?...

Ç. — Aman Hacivad Çelebi peder, öyle kadınlar var ki ahlâkiyle diliyle böyle kimseleri iyi eder.

H. — Doğrudur evlâdım ama, zamanımızda böyle kadın ne gezer.

Ç. — Aranırsa neler bulunur Hacivad Çelebi, size çok rica ederim beni red etmeyiniz. Buyurun size beş on lira para vereyim. Nişan için, nikâh için, düğün için ne kadar para lâzım olursa veririm.

H. — Ne zahmet efendim, ne zahmet.

Ç. — Şimdilik sizleri yâhû. (Gider.)

H. — Ya men hû evlâdım. Hoş safâ geldiniz. (Kendi kendine) Ey şimdi ne yapmalı? Evet evet aklıma bir şey geldi. Şu Karagöz'ü bir kadın kıyâfetine koyup Tuzsuz Deli Bekir'e verelim. Dernek gecesi gelinin yüzünü açınca sakallı bir adam karşısına çıkar. Belki bu halden vazgeçer. Hele bir gideyim şu Karagöz'ün karısıyla konuşayım. (Karagöz'ün karısını çalar.)

K. — K. — Kim o...

H. — Efendim benim kızım.

K. — K. — A buyurun Hacivad Çelebi

H. — Karagöz nerede?

K. — Biraz sokağa çıktı.

H. — Sen azıcık kapıya kadar gelir misin?

K. — K. — Geleyim efendim. Buyurun... (Dikkat: Hacivad kapının önündedir. Karagöz'ün karısı içeridedir, görünmez).

H. — Bana bak kızım. Al şu iki lirayı.

K. — K. — Ne olacak bu para?

H. — Dinle beni, Karagöz'ü gelin edip Tuzsuz Deli Bekir'e bir oyun yapacağız. Sen şimdi Karagöz gelince bana gönder, ben ona : A kızım böyle açık saçık niye sokağa çıktın? Git başını ört de gel, derim, sana yollarım, sen de niye böyle başını örtmeden sokağa çıkıyorsun dersin ve azarlarsın. Nihâyet başına bir yaşmak, sırtına bir ferâce giydirirsin, üst tarafına karışma.

K. — K. — Ya o sarhoş herif kocamı öldürürse.

H. — Sen merak etme kızım, hiçbir şey olmaz. Yalnız sen benim dediklerimi yap, üst tarafına karışma.

K. — K. — Peki Hacivad Çelebi. (Hacivad perdenin ortasına gelir.)

K. — (Kapıyı çalarak içeriden) Yâhû kapıyı aç çok yorulдум.

K. — K. — (İçeriden) A nerelerde kaldın, bak Hacivad seni sordu.

K. — Dur bakayım öyleyse... (Meydana gelir.) Ne o Hacı cavcav beni aramışsın?

H. — (Başı aşağı eğik olarak) O! sen misin kızım niye böyle başı açık geldin, git başını ört de gel.

K. — Kime söylüyorsun (arkasına önüne bakarak) burada benden başka kimse yok ki.

H. — (Başı hep aşağıda) işte sana söylüyorum, kızım git başını ört de gel.

K. — (Kendi kendine) Hacivad bu akşam gene afyonu fazla kaçırmış. Bana bak Hacivad, vallaa tepelerim, ben kız mıyım?

H. — Zâhir hem de mâşallah geldin, yetiştin. Konu komuşu ne demezler, koca kız açık saçık geziyor, derler.

K. — Peki senin kafan neden öyle aşağıda? Kaldır kafanı da bir kere yüzüme bak.

H. — Ben nâmahreme bakamam kızım.

K. — Allah Allah, acaba ben kızım da kendimden haberim mi yok? Dur, bir kere de bizim karıya sorayım. (Eve gelir.) Yâhû!

K. — K. — Hû!

K. — Ben kızmışım öyle mi?

K. — K. — Kızdınsa dama çık.

K. — O da var ya... (Meydana gelerek) Hâlâ kafası yerde keratanın. Kaldır kafanı bir kere yüzüme bak.

H. — Hâlâ açık saçık mı geldin? Hadi git, başını ört de gel.

K. — (Eve gelerek) Yahu şu benim başıma bir şeyler ört.

K. — K. — Aaa... sen hâlâ başı açık mı sokaklarda geziyorsun. Konu komşulardan da mı utanmıyorsun. Giy şu ferâceyi bakayım, şu yaşmağı da başına tak, hadi şimdi nereye gidersen git.

K. — Hoppala!... (Meydana gelerek.) Buyurun Hacı cav cav başımızı örttük.

H. — (Başını kaldırarak) Oh mâşallah kızıma yaşmak ferâce ne güzel yaraşmış.

K. — Hadi diyelim ki ben kızım, bu sakal ne olacak?

H. — Aman kızım o sakal değil, senin zülüflerin.

K. — Tersine bitmiş desene.

H. — Ey kızım artık geldin yetiştin, seni kocaya vereceğim.

K. — Kimi kocaya veriyorsun? Tepelerim vallaa.

H. — Kimi olacak seni kızım seni, şimdi buraya görücüler gelecek seni görecekler. Sakın olmaya ki onlara karşı kötü sözler söyleme.

K. — Olur söylemem.

H. — Sana bir şey söylerse, sen ne diyeceksin bakayım?

K. — Ne bileyim ben.

H. — Tatlı tatlı, âbu cânım âbu, diyeceksin.

K. — Olur derim, söylerim.

H. — Söyle bakayım.

K. — (Kalın sesiyle) Âbu cânım âbu...

H. — Olmadı öyle kaba değil, nâzik nâzik.

K. — (Sesini biraz hafifletir.) Âbu cânım âbu.

H. — Şöyle biraz daha hafifçe.

K. — Olur. (Hafifçe) Âbu cânım âbu...

H. — Biraz daha hafif.

K. — Olur. Âbu cânım âbu...

H. — Çok güzel, azıcık daha hafif.

K. — (İkınır gibi) Âbu cânım âbu...

H. — Az daha incelerek.

K. — (İkınır gibi) Âbu cânım âbu...

H. — Azıcık daha hafif.

K. — (İkınarak tokat atar.) Kerata az daha, az daha derken az kaldı beni patlatacaktı.

H. — Bak kızım, şimdi buraya görücüler gelecek seni görecekler, gayet nazlı davran.

K. — Olur, sen hiç merak etme.

(Şarkı söyleyerek önde kaynana, arkada görünce, daha arkada yenge hanım gelirler.)

(Şarkı : Hicazkâr)

**Lâyık mı sana bu dil-i sevdâzede yansın
Bu âteş-i hicrâna nasıl sine dayansın
Göster a gönül yandığını yâre inansın**

(Nakarat)

Bü âteş-i hicrâne nasıl sine dayansın

K. — Ooo... geldiler. (İki büküm olarak durur.)

Z. — Ah anneciğim, sen önde kösemen, biz de arkada kurbanlık koyun.

K. — Bu hesapta ben de burada çoban köpeği.

Kay. — Durun bakayım kızlar. Karşımızda bir heyûla var, destur tü tî tü.

K. — Tükürme be... (Hep başı aşağıdadır.)

Kay. — Bana bak hû! Sen, in misin, cin misin?

K. — Cin cin.

Kay. — Eyvah kızlar, cine rastgelmişiz.

Z. — Yalvarırım anne, bana bak, cin baba, canım cin baba, kuzum cin baba, bizi çarpma olmaz mı?

K. — Olmaz olmaz.

Z. — Neden?

K. — Sonra cinlerin ağa babası beni çarpar.

Z. — Ayol bu cine de benzemiyor. Bana bak hû... doğru söyle sen nesin?

K. — Atlama taşı.

Kay. — Hiç taş lâf söyler mi?

K. — Ben geveze soyundanım.

Z. — Doğru söyle sen nesin?

K. — Horoz horoz...

Z. — Ne horozu? Hind mi? Nemse mi? Fizan mı? Gereze mi?

K. — Evet, işte o geveze horozlardan.

Z. — Aaa... ben Gereze horozunun ötmesini çok severim, ne olur bir kere ötsen de dinlesek.

K. — (Hızlı sesle) Öörtüööö...

Kay. — Aaa... ödümüz koptu.

K. — Korktunuz mu? Damagınızı kaldırayım. (Ve başını kaldırır.)

Kay. — A ayol bu adammış. Kör olası deminden beri neden bizi korkuttun?

K. — Sen karşımdan defolasın diye.

Z. — Efendim siz kimsiniz?

K. — Abu cânım âbu...

Z. — Ah anneciğim bu bizim gelin olacak.

K. — Benim kocam hanginiz?

Kay. — Aaa... Acelen ne? Dur bakalım hele sen kimsin? Adın ne? Kaç yaşındasın? Anan kim, baban kim.

K. — Sen nüfus memuru musun?

Kay. — Ben senin kaynananım, elbette cinsini cibiliyeti ni soracağım.

K. — Onu sen soramazsın.

Kay. — Ya kim sormuş?

K. — Arkadaki benim kocam sorar.

Kay. — Onlar kız, erkek değiller ki...

K. — Ya ben neyim?

Kay. — Zaten senin ne olduğun belli değil, suratsız karı.

K. — Ya senin ne olduğun suratından belli tenişir horozu.

Kay. — Bak bana neler söylüyor, terbiyesize bak, a valahi kızlar ben böyle gelin istemem, yüzünü şeytanlar görsün. (Gider.)

K. — Senin de yüzünü mezarıcı Mahmut görsün.

Z. — Sakın darılma gelin hanım annemiz biraz lâfını bilmez.

K. — Peki sen kimsin?

Z. — Ben senin yengen olacağım.

K. — O arkadaki kim?

Z. — O da senin görümcen olacak?

K. — Kocam nerde?

Z. — Aaaa... ne ayıp, ne ayıp.

K. — Neden ayıp oluyormuş? Sizin kocanız yok mu?

Z. — Hayır biz ikimiz de bekâriz.

K. — İşte tamam bende bekârım da...

Z. — Vallahi çok neşeli bir kız. Tam istediğimiz gibi.

Gö. — Vallahi benim de hoşuma gitti.

K. — Ah ben de öyle.

Z. — Nasıl?

K. — Sizin ikiniz de benim hoşuma gidiyorsunuz, amma...

Z. — Müsâadenizle gidelim, düğün tedârikine bakalım.
Allahâısmarladık. (Gider.)

K. — Ah güle güle.

Gö. — Allahâısmarladık. (Gider.)

K. — Ay sen de mi gidiyorsun? Ben burada yalnız mı kalacağım?

H. — (Gelir.) Maşâallah kızım, hepsi seni beğenmişler.

K. — Ben de onların o kocakarıdan başka hepsini beğendim.

H. — Şimdi gel kızım, annene söyleyeyim senin gelinliklerini giydirsin. (Gider. İçeriden) Bana bak kızım.

K. — K. — (İçerden) Buyurunuz Hacıvad Çelebi.

H. — Kızımızın gelinliklerini güzelce giydiriniz. Bana gönderiniz. (Meydana gelir.)

K. — K. — Bâş üstüne efendim. Gel buraya, çıkar o sırtındakileri.

K. — Sen benim annemişsin öyle mi?

K. — K. — Şimdi gevezeliği bırak, al şunu arkana bağla.

K. — Bu baş yastığı be.

K. — K. — Şahniş derler, hep gelinler onu arkalarına bağlarlar.

K. — Olur, bağladını.

K. — K. — Al şu dekolteyi de giy.

K. — Olur, giydik.

K. — K. — Al şu ipekli fistanı da üstüne giy çabuk ol.

K. — Dur! Yavaş be! Giyeceğim.

K. — K. — Olmadı ters giydin, fistanın arkası önüne geldi salak. Koca lâkırdısını duyunca eteklerini yerde sürümeye başladı. Biz gençliğimizde koca lâfını duysak utancı-mızdan yüzümüz kıpkırmızı kesilirdi. Ah zamâne kızları, koca lâfını duyar duymaz fink atıyorlar.

K. — Ne yaparsın serde gençlik var.

K. — K. — Hadi gevezeliği bırak. Başını bana dön.

K. — Bu ne karıcığım?

K. — K. — Şaşırdı gene ben senin karı mıyım? Arsıza bak. Buna duvak derler giy başına.

K. — Hoppala.

K. — K. — Al şu belinin kuşağını, git Hacıvad babanı beline bağlasın.

K. — Vay Hacıvad benim babam ha... Olur. (Meydana gelir.) Baba, al şunu bağla.

H. — Gel kızım, ver bana bağlayavım. Oh ne de yaraştı.

K. — Şimdi sen benim babam mısın?

H. — Bak kızım, şimdi buraya mahalleli gelecekler. Si-ze nikâh kıyacaklar.

K. — Gelsinler bakalım.

(Önde bekçi, arkada imam, arkada beberühiler, en arkada da başında tablalı adam. Aşağıdaki türküyü söyleyerek gelirler.)

— Türkü —

Tıngır mungır tezgâhının sesi var
Eniştemin benden gayri nesi var
Sarılıp yatmaya çok hevesi var

(Nakarat)

Söyle sandal söyle yâr benim olsun
Söyle enişteme beşik yollasın
Eee... Eee... Eee... yavrum nın
Eee... Eee... Eee... yavrum nın
Çocuk uyanırsa babası belli
Çocuk uyanırsa babası belli

(2'nci hâne)

Bir beşik yaptırdun hurma dalından
İçini döşettim Acem şalından
Ashını sorarsan beyler elinden
(Nakarat)

İmam — Bed'etu bit-terzil sâhibür-rezâlâtı fil evsak!...
Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...
İmam — Ve taayyentehu küllü yevmin tokat ensetuha
şak şak.

Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

K. — Güüüüm... Bunlar rıhtıma kazık kakıyorlar galiba.

İmam — Şundan al da bunu bırak!...

Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

K. — Güüüüm!...

İmam — Hamlini vazeyledi ızgara üzerinde altıparmak!

Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

K. — Güüüüm!...

İmam — Ve elbekciyüne e mahalletun aksak, hem çolak!

Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

K. — Güüüüm!...

İmam — Ve minel Eyyûb avdetuhüm oyuncak, el-yen-
getu mücizetül fırlıdak!

Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

K. — Güüüüm!...

İmam — Güvey çelesi kapı dışarı şallamallak, gelin ha-
nıma muhkemce temiz bir dayak!
Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

K. — Güüüüm!...

İmam — Paşa günü bir lenger kaymak yeyüp de doy-
mamak.

Mahalleli — Lüüüüp!...

K. — Yavaş be, az daha beni yutacaklar.

İmam — Ve ertehu sebâhumâ el-hamu dakdak, vennâlini
fil ayak çırılçıplak.

Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

K. — Güüüüm!... Ne bitmez duâ be.

İmam — Karşıda düğün var, geliyor kaşık sadâsı.

Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

İmam — Zügürtlükten gelir bıyık burması!

Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

İmam — Böyle olur bizim gibi divânelerin duâsı.

Mahalleli — Hay, hay, hay, hay!...

(Mahalleli hem söyler, hem giderler: Batmonto... bat-
monto...)

H. — Haydi hayırlısı. Şimdi de damat çelesi geliyor.
(Gider.)

(Tuzsuz Deli Bekir, nâra atarak gelir.)

T. — Eyyyt! gidi felek, ey gidi felek...

K. — Eyvah bu da kim?

T. — Dağ başında duman, yiğit başında hâl eksik değil
dayı.

K. — Öyledir ayı oğlu ayı.

T. — Ben bu gece evlenmişim de hiç haberim yok.

K. — Eyvah herifin evlendiğinden haberi yok. Bana bak
dayı, nerede evlendin?

T. — Sonradan aklıma geldi, işte burada ya. Sen gelin hanım benim canım değil misin, güzelim.

K. — (Korkarak) Eyvah, herif beni tanıdı.

T. — Haydi aç yüzünü görelim.

K. — İyi ama yüz görümlüğü vermedin.

T. — Tuuuuh... Onu meyhânede unuttum. Kusura bakma, al şu cebimde beş on kuruş kalmış, sana fedâ olsun. Haydi beni üzme aç şu gül yüzünü güller açılsın.

K. — Şey burun görümlüğü vermedin.

T. — Ulan burun görümlüğü de olur mu bre?

K. — Olmaz ama bu burun başka burun.

T. — Al bakalım, şurda bir kuruş daha kalmış.

K. — Ver bakalım, haydi cebellebe.

T. — Aç bakalım şu güzel yüzünü, zira bende tâkat kalmadı.

K. — O eski bir şarkıdır.

T. — Vay güzelim sen şarkı da biliyormuşsun ha... Oku bakalım.

K. — Okuyacağım ama dur bakalım hele.

T. — Haydi oku bakalım. Şimdi bıçağı çekeceğim.

K. — (Korkar) Vay anneciğim babacığım. Dıdıdı...

T. — Titreme güzel, aç yüzünü yoksa ben açacağım (der ve zorla Karagöz'ün yüzünü açar. Hayretle) Bu ne?

K. — Şey...

T. — Bu sakal ne?

K. — Sıkıntıyla çıktı. (Titrer, dıdıdı...)

T. — Sen Karagöz değil misin?

K. — Bak, Bekir Ağa. Sen her akşam içer içer sokaklar da nâralar atar, herkesi tâciz edersin, üstelik evde ananı, kardeşlerini dövmeye kalkarmışsın, beni mahsus bu hâle koydular, gelin diye sana bir öğüt, bizi seyredenlere de bir ibret olsun, zira bu rakı insanları türlü felâketlere sürükler.

T. — Öyleyse son kadehten başka içersen haram olsun. (Gider.)

K. — Herif büyük yemin etti. Gideyim şu pırtıları çıkarayım, sevgili seyredenlerimize güzel bir köçek oynatayım. (Gider.)

Köçek havası

**Yaz bahar olunca leydim şen olur dağlar
Açılır lâlesi aman Güzel-Hisar'ın
Etrafında bağlar pek rûşen olur
Salınır dilberi aman Güzel-Hisar'ın**

(2'nci hâne)

**Kiminin elinde kalem yazı yazarlar
Kiminin elinde sünger yazı bozarlar
Kol kola vermişler aman yosma güzeller**

(Nakarat)

Şen olur dilberi aman Güzel-Hisar'ın

Karagöz'le Hacivad karşılaşır.

H. — Hoş olsun Karagözüm sağlığa.

K. — Hak berekât versin derelerde biten sazlığa. (Tokat)

H. — Bana ne vurursun elin kırılınsın.

K. — Ekler, kenetler, gene vururum. (Tokat)

H. — Hoş olsun külhânî, yıktın perdeyi eyledin viran, varayım sâhibine haber vereyim heman. (Gider)

K. — Her ne kadar süre-i lisân ettikse affola. İnşallah yarın akşamki oyunda yakan elime geçerse vay hâline vay. (Gider, oyun da biter.)

(Hayali Küçük Ali, Muhiddin Sevilen, Karagöz, 1969)

Muhâvere Örnekleri

Hacivat — Akşam şerifler hayrolsun efendim.

Karagöz — Hoş geldiniz, safâ geldiniz.

Hacivat — Keyifler inşallah iyidir?

Karagöz — Çok şükür efendim.

Hacivat — Aman efendim, başıma bir fes almıştım da gelirken yorgunluk almak üzere Karagözüme uğrayayım demiştim.

Karagöz — Ne yapayım fes aldınsa.

Hacivat — Ulan öyle mi derler?

Karagöz — Ya nasıl derler?

Hacivat — Ulan, güle güle başında paralansın demek yok mu?

Karagöz — Güle güle başında paralansın

Hacivat — Ha, âferin işte böyle demeli ya... Derken efendim, onun üzerine evde odun bitmiş, biraz odun al dediler. Odunkapusu'na gidüp beş on çeki odun aldım.

Karagöz — Güle güle başında paralansın.

Hacivat — Ulan sus, bu fes değil, odun aldım, odun.

Karagöz — Güle güle başında paralansın.

Hacivat — Ulan, öyle demezler.

Karagöz — Ne bileyim, ben, sen öğrettin.

Hacivat — Ulan, o fese göre idi.

Karagöz — Ey şimdi ne diyeyim?

Hacivat — Güle güle yak, otur da külüne bak demeli.

Karagöz — Anladık efendim, anladık.

Hacivat — Derken efendim, geçen günkü yağmurda mâlûm ya evin kiremitleri filân kırılmış, bütün yağmur evin içine akmış. Bâri bir iki dülger çağırayım da yıkık yerlerini yaptırayım, dedim. Evi bir güzelce tâmir ettirdim.

Karagöz — Güle güle yak, otur da külüne bak.

Hacivat — Bu evi yeni yaptırdım, öyle denmez.

Karagöz — Ya nasıl derler?

Hacivat — Oh! Oh! Mâşallah, pek memnun oldum. Güle güle oturunuz, içinde hiç eksik olmayınız demek istemez mi?

Karagöz — Olur efendim, olur.

Hacivat — Sonra bilâder, alacaklının biri, Hacivat zenginleşmiş, ev yaptırıyor diyüp para almaya gelir. Benim de param bitmiş olduğundan alacaklı ile boğaz boğaza kavga ederiz; sonra dâva edüp bizi hapse atarlar.

Karagöz — Oh! Oh! Mâşallah pek memnun oldum, güle güle oturunuz, içinde hiç eksik olmayınız.

Hacivat — Aman bilâder, hapisteyim, hapiste.

Karagöz — Oh! Oh! Mâşallah.

Hacivat — Ulan, öyle demezler.

Karagöz — Ya nasıl derler? Ne bileyim ben, sen öğrettin.

Hacivat — Ulan, ben öğretti isem ev için öğrettin. Buna da mı öyle derler?

Karagöz — Ne derler bakayım?

Hacivat — İnşallah efendim, yakında biri sebep olur da çıkarır, siz merak etmeyin, inşallah ötekini de çıkarırlar.

Karagöz — İnşallah efendim.

Hacivat — Sonra Karagöz, biz, bununla iyice uğraşırız. Ne ise bizi haptisten çıkarırlar. Ben o sevinçle koşu eve gelirken furuncunun biri furundan ekmek çıkarıyormuş. Acele ile küreğin sapı bir gözüm dokunup gözümün biri çıkmaz mı?

Karagöz — İnşallah efendim, yakında biri sebep olur da çıkarır, siz merak etmeyin, inşallah ötekini de çıkarırlar.

Hacivat — Ulan, gözüm çıktı.

Karagöz — İnşallah efendim.

Hacivat — Ulan, inşallah şifâ bulursunuz, demek yok mu?

Karagöz — İnşallah şifâ bulursunuz.

(Kunoş, İgnast, Türk Halk Edebiyatı'ndan)

Araştırma

KARAGÖZ PERDESİNDE CEMİYET SATİRİ

Perdenin irticâle (*improvisation*) verdiği yeri bilenlere, elde bulunan mahdut miktarda yazma ve matbu karagöz muhâvere ve fasıllarına istinat ederek, halk ruhunun hâdiselere biçtiği değer ve bu değere göre halk ruhunun karakteristikleri hakkında bâzı hükümler çıkarmak tecrübesi, hayli cüretkârâne görünecektir. Bâhusus yazma ve matbu malzemenin ekseriya birer şemadan ibaret olduğu düşünülecek olursa, böyle bir denemenin ne kadar seyyal bir maddeye dayandığı meydana çıkar. Fakat, diğer cihetten, irticâlin de karagöz esprisi ve mevzu ile tahdit edilmiş olduğunu unutmamak lâzımgelir. Malzemenin fazla muhtasar olmaktan mütevellit mahzuruna gelince, bunun da, aynı mevzuun muhtelif *version*'larını karşılaştırmakla bir dereceye kadar önüne geçileceğini zannetmekteyiz. Esasen tetkik ve tahlilini denemek istediğimiz nokta, halk ruhunun teferruatta değil, fakat oyunun aslı şemasında tezahür eden davranışdır. Evvelce de, gerek oyunların cemiyet realitesiyle olan münâsebetlerinde gerek fasılların tasnifinde bu ruhun bütün oyunların müşterek karakter ve şemasını teşkil ettiğini görmüştük. İşte, muhtelif fasılların haddizâtinde birer cemiyet parodisi olduğunu nazarı itibare alarak, bu değişik hâdiseler âleminde halk ruhunun toptan reaksiyonlarını tetkik etmek imkânsız olmasa gerekir. Bu denemeye, perdenin, diğer tabiriyle **Küsterî meydanı**'nın psiko-sosyal vasıflarını tahlil ile başlayacağız.

Takriben 1 x 1,20 eb'adında olan bu mustatil bez parçası, arkasında ıstık yanınca, İstanbul'un bir mahallesi olur. Bu mahallenin seyircilere nazaran sağ cidârında **Karagöz**'ün, sol cidârında ise **Hacıvad**'ın evleri bulunur. Fakat iptidada hiç

bir dekor veya hiç bir işaret, mahallenin elastiki ve ilk nazarda esrarengiz manzarasını daraltmaz. Bütün hâdiseler mahalleye uzaklık veya yakınlıkları ne olursa olsun, hep bu kadronun içinde cereyan eder. **H cıvad**'ın sonradan verdiği malûmata nazaran Selânik ile Serez arasında bulunması icap eden **Kanlı Kavak**, birdenbire perdenin ortasında boy atar. **Hamam** oyununda, hamamı, **Bahçe** oyununda bahçeyi, hep aynı meydana koyarlar. **Ferhad**'ın dağı ile **Şirin**'in kasrı da yine aynı mekânın bu garip tahayyüz hassasından istifade eder. Bütün bu mantıksızlıklar karşısında **Karagöz**'ün akli selimi isyan ederse de **Hacıvat**, cerbezeşi sayesinde ona ve seyircilere bu (*fiction*)u bir an için hakikat olarak kabul ettirir. Perdede oyunun teknik imkânlarından mütevellit bu esrarlı elastikiyet müstesna, her şey, tam bir halk realizmi için de olup biter. Bazı oyunlarda cin çarpması (**Kanlı Kavak**, **Y zıcı**), kalıp değişmesi, (**Câzular**), **Karagöz**'ün eşeğinde görülen acaiplikler (**Bahçe**, **Ferhat ile Şirin**) kabilinden (*fiction*)lara gelince, bunlara, bazan bâtıl itikatların hicvi, bazan da sadece komik bir *effet* vücade getirmek kasdıyle müracaat olunur. Maamafih bu tabiat kanunlarına uymayan hâdiseler karşısında da son söz, daima halk realizmindedir ve perde daima, reel bir cemiyet hâdisesinin yine realist bir parodisine sahne olur. Hemen hemen bütün oyunlarda karagöz esprisi, cemiyetin reel hâdiseleriyle reel tiplerini teşhir ve hiciv an'anesi dahilinde tezahür eder.

Fakat bu teşhir ve hiciv, pek nadiren doğrudan doğruya dir ve ekseriya darbimesellerde bilmecelerde, hattâ bir kısım halk inanışlarında gördüğümüz gibi, imaj ve senbol yolu ile yapılır. Perdenin bu *imagerie* ve senbolizmi de, zaten halk ruhunun ezeli bir ifade tarzıdır. Bu tarz, halk fıkralarında da (**Nasreddin Hoca** hikâyeleri, Bektaşî, Yeniçeri, Yahudi, ilh... fıkraları) kendini gösterir. Bu sebepledir ki karagöz perdesinde, buna müşâbih bazı garp sahnelerinde görüldüğü gibi bilâvasıta tenkit, tariz ve hicve rasgelinmez. Şüphesiz, bunun böyle olmasında, İslâmî telkinat ile cemiyetin strüktürü de âmil olmuştur. Mânafeih bu başkılar altında da halk satirinin, bir nevi senbolizm içinde gizlenen çekingen tezahürleri, yine istihdaf olunan gayeyi gösterecek kadar vazıhtır. Binaenaleyh bir içtimâî senboller sahnesi olan karagözde halk

satirini evvelâ bu çeşit tebdili kıyafetlerinden sıyrarak tah-
lil etmek icap edecektir.

Klasik karagöz repertuvar nda devlet otoritesiyle doğru-
dan doğruya alay edildiği vaki değildir. Perdeye değil sultan
ve sadrazam, devlet otoritesinin en küçük mümessili bulunan
zabıta (karakollukçu veya zaptiye) bile çıkarılmadığı gibi,
bunlardan kinaye tariki ile dahi bahsedildiği görülmemiştir.
Küşteri meydanı denilen mahalle, sanki içinde tahsildarla
zaptiye'nin girmediği mübarek bir yerdir. Yeniçerilerin de,
bu mahalleye ayak bastığı işitilmemiştir. Cübbeliler, ancak
mahalleli arasında —imam ve müezzin— bir an görünüp kay-
bolur. Demek **medrese** de perdede ispatı vücut etmez. Ma-
halle, sanki bu üçüzlü otoritenin şümülü haricinde kalmıştır.
Saray, karakol, câmi ve mahkemenin ne bir tasviri bulunur
ve ne de sözü geçer. Fakat bu, yalnız işin zahiri cephesidir.
Perdede sarayın, karakolun ve mahkemenin garip bir mümes-
sili bulunur: **Mandırılı Tuzsuz Deli Bekir**. Bütün davaları
o hal ve faslede, suçluya o ceza verir, bütün mahalle ancak
onun heybetinden çekinir. O her oyunun sonunda, mahallenin
bozulan âsâyişini eski vaziyetine iade etmek vazifesiyle mükel-
lef bir devlet otoritesi halinde arzı endam eder.

Fakat korkunç na'rasına, tüyler ürperten tehditlerine
rağmen **Tuzsuz**, gülünç bir tiptir. **Hacıvad**'ın müdahenesin-
den hoşlanır. **Yahudi**'nin, **Acem**'in, ilh... yalanlarına çabucak
kanar. Bütün ceberutunu ancak sıra **Karagöz**'e gelince göste-
rir. Mâmafihi yalan söylemesini beceremiyen **Karagöz** de,
alaylı bir istirhamla onun elinden yakasını pek çabuk kur-
tarır.

Perdede **Karagöz**'ün el kaldırmadığı yegâne şahsiyet olan
Tuzsuz, acaba sadece bir Yeniçeri zorbasının karikatürü ola-
bilir miydi? Bunun böyle olduğunu kabul etsek bile, halkın
nazarında **Ocak**'ın asırlarca bütün otoriteyi temsil ettiğini na-
zarı itibare alarak, bu halde de yine otoriteye sarîh bir hi-
civle karşılaştığımızı söylemeye hak kazanırız. Hakikaten pe-
dede, inzıbatı ancak sarhoş bir Yeniçeri zorbasının karakuşu
hükümleriyle temin olunan bir mahalle (memleket) tasviri
bile, bütün zâhiri masumiyetine rağmen, otorite hesabına ağır
bir satirden başka birşey olamaz. Aynı zamanda halk dehâsı
böyle bir heyette ortaya çıkardığı otorite karikatürüne, Os-

manlı idaresinin bütün kusurlarını da birer vasıf halinde yük-
lemişti. **Tuzsuz** da, suçu ortadan kaldırmaya çalışmaktansa
lu ise, daima **Karagöz**, yani halktır. O da, temsil ettiği idare
linin nâdir fevranı karşısında (**Mandırılı**) bazan âciz kaldığı
olur.

Görülüyor ki halk esprisi, böyle yarı korkunç yarı gül-
ünç bir senbolle, ekseriya yalnız kendi aleyhinde tecelli eden
otoriteden perdede olsun intikamını almış bulunuyor.

Tuzsuz'dan sonra bazan **Arnavut korucu** da (**Kanlı Kavak**)
eski zabitanın senboli olur. Suç üstü yakalayıp da vuracağı
sopaları saymasını beceremiyen ve nihayet elinden kaçırdığı
Karagöz'ün arkasından: «Ben seni yine yakalarım, topsakal-
lı, oturak [orta] boylu, etine dolgunca bir herifsin!» diye
kendini teselli eden **Arnavut Bayram ağa** herhalde lâalettayın
bir korucudan fazla birşey olsa gerektir.

Perdenin bir nevi senbolik realizm (halk realizmi) için-
de, halkın kahkahasına arzettiği bu tehzillerden mâada, nis-
beten daha doğrudan doğruya bazı tenkit ve hicivlerde bu-
lunduğu da vâkidir. **G. de Nerval**, fenersiz sokakta dolaşılma-
ması hakkında bir zabıta emriyle perdede nasıl alay edildiği-
ni anlatır. 1882 - 1886 senelerinde **Kunoş**'un zaptettiği bir oy-
nun muhaveresinde ise, o devirde İstanbul'u kasıp kavuran
tazyika rağmen, sansürün hismine uğrıyan **Diyojen**, **Çingiraklı**
Tatar gibi mizah gazetelerinin âkıbetinden nükteli bir
lisanla bahsedildiğini görüyoruz.

Taassuptan uzak kalmakla beraber ruhen bütün sami-
miyetiyle dindar olan halkın perdede din ile en küçük bir
mübâlâtsizliğe müsaade etmiyeceği bedihidir. Bu itibarla ge-
rek muhaverelerde, gerek fasıllarda câmiden, medreseden, di-
nin âdap ve erkânından telmih tarikiyle de olsun bahsetmek
mümkün olmamıştır. Bu mevzular daima perde için birer
tabou mahiyetinde kalmıştır. Halk ruhu, ancak, dini istismar
edenlere karşı hiciv reaksiyonunu kullanmış ve başlarında
yeşil sarık, **seyyid** geçinen Arap dilencileri, hoy-goycuları, ha-
pazanları perdede teşhir etmiştir. Mefruz bir seyyitliğin halk-
ta uyandıracağı müsait tesirden bilistifade ceplerini doldur-
mak isteyen ve bu arzularına nail olamayınca da etrafa kü-

für ve hakaret savuran Arap dilenciler, daha **Evliya Çelebi**'nin zamanında perdeye çıkarılmış bulunuyordu. Bugün dahi **ak Arap** tipi, ekseriya para mukabilinde duâlar, daha doğrusu bedduâlar eden bir dilenci olarak gösterilir. Halkın, bir cer vesilesi olan bu duâlardan canı yanmış olacak ki, **Ters Evlenme** oyununda gerdek duâsının bir parodisine şahit oluyoruz. Başta imam olmak üzere bütün mahallelinin iştirak ettiği güvey alayında okunan duânın, makamıyla, âmine benziyen «hay hay»lariyle diğer duâlardan farkı, ancak mealindedir ve bu da, hezliyattan ibarettir.

Perdede cin çarpması, büyü, afsun gibi bâtıl itikatlar da halk mantığının adesesinden geçer. **Yazıcı**'da, **Câzular**'da, **Kanlı Kavak**'ta, **Mal Çıkarma**'da **Ferhat ile Şirin**'de bâtıl itikatların birer parodisi görülür. Karagöz esprisi, acaip kıyafetlerin perdeye çıkardığı cinleri, cadıları, büyücü karılarını ekseriya **Karagöz**'ün baltası, **Ferhad**'ın külünkü ve bâzan da **Hacıvat**'ın tekerlemeye benziyen mânâsız duâları karşısında zebun bırakır. **Kanlı Kavak**'ta çarpılmaktan kurtulan **Karagöz**'ün ilk işi, hemen baltaya sarılıp «çift geleni tek gönderen, tek geleni hiç göndermeyen» netameli ağacı devirmek olur. Fakat böylece iyi saatte olsunların yuvasını bozan **Karagöz**'ün bir maksadı da kışlık odununu temin etmektir. Yazıcı dükkânında cin ile **Karagöz** arasında geçen sahneler, korkunç olmaktan uzak, birer şaka mahiyetindedir. **Karagöz**'ün cinleri tılsıma, muskaya da aldırış etmezler. Refikinin tedbirsizliği ve iyi saatte olsunlara hürmetsizliğiyle alay eden **Hacıvat**, bütün tılsım ve muskalarına rağmen yine aynı âkıbete uğrar.

Afsunla define çıkarmak hususunda, **Hacıvat**'ın bütün ikna kuvveti, **Karagöz**'ün aklını bir türlü çöremez. O, afsunların ve tılsımların esrarengiz câzibesine rağmen, septik kalır. Zâten **Hacıvat**'a uyup da işe başladığı zaman, yere gömülü küpten kısmetine ancak kertenkele, akrep, pabuç eskisi, ilh... çıkar.

Velhasıl bâtıl itikatlar karşısında perdenin davranışı, şen bir **scepticisme**'dir.

Perdede âşikâr olarak bir sultan-teb'a, zengin-fakir, patron-işçi kontrastına rastgelinmez. Bütün eski fasıllarda, **Karagöz**, daima kendi emeğiyle geçinir hür bir şehirlidir. Elin-

den pekâlâ salıncakçılık, kayıkçılık, yazıcılık, eczacılık, kahvecilik, ilh... gelir. Ancak klâsik repertuvara sonraları ilâve edilmiş olan piyeslerde **Karagöz**'ün uşaklıkta karar kıldığını görüyoruz. Bu belki **Tanzimat**'ı müteakip halkın şuurunda uyanmağa başlayan sınıf fikrinin bir tezahürüdür. Fakat bu oyunlarda da **Karagöz**'ün uşak hüviyeti, tamamen itibaridir. O, ekseriya inatçı, şekilperest ve hodgâm efendilere halden **anlarlık**, **tevazu** ve tabilîlik dersi veren, hataları derhal yüze vuran, aklı selim sahibi hakiki bir efendi serbestliğiyle hareket eder.

Fakat perdeye âşikâr olarak sınıf kontrastını sokmayan halk ruhu, bu ayrılığı kendi içinde hissetmemiş değildir. Bilâkis, bu duygu, perdenin tasavvufi ve epik merhaleden satir haline inkılâbında yegâne âmil olmuştur. Zaten her cemiyet satiri, iki ayrı zihniyet ve dolayısıyla iki ayrı hayatın yekdiğeriyle mücadelesinden doğar ve kendi şuuruna erince de huzursuzluğa ve nihayet ihtilâle müncer olur. Fakat havâl perdesinde bu sınıf kontrastı, daima sezîş halinde kalmış ve fikir safhasına geçememiştir. Bunun içindir ki **Karagöz**'de, sınıf setlerini aşarak efendiliğini ilân etmek isteyen isyankâr bir ruha ve aman vermez bir hicve rastgelemeyiz. Perdede tezahür eden halk ruhu, zümreli bir cemiyet içinde yaşamak meraretini, saf ve mâsum bir alay şeklinde hissettirir. Demek duygu, fikir ile değil başka bir duygu ile ifade olunmuştur. Bunalma hissi, müstehzi bir hayrete inkılâp etmiştir. İşte bu bakımdan **Karagöz** ile **Hacıvat**'ın zıt şahsiyetleri sınıf kontrastının sadece bir taslağı makâmındadır.

Hakikaten **Hacıvat** ile **Karagöz**'ün yekdiğerine zıt şahsiyetleri, ekseriya saray mihveri etrafında toplanan memur aristokrasisi ile halk tabakasının birbirine zıt vasıflarını ihtiva eder. Zevk, âdâbı muâşeret, lisan ve mantık, bu iki şahsiyeti birbirinden ayıran noktalardır. Önümüzdeki fasılda daha yakından göreceğimiz bu zıddiyet, sadece kahkaha uyandıрмаğa yarıyan güzel bir buluş, hoş bir icat olamazdı. Sokagında, kahvesinde ve câmiinde **Hacıvat** tipi insanlarla **Karagöz** tipi insanların karşı karşıya geldiği bir cemiyette böyle bir yapmacığa zaten lüzum yoktu. **Hacıvat** ile **Karagöz**, **Cervantes**'in bütün insanlığı temsil eden **Don Kişot** ile **Sanşo Pansa**'sı kadar reel ve hattâ onlardan daha müşahhas iki insan tipidir. Şüphesiz, perdede asırlar süren bir arkadaşlık,

bu iki zıt şahsiyetin aralarında bir yakınlaşma vücade getirmiştir. Fakat, bâzan bir işbirliğine kadar çıkan bu anlaşmaya rağmen, perdede daima iki ayrı zihniyetin ve iki ayrı zümrenin **inital** kontrastı görülür.

Oyunların mevzuunu teşkil eden cemiyet hâdiseleri, kıs-men, bu iki ayrı şahsiyetin zıt karakterlerini tebarüz ettirir. **Hamam**'da, **Bahçe**'de, ve **Aptal Bekçi**'de **Hacivat**, mahallede cereyan eden ve **Karagöz**'ü meraka düşüren aşk ve zevk entrikalarına mümâşatkâr davranır. **Çelebi**'nin mutemedi sıfatıyla bahçeye ve hamama nezaret eden **Hacivat**, hakikatte nüfuzlulara ve perdede ise «taklit»lere açık bulundurduğu kapıyı, daima **Karagöz**'ün yüzüne kapar. Birinin o ikbali ile ötekinin bu idbarı, reel vâkıalar çerçevesine nakledilince, bir zümre mücadelesi mânâsını almaz mı?

Sınıf kontrastını ancak silik bir duygu, belirsiz bir hads şeklinde tezahür ettiren perde, halkın ahlâkî vicdanının realist bir tercümanı olur. Halk vicdanında ırz meselesi, en sarılmaz bir itikat, bir iman salâbeti arzeder. Onun asırlarca kendine tabîi bir hak tanıdığı yegâne şey, ırzının masuniyeti olmuştu. Can ve mal, kaza ve kadere tâbidir. Halktan bir fert için yaşamak ve mâlik olmak hakları, ikinci derecede bir ehemmiyeti haizdir. Bu o kadar doğrudur ki, ilk kanunu esasımız olan **Tanzimat Fermanı**, ana prensip olarak halka mal ve can ile birlikte ırz masuniyetini de tanıdı. Daha evvel Yeniçerilere karşı halkı «Sancağ-ı Şerif»in altına toplayan sâik, her şeyden ziyade, zorbalığın sık sık bu mukaddes hakkı pâyimal etmiş olmasından mütevellit derin bir nefret ve kindi. Her mahallede, hududu içinde vukua gelen ahlâksızlığa karşı yekvücut olarak isyan edecek kadar kuvvetli bir ma'serî vicdan ve samimî bir ahlâk hassasiyeti vardı. Elbette, halkın bu ahlâk an'anesine perdenin de hürmetkâr olması lâzımdı. Hakikaten **Çivi Baskını**, **Mandıra**, **Yalova Sefası** ve nihayet **Kütahya Çeşmesi** gibi oyunlarda, bu ırz meselesinin halk kanaatine uygun bir tarzda vaz' ve halledildiğini görürüz. Hiçbir oyunda suçlulara günah işlemek fırsatı verilmez. **Mandıra**'da, kendi merhametinin kurbanı olan **Karagöz**, **Tuzsuz**'ün biraz hoyrat ikazı ile eski haline döner. **Yalova Sefası**'nda çevrilen dolap, tam vaktinde durdurulur. **Çivi Baskını**'nda mahallenin bir evinde kurulan işret sofrası, **Tuzsuz**'ün birdenbire zuhûru ile darmadağın olur. **Kütahya Çeşmesi**'nde

Hacivat ile **Karagöz**'ün evlerinde yakalanan zanparalar bile, bir ibret levhasının figüranlarından başka birşey değildir. Mâmafih perdenin bu gibi mahalle entrikaları karşısında mümâşatkâr davranmadığı bir hakikat olduğu kadar, sert bir hâdisâta neşeli bir **scepti isme** ile bakmak demektir ve bu hassa, Türk **humour**'unun en esaslı karakterini teşkil eder.

Hiçbir oyunda hırsızlığa, yalan ve iftiraya dayanan bir entrikaya rastgelinmez. **Karagöz**'ün, «dürüg-ı maslahat-âmiz»i bile beceremiyen sonsuz sâfiyeli, onu başka kötü yollara saptırmaktan da meneder. **Karagöz** repertuarının yegâne hilesi, **Karagöz**'ü sarhoş ile evlendirmek (**Sahte Gelin - Ters Evlenme**) teşebbüsüdür.

Perde sarhoşluk ve tafrak ruşluğa karşı en keskin hicvi-ni kullanır. **Tuzsuz**, bütün kahramanlıklarını perdenin d'şında yapar ve perdede ancak gülünç bir övünme ile iktifa eder. **Hacivat**'ın afyon tiryakiliği daima yüzüne vurulur. **Tiryaki**, bu her adımda uyuyan ve en ufak bir gürtüdüden telâşa düşen mahalleli, daima acınacak vaziyetlerde kalır. Yedi düvele meydan okuyan **Külhanbeyi Gevşek Mehmet**, **Karagöz**'ün şamarını yeyince bütün iddialarından vazgeçer. Tabîi hayatın dışına çıkanlara karşı perdenin aldığı durum, yine neşeli bir **scepticisme**'dir.

Perde, aynı neşeli **s epti isme** içinde, İmparatorluğun İstanbul'da yaşayan her çeşit tebaasını hâdiselerin mihengine vurur ve herkesin beşerî zâfını meydana çıkarak hükmünü verir.

Bütün bu hiciv, halk realizmine uygun bir atmosfer içinde cereyan eder. Esasen bu realizmi, bütün oyunların, bir mahalle kadrosu ve esprisi içinde, reel tiplerin yine reel hâdiselerle karşılaşmasından ibaret olması yaratır. Halk ruhu, hâdis ve tiplerin realitesini muhafaza etmekle, kendi karakteristiğini ortaya koymuştur. Müşahade ve mukayesenin mahsulü olan ictimai hiciv de, halk ruhunda realite kadrolarının haricine çıkmaz. Halk muhayyilesi, sadece yapılacak hicve en müsait nizamı seçmek şeklinde tezahür eder.

Oyuncuların irtical payını mümkün mertebe nazarı itibare alarak denediğimiz bu tahlil, bize halk ruhunun perdede hâdiselere kıymet verirken cemiyet realitesi haricine çıkma-

diğını gösteriyor. Mekânî kadrosu bir İstanbul mahallesi olan perde, «noktai nazarı» ile de mahallelidir ve satır, bu mahallenin reel hâdiseleriyle hakikî tipleri arasına gizlenir. Bazı fasıllarda görülen *fiction* veya «harikulâdelik»ler ise, ya itibarî olduklarına işaret edilerek (**Ferhat ile Şirin, Kanlı Kavak**) bir mebde olmak üzere kabul olunur, yahut, bâtıl itikatların teşhirine (**Câzular, Mai Çıkarma**) bir istinat noktası teşkil eder.

Perdede cemiyet hicvinin esasında zümre farkı vardır. Ancak bu zümre farkı, fikre müntehi olmamış, yani şuurlaşmıyarak ve binnetice âşikâr (**explicite**) bir mâhiyet almayarak daima zımnî (**implicite**) kalmıştır. Psikanalist **Adler**'in tabiriyle, halkın, içinde yaşadığı zümreli ve tazyikli bir cemiyette kuvvetle hissettiği gerilik duygusu (**sentiment d'infériorité**), perdeye kılık değiştirerek aksetmiş ve hiciv, tam bir halk senbolizmi içinde ifadesini bulmuştur. Bu senbolizmin vasıfları ise şunlardır :

1 — Cemiyet hâdiselerini, reel şemalarını muhafaza ederek daha küçük bir plâna (mahalle) sığdırmak;

2 — Sınıf kontrastını, ya mahalle tipleri arasındaki tezatla (**Hacıvat - Karagöz**), yahut mahalle vak'alarının seyrinde (**Hamam, Bahçe, ilh...**) gizlice tecelli ettirmek.

3 — Neticede, cemiyet hâdiseleri ve tipleri karşısında daima neşeli, hattâ müstehzi bir **scepticisme** göstermek.

Halk ruhunun içtimaî reaksiyonlarına tebliğ vâsıtası olan diğer folklorik mahsullerde (darbûmeseller, fıkralar ilh...) görülen senbolizmin de, mümasil vasıflar arzettiğini sanıyoruz.

Reel şemalarını muhafaza ederek sadece daha küçük bir plâna naklettiği cemiyet hâdiseleri karşısında halk ruhunun, kat'î kıymet hükümleri verecek yerde, ekseriya böyle müstehzi bir **scepticisme** gözetmesini, onun, ırkî pozitivizmi ile, sonradan, birçok içtimaî âmillerin tesiri altında iktisap ettiği kaza ve kader zihniyeti arasında bocalamasında aramak doğru olur.

(Sabri Esat Siyavuşgil, İstanbul'da **Karagöz**, 1938)

UYGURLARDA DRAM SANATI

Prof. Dr. Şinasi Tekin

Uygurca eserlerde dram tarzının izlenini, Maytrisimit, yani "geleceğin Burkan'ı olan Maitreya ile buluşma" adını taşıyan büyük bir eserde daha teferruatlı bir şekilde buluyoruz. Bu eserde adından da anlaşılacağı üzere, Şâkyamuni Burhâlen yaşamakta olduğu tannlar âleminden dünyamıza inip bir şehzâde olarak dünyaya gelişi ve eme mertebesine ulaşıncaya kadar geçen hayatı, selefi tânhi Burkan'ın hayatına banzetilerek dinî bir destan şeklinde anlatılmıştır. Baştan sona kadar nesir olan eser, ilkin, bugün artık kaybolmuş olan Hindçe aslından Tohri diline, bu dilden de Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserin Tühri dilindeki nüshasından ancak birkaç parça kalmıştır; bunlardan anlaşıldığına göre bu nüsha, *nataka* yani 'temsil' olarak vasıflandırılmış olup sahnelere bölünmüştür. Bu sahnelerin her birinin sonunda oynayan şahısların isimleri zikredilmiştir. Ayrıca bir de *praveşa* yani "antrakt, ara" mevcuttur. Bütün bunlar, belli bir dramlaşmanın mevcûdiyetinde şüphe bırakmamaktadır. Fakat, doğrudan doğruya söyleyişler hâric, metin üçüncü şahısta anlatılmaktadır. Bu durum, Tohri dilindeki metnin bugünkü mânâda bir dram şeklinde, sırf rol kitabı olarak tanzim edilmediğini gösteriyor; fakat **WINTER** bu husustaki son araştırmasında (bk. Journal of the American Oriental Society cilt 75, sayı 1, 1955. 26-35. s.) Tohri metninde bir noktaya temas etmektedir: "... Toharca (Uygurca nüshanın tohri dediği dil!) metinde mümkün olduğu kadar bir çok kısımlar mimiklerle ifade edilmiş; temsil edilmesi gereken metinde de hal sigası kullanılmıştır. Bundan, bir an içinde değişmeyen, pek basit kulisleri(?) olan bir sahne ortaya çıkar. Birden fazla kimseler, yerine göre eserdeki bir şahsın metnini ses ve mimikle ifade ederler. Bir başkası da, metnin tek bir kulis arasında geçmeyen hâdiselerini okur. Vaktiyle "vezin isimleri" olarak mânâlandırılmış olan metin içindeki bazı kelimeleri, "yerine göre, okuyan bir şahsı ve bir durumu belirten ses" olarak telakki edebiliriz."

Maytrisimit'in Uygurca nüshasında, aslındakilere müvâzî; fakat, daha değişik ve başka husûsiyetler vardır. İlk eserimizin, Tohri di-

lindeki gibi **körünç** yani görülecek şey, seyredilecek şey' = 'piyes' şeklinde vasıflandırılması dikkatimizi çekiyor; fakat esere, aslında bulunmayan bir önsöz eklenmiştir. **Yükünç** yani 'hürmet'. Bu kısımda eserin bir hülâsası bulunmaktadır ki bu husûsiyet Uygurcadan başka hiç bir dilde mevcut değildir.

Önsözden sonra eserin, **ülüş** adı verilen bölümleri gelmektedir, bunlar önsöz hâric 27 ayettir. Her bölümün başında şu dikkate değer kayıt vardır: "Aşağıdaki dinî hâdiseyi - filân ve falan - yerde tasavvur etmek lâzımdır! Basit bir hikâyede bu kadar şekle riayet mümkün olmadığı gibi, lüzûm da yoktur. Bu, bir sahne tasvirini andırıyor. Maytrisimit'in Türkçe nüshasında bir başka husûsiyet daha dikkatimizi çekiyor; Devam eden bir hâdisce bazan kesilir ve bu hâdisce ile ilgili nazarı bir düşüncenin ispâtı türlü delillerle araya sıkıştırılır; öte yandan, bölümün başında hâdisenin geçtiği yerde görünmesi veya 'temsili' mümkün olmayan bir hâdisenin dinleyenlere bildirilmesi için şöyle bir yol tâkip edilir: Gökte ilâhlar belirir ve karşılıklı konuşmalarla konuyu münâkaşa ederler; ilkin, insanların göremeyeceği yer ve durum ilâhların tabiat üstü gücü sayesinde görünür (bu, herhalde bir okuyucu tarafından dinleyenlere önceden bildiriliyordu) ve onlar tarafından tasvir edilir, ilâhlar burada hâdiseye bizzat iştirak ederler. Misâl olarak 1. bölümün baş kısmını alalım: üçlü sığınma formülünden ve hâdisenin geçtiği yer zikredildikten sonra hâdisce beklenildiği gibi Rajagraha'da değil de ilâhların gökte sohbeti ile başlar: "(ilâhların) büyük hükümdârı Vaişravana'nın kudretli üç nedimi ve kumandanı Sadagiri, Himavata ve Purnaka idi. Bu üçü, gökteki yol boyunca uçtular. Sohbet edercek Purnaka şöyle dedi : 'Ey kudretliler bakın, bu dünyada fevkalâde, zengin dinin büyük ışığı göründü! Bunun üzerine Himavata şöyle dedi: 'İşte şimdi yakın yer ve zamanda göründü, zira tanrılar tanrısı Burkan, burkanlık mertebesine ulaşmayı haşmetle arzu etti (vb. vb.- metin burada aynı şekilde devam eder-) Henüz fevkalâde dini hiç bir kimseye anlatmak lûtfunda bulunmadı. Fakat, şimdi beş ay müddetle Benares şehrinde... dinini vaaz etmeyi haşmetle arzu etti! Sadagiri şöyle dedi: 'Bundan sonra herkes Benares şehrinin eşrafı ile birlikte arhat mertebesine ulaştılar! (vb. vb. metin böyle devam eder)".

Bu şekilde ilâhlar, Burkan'ın ermesinden sonraki faaliyetlerinden

bahsederler ve nihayet Haimavata, Unuvilva şehrine gitmek istediğini söyler, çünkü, orada şimdi hürmetle lâıyk Maytreya, Senayani adlı bir brahmanın oğlu olarak yaşamakta ve henüz altı yaşına girmiş bulunmaktadır! Bu sûretle doğrudan doğruya söyleyiş ile bir giriş yapılmaktadır. Bu giriş bölümündeki hâdisenin geçtiği yer ile ilgili değildir. Mevzû bu olduğu hâlde ilâhların konuşmalarından öğretici mâhiyette birer tefsirdir ve bunlar 'yer birliğini' veya basit kulisi bozmaz.

ilâhların, dinin tefsirciliğini yapmalarından başka bir de, bahis konusu bölümdeki hâdisce yerinde görülmeyen bir vak'ayı tasvir etme vazifeleri vardır. Buna benzer durumları, Maytrisimit'ten başka hikâyelerde de görüyoruz. Meselâ **Çastani Bey** masalında birçok değişik konuşmalar 1. veya 3. şahıstadır. Fakat, burada hâdisenin geçtiği belli bir yer yoktur. ilâhların buradaki konuşmaları, kahraman hükümdar, şeytanlarla yaptığı savaşta birden gözden kaybolunca, dinleyenlerin endişesini gidermek düşüncesiyle başlar. Aynı şeyi Atavaka masalında da buluyoruz. (Türkische Turfantexte X) : Burkan'ın bir şeytanla yaptığı savaş karanlık bir cehennemde vukubulduğu için Burkan'ın başına bir şey gelmesinden korkan müminlerin korkusunu gidermek maksadı ile ilâhlar, Burkan'ın zaferini gökten müminlere hitap ederek müjdeliler.

Son olarak tekrar Maytrisimit'in bir husûsiyetine döneelim: Yukarıda kısaca işaret ettiğimiz gibi bu eser **körünç** 'piyes' olarak adlandırılmıştır. Kelime mânâsı ile ilkin 'görülecek şey' olan bu kelimenin bir başka masalda geçen şu şekilleri dikkate değer : Bhadra adlı bir prenses, kocasını seçmek istediğini ve bu münâsebetle bütün asılların bir araya gelmesini, dolun aya tesâdüf edecek olan (yangı kün) ve bütün beyler **Körünçlegülüg kalık**'larına yani "kendilerini gösterecekleri, alametleri ile süslü kürsülerine" çıkıp otururlar. Prenses, "Brahmadati Bey'in körünçlüğünün (yani : 'kendisini gösteren, temsil eden alâmetlerinin hâvi kürsü') hangisi olduğunu sorar" (bk. Uigurica II, 21. s., 14. str.; 22.s., 25. str., 3 str.) Bu metin de bir dini masaldır, fakat kolayca tasavvur edebileceğimiz gibi bu masallardaki unsurlar, o devrin gerçek âdet ve geleneklerini aksettirmektedirler, buna göre Orta Asya'da (adı geçen metin büyük bir ihtimalle

diğerleri gibi Orta Asya dillerinden birinden çevrilmiş olın ılıdır!) şu veya bu münâsebetle türlü halk eğlenceleri tertipleniyordu ve bu umumiyetle 'dolun aya' tesâdüf ediyordu. Şimdi Maystrisimit'te sık sık geçen şu kaydı buna göre tefsir edebiliriz: **yangı kün küsençig körünç birle tuşar**' dolun ay vaktinde arzulan piyese (yani Maytrisimit'in temsiline) rastlayacaktır' ve : **ol küsençig edgü körünç yang kün bile kelgey**' bu arzu edilen iyi piyes dolunay vakti gelecek. Modern mânâsı ile bu kayıtlar, bir tiyatrunun ilânlarına benziyor! Herhalde, bir topluluk huzûrunda okunan dinî masallardaki şahıslar, belli şekil ve 'kıyafetlere' bürünen râhipler tarafından münâvebe ile 'temsil' ediliyorlardı! Değişik kıyâfet' yukarıda zikrettiğimiz prenses **Bhadrâ** masalındaki **Körünç** kelimesinin kullanılmasından açıkça anlaşılmaktadır!

Netice olarak, eski Türkçedeki bir çok masalların, zaman - zaman "sessiz okumaya mahsus" metinlerin hududunu aştığını ve bunların basit bir şekilde de olsa dramlaştırıldığını ve müminlerin huzûrunda belki de bir musiki refâkatinde temsîl edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

KUKLA OYUNU

İKİ GARİP KARDAŞ
(Komedi, üç perde)

ŞAHISLAR

Bey ...

Hanım ...

Hizmetçi ...

Uşaklar ...

Eşkiya Reisi

Çocuk (Kundakta)

BİRİNCİ PERDE

Bir ev odası, sandalyalar, masa, bir de çocuk beşiği

Hanım — Bey

Hanım — Beyerendi, bugün sizi pek düşünceli görüyorum. Acaba sebebi nedir?

Bey — Hanım! Bundan yirmi, yirmi beş sene evvel evimizin kapısı önünde oynarken meçhul şahıslar tarafından kaçırılan kardeşim hatırıma geldi de onu düşünüyor çok merak ediyorum. Şimdiye kadar aradım fakat hiçbir yerde kendisini bulamadım.

Hanım — Anladım efendim, teessürünüze ben de iştirak ederim. Şimdi bunları bırakalım, asıl evin içerisinde uşakla hizmetçi kız birbirleriyle niçin geçinemiyorlar onu halledelim.

(Bu esnada içeriden hizmetçi ile uşağın kavgaları duyulur ve hizmetçi içeriye girer.)

Hizmetçi — Beyefendi, artık ben bu evde duramam.

Bey — Niçin duramıyorsun? Kimden şikâyetin varsa söyle!

Hizmetçi — Efendim, şikâyetim uşaktan, bana hiç rahat vermiyor.

Hanım — Çağır o uşak olacak adamı da ona terbiyesini verelim.

Hizmetçi — **(İçeriyе seslenir)** Fıstık, Fıstık! Seni bey çağırıyor.

Uşak — (İçerden) Gelemem, işim var!

Hizmetçi — Efendim, bakın! Gelemem, işim var diyor.

Bey — Fıstık buraya gel diyorum sana.

Uşak — (İçeriden) Gelemem, işim var!

Bey — Ne işin var?

Uşak — Kuyunun dibi delinmiş te onu lehimliyorum.

Bey — Buraya gel diyorum sana utanmaz seni! Gel buraya da benimle alay etmeyi sana göstereyim.

Uşak — (Girer) Merhaba beyefendi, merhaba hanımefendi, merhaba hizmetçi hanımefendi!

Hizmetçi — Bakın efendim, hanımefendi diye benimle alay ediyor.

Bey — (Hizmetçiye) Sen susol bakalım da şimdi beni dinleyin! Niçin hergün kavga ediyorsunuz?

Uşak — Efendim benim ne kabahatım var.

Bey — (Hizmetçiye) Söyle bakalım uşak sana ne yapıyor?

Hizmetçi — Efendim, geçen gün odamda çamaşır değiştiriyordum, anahtar deliğinden beni gözetliyordu.

Bey — (Uşağa) Haydi bakalım cevap ver!

Uşak — Efendim baktım ki çamaşır değiştiriyor. Odanın penceresi açık hava da rüzgârlı ve rüzgârdan üşümesin diye ben anahtar deliğine gözümü tıkadım korundur yapmasın diye. Eğer bunun için kızılırsa ben de çamaşır değiştirirken o da gelsin beni gözetlesin ödeşelim!

Bey — Susol terbiyesiz...! Başka ne yaptı söyle bakalım kızım!

Hizmetçi — Efendim bu evde beni çekemiyor.

Uşak — Çekemem efendim, tabii çekemem, doksan kilo geliyor! Ben onu nasıl çekerim.

Bey — Başka söyle bakalım! Ne şikâyetin var?

Hizmetçi — Efendim çocuğunuza kuru fasulye yediriyor. kendisi çocuğun mamasını yiyor.

Bey — Vay... altı aylık çocuk fasulye yer mi?

Uşak — Efendim, ben fasulye yiyordum. Çocuğunuz bana dedi ki sen benim mamamı ye bana da senin fasulyeni ver dedi. Ben de verdim.

Bey — Altı aylık çocuk konuşur mu?

Uşak — Konuşur, efendim, o öyle bir piç kurusu ki...

Bey — Sen ne yapıyorsun? Neler söylüyorsun? O çocuk piç mi?

Uşak — Vallahi bilmiyorum efendim. Anası da var, babası da var, amma kimin çocuğu bilmiyorum

Bey — Babası da var mı?

Uşak — Evet, babası davar, anası öküz.

Bey — Ben davar mıyım... anası öküz mü?

Uşak — Affedersiniz ağzımdan kaçtı siz daha büyüksünüz.

Bey — Haydi çocuğu buraya getirin göreyim!

(Hizmetçi uşak dışarı çıkar ve kundakta bir çocukla gelirler; çocuk ağlar, uşak çocuğu hırpalara ve hizmetçinin kucağına verir; çocuk ağlamasını keser.)

Uşak — (Beye) Beyefendi, görüyor musunuz çocuğunuzu? O da kurnaz yumuşak yeri bulunca susuyor.

Bey — Senin kucağında niçin ağlıyor?

Uşak — Efendim ben kazık gibiyim, de ondan.

Bey — Şimdi, Fıstık, beni dinle! Hanımın işi olduğu zaman çocuğu uyutmak için ninni söyleyip uyutacaksın.

Uşak — Efendim, ben sizin karınız mıyım yoksa çocuğunuz
süt anası mıyım?

Bey — Sana emrediyorum, bu işi yapacaksın.

Uşak — Baş üstüne, efendim, yaparım amma ben ninni
bilmiyorum.

Hanım — Ben sana ninni öğreteceğim.

Bey — Haydi çok...

Uşak — Efendim, ben kömtürcü devesi miyim?

Bey — Yere otur ayaklarını uzat!

**(Komik yere oturur çocuğu ayaklarının üstüne yatırır...
Hanım ninniyi başlar.)**

Hanım — Dan dini dan dini torba yoğurdu...

Uşak — Torba yoğurdunu çok severim.

Hanım — Bu ninni! Haydi ben ne söylersem sen de onu
söyle!

Uşak — Olur, efendim!

Hanım — Dan dini dan dini torba yoğurdu,

Seni kimler doğurdu...

Uşak — Kim doğuracak efendim? Anası doğurdu!

Hanım — Ne olaydı ikiz olaydı,

Bir evde sekiz olaydı.

Uşak — Aman efendim... biz bir danesiyle başa çıkamıyoz,
sekiz danesiyle nasıl uğraşırız?

Hanım — Canım, bu da ninni...

Uşak — **(Başlar ninni söylemeye)**

Dan dini dan dini torba yoğurdu,
Seni kimler doğurdu.
Ne olaydı ikiz olaydı
Bir evde sekiz olaydı,
eh... eh... eh... eh... eh...

Bey — Bak sesin yanık.

Uşak — Evet efendim sesimi fırında pişirdim, yanıktır.
Beyefendi müade ederseniz ben bir ninni söyleyeyim.

Bey — Söyle bakalım... güzel mi?

Uşak — **(Şarkı söyler gibi söyler.)**

Dan dini... dan dini danalı bebek
Elleri, kolları kınalı bebek
Bu çocuğun babasını sorarsanız
Sokaktaki köpek oğlu köpek.

**(Çocuğu yere atar ve kaçar, hizmetçi çocuğu alır beşiği-
ne yatırır. Bu esnada kapı çalınır, uşak bir mektup getirir.)**

Bey — Nedir o elindeki?

Uşak — Efendim, biraderim size bir mektup getirdi.

Bey — Ver okuyalım.

(Mektup)

Efendim,

çiftliğinizde eski amele ile yeni tutulan ame-
leler arasında kavgı çıktı. Acele geliniz!

İmza
kâhya Hasan

(Komik de okur.)

Bey — Mektuptan sen ne anladın?

Uşak — Efendim, bu gece çiftlikte ameleler fasulyayı faz-
la yemişler; hepsi amele tutulmuş.

Bey — Echel adam, yanlış anladın?

Uşak — Efendim, ben reğelim, hizmetçi komposto...

Bey — Hanım benim derhal çiftliğe gitmem lâzım. Siz, uşak, hizmetçi burada kalırsınız.

(Uşağa) Sen benim yoksuzluğumu belli etme hanıma hizmetçiye iyi bak!

Uşak — Merak etmeyin, efendim! Ben her işi görürüm.

(Bey gider, hizmetçi gider.)

Hanım -- Haydi bakalım! Benim uykum geldi, bana masal söyle, sonra da git yat!

Uşak — Hanımcığım, ben keloğlan masalı bilirim.

Hanım — Peki söyle! Ben burada şekerleme yapacağım.

Uşak — Siz şekerleme yapın, ben de tuzlama yaparım. (Uşak masalı söyler.) Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde bir keloğlan varmış...

(Hanım uyur, uşak da kapının önünde yatmağa gider. Bu esnada meçhul bir şalus pencereden girer.)

Eşkiya reisi — Budala uyumuş.

Uşak — (Girer) Hanım daha uyumadım. (Bakar hanım uyuyor) Hanım sayıklıyor galiba (gider).

Reis — Budalanın karnına bir pıçak!

Uşak — Yirmi beş kuruşa yapınca!

Reis — Uşağın karnını dumanla doldurmalı.

Uşak — (Girer) Hanımcığım duman alup duman mı satacaksın. Uyu da ben de uyuyayım yahu ne gevceze kadınsın be... (Hanımda ses yok.)

Reis — Uşağı evvelâ yakmalı.

Uşak — İtfaiyeye haber veririm ceza alırlar; onun için yakamazsın. (Uşak kapının önünde uyur.)

Reis — (Odaya girer, hanımı uyandırır.)

Hanım — (Korkarak) Sen kimsin? Burada ne işin var?

Reis — Telâş etmeyiniz ve korkmayınız? Size fenalık yapacak değilim... Yalnız bundan bir ay evvel siz çiftliğe gelirken sizi arabada gördüm ve sevdim. Şimdi de sizi alıp götürmeğe geldim...

Hanım — Fakat ben evli bir kadınlım, sizinle hiçbir yere gelemem.

Reis — Ya gelemezsiniz öyle mi

(Beşikteki çocuğu götür ve beşikten çocuğu alır.)

Ya... benimle gelirsiniz yahut da çocuğunuzu öldürürüm.

Hanım — (Bağırarak ister, reis çocuğu bir bıçak darbesiyle öldürür ve kaçarken kapının önünde yatan uşağın suratına basar ve kaçır.)

Uşak — (Ağlıyarak gelir.) Eyvah... yanıyor suratım yanıyor. Suratıma kim bastı.

(Uşak bağırır, hanım ağlar, o esnada bey ile hizmetçi gelir.)

Bey — Hanımefendi ne oldu... bu haliniz nedir?

Hanım — Efendim, siz çiftliğe gittiniz, ben de burada uyuyordum. Tanımadığım bir adam geldi, beni götürmek istedi; ben de gitmedim çocuğu öldürdü.

Uşak — Benim de suratıma bastı...

Bey — Suratın yerin dibine girsin!

Uşak — Sonra beni oradan çıkarmak için kazma kürek lâzım!

Bey — Sen nerede idin?

Uşak — Kapının önünde uyuyordum.

Bey — Şimdi her şey anlaşıldı. Bana gelen mektup sahte imiş. Çiftliğe gittim, ne kavgaya var ne de bir şey var; geriye döndüm geldim... Üzülmeyin, hanımefendi. Mademki çocuğumuza o hâin adam öldürdü, ben gider ondan intikam alırım. Haydi siz rahat edin!

(Hizmetçi, hanım gider)

Uşak — Bey

Bey — Şimdi beni dinle Fıstık!

Uşak — Buyur efendim!

Bey — Benim yemek yediğim yerde yer misin?

Uşak — Yerim!

Bey — Oturduğum yerde oturur musun?

Uşak — Otururum!

Bey — Yattığım yerde yatar mısın?

Uşak — Yatarım!

Bey — Öldüğüm yerde ölür müsün?

Uşak — Oraya gelince düşünürüm.

Bey — Neden?

Uşak — Şimdi Azraile borcum yok da!

Bey — Haydi yürü! Ben çocuğumun sen de suratının intikamını alalım!

İKİNCİ PERDE

(Bir dağ başıdır, silâhlı eşkıyalar etrafı gözetlerler)

Eşkîya — Reis kasabaya gitti hâlâ gelmedi.

Diğeri — Başına bir felâket gelmesin...

(Reis koşa koşa gelir telâşlıdır. Eşkîyalar etrafını sararlar)

Eşkîya — Ne oldu sana, reis? Bu vaziyetin ne?

Reis — Arkadaşlar, şimdiye kadar size söylemediğim bir hakikati söylemek isterim.

Eşkîyalar — Ne imiş? Sizi dinliyoruz.

Reis — Bundan bir sene evvel kasabaya gittiğim vakit bir evde pencereden bir kadın gördüm.

Eşkîyalar — Evet...

Reis — O kadına âşık oldum. Bugün bir hileli mektup yazdım. Evin efendisini evden uzaklaştırdım ve evde uşaktan baş-

ka kimse kalmadığını görünce hemen evin penceresinden içeriye girdim. Kadın uyuyordu, uyandırdım aşkımı ilân ettim. Kadın kabul etmedi. Ben de zavallı mini mini yavrusunu öldürdüm. Şimdi vaziyetin neden ibaret olduğunu anladınız mı?

Eşkîyalardan biri — Reis, bu tarafa doğru iki kişi geliyor saklanalım!

(Saklamrlar)

Komik — Bey

Bey — **(İçeriden)** Yürü bakalım başımın belası!

Uşak — Başımın belası asıl sensin! Dur, şu atları ağaca bağhyayım **(girer)**.

Bey — Sen atları bağlarken hayvanların kulağına bir şey söylüyordun. Ne idi o?

Uşak — Efendim bir yere kımıldamayın dedim.

Bey — Sen hayvanca konuşmasını biliyor musun?

Uşak — Aman, efendim, hayvanca konuşmasını bilmesen sizinle konuşabilir miyim?

Bey — Hayvan mıyım?

Uşak — Hayır efendim!

Bey — Hava döndü.

Uşak — Lodos vardı, poyraza döndü.

(Eşkîyalar çıkar, kavga başlar, komik eşkıyalarla kavga eder. Bey ile eşkıya reisi karşılaşır.)

Bey — Zavallı yavrumu öldürdün! Ben de senden intikam almaya geldim.

Reis — Haydi öyle ise hazırol **(İkisi de kılınçlarla düello ederler)**.

(Durur.) Şimdiye kadar bu kadar insanlarla kavga ettim, fakat sana kılıncım duruyor. Sen nerelisin?

Bey — Aydınlıyım...

Reis — Ben de Aydınlıyım? Kimsin? Kimin oğlusun?

Bey — Tüccardan Hüsameddin beyin oğluyum.

Reis — Ya...

Bey — Neye düşündün?

Reis — Ben de tüccardan Hüsameddin beyin oğluyum!

Bey — Pekalâ! Ne demek istiyorsun?

Reis — Senin yirmi beş sene evvel gayıp edilmiş kardeşin var mıydı?

Bey — Vardı!

Reis — İşte ben senin kardeşinim! Beni meçhul insanlar dağa kaçırmışlardı. O vakıttanberi eşkıyalık yapıyorum.

(Bey, eşkıya birbirlerine sarılırlar, kardeş oldukları meydana çıkar, eşkıya müteessirdir.)

Bey — Sen bir kabahat işledin, fakat zararı yok! «evlât bulunur kardeş bulunmaz», seni affediyorum. Haydi köye gidelim, seni karıma affettiririm.

Uşak — Beyefendi, benim suratım ne olacak? Ben suratımın intikamını almadan affetmem. Şimdi siz kardeşsiniz değil mi?

Bey — Efendim...

Uşak — **(Eşkıyalar birbirine)** Sen bu sırtındaki gömleği nereden ve kimden aldın?

Eşkıya — Ben bu gömleği çarşıdan Ahmet Efendi'den aldım.

Uşak — Ben de oradan aldım. Gel, benim gömlek kardeşim!

(Sarılırlar.)

Beyefendi siz kardeşsiniz, benim kardeşim yok. Bu da benim gömlek kardeşim olsun!

Bey — Haydi Fıstık, kardeşimi al eve getir!

Ben sizi atların yanında bekliyorum. **(Gider.)**

Uşak — Haydi sen git! Ben de geliyorum. **(Eşkıya gider.)** Bey kardeşini buldu, onu affetti. Amma ben suratımın intikamını almadan bırakmam.

ÜÇÜNCÜ PERDE

Hanım — Hizmetçi

Hanım — Gittiler hâlâ gelmediler, merak ediyorum.

Hizmetçi — Merak etmeyin efendim gelirler.
(Uşak girer, telâşlıdır.)

Hanım — Ne oldu? Bey nerede?

Hizmetçi — Söylesene ne oldu!

Uşak — Dur acele etme! Söyliyeceğim amma bir nefes alayım... oh hanımefendi! Eşkıyalar beyi öldürdü, ben kaçtım.

Hanım — **(Bayılır)** Eyvah... yandım.

Uşak — Hanımcığımı yanacağımı biliyordun kendini sigortaya koyaydın!

(Başındaki takkeyi çıkarır kafasını hanuma koklatır, hanım ayılır.)

Hanım — Oh geçti, hiçbir şeyim kalmadı!

Uşak — Benim başım eczanedir... Amonyak var... **(Bey gelir.)**

Bey — Hanım evimize gelüp sana ilânı aşk eden çocuğumuzu öldüren kardeşimmiş, bilmiyerek bir hata işlemiş. Onu affet! **(Hepsi çıkar.)**

(Eşkıya girer)

Hanım — Eşkıya

Eşkıya — Yengeciğim, beni affet!

Hanım — Seni Allah affetsin!

Reis — **(Müteessir olur)** Ya yengem beni affetmiyor öyle mi? **(Derken uşak gelir sandalyeye oturur.)** Yengeciğim beni affet!

Uşak — **(Hanımın taklidini yapar)** Seni affetmiyorum, al-
çak köpek! **(Eşkıya vurur, komik kaçır.)**

Reis — Ya demek beni kimse affetmiyor. Ben de kendimi öldürürüm. (Bıçakla kendini öldürür, uşak girer bıçağı alır, o esnada bey gelir.)

Bey — Vay suratının intikamını aldın, kardeşimi öldürdün değil mi...?

Uşak — Aman efendim ben tavuk bile kesemem! Kendini öldürdü elveda dedi. Ben de uğurlar olsun Mehmet Ağa! dedim. Gitti...

(Hanım hizmetçi gelir.)

Hanım — Ne oldu? Bu telâş nedir?

Bey — Kardeşim kendini öldürmüş.

Hanım — Dağda gezen eşkiyadan bize hayır gelmez. Ne yapalım? Allah taksirâtını affetsin!

(Hizmetçi, hanım çıkar.)

Bey — Haydi kardeşimin cenazesini kaldır!

Uşak — Eh.. acaba üzerinde para var mı (her tarafını arar). O da benim gibi züğürtmüş. Şimdi ben seni kuyuya atsam kuyuyu kirletirsin, mezara gömsem ölüleri fesada verirsin. Ben seni yazın kurutur, kışın pastırmanı yaparım.

(Perde iner.)

(Otto Spies, Turkisches Puppentheater, 1959, ss. 88-102)

D İ Z İ N

— A —

Abaza Mehmed Paşa, 655.

Abbas (R.A.), 506.

Abdal, 252.

Abdal Musa, 40, 340.

Abdurrahmân-ı Horozmi, 496.

Abdülaziz (II), 260.

Abdülhamid (II), 260.

Abdülmecid Han, 136, 260.

âb-ı kevser, 48.

âb-ı zülâl, 455.

Âdem (Hz. Âdem, Ata, Âdem Ata),

57, 102, 161, 193, 237, 252.

Adler, 734.

ağıt (tavsa, sazламаğ, köris; ölü de-

şeti, sağı). 4, 6, 10, 290, 291,

292, 294, 301, 309.

Ahilik, 9.

Ahmed (III. Sultan), 549, 560.

Ahmed Aşıkı, 335.

Ahmed (Berber), 518, 519, 522, 523,

525, 526, 527, 528, 529, 530, 531,

532, 533.

Ahmed Çavuş, 311, 561.

Ahmedi, 150.

Ahmed Midhat, 371, 568.

Ahmed Paşa, 119.

Ahmed Râsim, 606.

Ahmed Sarbân, 9.

Ahmed Yesevi (Hoca Ahmed, Mis-

kin Ahmed, Kul Hâce Ahmed,

Hâce Ahmed, Hoca Ahmed). 7

20, 22, 23, 331, 332, 333

Ahretî Baba, 512.

Ahundov, Ehliman, 272, 292, 678,

702.

Akalın, L. Sâmî, 289, 621.

Akçın, Faik, 397.

Akıncı, Gündüz, 660.

Akseki, Ahmed Hamdi, 663.

Aksoy, Ömer Asım, 640, 642.

Aktaş, Aziz, 640.

Aktaş, Kemal Kâmil, 678.

Akün, Ömer Faruk, 144, 640.

Alanur (S. Buğra Menkabeti), 331

Alaylı Ömer Efendi, 565.

Alevilik, 6.

Ali (Âşık), 80.

Ali (Yusuf ve Züleyhâ Müellifi), 7.

Ali (Hz.) (Şâh-ı Merdan, Allah'ın

Aslanı, Haydar-i Kerrar, Mur-

tezâ), 9, 44, 45, 47, 48, 50, 51,

55, 56, 57, 62, 68, 117, 130, 153,

198, 245, 328, 499, 500, 657.

Âli Abâ, 9.

Ali Efendi (Udi), 576.

Ali (Hayâlî Küçük), 723.

Ali Haydar, 621.

Ali İzzet (Âşık), 11.

Alime Bacı, 311.

Ali Paşa, 656.

Aliş, 215.

Ali Ufkî, 197, 233.

Alliterasyon, 608, 628.

Alp Arız, 80, 81.

Alp Er Tonga (Afrasiyab, Efrâsi-

yâb). 73, 74, 80, 81, 82, 83, 84,

85, 86.

And, Metin, 678.

Andreev, A., 145.

— B —

- Anık Mergen (Ceztirmek), 413, 414.
anonim bilmece, 617.
antropogoni, 315.
Ayrıncur Tigin, 7.
Araslı, Altan, 215.
Arat, R. Rahmeti, 74, 75, 95, 152, 156, 157, 292, 295, 568, 636, 640.
Ârâvis, 329.
Armutlu (Âşık), 10, 198.
Arseven, Celâl Esat, 678.
Arslanov, Giras, 621.
Arsunar, Ferruh, 448.
Artan, Gündüz, 591.
Artühi, 493, 496, 498, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507.
Artun, Erman, 272, 316.
Asgar (Ali Asgar Ağa), 563.
Asığ Tutung (Ozan), 7.
Âsım (Mütercim), 147, 272.
Aslan, Ensar, 233, 258, 448.
Aslanoglu, İbrahim, 197.
Aslı, 197, 201, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 658.
Âşığ Abbas, 452, 453.
Âşık, 10, 232.
âşık hikâyeciler, 444, 445, 447.
Âşık Paşa, 149, 656.
Âşına, 76, 77.
aşk dolusu, 512.
atalarsözü, 3, 4, 6, 125, 146, 195, 368, 577, 608, 623, 624, 625, 644.
Atalay, Besim, 146, 197, 568, 640, 663.
Ataman, Sadi Yaver, 197.
atışma, 231, 233.
atma mâni, 231.
atma türkû, 231, 262.
Atsız, H. Nihal, 88, 144, 316.
ayak, 232, 596.
ayaklı-saya (sec'i), 446.
Aydınoglu Mehmed Beğ, 329.
âyin, 540.
Ayvaz, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 492.
Azmun, Yusuf, 272, 292, 568.
Azrâil, 240, 258, 459, 460, 461, 462, 464, 466.
- bâde, 471.
Bahşi, 10, 116.
Baküs, 366.
Baler, Mahmut, 587.
Balım Sultan, 9.
Baltacıoğlu, I. Hakkı, 678.
Bâli, Muhan, 233, 292, 448, 453.
Banarlı, N. Sâmî, 144, 150.
Bombacı, Alessio, 678.
Bang, W., 75, 95, 152.
Baran, Mehmet, 568, 583.
Başgöz, İlhan, 621.
Bâtın (Batınlık), 44.
Battal Gazi, 445, 657.
Bayezid (II. Padişah), 343.
Bayburtlu Zihni, 11.
Bayrâmiyye tarikatı, 8.
Bayrı, Halit, 371.
Behçet Mâhir, 445, 453, 454.
Behnam (Dânişmend-nâme'de), 497.
Bekirov, Cafer, 371, 405.
Bekrî Mustafa, 565, 585.
Bektâşilik, 6, 9.
belâgat, 495.
Benli Ali, 10.
Beşir ve Şadan, 232.
Beysanoğlu, Şevket, 272, 384, 568, 578.
Bilge Kağan, 73.
bilmece, 3, 4, 195, 321, 589, 607, 608, 609, 614, 617, 621.
Birtak, Ferit, 640.
Blochet, Edgard, 640.
Bolu Beyi, 481, 482, 483, 484, 485.
Boratav, Pertev Nailî, 152, 197, 289, 316, 363, 371, 448, 452, 568, 591, 621.
bozlak, 196, 444, 447.
Böğü Han, 78, 79.
Bölükbaşı, Rıza Tevfik, 3.
Brockelmann, C., 371.
Budizm, 662.
Buğra Han, 330, 331.
Buku Han (Buka Han), 73.
Buluç, Sadettin, 316, 344.

bulmaca, 607.
Bumın Kağan, 77.
Burak, 51.
Büyük İskender, 74.

— C —

Caferoğlu, Ahmed, 152, 663.
Cebrâil (Cibrîl-i Emîn), 252, 329, 332, 412, 588.
Celâli (Âşık), 11, 306, 307.
Cengiz Han, 109, 111, 113, 654.
Cervantes, 732.
Cevdet Paşa, 656.
Cevher Şehnâz, 331.
Cevri Çelebi, 444, 447.
Cezâr Ahmed, 656.
cinas, 617.
comok, 146, 155.
cünk, 5, 6, 10, 621.
cunmak, yumak (comak), 607, 625.
Cüveynî, 78.

— Ç —

Çelebi, 558, 559.
Çelebioğlu, Âmil, 138, 144, 289.
Çopur, Bekir, 656.
Çuçu, 7.
Çürçet Kağan, 94.

— D —

Dadaloğlu, 11, 182, 183, 184.
Dânişmend Gazi, 657.
Dânişmend, İ. Hakkı, 678.
Dâvud (Hz.), 57, 186.
Dâvud Paşa, 151.
Dede Korkut, 444, 445, 446, 450.
dele, 607.
Deliboran (Âşık), 11.
Delü Dumrul, 460, 461, 462, 463, 464, 466, 467.
Demircioğlu, Yusuf Ziya, 144.
Dertli (Âşık), 11, 63, 64, 180.
Derviş Durdî, 334.
Derviş Halil, 591, 597.
Derviş Himmet, 52.
destan (dâstân, epos, epik), 3, 4, 10, 72, 112, 124, 125, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 155,

231, 271, 444, 454.
Develili Seyrânî, 659.
devriye, 9.
deyiş/türkû (nazım), 446.
deyişme, 231, 241.
Dilçin, Dehri, 153, 640.
divan, 10, 150, 195, 196.
Diyonizos, 366.
Dizârî (Âşık), 11, 618.
Dizdaroglu, Hikmet, 197, 289.
Doğramacı, Abdülcebbâr, 288.
dolu, 510.
döşeme, 446, 450, 454, 456, 589.
dram, 369.
duâ, 664.
düldül, 50.
Dümbülki. İsmail, 584.

— E —

ebced, 596.
Eberhard, Wolfram, 448.
Ebulca Han (Cengiz-nâme), 109.
Abûlğazi Bahâdir Han, 654.
Ebûlhayr Han, 654.
Ebüzziyâ Tevfik, 147, 642.
Edhem, 21.
Edib Ahmed Yüknêki, 7.
Eflâtun, 251.
Efromiya Bânû (Dânişmend-nâme'de), 493, 497, 500, 501, 503, 504, 505, 506, 507.
efsâne (fesâne), 4, 72, 147, 154, 314, 315, 317, 368, 444.
egin, 196.
eie, 318, 319.
Elçin, Sükrü, 197, 233, 261, 265, 292, 316, 355, 371, 379, 386, 448, 492, 544, 546, 557, 568, 591, 595, 621, 632, 640, 678.
elgaz, 621.
Emrah, 181.
Emre, Ahmet Cevat, 316.
emsâl, 623.
Enveri, 150.
Ercilasun, Ahmet Bican, 144.
Ercişli Emrah, 445.
Erdemir, Ahmet Muhtar, 640.

Ergenekon, 78.
Ergin, Muhtarrem, 144, 197, 292, 448, 467.
Ergun, S. Nuzhet, 233, 272, 292, 568, 591, 640, 642.
erlik, 318, 320, 321, 322, 323, 350.
Erman, Artun, 292.
esâtir, 314, 315.
eskatoloji, 315.
Eşrefiyye, 8.
Eşrefoğlu (Rûmî), 8, 43, 61.
Erzurumlu Emrah, 1.
Evliya Çelebi, 657, 730.
Eyüb (Hz.), 57.
Ezgi, 195, 196, 446.

— F —

fabl, 368.
Fakiri, 444, 445.
Fârâbî, 251.
fasıl, 446, 452.
Fâtih Sultan Mehmed, 364, 365, 567, 585, 654.
Ferhad, 63.
Ferhad Paşa, 159.
Ferid, M., 621.
Ferruhdil, 552, 553, 554, 555, 556, 557.
Feryâdi, 444, 445.
fesâhat, 495.
Fettahoğlu, Abdullah, 640.
Feytül-i Rûmî (Dânişmendnâme), 503.
Fıcık, 607.
fıkıh, 6.
fıkra, 4, 6, 369, 566, 567, 568, 569, 577, 644.
Fitnat Hanım, 567.
fiction, 727, 734.
Filiz Nurullah, 665.
Filizok, Rıza, 316, 329.
Firdevsî, 73, 144.
Fuzûlî, 149.

— G —

Gali Tigin, 79.
Garip (Âşık), 12, 444, 453.
Gaybî, 53.

gazel, 10, 149, 169, 619.
gazelleme, 607.
Gazi Âşık Hasan, 10.
Gazi Osman Beğ, 614.
Gedik Ahmed Paşa, 151.
Geldiev, M., 621.
Genç Ali Paşa, 118.
Genç Osman, 124, 195, 197, 444.
Gençosman, Kemal Zeki, 144.
Gennep, A. Van, 316.
Gerçek, Selim Nüzhet, 678.
Gevheri, 10, 173, 175, 658.
Gıylânsah, 150.
Göğçeli, Yaşar Kemal, 292, 591.
Gökalep, Mehmet, 197.
Gökçen, İbrahim, 197.
Gölpınarlı, Abdülbaki, 148, 233, 316, 448.
Güloğlu, Faruk Rıza, 448.
Gülşah, 150.
Gülşehri, 149.
Günay, Umay, 371, 411.
Gündeşlioğlu, 209, 444, 545, 546, 693, 694.
Güney, Eflâtun Cem, 272, 371, 443, 659.
Güngör, Nâsîh, 621.
Güntekin, Reşat Nuri, 659.
Güvenç Abûal, 336, 337, 338, 339.
Güzal, Abdurrahman, 316.
güzelleme, 9.

— H —

Hacer, 310.
Hacı Bayram (Velî), 8, 42.
Hacı Bektâs-ı Velî, 54, 61, 67, 68, 118, 119, 132, 316, 335, 337, 338.
Hacı Hasan, 522.
Hacı Subaşı, 527, 533.
Hacivad, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 719, 723, 724, 725, 727, 728, 730, 731, 732, 733, 734.
Hâfız Hızır İlyas, 678.
Halıcı, Feyzi, 232.
Halil (Âşık), 10.
Halil İbrahim (A.S.), 653, 667.
Hâlis, 310.

halk tiyatrosu, 589.
Halvetiyye, 8.
Hamza (Hz.), 506, 665.
Hançerli Hanım, 444, 447.
Harkil Zâhid (ruhbân), 498, 499, 500, 507.
Hasan (Hz.), 198, 506.
Hasan (Âşık), 208, 454, 455, 456.
Hasan Dede, 61, 62.
Hasan (Paşa), 211.
Hasircizâde, 651.
Haşmet, 567.
Hatiboğlu, Vecihe, 640, 642.
hatt-ı celi, 619.
Hayâli, 10.
Haydarilik, 9.
hece vezni, 195.
Hekimoğlu Ali Paşa, 656.
Hengâmî (Ruscuklu), 142.
Heraklit, 368.
Hızır Beğ, 151.
Hızır İlyas, 30, 49, 129, 241, 244, 252, 330, 331, 422, 481, 492, 509, 511.
hikâye (hekâyet, hekât, tahkiye, nakil hikâyeci), 4, 146, 147, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 215, 231, 368, 369, 444, 447, 454, 566, 567, 589, 607, 621, 623, 644, 649.
Hoca (Nasreddin), 569, 570, 571, 572, 573, 574.
Hocaoğlu Ömer, 568.
Hopalı Halim, 579.
horon, 196.
hoayat, 196, 231, 233.
Huloflu, V., 621.
Huet, Gédéon, 371.
Hurrem Sultan, 300.
Hurûfilik, 9.
Husrev Hâtemî, 371, 397.
Hüsâm Kâtib, 148.
Hüseyin (Hz.), 198, 307, 308, 506.
Hüseyin Baykara, 451, 452.
Hüseyin Kâzım Kadri, 147, 272, 371.
hüsnitâlîl, 628.

— I —

İbrahim Dakûki, 272.
İbrahim Hakkı (Erzurumlu), 352.
İbrahim Han (Karabağ Hâkimi), 304.
İbrahim Paşa (Dâmad), 654.
İdris (A.S.), 35.
İdris-i Muhtefî, 9.
ihâm, 618.
İhsan Hammâmizâde, 621.
ilâhî, 8, 271.
İlâydın, Hikmet, 591.
İlhâmi, 69.
İlteriş, 633.
İlyas Paşa, 151.
İmâdüddin, 499.
İmamoglu, İsmet, 292.
İnan, Abdülkadir, 144, 153, 154, 316, 322, 324, 326, 591, 621.
İncil, 252, 509, 512, 639.
İncili Çavuş, 567, 568.
inşâ, 150.
intak, 315.
İrşâdi, 11.
irticâl (improvisation), 726.
İsâ (A.S.), 96, 252, 510, 614.
İshak Kemâlî, 453.
İshak Paşa, 151.
İskender, 252.
İsmailoğlu Hasan Efendi, 649.
istiâre, 628, 642.
iydele (usûl), 267, 270.
İzbudak, Veled Çelebi, 624, 640.
İzânî (Âşık), 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258.
İzzettin Ni'met, 267.

— J —

Jacop, Georg, 448.
Jarring, G., 371.

— K —

Kabasakal, Mehmed, 11.
Kadiriyye, 8.
kafiye, 232, 281.
Kalayî, Mustafa, 266.
kalb (edebî sanat), 618.

kalenderi, 10, 195.
 Kalendarilik, 9.
 Kalım Keyşi, 7.
 Kal, Selâhattin, 354.
 Kâmilî (Âşık), 80.
 Kan Püdey, 316, 344.
 kanşarın vermedi, 231.
 Kânûni (Sultan), 300, 652.
 Kaplan Paşa, 653.
 Kara Ali, 524, 525, 526, 532.
 Kara Atlı Han (Kara Atıu Han),
 344, 345, 346.
 Karacaoğlu, 10, 47, 118, 119, 163,
 164, 165, 166, 167, 168, 199, 200,
 231, 233.
 karaçor, 696.
 Karagöz, 589, 671, 673, 674, 675, 705,
 707, 708, 709, 710, 712, 713, 714,
 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721,
 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728,
 729, 730, 731, 732, 733, 734.
 Kara Kula Bahadır (Kara Kula
 Mattır), 344, 345, 349.
 karakullukçu, 518, 519.
 Karalarlı Yusuf, 666.
 Karamanlı Gufrâni, 11.
 Karaoğlu, 357, 362, 363.
 karaş, 322, 323.
 karavaş, 693.
 Kartal, Numan, 591.
 Kartarı, Hasan, 448.
 karşiberi, 231, 281.
 karşılama, 231, 232.
 Kâşgarlı Mahmud, 73, 79, 144, 146,
 231, 233, 566, 523, 627, 637.
 Kâtib Ali, 10.
 Kavuklu, 676.
 Kaygılı, Osman Cemal, 289, 678.
 Kaygusuz Abdal, 8, 38, 144, 231, 233,
 316, 339, 340, 341, 342, 590.
 Kavıkcı Kul Mustafa, 10, 195, 197.
 Kazmaz, Süleyman, 233, 262, 591,
 678.
 Keçecizâde Fuad Paşa, 651.
 Keday, 264.
 Keloğlu, 376, 377, 378, 379, 391,
 392, 692.
 Kerem, 123, 197, 201, 357, 510, 511,
 512, 513, 514, 515, 516, 517, 658.
 Kerem Dede, 10, 46.
 Kerem, 322, 323.
 Kerimov, 640.
 kervankıran, 512.
 Keskioglu, Osman, 663.
 kevsir, 35.
 Keyhusrev, 82, 83, 84, 85, 86.
 Keykâvus, 82, 83.
 Kılıççı Mustafa (Âşık), 246, 247.
 Kınık, A. Bülent, 568.
 kırık hava, 196, 291.
 kırk, 590.
 Kırzioğlu, M. Fahreddin, 113, 144,
 448, 457.
 kıssa, 146, 147, 151, 153, 155, 368,
 444.
 Kıymeti, 11.
 kızılbaşlık, 9.
 Ki-ki, 7.
 kinâye, 628, 642, 676.
 Kiziroğlu Mustafa, 197, 203, 490.
 kobuz, 1.
 Kocatürk, Vasfi Mâhir, 292.
 Koca Yusuf, 665.
 koçaklama, 10, 143, 456.
 Kononov, A.N., 144.
 koran, 263.
 Korkut Ata, 628.
 koşma (yedili koşma), 6, 146, 153,
 155, 158, 159, 161, 163, 173, 176,
 181, 182, 185, 186, 187, 188, 190,
 191, 195, 291, 619.
 koşug (koşuğ), 1, 146.
 kovalama, 231.
 Kowalski, T., 289, 622.
 kozmogoni, 315.
 Köprülü, M. Fuad, 10, 144, 148, 152,
 197, 289, 316, 333, 448, 622, 640,
 678.
 Körmös, 318, 319.
 Küroğlu, 117, 120, 121, 122, 197, 202,
 203, 299, 468, 471, 472, 473, 474,
 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481,
 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488,
 489, 490, 491, 492.
 Küse, 680, 681.

Kral Midas, 366.
 Kuday, 317.
 kukla, 4, 671, 677.
 Kul Çulha, 10.
 Kul Himmed, 54, 55.
 Kul Mehmed, 10, 158.
 Kul Mustafa, 124.
 Kuloğlu, 301.
 Kul Tarkan, 7.
 Kumral Dede, 334, 335.
 Kunoş, Ignatz, 272, 289, 678, 725, 729.
 kurdo beşini (usûl), 268, 270.
 Kurgan, Şükrü, 568.
 küçük hikâye, 566.
 Küçük İsmail Efendi, 601.
 küğ, 566.
 Kür, 458.
 küşteri meydanı, 726, 728.

— L —

latite, 566, 585.
 Latîfî, 150.
 Levent, Ağah Sırrı, 149, 568, 622.
 Levni, 11, 128, 624, 658.
 lirik, 155, 156, 195.
 Lusiyâ, 327, 328.
 lügaz, 607, 617, 619, 620, 621.

— M —

Macdonald, D.B., 449.
 Mahmud Kuli, 60.
 Mahmud (II. Sultan), 373, 374, 375,
 376.
 Mahmud (Kâşgarlı), 271, 272, 292,
 568, 621, 640.
 Mahmud Paşa, 150, 335.
 makal, 625.
 makale, 150.
 Malhun (Mal Hatun, Bal Hatun),
 334.
 Mangdaşire, 320, 321, 322, 323, 324.
 mâni (hoyrat, bayatı), 153, 155, 195,
 231, 233, 266, 267, 268, 270, 271,
 281, 282, 283, 285, 286, 287, 291,
 447, 608.
 manici, 617.
 manihaizm, 14, 78, 662.
 manzume, 146, 147, 154.
 masal (Maslâ, Çörçek, Çeçek, Ma-

Nagıl), 3, 4, 154, 195, 368, 396,
 444, 567, 589, 607, 608, 623.
 maya, 196.
 Maytere, 319, 321, 322, 323, 324.
 Mazlûmî, 11.
 mecaz, 10, 626, 628, 642.
 mecmuâ, 6.
 meddah, 4, 444, 447, 558, 589, 617,
 671, 672.
 Mecnûnî, 11.
 meddah hikâyeleri, 558.
 Meddah Sururi, 562, 565.
 medhiye, 9.
 Mehmed Gülboy, 266, 267, 268, 269.
 Mehmed Çoban, 265.
 Mehmed Ferid, 272, 591.
 Mehmed Sa'deddin, 151.
 Mehmed (Âşık), 10.
 Mehrali Bey, 79.
 mektup, 146.
 Melâniyye-i Bayramiyye, 8.
 Melikoff, Irene, 449, 508.
 menâkıbnâme, 316.
 Menije, 83, 84.
 menkabe, 4, 154, 314, 315, 330, 351,
 368, 444.
 mensur, 148, 150, 151, 153, 155.
 Menzel, Theodor, 678.
 Mercimek Ahmed, 150.
 Mesih Paşa, 151.
 Meslekî, 11.
 mesnevî, 148, 149, 150, 154.
 Mevlânâ, 8.
 mevlevî, 567, 575.
 mevlid, 662.
 miço, 352.
 Mikâil, 588.
 Minuçehr, 80, 84.
 mit (mitos), 314.
 Molla Câmî, 251.
 monoloğ, 601.
 motif, 231.
 Muallim Nâci, 147.
 muammâ, 9, 607, 617, 618, 619, 621.
 muçila (usûl), 268, 270.
 muhalif (usûl), 270.
 Muhammed (S.A.V.), 9, 37, 44, 47,
 48, 51, 56, 57, 61, 64, 67, 68, 149,

- Radloff, Wilhelm, 103, 144, 145, 146, 152, 316, 326, 344, 372, 449, 622, 641.
Râvî, (Râviyân-ı ahbâr, muhaddîsân-ı rûzîgâr) 452, 457.
Râzî, 136.
redif, 608.
Reinhart, DR. Kurt, 292.
remiz, 618.
Reşid Küle Raza, 266, 267, 268, 269.
Reyhan Arap, 473, 474, 475, 476, 477, 480, 482, 483, 485, 489.
Rıza Mollow, 197, 224, 229.
Ritter, Helmut, 679.
Rivâyet, 155, 444.
Rossi, E., 149.
Ruhsatî, 190.
Ruşen Ali (Koroğlu), 489.

— S —

- Saatçı, Suphi, 372, 396.
Sâbit Mûdâmî, 80.
Sâdık (Âşık), 79.
Sâdık Bende Gafur, 288.
sagu, 1.
Sa'd İbn Ebi Vakkas, 657.
Safiev. T.S., 622.
Sait Selâhaddin, 587.
Sakaoğlu, Sâim, 372, 391.
Salur Kazan, 114, 115.
Sansar Mustafa, 444, 447, 518, 519, 520, 521, 522, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533.
Sanı Saltık, 67.
satranç, 10, 195.
sav, 146, 623.
saya (nesir), 446.
saviştirma, 589.
seci, 369, 608, 614.
sefâretnâme, 6.
seki, 247.
selis, 195.
Selvi Hân, 445.
semâî, 10, 170, 172, 175, 195, 619.
Serdarî, 140.
Sevengil, Refik Ahmet, 679.

- Sevilen, Muhiddin, 679, 723.
Sevinçli, Erdal, 292.
Sevük, İsmail Habib, 449.
Seyidoğlu, Bilge, 316, 354, 372.
Seyit Osman (Âşık), 11, 233, 260, 261.
Seyrânî, 11, 65, 66, 186.
Seyrânî (İspartalı), 79.
Seyyah Korkut, 114, 115.
Seyyid Ali Arslan Han, 331.
Seyyid-i Battal (Dânişmendnâme'de), 496.
Seyyid, Nizâmoğlu, 56.
Seyyid Seyfullah Halveti, 9, 57.
Sırrı (Âşık), 80.
sicilleme, 247.
sinâniye, 8.
Siyavuşgil, Sabri Esat, 679, 735.
Solok, Cevdet Kudret, 678.
soylama, 450.
şöpek, 624.
Spies, Otto, 448, 751.
Steingass, F., 147.
sünnî, 597.
Sun'ullah Gaybi, 9.
Sûre Efendi, 562, 563.
Sururî (Meddah), 563, 564.
Süleymân (Hz.), 665.
Süleyman (İsrail Peygamberi), 185, 186, 199, 334.
Süleyman Tevfik, 622.
Sümmânî, 11.
Sürurî Şah, 509, 511.

— Ş —

- Şah Abbas, 578.
Şah Hataî, 245.
Şâir Haşmet, 586.
Şal-Yime, 321, 323.
şaman, 315.
şamanizm, 1, 8, 9.
Şanal, Armağan, 293, 568.
Şapolyo, E. Behnan, 272.
şatih, 9, 590.
Şemseddin Sâmî, 147, 197, 272, 316, 372, 568, 591, 622, 653.
Şenaltan, Semâhat, 641.

— O —

- Oedipus, 617.
Oğuz Kağan, 89, 91, 92, 93, 94, 95.
Olionho (olonga, ölöng), 145, 146, 155.
Onan, Necmeddin Halil, 149.
Onay, Ahmet Talât, 153, 197, 289, 591, 622, 640, 679.
Orkun, H. Nâmık, 146, 316, 628.
Ortaoyunu, 4, 6, 589, 671, 675, 676.
Ortaoyunu tekerlemesi, 601.
Osman (II. Genç), 655.
Osman Gazî, 333, 334, 335.
Osman Mazlûm, 288.
Ozan (Âşık), 9, 446.
Ozanoğlu, İhsan, 621.

— Ö —

- Ögel, Bahâeddin, 144, 316.
Öksüz Ali, 10.
Öksüz Âşık, 207.
Öksüz Dede, 159.
Öküz Mehmed Paşa, 567.
Ömer (Âşık), 10, 169, 170, 171, 172.
Öncü, bk. haberci.
Önder, Mehmet, 316, 365, 367.
Örnck, Sedat Veyis, 316, 663.
Örüken, Adnan Cahit, 640.
Özcan, Abdullah, 568.
Özdeş, M. Âdil, 233.
Özel, Hayri, 371, 376.
Özönder, M. Cihat, 371, 412, 414.
Özön, Mustafa Nihat, 449, 568.
Öztelli, Cahit, 197, 233.
Öztürk, Cafer, 591.

— P —

- Passonen, H., 372, 640.
Pekolcay, Neclâ, 316, 331.
Pelliot, Paul, 152.
pend, 625.
Perts Wilhelm, 641.
peygamber (S.A.V.), 502.
Pir Sultan Abdal, 48, 49, 50, 51, 54, 161, 231, 233, 240.
pişekâr, 601.
Pratyaya-Şirî, 7.
prolog, 291.

- sal, Ertek, Ertegi, Hallap, Mesl, 153, 198, 237, 251, 252, 329, 467, 495, 499, 500, 504, 506, 507, 508, 512, 598, 664, 667.
Muhammed Bâkır, 67.
muhammes (beşli), 447.
muhâverât, 601.
Muhibbî, 11.
murabba, 171, 174.
Murad (IV. Sultan), 518, 520, 521, 523, 524, 525, 527, 528, 529, 531, 532, 533.
Murtaza Bey, (Keloğlan-Koroğlu Hikâyesi), 475.
Musa (Hz.), 57.
musannif, 370, 445.
Müdâmi (Âşık), 356, 357, 359, 360, 452.
münâzara, 231.
Münif Paşa, 154.
Müşâare, 231.
Mütercim Âsım, 147.
— N —
Nâbî, 618.
Nâfi Baba, 575.
Naimâ, 656.
nakarat, (-li-, -sız-) 195.
Nakdî, 179.
Nakşî Akkermânî, 9.
Nâmık Kemal, 2, 371, 567, 659.
Nâsir Tekin, 584.
Nasreddin Hoca, 449, 567, 568, 569, 727.
Nâzî, 191.
Necib (Âşık), 659.
nefes, 9.
Nerval, G. de, 729.
Nigârî, 80.
ninni (bişik cırı, elle, hû-di, laylay, leyley), 3, 4, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280.
nubatçı (usûl), 270.
Noksânî, 67.
Nûh Peygamber (A.S.), 3, 41, 96.
Nûr Rıza, 152.
Nutku, Özdemir, 449, 565, 679.
nutuk, 9, 623.
nükte, 587.

Şenlik (Âşık), 233, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 444, 445.
 Şeybani Han (Şahbaht), 654.
 Şeyh Baba Arslan (Arslan Baba, Baba Arslan), 331, 332.
 Şeyh Ede Balı, 333, 334, 335.
 Şeyhi, 149.
 Şeyh İbrahim, 331, 332.
 Şeyhoğlu Şah Abbas, 452, 453.
 Şeyh Şâmil, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136.
 Şeyyad Hamza, 148, 149.
 şın (çın), 231, 263, 264.
 şii, 597.
 şiir, 145, 146, 150.
 Şinasi (İbrahim), 2, 627, 642, 660.
 Şişmanoğlu, F., 640.
 şorta söz, 566.
 Şu, 73, 86, 88.

— T —

tabmaca (tappaca), 607.
 tabcağ-nımah, 607.
 tabzuğ, 607.
 Tâceddin-i Kürdi, 335.
 Tâhir Mirza, 444.
 Tahmasb (Şah), 300.
 takpak, 624.
 Tâlibî, 11.
 Tanbûrû Esat Efendi, 576.
 tapkır, 607.
 Taptuk Emre, 335, 336.
 Targın Neme, 324.
 Tashaz Ali, 206.
 taşlama, 9.
 Tatar Sevinç Han, 77.
 tavsak, 607.
 Tecer, Ahmet Kudsi, 679.
 tekerleme, 231, 368, 446, 589, 590, 591, 601, 608.
 tekve (tekke), 196, 205, 231.
 teogoni, 315.
 Terzibaş, Ata, 233, 272, 289, 293, 641.
 terekeme, 567.
 Teslim Abdal, 58.
 teşbih, 626.

teşhis, 315.
 Tevrat, 252, 512.
 tevriye, 269.
 tezad, 626.
 Tezeli, Abbas Şükrü, 288.
 Tezeli, Şükrü Hayara, 267.
 tezkire, 6.
 Tifli (Efendi), 518, 520, 521, 523, 532, 533.
 Tietze, Andreas, 621.
 Timur (Lenk), 79, 112.
 tip, 444, 597.
 Togan, Zeki Velidi, 75, 98.
 Tokatlı Nuri, 11, 667.
 Tonyukuk (Vezir), 633.
 Totemizm, 1.
 Törüngey, 318, 319.
 Tural, Sâdik Kemal, 449, 679.
 Tû'î, 451.
 tuz ekmek hakkı, 518.
 Türkmâni, 196.
 Türkmen, Fikret, 453, 454.
 Türkmen, Nihal, 679.
 türkû, 101, 145, 195, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 215, 216, 226, 229, 230, 231, 271, 361.

— U —

Uğur, Sait, 272, 641.
 Umay, 325.
 usda (üstâd), 446, 452, 454, 456.
 Uysal, Ahmet Edip, 233.
 uzun hava 196, 291.

— Ü —

Ülgen, 322, 323, 324.
 ülgercomak, 624.
 Ülküsal, Müstecip, 679, 704.
 Ülkütaşır, Şâkir, 449, 641.
 Ümmî Sinan, 8.
 Üsküdâri, 10.

— V —

Vâkîf (Şâir), 176, 177, 178.
 Varsak (Âşık), 204.
 varsağı, 10, 300.
 Veysel (Âşık), 11, 192, 194.

Veysel Karâni, 445.
 Vezirov, Yusuf Bey, 293, 641.
 vezniâhur, 195.
 Visâli (Aydın), 154.

— Y —

Yâfes, 96, 109.
 Ya'kûb (Hz.), 57.
 Yakuboğlu, Enver, 598.
 Yalçın, Ali Rıza, 449, 679.
 Yapkara, 321, 322.
 Yes'vi (Hükümdar), 332, 333.
 Yesevilik, 8.
 Yetimi (usûl), 270.
 Yezid, 307.
 Yıldırım, Dursun, 568.
 yır (cır), 146, 195.
 Yınanç, Mükrimin Halil, 150.
 yolçu (usûl), 270.
 Yomak, 566.
 Yudahin, K.K., 146, 622, 641.
 Yund, Kerim, 641.
 Yunus (A.S.), 250.

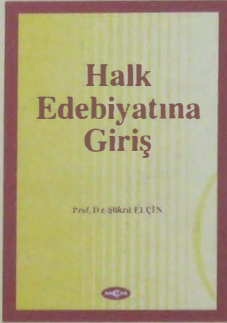
— Z —

Zajaczkowski, W., 316, 351, 600.
 Zâl, 81, 82.
 Zenker, Jules Theodore, 147.
 zenne, 705, 716, 717, 718.
 zeybek, 196, 213, 230.
 Zihni, 185.
 Ziya Gökalp, 154.
 Ziya Paşa, 2.
 Zülâli, 187, 189.
 Zülfikar, (Hz. Ali'nin kılıcı) 500.
 Zülkarneyn, 86, 87, 88, 328.

Memleketimiz
Edebiyatı üzerindeki
yaklaşmaktadır. Bu ;
gösterilen amatörce

kazanmaya başladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesine bağlı Türkiyat Enstitüsünde hocam merhum
Fuad Köprülü'nün başlattığı çalışmalar bunun zeminini teşkil
eder.

Konumuz olan Halk Edebiyatı, Türk Edebiyatının
"bütün"ü içinde geniş halk kütlesi ile tarikat zümrelerinin
edebî zevk, düşünce, inanç ve hayat görüşlerini umumiyetle
sâde bir dille aksettiren anonim veya
ferdî eserlerdir.

Bu târifi ten hareketle
hazırladığımız Halk Edebiyatına Giriş;
Nazım, Anlatım Mahsulleri ve Tiyatro
olmak üzere, üç grupta toplandı; her
gruba bağlı türler hakkında kısa
bilgilerle birer bibliyografya verildi.
Kitabın metinlerini seçme işinde fayda
yanında, estetik seviye de göz önünde
tutuldu.

Bilindiği üzere, hususiyle halk
şiiirimizin belli başlı kaynakları sözlü gelenekler *cönkler* ve
mecmûalar'dır. Bu kaynaklardaki malzemede *şekil*, *beste*
ve *tür* meseleleri türlü sebeplerden dolayı büyük karışıklıklar
göstermektedir. Ayrıca bu kaynakları kullanan bâzı
araştırmacıların, yayınladıkları eserlerde bu üç konuyu iyi
değerlendirmedikleri bir gerçektir.

"**Halk Edebiyatına Giriş**", Türk Halk Edebiyatının bir
disiplin olarak düşünülmesine ve anlaşılmasına yardımcı
olursa vazifesini yapmış olacaktır.

Başlangıçtan bu güne kadarki Halk Edebiyatı mahsulleri
hakkında toplu bir fikir vermek gayesiyle hazırlanan kitabın,
üniversite, akademi ve yüksek okul öğrencileriyle meraklılara,
çalışmalarında yararlı olması en büyük dileğimizdir.

ISBN 975-338-001-1

9 789753 380010

AKÇAĞ

BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.
Tuna Caddesi 8/1 06420 Kızılay / ANKARA
Tel: (0.312) 432 17 98 - 433 86 51
Fax: (0.312) 432 28 52
Internet: www.akcag.com.tr
E-mail: aunalmis@akcag.com.tr